



საქართველოს საპატრიარქოს
ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრი

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

სამკლესიო იურისდიქცია
დასავლეთ საქართველოში

I ათასწლეული

(აფხაზეთი)

ტომი 1

2025 წელი
თბილისი

მეუფე ანანიას ნაშრომი „საეკლესიო იურისდიქცია დასავლეთ საქართველოში. აფხაზეთი“. ტომი I. შეეხება დღეისათვის აქტუალურ აფხაზეთის და, შესაბამისად, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საკითხს.

ამჟამად, საქართველოს სახელმწიფოებრივი მთლიანობის დროებითი რღვევის პარალელურად, აფხაზეთში მოკალათებული სეპარატისტული ფსევდოსაეკლესიო წრეები მსოფლიო საპატრიარქოების წინაშე უწყვეტად აყენებენ საკითხს ე.წ. „აფხაზეთის ავტოკეფალური ეკლესიის“ აღიარების შესახებ.

მათი მტკიცებების გასაბათილებლად მეუფე ანანია იძლევა ახალ ხედვას მრავალი წყაროსა და სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით, რათა დაცული იქნას საქართველოს ეკლესიის მთლიანობა.

აფხაზეთის საეკლესიო საკითხებს მეუფე ანანია იხილავს თავის მრავალ ნაშრომში ამ წიგნში თავმოყრილ ახალ გამოკვლევებთან ერთად.

ტომი I მოიცავს ლათინურ და ბერძნულ-ბიზანტიურ წყაროებსა და კვლევებს დასავლეთ საქართველოსა და მიმდგომი მხარეების მიმართ. ქართული, სომხური, სხვა წყაროები და მათი ანალიზი მოცემული იქნება შემდეგ ტომებში.

გამოცემა დაფინანსებულია საქართველოს საპატრიარქოს ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრის მიერ.

რედაქტორი: **მარიამ ოკრიბელაშვილი**

კომპიუტერული

უზრუნველყოფა: **ლია მოსეშვილი**

© მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

ISBN 978-9941-8-7611-0 (ორივე ტომის)

ISBN 978-9941-8-7612-7 (პირველი ტომის)

შესავალი

ნაშრომის ძირითადი მიზნები და ამოცანები

საქართველოს ამჟამად ოკუპირებულ რეგიონებში გაბატონებული სეპარატისტები ეწევიან საერთაშორისო მასშტაბის დიდი საინფორმაციო ომს, რომელიც, სინამდვილეში, წარმოადგენს დეზინფორმაციას აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში ქართველთა ეთნიკური წმენდისა და იქ ჩადენილი ადამიანურობის წინააღმდეგ მიმართულ ქმედებათა გადასაფარად. მათი ძირითადი მეთოდია ისტორიის ფალსიფიკაცია. ამ უკანასკნელის საყრდენს კი წარმოადგენს ათეისტურ, საბჭოთა ეპოქაში საქართველოს ობიექტური ისტორიის მრუდე სახით წარმოდგენა.

სამწუხაროდ, ამ პროცესში ჩართულია ძალზე ავტორიტეტული სასულიერო უმაღლესი სასწავლებლები, მაგალითად, მოსკოვის სასულიერო აკადემია, კერძოდ, ამ სასწავლებლის ეკლესიის ისტორიის კათედრა, აქ დაცულია ორი დისერტაცია ამ კუთხით. ისინი მიმართულია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის საწინააღმდეგოდ. მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში დაცულია გავლენიანი სეპარატისტის, არქიმანდრიტ დოროთე დბარის ნაშრომი Архим. Дорофей (Д. Дбар), История христианства в Абхазии в первом тысячелетии, 2001, რომელიც აღტაცებით მიიღო სეპარატისტულმა საზოგადოებამ და დიდი ავტორიტეტი მოუპოვა ავტორს, ხოლო მეორე მსგავსი ნაშრომი დაცული მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში, კვლავ ისტორიის კათედრაზე, 2004 წელს არის მღვდელმონაზონ ალექსი ნიკონოროვის ნაშრომი „კავკასიის ალბანეთში ქრისტიანობის ისტორია“ (Московская духовная академия, Кафедра Истории Древней Церкви, Иеромонах Алексий (Никоноров) История христианства в кавказской Албании, Диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия, Научный руководитель: профессор Б.А.Нелюбов Сергиев Посад, Троице-Сергиева Лавра, 2004 г.).

მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში დაცული პირველი (დ. დბარის) ნაშრომის თანახმად, საქართველოს ეკლესია არის პროზელიტური ანუ მტაცებელი ეკლესია, რომელიც, თითქოსდა, პირველ ათასწლეულში შეიჭრა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში და გააუქმა დასავლეთ საქართველოში ბერძნული საეპისკოპოსო კათედრები, მათ ნაცვლად კი ქართული კათედრები დააარსა. კერძოდ, იგულისხმება დასავლეთ საქართველო, თითქოსდა, 600 წლის მანძილზე, IV-IX საუკუნეებში იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, სადაც მას, თითქოსდა, გააჩნდა ლაზიკისა და აბაზგიის ბერძნულ-აფხაზური ეპარქიები, მათ ადგილზე კი პროზელიტურმა ქართულმა ეკლესიამ საკუთარი ქართული კათედრები დააარსა. ის ეყრდნობა საბჭოური ეპოქის გაყალბებულ საეკლესიო ისტორიას, ამიტომაც მისი ნაშრომი გამოჩენილი პროფესორების ხელმძღვანელობით წარმატებით იქნა დაცული.

მეორე მსგავსი ნაშრომი, დაცული მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში, ეკუთვნის მღვდელმონაზონ ალექსი ნიკონოროვს, ოღონდ ის კახეთის მიმართულებით ამრუდებს ისტორიას, კერძოდ კი, კახეთის საეკლესიო იურისდიქციის

საკითხს. მისი მტკიცებით აღმოსავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილი, კახეთი და მიმდებარე მხარეები, თითქოსდა თავდაპირველად, ანუ IV-IX საუკუნეებში შედიოდა არა საქართველოს, არამედ ალბანეთის საკათალიკოსოში და მხოლოდ შემდეგ გადავიდა ქართლის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

ამ ნაშრომსაც დიდი წარმატება ხვდა კავკასიაში, კერძოდ კი, ის წარმოადგენს მოსკოვის საპატრიარქოს ბაქო-აზერბაიჯანის ეპარქიის უმთავრეს თეოლოგიურ საყრდენს. როგორც საიტიდან ჩანს, კახეთის უდიდესი ნაწილი, მათ შორის ქართველთა განმანათლებლის, წმიდა ნინოს ქალაქი ბოდბე, გურჯაანი, საინგილო, დავით გარეჯა და სხვა, თითქოსდა, თავდაპირველად შედიოდა ალბანეთის საკათალიკოსოში (ცხადია, ალბანური ენით) და მხოლოდ შემდეგ დაეუფლა ამ მიწა-წყალს ქართული ეკლესია, ეს საკითხი გამოწველილვით განვიხილეთ და გავაანალიზეთ ჩემს წიგნში, რომლის სახელია „ალბანეთი, საეკლესიო იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში“ (2022 წ.).

მხოლოდ ამ ორიოდე მაგალითიდანაც კი ჩანს, თუ რა მძაფრი საერთაშორისო საინფორმაციო ომია გაჩაღებული საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების შესაბამისად. მათ ემატება ცხინვალის სეპარატისტების მიერ ასევე საერთაშორისოდ გავრცელებული მტკიცება, თითქოსდა, ქართლის გული, ცხინვალის რეგიონი, რომელსაც ისინი ალანიას უწოდებენ, ისტორიულად შედიოდა არა საქართველოს ეკლესიის, არამედ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, კერძოდ კი, კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქიაში, რაც წარმოუდგენელი სიცრუეა, რომელსაც აკადემიური გამოცემებიც კი იმეორებენ.

იურისდიქციის შეზღუდვის მცდელობის ამ საკითხებს ჩვენმა უწმიდესმა პატრიარქმა ილია მე-2-მ იმთავითვე მიაქცია ყურადღება.

მას შემდეგ, რაც მოხდა საქართველოს რეგიონების ოკუპირება და ნათელი გახდა სეპარატისტების ანტიეკლესიური მცდელობები, მათ შორის, საბჭოთა ეპოქაში გაყალბებულ საეკლესიო ისტორიაზე დაყრდნობით, ჩვენმა უწმიდესმა უკვე აქეთკენ მიმართა თავისი ყურადღება.

არსებულ ვითარებაში ძირითად მიზნებსა და ამოცანებს, მისი უწმიდესობის განსაზღვრებით, უნდა წარმოადგენდეს:

„შეგნებულად დაფარული წარსულის წარმოჩენა და საქართველოს ობიექტური მატიანის დაწერა უხსოვარი დროიდან დღემდე“.

2011 წლის საშობაო ეპისტოლეში უწმიდესი პატრიარქი აღნიშნავს: „ჩვენი უძველესი ისტორიის ზოგიერთი საკვანძო საკითხი, რაც ქართველთა წარმომავლობასა და ერის ერთიანობას უკავშირდება, რეალური სახით თანამედროვე საზოგადოებამ ნაკლებად იცის. ამის მიზეზი არის ის, რომ ცარიზმი და საბჭოთა იმპერია ყოველთვის ცდილობდნენ იგი არაობიექტურად წარმოეჩინათ. მათ არ სურდათ, ჩვენს ხალხში ეროვნულ-პატრიოტული სულისკვეთების გაღვივება, რადგან იგი სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მოთხოვნის საშიშროებას შეიცავდა. არაობიექტურად მიწოდებული ისტორიის საფუძველზე, სრულიად უკანონოდ და უსამართლოდ შეიქმნა, მაგალითად, ავტონომიები XX საუკუნის დასაწყისში რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში. ადრეც მითქვამს, რომ სწორედ

ამიტომ განსაკუთრებულ ცენზურას განიცდიდა ქართული ისტორიოგრაფია, ენათმეცნიერება და სხვა ისეთი მიმართულებები, რომელნიც მსოფლმხედველობის განმსაზღვრელ დარგებად მიიჩნეოდა. ჩვენს ცნობილ მკვლევარებს დიდი ძალისხმევა და თავდადება დასჭირდათ, რათა ნაწილობრივ მაინც გადაერჩინათ და დღემდე მოეტანათ ჩვენი ერის ისტორიული სიმართლე. ახლა კი, როდესაც აღსდგა საქართველოს თავისუფლება, აუცილებელია, შეგნებულად დაფარული წარსულის წარმოჩენა და საქართველოს ობიექტური მატიანის დაწერა უხსოვარი დროიდან დღემდე (აღნიშნულ საკითხზე ბოლო სხდომაზე იმსჯელა წმ. სინოდმა და მიიღო სათანადო გადაწყვეტილება). ამას ჯერ კიდევ XIX ს-ში და XX ს-ის დასაწყისში ცდილობდნენ ჩვენი სასიქადულო მამულიშვილნი, მაგრამ მათი ნააზრევნი მაშინდელი სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის საპირწონედ, ბუნებრივია, ვერ იქცა“.

ქართული თანამედროვე ისტორიოგრაფიის პრობლემატიკური საკითხების შესახებ მისმა უწმიდესობამ 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში აღნიშნა, რომ თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია, სამწუხაროდ, ვერ ასცდა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში რუსეთის იმპერიის მიერ საისტორიო მეცნიერებაში დანერგილ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ქართველი ერის მთლიანობა და მისი უფლებები საქართველოს მიწა-წყალზე საეჭვოდ ჩანდა. ამასთან დაკავშირებით ილია II წერს: „წმინდა ილია მართალი თავის პუბლიცისტურ წერილებში ებრძოდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში შექმნილ ანტიქართულ ისტორიოგრაფიულ თეორიას, რომლის მიხედვითაც ერთიანი ქართველი ერი წარმოდგენილი იყო განსხვავებული ტომების ხელოვნურ გაერთიანებად. აღნიშნული კამპანიის გაგრძელება იყო ის, რომ იმპერიულმა ძალებმა დაიწყეს მეგრულად და სვანურად საღვთისმსახურო წიგნების თარგმნა და სცადეს წირვა-ლოცვის ჩატარებაც, მაგრამ ამ კუთხის შვილებმა და მთელმა ქართულმა საზოგადოებამ მათ საკადრისი პასუხი გასცა. ეს იყო ნელი მოქმედების იდეოლოგიური ნაღმი; ამ ნაღმმა ჩვენ დღევანდელ მდგომარეობამდე მიგვიყვანა და ძმობა და ერთობა დაგვარღვევინა“, – წერს უწმიდესი პატრიარქი 2006 წლის საშობაო ეპისტოლეში.

საქმე ისაა, რომ, როგორც აღინიშნა, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამაჟამად მკვიდრად დანერგილი თეორიით დასავლეთ საქართველო 600 წლის მანძილზე იმყოფებოდა არა ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, არამედ უცხო (კონსტანტინოპოლის) საპატრიარქოში. ამ თეორიის თანახმად, რომელიც ასახულია ყველა ცნობარსა, სასკოლო სახელმძღვანელოსა და საენციკლოპედიო სტატიაში თითქოს ქართლის (მცხეთის) საკათალიკოსო IX-X ს.-ში „შეიჭრა“ დასავლეთ საქართველოს (კონსტანტინოპოლის) საპატრიარქოს იურისდიქციაში და ბერძნული ეპარქიების გაუქმების შემდგომ დასავლეთ საქართველოში თვითონ გაბატონდა – „IX საუკუნიდან მთელ დასავლეთ საქართველოში ქართული ეკლესია გაბატონდა“ (ქსე, ტ. 10, გვ. 460). საბჭოთა ეპოქაში გავრცელდა ასეთი უმართებულო თვალსაზრისი – „დასავლეთ საქართველოში ბერძნული კათედრების მოშლა და მათ საპირისპიროდ

ქართული საეპისკოპოსო ცენტრების დაარსება საბოლოოდ X საუკუნეში სრულდება“ (ნარკვევები, ტ. II, 1973, გვ. 427). თუ როგორი „რეაქციული იყო ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმი – კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შეჭრა“ – ამის შესახებ ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფია წერს: „ქართველები დასავლეთ საქართველოდან სდევნიან ბერძნულ ენას, ბერძნულ ვინრო ეროვნულ კულტურას, შემოაქვთ და ავრცელებენ საკუთარ, ქართულ ენას, ქართულ ღვთისმსახურებას და ქართულ საეკლესიო-სამონასტრო წესებს. ქართულ კულტურას თან მოჰქონდა ქართული პოლიტიკური შეგნება და იდეალი, ასე რომ „მცხეთა ჯერ ენობრივად (ეთნიკურ ელემენტზე დაყრდნობით) შეიჭრა ლიხთ-იმერეთში, ხოლო შემდეგ, როგორც ჩანს, ფორმულა წამოაყენა თავისი ორგანიზაციული გაბატონების დასასაფუძვლებლად – ცხადია, მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ, ეს არის კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძოლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციულად გაბატონების მიზნით“ (იქვე, ნარკვ. II, 1973, გვ. 586).

ქართველ ავტორებზე დაყრდნობით საეკლესიო სეპარატისტი დ. ღბარი ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა და იქ ღვთისმსახურებისათვის ეკლესიებში არა მხოლოდ ბერძნული, არამედ აფხაზური ენაც გამოიყენებოდა, ხოლო შემდეგ, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველოს ეკლესია და აფხაზური სახელმწიფო ქართველმა აგრესორებმა ქართული ეკლესიის წინამძღოლობით დაიპყრეს და აფხაზური ეკლესია ჩაკლეს (იხ. ნიგნში Иермонах Дорофей „Дбар“ (Краткий очерк истории Абхаской Православной Церкви) Новый Афон, 2000).

სეპარატისტები ბრინჯაო-ადრერკინის ხანის კოლხეთსაც ადილეურ სახელმწიფოდ წარმოადგენენ.

ამ თეორიით არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველო, თითქოს კახეთის დიდი ნაწილიც კი უცხო ეკლესიის იურისდიქციაში იყო. თანამედროვე ისტორიოგრაფიის მიერ მიჩნეულია, რომ ბოდბე, დავით გარეჯას მიმდებარე ტერიტორიები თითქოს შედიოდა ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში და მხოლოდ შემდგომ გაბატონდა იქ ქართული ეკლესია (Православная энциклопедия, т. 1, სტატია „ალბანეთის საკათალიკოსო“).

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ტომეულებში, დასავლეთ საქართველოს მსგავსად, სამხრეთ საქართველოც არაქართულ ქვეყნადაა გამოცხადებული, სადაც, თითქოსდა, ქართული ეკლესიის გაბატონების შემდეგ მოხდა მკვიდრი „სომხების“ გაქართველება. „სომხების“ გაქართველების „თვალსაზრისი“ იმდენადაა გავრცელებული, რომ მან უკვე ქართულ საეკლესიო გამოცემებშიც შეაღწია. მაგალითად, კირიონ I კათალიკოსმა, თითქოსდა, ქვემო ქართლში „არაქართული მოსახლეობის გასაქართველებლად მარჯვედ გამოიყენა პოლიტიკური ვითარება“. მიიჩნევა, რომ ტაო-კლარჯეთი, ბასიანი და მიმდებარე რეგიონები თავდაპირველად იყო სომხური ეთნიკური რეგიონი. შესაბამისად, ბანას, ხახულის, ოშკისა და სხვა ეკლესიები მიიჩნევა სომხური არქიტექტურის ძეგლებად და ისინი მხოლოდ იმიტომ აღმოჩნდნენ ქართული

ეკლესიის წიაღში, რომ მკვიდრი სომხური მოსახლეობა გაქართველდა „ქართიზაციის“ შედეგად (Православная энциклопедия, т.1, სტატია „სომხური ეკლესია“).

ასევე სადავოდაა ქცეული ქართველთა უფლება საქართველოს სხვა ისტორიულ რეგიონებზე.

თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში დანერგილი ამ თვალსაზრისის გამო ქართველ ავტორებს ძალზე ხშირად უთითებენ სეპარატისტები თავიანთ შრომებში. ამ ნაშრომებით მათ საერთაშორისო საეკლესიო წრეებიც კი დააინტერესეს. ამის გამო საგანგებოდ იმსჯელა წმ. სინოდმა 2012 წ. 5 ივლისს და მიიღო განჩინება: „**ვინაიდან XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და, განსაკუთრებით, XX ს-ში, – კომუნისტების მმართველობის ხანაში, მიზანმიმართულად შეიცვალა და გაყალბდა შეხედულება საქართველოს ეკლესიის საზღვრების შესახებ, მკვიდრდებოდა რა აზრი, თითქოს დასავლეთ საქართველო IV-X საუკუნეებში, ანუ 600 წლის მანძილზე, არ იყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ამასთან, თითქოს, ჩრდილო, აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველოში ასევე არ შედიოდა ჩვენი ზოგიერთი ისტორიული რეგიონი, დაევალოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის ქართულ უნივერსიტეტს, გადადგას რეალური, დროული და ქმედითი ნაბიჯები ათეისტურ პერიოდში შემუშავებული იდეოლოგიის ნაცვლად საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი ისტორიის წარმოჩენისა და პოპულარიზაციისათვის. ხელი შეეწყოს მეუფე ანანიას (ჯაფარიძე) მიერ წარმოდგენილი მასალების დაბეჭდვას და ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობილი იმ ჭეშმარიტი აზრის განმტკიცებას, რომ „წმინდა მოციქულმა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა,“ ხოლო წმინდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ (დიდი სჯულის კანონი, 1974, გვ. 545-546) და რომ ამას მოწმობენ უცხოური წყაროებიც. აღსანიშნავია ისიც, რომ ამ აზრს სრულად იზიარებს ბატონი ივანე ჯავახიშვილი. იგი წერს: „ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი, საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ“ (ქართველი ერის ისტორია, ტ. III, გვ.47)“, – აღნიშნავს წმ. სინოდი.**

საზოგადოდ, როგორც მეფის რუსეთის იმპერიაში, ისე საბჭოთა კავშირში ისტორია იყო ის სამეცნიერო დარგი, რომელიც რუსეთის იმპერიის მიერ გამოიყენებოდა როგორც იდეოლოგია დაპყრობილი ერების დაშლა-დანაწევრების მიზნით. ამიტომაც, როგორც წესი, ყოველთვის ძალზე ყალბდებოდა.

საქართველოს ეკლესიის ინტერესებს შემამფოთებლად აზარალებს ჯერ კიდევ საბჭოთა ეპოქაში შექმნილი და ამჟამად გაბატონებული საისტორიო თეორიები.

ამ საკითხს ეძღვნება მრავალი გამოკვლევა, წმიდა სინოდის დადგენილებები და პატრიარქის ეპისტოლეები.

ნმ. სინოდმა სხვადასხვა წლებში ორჯერ მიიღო დადგენილება ისტორიის პრობლემატიკასთან დაკავშირებით.

კერძოდ, **2011 წლის 20 დეკემბერს** ნმ. სინოდმა თავის სხდომაზე მიიღო შემდეგი დადგენილება – „**საბჭოთა პერიოდში ხდებოდა საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის გაყალბება. შეცდომების გამოსასწორებლად შეიქმნას ისტორიკოსთა ჯგუფი მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანias (ჯაფარიძე) ხელმძღვანელობით**“.

ხოლო ნმ. სინოდის მეორე სხდომა, რომელმაც მიიღო საგანგებო დადგენილება საქართველოს ეკლესიის ისტორიის პრობლემატიკასთან დაკავშირებით შედგა **2012 წლის 5 ივლისს**.

ნმ.სინოდის **2012 წლის 5 ივლისის დადგენილებაში** ნათქვამია – „**XIX ს. მეორე ნახევარში და განსაკუთრებით XX ს. კომუნისტების მმართველობის ხანაში მიზანმიმართულად შეიცვალა და გაყალბდა შეხედულება საქართველოს ეკლესიის საზღვრების შესახებ ...**“

წმიდა სინოდმა საგანგებოდ დაავალა ანდრია პირველწოდებულის საპატრიარქოს ქართულ უნივერსიტეტს გადადგას რეალური, დროული და ქმედითი ნაბიჯები ათეისტურ პერიოდში შემუშავებული იდეოლოგიის ნაცვლად საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი ისტორიის პოპულარიზაციისა და წარმოჩენისათვის. ნმ. სინოდმა მიუთითა კიდევ გზები ამ პრობლემის გადასაწყვეტად. ცხადია, წმინდა სინოდის დადგენილება ეხება საპატრიარქოს ყველა სასწავლო დაწესებულებას.

საერთოდ კი აღნიშნული პრობლემატიკური საკითხები ამჟამინდელი ქართული ისტორიოგრაფიისა იმდენად მნიშვნელოვანია საქართველოს სახელმწიფოებრივი განმტკიცებისა და ქართველი ერის მთლიანობისათვის, რომ უწმიდესმა პატრიარქმა **2009 წლის 10 ივლისს** თავის **76-ე ბრძანებით** შექმნა საპატრიარქოსთან არსებული კომისია, რომელსაც ევალება საქართველოს რეალური ისტორიის დადგენა.

უწმიდესი პატრიარქის **2009 წლის ბრძანებაში** ნათქვამია – „**საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანias (ჯაფარიძე) ხელმძღვანელობით**“.

ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, საქართველოს საპატრიარქოს სასწავლო დაწესებულებებმა უნდა გაითვალისწინონ საქართველოს ეკლესიის მეთაურის, უწმიდესი პატრიარქის მითითებები და ასევე ნმ. სინოდის დადგენილებები საქართველოს ამჟამინდელ ისტორიოგრაფიასთან დაკავშირებით და გადადგან რეალური, დროული და ქმედითი ნაბიჯები ათეისტურ ეპოქაში შემუშავებული იდეოლოგიის ნაცვლად საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი ისტორიის წარმოჩენისა და პოპულარიზაციისათვის.

შესაბამისად, უმთავრესი მიზანი და ამოცანაა სამეცნიერო კვლევა და მუშაობა, რათა ათეისტურ ეპოქაში შემუშავებული იდეოლოგიის ნაცვლად წარმოჩნდეს საქართველოს ეკლესიის ნამდვილი ისტორია და ხელი შეეწყოს მის პოპულარიზაციას წიგნების, ასევე საქართველოს საეკლესიო ატლასის გამოცემით.



წყაროები

ბერძნული, ლათინური და ბიზანტიური წყაროები

1

ჰეკატოს მილეტელი

(ძვ. წ. მე-6 ს.)

კოლხებისა და მოსხების ეთნიკური იგივეობის შესახებ

მსოფლიოს პირველ ისტორიოგრაფად მიჩნეული ძველი ნელთალ-რიცხის მე-6 საუკუნის ძველი ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი ჰეკატოს მილეტელი (ძვ. წ. 550-490) იძლევა ძალზე მნიშვნელოვან ცნობას, რომ მისი ეპოქის მოსხები იგივე კოლხები არიან, ანუ მოსხები (ანუ მესხების ქართული ტომი) და კოლხები ერთი ეთნოსია.

ჰეკატოს მილეტელი, ფრაგმენტი 188 – „მოსხები, კოლხების ტომია, მათიენების მეზობლად“;

ფრ. 185. „კორაქსები, კოლხების ტომია, კოლხების მეზობლად“;

ფრ. 186. „კოლხები, ტომია კავკასიასთან“.

(ჰეკატოსი, აზიის აღწერა – „ხოლო კავკასიის მთისწინეთს კოლის მთებს უწოდებენ“).

185. St. Byz. Кораксы, племя колхов, вблизи колов. Гекатей в описании Азии. Кораксийская крепость и Кораксийская страна.

186. St. Byz. Колы, народ у Кавказа. Гекатей в описании Азии: «а подгорья Кавказа называются Кольскими горами». Страна называется Коликою.

187. Schol. Apoll. Rhod., IV, 284. «Гекатей говорит, что Фасис не впадает в море и что аргонавты плыли не по Танаису, а по тому же самому пути, по которому и прежде, как говорит Софокл в «Скифах».

188. St. Byz. Мосхи, племя колхов, соседнее с матиенами. Гекатей в описании Азии.

ჰეკატოს მილეტელის ცნობები, რომ მოსხები (ანუ მესხები) კოლხური ტომია, რომ კოლხური ტომია ასევე კორაქსები, კოლების მეზობლად და სხვა, მიუთითებს იმის შესახებ, რომ ძვ. წ. მე-6 საუკუნეში ჯერ კიდევ არსებობდა პროტოქართველური ენის, ანუ საერთოქართველური ენის უდიდესი დანაყოფის, ზან-ქართულის ენობრივი ერთობა, კოლხები და მესხები იმ დროს ჯერ კიდევ ერთ ენაზე, ანუ ჯერ კიდევ დაუყოფელ ზანურ-ქართულ ერთიან ენაზე მეტყველებდნენ, ჯერ კიდევ არ იყო დარღვეული ენობრივი მთლიანობა და ისინი ჯერ კიდევ ერთიან ეთნოსს ქმნიდნენ.

ამიტომაცაა ჰეკატოს მილეტელისათვის მოსხები – კოლხური ტომი. აღსანიშნავია, რომ მილეტი უშუალოდ ესაზღვრებოდა როგორც კოლხურ, ასევე მოსხურ სამყაროს, ამიტომაც ისტორიკოსის ეს ცნობა, ჩანს, პირადი დაკვირვების შედეგი იყო.

ეს ნიშნავს, რომ კოლხების ენა ძვ.წ. მე-6 საუკუნისათვის ამავე დროს მოსხების ენაც იყო, და ასევე, სხვა დასავლურქართული ჯგუფებისა. კერძოდ, როგორც ითქვა, ჰეკატოს მილეტელის ცნობით, ძვ. წ. მე-6 ს-ში კორაქსების ტომი კოლხური იყო. მიიჩნევა, რომ ეს ტომი კორაქსებისა აფხაზეთში ცხოვრობდა, მაშასადამე, კორაქსები კოლხურ-მესხური ტომი იყო, ზან-ქართული ენის მატარებელი (ე.წ. „ქართო-ზანური“ ენა).

სადაც არ უნდა ეცხოვრა კორაქსების ტომს, აფხაზეთში თუ დასავლეთ საქართველოს სხვა მხარეში, მაინც ის კოლხ-მესხური ტომი ყოფილა, შესაბამისად, კოლხ-მესხური ენის, ანუ თანამედროვე ტერმინოლოგიით თუ ვიტყვით, ზანურ-ქართული ენის მატარებელი.

კორაქსები, როგორც აღინიშნა, ჰეკატოსისავე სიტყვით, კოლების ტომთან ცხოვრობდა, ეტიმოლოგიურად შესაძლებელია სიტყვა კოლხი მიღებული იყოს კოლების სახელისაგან. როგორც ვთქვით, მოსხები კოლხური ტომია და ისინი, ჰეკატოსის ცნობით, მატინებთან ცხოვრობდნენ, ეს უკანასკნელნი კი ცხოვრობდნენ ხმელთაშუა ზღვისპირეთიდან ვიდრე ვანის ტბამდე, მაშასადამე, ჰეკატოს მილეტელის ეპოქაში, ვანის ტბიდან ვიდრე შემდგომდროინდელი აფხაზეთის ჩათვლით მიწა-წყალი დაფარული იყო პროტოქართულ ენის პირველი დაყოფის შემდეგ მიღებული ე.წ. ზანურ-ქართული ენის მატარებელი ხალხით.

მაშასადამე, აღნიშნული არეალი თურქეთის ვანის ტბიდან აფხაზეთის ჩათვლით ქართველთა ბუნებითი სამკვიდრებელი იყო ჰეკატოსის დროს და ასევე შემდეგ საუკუნეებშიც, მაგალითად, ჰეკატოსიდან 1500-1600 წლის შემდეგ, მე-10 საუკუნეში დავით კურაპალატის ქართველთა სამეფო მოიცავდა მიწა-წყალს ვიდრე ვანის ტბამდე, ამ სამეფოს ხალხს ასევე იბერები და მესხებიც ერქვა, ხოლო გაერთიანებული აფხაზთა და ქართველთა სამეფო სრულად ფარავდა ამ მიწა-წყალს აფხაზეთის ჩათვლით.

აღსანიშნავია სტრაბონის ცნობაც, რომ მესხეთის ერთი მესამედი მის დროს კოლხეთში შედიოდა. ეს ცნობაც მესხებისა და კოლხების სიახლოვეზე მიუთითებს.

სტაბონის მეორე ცნობით კი, მის ეპოქაში ზოგიერთი სწავლული სვანებს იბერიულ ტომად მიიჩნევდა. ის წერს – „ზოგიერთები სვანებს უწოდებენ იბერიელებს“ (სტრაბ.11,2,19), ანუ ეთნიკურ იგივეობად მიიჩნევდა სვანებსა და იბერებს. ანუ კოლხები, მესხები (იბერები) და სვანები ერთი ხალხია.

«Некоторые Называют их также иберийцами – одинокого с западными – от золотых россыпей, находящихся в обеих странах» (XI, 2, 19). ე.ი. ასევე ზოგიერთები სვანებს უწოდებენ იბერიელებს – დასავლეთის იბერთა სახელის მსგავსად, რადგანაც ორივე ქვეყანაში არის ოქროს მარცვლები, რომელიც მდინარეებს ჩამოაქვთ და მათ აგროვებენ, რამაც საფუძველი დაუდო ოქროს საწმისის მითს.

ტაციტუსის ცნობით კი მისი დროის, ანუ მე-2 საუკუნის იბერები თავიანთ წარმოშობას კოლხეთს უკავშირებდნენ არგონავტების ეპოქაში (ძვ. წ. მე-12 ს.).

ყველა ეს ცნობა ჯამში მიუთითებს, რომ ძველი და ახალი წელთაღრიცხვების მიჯნაზე შეიძლებოდა ტომობრივი იგივეობის გავლენა კოლხებს, მესხ-იბერებსა და სვანებს შორის, ანუ პროტოქართველური ენა ჯერ კიდევ არ იყო საბოლოოდ დაშლილი.

პროტოქართველური ენა, იგივე საერთო-ქართველური ანუ ქართველურ ენათა საერთო წინაპარი ენა ძველი წელთაღრიცხვის ბოლოს საბოლოოდ რომ არ იყო დაშლილი ეს ჩანს არა მხოლოდ ჰეკატოს მილეტელის ცნობით, სტრაბონის ცნობითაც, როცა მისი წყარო სვანებს იბერიულ ტომად მიიჩნევს. როგორც ითქვა, სტრაბონი წერს –

„ზოგიერთები სვანებს უწოდებენ იბერიელებს“ Некоторые Называют их также иберийцами – одинокого с западными – от золотых россыпей, находящихся в обеих странах“ (XI, 2, 19).

მაშასადამე, სვანებსაც იბერებს უწოდებდნენ (ხოლო, მათ ქვეყანას იბერიას).

რადგანაც სტრაბონის დროს, ანუ 1 საუკუნეში, ზოგიერთები სვანებს იბერებს უწოდებდნენ, ეს ნიშნავს, რომ სვანებისა და იბერების ენები იმ დროისათვის იმდენად ახლოს იყვნენ ერთმანეთთან, რომ ზოგიერთები მათ ერთ ეთნოსად მიიჩნევდნენ. სტრაბონის ნათქვამი ფრაზა – „**სვანებს ზოგიერთები იბერებს უწოდებენ**“ ჩვენში გაუგებრად ითარგმნა, ამიტომაც ძვირფასი ცნობა საქართველოს შესახებ ძირითადად გამოუყენებელია.

საერთოქართველური ჯერ კიდევ რომ შენარჩუნებული იყო 1-2 საუკუნეებში, ამის შესახებ, როგორც ითქვა, შეიძლება გამოყენებულ იქნას ასევე ტაციტუსისი ცნობა, თვით ქართველთაგან მოსმენილი, რომ იბერი ხალხი კოლხეთში ჩამოყალიბდა არგონავტების ეპოქაში. ჩანს, ტაციტუსის დროს კოლხეთისა და იბერიის ხალხების ენობრივი ერთგვაროვნება იძლეოდა საფუძველს ასეთი მტკიცების ჩამოყალიბებისა.

ტაციტუსი (ანალები, 6,34) წერდა – „ვინაიდან იბერები და ალბანები, რაკი მთაგორიან ადგილებში ცხოვრობენ, ატანასა და მოთმენას უფრო მეტად არიან შეჩვეულნი. ამბობენ, რომ **თესალიელებისაგან არიან წარმოშობილნი იმ დროს, როცა იასონი მედეას წაყვანასა და მასთან შვილების გაჩენის შემდეგ დაბრუნდა უკან აიეტის ცარიელ სასახლესა და თავისუფალ (უმეფო) კოლხებში**. ბევრიც მოგვაგონებს მის სახელსა და ფრიქსოსის ორაკულს; არც ვინმე სწირავს ვერძს, რადგან სჯერათ, რომ მან ჩამოიყვანა ფრიქსოსი, იყო ის პირუტყვი თუ ხომალდის ნიშანი“.

ჰეკატეოს მილეტელის თხზულებიდან მხოლოდ 380 ნაწყვეტმა მოაღწია. მათგან ჩვენთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია ფრაგმენტები 185, 186, 188 და სხვა, რომლებშიც ის იძლევა **ცნობებს კოლხების, მოსხების, კორაქსების, კოლების, მაკრონების, ხალიბების და სხვა ქართული ტომების შესახებ**. აღსანიშნავია, რომ ის მხოლოდ **მესხებსა და კორაქსებს** მიიჩნევს **კოლხურ ტომებად, ხოლო ხალიბებს, მაკრონებს და სხვებს კი არა**.

190. St. Byz. Хои, народ, вблизи вехиров. Гекатей в описании Азии: «до сих пор земля вехиров, а с ними рядом живут хои». И опять: «до этих хои». И опять: «с хоями соседят к востоку дизирь».

191. St. Byz. Макроны, ныне санны; о них упоминает Страбон в 12-й книге и Гекатей в описании Азии.

192. St. Byz. Мары, народ, соседний с моссиниками. Гекатей в описании Азии.

193. St. Byz. Хейрады, город моссиников. Гекатей в описании Европы (Азии?): «с тибарами к солнечному восходу граничат моссиники, а у них город Хейрады».

195. St. Byz. Халибы, народ у Понта, на реке Термодонте... и халибои у Гекатея: «с халибоями к югу граничат армении». <http://simposium.ru/ru/node/12704>

<http://simposium.ru/ru/node/12704>

ამჟამად მიიჩნევა, რომ კორაქსების ქართული ტომი ცხოვრობდა შემდგომდროინდელ აფხაზეთში მდ. ბზიფთან, ისინი კოლხების ეთნოსს მი-

ეკუთვნებოდნენ, მათი მიწა-წყალი არიანეს დროისთვის უკვე აფსილებს დაუჭერიათ, კორაქსები კოლების ტომს ემეზობლებოდა, საფიქრებელია, რომ კოლების ტომი ცხოვრობდა იქ, სადაც შემდგომში იყო კოლას ქართული ოლქი. კორაქსების ოლქიც აქვე უნდა ვეძიოთ.

შეიძლება ითქვას, რომ მეგასთენე და მეფე ფარნავაზი იყვნენ თანამედროვენი, ერთი ეპოქის მოღვაწეები, მისი ცნობა და ასევე ჰეკატოსის ცნობა მესხებისა და კოლხების იგივეობის შესახებ შეიძლება იყოს პირდაპირი ასახვა ჩვენს წყაროში ასახული ფაქტისა, რომ მეფე ფარნავაზმა და ეგრისის ერისთავმა ქუჯიმ დააარსეს ერთობლივი სახელმწიფო საზღვრებით შავი ზღვიდან და მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე ალბანეთამდე, ანუ სახელმწიფო, რომელიც საერთო იყო იმჟამინდელი კოლხებისა და მესხებისათვის, ანუ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობისათვის.

ვახუშტის თანახმად, ფარნავაზი ამ სახელმწიფოს მართავდა ძვ. წ. 302-237 წლებში, კირილ თუმანოვის თანახმად კი, ძვ. წ. 299-234 წლებში, ამავე ეპოქაში გარდაცვლილა მეგასთენე, ძველი ბერძენი ისტორიკოსი, ძვ. წ. 290 წელს.

მართალია, რამდენიმე ძველი ავტორი აკრიტიკებდა მეგასთენეს ინდოეთის შესახებ ზოგიერთ ცნობასთან დაკავშირებით, მაგრამ ჩვენი თანამედროვე მეცნიერები მეგასთენეს ახასიათებენ, როგორც საიმედო წყაროს ინდოეთის ისტორიის შესასწავლად. ვფიქრობთ, რომ ასევე სანდოა მეგასთენეს ცნობა და ასევე ჰეკატოსის ცნობა კოლხებისა და მესხების (მოსხების) ტომობრივი იგივეობის შესახებ, რასაც ეთანადება ქართული წყაროს – ქართლის ცხოვრების – ცნობა, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობას ფარნავაზის სახელმწიფოში (ანუ ქართლის სამეფოში შავი ზღვიდან და ეგრისწყლიდან ვიდრე ალბანეთამდე) ერთი ენა ჰქონდა. აქ ქართული იყო განვრცობილი (არა იზრახებოდა ქართლსა შინა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა, ანუ მესხებისა და კოლხების ენა ჯერ კიდევ არ იყო დანაწევრებული, ანუ ე.წ. ზანურ-ქართული ენა ჯერ კიდევ ერთიანი იყო, ის მხოლოდ შემდეგ დაიშალა ე.წ. ქართველისა და ეგრისელების ენებად) და ასევე აქ იყო ერთი კულტურა ანუ მნივნობრობა (ამან შექმნა მნივნობრობა ქართული), ამ კუთხით ჰეკატოს მილეტელის, მეგასთენესა და ქართლის ცხოვრების ცნობები იდენტურია.

კიდევ ერთხელ, რომ ვთქვათ, კოლხური კულტურა რომ ზოგადქართველური ანდა წინარექართველური კულტურაა ამის თქმის უფლებას იძლევა ყველაზე უძველესი წყარო კოლხების შესახებ, ჰეკატოს მილეტელის ცნობა (ფრაგმენტი 188), რომ „მოსხები კოლხური ტომია“, ესაა კოლხების შესახებ არსებული ერთ-ერთი ყველაზე უძველესი წყარო, თანაც მისი ავტორი პირადად იცნობდა კოლხურ სამყაროს.

ამ მნიშვნელოვან ცნობაში ნათქვამი, რომ „მოსხები კოლხური ტომია“, იგივეა, რაც „კოლხები მოსხური ტომია“, ნიშნავს, რომ ძვ.წ. VI-III სს.-ში საერთო ქართული, ანდა ე.წ. ზანურ-ქართული ენა ჯერ კიდევ არ იყო საბოლოოდ დაშლილი, ასევე ამ ვარაუდის გამოთქმის უფლებას იძლევა ის ფაქტიც, რომ კოლხური კულტურის განძი მოპოვებულია თურქეთში, ქ. ორდუში, რომელიც იმჟამად (კოლხური კულტურის ხანაში) ჯერ კიდევ ერთიან პროტოქართულ რეგიონში შედიოდა.

თუ ასეა, ამ შემთხვევაში არასწორია ზოგადად მიღებული დასკვნა, რომ კოლხური კულტურა დასავლეთ საქართველოს კულტურაა (Колхидская культура (груз. კოლხური კულტურა) – археологическая культура на территории Западной Грузии, одними из носителей которой были колхи – древние западно-грузинские племена). ასეთი საყოველთაოდ დამკვიდრებული აზრი არასწორია.

მაშასადამე, ბრინჯაოს ეპოქის არქეოლოგია ადასტურებს წერილობით წყაროს, რომ მესხები – კოლხური ტომია ანდა პირიქით, მოსხები და კოლხები ერთიანი კულტურის მატარებელი თემებია.

დასკვნა

ჰეკატოს მილეტელის (ძვ. წ. მე-6 ს.) ცნობა – „მოსხები კოლხური ტომია“, მიუთითებს მისი ეპოქის მოსხებისა და კოლხების ენობრივ მთლიანობას, ამასთანავე ადასტურებს ფაქტს, რომ კოლხური კულტურა ზოგადქართული კულტურა იყო და ძვ. წ. მე-6 საუკუნისათვის პროტოქართული (ან ე.წ. ქართო-ზანური) ენობრივი ერთობა ჯერ კიდევ არ იყო დაშლილი.

2

ჰეროდოტი

ძველი ბერძენი ისტორიკოსი, „ისტორიის მამა“
ჰეროდოტე ჰალიკარნასელი
 (ძვ.წ. 484-425)

„104. მაგრამ ცხადია, რომ კოლხები ეგვიპტელები არიან. ამას მე თვითონ მივხვდი იმაზე უწინ, ვიდრე სხვათაგან მოვისმენდი და ისე ვიტყოდი. და რადგანაც ამას ვფიქრობდი, შევეცითხე ორივეს, კოლხებს უკეთ ახსოვდათ ეგვიპტელები, ვიდრე ეგვიპტელებს კოლხები. ეგვიპტელები ამბობენ, რომ მათი აზრით სესოსტრისის (ბერძ. Σέσωστρις) ლაშქრიდან არიან კოლხები და მე თვითონაც ასევე მეჩვენებოდა, რადგან **კოლხები შავვერემნები არიან და ხუჭუჭთმიანები** (მაგრამ ეს არაფერს ნიშნავს, რადგან სხვებიც არიან ასეთები), მაგრამ ამასთანავე და უფრო მეტად ამას მოწმობს ის, რომ ყველა ხალხთაგან მხოლოდ კოლხები ეგვიპტელები და ეთიოპელები არიან, რომლებიც თავიდანვე აწარმოებენ წინადაცვეთას. ხოლო ფინიკიელებმა და იმ სირიელებმა, რომლებიც პალესტინაში არიან, როგორც თვითონაც ამბობენ, ეგვიპტელთაგან ისწავლეს, ხოლო სირიელები, რომლებიც მდინარე თერმოდონტთან და პართენიოსთან ცხოვრობენ, და მაკრონები, რომლებიც მათი მეზობლები არიან, ამბობენ, რომ კოლხთაგან ისწავლეს ეს ახლახან. მხოლოდ ესენი არიან ის ადამიანები, რომლებიც წინადაცვეთას ახდენენ და ჩანს, რომ ესენიც ეგვიპტელების მსგავსად აკეთებენ ამას, ხოლო ეგვიპტელთა და ეთიოპიელთა შესახებ არ შემოიძლია ვთქვა, თუ რომელმა ისწავლა ამ ორს შორის მეორისაგან. რაღაც ძალიან ძველი ჩანს ორივეგან. ხოლო იმის დიდ საბუთად, რომ ხალხმა ეს ეგვიპტელთაგან ისწავლა მათთან შერევის საფუძველზე, მეჩვენება შემდეგი: ის ფინიკიელები, რომლებიც ელადასთან ურთიერთობაში არიან, აღარ ბაძავენ ეგვიპტელებს იმ საქმეებში, რაც სარცხვინელს ეხება და შვილების წინადაცვეთას აღარ ეწევიან.

105. კიდევ სხვა რამის თქმაც შემოიძლია **კოლხების შესახებ, რითაც ისინი ეგვიპტელების მსგავსნი არიან**. მხოლოდ კოლხები და ეგვიპტელები ამუშავებენ სელს ერთნაირად; მთელი ცხოვრება და ენა მსგავსი აქვთ ერთმანეთის. კოლხურ სელს ელინები სარდონულს უწოდებენ, ეგვიპტიდან შემოსულს კი – ეგვიპტურს“ (ჰეროდოტე, ისტორია, 2).

საოცარია, რომ კოლხების შესახებ ჰეროდოტესა და ქსენოფონტეს ცნობები დიდად განსხვავდება ერთმანეთისაგან, მით უფრო, რომ ისინი თითქმის ერთ ეპოქაში ცხოვრობდნენ, პირველი ძვ. წ. 484-425 წლებში, მეორე კი ძვ. წ. 427-355 წლებში.

ანუ, როცა გარდაიცვალა ჰეროდოტე, ასე ვთქვათ, დაიბადა ქსენოფონტე, პირველი წერს, რომ კოლხები მუქკანიანები და ხუჭუჭთმიანები არიან, ანუ აფრიკული გარეგნობა აქვთ, ხოლო ქსენოფონტეს მიხედვით ისინი თეთრკანიანები არიან,

ამასთანავე, ორივენი თვითონ იყვნენ კოლხეთში და თვითმხილველები ჩანან.

ეს ფაქტი გვაფიქრებინებს, რომ ამ წლებში, ანუ დაახლოებით ძვ. წ. 400-იან წლებში ჰეროდოტესა და ქსენოფონტეს წელთა შუა, იმ მიწა-წყალზე, რომელსაც კოლხეთი ერქვა, მოხდა ეთნიკური ცვლილება, შავკანიანი მოსახლეობა შეცვალეს თეთრკანიანებმა, ანდა ჰეროდოტეს ცნობა არასწორია, რადგანაც ქსენოფონტე გაცილებით სარწმუნო ჩანს კოლხების საკითხთან დაკავშირებით.

ქსენოფონტეს ცნობით კოლხები ცხოვრობდნენ ტრაპეზუნტ-კერასუსის რეგიონში, მისთვის ეს იყო „კოლხების ქვეყანა“, აქვე ცხოვრობდნენ დრილები და მოსინიკები, თეთრკანიანი ტომები (არიანეს მიხედვით ბიძერები, ქართლის მეფის დაქვემდებარებაში),

ის წერს – **„ყველანი – მამაკაცებიცა და ქალებიც – თეთრკანიანები იყვნენ“**.

<http://tiny.cc/bfka001>

– მდიდარ მოსინიკებს ჰყავდათ მოხარშული წაბლის ჭამისაგან დასუქებული ბავშვები **„განაზებულები და მეტისმეტად თეთრები“** (იქვე, გვ. 136).

ქსენოფონტე წერს – „ისინი ცდილობდნენ ყველას თვალწინ შეკავშირებოდნენ ჰეტერებს, რომლებიც ელინებს თან მიჰყავდათ, რადგან ასეთი იყო მათი ადათი. **ყველანი – მამაკაცებიცა და ქალებიც – თეთრკანიანები იყვნენ...** საჯაროდ აკეთებდნენ იმას, რასაც სხვები განმარტოებით სჩადიან... საკუთარ თავს ელაპარაკებოდნენ, თავისთვის იცინოდნენ და მოყვებოდნენ ხოლმე როკვას, სადაც არ უნდა ყოფილიყვნენ“ (იქვე, გვ. 136).

ქსენოფონტის ცნობით პირველი ელინური ქალაქი, სადაც ათი ათასმა ბერძენმა მეომარმა დაიხია, იყო ტრაპიზონი, საიდანაც ისინი მესამე დღეს კერასუსში მოვიდნენ, ეს იყო „ელინური ქალაქი ზღვასთან, სინოპის კოლონია კოლხეთის ქვეყანაში“.

<http://tiny.cc/kfka001>

ჰეროდოტესთვის უცნობი იყო სიტყვა – იბერი, როგორც ჩანს, ის სხვაგვარად გამოითქმოდა იმ დროს, – სასპერებად. ჰეროდოტე ერთი მოდგმის სასპერებასა და კოლხებს იხსენიებს ასევე ერთი მოდგმის სპარსელებსა და მიდიელებთან ერთად. ეს უკანასკნელნიც შემდგომ ერთ ხალხად იქცნენ. სწორედ აღნიშნული ორი მოდგმის ხალხი – სპარსული (სპარსელ-მიდიელნი) და ქართული (კოლხ-სასპერები) მოსახლეობა ცხოვრობდა უზარმაზარ ტერიტორიაზე – სპარსეთის ყურესა (წითელი ზღვა) და შავ ზღვას შორის.

– „სპარსები ცხოვრობენ სამხრეთის ზღვამდე, რომელიც „წითლად“ იწოდებოდა. მათ ზემოთ ჩრდილოეთისაკენ ცხოვრობენ მიდიელები, მიდიელების ზემოთ – სასპერები, სასპერების ზემოთ – კოლხები, ჩრდილოეთის ზღვამდე, რომელსაც ერთვის მდინარე ფაზისი. ეს ოთხი ხალხი ცხოვრობს ზღვიდან ზღვამდე“.

სასპერებს, როგორც ჩანს, ფაქტობრივად ეჭირათ ადგილი ურარტუელებისა, რომელთა პოლიტიკური ცენტრები VI საუკუნისათვის უკვე განადგურებული იყო მიდიელთა და სკვითთა მიერ, თუმცა, როგორც ჩანს, სასპერები ჩრდილოეთის (მომავალი აღმოსავლეთ იბერიის) ტერიტორიასაც მოიცავდნენ. ჩრდილოეთის აღნიშნული ტერიტორიები, თავის დროზე ნაწილობრივ კოლხური კულტურის არეალში შედიოდა. აქ უნდა გავიხსენოთ ისიც, რომ შემდგომი დროის ავტორთა თანახმად, იბერიელები მდინარე არაქსამდე ცხოვრობდნენ. სასპერების შევიწროება არმენიელთა ტომების შემოსვლამ გამოიწვია ყოფილი ურარტუს ტერიტორიაზე.

<https://meufeanania.info/iberi/>

Геродот История (фрагменты) Из книги 1:

104. От озера Меотиды до реки Фасиса и страны колхов 30 дней пути для пешехода налегке. ...А от Колхиды до Мидии – не дальше, только между этими странами живет одна народность – саспиры.. Много разных племен обитает на Кавказе, Совокупление у этих людей происходит совершенно открыто, как у скота.

Из книги 2. 103. Сесострис повернул назад к югу, и когда подошел к реке Фасису, то оставил там часть своего войска. Я не могу точно сказать, сам ли царь Сесострис поселил в этой стране часть своих воинов, или же некоторые из них, удрученные долгим блужданием, самовольно поселились на реке Фасисе.

104. Ведь колхи, по-видимому, египтяне: я это понял сам еще прежде, чем услышал от других. Заинтересовавшись этим, я стал расспрашивать [об этом родстве] как в Колхиде, так и в Египте.

Колхи сохранили более ясные воспоминания о египтянах, чем египтяне о колхах. Впрочем, египтяне говорили мне, что, по их мнению, колхи ведут свое происхождение от воинов Сесострисова войска. Сам я пришел к такому же выводу, потому что они темнокожие, с курчавыми волосами. Впрочем, это еще ничего не доказывает. Ведь есть и другие народы такого же вида. Гораздо более зато основательны следующие доводы. Только три народа на земле искони подвергают себя обрезанию: колхи, египтяне и эфиопы. 105. Назову еще одну черту сходства колхов с египтянами. Только они одни да египтяне изготавливают полотно одинаковым способом. Так же и весь образ жизни, и язык у них похожи. У эллинов, правда, колхидское полотно называется сардонским, а привозимое из Египта – египетским.

Из книги 3: 97. ...Даже колхи и их соседи до Кавказского хребта (до этих пор ведь простирается персидская держава, области же к северу от Кавказа уже не

подчинены персам) налагают на себя подати в виде добровольных даров. Так вот, эти народы еще и поныне посылают царю по 100 мальчиков и 100 девочек.

Из книги 4: 37. Персы живут в Азии вплоть до Южного моря, называемого Красным[7]. К северу от них обитают мидяне, выше мидян – саспиры, выше саспиров – колхи, граничащие с Северным морем, куда впадает река Фасис. Эти четыре народности занимают область от моря до моря.

Из книги 6: 84. Так при этом было решено, что сами скифы сделают попытку вторгнуться в Мидию вдоль течения реки Фасиса[8], Из книги 7: 78. У мосхов на голове были деревянные шлемы; они носили маленькие щиты и копья с длинными наконечниками. Тибарены, макроны и моссиники шли в поход вооруженными, как мосхи. Начальниками их были: у мосхов и тибаренов Ариомард, сын Дария и Пармисы, дочери Смердиса, внуки Кира; у макронов же и моссиников Артаикт, сын Херасмия, который был сатрапом на Геллеспонте.

79. Мары носили на головах плетеные туземные шлемы. Вооружение их – маленькие кожаные щиты и дротики. У колхов же на головах были деревянные шлемы; они носили маленькие щиты из сырой кожи, короткие копья и, кроме того, еще кинжалы. Во главе маров и колхов стоял Фарандат, сын Теаспия. Алародии же и саспиры выступали в поход вооруженными, как колхи. Предводителем их был Масистий, сын Сиромитры. Примечания 8. Под Фасисом имеется в виду р. Аракс. Скифы всякий раз вторгались в Мидию через проход у Дербента.

Геродот. История. Л., 1972. Перевод и примечания Г. А. Стратановского.

დასკვნა

ჰეროდოტეს ცნობათა ანალიზი აჩვენებს, რომ ქართული ტომები ძვ. წ. მე-5 საუკუნეში ავსებდნენ დიდ არეალს მცირეაზია-კავკასიის რეგიონში.

3

ქსენოფონტი

(ძვ. წ. 427- 355)

ქალაქები ტრაპეზუნტი და კერასუნტი კოლხების ქვეყანაში

ძველი ბერძენი ისტორიკოსი ქსენოფონტე (ძვ.წ. 430-356) ანტიკური ეპოქის გამოჩენილი ლიტერატორი თავის ცნობილ თხზულებაში „ანაბაზისი“ ასევე წერს ქართული ტომების, კერძოდ კოლხების შესახებ. ის მათ პირადად გაეცნო თავისი ლაშქრით სპარსეთიდან უკან, სამშობლოში დაბრუნებისას.

მისი პირადი დაკვირვებით კოლხების ტომი მის ეპოქაში ცხოვრობდა იმ მიწა-წყალზე, რომელზეც ბერძნებმა დააარსეს თავიანთი ცნობილი ანტიკური ქალაქები ტრაპეზუნტი (ტრაპეზუსი) და კერასუსი (კერასუნტი ამჟამინდელი ტრაპზონის დასავლეთით, შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე). მხოლოდ ამ მიწა-წყალს უწოდებს ქსენოფონტე „კოლხების ქვეყანას“.

ის წერს – „მივიდნენ ზღვასთან ტრაპეზუნტში – მჭიდროდ დასახლებულ ელინურ ქალაქში, რომელიც სინოპელთა კოლონია იყო **კოლხების ქვეყანაში**, ევქსინოს პონტოს სანაპიროზე, აქ **კოლხების სოფლებში** [ელინებმა] დაახლოებით 30 დღე დაჰყვეს და აქედან ანარმოებდნენ თავდასხმებს და ანადგურებდნენ **კოლხიდას**. ტრაპეზუნტელებმა ბანაკში მიუტანეს ელინებს სურსათი, კარგად მიიღეს ისინი და სტუმართმოყვარეობის ნიშნად მისცეს ხარები, ქერის ფქვილი და ღვინო. ისინი შველოდნენ, აგრეთვე, მეზობელ **კოლხებს**, რომელნიც უპირატესად ბარში ბინადრობდნენ, რათა [ელინებს] შეთანხმებოდნენ. [ელინებს] ამათგან ძღვნად [კიდევ უფრო მეტი] ხარები მოუვიდათ“.

<http://tiny.cc/dgka001>

ტრაპეზუსის ჩრდილოეთით ის უკვე სხვა ქართულ ტომებს (დრილებს და სხვებს) ასახელებს. ეს ტომები თეთრკანიანები იყვნენ. ეს ფაქტი გასათვალისწინებელია, რადგანაც ქსენოფონტემდე სხვა ზოგიერთი ავტორი კოლხებს მუქკანიან ტომად განიხილავდა, მათგან განსხვავებით ქსენოფონტე, მაგალითად, როგორც ზემოთ აღინიშნა წერს, რომ მოსინიკების ბავშვები იყვნენ „მეტად თეთრები“, და იქვე მეორეჯერ წერს – „ყველანი – მამაკაცებიცა და ქალებიც – თეთრკანიანები იყვნენ“.

– მდიდარ მოსინიკებს ჰყავდათ მოხარშული წაბლის ჭამისაგან დასუქებული ბავშვები „**განაზებულები და მეტისმეტად თეთრები**“ (იქვე, გვ. 136).

ქართული ტომები თეთრკანიანები იყვნენ.

ამის აღნიშვნა საჭიროდ მიგვაჩნია, რადგანაც ძვ. წ. VI-V სს. ცნობებით კოლხები „შავკანიანებად“ ან „მუქკანიანებად“ აღინერებიან, მაგრამ უკვე V ს. ბოლოდან კოლხთა აღმწერი მწერლები, რომელთაც პირადად ნახეს ისინი, აღარ წერენ კოლხთა მუქკანიანობის შესახებ.

მოსინიკებიც თეთრები იყვნენ.

ქსენოფონტე წერს – „ისინი ცდილობდნენ ყველას თვალწინ შეკავშირებოდნენ ჰეტერებს, რომლებიც ელინებს თან მიჰყავდათ, რადგან ასეთი იყო მათი ადათი. **ყველანი – მამაკაცებიცა და ქალებიც – თეთრკანიანები იყვნენ...** საჯაროდ აკეთებდნენ იმას, რასაც სხვები განმარტოებით სჩადიან... საკუთარ თავს ელაპარაკებოდნენ, თავისთვის იცინოდნენ და მოყვებოდნენ ხოლმე როკვას, სადაც არ უნდა ყოფილიყვნენ“ (იქვე, გვ. 136).

კერასუნტი, კოლხების ქვეყანაში მდებარე ელინური ქალაქი, გირესუნის ოლქში მდებარეობდა, ამჟამინდელ თურქეთში.

ქსენოფონტე თავის წიგნში „ანაბაზისი“ (ქსენოფონი, კიროსის ანაბაზისი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია, I, 2010, გვ. 137) წერს, რომ არმენიელებისაგან განსხვავებით, ქართული ტომები – კარდუხები, ტაოხები და ქალდეები არ ემორჩილებოდნენ სპარსელებს.

ის წერს: „**თუ ბაზარს არ გვიხსნიდნენ, ჩვენ თვითონ მოვიპოვებდით სურსათს, მაგრამ არა თავხედობის, არამედ აუცილებლობის გამო. კარდუხებს, ტაოხებს და ქალდეებს, თუმცა ისინი მეფეს არ ემორჩილებიან და ძალიან საშიშნიც არიან, ჩვენ მტრად მოვეკიდეთ, რადგან ბაზარს არ გვიხსნიდნენ და სურსათის წართმევა აუცილებელი გახდა**“ (ქსენოფონი, კიროსის ანაბაზისი, იქვე, გვ. 137).

აღნიშნული ტომებიდან მხოლოდ ფასიანები და ჰესპერიტები დაიმორჩილეს სპარსელებმა და მათ მმართველად ზემოთ აღნიშნული ტირიბაზი დაუნიშნეს (მათი მიწები საუკეთესო იყო სახნავ-სათესად).

„ხოლო კარდუხები, ხალიბები, ქალდეები, მაკრონები, კოლხები, მოსინიკები, კოიტები და ტიბარენები კი დამოუკიდებელნი იყვნენ“ (ქსენოფონი, კიროსის ანაბაზისი, იქვე, გვ. 137).

ბერძენთა ჯარი გაემართა ჩრდილოეთისაკენ და ვანის ტბის სიახლოვეს მის სამხრეთ-დასავლეთით ჯერ შეხვდათ ქართველთა ტომი, რომლის სახელი იყო – „**კარდუხები**“.

(სახელი „კარდუხი“ სიტყვა „კარდუ“-საგანაა მიღებული, ხოლო „ხი“ – მრავლობითობის მანარმოებელი სუფიქსია. „კარდუ“ – იყო სახელი ხალხისა, რომლისაგანაც ნანარმოებია ასევე სახელი „ქართუ“ და სიტყვა „ქართუელი“, ე.ი. „ქართუს“ ქვეყნელი. კარდუ და ქართუ ერთი ფუძეა, ამიტომაც მიიჩნევა, რომ კარდუხები – ქართული ტომი იყო, რომელიც ებრძოდა მათ ქვეყანაში შემოჭრილ არმენიელებსა და მათ მფარველ სპარსელებს).

კარდუხებმა იფიქრეს, რომ სპარსელთა მეფის მეგობარი ქსენოფონტე

და სპარსელთა მეფის სამსახურში მყოფი მისი 10.000 კაციანი ჯარი არმენიელთა მხარდამჭერი ლაშქარი იყო. ამიტომაც მედგრად იბრძოლეს ბერძენთა ამ ჯარის წინააღმდეგ, უფრო მეტიც, ბევრს ეცადნენ ქსენოფონტე და ლაშქრის მეთაურები, მაგრამ კარდუხებმა პირადი, სასაუბრო კონტაქტიც კი არ დაამყარეს მათთან.

შემდეგ საუკუნეებში კარდუხებმა არმენიზაცია-გასომხებისაგან მაინც ვერ შეძლეს თავის დაცვა, თუმცა არმენიაში შემდგომშიც ითვლებოდა, რომ სომხეთის პროვინცია „**კორდუკ**“-ში (**კორდვაცი**ს ქედის სამხრეთით, ვანის ტბის სამხრეთ-დასავლეთით), „**კორდიკ** ვერინ“-ში, „**კორდიკ** მიჯინ“-ში და „**კორდიკ** ნერკინ“-ში მცხოვრები ტომები – არ იყვნენ არმენიელები, მათ ტომობრივი სხვაობა ჰქონდათ არმენიელებისაგან.

კარდუხების ქვეყანაში შესვლამდე ქსენოფონტეს აცნობეს – **„მთებზე მიმავალი გზა ჩრდილოეთით რომაა მიმართული, კარდუხებთან მივიყვანთ, ისინი ცხოვრობენ მთებში, მეომარი ხალხია და სპარსთა მეფეს არ ემორჩილებიან. მათ თავს დაესხა ამ მეფის ასოც ათასიანი (120.000) ჯარი და მათგან უკან არავინ დაბრუნებულა (კარხუდების მთები მიუვალია)“** (ქსენოფონი, კიროსის ანაბაზისი, 2010, გვ. 118).

ასევე ქსენოფონტეს უთხრეს – **„ელინმა ჯარისკაცებმა გაიგეს, რომ თუ ისინი შეძლებენ კარდუხების მთების გადალახვას და მდინარე ტიგროსის სათავეებზე მისვლას, მივლენ არმენიაში“** (იქვე, გვ. 119).

კარდუხების ქვეყანასა და არმენიას ერთმანეთისაგან საზღვრავდა მდინარე კენტრიტი (იქვე, გვ. 120).

ბერძენმა ჯარისკაცებმა ბრძოლით გაიარეს კარდუხების ქვეყანა, ქსენოფონტე წერს, რომ კარდუხებს ჰქონდათ – **„მრავალრიცხოვანი და მშვენიერი სახლები, სავსე სურსათით. იქ ღვინო ისე ბევრი იყო, რომ სილით ამოლესილ ორმოებში ჰქონდათ შენახული“** (იქვე, გვ. 120).

კარდუხები ლაშქრობისას და მარშირებისას მღეროდნენ – **„ჩქარა წავიდნენ რაღაც სიმღერების მღერით“** (გვ. 121).

ელინებმა გადალახეს მდ. კენტრიტი, მეორე ნაპირზე უკვე არმენია იწყებოდა. არმენიის სპარსელთა სამხედრო ხელისუფალს თავის ჯარში დაქირავებული ჰყავდა ქართული ტომები, ხალდებისა და მარდების ჯარისკაცები – **„ისინი იყვნენ ორონტისა და არტუხის მოქირავნეები“** (იქვე, გვ. 121). მაგრამ მათ (არმენიულ ჯარს), საბოლოო ჯამში, ბერძნებთან არ უომიათ, უბრალოდ, აკვირდებოდნენ მათ მოძრაობას.

კარდუხები ებრძოდნენ არმენიელებს, ამიტომაც მდ. კენტრიტის გადალახვის შემდეგ, რაც ბერძნებმა 5 ფარსანგი (25 კმ) **„იარეს არმენიაში ვაკე ადგილზე, აქ კარდუხებთან ომის გამო მდინარის ახლოს არ იყო სოფლები“** (იქვე, გვ. 122).

შემდეგ მიაღწენ დიდ სოფელს, სადაც სატრაპს სასახლე ჰქონდა, აქედან 10 ფარსანგის (50 კმ) შემდეგ იყო მდინარე ტიგროსის სათავე, აქედან

15 ფარსანგი (75 კმ) მიაღწენ მდ. ტელეოასს, რომლის ნაპირებზეც მრავალი სოფელი იყო, ხოლო ქვეყანას ერქვა დასავლეთ არმენია, მისი მმართველი იყო მეფის მეგობარი ტირიბაზოსი (იქვე, გვ. 122).

აქედან ბერძნებმა დაბლობზე იარეს 15 ფარსანგი (75 კმ) და მიაღწენ სოფლებით სავსე ტერიტორიას, ისინი ელოდნენ რომ თავს დაესხმოდათ ტირიბაზი, რომელსაც თავის ჯარში ჰყავდა მოქირავნეები „ხალიბები და ტაოხები“ (იქვე, გვ. 123). აქედან იარეს კვლავ 75 კილომეტრი და მიაღწენ მდ. ევფრატს, რომელიც გადალახეს ამ მდინარის (ე.ი. ევფრატის) სათავის ახლოს.

აქედან შევიდნენ დაბლობში, რადგანაც ზამთარი იდგა, იარეს თოვლში 50 კმ და მიაღწენ ერთ-ერთ სოფელს, აქედან 20 სტადიონში (დაახლ. 2 კმ-ში) მდებარე სოფლებში განაწილდნენ მოსასვენებლად. მათ უხვად მიიღეს სასმელ-საჭმელი და სუფრასთანაც „მათ ბარბაროსულ სამოსიანი არმენიელი ბიჭუნები ემსახურებოდნენ“ (იქვე, გვ. 125). შემდეგ „შეეკითხნენ სოფლის თავკაცს, რა ქვეყანა იყო ეს? მან კი მიუგო, რომ ეს იყო არმენია“ (იქვე, გვ. 125). იკითხეს, რომელი იყო მეზობელი ქვეყანა, უპასუხეს – „**მეზობელი ქვეყანა – თქვა მან – ხალიბებისაა, და იქაური გზაც მიასწავლა**“ (იქვე, გვ. 126).

აქედან ჩანს, რომ ქართულ ტომებს – კარდუხებსა და ხალიბებს შორის არმენიელთა შეჭრის გამო ქვეყანას უკვე „არმენია“ ერქვა, თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ იქაური მკვიდრი მოსახლეობა ძირითადად არმენიზებული ქართველები იყვნენ.

აღნიშნული გზით შევიდნენ „მეზობელ“ ანუ **ხალიბების** ქვეყანაში.

ამის შემდეგ მიაღწენ მდ. არაქსს, რომელსაც ქსენოფონტე „ფასისს“ უწოდებს (აღსანიშნავია, რომ ათასხუთასი წლის შემდეგაც, X ს-ში, კონსტანტინე პორფიროგენეტი არაქსს კვლავ „ფასისს“ უწოდებდა, რომელიც იმჟამადაც საზღვარი იყო არმენიელებსა და იბერებს შორის). არაქსის ხეობაში სომხები არ ცხოვრობდნენ.

„ამის შემდეგ, მდ. ფასისის გასწვრივ, ელინებმა იარეს შვიდი გადასავალი, დღეში ხუთ-ხუთი ფარსანგი“ (იქვე, გვ. 126). ე.ი. სულ გაუვლიათ 35 ფარსანგი, რაც 175 კმ-ია. ამის შემდეგ კიდევ 10 ფარსანგი (50 კმ) უვლიათ და მივიდნენ ადგილას „**რომელიც ვაკეზე ეშვებოდა, სადაც მათ დახვდნენ ხალიბები, ტაოხები და ფასიანები (ფასისელები)**“ (იქვე, გვ. 126). ე.ი. იმ გზით, რომელიც მიასწავლეს ხალიბების ქვეყანაში, შემდეგ კი ფასიანების ქვეყანაში.

ე.ი. ფასისის გასწვრივ მათ უვლიათ სულ 45 ფარსანგი ანუ 225 კმ. შეებრძოლნენ ქართველ ტომთა ლაშქარს, გაიმარჯვეს და შევიდნენ ტაოხების ქვეყანაში.

ფაზისის ანუ არაქსის გასწვრივ აღნიშნული 225 კმ **ხალიბების** ქვეყანა ყოფილა (როგორც ზემოთ აღინიშნა) – არმენიის ქვეყნიდან ბერძნები **ხა-**

ლიბთა ქვეყანაში შევიდნენ, გაიარეს 225 კმ და მიაღწენ ტაოხების ქვეყანას. ტაოხების ქვეყანაში ბერძნებმა გაიარეს 30 ფარსანგი (150 კმ). აქედან ჩანს, რომ ქსენოფონტეს დროს არაქსის ხეობა და ჭოროხის სათავეები არ იყო სომხებით დასახლებული.

ტაოხების ერთ-ერთი ციხესიმაგრის ალების დროს **„ელინები საზარელი სანახაობის მონმენი გახდნენ – ქალები ისროდნენ ბავშვებს უფსკრულში და თვითონაც თან მიჰყვებოდნენ, ამგვარადვე იქცეოდნენ მამაკაცებიც“** (იქვე, გვ. 128).

ეს თავგანწირვა ქართველებისა, სამშობლოსა და პირადი თავისუფლების შესანარჩუნებლად, მიაგავს ებრაელთა თავგანწირვას მასადას ციხესიმაგრის დაცვის დროს ახ. წ. 70 წელს, ამ ამბიდან თითქმის 500 წლის შემდეგ.

აქედან ბერძნებმა იარეს 50 ფარსანგი (250 კმ) კვლავ **ხალიბების** მიწა-წყალზე. აქედან ჩანს, რომ იმ ტომთა შორის, რომელთა ქვეყანაზეც მათ იარეს, ყველაზე მრავალრიცხოვანნი ხალიბები იყვნენ და, ამასთანავე, დიდი მიწა-წყლის მქონნი. ამ არეალზე – არაქსზე და ჭოროხზე – სომხები არ ცხოვრობდნენ.

ქსენოფონტე წერს – **„შემდეგ იარეს შვიდი გადასავალით ორმოცდაათი ფარსანგი ხალიბების მიწა-წყალზე. ისინი უმამაცესნი იყვნენ იმ ტომებს შორის, რომელთა მიწა-წყალზეც გაიარეს. ხალიბები ხელჩართულ ბრძოლაში ებმებოდნენ ელინებს“** (იქვე, გვ. 128).

„ამასთანავე მღეროდნენ და როკავდნენ მაშინ, როცა მტერი მათ უყურებდა“ (იქვე).

ხალიბებისაგან ამის გამო **„ელინებმა ვერაფერი წაიღეს და იკვებებოდნენ ისევ იმ პირუტყვით, რომელიც ტაოხებს წაართვეს“** (იქვე).

ამის შემდეგ ბერძნები მივიდნენ მდინარე ჰარპასოსთან და შევიდნენ სკვითინების ქვეყანაში, ვაკეზე იარეს 20 ფარსანგი (100 კმ) და შევიდნენ მათ სოფლებში. ამის შემდეგ გაიარეს კვლავ 20 ფარსანგი და მივიდნენ **„დიდ, მდიდარ და მჭიდროდ დასახლებულ ქალაქში“**, რომელსაც ერქვა გიმნიასი.

აქედან იარეს 5 დღე-ღამე და მივიდნენ მთამდე (მისი სახელი იყო **თექესი**), საიდანაც ჩანდა შავი ზღვა.

აქედან გზით შევიდნენ **მაკრონების** ქვეყანაში, სადაც გაიარეს 50 კმ და მიაღწენ მდინარეს, რომელიც მაკრონების ქვეყანას სკვითინების (სკვითინების) ქვეყნისაგან ყოფდა.

მეორე მხარეს მეომარი მაკრონები იდგნენ. ბერძენთა შორის აღმოჩნდა ტომით მაკრონი მონა, რომელმაც შეძლო შუამავლობა და ბერძნები მაკრონებს დაუმეგობრა.

მაკრონების ქვეყანაში იარეს სამი დღის განმავლობაში კოლხების ქვეყნამდე.

კოლხთა ლაშქარი დაამარცხეს და შევიდნენ სოფლებში, სადაც თავ-
ლის ფიჭი ჭამეს, რომელთაც მათ დიდად ავნო, მეორე დღემდე მთვრალეbs
ჰგვანდნენ და ფეხზე დგომა არ შეეძლოთ.

აქედან ბერძნებმა გაიარეს კოლხების სოფლებში 35 კმ და მივიდნენ
ზღვასთან მდებარე **„ტრაპეზუსში – მჭიდროდ დასახლებულ ელინურ
ქალაქში, რომელიც სინოპელთა დასახლება იყო კოლხების ქვეყანაში,
პონტოს ევქსინიოსის სანაპიროზე. აქ, კოლხების სოფლებში ელინებმა
დაახლოებით 30 დღე დაჰყვეს“** (იქვე, გვ. 131) **„და ანადგურებდნენ კოლ-
ხისს (ე.ი. კოლხეთს)“** (იქვე).

იმჟამად კოლხების ქვეყანაში მდებარეობდა ტრაპეზუნტი.

ქსენოფონტე განარჩევს „ბარის კოლხებს“ და მთის კოლხებს. პირველე-
ბი ბერძნებს არ ებრძოდნენ. აქედან შეესივნენ დრილების ქვეყანას. **დრი-
ლები** იყვნენ „პონტოსპირეთის ყველაზე მეომარი ხალხი“ (იქვე, გვ. 132).
(დრილები, ჩანს, შემდგომში თრიალეთში გადასახლდნენ).

ტრაპეზუსიდან ბერძნები ელინურ ქალაქ **კერასუსს** მიაღდნენ **„სინო-
პელთა დასახლება კოლხების ქვეყანაში ზღვის სანაპიროზე“** (იქვე, გვ.
133). ე.ი. ტრაპეზუნტიცა და კერასუსიც კოლხების ქვეყანაში მდებარე-
ობდა.

ბერძენთა ჯარი კერასუსთან ორად გაიყო – ერთი ჯგუფი გემებით
ზღვით გაემგზავრა (ჩანს, ტრაპეზუნტიდანაც გემებითვე მიცურავდნენ),
მეორემ კი ხმელეთით განაგრძო გზა და მიუახლოვდნენ **„მოსინიკების სა-
ზღვარს“** (იქვე).

მოსინიკების ტომი ორ მტრულ ჯგუფად იყო გაყოფილი – პირიქითელ
მოსინიკებს მტრობდნენ პირაქეთა მოსინიკები. პირიქითელებმა სამხედრო
კავშირი შეკრეს ბერძნებთან პირაქეთელების დასამარცხებლად.

მეორე დღეს ისინი მოვიდნენ **„ერთი მთლიანი ხისაგან გამოთლილი
სამასი ნავით. თითოეულ ნავში სამ-სამი კაცი იჯდა“** (იქვე, გვ. 134). ისი-
ნი **„დაირაზმნენ და ერთმა მათგანმა სიმღერა წამოიწყო, დანარჩენებმა
რიტმს ფეხი აუწყეს და წინ გასწიეს“** (იქვე).

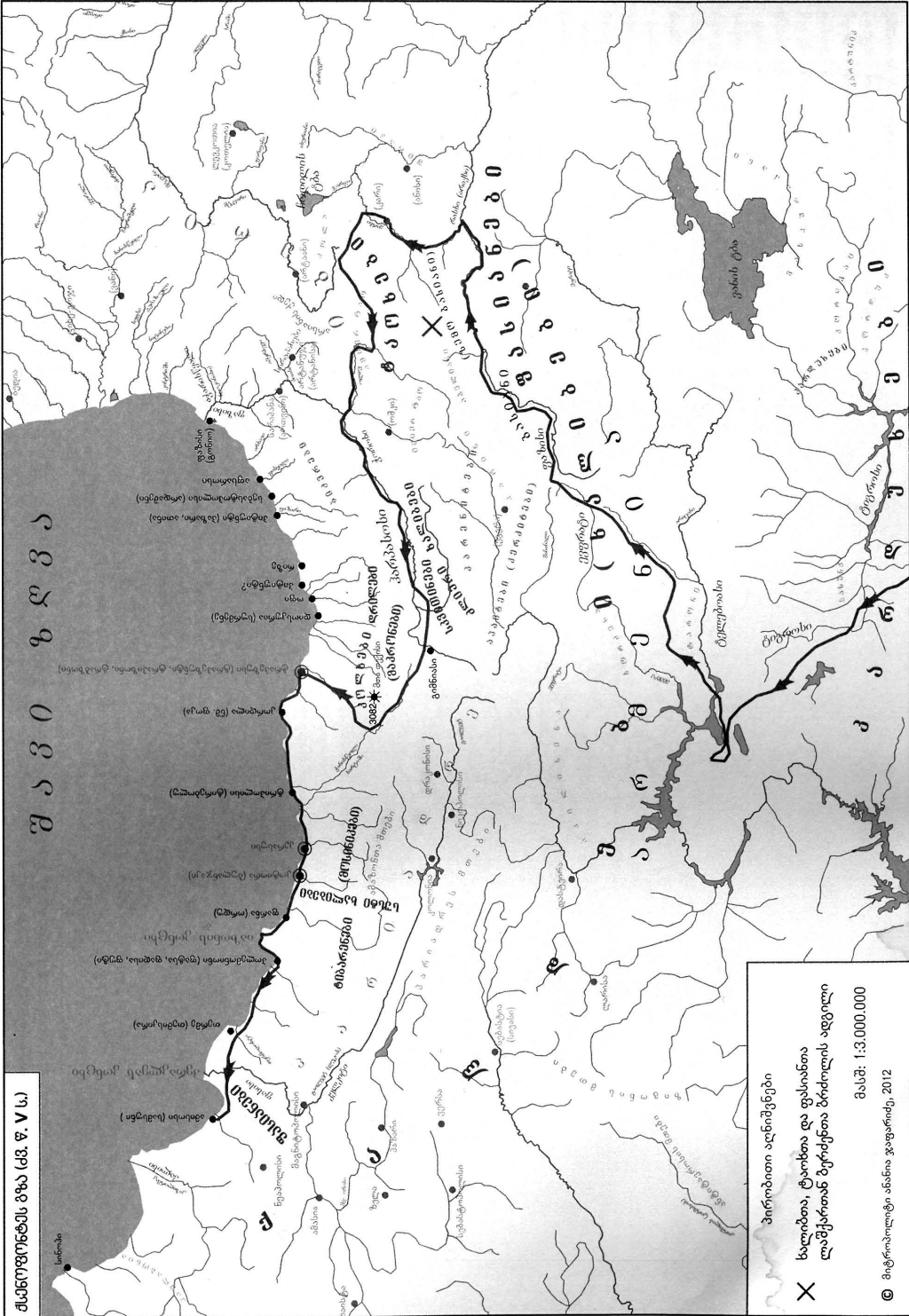
ისინი ბერძნებთან ერთად ეკვეთნენ თავიანთ მტერ თანატომელებს,
რომელთაც ქალაქის დასაუფლებლად ეომებოდნენ. მათი მეფე ამ ქალაქ-
ში ერთ მაღალ ადგილას მდგარ ხის კოშკში (მოსინოსში) იჯდა. ის ხანძრის
დროს არ გამოვიდა კოშკიდან და დაინვა მეორე მეფესთან ერთად, რომე-
ლიც სხვა კოშკში იჯდა. მოსინიკებს აღმოაჩნდათ პურის დიდი მარაგი, ამ-
ფორებში კი დამარილებული დელფინის ხორცი. ჰქონდათ უამრავი მარაგი:
კაკალი, ქონი, ღვინო. გამარჯვებულმა ბერძნებმა ეს აღებული ქალაქი თავ-
ვიანთ მეგობარ მოსინიკებს გადასცეს. აქ რამდენიმე ქალაქი იყო ერთმანე-
თისაგან 80 სტადიონით დაშორებული (16 კმ).

ბერძნებმა მოსინიკების ქვეყანაში **„რვა სტათმოსი იარეს და მივიდნენ
ხალიბებთან, ისინი ცოტანი იყვნენ, ემორჩილებოდნენ მოსინიკებს და
უპირატესად რკინის დამუშავებით ირჩენდნენ თავს, აქედან ელინები მი-
ვიდნენ ტიბარენებთან. ტიბარენების ქვეყანა უფრო ვაკე იყო. მათ ზღვის
სანაპიროზე გამაგრებული დასახლებები ჰქონდათ“** (იქვე, გვ. 137).

№ 3

ძვ.წ. V საუკუნე

ქსანოფონტას ბაზა (ძვ. წ. V ს.)



პირობითი აღნიშვნები

- ✕ სალობა, ტაძარი და ფსიქონია
ლაშქართან ბერძენთა ბრძოლის ადგილი
- მასშ: 1:3.000.000
- © მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, 2012

„ელინებმა ორ დღეში მშვიდობიანად გადალახეს ეს ქვეყანა და მივიდნენ კოტიორაში, ელინურ ქალაქში, სინოპელთა მიერ ტიბარენების ქვეყანაში დაარსებულ ახალშენში“ (იქვე).

ხალიბები, როგორც ქსენოფონტეს აღწერიდან ჩანს, ბერძნებს შეხვდნენ 3 ადგილას, კარდუხების შემდეგ, არმენიელთა ქვეყნის გადალახვის შემდეგ და მოსინიკების მეზობლად ზღვის სანაპიროზე (ეს უკანასკნელნი სუსტები იყვნენ, დანარჩენ ორ ადგილას მცხოვრებნი კი კარგი მეომრები).

ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ის ქვეყანა, რომელნიც არმენიელებს ეჭირათ მდ. კენტრიტიდან არაქსამდე – თავდაპირველად ხალიბების ანუ ქალდეებისა იყო, და ისინი გაგრძელებით ცხოვრობდნენ კოტიორადან არაქსამდე და კენტრიტამდე. ისინი, ჩანს, არმენიელებს დაუმარცხებიათ და ამიტომ ხალდეზსა და არმენიელებს შორის დიდი ომი იყო გაჩაღებული, როგორც ეს ქსენოფონტეს მეორე ნაშრომიდან – კიროპედიადან ჩანს, საბოლოოდ, ხალიბები მხოლოდ ზღვის პირას დარჩნენ, დანარჩენი მათი საცხოვრისი არაქსიდან კენტრიტამდე არმენიელებმა დაიჭირეს.

დასკვნა

ქსენოფონტეს ცნობები აჩვენებს, რომ მის ეპოქაში ქართველი ტომები ჯერ კიდევ ცხოვრობდნენ მინა-წყალზე ვანის ტბისპირეთიდან (ამჟამინდელი თურქეთის ვანის ტბა), ვიდრე ტრაპეზუნტის სამხრეთით მდებარე პარიადრეს მთიანეთის რეგიონების ჩათვლით.

4

მეგასთენე

(ძვ. წ. 350- 290)

ძველი ბერძენი გამოჩენილი ავტორი, მცირე აზიაში დაბადებული მეგასთენე (ძვ. წ. 350- 290), რომლის ნაშრომის (ინდიკა) ფრაგმენტებია მოღწეული, წერს, რომ ძვ. წ. მე-6 საუკუნეში ლიბიის გვერდით მცხოვრები იბერების ნაწილი ნაბუქოდონოსორმა გადმოასახლა პონტოსპირეთში, აქ ნახსენები ლიბია ამჟამად მიაჩნიათ აფრიკის ქვეყნად (Ливия), მაგრამ ჩვენი კვლევით აქ იგულისხმება არა აფრიკის ქვეყანა ლიბია, არამედ მცირე აზიის ქვეყანა ლუბია (Luwia), ლუვიური ენის მატარებელი ხალხის ქვეყანა. ძველი ანატოლიის სამხრეთ ოლქებში ამ ენაზეა შესრულებული ტექსტები როგორც სოლისებური დამწერლობით, ასევე სპეციფიკური იეროგლიფური დამწერლობით (ძვ. წ. მე-8 ს.-ში). ლუვიის ქვეყანა განფენილი ყოფილა კილიკიიდან ვიდრე მდინარე გალისამდე, ამ ლუვიის გვერდით, მის მეზობლად ცხოვრობდნენ მოსხები ანუ იბერები, რომელთა ნაწილი ნაბუქოდონოსორს წაუნაცვლებია მდ. გალისიდან ტრაპეზუნტისაკენ (ანუ პონტოსპირეთისაკენ). ასე შეიძლება გავიგოთ მეგასთენეს ცნობა მისი შრომის ინდიკის ჩვენამდე მოღწეულ ფრაგმენტებში.

Мегасфен. Индика (фрагменты), FRAGM. XLIX. Abyden. ap. Euseb. Praep. Ev. I. 41 (ed. Colon. 1688, p. 456 D), *О Навуходоносоре*.

„Менасфен говорит, что Навуходоносор, который был могучее Геракла, предпринял поход против Ливии и Иберии, и, покорив их, устроил колонию этого народа в части, лежащей по правую сторону Понта“. Ancient India as Described by Megasthenes and Arrian. Translated and edited by J. W. McCrindle. Calcutta and Bombay: Thacker, Spink, 1877, 30–174. <http://simposium.ru/ru/book/export/html/12315> of Libya and Iberia.

FRAGM. XLVIII. Josephus Contra Apion. I. 20. *О Навуходоносоре*

... а также и свидетельства Мегасфена из четвертой книги его сочинения об Индии, где тот пытается доказать, что упомянутый вавилонский царь мужеством и величием своих подвигов превзошел Геракла, поскольку, по его словам, тот покорил значительную часть **Ливии и Иберию**.

<http://simposium.ru/ru/book/export/html/12315>

როგორც აღინიშნა, მეგასთენეს ლივია სინამდვილეში არაა აფრიკის ლიბია, არამედ შუამდინარეთის ქვეყანა ლუვია, რომლის მეზობლადაც იბერები სახლობდნენ.

ჩვენთვის განსაკუთრებითაა საინტერესო სახელწოდება – „ლუვია“, **Luwia**, რადგანაც ის ემსგავსება მეგასტენესთან ნახსენებ ქვეყნის სახელს – „ლიბია“, რომლის მეზობლადაც იბერები ცხოვრობდნენ.

თუკი ლიბიის ქვეშ იგულისხმება არა აფრიკის ქვეყანა, არამედ ქვეყანა „ლუვია“, ვანის ტბასთან, მაშინ იბერების ძველი საცხოვრისის შესახებ თავდაპირველ წყაროსთან გვექნება საქმე.

ძვ.წ. II ათასწლეულის შემდგომ გვიანხეტების წარწერების პერიოდში, მცირე აზიაში აღმოჩენილია ლუვიურ-იეროგლიფური წარწერები. ისინი თარიღდება ძვ.წ. VIII-VI საუკუნეებით. ამ წარწერებში ჩანს, რომ ლუვიაში, ლუვიის გვერდით არსებობდა „მუსკების ქვეყანა“ – სუვერენული პოლიტიკური ერთეული. ფრიგიელთა ტერიტორიაზე „ლუვიას“ ქვეყნის გვერდით ან „ლუვიას“ ქვეყნის საზღვრებში ყოფილა მოქცეული „მუსკების ქვეყანა“ IX-VIII სს-ში (ნ. ხაზარაძე, „ძველალმოსავლური და ქართველოლოგიური ძიებანი“, 2001, გვ. 129).

როგორც რამდენჯერმე აღინიშნა, ჩვენთვის აქ საინტერესოა, რომ ეტიმოლოგიურად სახელი „ლუვია“ ახლოა სახელ „ლიბიასთან“.

ძველი ბერძნული და ასევე სომხური წყაროების ცნობით ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორმა თავისი ქვეყნიდან აყარა და პონტოსპირეთში დაასახლა ერთი ნაწილი „იბერთა ტომისა“, რომელიც იქამდე „ლიბიასთან“, ლიბიის ქვეყნის გვერდით ცხოვრობდა. უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ქრონოლოგიური თანხვედრის გამო აქ ნახსენები „იბერთა“ ტომი უნდა იყოს ის „მუშქები“, რომელნიც ცხოვრობდნენ „ლუვიას ქვეყანაში“ **Luwia** ანუ ლიბიაში.

აქამდე, როგორც ცნობილია, აღნიშნულ ლიბიას აიგივებდნენ აფრიკასთან და ბერძნულ ცნობას უგულვებელყოფდნენ.

თუ ლუვია Luwia მეგასტენეს ლიბიაა, ხოლო იბერები აღნიშნული მუშქები, ლუვიის ქვეყანის მეზობლად მცხოვრებნი, აღმოჩნდება, რომ საქართველოს ისტორიისთვის რეალური ახალი წყარო იქნა მოპოვებული. ამ შემთხვევაში მეგასტენეს ეს ცნობა, რომელიც ამჟამად უყურადღებოა, შეიძენს უდიდეს მნიშვნელობას ისტორიისათვის.

ასურული წყაროებით, მუსკები მნიშვნელოვანი ხალხი იყო, იმდენად მნიშვნელოვანი, რომ სხვა ხალხების საცხოვრისს მუსკების ქვეყნის მიხედვით განსაზღვრავდნენ, მაგალითად, ასურულ ლურსმულ წარწერებში იხსენიება სხვადასხვა ხალხი (ტაბალები, ტუნა, ტუხან, ქუე), რომლებიც „დასავლეთის მუსკების“ გვერდით ცხოვრობდნენ (გვ. 137). „მუსკების ქვეყანას“ ასევე ეწოდებოდა „მთიანი მხარე“. „იეროგლიფურ-ლუვიური ენა ლურსმნული ლუვიურის ახლო მონათესავეა. ლუვიურთან ერთად ინდოევროპული ენების ანატოლიურ (ხეთურლუვიური) ჯგუფის ლუვიურ ქვეჯგუფს ქმნის“ (გვ. 145). იეროგლიფურ-ლუვიური წარწერები, როგორც ითქვა, მოიხსენებენ „მუსკების ქვეყანას“. ერთ-ერთში ლუვიის მბრძანებელი ამბობს: „მე

განმადიდეს ეგვიპტეში, ბაბილონში, მუშქების და სირიელების ქალაქებში“ (გვ. 149), აქედან ჩანს, რომ მუშქები თავიანთი მნიშვნელობით დგანან ეგვიპტელების, ბაბილონელებისა და სირიელების გვერდით. ი. დიაკონოვის აზრით, მუშქების, იგივე მუსქების სახელწოდებას, როგორც ნესი, უკავშირებენ ფრიგიელებისა და ქართული ტომის – მოსხების სახელწოდებას. უფრო მეტად – მოსხებისა, თუმცა არის ცდა, დაუკავშირონ პროტოსომხებს (გვ. 161). ერთ-ერთი ლუვიური მითის თანახმად, მოკვდავ-ალორძინებადი ღვთაება ტელეფინუს სიმბოლო (ნიშანი) ასეთი იყო: ეიას ხეზე უნდა ჩამოეკიდათ მისდამი მსხვერპლშენიროული ცხვრის ტყავი (სანმისი), ანუ, ოქროს სანმისის მითი არა მხოლოდ კოლხეთში, არამედ უფრო ადრე ლუვია-მუშქების ქვეყანაში იყო ცნობილი. გვიანხეთური ხანის (ძვ.წ. IX-VIII სს.) სამეფო-სამთავროთა და მათ შორის თაბალისა და მუშქების ქვეყნის პანთეონში ყველაზე პოპულარული იყო თარხუნთი – ტარხუნთი – „ცის ღვთაება“. ეტიმოლოგიურად ამ სიტყვასთან ახლოა ქართული „ტაროსი“, მაგალითად, ქართულ მითებში ამირანის საცოლის ყამარის მამა ცაშია, ცის მეუფეა, რომელსაც ტაროსის შეცვლა შეუძლია, კერძოდ, წვიმის მოყვანა. საერთოდ, ყამარის ხასიათი მიაგავს არგონავტების მითის კოლხეთის მეფის ასულის მედეას ხასიათს, კერძოდ, ყამარი მედეას მსგავსად ღალატობს თავის ოჯახს, თავის მამას და მიჰყვება ამირანს. არგონავტების მითის სიუჟეტის მიხედვით იასონს დაედევნება მედეას მამა, ამ დროს მედეა ეხმარება იასონს და აკვლევინებს თავისიანებს, ასევე, მსგავსად – ყამარი ეხმარება ამირანს, რათა მან მამამისი (ე.ი. საკუთარი მამა) მოკლას – „მაღლა ნუ კი სცემ სპილოსა, დაბლა შემოჰკარ რბილოსა, დაეჭრებიან ძარღვები დაეცემიან ძიროსა“ – ურჩევს ყამარი ამირანს, თუ როგორ მოკლას მამამისი. ყამარის მამა ამბობს ამის გამო: „უყურე ბოზსა ქალასა ქმარი ირჩია მამასა“ და სწორედ ასეთივეა მედეას ხასიათი. შესაძლოა, ის ბერძნული მითები, რომელნიც კოლხეთის შესახებ შეითხზა – მოსხების (მუშქების) ქვეყანასთან იყოს დაკავშირებული. მართლაც, „მოსხები – კოლხური ტომია“ – წერდა ამ ეპოქასთან ყველაზე ახლოს მდგომი ქრისტეშობამდე VI საუკუნის ავტორი ჰეკატოს მილეტელი. ჩანს, ნაბუქოდონოსორის მიერ პონტოსპირეთში ლუვია-ლიბიის მეზობელი იბერების ანუ იგივე მუშქების გადმოსახლების დროს (თუ მათ მიერ ადგილმონაცვლეობისას) მათ კავკასიაში თან წამოიღეს ძველი მითებიც. აღსანიშნავია ისიც, რომ როგორც ზემოთ აღინიშნა, მოკვდავ-ალორძინებად ღვთაებას – ტელეფინუ ერქვა, ივანე ჯავახიშვილის რკვევითაც, სვანეთში ერთ-ერთი რიტუალის დროს წარმოთქვამენ ტელეფიას სახელს – „მელია-ტელეფია“. თუ ეს ასეა, უნდა ვთქვათ, რომ სვანები, ისევე როგორც სხვა ყველა ქართული ტომი, მუშქების – მოსხების მემკვიდრეები არიან. ჩანს, „მოსხები“ იგივე კოლხები, იგივე ქალები იყო, ის ეთნოსუბსტრატი, რომელითაც ჩამოყალიბდა ქართველი ხალხი და რომლიდანაც წარმოიშვა ქართველთა ტომები ე.წ. „ქართვები“,

„ზანები“ და „სვანები“. ძველი ავტორების ზოგიერთი ცნობითაც, იბერებისა და შავიზღვისპირეთის ტომები ბალკანური წარმოშობისაა, იაზონის შთამომავლები არიან, ეს შეიძლება მიგვიჩვენებდეს, რომ ბალკანეთიდან და მცირე აზიიდან ფრიგიულ-მესხური ტომების დენა უკან, კავკასიისაკენ, გრძელდებოდა დიდხანს.

ჰომეროსის „ილიადაში“ იხსენიებიან ფრიგიელები, როგორც ტროელთა მოკავშირეები. მიიჩნევა, რომ ილიადა ძვ.წ. XIII-XII საუკუნეების ისტორიულ ვითარებას ასახავს, თუმცა ამჟამად ფიქრობენ, რომ „ილიადას“ ავტორს ძვ.წ. X-IX სს-ში უნდა ეცხოვრა, ხოლო პოემის ლიტერატურული გაფორმება ძვ.წ. VI ს-მდე გრძელდებოდა. ქსანთოს ლიდიელის მითითებით ფრიგიელები მცირე აზიაში ტროას ომის (ძვ.წ. XIII-XII სს. მიჯნა) შემდეგ მოვიდნენ (სტრაბო, XIV, 5, 39). ამჟამად ფიქრობენ, რომ ფრიგიელები მცირე აზიაში ძვ.წ. X ს-ის შემდეგ, უფრო IX-VIII სს-ში მოვიდნენ. ფრიგიის უძველესი დედაქალაქის გორდიონის ყორღანები ქრონოლოგიურად ძვ.წ. VIII-IV სს-ში ექცევა (ნ. ხაზარაძე, „ძველალმოსავლური და ქართველოლოგიური ძიებანი“, 2001, გვ. 10). ქსენოფონტე (ძვ.წ. IV) წერდა: „დიდი“ ფრიგიისა და „ჰელესპონტის“ ფრიგიის, ანუ ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი ორი პოლიტიკური ერთეულის შესახებ. „დიდი ფრიგია“ – კაპადოკიასა და ლიდიას შორის იყო მოქცეული (იქვე, გვ. 22). ტროადა – ჰელესპონტის ფრიგიის შემადგენელი ნაწილი იყო (სტრაბო, II, 5, 31). მას „მცირე ფრიგიასაც“ უწოდებდნენ. აქ მეფობდა მიდასი. შემდეგ ეს ქვეყანა გალატიელების ხელში გადასულა (სტრაბო, VIII, 1, 2). მუშქების ქვეყნის მეზობლად თაბალის ქვეყანა მდებარეობდა (გვ. 39). მუშქების, იგივე ფრიგიელთა მეფე მითა მეგობრობდა თაბალის მეფესთან. თაბალის მეზობელი იყო ქვეყანა „ქუე“. მუშქები იგივე მუშქები იხსენიებიან ასურულ წარწერებში. ბიბლიაშიც „იავანი, თობელი და მეშეხი“ ერთად იხსენიებიან, იავანი – ბერძნების წინაპრად, თობელი და მეშეხი – ქართველებისა. მეშეხი და მუშქები ერთ ხალხად მიიჩნევა. თაბალის ქვეყანა დიდი კაპადოკიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა (იქვე, გვ. 43). ფრიგიელებს თავიანთი ანბანი ჰქონდათ – „ძველი ფრიგიული“, ის ძველი ბერძნულისგან წარმომდგარად მიიჩნევა, კერძოდ, დასავლური ბერძნულიდან. თავის მხრივ, ბერძნული ანბანის ფორმირება ფინიკიურიდან დაიწყო ძვ.წ. IX ს-დან, ხოლო არქაული ბერძნული ანბანი ჩამოყალიბდა ძვ.წ. VIII ს-ში. თავიდან ჩამოყალიბდა „აღმოსავლური“ და „დასავლური“ ბერძნული ანბანი. აღმოსავლურისგან შეიქმნა კლასიკური ბერძნული ანბანი. მუშქების ქვეყანაში გაედინებოდა მდ. ჰალისი (გალისი, ყიზილ-ირმაკი). შესაძლოა, ამ მდინარის სახელის გამო ჰალისის რეგიონში მცხოვრებ მუშქებს დაერქვათ „ჰალიდონები“ (ალიზონები, ალაზონები), რომლებსაც ტროას ომში მიუღიათ მონაწილეობა ჰომეროსის თხრობით. სტრაბონის მტკიცებით კი ეს ალიზონები შემდგომ ხალიბებად იწოდნენ, მათ ასევე ქალდეზსაც უწოდებდნენ. სიტყვა ქალდი სახელ „ქართველს“ დადებია საფუძვლად.

ფრიგიას „მუშქების ქვეყანა“ ეწოდებოდა. ძვ.წ. VIII ს-ში. ფრიგიის სამეფოს მჭიდრო კონტაქტები ჰქონია კილიკიასთან და მახლობელ ქვეყნებთან. საკუთარი სახელი „გორდი“ – ფრიგიული წარმომავლობისად მიიჩნევა. „გურდი“ – „გორდი“ რქმევია თილ-გარიმუს მეფეს. ცნობილია, რომ „გორდიოსი“ ფრიგიის მეფეთა დინასტიური სახელწოდება იყო. „გორდ“ ძირიანი ტოპონიმები („გორდიონი“, „გორდუტეიხოსი“, „გორდორუნიოსი“, „გორდუკომე“, „მანეგორდუსი“ და სხვ.) საკმაოდ გავრცელებული იყო დიდი ფრიგიის ტერიტორიაზე (იქვე, გვ. 74). „გორდუ-ტეიხოსი“ „გორდო-რუნიოსი“ „გორდუკომე“ „მან-გორდუ-სი“, ჩანს, ფრიგიას ერქვა არა „გორდ“, არამედ „გორდუ“ (გორდო), აქედანვე შესაძლოა იყოს ქართველთა თვითსახელწოდება გორდუელი, ანუ ქორთუელი-ქართველი, ან, როგორც ითქვა, „გალატო“-დან. სახელები „ხალიტუ“-ქალიდუ, გორდუ და გალატო „ქართუ“-ს იდენტურია, შესაბამისად, მათთან უნდა იყოს დაკავშირებული სახელი – ქართუელი. ეს „გალატო“-ც შესაძლოა იყო ევროპიდან შემოსული იმავე ფრიგიელების შორეული თვისტომნი გალები. ცნობილია, რომ მცირე აზიაში გვიან შემოსულ „გალებს“ „გალატო“-ები ეწოდათ. შესაძლოა, გორდუსგანაა ნაწარმოები პონტოსპირა ხალდების სახელიც. ხალდები-ხალდეები (ქალდეები-ქალდეუები) ძველად ხალიბებად იწოდებოდნენ სტრაბონის ცნობით.

Лувийцы, древняя этнолингвистическая общность 3-2-го тыс. до н. э., носители лувийского языка и лувийского иероглифического языка. Термины «Лувия», «лувийский» принадлежат хеттскому яз. (хеттское Luwia, Лувия – ареал расселения Л., lu(w)ili – лувийский язык), у самих Л. им соответствовала форма Lukka- (откуда позднейшее античное Ликия). Предки Л. в течение длительного времени обитали на Балканском п-ове, поддерживая тесные связи с палеобалканцами, включая протогреков, а в 25–24 вв. переселились в ходе сопровождавшихся значит разрушениями миграций с Балкан в Малую Азию, где заняли зап.-центр. и юж. части полуострова вплоть до плато Конья (включительно), к кон. 3 – нач. 2-го тыс. заселили также Киликию и её сев.-вост. окраины до Галиса и Верхнего Евфрата. В нач. 2-го тыс. до н. э. новая волна мигрантов с Балканского п-ова (включавшая часть протоиллирийцев, в т. ч. ветвь племени дарданов) заселила наиболее плодородную часть лувийского ареала (регион осн. западно-малоазиатских рек бассейна Эгеиды) и основала здесь конфедерацию царств Арцава с осн. центром в районе совр. Эфеса (включала также царство Вилуса со столицей в Илионе – Трое). Пришельцы вскоре были в осн. ассимилированы местными Л. Горные лувийские районы к северу и югу от Арцавы, не затронутые их миграцией, стали в противопоставление Арцаве именоваться Луккой (будущие Троянская, она же Зелейская, Ликия на севере и собственно Ликия на юге).

В сер. 2-го тыс. до н. э. термином «Лувия» (употреблялся в 17–15 вв.) назывался весь ареал Л. от Киликии до побережья Эгеиды. В эллинистич. время

(4–1 вв. до н. э.) известны следующие языки, происходившие от лувийского: мэонский (язык племени мэонов – лувийского субстрата в Лидии), ликийский А, ликийский Б (милиийский), сидетский (язык реликтовых потомков лувийцев в Памфилии, в целом занятой в кон. 2-го тыс. до н. э. мигрантами с Балкан), писидийский, исаврийский, ликаонский, киликийский.

<https://old.bigenc.ru/world-history/text/2149554>

დასკვნა

მეგასტენეს ცნობიდან ჩანს, რომ იბერები ცხოვრობდნენ მცირე აზიაში ცნობილ ხალხ ლუვიელების გვერდით ვანის ტბის მახლობლად, საიდანაც მათი ერთი ერთი ნაწილი ნაბუქოდონოსორმა გადაასახლა უფრო ჩრდილოეთით, შავი ზღვისპირზე, შესაბამისად, მეგასტენეს ცნობაში ნახსენები „ლიბია“ არის არა აფრიკის ლიბია, არამედ მცირე აზიის ქვეყანა „ლუვია“, ცნობილი თავისი დამწერლობით ხეთურ ეპოქაში.

5

კუბლიუს (ბაიუს) კორნელიუს ტაციტუსი

ტაციტუსი

რომაელი ისტორიკოსი (56-117)

კოლხეებში იბერთა წარმოშობის შესახებ ანალები, VI, 34.

Корнелий Тацит, АННАЛЫ

34. (1) Между тем усиленный отрядами союзников Фарасман вызывает на битву не имевшего вспомогательных войск Орода, и так как тот от нее уклоняется, тревожит его, кидается с конницей на его лагерь, препятствует заготовке корма для лошадей; и не раз он окружал вражеский стан заставами, как бы облагая его осадой, пока парфяне, не привыкшие к такому бесчестью, не обступили своего царевича и не потребовали, чтобы он повел их в сражение. (2) Но они были сильны только конницей, а Фарасман располагал и хорошей пехотой.

Ибо иберы и альбаны, обитая в лесистых горах, привыкли к тяжелым условиям существования и поэтому гораздо выносливее парфян;

იბერები და ალბანები, ტყიან მთებში ცხოვრების გამო შეჩვეულნი არიან მძიმე პირობებს, ამიტომაც პართელებზე უფრო მეტად ამტანები არიან.

(3) они утверждают, что происходят от фессалийцев, возводя свое происхождение к тому времени, когда Ясон, после того как увез Медею и прижил с нею детей, возвратился в опустевший дворец Эета и к оставшимся без властителя колхам.

(3) ისინი (იბერები) ამტკიცებენ, რომ წარმოშობილნი არიან თესალიელებისაგან და იმ დროში გადაჰყავთ თავიანთი წარმოშობა, როცა იასონი მედეას წაყვანისა და მასთან შვილების გაჩენის შემდეგ უკან დაბრუნდა აიეტის დაცარიელებულ სასახლესა და ხელისუფლის გარეშე დარჩენილ კოლხებში.

(4) Они чтут многое, связанное с его памятью, а также святилище Фрикса; и никто из них не принесет в жертву барана, ибо они считают, что Фрикса к ним доставил баран, был ли он живым существом или знаком отличия корабля.

(4) ისინი პატივს მიაგებენ მრავალს, რაც მასთან (იასონთან) არის დაკავშირებული და ასევე ფრიქსეს სალოცავს. იქ არავინ მიიყვანს ვერძს შესაწირად, რადგანაც მიაჩნიათ, რომ ფრიქსე მათთან ვერძმა მიიყვანა (მიუხედავად იმისა ის ცოცხალი არსება იყო თუ ხომალდის განმასხვავებელი ნიშანი).

34. (1) Между тем усиленный отрядами союзников Фарасман вызывает битву не имевшего вспомогательных войск Орода, и так как тот от нее уклоняется, тревожит его, кидается с конницей на его лагерь, препятствует заготовке корма для лошадей; и не раз он окружал вражеский стан заставами, как бы облагая его осадой, пока парфяне, не привыкшие к такому бесчестию, не обступили своего царевича и не потребовали, чтобы он повел их в сражение.

(2) Но они были сильны только конницей, а Фарасман располагал и хорошей пехотой.

Ибо иберы и альбаны, обитая в лесистых горах, привыкли к тяжелым условиям существования и поэтому гораздо выносливее парфян;

(3) они утверждают, что происходят от фессалийцев, возводя свое происхождение к тому времени, когда Ясон, после того как увез Медею и прижил с нею детей, возвратился в опустевший дворец Эета и к оставшимся без властителя колхам. კიდეც ერთხელ გავიმეორებთ ტაციტუსის ცნობებს საუკეთესო თარგმანიდან.

(4) Они чтут многое, связанное с его памятью, а также святилище Фрикса; и никто из них не принесет в жертву барана, ибо они считают, что Фрикса к ним доставил баран, был ли он живым существом или знаком отличия корабля.

(5) Итак, после того как оба войска изготовились к бою, парфянский полководец в речи к воинам напомнил о владычестве на Востоке, о славе Арсакидов, о том, что их враг – безвестный ибер с войском наемников; Фарасман же говорил, что, не зная над собой парфянского ига, чем к большему они будут стремиться, тем большую славу принесет им победа, а если обратятся в бегство, то тем больше позора и опасностей навлекут на себя; (6) он указывал при этом на грозный боевой строй своих и на раззолоченные отряды мидян, говоря, что здесь мужи, там добыча.

<https://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1347012000>

ტაციტუსმა 2000 წლის წინ გადმოგვცა თვით ქართველთა მტკიცება, რომ კოლხეთი მათი სამშობლოა, რადგანაც ისინი წარმოიშვნენ კოლხებში თესალიელების მისვლის შემდეგ, ანუ არგონავტების ეპოქაში, ამიტომაც წერს- „ისინი (იბერები) ამტკიცებენ, რომ წარმოშობილნი არიან თესალიელებისაგან და იმ დროში გადაჰყავთ თავიანთი წარმოშობა, როცა იასონი მედეას წაყვანისა და მასთან შვილების გაჩენის შემდეგ უკან დაბრუნდა აიეტის დაცარიელებულ სასახლესა და ხელისუფლის გარეშე დარჩენილ კოლხებში.

ტაციტუსს იბერების ეს მონათხრობი სარწმუნოდ მიაჩნია, რადგან იცის, რომ იბერები მის დროსაც პატივს მიაგებდნენ არგონავტების ხსოვნას.

დასკვნა

ტაციტუსის ცნობიდან ჩანს, რომ იბერები თავიანთ წარმოშობას აკავშირებდნენ არგონავტების ეპოქის კოლხეთთან.

6

სტრაბონი

(ძვ.წ 64- ახ.წ. 24)

კოლხეთისა და იბერიის შესახებ

(კოლხეთი არმენიის გასწვრივ და იბერიის ქვემოთ
მდებარე ზღვისპირა ქვეყანაა)

მეოცე საუკუნეში, საბჭოთა (რუსულ და, შესაბამისად, ქართულ (ისტორიოგრაფიაში დაინერგა არასწორი თვალსაზრისი, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების შემდეგ, თითქმის 600 წელი, მეათე საუკუნემდე, იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში და მხოლოდ შემდეგ შეიერთა ის საქართველოს ეკლესიამ. ასეთი დასკვნის წყაროდ მიუთითებენ ნოტიციებს, სადაც ლაზიკის ეპარქია მართლაც შედის კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, მაგრამ რომელ ქვეყანას უწოდებდნენ ბერძნები და ბიზანტიელები ლაზიკას ანდა კოლხეთს? ამ მხრივ ძალზე მნიშვნელოვანია პირველი საუკუნის ავტორის სტრაბონის (Στράβων; დაახლ. 64/63 წგენს ერამდე. – დაახლ. 23/24 წგენი ერის) „გეოგრაფია“, რომელიც საუკეთესო წყაროა ძველი საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის შესასწავლად, ანუ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების კვლევისათვის.

მით უმეტეს, რომ სტრაბონი იყო საქართველოს მეზობელი ამასიიდან, პონტოს მეფეების დედაქალაქიდან (მისი პაპა იყო მითრიდატეს ოჯახთან დაახლოებული მხედართმთავარი). შესაბამისად, მან კარგად იცოდა თუ რომელი მდინარე იყო ფაზისი, სად მდებარეობდა მისი სათავე, რომელი ქვეყანა იყო კოლხეთი, ვის ემეზობლებოდა ის და მის რომელ მხარეს მდებარეობდა იბერია.

სტრაბონის ანალიზი აჩვენებს, რომ მის მიერ აღწერილი ფაზისი იყო არა რიონი, არამედ ჭოროხი, რომლის სათავე იმ დროს არმენიელების მიერ ხელდებულ ქვეყანაში იყო. მის მიერ აღწერილი კოლხიდა ტრაპეზუნტსა და ფაზისს შუა მდებარეობდა, ანუ იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით, როგორც თვითონ წერს. როგორც სტრაბონი, ისე არიანე, მისი ანონიმი და სხვები მიუთითებენ, რომ ფაზისის სათავე არმენიაშია. ე.ი. არმენიის მიერ დაპყრობილ იბერიის ნაწილში.

სტრაბონის ცნობით, „შუა იბერია“ მდებარეობდა კავკასიის ქედიდან გამომავალ სამხრეთისაკენ მიმართულ მთებს შუა (ლიხსა და საგურამოს ქედს შუა), შესაბამისად, „დასავლეთ იბერია“, მის მიერ ნახსენები „შუა იბერიის“ დასავლეთით მდებარეობდა და ის იყო დასავლეთ საქართველო. აღმოსავლეთ იბერია კი, კახეთი, მტკვარ-ალაზნის შესართავამდე. შუა, დასავლეთ და აღმოსავლეთ იბერია ქმნიდა ერთიან იბერიას.

დასავლეთ საქართველო იბერიის, ანუ ქართლის სამეფოში შედიოდა, რასაც მუდამ მიუთითებს „ქართლის ცხოვრება“ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“.

რადგანაც ეკლესიის იურისდიქციის საზღვარი, საეკლესიო წესის შესაბამისად, უნდა დამთხვეოდა სახელმწიფო-ადმინისტრაციულს, შესაბამისად, ქართლის სამეფოში შემავალი დასავლეთ საქართველო მუდამ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, ასევე უყურებს ამ საკითხს რუის-ურბნისის „ძეგლისწერაც“.

რაც შეეხება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიას, ის მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ სამხრეთ ლაზიკაში, ბიზანტიურ ჭანიკაში, მას ამჟამად ლაზისტანს უწოდებენ. ამ კოლხეთ-ლაზიკაში ჰქონდა თავისი იურისდიქცია კონსტანტინოპოლს,

კოლხიდა იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა

თ. ყაუხჩიშვილი თავის წიგნში „სტრაბონის გეოგრაფია“ (1957) წერს: სტრაბონის ცნობით, „**კოლხები მოხსენებულნი არიან არა იბერია-ალბანიის გაყოლებაზე, არამედ უფრო სამხრეთით – არმენიის გასწვრივ**“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, 1957, გვ. 21).

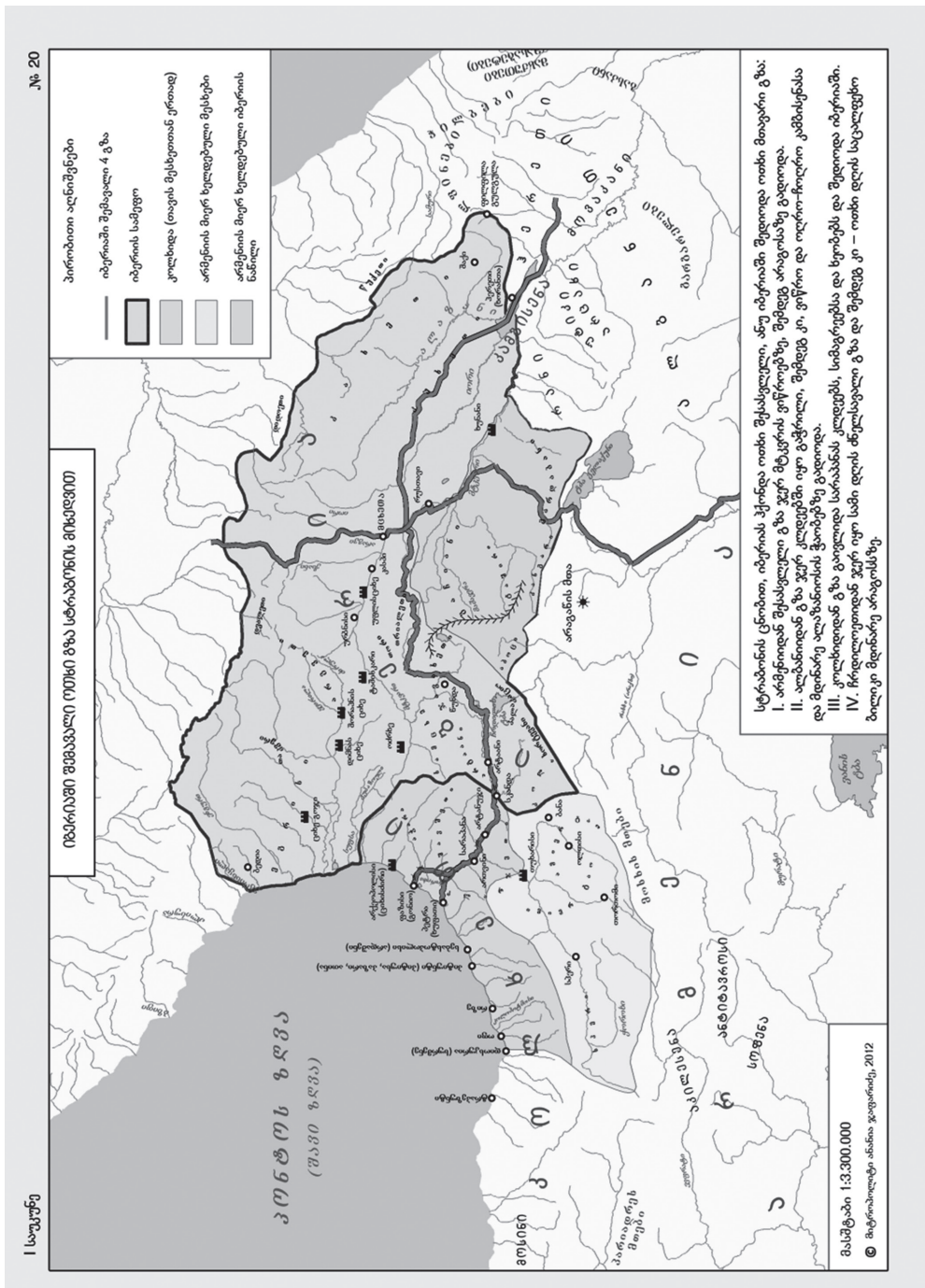
ამავე მოსაზრებას, რომ კოლხები ცხოვრობენ არმენიელების გასწვრივ და არა იბერებისა, სტრაბონი სხვაგანაც იმეორებს. თ. ყაუხჩიშვილი წერს (იქვე, გვ. 21) – „ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ **იბერიელები და ალბანელები კოლხებს ზემოთ მცხოვრებლებად** არიან გამოცხადებული“ (სტრაბ. VI, 4, 2).

აქედან ჩანს, რომ კოლხეთი – იბერიის სამხრეთით (სამხრეთ-დასავლეთით) მდებარეობდა. მართლაც, ის (სტრაბონის ცნობითვე) მოიცავდა ტრაპეზუნტის რეგიონს მიმართულს ჭოროხის ხეობისაკენ.

სტრაბონი თავის თხზულებაში, დაბეჯითებით და რამდენჯერმე, იმით უთითებს მდინარე ფასისის სათავის არმენიასთან სიახლოვის შესახებ, რომ მას ფასისად მიაჩნია მდ. ჭოროხი. მხოლოდ ასეთი განლაგების შემთხვევაში აღმოჩნდება კოლხეთი იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით, ხოლო იბერია კი მის „ზემოთ“.

თ. ყაუხჩიშვილი კვლავ უბრუნდება ამ საკითხს და წერს: „სტრაბონის მეორე რიგის ცნობებში კოლხიდა ისეა განსაზღვრული, რომ ის აღმოსავლეთითაა კაპადოკიისაგან, ერთ ხაზზეა არმენიასთან და იბერია და ალბანია მასზე უფრო ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარეობენ“ (თ. ყაუხჩიშვილი, იქვე, გვ. 283).

აშკარაა, რომ სტრაბონის ამ ცნობების მიხედვით კოლხიდა მდებარეობდა არა „იბერიის გასწვრივ“, ე.ი. დასავლეთ საქართველოში, არამედ „არმენიის გასწვრივ“ ტრაპეზუნტ-ჭოროხის რეგიონში, ანუ ისტორიული საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. რადგანაც კაპადოკიასთან კავშირშიც ახსენებს სტრაბონი კოლხეთს, ჩანს, მისი ერთი ნაწილი ტრაპეზუნტის დასავლეთითაც მდებარეობდა.



სტრატონი. იბერიაში შემავალი გზები. 1.არმენიიდან შემავალი; 2.ალბანეთიდან კამბი-
სენას (ტერიტორია, რომელიც ამჟამად დაფარულია მინგეჩაურის წყალსაცავით) გავლით
შემავალი; 3.კოლხიდიდან სარაპანას (ართვინის) გავლით შემავალი; 4.ჩრდილო კავკასიიდან
შემავალი.

კოლხიდის სანაპირო

მართლაც, სტრაბონის ცნობით, **კოლხიდის „სანაპირო ვრცელდება პიტიუნტიდან ტრაპეზუნტამდე“** (იქვე, თ. ყაუხჩიშვილი, გვ. 283).

პიტიუნტის ადგილმდებარეობა დღემდე სადავოა. კერძოდ, ნ. ადონცი და პ. ინგოროყვა პიტიუნტს (პიტიას) ათავსებდნენ რიზესთან ახლოს, პუნქტ ოფთან. სხვა მოსაზრებებით კი, აქ იგულისხმება აფხაზეთის ბიჭვინთა. ზემოაღნიშნულიდან, რომ კოლხიდა – არმენიის გასწვრივაა, „ერთ ხაზზეა არმენიასთან“, უფრო სავარაუდოა, რომ სტრაბონის პიტიუნტი იყო ოფ-რიზეს რეგიონში.

კოლხიდის გასწვრივ, „ერთ ხაზზე“ – არმენიაა

სტრაბონის ცნობებიდან ჩანს, რომ კოლხიდის გვერდით, „ერთ ხაზზე არმენიასთან“, მის გასწვრივ აღმოსავლეთით მდებარეობდა არმენია და არა იბერია. მაგალითად, იაზონმა კოლხეთის შემდეგ ილაშქრა არმენიასა და მიდიაში. რატომ? იმიტომ, რომ კოლხების უშუალო, გასწვრივი მეზობლები იყვნენ არმენიელები და მის შემდეგ მიდიელები. ამიტომაც წერს სტრაბონი შემდეგს – „ძველი ხალხები შუა ზღვაში კი არ ცურავდნენ, არამედ ნაპირ-ნაპირ, როგორც იაზონი, რომელმაც დასტოვა ხომალდი, როდესაც კოლხებიდან მოდიოდა და არმენიასა და მიდიამდე ხმელეთით ილაშქრა“ (სტრაბონი, I, 3, 2. იქვე, თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 74).

„იბერები დასახლდნენ კოლხიდის ზემოთ არაქსთან“

სტრაბონის თვალსაზრისით, კავკასიაში იბერები გადმოსახლდნენ „დასავლეთის იბერიიდან“, ანუ ესპანეთიდან, და ისინი დასახლდნენ არა კოლხიდის გასწვრივ მდებარე ადგილებში, არამედ – კოლხიდის ზემოთ, არაქსთან და მის იქით:

„დასავლეთის იბერთა ნაწილი გადასახლდა პონტოსა და კოლხიდის ზემოთ მდებარე ადგილებში (იბერები, აპოლიდორეს მტკიცების თანახმად, არმენიას ესაზღვრებიან არაქსით, უფრო კი მტკვრით და მოსხური მთებით). ეგვიპტელთა ნაწილი ეთიოპიასა და კოლხებში გადასახლდა“ (სტრაბონი, I, 3, 21. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 81).

მაშასადამე, აქაც, იბერები კოლხიდის ზემოთ ცხოვრობენ მდ. არაქსთან და არაქსიდან კავკასიის მთავარ ქედამდე, ამ მიმართულებით.

მაშასადამე, კოლხეთს სტრაბონი არ უწოდებს დასავლეთ საქართველოს, რადგანაც დასავლეთ საქართველოს „ზემოთ“ არაა მდ. არაქსი!

კოლხიდა სამსუნთანაა

სტრაბონი სხვაგან წერს: „ამისოდან აღმოსავლეთისაკენ ჯერ შეგვხვდება კოლხიდა“ (სტრაბ. II, 1, 3), მაშასადამე, კოლხეთი – ქალაქ ამისოს აღ-

მოსავლეთ მხარესაა. ქ. ამისო, ამჟამად, იწოდება სამსუნად, ასე განიმარტება – „ამისო – ქალაქი პონტოში, ეხლანდელი სამსუნი“ (თ. ყაუხჩიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 270). მაშასადამე, კოლხიდა სამსუნთანაა, ე.ი. ტრაპეზუნტის მხარეს.

კიდევ ერთი ცნობა, რომ არმენია და კოლხიდა ერთმანეთის გასწვრივაა

როცა იბერიაზე საუბრობს სტრაბონი, ხშირად ასახელებს დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში მცხოვრებ ტომებს – აქეელებს, ზიგებს, ჰენიოხებს და სხვებს (სტრაბონი, II, 5, 31), მაგრამ კოლხიდის გასწვრივ, „ერთ ხაზზე“, ყოველთვის არმენიას ასახელებს, მაგალითად, წერს – „ჰირკანიის ზღვასა და პონტოს შორის არის დიდი ნაწილი არმენიისა, კოლხიდა და მთელი კაპადოკია ევქსინის პონტომდე და ტიბარენთა ტომებამდე“ (სტრაბ. II, 5, 31). კოლხეთის ჩრდილოეთით საზღვრავს ზიგებს, აქეელებს, ჰენიოხებს და სხვებს.

სტრაბონმა, ცხადია, კარგად იცის, რას წერს, მაგალითად, იქვე მიუთითებს გეოგრაფიული „პარალელების“ შესახებ – „ერატოსტენეს მიხედვით ეს პარალელი გადის კარიაზე“ (II, 5, 39) ანდა „ცოტა ჩრდილოეთით არის პარალელი, რომელიც გადის ლისიმაქიაზე“ (II, 5, 40) და სხვა.

„კოლხიდის ზემოთ მცხოვრები ალბანები და იბერები“

იბერების გასწვრივ (დასავლეთით) ჰენიოხები, სვანები და სხვა ტომები ცხოვრობენ, ხოლო კოლხების გასწვრივ (აღმოსავლეთით) კი – არმენიელები. მაშასადამე, კოლხების ქართული ტომი ცხოვრობდა კაპადოკიელებისა და არმენიელების გვერდით.

სტრაბონი კიდევ ერთხელ უბრუნდება საკითხს, რომ იბერები არა კოლხების გვერდით, არამედ მათ მაღლა ცხოვრობენ და წერს: „არმენიელები და კოლხიდის ზემოთ მცხოვრები ალბანებიცა და იბერებიც საჭიროებენ მხოლოდ მმართველთა ყოლას და კარგად მორჩილებენ მას“ (სტრაბ. VI, 4, 2). მაშასადამე, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ სტრაბონისთვის კოლხეთი ერქვა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარე მიწა-წყალს, ამიტომ ის „კოლხიდის ზემოთ“ იყო მოქცეული.

კოლხიდა ტრაპეზუნტთანაა

სხვა ადგილას კი სტრაბონი მიუთითებს, რომ კოლხეთი – ტრაპეზუნტთან მდებარეობდა – ის წერს: „ტავრების მთიანეთში არის მთა ტრაპეზუნტი, თანამოსახელე იმ ქალაქისა, რომელიც მდებარეობს ტიბარანიასა და კოლხიდასთან“ (სტრაბ. VII, 4, 3).

კუნძულები კოლხიდის სანაპიროს გასწვრივ

დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში, როგორც ცნობილია, არ არის კუნძულები, მაგრამ სტრაბონის ცნობით, კოლხიდის სანაპიროს გასწვრივ კუნძულები იყო, ისინი კი იმით იყო ცნობილი, თითქოსდა, აქ მოკლა მედეამ თავისი ძმა – „მთელი სანაპიროს გასწვრივ არის აფსირტიდის კუნძულები, რომლებთანაც მედეამ მოჰკლა თავისი ძმა აფსირტე, რომელიც დაედევნა მედეას“ (სტრაბ. VII, 5, 5). მაშასადამე, ეს სანაპირო ტრაპეზუნტის მხარეს მდებარეობდა.

იაზონის ლაშქრობა არმენიაში

სტრაბონის აზრით, იაზონმა ილაშქრა არმენიაშიც და წერს: „იაზონის ლაშქრობას მოწმობენ იაზონის ტაძრები, მაგალითად აბდერაში, იაზონის ტაძარი, პარმენიონის მიერ აგებული“ (სტრაბ. XI, თავი 14, 12). არმენიაში იაზონის თანამგზავრების პატივსაცემადაც აუგიათ ტაძრები.

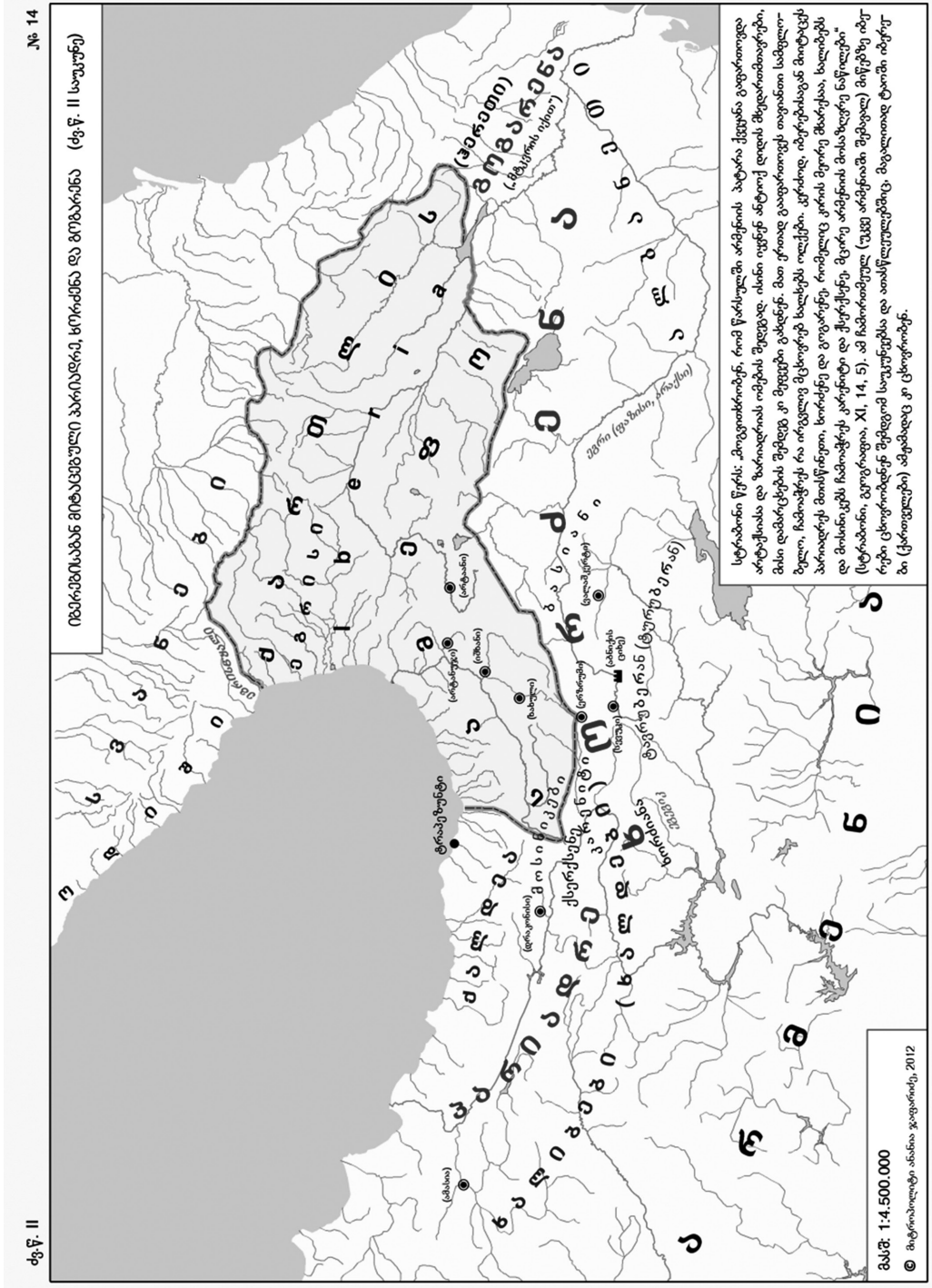
საერთოდ, სტრაბონის თვალსაზრისით, არმენიელი ხალხი იაზონის ლაშქრობის შემდეგაა ჩამოყალიბებული, ის წერს: „ძველი ისტორია ამ ხალხის ასეთია: არმენოსმა არმენიონიდან, თესალიის ქალაქიდან, რომელიც მდებარეობს ფერასა და ლარისას შორის, ილაშქრა იაზონთან ერთად არმენიაში... ვინც არმენოსთან ერთად იყვნენ, ზოგი დასახლდნენ აკილისენეში, რომელიც უწინ სოფენების გამგებლობაში იყო, ზოგიც სისპირიტისში კალაქენმდე და ადიაბენემდე არმენიის საზღვრებს გარეთ. ამბობენ, რომ ტანსაცმელი არმენიელებს თესალიური აქვთ... ხოლო თესალიელები გრძელ ტანსაცმელს ატარებენ, რადგან ელინთა შორის ყველაზე უფრო ჩრდილო და სუსხიან ადგილებში ცხოვრობენ“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 194).

მიდიელები – მედეას შთამომავლები

სტრაბონის აზრით, არმენიელები და მიდიელები არიან მედეასა და იაზონის შთამომავლები. საერთოდ სტრაბონი მიიჩნევს, რომ მედეა იყო არა გენეტიკური კოლხი (ე.ი. არა ეგვიპტელთა ჩამომავალი), არამედ თესალიელი, ისევე, როგორც იაზონი იყო თესალიელი. თესალიელები კი სტრაბონს მიაჩნია ელინებად, ამის შესახებ წერს – „ყოველივე ამის მიხედვით ამსგავსებენ მიდიელებსა და არმენიელებს, რომელთაც რაღაცა ნათესაობა აქვთ თესალიელებთან და მათთან ვინც იაზონისა და მედეას ჩამომავლები არიან“ (სტრაბონი XI, თავი 14, 14).

ქართველები არმენიელთა მიერ დაპყრობილ იბერიის ნაწილში

საერთოდ, უნდა ითქვას, რომ იმჟამინდელი პოლიტიკური ვითარების გამო, ტიბარენებიც და ქალდეებიც (ჭანები), არაქსზე მცხოვრები იბერებიც არმენიის პოლიტიკურ-კულტურული გავლენის სფეროში იყვნენ მოქცეულნი, იმის გამო, რომ არმენიამ იბერიისაგან მიიტაცა მიწა-წყალი.



სტრამონი. იბერებისაგან მიტაცებული ხორძენა, პარიადრა და გოგარენა

სტრაბონი წერს: „მოგვითხრობენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები. კერძოდ, იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭრეს კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“ (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5). ამ ჩამორთმეულ (უკვე არმენიაში შემავალ) მიწებზე მცხოვრებ ქართულ ტომებს, ალბათ, გარკვეულწილად, უკვე არმენიზებული, სტრაბონი პოლიტიკურ სომხებად მიიჩნევდა.

იაზონი არაქსთან

არმენიაში იაზონმა, სტრაბონის ცნობით, არაქსის წყალს გაუჭრა ახალი კალაპოტი, რითაც მუდმივი დატბორვისაგან იხსნა ვრცელი დაბლობი (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 194).

ფაზისი – „არმენიის მდინარეა“

ასევე, სტრაბონისათვის ჭოროხი – ფაზისი – არმენიის მდინარეა, არმენიის მდინარეა ლიკოსიც. ამიტომაც წერს – „ქვეყანაში (არმენიაში) ბევრი მდინარეა, განსაკუთრებით ცნობილია ფაზისი და ლიკოსი“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 190).

ფაზისი არმენიის მდინარედ მიიჩნევა სტრაბონის მიერ (სტრაბ. XI, თავი 14, 7). ამ ცნობიდან კი აშკარაა, რომ ფაზისი არაა სტრაბონისთვის დასავლეთ საქართველოს მდინარე. ასე რომ არ იყოს, მაშინ დასავლეთ საქართველო არმენიის ნაწილად ჩაითვლება, რაც ცხადი უზუსტობაა. ფაზისი არმენიის მდინარედ იმიტომ მიიჩნევა სტრაბონის მიერ, რომ ჭოროხი მოიაზრება ფაზისის ქვეშ. ამიტომაც, კიდევ რამდენჯერმე ამბობს სტრაბონი, რომ „ფაზისის სათავე არმენიაშია“ (XI, 2, 17).

სტრაბონის ეს ცნობები ასე უნდა განიმარტოს: მას შემდეგ, რაც არმენიამ, სტრაბონისავე ცნობით, იბერიას წაართვა ვრცელი ოლქები – პარიადრეს კალთები, ხორძენე და გოგარენა, ცხადია, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მრავალი გეოგრაფიული პუნქტი და მდინარე აღმოჩნდა არმენიის ხელში. ამიტომაც, როგორც ითქვა, სტრაბონის ცნობით – სათავე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მდინარე ფაზისისა (ე.ი. ჭოროხი) მოექცა არმენიაში და შესაბამისად, ამ არმენიიდან იღებდა ის სათავეს (სტრაბ. XI, 2, 17).

ერთ რეგიონში მდებარე – ტრაპეზუნტი, ფარნაკია, მცირე არმენია, სკიდისე, კოლხიდის ზემოთ მდებარე მოსხური მთები, პარიადრე, თემისკირა, სადენე, ეფესო, სმირნა, კვიმე და მირინა

სტრაბონის სხვა ცნობებიც უფრო გასაგები ხდება იმ შემთხვევაში, თუ კოლხიდის მიწა-წყლად განვიხილავთ ტერიტორიას ტრაპეზუნტს და ჭოროხს შუა. მაგალითად, სტრაბონი წერს: „ტრაპეზუნტისა და ფარ-

ნაკიის ზემოთ ცხოვრობენ ტიბარენები, ქალები და სანები, რომელთაც უნინ უწოდებდნენ მაკრონებს, აქვეა მცირე არმენია, ამ ადგილების ახლოს ცხოვრობენ აპაიტები, უნინდელი კერკიტები. ამ ადგილებზე გადაჭიმულია სკიდისე, კლდოვანი მთა, რომელიც უერთდება მოსხურ მთებს, რომლებიც კოლხიდის ზემოთ მდებარეობენ. სკიდისეს მწვერვალები უჭირავთ ჰეპტაკომიტებს. პარიადრე სადენესა და თემისკირასთან მდებარე ადგილებიდან მცირე არმენიამდე ვრცელდება და ჰქმნის პონტოს აღმოსავლეთ ნაპირს. ყველა ამ მთებში მოსახლენი სრულად ველურები არიან, ხოლო ალემატეზიან სხვებს ჰეპტაკომიტები... ძველები მათ მოსინიკებს უწოდებდნენ... ეხლანდელი ქალები ძველად ხალიბებად იწოდებოდნენ. ამათ შორის მდებარეობს ფარნაკია... საერთოდ ამ ადგილებში სანაპირო მეტისმეტად ვიწროა, რადგანაც იქვე აღმართულია ლითონებით სავსე და ტყიანი მთები... უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ ადამიანებს უნინ ერქვათ ალიბები, ხალიბების ნაცვლად... ჰომეროსი ალიძონებს უწოდებს ხალიბებს. ზოგნი წერენ ალაძონებს, ზოგნი კი ამაძონებს... ამბობენ, რომ ამ მიდამოებში ზოგი ამაძონების თანამოსახელე ქალაქია, როგორც მაგალითად, ეფესო, სმირნა, კვიმე და მირინა“ (სტრაბ. XII, თავი 3, 18-21).

მაშასადამე, თემისკირადან (თანამედროვე თერმედან) და ორდუდან (თანამედროვე ფარნადან) თანამედროვე ერზრუმის (არზრუმი) მიმართულებით – ტრაპეზუნტის ზემოთ (ე.ი. კოლხეთში) ცხოვრობდნენ ქალები, ტიბარენები, სანები (მაკრონები), აპაიტები ანუ კერკიტები, მოსინიკები. ამ მთიანეთის წინ სანაპირო კი ვიწროა. აქედან ნათელია, რომ საუბარი შეეხება არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ მდ. კელკიტსა და ჭოროხს შორის მოქცეულ რეგიონს.

მოსხური მთები მდებარეობდნენ არა იმერეთში (როგორც ამჟამად მიიჩნევა), არამედ არზრუმის მიმართულებით – ნ. ხაზარაძის კვლევით.

სტრაბონის ცნობით, კოლხიდის სანაპირო ზღვის დონეზე კი არაა გადაშლილი (როგორც, მაგალითად, დასავლეთ საქართველოში), არამედ მაღალი მთიანეთია და ზემოდან დაჰყურებს კოლხეთს, მის ზემოთ მდებარეობს: „კოლხიდის მაღლა ძევს“ (სტრაბ, XII, 3, 17).

ეს ცნობა, რომ კოლხიდის სანაპირო მაღალი მთიანეთია, მინიშნებაა იმისა, რომ სტრაბონი კოლხიდის ქვეშ გულისხმობდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ჭოროხის დასავლეთით მდებარე გონიო-ტრაპეზუნტის რეგიონს, სადაც მართლაც ზღვის სანაპიროს უშუალოდ ემიჯნება მაღალი მთიანეთი.

ტიბარენები, სანები (მაკრონები), აპაიტები (კერკიტები)

ჰეპტაკომიტები (მოსინიკები) და ქალები (ხალიბები)

იმავეს წერს სტრაბონი სხვაგანაც – „ფარნაკიისა და ტრაპეზუნტის მახლობლად მდებარე ადგილებს ზემოთ არიან ტიბარენები და ქალები ვიდრე მცირე არმენიამდე. ეს კი საკმარისად მდიდარი ქვეყანაა. მას განაგებდნენ თავისი დინასტიები. ესენი ხან ემეგობრებიან დანარჩენ არმენიელებს, ხან დამოუკიდებლად მოქმედებენ“. ამ არმენიელების „ქვეშევრდომები იყვნენ ქალები და ტიბარენები, ისე, რომ ტრაპეზუნტამდე ვრცელდება მათი ხელისუფლება“.

მაშასადამე, ტრაპეზუნტისა და ფარნაკიის მახლობლად ცხოვრობენ კოლხიდის ტომები – ტიბარენები და ქალდეები, მათ მცირე არმენია ესაზღვრებათ, მაგრამ პოლიტიკურად არმენიელების ხელქვეითები არიან, რადგანაც არმენიელების ხელისუფლება ტრაპეზუნტამდე და ფარნაკიამდე ვრცელდება – სტრაბონის ცნობით (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 212).

მითრიდატე ევპატორი

მითრიდატე ევპატორმა არმენიელებს ჩამოართვა ამ ადგილების, ე.ი. კოლხიდის, მმართველობა და „ის გახდა კოლხიდისა და ყველა ამათი ბატონი“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 212), „ყველა ესენი“ კი ქალდეები და სხვა ნახსენები ტომებია.

ქალაქი ფარნაკია პონტოში მდებარეობდა, ტრაპეზუნტის მახლობლად. „კოლხიდა და ყველა ესენი“ მითრიდატესათვის დაუთმია ანტიპატროს სისიდეს ძეს, მას ლატიშევი მიიჩნევს მცირე არმენიის მეფედ (იქვე, გვ. 235).

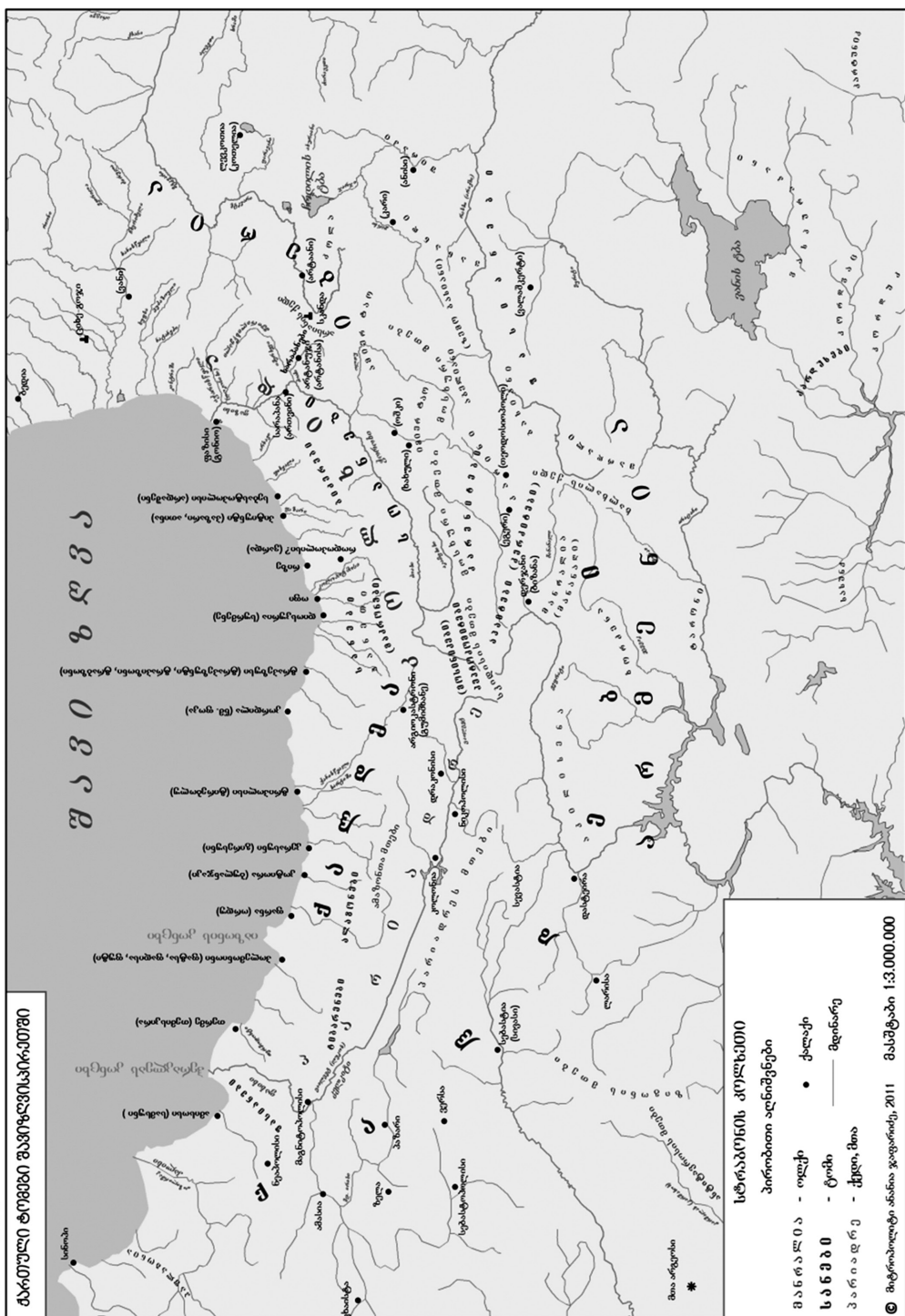
აღწერილია კოლხეთის ეს ადგილები და ქალაქები, რომელთაგან ზოგიერთი იყო „დიდი არმენიის საზღვარზე“ (იქვე, გვ. 212), მაგალითად, ასეთია ქალაქი სინორია. ძირითადად ესაა პარიადრეს კალთები, დაღარული ციცაბო ხეობებით – ვფიქრობ, და ცხადია – ესაა კოლხიდა, ანუ, ესაა პონტოს მთიანეთი და არა დასავლეთ საქართველო. აქ გამოიქცა პომპეუსისაგან დევნილი მითრიდატე, აქვე დაიპყრო დასტირასთან აკილისენეს წყალუხვი მთა, ევფრატის მახლობლად, რომელიც აკილისენეს მცირე არმენიისაგან ჰყოფდა, ბოლოს ის იძულებული გახდა დაეტოვებინა თავისი სადგომი აკილისენეში და გაქცეულიყო ზღვის მიმართულებით, ჯერ ის გადალახავდა მიმდგომ მთებს, შესაბამისად, ჩავიდოდა ჭოროხის ხეობაში, ე.ი. კოლხეთში, იქიდან ის გადასულა ბოსფორში „პომპეუსმა ამ ადგილებთან მცირე არმენიაში ააშენა ქალაქი ნიკოპოლისი“ (იქვე, გვ. 213).

პითოდოროსი – პოლემონისა და არქელაეს ქვრივი

ტიბარენები და ქალდეები **კოლხიდამდე**, ფარნაკიამდე და ტრაპეზუნტამდე უპყრია პითოდოროსს“ ჭკვიან ქალს, პითოდორე ტრაელის ასულს, პოლემონის მეუღლეყოფილს, რომლისგანაც მიიღო ტახტი. მისი შვილი დააყენეს **დიდი არმენიის** ბასილევსად. შემდეგ მითხოვდა **მცირე არმენიის** მმართველ არქელაეს და დაქვრივდა. მას უპყრია ასევე **თემისკირასთან, პარიადრესთან** მდებარე ადგილები, კაბეირა ამასიასთან, სადაც იდგა მითრიდატეს სასახლე – ასე გადმოგვცემს სტრაბონი.

ასე რომ, აქ არაფერია ნათქვამი დასავლეთ საქართველოს შესახებ, მისი მსჯელობა შეეხება ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს **ტიბარენებიდან ტრაპეზუნტამდე, ანუ კოლხეთს**.

რით არის ყოველივე ეს სტრაბონის აღწერილობა ჩვენთვის საინტერესო? საქმე ეხება დასავლეთ საქართველოში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას, ასევე „ქართლის ცხოვრების“, ვითარცა საისტორიო წყაროს, ავტორიტეტს.



სტრაბონი. კოლხიდა და ქართული ტომები ზღვისპირეთში

„ქართლის ცხოვრების“ ავტორიტეტს სტრაბონის ცნობები ამტკიცებს

ამჟამინდელი ისტორიოგრაფიის მიერ „ქართლის ცხოვრების“, ვითარცა წყაროს, ავტორიტეტი დასავლეთ საქართველოს მიმართ მთლიანად უგულებელყოფილია. მიუხედავად იმისა, რომ ქართლის ცხოვრება დაბეჭდვით მოგვითხრობს ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში დასავლეთ საქართველოს უეჭველი ყოფნის შესახებ, აზონ-ფარნავაზის ხანიდანვე, მაინც მტკიცედ მიიჩნევა, რომ ვთქვათ, ფარნავაზი იყო მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მეფე. მით უფრო უგულებელყოფილია მისი შემდგომი მეფეების ძალაუფლება დასავლეთ საქართველოზე. შესაბამისად, შეითხზა უსაფუძვლო, სრულიად ახალი ისტორია დასავლეთ საქართველოში კოლხეთის სახელმწიფოს არსებობის შესახებ. ამ ახალ ისტორიას აფუძნებენ ძირითადად სტრაბონისა და პროკოფი კესარიელის ცნობებზე. სინამდვილეში კი, თუ ამ წყაროებს ძალას არ დავატანთ, წავიკითხავთ სწორედ იმას, რაც უნერიათ ამ ავტორებს (სტრაბონს, პროკოფის და სხვებს), კარგად დავინახავთ, რომ დასავლეთ საქართველო არის სულ სხვა ქვეყანა, ხოლო სტრაბონისა და პროკოფის კოლხეთ-ლაზიკა სულ სხვა ქვეყანა. ერთი მდებარეობდა იბერიის გასწვრივ დასავლეთით, მეორე კი იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით, თუმცა ისტორიული საქართველოს ეს ორივე მხარე ქართული ხალხით, ქართული ტომებით იყო დასახლებული.

კოლხეთის აღმოსავლეთით მდებარეობდა არმენია და არა იბერია. მხოლოდ ძალდატანებით იქნა მიღებული თვალსაზრისი, თითქოსდა, სტრაბონის ფაზისი არის რიონი, მაშინ, როცა სტრაბონი ფასისის თითქმის ყოველი ხსენების დროს არმენიას ახსენებს, რადგანაც მისი სათავე (ე.ი. ჭოროხის და არა რიონის სათავე) არმენიის მიერ იყო დაპყრობილი სტრაბონის დროს.

ფაზისის სათავე არმენიაშია

არმენიის „ქვეყანაში ბევრი მდინარეა, განსაკუთრებით ცნობილია ფაზისი და ლიკოსი“ (სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 190), „ფაზისი, დიდი მდინარე, რომელსაც სათავე არმენიიდან აქვს“ (იქვე, გვ. 123).

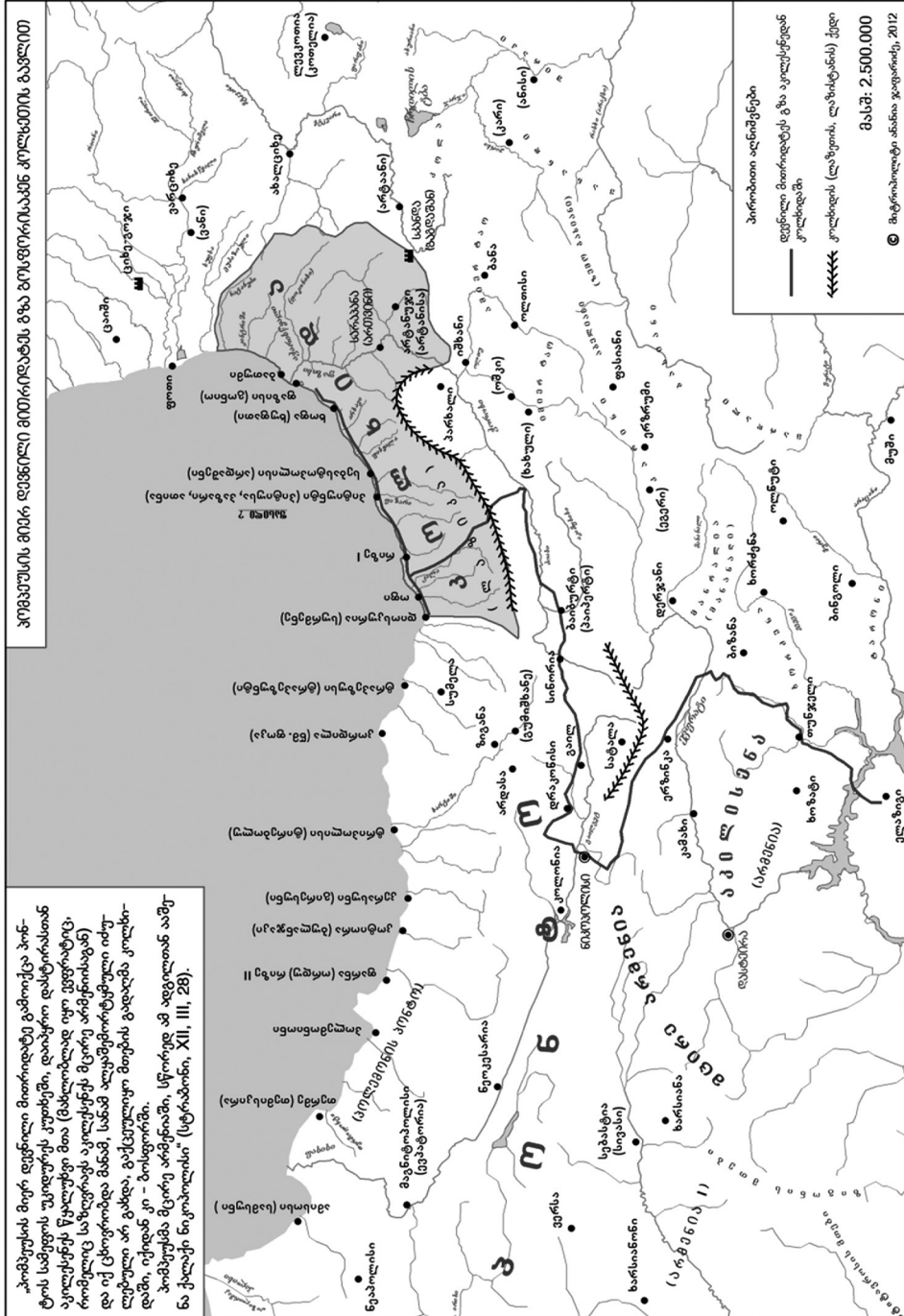
ფაზისის სათავე არმენიაშია – „სათავე არმენიიდან აქვს, რომელიც ღებულობს გლავკოსსა და ჰიპოსს, მახლობელი მთებიდან გამომდინარეთ“ (იქვე, გვ. 123). ესაა ერთი მთლიანი უწყვეტი წინადადება სტრაბონისა, ანუ არმენიის მთებიდან გამოდის არა მარტო ფაზისი, არამედ იქვე, ანუ არმენიის მთების მახლობლად გამოედინება გლავკოსი და ჰიპოსი.

ცხენისწყლის სათავეც არმენიაშია?

ფაზისის სათავე არმენიაშია – „სათავე არმენიიდან აქვს, რომელიც ღებულობს გლავკოსსა და ჰიპოსს, მახლობელი მთებიდან გამომდინარეთ“ (იქვე, გვ. 123).

№ 18

ტფ. I საუკუნე



სტარაბონი. პომპეუსის მიერ დევნილი მითრიდატეს მარშრუტი კოლხიდისაკენ.
(სტარაბონის კოლხიდა მდებარეობდა დიოსკურიადასა (ამჟამინდელი სურმენი) და მდ.
სუფსას შორის).

ჩვენში გავრცელებული აზრით, გლავკოსი არის ყვირილა (იქვე, გვ. 275), ხოლო ჰიპოსი – ცხენისწყალი (იქვე, გვ. 301). სტრაბონის ცნობით, გლავკოსისა და ჰიპოსის სათავეები არმენიის მთების მახლობლადაა, თუ ეს ასეა, ანუ მაშინ ცხენისწყლისა (ჰიპოსის) და ყვირილას (გლავკოსის) სათავეებიც არმენიის მახლობელ მთებში უნდა ვეძიოთ. მაგრამ ჩანს, რომ გლავკოსი და ჰიპოსი არიან ფაზისის ანუ ჭოროხის შენაკადები, რომელთა სათავეები სპერ-არსიანის მთებშია, რომელთა მახლობელი მინა-წყალი მართლაც შედიოდა არმენიაში, რადგანაც იბერიისაგან იყო მიტაცებული.

სარაპანა სხვა, შორაპანი კი სხვა

სტრაბონი არ ახსენებს სიტყვა „შორაპანს“, ის სარაპანას შესახებ წერს, მაგრამ ქართველი მთარგმნელები მას შორაპანს უწოდებენ: „ფაზისზე აღმა ცურვა შეიძლება შორაპანამდე, ამ სიმაგრეს შეუძლია დაიტიოს მთელი ქალაქის მოსახლეობა“ (იქვე, გვ. 123). გ. გრიგოლიას კვლევით, შორაპანი ანუ სარაპანა არის სპარსული სიტყვა და ნიშნავს მნიშვნელოვან გზაზე მდებარე მგზავრებისათვის განკუთვნილ მოსასვენებელს, ეს შეიძლება იყოს რაიმე სიმაგრე, ქალაქი ან პუნქტი შესაბამისი დასასვენებელი ადგილებით და საწყობებით. ასეთი სარაპანები კი საერთაშორისო გზებზე მრავალი იყო, დაშორებულნი ერთმანეთისაგან „ერთი დღის გზით“ (20-30 კმ-ით).

საერთოდ კი სტრაბონის „სარაპანა“, თუ ის ქართულად გამოითქმოდა როგორც „შორაპანი“, არ უნდა ვეძიოთ მაინცდამაინც ზესტაფონის შორაპანთან. ასეთი პუნქტი, როგორც ითქვა, მრავალი შეიძლებოდა ყოფილიყო. სტრაბონის დროს ერთი ასეთი „სარაპანა“ ყოფილა ფაზისზე (ჭოროხზე), ხოლო პროკოფი კესარიელის დროს ასეთი „სარაპანა“ ყოფილა არსიანის მაღალ მთაში, სადაც გადიოდა არტანუჯ-არტან-დვინის დამაკავშირებელი გზა.

შეიძლებოდა თუ არა „აღმა ცურვა“ ფოთიდან ზესტაფონის შორაპანამდე? ვფიქრობ ეს შეუძლებელი იყო, თუნდაც იმიტომ, რომ დიდი მანძილითაა ბოლო წერტილები ერთმანეთს დაშორებულნი, გარდა ამისა, შორაპანი ძვეს არა ყვირილას, არამედ ძირულას სანაპიროზე, სადაც მდინარე, ძალზე თხელი და ძალზე მდორე, ნელ-ნელა მიიკვლევს გზას ყვირილასაკენ. საერთოდ, ქუთაისამდე ყვირილა მდორეა და არ ჰგავს თავისი სიჩქარით იმ ძალზე სწრაფ ფაზისს, როგორსაც აღწერენ ძველი მწერლები.

სწრაფ და მქუხარე მდინარეებზე გადებული 120 ხიდი

სტრაბონის სიტყვით, მდ. ფაზისი სარაპანასთან ჩქარა მიღრიალებს: „სწრაფი და ხმაურა მიემართება კოლხიდაში, 120 ხიდით გადაისვლება“ (XI, 3, 4). არც ერთი უძველესი ხიდის ნაშთი შორაპანთან მოძიებული არ არის (არც იმერეთში მაშინ, როცა ჭოროხის ხეობა სავსეა ასეთი უძველესი თაღოვანი ხიდებით. აქედანაც ჩანს, რომ სტრაბონის ფაზისი არის მდ. ჭორო-

ხი, რომლის სანაპიროზეც სტრაბონის დროს ყოფილა ერთ-ერთი „სარაპანა ანუ მნიშვნელოვან გზაზე მდებარე მგზავრთა მოსასვენებელი პუნქტი“.

ფაზისი სანაოსნო მდინარე იყო

„ფაზისზე აღმა ცურვა შეიძლებოდა შორაპანამდე“ (სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 123). ეს ცნობა, ჩვენი ფიქრით, უფრო შეეხება ჭოროხს, აქ ძველთაგანვე იყო ნაოსნობა და მრავალმა მკვლევარმა, მათ შორის ე. ვეიდენბაუმი, გ. ყაზბეგმა, დ. ბაქრაძემ და სხვებმა აღწერეს ნაოსნობა ჭოროხზე.

დ. ბაქრაძის ცნობით, „ჭოროხზე აღმა-დაღმა 200 სატვირთო და სამგზავრო ნავი დაცურავდა ბათუმიდან ართვინამდე“. მაშასადამე, ჩვენი აზრით, სტრაბონის „სარაპანა“ იყო ჭოროხისპირა რომელიმე პუნქტი, აქვეა უამრავი ძველი ხიდი. მდ. ჭოროხი ყოველთვის სანაოსნო იყო, ვიდრე საბჭოთა კავშირმა მასზე, ვითარცა სასაზღვრო მდინარეზე, ნაოსნობა არ აკრძალა 1926 წელს, ნაოსანი მენავეები კი დააპატიმრა, როგორც კონტრაბანდისტები. XIX ს-ში გ. ყაზბეგის, ე. ვეიდენბაუმისა და სხვათა აღწერით, ჭოროხზე საქონლით დატვირთული 200-მდე ნავი მიმოდიოდა ართვინიდან ბათუმამდე და პირიქით.

რაც შეეხება ზესტაფონის შორაპანს და მასთან გამავალ მდ. ძირულას, იქ ნაოსნობა შეუძლებელია, რადგანაც ძირულა, სინამდვილეში, მცირე და მდორე ნაკადულია და არც ყვირილაა სანაოსნო, საერთოდ იქაურთათვის ნაოსნობა უცნობი საქმეა.

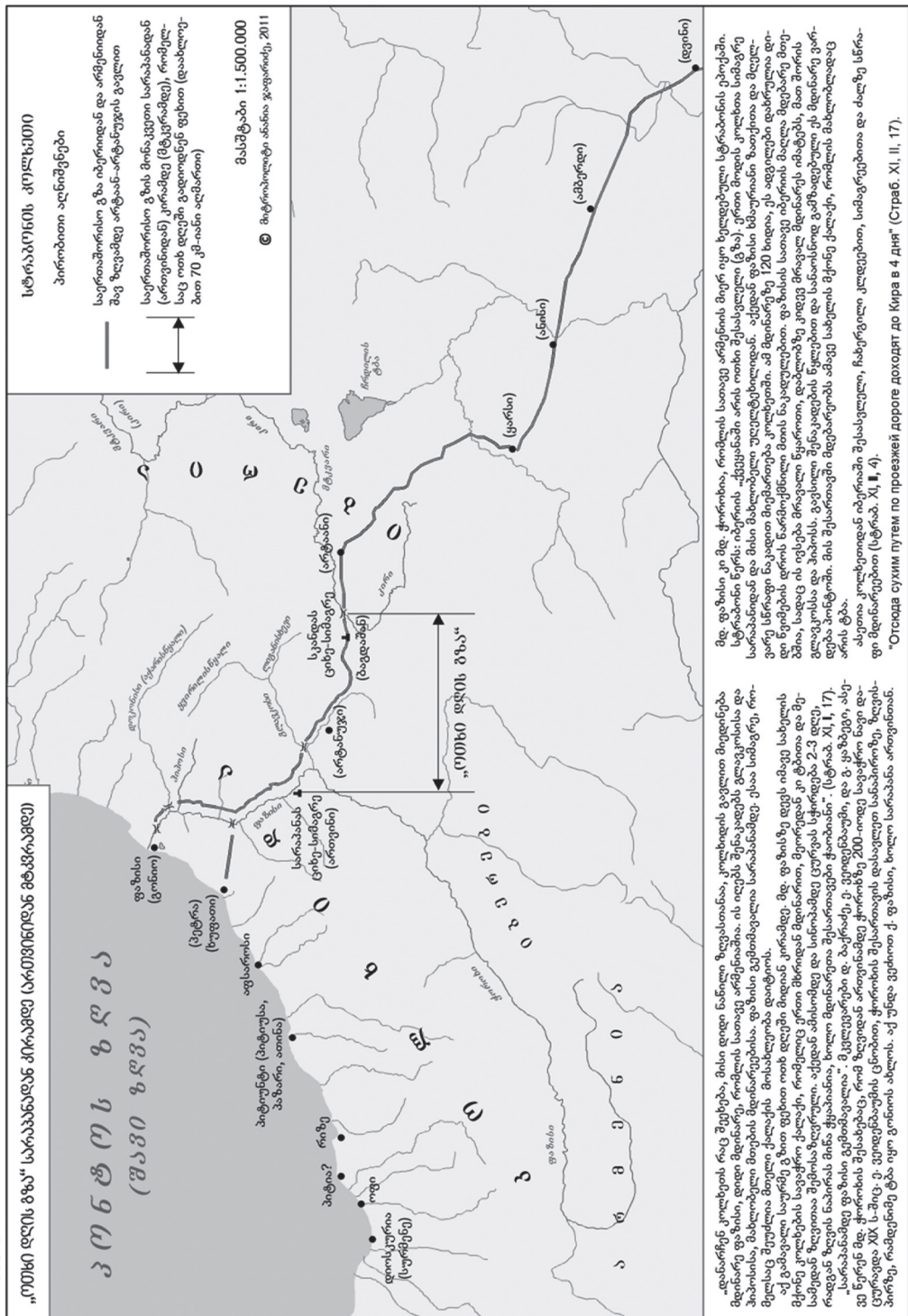
ოთხი დღის გზა

„სარაპანიდან საურმე (ე.ი. საჭაპანო) გზით, ფეხით 4 დღეში მიისვლება მტკვრამდე“ (სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 123).

როგორც აღინიშნა, ერთი დღის გზა 20-30 კილომეტრია, მთიან რეგიონში უფრო ნაკლები. მაშასადამე, სარაპანადან მტკვრამდე ოთხი დღის გზა, ანუ 60-80 კმ ყოფილა.

ძველად საურმე გზა იშვიათობას წარმოადგენდა და გულისხმობდა მნიშვნელოვან გზას, მაგალითად ისეთს, როგორზეც მდებარეობდა კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს არტანუჯი, ეს იყო სპარსეთ-შავი ზღვის დამაკავშირებელი საერთაშორისო გზა, რომელიც ჭოროხის ხეობის გავლით შავ ზღვას დვინთან და სპარსეთთან აკავშირებდა. ამ გზის ერთ-ერთ მონაკვეთს ჭოროხიდან მტკვრამდე გულისხმობს სტრაბონი.

ანუ აქ, ოთხი დღის გზაში იგულისხმება ართვინ-არტანუჯ-არტაანის საურმე გზა, რომელიც მოქმედი იყო ვახტანგ გორგასლის დროსაც, ამ გზით უსარგებლიათ წმ. მოციქულებს და სხვებს. ე.ი. ართვინიდან მტკვრამდე 4 დღის სავალი გზა ყოფილა ფეხით.



ქალაქი მდ.ფაზისის შესართავთან

მდ.ფაზისის შესართავთან ყოფილა ქალაქი „გარშემორტყმული მდინარით, ტბით და ზღვით“ (იქვე, გვ. 123).

ფოთი მართლაც გარშემორტყმულია მდინარით, ტბითა და ზღვით, ამიტომაც ის მიიჩნევა ფაზისად, მაგრამ არა მხოლოდ ფოთს ჰქონია ასეთი გეოგრაფიული გარემო.

ე. ვეიდენბაუმის აღწერით, ჭოროხის შესართავთან, მის მარცხენა მხარეს დიდი ტბები ყოფილა. მაშასადამე, ამ ადგილზეც ერთად ყოფილა თავმოყრილი ტბა, ზღვა და მდინარე.

ჭოროხის შესართავთან, მის მარცხენა მხარეს, ამჟამადაც ერთი დიდი და რამდენიმე მომცრო ზომის ტბორი არის და, ამიტომ, შესაძლოა, აქ მდებარეობდა ძველი ქალაქი ფაზისი. ალბათ, აქ იგულისხმებოდა ამჟამინდელი გონიოს ახლოს, თვით უშუალოდ შესართავთან მდებარე რომელიმე პუნქტი.

აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი მოსახლეობის გადმოცემით, გონიოს წინ გაედინებოდა ჭოროხის ერთ-ერთი დიდი ტოტი, რომელიც შემდეგ გადაკეტეს. საფიქრებელია, რომ მომავალში არქეოლოგებმა ამ ადგილას (გონიოსთან) ქალაქ ფაზისის ნაშთი აღმოაჩინონ კიდევ.

საერთოდ, მთელი ეს თხრობა სტრაბონს აქვს თავში, რომელშიც მიმოიხილავს „მცირე არმენიას“. ფოთი კი შორსაა მცირე არმენიიდან. მას, ესე იგი, მცირე არმენიას, სტრაბონის დროს განაგებდა არქელაე.

სტრაბონის ცნობილი ფრაზა, რომ ქ. ფაზისის გარშემო აკრავს ზღვა, მდინარე და ტბა შეესაბამება არა მხოლოდ ფოთს, არამედ, როგორც ითქვა, ასევე ჭოროხის ზღვასთან შესართავის ადგილსაც. აქ, ე.ი. ჭოროხის ზღვასთან შესართავთან XIX საუკუნეშიც იყო (ე. ვეიდენბაუმის ცნობით) და ამჟამადაც არის (ადგილობრივი ტურისტული რუკების მიხედვით) საკმაო ზომის ტბორი. ასე რომ, პალიასტომის გარდა სხვა ტბაც არსებობდა, ოღონდ ჭოროხის შესართავის დასავლეთ (მარცხენა) სანაპიროს მხარეს. სხვათაშორის, აქ აპირებდა ცნობილი ტროას აღმომჩენი შლიმანი არქეოლოგიური გათხრების დაწყებას.

საზღვაო გზა ფაზისიდან

ამ ქალაქ ფაზისიდან ქ. ამისომდე და სინოპამდე ყოფილა სამი ან ორი დღის ზღვით სამგზავრო გზა. ასეა სტრაბონის ძველი გამოცემების მიხედვით, „უკანასკნელ გამოცემებში ეს ნაკითხვა დამაჯერებლად შეცვლილია „8 ან 9 დღის სამგზავრო“ – ნერს თ. ყაუხჩიშვილი (სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 123). ჩემი აზრით, ძველი ნაკითხვა შესაძლოა სწორიც იყოს, რადგანაც ფაზისი უფრო ჭოროხია და არა რიონი, ამიტომაც ჭოროხიდან ამისომდე უფრო მოკლე გზაა. „ფაზისიდან ამისომდე და სინოპამდე 2-3 დღის სავალია გემით“ – ასეა ყველაზე უახლეს რუსულ თარგმანშიც – «Плавание отсюда до Амиса и Синопы занимает 2 или 3 дня из-за того, что земля на морских берегах топная и в устьях рек болотистая» (სტრაბონი, გეოგრაფია, 1964,

გამომცემლობა „ნაუკა“. რუს. ენაზე, გვ. 472). აქ საინტერესოა ის, რომ ქ. ფაზისი რომ ყოფილიყო ქ. ფოთი, მაშინ გემით მგზავრობას, ცხადია, მეტი დრო დასჭირდებოდა.

რბილი სანაპირო

ჭოროხის შესართავი ისეთივეა, როგორადაც აღწერს სტრაბონი ფაზისის შესართავს – „სანაპირო რბილია“, ე.ი. ჭაობიანია. ხოლო ჭოროხიდან რიზეს მიმართულებით სანაპირო დაბალი და ქვიშიანია.

კოლხური სელი

„კარგი ნაყოფები იცის, გარდა თაფლისა (მეტწილად მწარეა) და მოიპოვება ნავთსაშენი ყოველივე მასალა, რადგან იზრდება აქ მრავალი ტყე და მდინარეებითაც ჩამოიტანება, ამუშავებენ ბლომად სელს, კანაფს, ცვილსა და ფისს. ხოლო სელის დამუშავება განთქმულიც კი არის. ქვეყნის გარეთაც კი გააქვთ“ (იქვე, გვ. 124).

ჭოროხის ხეობაში ართვინამდე მშვენიერი ტყეებია. ასევე, მკვლევართა ცნობით, XIX საუკუნეში ჭოროხზე ართვინიდან ბათუმში დიდი რაოდენობით ჩაჰქონდათ ნავეებით დახერხილი ხის მასალა. აქ, ე.ი. ერგე-ლიგანის ხეობაში ასევე ამუშავებდნენ (XIX ს-შიც) განთქმულ სელის ქსოვილებს, რომელიც ლიგანის გარეთაც იყიდებოდა.

ფაზისის, გლავკოსისა და ჰიპოსის მალღა ლევკოთეას სამლოცველო მოსხების ქვეყანაში

„მოხსენებულ მდინარეებს ზემოთ მოსხების ქვეყანაში მდებარეობს ლევკოთეას სამლოცველო, ფრიქსეს მიერ აგებული და მისი სამისნო, სადაც ვერძს არ სწირავენ მსხვერპლად. ოდესღაც ის მდიდარი იყო, ხოლო ჩვენს დროს... გაძარცვული“ (სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 124). ე.ი. ეს სამლოცველო მოსხების ქვეყანაშია, მოხსენებული მდინარეების ზემოთ, რომელიც მდინარეები ახსენა აქ სტრაბონმა? – ფაზისი, გლავკოსი და ჰიპოსი. თუ გლავკოსი და ჰიპოსი ყვირილა და ცხენისწყალია, მაშ მათ სათავეებთან უნდა ვეძიოთ ჩვენ „მოსხების ქვეყანა“. მდებარეობდა ვითომ მესხეთი ცხენისწყალის მალღა? ძალზე საეჭვოა, მაგრამ, თუკი ჩვენ გლავკოსად ვიგულისხმებთ „ლიგანისხევს“, ანუ იმერხევს, ჰიპოსად კი იქვე გამდინარე წყალს, მათ მალღა, ანუ არსიანის ქედთან მართლაც მესხეთის ქვეყანა – კოლა-არტაანია, იქვე შავშეთი და სამცხეა, ქვემოთ კი ტაოა. აი, აქ იყო „მოსხების ქვეყანა“ ნ. ხაზარაძის კვლევიტაც. აქ უნდა ვეძიოთ (და არა იმერეთში) ლევკოთეას ტაძარი. მსგავსი ტოპონიმი ამჟამადაც არის ჯავახეთში, ესაა სოფელი „კოთელია“. მოსხების ან მესხების ქვეყანა იყო ასევე ჭოროხთან ახლოს მდებარე კლარჯეთი ანუ არტანუჯის მხარე. ის, სტრაბონის დროს, არსიანის ქედამდე კოლხების ხელში ყოფილა. მართლაც, სტრაბონი წერს, რომ მოსხების ქვეყნის მესამედი ნაწილი ეჭირათ კოლხებს.

სამ ნაწილად გაყოფილი მოსხების ქვეყანა

„მოსხების ქვეყანა, რომელშიც არის სამლოცველო, სამ ნაწილს შეიცავს: ერთი მისი ნაწილი აქვთ კოლხებს, მეორე იბერებს და მესამე არმენიელებს“ (იქვე, გვ. 125). სად შეიძლება იყოს ის „მოსხების ქვეყანა“, რომელიც სამ ნაწილადაა გაყოფილი კოლხებს, იბერებსა და არმენიელებს შორის? ცხადია, ესაა ისტორიული მესხეთი – სამცხე, ჯავახეთი, კოლა, ტაო-ბასიანი და შავშეთ-არტანუჯ-კლარჯეთი. ამ თვალსაზრისისაა თ. ყაუხჩიშვილიც (იქვე, გვ. 258). კოლხეთის გავლენა ვრცელდებოდა არსიანის ქედამდე, რაც იმას ნიშნავს, რომ სტრაბონის ეპოქაში ჭოროხიდან არსიანამდე მესხეთის ნაწილი (კლარჯეთი) კოლხების ხელში იყო. მეორე ნაწილი – ე.ი. სამცხე-ჯავახეთი-კოლა-არტაანი და შეიძლება შავშეთიც – იყო იბერიისა, ხოლო – კოლადან ვრცელი მიწები ტაო-თორთუმ-ბასიანის ჩათვლით სომხებს მიუსაკუთრებიათ. ამის გამო მესხეთი სამ ნაწილად აღმოჩნდა გაყოფილი.

საზღვარი კოლხიდასა და იბერიას შორის

მაშასადამე, საზღვარი კოლხიდასა და იბერიას შორის აქ, შემდგომდროინდელ შავშეთ-კლარჯეთში გადიოდა არსიანის ქედზე, აქ უნდა ყოფილიყო იბერიის ქალაქი ფრიქსოპოლისი – იდეესა. პ. ინგოროყვა ფიქრობდა, რომ ის ტაოსთან მდებარეობდა. სადღაც ამ არეალთანაა დიოსკურია, რადგანაც სტრაბონი მოსხების ქვეყნის დაყოფის აღწერის დამთავრების შემდეგვე უბრუნდება მას.

სვანთა ლაშქარი

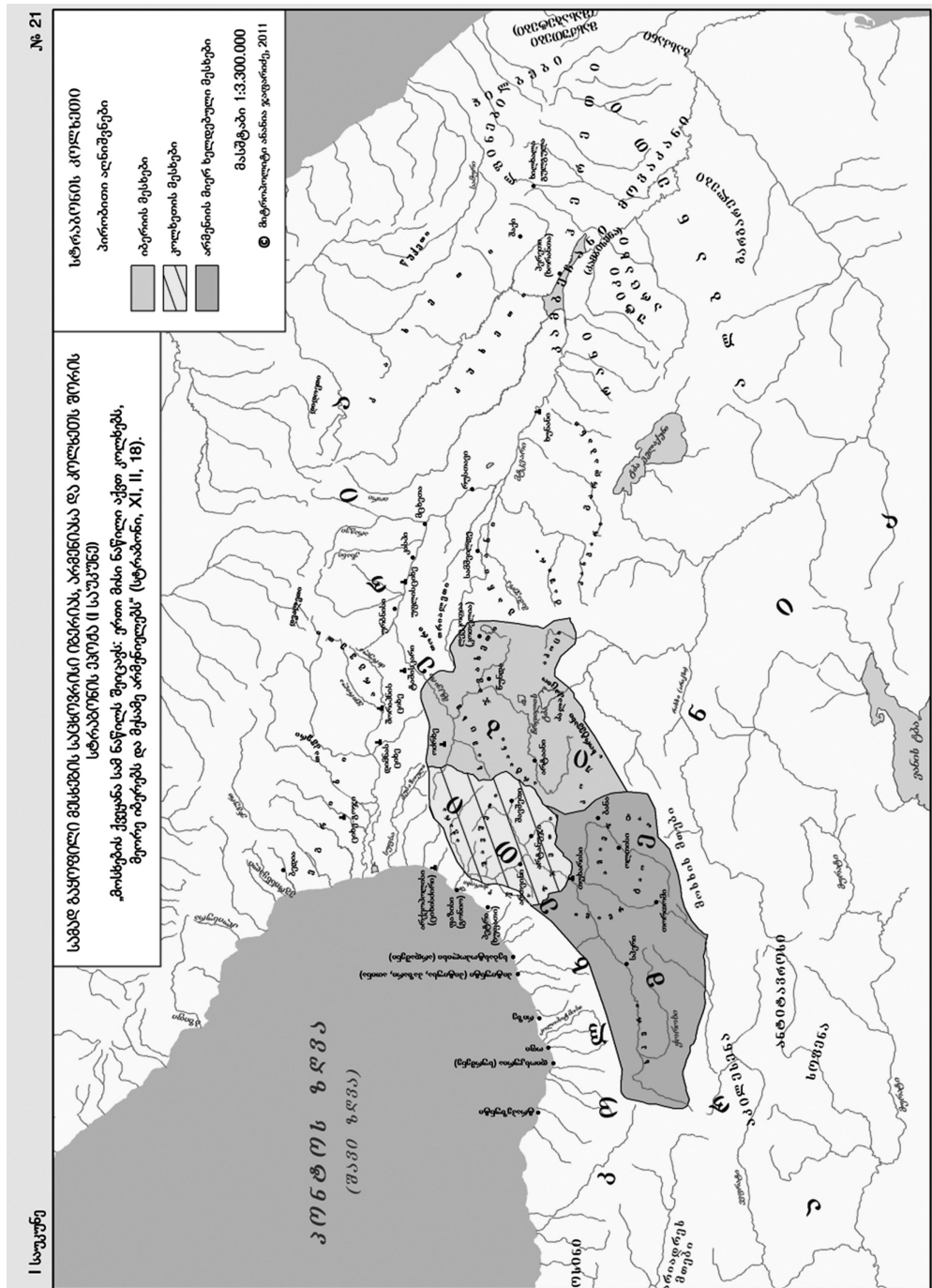
დიოსკურიაში სავაჭროდ ჩადიოდნენ სვანებიც, ყველა ტომზე აღმატებული სიმამაცით და ძალით (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, 1957, გვ. 126). „ფლობენ ისინი ირგვლივ ყველაფერს, უპყრიათ კავკასიონის მწვერვალები, რომლებიც დიოსკურიის ზემოთ არის. ჰყავთ მათ ბასილევსი და საბჭო 300 მამაკაცისაგან შემდგარი, როგორც ამბობენ, ჰკრეფენ ლაშქარს 200 000 კაცის რაოდენობით, მართლაც, მთელი ხალხი მეომარია, მაგრამ არაორგანიზებული“.

სვანური ოქრო

„ამასთანავე ამბობენ, რომ ზამთრის ნიაღვრებს ოქრო ჩამოაქვს, ხოლო ბარბაროსები აგროვებენ ოქროს დახვრეტილი ვარცლებით და ბანჯგვლიანი ტყავებით. აქედან მომდინარეობს მითი ოქროს სანმისიან ვერძზე“...

სვანებს იბერებსაც უწოდებდნენ

„თუ არ დებენ იბერებს მსგავს სახელს დასავლელებისას, რომელთაც აქვთ ოქროს საბადოები ორივე მხარეს“ (იქვე, გვ. 126).



სტრაბონი. სამად გაყოფილი ისტორიული მესხეთი პირველ საუკუნეში. 1. ერთი ნაწილი მესხეთისა (შავშეთი, ართვინი) შესულა კოლხიდის შემადგენლობაში; 2. მეორე ნაწილი მესხეთისა (კოლა, არტაანი, სამცხე, ჯავახეთი) შესულა იბერიაში; 3. მესამე ნაწილი ისტორიული მესხეთისა (საბერი და ტაო) მიუტაცნია არმენიას.

საუბარია სვანებზე, მაგრამ რა კავშირი აქვთ მათ იბერებთან? ამ კავშირის შესახებ სტრაბონი წერს გარკვევით და გასაგებად, მაგრამ გაუგებარია მისი ქართული თარგმანი, მაგალითად, მთარგმნელი წერს – „თუ არ დებენ იბერებს მსგავს სახელს“ და ა.შ. რას ნიშნავს „დებენ“? შემდგომი ფრაზაც გაუგებარია.

რადგანაც ქართული თარგმანი გაუგებარია, ამიტომაც გამოვიყენეთ სტრაბონის რუსულენოვანი გამოცემა, სადაც აღნიშნული ფრაზა სრულად გასაგებია – **«Некоторые называют их также иберийцами – одинокого с западными – от золотых россыпей, находящихся в обеих странах»** (XI, 2, 19).

ე.ი. სტრაბონი წერს – ზოგიერთები სვანებს უწოდებენ იბერიელებს – დასავლეთის იბერთა სახელის მსგავსად, რადგანაც ორივე ქვეყანაში არის ოქროს მარცვლები, რომელიც მდინარეებს ჩამოაქვთ და მათ აგროვებენ, რამაც საფუძველი დაუდო ოქროს სანმისის მითს.

მაშასადამე, სვანების ქვეყნის სახელიც – იბერიაა, დასავლეთის იბერიის ქვეყნის სახელის მსგავსად, რადგანაც ორივეგან ოქროს მარცვლები ჩამოაქვთ მდინარეებს.

სტრაბონი წერს: „სვანებს ზოგიერთები იბერებს უწოდებენ“, ეს მარტივი ფრაზა ჩვენში გაუგებრად ითარგმნა, ამიტომაც ძვირფასი ცნობა საქართველოს შესახებ ძირითადად გამოუყენებელია.

სვანების საცხოვრისი

სვანები დიდი ტომია – 200 000 მეგრძოლი ჰყავთ. ესაა ყველა ბრძოლი-სუნარიანი მამაკაცი, რაც შესაძლოა იყო მთელი მოსახლეობის მესამედი ან მეოთხედი, ანუ სვანების საერთო რიცხვი ნახევარმილიონზე მეტი ყოფილა. ასეთი მრავალრიცხოვანი ხალხი, ცხადია, მცირე ტერიტორიაზე ვერ იცხოვრებდა. სად ცხოვრობდნენ სვანები? დიოსკურიის მაღლა მდებარე მთებთან, კოლხების მაღლა, ცხოვრობდნენ ასევე ქვეყნის სიღრმეში – მთიელი ტომების მეზობლად.

დიოსკურია – ჩვენი კვლევით, ტრაპეზუნტის მხარეს მდებარეობდა ოფ-რიზეს ქვემოთ. მის სანაპირო ვიწრო ზოლის მაღლა მთებში, ჩანს, ქალდების, ტიბარენების, მესხების რეგიონში, კოლხების მაღლა ცხოვრობდნენ სვანები. შემდგომდროინდელ შავშეთ-აჭარა-გურიის მთიანეთში მცხოვრებთაც, ჩანს იმ დროს, სვანების სახელით იცნობდნენ. მაშასადამე, სვანები გაგრძელებით ცხოვრობენ რიონის ხეობიდან ვიდრე ოფ-რიზემდე (დიოსკურიაზე). ცხადია, დაახლოებით 0,5-0,8 მილიონიანი ხალხი მცირე ტერიტორიაზე ვერ მოთავსდებოდა. ისინი ბუნებრივია, თანამედროვე სვანეთშიც ცხოვრობდნენ. მათ ქვეყანაში ჩამოჰქონდა მდინარეებს ოქროს მარცვლები დასავლეთის იბერიის მსგავსად, და მათაც იბერებს უწოდებენო, წერდა სტრაბონი. ასეა თუ ისე, იბერია დასავლეთ საქართველოსაც ერქვა, რადგანაც იქ მცხოვრებ ისეთ დიდ ტომს, როგორიც იყვნენ სვანები – ზოგიერთი ძველი ისტორიკოსი იბერების სახელითაც იცნობდა.

სტრაბონის ეს ცნობა ეთანადება ჩვენს ეროვნულ წყაროს – „ქართლის ცხოვრებას“, რომლის ცნობითაც, ეგრისი ანუ დასავლეთ საქართველო,

ფარნავაზის შემდეგ, მუდამ ქართლის სამეფოს ნაწილს შეადგენდა და მას ქართლი ანუ იბერია ეწოდებოდა, აღმოსავლეთ საქართველოს მსგავსად.

იაზონი

კოლხეთზე საუბრისას, ცხადია, სტრაბონი ახსენებს იაზონს და ფრიქსეს. კოლხეთიდან გადასულა იაზონი არმენიასა და მიდიაში (სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 124). თუ კოლხეთი დასავლეთ საქართველო იყო, არმენიისა და მიდიისაკენ მგზავრობისას იაზონისათვის ბუნებრივი იქნებოდა იბერიის გზით წასვლა, მაშინ როცა დასავლეთ საქართველოდან არმენიაში შესასვლელად ტრაპეზუნტის ახლო რეგიონის გავლა იყო საჭირო, ამიტომ უნდა ვიფიქროთ, რომ სწორედ არმენიის უშუალო მოსაზღვრე ტრაპეზუნტის მომიჯნავე რეგიონს უწოდებდა კოლხეთს სტრაბონი.

კოლხეთი – პონტოს ერთი ნაწილი

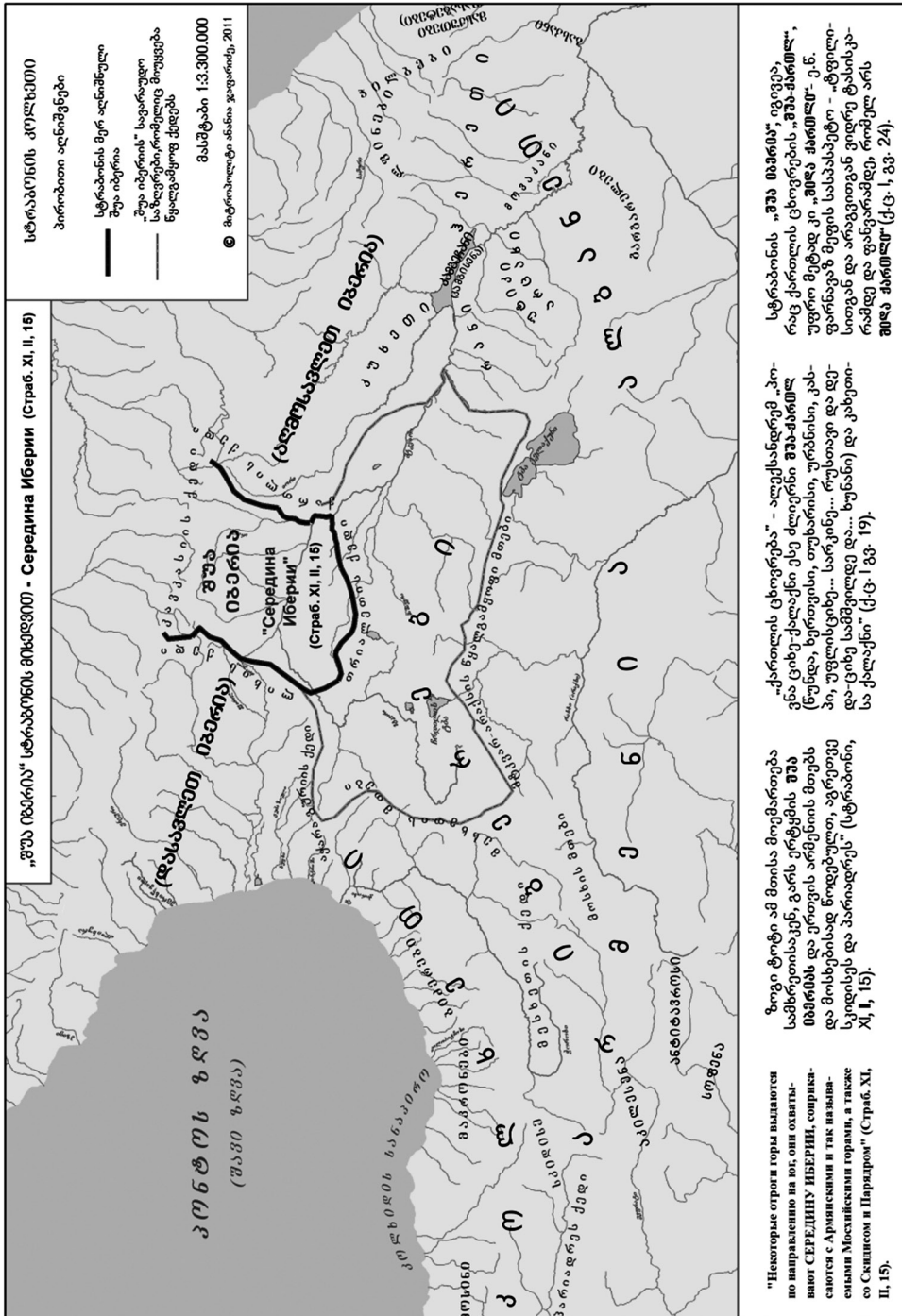
როგორც ითქვა, სტრაბონის დროს კოლხეთს პითოდორიდა მართავდა, რომელმაც ორჯერ მოასწრო დაქვრივება. საერთოდ, ის იყო პონტოს დედოფალი. მეუღლე იყო პონტოს მეფის პოლემონისა, მისი გარდაცვალების შემდეგ შეირთო არქელაუსმა – კაპადოკია-სომხეთის ერთი ნაწილის მეფემ.

მითრიდატე პონტოელი უფრო ადრე ფლობდა კოლხეთს, სადაც გამგებლად თავისი მეგობარი მოაფრენი (სტრაბონის ბიძა) გაგზავნა. მითრიდატეს დაცემის შემდეგ კი კოლხეთი პოლემონს გადაეცა, მისი სიკვდილის შემდეგ მისი მეუღლე „მეფობდა კოლხებზე, ტრაპეზუნტზე, ფარნაკიაზე და ზემოთ მცხოვრებ ბარბაროსებზე“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 125). ფარნაკია – პონტოს ქალაქი იყო, ტრაპეზუნტის მახლობლად (იქვე, გვ. 298) თემისკირასთან ახლოს, მის მაღლა ცხოვრობდნენ ტიბარენები, ქალდეები და სანები. მიიჩნევა, რომ ფარნაკია უფრო ქალდეების (ე.ი. ხალიბების) მიწაზე მდებარეობდა (იქვე, გვ. 298). აქ ნახსენები „სანები“, ჩანს, რომ ჭანები ან სვანებია.

მაშასადამე, დედოფალი მართავდა პონტოსა და ტრაპეზუნტის რეგიონის მიწას, მათ შორის კოლხეთს, რომელიც ფაზისამდე (ე.ი. ჭოროხამდე აღწევდა).

სანების ტომი ქალდეების გვერდით

სანების ტომი ქალდეების გვერდით, შესაძლოა, იყო ჭანები ან სვანების ტომის ნაწილი. ტომთა საცხოვრისი მკვეთრად შეიცვალა ბიზანტიასპარსეთის ომის დროს და მის შემდეგ VI-VII საუკუნეებში. ეს ომი ჯერ ლაზიკისათვის, შემდეგ კი სვანეთის გამო მიმდინარეობდა. სვანები ომის გადამწყვეტ მომენტში სპარსელებს მიემხრნენ, ეს მათ არ აპატია ამ ომში საბოლოოდ გამარჯვებულმა ბიზანტიამ, რაც გამოიხატა იმით, რომ სვანები იძულებულნი გახდნენ გადასახლებულიყვნენ უფრო ჩრდილოეთით, მიუახლოვდნენ მათ ამჟამინდელ საცხოვრისს. მაქსიმე აღმსარებლის ეპოქაში ისინი უკვე გადასახლებულნი ჩანან უფრო ჩრდილოეთით.



სტაბონი. „შუა იბერია“ ქედებს შორის

(„შუა იბერია“ შემოფარგლული იყო კავკასიონით, ლიხის ქედით, თრიალეთის ქედითა და ქართლის ქედებით)

კოლხიდა მოსხების მთების ქვემოთაა

სტრაბონი, როგორც ვთქვით, კოლხეთს უწოდებდა ქართველი ხალხით დასახლებულ იმ ეკონომიკურად განვითარებულ და მოწინავე რეგიონს, რომელიც მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ტრაპეზუნტის მხარეს, ის წერს კიდევ: „მდებარეობს კოლხიდა კავკასიონისა და მოსხების მთების ქვემოთ“ (სტრაბონი, წიგნი XI, თავი 2, 1).

მოსხების მთები არზრუმ-არსიანის მთიანეთია.

მოსხების მთები პარიადრეს უერთდებოდა: „მის ნაწილს უწოდებენ პარიადრეს, მისი მეორე ნაწილი არის მოსხების მთები, გარს ერტყმიან არმენიას იბერებამდე“ (სტრაბონი, XI, თავი XII, 4).

სხვაგან წერს: „ამ ტომებს გარს არტყია კავკასიონი და აღწევს არმენიელეებამდე, უერთდება აგრეთვე მოსხებისა და კოლხების მთებს“ (XI, XIV, 1).

მაშასადამე, მოსხების მთები და არმენიის მთები ერთ რეგიონში მდებარეობდა, მოსხების მთებს უერთდებოდა შუა იბერიიდან გამომავალი ლიხის ქედი, რომელიც, მართლაც, არსიანის მთათა სისტემას უერთდება.

სტრაბონი, როგორც ითქვა, წერს – კავკასიის ქედის „ზოგი ტოტი მოემართება სამხრეთისაკენ, გარს ერტყმის შუა იბერიას და ერთვის არმენიის მთებს და მოსხებისად წოდებულთ“, კვლავ უნდა ითქვას, რომ მხოლოდ სურამის ქედი გამოდის კავკასიიდან ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ. მაშასადამე, სტრაბონთან ლაპარაკია სურამის ქედზე, რომელიც „შუა იბერიაში“ გადიოდა. კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, სტრაბონი წერს – ეს ტოტები გარს ერტყმიან შუა იბერიას და უერთდებიან არმენიის და მოსხების მთებს. მაშასადამე, იმ ქვეყანას, რომელსაც ახლა ჰქვია „შიდა ქართლი“ სტრაბონი უწოდებს „შუა იბერიას“. მხოლოდ მას ერტყმის გარშემო ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ მიმართული მთები (მათ შორის განსაკუთრებით სურამის ქედი, რომელიც უშუალოდ უერთდება მოსხების მთებს), რომელნიც მიემართება ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ. ერთ-ერთი ასეთი კი, როგორც რამდენჯერმე ითქვა – სურამის ქედი, მეორე კი თიანეთ-საგურამოს ქედი მომართული ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ, მაშასადამე, „შიდა ქართლი“ სტრაბონის მიერ იწოდებოდა „შუა იბერიად“.

ქართლის ცხოვრების „შუა-ქართლი“ არის სტრაბონის „შუა იბერია“

„ზოგი ტოტი მოემართება სამხრეთისაკენ, გარს ერტყმის შუა იბერიას და ერთვის არმენიის მთებს და მოსხებისად წოდებულთ“ (სტრაბონი, XI, 2, 15).

ჰქონდა თუ არა სტრაბონს რაიმე წყარო იმისათვის, რათა ეხმარა ტერმინი „შუა იბერია“?

იქნებ სტრაბონის პერიოდში იბერიაში არსებობდა მხარე „შუა იბერიის“ სახელწოდებით?

ამ კუთხით ძალზე საინტერესოა ის, რომ ამ ტერმინს („შუა იბერია“) იცნობს „ქართლის ცხოვრებაც“. აქ მას ასეთი სახელი აქვს – „შუა ქართლი“.

კერძოდ, მასში ნათქვამია, რომ, როცა მოვიდა ალექსანდრე, მან ჯერ დაიპყრო „შუა ქართლის“ ციხეები და შემდეგ კი კახეთის ციხეები, მათ შემდეგ კი ეგრისი. მემკვიდრე ვრცლად ჩამოთვლის „შუა ქართლის“ ციხესიმაგრეებს მესხეთიდან ხუნანამდე, თუმცა კი, არ ჩამოთვლის კახეთისა და ეგრისის ციხეებს, რადგანაც, როგორც ჩანს, სტრაბონის მსგავსად, ამ წყაროს ქართლის მთავარ ნაწილად მისი „შუა“ მიაჩნია, სხვა ნაწილებად კი კახეთი და ეგრისი. ასევე უნდა გავიგოთ სტრაბონის ცნობა, რომ ეს ქედი (ლიხისურამისა) „შუა იბერიას“ საზღვრავდა, ანუ სტრაბონის აზრით, დასავლეთ საქართველო და კახეთი იყვნენ იბერიის ნაწილები,

სიტყვასიტყვით კი წყაროშია – გაძლიერდა ალექსანდრე, მოვიდა „და პოვნა ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ (ნუნდა, ხერთვისი... თუხარისი... ურბნისი, კასპი, უფლისციხე... სარკინე... რუსთავი და დედა-ციხე სამშვილდე და... ხუნანი) და კახეთისა ქალაქნი“ (ქ.ც., I, 1955, გვ. 18). აზონმა „დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისიცა“ (ქ.ც. I, გვ. 19).

სტრაბონის „შუა იბერია“ ქართლის ცხოვრების „შუა ქართლია“.

ქართული ტომები ზღვისპირეთში

საერთოდ, სტრაბონი დასავლეთ საქართველოს ზღვის სანაპიროსა და კოლხიდის სანაპიროს ერთმანეთისაგან განარჩევს. ის ჩამოთვლის ტომებს ქალაქ ბატადან, რომელსაც ზოგი მეცნიერი თანამედროვე ნოვოროსიისკთან ათავსებს (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, 1957, გვ. 274) შემდეგი თანმიმდევრობით – კერკეტები, აქელები და ჰენიოხები, მითრიდატეს ომების აღმწერი მწერლები კი ასეთი თანმიმდევრობით – აქელები, ზიგები, ჰენიოხები, კვლავ კერკეტები, მოსხები, კოლხები, შემდეგ ამათ ზემოთ – ფთიროფაგები, სვანები და სხვა პატარა ტომები (იქვე, გვ. 120).

კოლხები სამხრეთში ცხოვრობდნენ

ამ ჩამონათვლიდან ჩანს, რომ კოლხები ერთ-ერთი ტომია აღნიშნულთა შორის და ისინი ცხოვრობენ ყველა ტომის ქვემოთ, სამხრეთში. შესაბამისად, კოლხეთიც სამხრეთითაა, თუ კერძოდ სად, ამას თვითონ ზომებით აღწერს სტრაბონი. მისი თვალსაზრისით, მდინარე ფაზისიდან ბოსფორამდე არის 4.000 სტადიონი (ბოსფორში მიმავალმა მითრიდატემ ფაზისიდან ეს გზა გაიარა), თუ ერთ სტადიონს ვივარაუდებთ 178 მეტრად, როგორც მიღებულია, მაშინ მდ. ფაზისიდან ბოსფორამდე არის 712 კმ. ამ მონაკვეთის თითქმის 482 კილომეტრიანი ზოლი ზღვისპირეთში ეჭირათ ზემოჩამოთვლილ ქართულ ტომებს.

კერძოდ, „ბატადან კერკეტების სანაპირომდე, რომელზედაც არის ნავთსაყუდელები და სოფლები დაახლოებით 850 სტადიონია, შემდეგ აქეელთა სანაპირო 500 სტადიონი, მერე ჰენიოხთა სანაპირო 1000 სტადიონი, ხოლო პიტიუნტის (სანაპირო) დიოსკურიამდე 360“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 120).

მაშასადამე, ბატადან (ე.ი. მიახლოებით ნოვოროსიისკიდან) კერკეტების ტომს ეჭირა სანაპიროს 151 კმ (850 სტადიონი), აქეელებს ეჭირათ 89 კმ (500 სტადიონი), ჰენიოხებს ეჭირათ სანაპიროს 178 კმ (1000 სტ.), შემდეგ იყო პიტიუნტი, საიდანაც დიოსკურიამდე იყო 64 კმ (360 სტ.), სულ ამ ტომებს ეჭირათ სანაპიროს 482 კმ.

მართლაც, ამდენივეა ისტორიული საქართველოს შავი ზღვის სანაპირო, კერძოდ, საძიებო სისტემა „გოგოლ-პლანეტა ზემლიას“ მიხედვით, სახმელეთო მანძილი თანამედროვე ნოვოროსიისკიდან ხოფამდე (ძველ ხუფათამდე) არის დაახლოებით 460 კილომეტრი. სტრაბონის ცნობები დამაჯერებელია.

პიტიუნტი ოფ-რიზესთანაა

აღნიშნულ კილომეტრებს თუ გადავიყვანთ ჩვენს რეალობაში, მაშინ, გამოდის, რომ სტრაბონის „დიდი პიტიუნტი“ არის არა აფხაზეთის ბიჭვინთა, არამედ რიზე-ოფთან ახლოს მდებარე პიტიუსა-პიტიუნტი. სწორედ აქ მიუთითებდნენ პიტიუნტის მდებარეობას ნ. ადონცი და პ. ინგოროყვა. მაშასადამე, აღნიშნულ 482 კილომეტრი ბატა-ნოვოროსიისკიდან არის არა მანძილი აფხაზეთის ბიჭვინთამდე, არამედ რიზე-ოფის მახლობელ პიტიუსამდე. აქედან აითვლებოდა კოლხიდა (სტრაბონის ცნობით), ანუ კოლხების საცხოვრისი.

კერკეტები და ქართულ ტომთა სახელები

(ფუძეები – „ერგ“ და „არგ“)

(ეგრ-ისი, მ-არგ-ვეთი, მ-არგ-ალი, გურ-ია)

„ბატადან კერკეტების სანაპირომდე, რომელზედაც არის ნავთსაყუდელები და სოფლები დაახლოებით 850 სტადიონია“.

სტრაბონის ორივე წყაროს ცნობით (ერთია არტემიდორე, მეორე კი მითრიდატეს ამბების აღმწერნი), შავი ზღვის სანაპიროს დიდი მონაკვეთი ბატა-ნოვოროსიისკიდან 151 კმ (850 სტადიონი) ეჭირა კერკეტების ტომს, თითქმის, ალბათ, თანამედროვე სოხუმ-ოჩამჩირემდე. კერკეტები ჩვენმა ისტორიკოსებმა ეტიმოლოგიურად დაუკავშირეს ჩერქეზებს (ეს დაკავშირება ჩვენ შეუსაბამოდ მიგვაჩნია, რადგანაც თვით „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“ ცნობითაც კი, ადილე-ჩერქეზები შავი ზღვისპირეთსა და საერთოდ ჩრდილო კავკასიაში გამოჩნდნენ თემურ-ლენგის ლაშქრობების შემდეგ, როცა აქ მან სტეპების ტომები გადმოსახლა). საერთოდ კი სიტყვა „ჩერქეზ“ თურქულ სიტყვად მიიჩნევა.

ეტიმოლოგიურად სიტყვა „კერკეტი“ გაცილებით ახლოა სიტყვა „გერგეტთან“, გერგ ანუ გეორგ – ქართველთა ეთნიკურ სახელთან („გერგ“ და სუფიქსი „ეტი“). ჩრდილო კავკასიაში „გეორგ“ ტომების ცხოვრების შესახებ სხვა ანტიკური ავტორებიც წერენ. საფიქრებელია, რომ „კერკეტი“ იგივეა, რაც „გეორგეტი“. ამასთანავე „გერგ“ ფუძე-ძირთან უნდა იყოს დაკავშირებული ქართული ტომების სახელების ფუძეები – „ერგ“, „არგ“, აქედან ეგრისი, მ-არგ-ვეთი, მ-არგ-ალი, გურ-ია და სხვა.

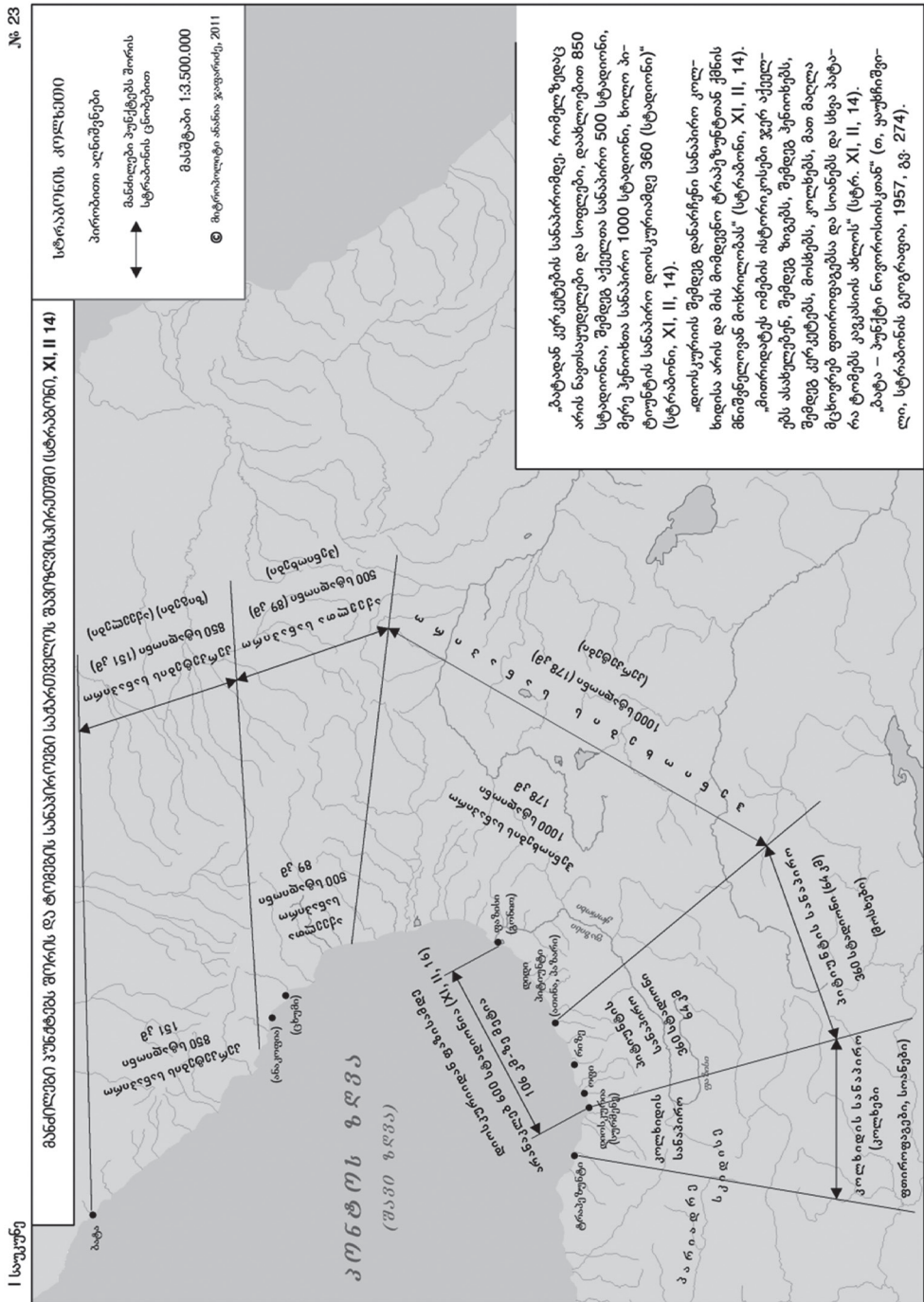
კერკეტი – ერთ-ერთი რეგიონალური სახელი უნდა ყოფილიყო გეორგების ქართული ტომისა. მით უმეტეს, რომ კერკეტი-კერკიტები ქალდეა-ჭანეთთანაც ცხოვრობდნენ.

აქეელთა სანაპირო

„შემდეგ აქეელთა სანაპირო 500 სტადიონი“.

კერკეტების შემდეგ 89 კილომეტრიანი ზოლი (500 სტადიონი) ეჭირათ აქეელებს. სტრაბონის და სხვა ავტორების ცნობით, აქეელები არიან წარმოშობილი არგონავტების რაზმის წევრ თესალიელებისაგან, „ამბობენ, რომ იაზონის ლაშქრიდან ფთიელმა აქაველებმა დაასახლეს აქაური აქაია, ხოლო ლაკონელებმა – ჰენიოხები, რომლებსაც მართავდნენ რეკასი და ამფისტრატე დიოსკურების მეეტლეები. ჰენიოხებმა ამათგან მიიღეს სახელი“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 118).

აქეელები და ჰენიოხები ქართული ტომები არიან, რადგანაც, პლინიუსის აზრით, მსგავსადვე არგონავტებისაგან ჩამოყალიბდნენ იბერები, ალბანელები, ჩრდილო სომხები და მიდიელები – ერთი თესალური წარმომავლობის ხალხები (იხ. მიტროპოლიტი ა. ჯაფარიძე, დედალეთისმშობელი შემწე ქართული ენისა, 2008, გვ. 5-30). აქეელები და ჰენიოხები, „არგონავტული წარმოშობის“ გამო, თანამონათესავენი გამოდიან იბერებისა. მართალია, სტრაბონის თვალსაზრისით, იბერები გადმოსახლდნენ დასავლეთის იბერიიდან (ესპანეთიდან), მაგრამ სხვა მწერლების ცნობებით ისე ჩანს, რომ იბერიელებისა და ალბანელების მმართველი დინასტიები (და ალბათ, ხალხებიც) ჩამოყალიბდნენ კოლხეთში არგონავტების ლაშქრობის შემდეგ. ასევე, ჩრდილო სომხეთში მცხოვრები ხალხის წარმოშობას, როგორც აღინიშნა, არგონავტების წევრ არმენიოსთან აკავშირებდნენ (იქვე, გვ. 5-30). „მოქცევაჲ ქართლისაჲ-ს“ ცნობითაც, ეგრისწყლამდე (ე.ი. ეგრისშიც „ჰერეთიდან ეგრისწყლამდე“) დასახლდა არიან-ქართლიდან ჩამოსული ხალხი (საფიქრებელია, რომ ჩრდილო სომხები ეთნიკურად განსხვავდებოდნენ სამხრეთში მცხოვრებ სომხებისაგან და ტომობრივად ალბანელებსა და იბერებს ენათესავებოდნენ).



სტრატონი. შავიზღვისპირეთის მონაკვეთების სტრატონისეული სახელდება

(ე.წ. კოლხიდის, პიტინის, ჰენიოხების, აქელების, კერკეტების სანაპიროები ტრაპეზუნტიდან ბატამდე)

ჰენიოხთა სანაპირო

„მერე ჰენიოხთა სანაპირო 1000 სტადიონი“.

სანაპიროს ყველაზე დიდი ნაწილი 178 კილომეტრი (1000 სტადიონი) ეჭირათ ჰენიოხებს.

ჰენიოხების სახელს ეტლთან, ე.ი. ცხენოსნობასთან აკავშირებდნენ. აქ შეუძლებელია არ გავიხსენოთ, რომ ცხენს ძველ ქართულად ჰუნე ერქვა, თუ ეს დაკავშირება შესაძლებელია, სიტყვა „ჰუნე“ „ხი“-სუფიქსის დართვით, თითქოსდა, გვაძლევს „ჰენიოხს“ – რაც ალბათ „ცხენოსნებს“, „ცხენოსანს“ ნიშნავს. საერთოდ კი, სიტყვა „ცხენი“, შესაძლოა, სიტყვა „მესხენთან“ – „მესხთან“ იყოს ახლოს. შესაძლოა, ეს ტომი ცხენოსნობით იყო განთქმული, მართლაც, მესხებით დასახლებულ კაპადოკიას „კარგი ცხენების ქვეყანა“ ერქვა.

სტრაბონის მეორე წყაროს თანახმად კი, ბატადან – დიოსკურიამდე ცხოვრობდნენ „ჰენიოხები, კვლავ კერკეტები, მოსხები, კოლხები“.

პიტიუნტის სანაპირო

„ხოლო პიტიუნტის (სანაპირო) დიოსკურიამდე 360“.

კოლხების საცხოვრისი განსაზღვრულია დიოსკურიიდან ქვემოთ. „დიოსკურიის შემდეგ დანარჩენი სანაპირო კოლხიდისა არის და მის მომდევნო ტრაპეზუნტთან ქმნის მნიშვნელოვან მოხრილობას“.

რიზესთან ჭანების (ე.ი. კოლხების) ტომების ცხოვრების შესახებ მიუთითებდა პროკოფი კესარიელი, რომლის ცნობითაც, რიზესთან ჭანებს ებრძოდნენ რომაელი ჯარები ჭანივე თეოდორეს მეთაურობით.

დიოსკურია, ჩანს, მდებარეობდა ოფ-რიზესა და ტრაპეზუნტს შორის.

შავი ზღვის აღმოსავლეთი რკალის მოხრილობა, სტრაბონის ცნობით, იწყებოდა ბატადან და მთავრდებოდა პიტიუნტთან და დიოსკურიასთან. მართლაც, თუ რუკას დავხედავთ, ვნახავთ, რომ ეს რკალი მთავრდება სადღაც რიზესთან.

სტრაბონი წერს: „ეს სანაპირო მიემართება აღმოსავლეთისაკენ და უყურებს სამხრეთს, ხოლო ბატადან ნელ-ნელა ბრუნდება, შემდეგ შემობრუნდება დასავლეთისაკენ და სრულდება პიტიუნტთან და დიოსკურიასთან“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 121). ესაა შავი ზღვის მორკალულობის აღწერა ნოვოროსიისკიდან ტრაპეზუნტისაკენ.

სტრაბონის პიტიუნტი, ამ მხრივ, ათინა-რიზეს სანაპიროა, რადგანაც იქ შავი ზღვის აღმოსავლეთი ნაწილის სანაპიროს რკალი მთავრდება.

სტრაბონი დიოსკურიას ტრაპეზუნტის რეგიონში ათავსებს, როცა განაგრძობს აღწერას შავი ზღვის სანაპიროს მორკალულობისა: „დიოსკურიის შემდეგ დანარჩენი სანაპირო კოლხიდისა არის და მის მომდევნო ტრაპეზუნტთან ქმნის მნიშვნელოვან მოხრილობას, შემდეგ პირდაპირ

მიემართება და ქმნის მარჯვენა გვერდს პონტოსას, რომელიც უყურებს ჩრდილოეთს“ (იქვე, გვ. 121).

მაშასადამე, კოლხეთი იწყებოდა დიოსკურიასთან (ტრაპეზუნტის მახლობლად), რომელიც ათინა-პიტიუნტიდან დაშორებული იყო 64 კმ-ით. ამ არეალშია სტრაბონის კოლხეთი და არა დასავლეთ საქართველოს ცენტრში. აღსანიშნავია, რომ მისი პირველი წყარო – „არტემიდორე“ საერთოდ არ ახსენებს ტომების ჩამონათვალში კოლხებს, ხოლო მეორე წყარო – „მით-რიდატეს ამბების აღმწერნი“ კოლხებს ასახელებს ტომების ჩამონათვალის ბოლოში, ჩამოთვლა კი იწყება ბატა-ნოვოროსიისკიდან თითქმის ტრაპეზუნტამდე.

ასე რომ, სტრაბონის კოლხეთი მდებარეობდა იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით, ანუ იბერიის ქვემოთ, იბერია კი – კოლხეთის „ზემოთ“.

მეორე მხრივ, მდ. ფაზისი კოლხეთის მდინარეა, დიოსკურიაც კოლხეთის ქალაქია. ეს ადგილი „კავკასიონის ქვემოთაა“. კავკასიონის ქვეშ, ამ შემთხვევაში, სტრაბონი ისე, როგორც სხვა მრავალი ძველი ავტორი, გულისხმობს ე.წ. „მცირე კავკასიონს“, სადაც განლაგებულია არსიან-კარჩხალის დიდი მთიანეთი. აქვეა ისტორიული პროვინცია „საკავკასიძეო“ და ამჟამადაც კი, კარჩხალის ფერდობზეა პუნქტი სახელწოდებით „კავკასორი“ (თუმცა, ცხადია, სტრაბონისათვისაც ძირითადი „კავკასია“ არის „დიდი კავკასიის ქედი“). ერატოსტენეს თქმით, ადგილობრივ მცხოვრებთა მიერ კასპიად წოდებული „ზოგი ტოტი ამ ქედისა მოემართება სამხრეთისაკენ, გარს ერტყმის შუა იბერიას და ერთვის არმენიის მთებს, და მოსხებისად წოდებულთ, აგრეთვე სკიდისეს და პარიადრეს. ყველა ესენი არიან ტავრის ნაწილები, რომელიც ჰქმნის არმენიის სამხრეთ ნაწილს“ (იქვე, გვ. 122). „დიოსკურია ამისთანა უბეში მდებარეობს და უჭირავს უკიდურესი აღმოსავლეთი პუნქტი მთელი ზღვისა“ (იქვე). მაშასადამე, დიოსკურიის მახლობლად არმენიისა და მოსხების მთები ყოფილა. თუ დიოსკურია სოხუმია, როგორც მიჩნეულია ამჟამად (იქვე, გვ. 276), მაშინ გამოდის, მის ახლოს იყო არმენიისა და მოსხების მთები და ის იყო „უკიდურესი აღმოსავლეთი პუნქტი მთელი ზღვისა“, რაც ასე არ არის. ამიტომ დიოსკურია უფრო სამხრეთით უნდა ვეძიოთ.

დიოსკურიასთან ახსენებს სტრაბონი ფაზისს (იქვე, გვ. 122), რადგანაც მიიჩნევს, რომ ქვეყანა ფაზისიდან (ე.ი. ჭოროხიდან) თემისკირამდე – ზოგადად კოლხეთია (ე.ი. არსებობდა კონკრეტული კოლხეთიც). ასე გვესმის ჩვენ სტრაბონის ფრაზა, რომ აღნიშნული მთიანეთის ნაწილები ვრცელდება თემისკირამდე დაწყებული კოლხიდიდან (იქვე). „დიოსკურია ამისთანა უბეში მდებარეობს“ – წერს ის, ე.ი. მის წინ შავი ზღვის უკიდურესი აღმოსავლეთი ნაწილი მდებარეობს, ხოლო უკან კავკასიის მთიანეთისა და არმენიის ტავრის მწვერვალებია აზიდული.

**დიოსკურია მდებარეობდა შავი ზღვის „ყველაზე ჩავარდნილ უბეში“
ანუ 41-ე პარალელს (განედს) ქვემოთ**

სტრაბონი წერს: „დიოსკურიადა ასეთ უბეში მდებარეობს – უჭირავს მთელი ზღვის ყველაზე აღმოსავლეთი წერტილი, ეს უბე ევქსინის პონტოს ყველაზე „ჩავარდნილ ადგილად“ ითვლება, ხოლო იქ ცურვა მიჩნეულია ყველაზე უშორესად, ამიტომ ასე უნდა გავიგოთ ცნობილი ლექსი: „ფაზის-ზე, რომელიც ხომალდებისათვის ბოლო წერტილია“, და არა ისე თითქოს, იამბის ავტორს მხედველობაში ჰქონდა მდინარე და მასთან მდებარე თანამოსახელე ქალაქი. უფრო კი ისე, რომ ქვეყნის ამ ერთი ნაწილით მან მთელი კოლხიდა გამოხატა, რადგანაც მდინარიდან და ქალაქიდან „ჩავარდნილ ადგილამდე“ პირდაპირი ხაზით არანაკლებ 600 სტადიონია“ XI, 2, 16 (სტრაბონი, გეოგრაფია, 1964, გამომცემლობა „ნაუკა“, რუს. ენაზე, გვ. 472).

მაშასადამე, ფაზისიდან დიოსკურიამდე 600 სტადიონზე მეტი მანძილი იყო (სტრ. XI, 2, 16).

რას ნიშნავს დიოსკურიასთან დაკავშირებული სტრაბონის სიტყვები – „ყველაზე ჩავარდნილი უბე“, „ჩავარდნილი ადგილი“?

სტრაბონის არც ერთ ქართულ თარგმანში ეს სიტყვა „ჩავარდნილობა“, „ჩავარდნილი უბე“ არ ჩანს, მაგრამ რუსულში ასეა – «Она считается «впадиной» Евксинского Понта» (Страбон, География, 1964, изд. «Наука», стр. 472), ან „ოტ რეკი ი გოროდა დო ვპადინი“ (იქვე, გვ. 472) და სხვა.

ცხადია, ლაპარაკია ზღვის ისეთ უბეზე, რომელიც განსაკუთრებით დაბლა მდებარეობდა შავი ზღვის სხვა უბეებთან შედარებით. მაშასადამე, დიოსკურიასთან უბე შავი ზღვის ყველაზე დაბალ წერტილში მდებარეობდა.

თუ ჩვენ რუკას დავხედავთ, მთელი შავი ზღვის ასეთი ყველაზე დაბალი წერტილი, ყველაზე სამხრეთით მდებარე უბე, ანუ „ყველაზე ჩავარდნილი უბე“, მდებარეობს თანამედროვე პუნქტ სურმენესთან, რიზესა და ტრაბზონს შორის, უფრო ზუსტად, ოფსა და არაკლის შორის.

მართლაც, ზუსტად რიზეს, ტრაბზონსა და სტამბოლზე გადის 41-ე პარალელი, რომელიც ერთმანეთთან აერთებს შავი ზღვის ყველაზე სამხრეთით მდებარე წერტილებს. შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროს სხვა პუნქტები ამ პარალელის მაღლა მდებარეობს, მაგრამ არსებობს ორი გამონაკლისი, ერთია ამ 41-ე პარალელის დაბლა მდებარე აღნიშნული სურმენეს „ჩავარდნილი“ უბე, რომელიც კარგად ჩანს რუკაზე (ოფსა და არაკლის შორის). მეორე ასეთი 41-ე პარალელის ქვემოთ მდებარე უბეა ორდუ-გირესუნის უბე ტრაბზონის დასავლეთით, მაგრამ, ჩანს, ამ ორ „ყველაზე ჩავარდნილ უბეს“ შორის, უფრო „ჩავარდნილად“ სტრაბონის დროს ითვლებოდა არაკლი-სურმენეს უბე (რომელიც ამჟამადც მართლაც უფრო სამხრეთით მდებარეობს) – ჩანს, აქ, სურმენეს ახლოს მდებარეობდა დიოსკურიადა (დიოსკურია).

დიოსკურია არანაკლებ 600 სტადიონით, ანუ 106 კილომეტრზე მეტი მანძილით იყო დაშორებული ფაზისს ანუ ჭოროხის შესართავს, ხოლო (დიოსკურია), როგორც ითქვა, 360 სტადიონით (64 კმ-ით) იყო დაშორებული პიტიუნტიდან.

კოლხიდის სანაპირო

როგორც ითქვა, კოლხების საცხოვრისი განსაზღვრულია დიოსკურიის ქვემოთ. „დიოსკურიის შემდეგ დანარჩენი სანაპირო კოლხიდისა არის და მის მომდევნო ტრაპეზუნტთან ქმნის მნიშვნელოვან მოხრილობას“. მართლაც, აღნიშნულ სურმენედან (სადაც ჩვენ ვათავსებთ დიოსკურიას) ტრაპეზუნტამდე სანაპირო მოხრილია, იმ მხრივ, რომ ის მიემართება არა დასავლეთით, არამედ მაღლა ჩრდილო-დასავლეთით. დაბლა კი, „ჩავარდნილ“ უბეში, ტოვებს სურმენე-დიოსკურიას. ეს უბე ოფ-რიზეს ახლოს, მათ დასავლეთით მდებარეობს.

ზოგადად კოლხეთი იყო ქვეყანა ფაზისიდან (ჭოროხიდან) ტრაპეზუნტამდე, აქედან გამომდინარე, მისი ნაწილია „სანაპირო პიტიუნტიდან ტრაპეზუნტამდე“ (იქვე, თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 283), მაგრამ კონკრეტული „კოლხეთის სანაპიროს“ ქვეყანა განლაგებული იყო დიოსკურიიდან (არაკლი-სურმენედან) ტრაპეზუნტამდე.

შავი ზღვისპირეთს, ტრაპეზუნტიდან დიოსკურიამდე, ერქვა „კოლხიდის სანაპირო“. რადგანაც წერდა: „დიოსკურიის შემდეგ დანარჩენი სანაპირო კოლხიდისა არის“.

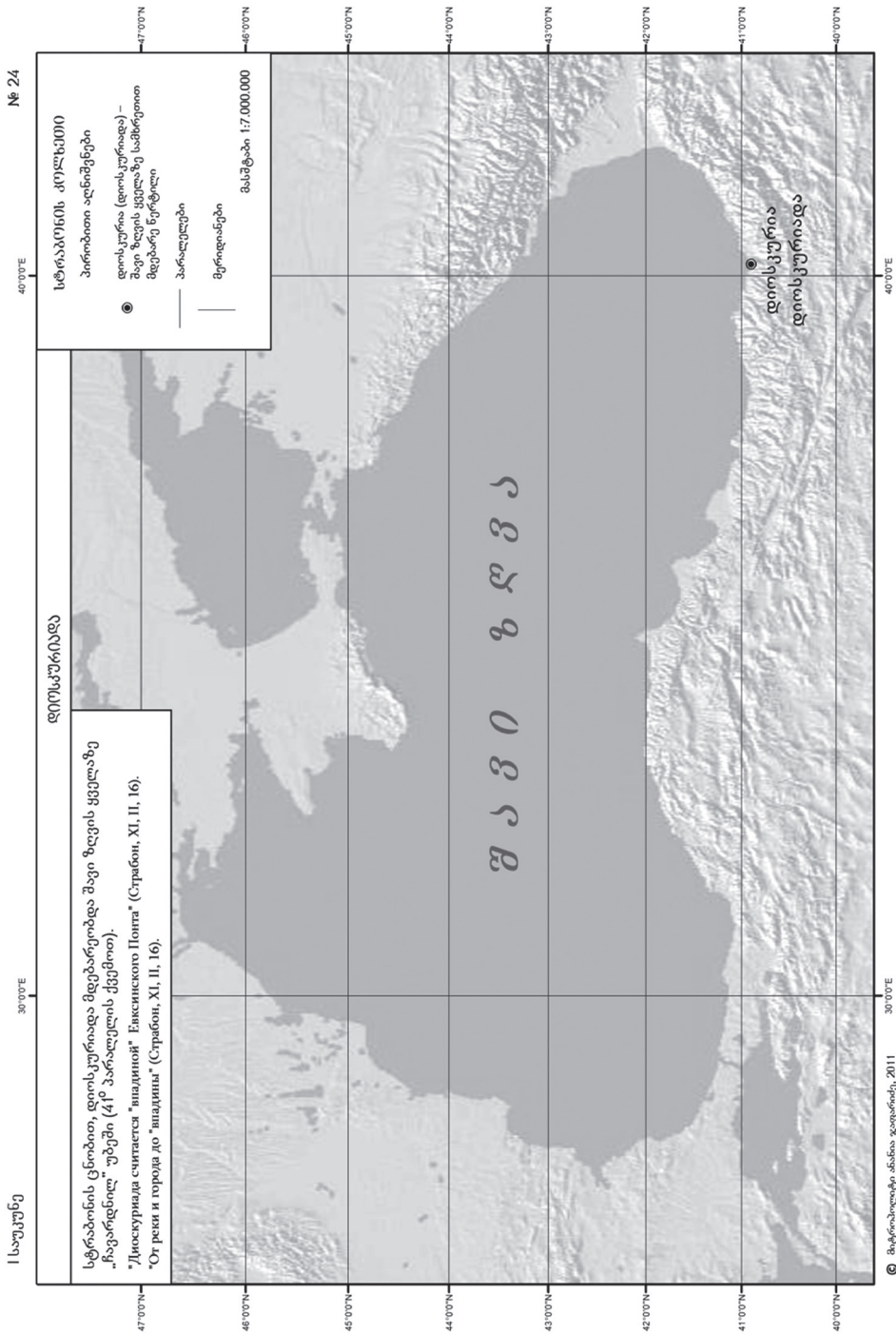
„დიოსკურიასთან მიედინება მდ. ქარესი“.

„ფაზისი – ხომალდებისათვის ბოლო წერტილი“

„ფაზისზე, რომელიც ხომალდებისათვის ბოლო წერტილია“ – წერდნენ სტრაბონამდეც ცნობილი ავტორები, რა იგულისხმება ამ სიტყვებით?

მიიჩნეოდა, რომ მთელ აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში ყველაზე შორეული პორტი, ანუ ბოლო სამარშრუტო სანაოსნო წერტილი იყო ქალაქი ფაზისი.

ეს იმას ნიშნავს, რომ სხვა პორტები უფრო ახლოს იყვნენ ბერძნულ ცენტრებთან, მაგალითად, ტრაპეზუსიდან ჩრდილო-აღმოსავლეთ სანაპიროსაკენ გასული გემი ჯერ დიოსკურიასა და პიტიუსას შეხვდებოდა, ბოლოს კი, ყველაზე ბოლოს ფაზისის პორტში შეცურდებოდა. რაც იმას ნიშნავს, რომ ფაზისიდან ბატამდე არცერთი სხვა პორტი არ მდებარეობდა, ის უნავსადგურო სანაპირო ყოფილა სტრაბონამდე, ამიტომაც იყო ფაზისი „ხომალდებისათვის ბოლო წერტილი“, თუმცა უმნიშვნელო „ნავთსაყუდელები“ კერკეტების სანაპიროზეც მდებარეობდა.



სტრატონი. დიოსკურიადას ადგილმდებარეობა.

(დიოსკურია მდებარეობდა „შავი ზღვის ყველაზე ჩავარდნილ უბეში(впадина) ანუ 41-ე პარალელს ქვემოთ (ეთანადება აჟამინდელი ქ. სურმენეს ადგილმდებარეობას)

**მანძილები პუნქტებს შორის
(დიოსკურიადა არის თანამედროვე სურმენე,
პიტიუნტი კი ათინა-პაზარი)**

სტრაბონის ცნობა, რომ „ბატადან კერკეტების სანაპირომდე დაახლოებით 850 სტადიონია, შემდეგ აქეელთა სანაპირო 500 სტადიონი, მერე ჰენიოხთა სანაპირო 1000 სტადიონი, ხოლო პიტიუნტის (სანაპირო) დიოსკურიამდე 360“ – ალბათ, ასე უნდა გავიგოთ:

დიოსკურიიდან პიტიუნტამდე იყო 360 სტადიონი და ასევე იწოდებოდა კიდეც – „პიტიუნტის სანაპირო“ (დიოსკურია, როგორც ითქვა, 360 სტადიონით (64 კმ-ით) იყო დაშორებული პიტიუნტიდან), ამ უკანასკნელიდან 1000 სტადიონი იწოდებოდა „ჰენიოხთა სანაპიროდ“, რომელსაც მოსდევდა „აქეელთა სანაპირო“ (500 სტადიონი), აქედან ბატამდე „კერკეტების სანაპირო“ 850 სტადიონზე გრძელდებოდა.

„მდინარიდან და ქალაქიდან (ფაზისიდან) „ჩავარდნილ ადგილამდე“ პირდაპირი ხაზით არანაკლებ 600 სტადიონია“ (XI, 2, 16).

თანამედროვე რუკაზე მანძილები სტრაბონის მონაცემებით ასეთ სახეს მიიღებს: ჭოროხის შესართავიდან (ფაზისიდან) რიზემდე არის დაახლოებით 106 კილომეტრი (600 სტადიონი), მაგრამ დიოსკურია „ჩავარდნილ“ უბეში მდებარეობდა. ასეთი უბე მდებარეობს რიზეს დასავლეთით სურმენესთან. ჭოროხიდან ამ „ჩავარდნილ“ უბემდე კი დაახლოებით 140 კილომეტრამდეა, ეს 600 სტადიონზე მეტია, მაგრამ სტრაბონიც ამას მიუთითებდა, რომ მანძილი ფაზისიდან დიოსკურიამდე „600 სტადიონზე არანაკლები იყო“, მაშასადამე, დიოსკურია რიზესა და სურმენეს შუა, უფრო სურმენეს „ჩავარდნილ“ უბესთან მდებარეობდა.

დიოსკურიიდან პიტიუნტამდე 360 სტადიონი, ანუ 64 კმ იყო. სურმენე-დან დაახლოებით 64 კილომეტრის დაშორებითაა პუნქტი ათინა პაზართან (არდეშენთან). შესაბამისად, ალბათ, პაზარი (ჩაიელი) ან ათინა იწოდებოდა პიტიუნტად.

ე.ი. სანაპიროს ტრაბზონიდან სურმენემდე ეწოდებოდა „კოლხიდის სანაპირო“, სურმენედან დაახლოებით პაზარამდე „პიტიუნტის სანაპირო“, რომელსაც მოჰყვებოდა ჰენიოხთა, აქეელთა და კერკეტების სანაპიროები დაახლოებით ნოვოროსიისკამდე.

დამატებით, ალბათ, შესაძლოა ვთქვათ, რომ ქართველი ტომებით, ჭანებითა და ბიძერებით დასახლებულ სანაპიროზე მდებარე ამ პიტიუნტის კათედრიდან უნდა ყოფილიყო 325 წელს I მსოფლიო საეკლესიო კრების მონაწილე პიტიუნტელი ეპისკოპოსი და არა აფხაზეთის ბიჭვინთიდან. აღსანიშნავია, რომ ეს უკანასკნელი (ბიჭვინთა) პიტიუნტად მიიჩნევს მხოლოდ მისი სახელის ბგერითი მსგავსების გამო იქაურ ქართულ ტოპონიმ „ბიჭვინთასთან“. აფხაზეთის ბიჭვინთა კი მუდამ ქართულ ეკლესიასთან იყო დაკავშირებული და არა ბიზანტიურთან.

(ბგერით მსგავსებასთან დაკავშირებით ისიც შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ არდაშენ-რიზეს რეგიონში გვხვდება მრავალი ტოპონიმი „პაზარის“

სახელის მქონე, მაგალითად ოფის სამხრეთით „დერნეპაზარი“, ოფის ჩრდილოეთით ზღვისპირზე „ეს(კი)პაზარი“, ოფისავე სამხრეთით, ისპირთან ახლოს, ჭოროხისპირზე „პაზარიოლუ“ და თვით ქალაქი „პაზარი“, რომელსაც ჩვენ პიტიუნტად მივიჩნევთ ათინა-არდაშენთან ერთად. პაზარის სახელის მქონე პუნქტები ასევე მდ. კელკიტის შესართავის რეგიონშიც მდებარეობდა. სახელი პაზარი იმითაა საინტერესო, რომ მიაგავს სიტყვა ფაზისს. ეპარქიას ლაზიკეში, ასევე ერქვა „ფაზისისა“).

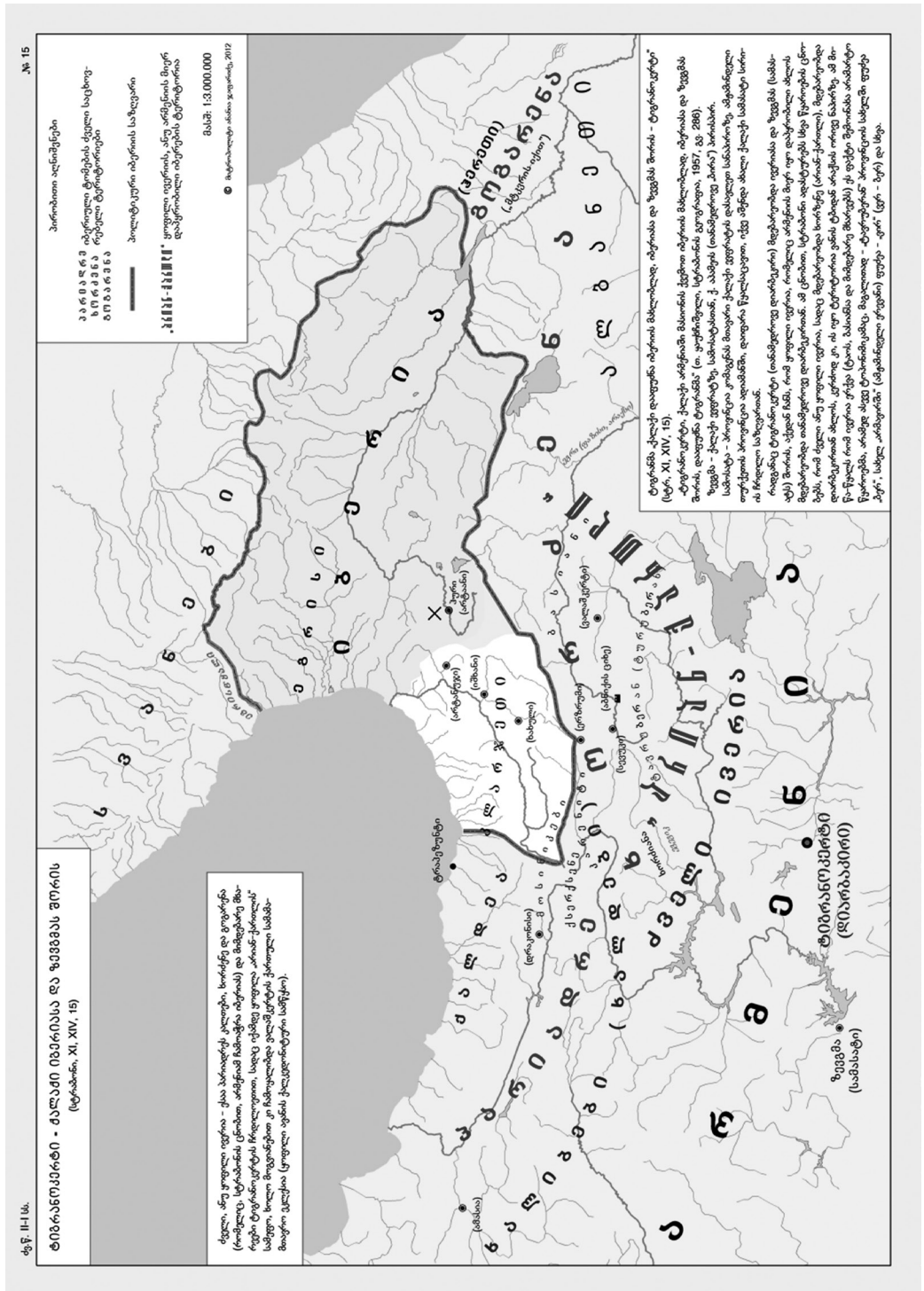
პ. ინგოროყვას აზრით, კლავდი პტოლომეს გეოგრაფიაში ნახსენები ნავსადგური „პიტიუსა“ (და ასევე „ჰვისის ნავსადგური“) მდებარეობდა ტრაპიზონსა და რიზეს შორის (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954, გვ. 253). მისივე კვლევით სხვადასხვა ავტორის მიერ ნახსენები პიტიუს, პიტიუსა, პიტჰია ოფთან ახლოს მდებარეობდა. ის წერს – „V საუკუნის დასაწყისის ძეგლში, რომელსაც ეწოდება *Notatae Dignitatum* პონტოს პროვინციაში, ტრაპიზონის მხარეში დასახელებული ჰვისის ნავსადგური (*Usi porto*) არის სურმენე, ხოლო პითია (*Pithia*) – არის ოფი“ (იქვე, გვ. 253).

მისგან განსხვავებით, როგორც აღინიშნა, მე ვთვლი, რომ სტრაბონის მიერ ნახსენები დიოსკურია მდებარეობდა სურმენესთან, ხოლო პიტიუნტი – პაზართან.

**ტიგრანოკერტი „ქალაქი იბერიის მახლობლად,
იბერიასა და ზევგმას შორის“
(სტრ.XI, XIV,15).**

სტრაბონის ცნობით, სომხეთის მეფემ იბერიის მახლობლად დააფუძნა თავისი ქალაქი ტიგრანოკერტი, კერძოდ, „იბერიას და ზევგმას შორის“ (სტრ.XI, XIV,15). ზევგმა იყო ქალაქი ევფრატზე. ამჟამინდელ თურქეთში მას უწოდებენ სამასატს. მის მახლობლად, სტრაბონის ცნობით, გადიოდა ისტორიული იბერიის საზღვარი, ვანის ტბის მარცხენა სანაპიროსთან. ეს იყო ძველი იბერია, შესაძლოა, ისტორიული არიან-ქართლი, მისი დაპყრობისა და მკვიდრი იბერების არმენიზაციის პარალელურად აქ სომეხმა მეფეებმა ააშენეს ქ. ტიგრანოკერტი, ეს მიწა-წყალი ანუ ძველი იბერია შედიოდა ანტიოქიის პატრიარქის იურისდიქციაში, ამიტომაც ანტიოქიის პატრიარქი თავის ტიტულატურაში ამჟამადაც მიუთითებს, რომ ის იბერიის პატრიარქია, **Титул Предстоятеля: Блаженнейший Патриарх Великого Божественного Града Антиохии, Киликии, Иверии, Месопотамии и всего Востока** <http://www.patriarchia.ru/db/text/134434.html>

მაშასადამე, ანტიოქიის პატრიარქს ეკლესიურად ექვემდებარებოდა ისტორიული იბერია ვანის ტბიდან არაქსამდე და არზრუმამდე და არა მცხეთის იბერია. ამ ორი იბერიიდან ისტორიულმა ძველმა იბერიამ დაკარგა სუვერენიტეტი და ის არმენიის ნაწილად გადაიქცა, ხოლო მცხეთის იბერია გადაიქცა სუვერენულ სახელმწიფოდ, რომელსაც საკუთარი მეფეები მართავდნენ.



სტრაბონი. ქ. ტიგრანოკერტი მდებარეობდა ძველ იბერიასა და ზევგმას შორის

დასკვნა

კოლხიდა, კოლხეთი, მდებარეობდა არა იბერიის დასავლეთით, არამედ მის სამხრეთ-დასავლეთით.

შესაბამისად, იბერია „კოლხეთის მაღლა“ მდებარეობდა, როგორც წერს სტრაბონი. თუ ასე იყო, მაშინ მართლდება ძველქართული წყაროები („ქართლის ცხოვრება“ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“), რომელთა დაბეჭდილებული მტკიცებით ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასლამდე ქართლის სამეფო მოიცავდა დასავლეთ საქართველოსაც და მისი საზღვარი აქ მდ. ეგრისწყალზე გადიოდა (შემდეგ კი ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით უფრო განივრცო).

შესაბამისად, დასავლეთ საქართველო არა ბიზანტიურ, არამედ ქართულ სახელმწიფოებრივ სივრცეში იყო და დაარსებისთანავე ქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში შედიოდა, რასაც მიუთითებენ კიდევ წყაროები.

ივ. ჯავახიშვილის სიდიადე ჩანს იქიდანაც, რომ მან ეკლესიის წიაღში ძველთაგანვე დანერგილ თეორიას – წმიდა ნინოს დროიდან ქართული ეკლესიის ერთიანობის შესახებ – უპირობოდ დაუჭირა მხარი, უფრო მეტიც, ის მის ერთგულ მცველად იქცა, ამ თეორიას მისცა დიდი შეფასება, მიიჩნია მთელი ქართველი ხალხისა და მის საუკეთესო შვილთა ნაღვანად, საუკუნეთა ბრძოლით მიღწეულ მონაპოვრად.

ამავე დროს, მისთვის კარგად იყო ცნობილი სხვა თეორიებიც ამ სფეროში. მაგალითად, მისი მოღვაწეობის პერიოდში ზოგიერთი მეცნიერი აყალიბებდა თეორიას, თითქოსდა, თავდაპირველად დასავლეთი საქართველო იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის ქვეშ. ივ. ჯავახიშვილმა ეს ახალი თეორია მიიღო როგორც ერთ-ერთი მიმდინარე სამუშაო თეორია, რომელიც ემსგავსებოდა თეორიას – დასავლეთ საქართველოს ანტიოქიის იურისდიქციის ქვეშ ყოფნის შესახებ.

როგორც ითქვა, მისთვის ზოგადად, როგორც მეცნიერისათვის, მისაღები იყო მხოლოდ თეორია ქართული ეკლესიის თავდაპირველი ერთიანობის შესახებ, რადგანაც ის მიაჩნდა „მთელი ქართველი ერის მიერ შესისხლხორცებულ შემეცნებად“, რომლის მოსპობის უფლება, მისი აზრით, არავის ჰქონდა, არც მათ, ვინც დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლურ იურისდიქციას უჭერდა მხარს და არც ანტიოქიურის მომხრეთ.

ივ. ჯავახიშვილმა განიხილა საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის წინააღმდეგ მიმართული ქმედებები, კერძოდ, ის წერს: „**XV საუკუნის 70-იან წლებში საქართველოში ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი ჩამოვიდა... რასაკვირველია, უმთავრესად შეწირულებისა და ფულის შესაგროვებლად იყო გარჯილი**“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 447). მას დაუწერია „მცნება სასჯულო“, სადაც აღნიშნული აქვს, რომ წინათ ქართლისა და აფხაზეთის კათალიკოსნი ანტიოქიის პატრიარქისაგან

იყვნენ დამოკიდებული და მათგან ჰქონდათ მიღებული ხელდასხმა. ქართული ეკლესიის მერმინდელი თვითმწყობა და საეკლესიო თვითმმართველობა ანტიოქიელ-იერუსალიმელ პატრიარქს უკანონო მოვლენად ჰქონდა გამოცხადებული“ (იქვე, გვ. 447).

ასეთი ქმედება ალაშფოთებს ივ. ჯავახიშვილს, მას მიაჩნია, რომ ანტიოქიელს არავითარი სამართლებრივი უფლება არ გააჩნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს მიმართ. თავისი მსჯელობის საყრდენად მიიჩნევს ქართული ეკლესიის წიაღში ძველთაგან არსებულ სამართლებრივ დოკუმენტს, გამოცემულს რუის-ურბნისის კრების მამების მიერ, რომ თავდაპირველად, ანუ I-IV სს-ში, ანდრია მოციქულისა და ნმიდა ნინოს ეპოქაში, ჩამოყალიბდა არაორი სხვადასხვა ეკლესია, არამედ ერთი, სრულიად საქართველოს მომცველი ეკლესია, რომ ორივე განმანათლებელმა, როგორც ანდრიამ, ისე ნმიდა ნინომ, მხოლოდ ერთი ეკლესია ჩამოაყალიბეს, რომ ისინი მოღვაწეობდნენ არა სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ არეალზე, არამედ ერთ გეოპოლიტიკურ სივრცეში, რომ წმ. ანდრიამ სახარება იქადაგა „**ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა**“, ხოლო ნმიდა ნინომ კი განანათლა „**ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა**“. მაშასადამე, მათ ერთი ეკლესია ჩამოაყალიბეს და ამ ეკლესიამ ავტოკეფალია ძველთაგანვე მოიპოვა, რომ მხოლოდ შემდეგ ამ ერთიანი ეკლესიის წიაღში ჩამოყალიბდა ორი საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეული – ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები, რომ ისინი, მართალია, ადმინისტრაციულად თავისთავადი საეკლესიო ერთეულები იყვნენ, მაგრამ ქმნიდნენ ერთ ქართულ საეკლესიო მთლიანობას, რადგანაც გააჩნდათ საერთო საეკლესიო სამართალი, საერთო სჯულისკანონი, საერთო საეკლესიო ტრადიციები და ლიტურგიის საერთო ქართული ენა. ადმინისტრაციული თავისთავადობა აფხაზეთის საკათალიკოსოს მიუღია ქართლის საპატრიარქოსაგან, როდესაც IX ს-ში ქართველთა მეფე ბაგრატმა „განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ჩვენთვის ეს ფაქტი წარმოადგენს ისტორიულ მაგალითს.

როგორც ცნობილია, ამჟამად ჩვენი ოფიციალური ისტორიოგრაფიის მიერ მიიჩნევა, რომ თავდაპირველად დასავლეთ საქართველო IV-IX სს-ში 500 წლის მანძილზე, თითქოსდა, იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში. ეს თეორია ძალზე საშიშია სამომავლოდ, რადგანაც ისეთივე სამართლებრივ უფლებამოსილებას ანიჭებს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს, როგორიც თავისთავზე მიიწერა ანტიოქიელმა პატრიარქმა მიხეილმა.

III მსოფლიო კრების მე-8, ასევე, მოციქულთა 35-ე და II მსოფლიო კრების მე-2 კანონის ძალით, სხვის ეკლესიაში შეჭრილი მეორე ეკლესია ვალდებულია აღადგინოს თავდაპირველი მდგომარეობა.

ამ კანონებიდან გამომდინარე, თუკი დასავლეთ საქართველოზე თავის უფლებამოსილებას თავდაპირველად ახორციელებდა კონსტანტინოპოლი, მას უნდა დაუბრუნდეს კიდეც ეს საეკლესიო ერთეული.

ვფიქრობ, ივ. ჯავახიშვილი მხარს არ დაუჭერდა ჩვენს ისტორიოგრაფიაში ამჟამად გაბატონებულ თეორიას დასავლეთ საქართველოს კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში 500 – 600 წლოვანი ყოფნის შესახებ. პირიქით, ის ამ თეორიას მიიჩნევდა „მთელი ქართველი ხალხის ბრძოლით მონაპოვრის“ უარყოფად და მხარს დაუჭერდა რუის-ურბნისის კრების სამართლებრივ აქტს, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში I-IV სს-ში ჩამოყალიბდა ერთიანი ეკლესია, რომ წმიდა ანდრია და წმიდა ნინოს ღვაწლით დაფუძნებული ქართული ეკლესია თავიდანვე ერთიანი იყო, თუმცა მისთვის ეს და სხვა სამეცნიერო თეორიებიც აღნიშნულ საკითხზე ცნობილი იყო.

ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“. ნიკოლოზ კათალიკოსიც წმიდა ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაჲსა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით, ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. საქართველოს სხვადასხვა ნაწილის ცალკე მქადაგებლების გამოძევნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლბორცებულ შემეცნებას სპობდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზ., ტ. III, გვ. 340).

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა (ივ. ჯავახიშვილის შეფასება) მიერ ბოძებულ შემეცნებას სპობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან, როგორიცაა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, ძველი ქართული წყაროების საწინააღმდეგოდ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“-ს მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებზე – დაყრდნობით მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში IX ს-მდე არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. თითქოსდა, „ეგრისის სამეფოში, I ნოტიციის მიხედვით, არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა) („პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, ტ. XIII, გვ. 200, რუს. ენაზე). თითქოსდა, შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა.

ვშიშობთ, რომ ეს არასწორი თეორია, გავრცელებული მთელ მსოფლიოში „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მიერ, დიდ საფრთხეს შეუქმნის სამომავლოდ საქართველოს ტერიტორიულ და საეკლესიო მთლიანობას.

სინამდვილეში, ლაზიკის აღნიშნული საეპისკოპოსოები მდებარეობდა ტრაპეზუნტის ოლქში – ქალაქ ზიგანას რეგიონში, იქვე იყო როდოპოლისის კათედრაც. ამის შესახებ მიუთითებს არა მხოლოდ მსოფლიოში სახელგანთქმული მეცნიერი ნ. ადონცი, არამედ, ამჟამად, საბერძნეთში დაბეჭდილი ზოგიერთი საეკლესიო რუკაც.

ქართული წყაროების დაბეჭდილებული მტკიცებით, მუდამ, ფარნავაზ მეფის დროიდანაც, დასავლეთ საქართველო ყოველთვის შედიოდა ქართლის სამეფოს საზღვრებში ვიდრე მდ. ეგრისწყალამდე (ვახტანგ გორგასლის შემდეგ ვიდრე მდ. კლისურამდე). ამიტომაც მიიჩნეოდა, რომ ამ სასაზღვრო მდინარეების აქეთ, დასავლეთ საქართველოში, კონსტანტინოპოლს არასოდეს იურისდიქცია არ გააჩნდა, მხოლოდ ამ მდინარეების იქით (ნიკოფსიისაკენ) მდებარე ტერიტორია შედიოდა ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში VIII ს-მდე. ამიტომაც, როდესაც ჩვენ ვამტკიცებთ, რომ დასავლეთ საქართველოში კონსტანტინოპოლს არ გააჩნდა თავისი იურისდიქცია, ცხადია, იგულისხმება ამ სასაზღვრო მდინარეების აქეთ მდებარე დასავლეთ საქართველოს ტერიტორია. როგორც ცნობილია, მდ. ეგრისწყალად მიიჩნევა მდ. ლალიძგა (ოჩამჩირის რაიონში), ხოლო მდ. კლისურად – მდ. კელასური (სოხუმთან).

დასავლეთ საქართველოში კონსტანტინოპოლის იურისდიქციის მომხრე მეცნიერები თავიანთ მტკიცებას საფუძვლად უდებენ სტრაბონისა და სხვა ავტორების ცნობებს, თითქოსდა, ისინი კოლხეთსა და ლაზიკას დასავლეთ საქართველოს უწოდებდნენ. ვფიქრობ, ჩემი კვლევა სტრაბონისა აჩვენებს, რომ სტრაბონის კოლხიდა მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ქართველთა ისტორიულ ქვეყანაში – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. ამიტომაც სტრაბონი არა თუ ეწინააღმდეგება ძველქართული წყაროების ცნობებს დასავლეთ საქართველოსთან დაკავშირებით, არამედ განამტკიცებს კიდევ მათ.

სტრაბონის ცნობები ქართველთა ისტორიული მიწა-წყლის შესახებ

სტრაბონის ცნობები ლაზ-ალაზონების შესახებ

ლაზების სახელის ეტიმოლოგიური ძიებისათვის, ვფიქრობ, მნიშვნელოვანი ინფორმაციაა სტრაბონის გეოგრაფიაში. კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ სტრაბონი ქალდეის ტომს უწოდებს „ალაზონებს“, ზოგჯერ კი „ალიზონებს“.

სტრაბონი თავისი გეოგრაფიის XII წიგნის მესამე თავში ვრცლად მსჯელობს თავისი ამ ცნობის დასამტკიცებლად და ამ საკითხზე პოლემიკას უმართავს მრავალ ძველ ცნობილ ავტორს, საბოლოოდ ასკვნის, რომ მის

დროს მცხოვრები ქაღდების ძველი სახელია „ხალიბები, იგივე ალიბები“ და, რომ საერთოდ, ჰომეროსის დროს „ალიბე“ ერქვა ქვეყანას თემისკარასთან. ალიბეს ხალხს კი ერქვა – „ალიზონები“ ან „ალაზონები“, რომ ამ სახელისაგან წარმოდგება სიტყვა „ამაზონები“.

საბოლოოდ, სტრაბონი იღებს ქაღდების სახელს – ალაზონებს და წერს – „ზოგნი წერენ ალაზონებს, ზოგნი – ამაზონებს, ადგილ „ალიბედან“ (სტრ. XII, 3, 21) ან „შორიდან ხალიბედან“ (XII, 3, 23).

სტრაბონი წერს – „ეხლანდელი ქაღდები ძველად ხალიბებად იწოდებოდნენ, ამათ შორის მდებარეობს ფარნაკია. მისი შემოსავალია თევზ პელამიდების ჭერა და ასევე მიწიდან ლითონების (ახლა რკინის, ძველად ვერცხლის) 68 ამოღება. საერთოდ ამ ადგილებში სანაპირო მეტისმეტად ვიწროა, რადგან იქვე, ზემოთ აღმართულია ლითონებით სავსე, ტყიანი მთები“ (XII, 3, 19);

„ამ ადამიანებს უწინ ერქვათ ალიბები ხალიბების ნაცვლად... ჰომეროსი ალიზონებს უწოდებს ხალიბებს“ (სტრაბონი, XII, 3, 20).

ჰომეროსი წერს – ალიზონებს.

„ზოგნი წერენ ალაზონებს, ზოგნი კი ამაზონებს“ (XII, 3, 21) – ამბობს სტრაბონი. სტრაბონი მიიჩნევს, რომ ცნობილი ამაზონი ქალები ქაღდების ტომს ეკუთვნოდა, ის ეტიმოლოგიურად სიტყვებს ქაღდებს, ხალიბებს, ალიბეს, ალაზონებს და ამაზონებს ერთმანეთს უკავშირებს, როცა აღწერს ქაღდების ტომის საცხოვრისს ტრაპეზუნტთან. ამჟამად მიიჩნევა, რომ სახელწოდებაში – „ლაზიკა“, სუფიქსი „კა“ – სომხურია და ამ სუფიქსით ეს სიტყვა სხვა სომხური გეოგრაფიული სახელების მსგავსადაა ნაწარმოები (მაგალითად, როგორც კორჩაიკა), ბერძნები ლაზების ქვეყნას ზოგჯერ ლაზონიას, უწოდებდნენ. ჩვენი დასკვნით ლაზების სახელი (ლაზ) ქაღდების ძველი სახელისაგან – „ალაზონისაგანაა“ მიღებული, ამ სახელში ფუძე-ძირია „ლაზ“. ამ მოსაზრებას სტრაბონის ცნობა ადასტურებს. „ლაზ-რაზ-არზ-არზე“ ფუძე-ძირებით ლაზთა ანუ ქაღდთა ვრცელი ქვეყნის მრავალი ტოპონიმი და ჰიდრონიმია ნაწარმოები.

სტრაბონის ცნობა იბერიელთა მიწების არმენიელების მიერ მიტაცების შესახებ (პარიადრეს კალთები, ხორძენე და გოგარენა)

სტრაბონი წერს: „მოგვითხრობენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები. კერძოდ, იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭ-

რეს კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“
(სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5).

ანტიოქოს დიდის სარდლები არტაქსია და ზარიადრი მაგნეზიის ბრძოლაში ქრისტეშობამდე 188 წელს ანტიოქოსის დამარცხების შემდეგ მეფეები გახდნენ და ბრძოლებით გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, კერძოდ, იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე ანუ ისტორიული არიან-ქართლის მიწა-წყალი, აზონის მამის მამული. პარიადრეს ადგილსამყოფელი ცნობილია, ხოლო ცნობას გოგარენეს ადგილსამყოფელის შესახებ თვითონ იძლევა სტრაბონი. გოგარენა და გუგარქი არ იყო ერთი და იგივე ქვეყანა, კერძოდ, გუგარქი სომხურ წყაროებში ერქვა აღმოსავლეთ საქართველოს ზოგადად, უფრო ხშირად კი ქვემო ქართლს, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე. მისგან განსხვავებით გოგარენე მდებარეობდა არა მტკვრის მარჯვენა, არამედ მარცხენა სანაპიროზე, ანუ მტკვრის იქით, „მეორე მხარეს“ – როგორც ამბობს სტრაბონი – „საკასენას შემდეგ“. გოგარენა მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე უნდა ვეძიოთ, ამ ძიების დროს ჩვენ გამოგვადგება სტრაბონის ცნობა „შუა იბერიის“ შესახებ. შუა იბერია შემოსაზღვრული იყო კავკასიიდან გამომავალი სამხრეთისაკენ მიმართული ქედებით. ჩვენი კვლევით სტრაბონის „შუა იბერია“ ქართლის ცხოვრების „შუა ქართლია“, იგივე შიდა ქართლი შემოსაზღვრული სურამისა და ქართლის სამხრეთისაკენ მიმართული ქედებით. თუ არსებობდა ტერმინი შუა იბერია, ცხადია, არსებობდა აღმოსავლეთი და დასავლეთი იბერია, რომელთა მიმართაც მათ შორის მოქცეული ქვეყანა შუად, ანუ შუა იბერიად იწოდებოდა. აქედან გამომდინარე, აღმოსავლეთ იბერია უნდა რქმეოდა შიდა ქართლის მომიჯნავე კახეთის რეგიონს. გოგარენა მის იქით, ანუ კახეთის მომიჯნავე მტკვრის იქით მდებარე მიწა-წყალს უნდა რქმეოდა, ანუ შაქისა და ყაბალას რეგიონებს, დღევანდელ შაქისა და ოგუზის (ვართაშენის) რაიონებს, მინგეჩაურის წყალსაცავის იქით. ჩვენ ეს კვლევა გვესაჭიროება, რათა განვსაზღვროთ ხორძენას ადგილსამყოფელი, რომელიც არიან-ქართლის გული, ცენტრალური ნაწილი უნდა ყოფილიყო. ხორძენა, როგორც სტრაბონის ცნობიდან ჩანს, პარიადრეს მთისწინეთსა და გოგარენას შუა მდებარეობდა. ანუ პარიადრესა და მტკვარს შუა, რადგანაც მტკვრის იქით უკვე გოგარენა იყო. აქედან გამომდინარე, ხორძენა ძირითადად არაქსის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანას ერქვა მტკვრამდე, არაქსის სათავესთან გვიანობამდე შემორჩა სახელი მცირე პროვინციისა – ხორძიანა. ძვ.წ. II საუკუნეში ხორძენა ვრცელი ქვეყანა იყო, არაქსის სათავიდან მტკვრამდე გადაჭიმული. მაშასადამე, პარიადრედან მტკვრამდე – ხორძენას მთიანი ქვეყანა მდებარეობდა. მართლაც, არაქსის მარცხენა სანაპიროს ქვეყანა დიდხანს იყო ქართველებით დასახლებული. კონსტანტინე პოროფიროგენეტის ცნობით, საზღვრად იბერებსა და ბიზანტიელებს შორის X ს-შიც კი მტკვარი იდო, ერევნის ქვეყანას შუა საუკუნეებშიც კი ზოგიერ-

თი სომეხი მწერალი „საქართველოს“ უწოდებდა, ბასიანისა და ტაოს ქართველობის შესახებ თვით სომხური წყაროები მიუთითებენ, რომელიც ქვემოთაა მოცემული. მაშასადამე, არტაქსიასა და ზარიადრეს იბერებისაგან მიუტაცნიათ, პარიადრეს კალთების გარდა, არაქსისპირეთი მტკვრამდე ანუ ხორძენე, მტკვრის იქით კი – გოგარენე. ეს ქვეყნები ქმნიდნენ არიან-ქართლს. მიტაცების შემდგომ ამ მხარეებში დაიწყო ქართველების არმენიზაცია, სხვადასხვა საუკუნეში სხვადასხვა დონისა. არმენიზაციის პროცესი შენელდა IX-X საუკუნეებში. განახლდა XI საუკუნეში ბიზანტიის იმპერატორების ბასილი II-ისა და სხვების იბერიაში ომების შემდეგ (იმ ეპოქაში ამ მხარეებს იბერია ერქვა, ხოლო დღევანდელ საქართველოს იმ ეპოქაში აფხაზეთად მოიხსენებდნენ). შავი ზღვისპირეთის რეგიონი (იგულისხმება როგორც დასავლეთ საქართველო, ისე ქალდეა-არზრუმის რეგიონი), ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეთა ცნობებით – ქართველებით ყოფილა დასახლებული ბაბილონის მეფე ნაბუქოდონოსორის დროიდან (ძვ. წ. 604-562). ამ ინფორმაციას იძლევა მეგასტენე – ძველი ბერძენი მწერალი IV-III სს. ის წერს პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეს ნაბუქოდონოსორის მიერ იბერთა დასახლების შესახებ. იბერები ნაბუქოდონოსორს ლიბიიდან შავი ზღვისპირეთში გადმოუსახლებია. როგორც ეს მრავალჯერ აღინიშნება ამ ნაშრომში, ლიბიის ქვეყნის ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს ვანის ტბისპირა ქვეყანა ლუვია, რომელიც გაძლიერებული იყო ძვ.წ. VII-VI საუკუნეებში, ეს ქვეყანა ამ დროისათვის ფრიგიულ-მესხური ტომებით იყო დასახლებული, რომელნიც, ჩანს, IV-III საუკუნისათვის უკვე იბერებად მიიჩნეოდნენ. იქამდეც, საუკუნეებით ადრე, დ. მუსხელიშვილის დასკვნით, ეს არეალი, რომლის გულსაც არზრუმის პლატო წარმოადგენდა, ქართველებით იყო დასახლებული, სადაც მათი სახელმწიფოებრივი გაერთიანებები საუკუნეთა მანძილზე ერთმანეთს ცვლიდა. ის წერს, ტაოელების ცნობილი სახელმწიფოებრივი გაერთიანება – დიაოხი (დაიანე), რომელმაც იარსება ძვ. წ. XII-VIII სს-ში, VII საუკუნისათვის შეცვალა ხალიბების ხალიტუმ და შემდეგ, VI ს-ში სასპერ-იბერებმა (დ. მუსხელიშვილი, აღმოსავლელ ქართველ ტომთა გაერთიანებანი ქართლის სამეფოს წარმოქმნამდე, მაცნე, ისტორიის სერია, 2012, 2, გვ. 32). მათი მემკვიდრე იყო არიან-ქართლი, რომელიც IV-III სს-ში არმენიელთა შეტევის ობიექტად იქცა. ჩანს, ამის გამო მეფის ძე აზონმა თავისი სამხედრო ელიტით ქართველებითვე დასახლებულ ჩრდილოეთის მხარეებში გადაიტანა სახელმწიფოს ცენტრი (არმაზში). არიან-ქართლის ქართველობისათვის რთული დრო დადგა, თუმცა ისინი თავიანთ ეროვნულ ვინაობას საუკუნეთა მანძილზე ინარჩუნებდნენ. არზრუმ-ტაო-ბასიანის რეგიონი ივერიად იწოდებოდა I ათასწლეულში და დიდხანს შემდეგაც.

სტრაბონი კოლხეთისა და იბერიის შესახებ

მეოცე საუკუნეში, საბჭოთა (რუსულ) და, შესაბამისად, ქართულ ისტორიოგრაფიაში დაინერგა არასწორი თვალსაზრისი, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების შემდეგ, თითქმის 600 წელი, მეათე საუკუნემდე, იმყოფებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში და მხოლოდ შემდეგ შეიერთა ის საქართველოს ეკლესიამ. ასეთი დასკვნის წყაროდ მიუთითებენ ნოტიციებს, სადაც ლაზიკის ეპარქია მართლაც შედის კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, მაგრამ რომელ ქვეყანას უწოდებდნენ ბერძნები და ბიზანტიელები ლაზიკას ანდა კოლხეთს? ამ მხრივ ძალზე მნიშვნელოვანია პირველი საუკუნის ავტორის სტრაბონის (64 წვენს ერამდე-24 წვენი ერისა) „გეოგრაფია“, რომელიც საუკეთესო წყაროა ძველი საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის შესასწავლად, ანუ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების კვლევისათვის.

მით უმეტეს, რომ სტრაბონი იყო საქართველოს მეზობელი ამასიიდან, პონტოს მეფეების დედაქალაქიდან (მისი პაპა იყო მითრიდატეს ოჯახთან დაახლოებული მხედართმთავარი). შესაბამისად, მან კარგად იცოდა, თუ რომელი მდინარე იყო ფაზისი, სად მდებარეობდა მისი სათავე, რომელი ქვეყანა იყო კოლხეთი, ვის ემეზობლებოდა ის და მის რომელ მხარეს მდებარეობდა იბერია.

სტრაბონის ანალიზი აჩვენებს, რომ მის მიერ აღწერილი ფაზისი იყო არა რიონი, არამედ ჭოროხი, რომლის სათავე იმ დროს არმენიელების მიერ ხელდებულ ქვეყანაში იყო, მის მიერ აღწერილი კოლხიდა ტრაპეზუნტსა და ფაზისს შუა მდებარეობდა, ანუ იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით, როგორც თვითონ წერს. როგორც სტრაბონი, ისე არიანე, მისი ანონიმი და სხვები მიუთითებენ, რომ ფაზისის სათავე არმენიაშია.

სტრაბონის ცნობით, „შუა იბერია“ მდებარეობდა კავკასიის ქედიდან გამოძვალ სამხრეთისაკენ მიმართულ მთებს შუა (ლიხსა და გომბორს შუა), შესაბამისად, „დასავლეთ იბერია“ ანუ „ქვემო იბერია“, მის მიერ ნახსენები „შუა იბერიის“ დასავლეთით მდებარეობდა და, ის იყო დასავლეთ საქართველო. შუა, დასავლეთ და აღმოსავლეთ იბერია ქმნიდა ერთიან იბერიას.

დასავლეთ საქართველო იბერიის, ანუ ქართლის სამეფოში შედიოდა, რასაც მუდამ მიუთითებს „ქართლის ცხოვრება“ და „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“.

რადგანაც ეკლესიის იურისდიქციის საზღვარი საეკლესიო წესის შესაბამისად უნდა დამთხვეოდა სახელმწიფო-ადმინისტრაციულს, შესაბამისად, ქართლის სამეფოში შემავალი დასავლეთ საქართველო მუდამ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, ასევე უყურებს ამ საკითხს რუის-ურბნისის „ძეგლისწერაც“.

რაც შეეხება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიას, ის მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ სამხრეთ ლაზიკა-

ში, ბიზანტიურ ჭანიკაში, მას ამჟამად ლაზისტანს უწოდებენ. ამ კოლხეთ-ლაზიკაში ჰქონდა თავისი იურისდიქცია კონსტანტინოპოლს,

მკითხველს ვთავაზობთ ამონარიდებს სტრაბონის თხზულებიდან და მეუფე ანანიას შესაბამის კომენტარებს, რასაც თან ერთვის მეუფე ანანიას მიერ შედგენილი შესაბამისი რუკები სტრაბონის გეოგრაფიის მიხედვით.

სკანდა და სარაპანა ართვინ-არტაანის გზაზე

(ლაზიკის ეპარქიების იურისდიქციისათვის)

სარაპანას ადგილმდებარეობის გარკვევის უპირველესი მნიშვნელობა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების გამორკვევისათვის.

XX ს. 20-30-იანი წლების შემდეგ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბდა თვალსაზრისი, რომ სტრაბონისა და ბერძნული წყაროების „სარაპანა“ არის პუნქტი შორაპანი, ამჟამინდელ ქ. ზესტაფონთან ახლოს, ძირუღასთან, მიჩნევა, რომ აქვე გადიოდა იბერიის საზღვარი. შესაბამისად, ქართული (მცხეთის) ეკლესიის იურისდიქცია (უძველესი ხანიდან ვიდრე IX-X სს-მდე), თითქოსდა, მხოლოდ აქამდე აღწევდა.

ასეთ თვალსაზრისს ეწინააღმდეგება ქართული წყაროების, ასევე საეკლესიო კრებების (მაგ. რუის-ურბნისის კრების) თვალსაზრისი, რომ დაარსებისას, **წმიდა ნინოს ეპოქიდანვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვარი აღწევდა არა თუ შორაპნამდე, არამედ შავ ზღვამდე და მდ. ეგრისწყლამდე**, სადაც ამავე ქართული წყაროების ცნობით, მეფე მირიანის დროს აღწევდა ქართლის (იბერიის) სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი.

ბერძნულ-რომაული წყაროების ცნობით, ლაზიკისა და იბერიის საზღვარი გადიოდა ციხესიმაგრეებზე – სკანდასა და სარაპანაზე.

სტრაბონის სარაპანა, როგორც კვლევამ აჩვენა, სინამდვილეში მდებარეობდა ჭოროხის ხეობაში, ხოლო სკანდა იყო არსიანის ქედის უღელტეხილ **კანდრიდთან** (უღელტეხილ იალზიჩმანთან) მდებარე ციხესიმაგრე (მისგან არცთუ დაშორებით მდებარეობს მთა „კანდილი“).

პროკოფი კესარიელის **სარაპანა და სკანდა განლაგებული იყო ისეთ მაღალმთიან ადგილებში, სადაც არც ვენახი ხარობდა და არც სხვა რაიმე მოსავალი მოდიოდა.**

შევადაროთ, როგორც ითქვა, **თანამედროვე შორაპანი არის ზღვის დონიდან 170 მ სიმაღლეზე**, მისი ციხის გარშემო ვრცელ რეგიონში აყვავებული ბაღები და ვენახის პლანტაციებია, ყველა აქაურ მოსახლეს აქვს ეზოში ვაზი და ხეხილი, აქ მოდის ყველანაირი მოსავალი. საბჭოთა ეპოქაში, ენციკლოპედიის მიხედვით, შორაპანში იყო მევენახეობის კოლმეურნეობა, ხოლო, რაც შეეხება სკანდას, ის მიჩნეულ იქნა თერჯოლის სოფელ სკანდედ. **სკანდე, სოფელი თერჯოლის რაიონში, ზღვის დონიდან იმავე**

170 მეტრ სიმაღლეზე. ესაა ვაკე ადგილი. აქაც ყოველგვარი მოსავალი მოდის.

პროკოფი კესარიელის ცნობით, „სარაპანისი და მისი მეზობელი სკანდის ციხე-სიმაგრე ლაზებმა დიდი გაჭირვებით ააშენეს“ (პროკოფი კესარიელი, ომი გოთებთან, VIII, 13). მაშასადამე, სარაპანისი და სკანდა ერთმანეთთან ახლოს მდებარეობენ, ურთიერთმეზობლები იყვნენ, მაგრამ, როგორც ვიცით, თერჯოლის რაიონში მდებარე სკანდე და ზესტაფონის შორაპანი ერთმანეთისაგან საკმაო მანძილით არიან დაშორებულნი. ამასთანავე, ისინი ერთ გზაზე არ მდებარეობენ. აღსანიშნავია, რომ თერჯოლის სოფელ სკანდეს არაფერი აკავშირებს აღმოსავლეთ საქართველოს გადასასვლელებთან.

იმერეთის შორაპანი მდებარეობს ქ. ზესტაფონთან, ხოლო სკანდე თავისი ციხით, თერჯოლის რაიონშია. „**საქართველოს გეოგრაფიული ატლასის (1992)**“ ოროგრაფიული რუკის მიხედვით („**საქართველოს გეოგრაფიული ატლასი, 1992**, გვ. 7), თერჯოლისა და ზესტაფონის რაიონები მდებარეობენ „**მთათაშორის ვაკე-დაბლობზე**“ ზღვის დონიდან **200 მეტრამდე სიმაღლეზე**.

ამავე, საქართველოს გეოგრაფიული ატლასის „სოფლის მეურნეობის“ რუკის მიხედვით (იქვე, გვ. 21) **იმერეთის სკანდე და შორაპანი მდებარეობენ „სპეციალიზებულ ზონაში“, რომელშიც განვითარებულია – „მევენახეობა- მეხილეობა, მესიმინდეობა, ნაწილობრივ მეჩაიეობა“** (იქვე, გვ. 21).

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ჩვენი თემისათვის, ვფიქრობ, არის ამ ატლასის რუკა – „**ბუნებრივი ზონები**“ (საქართველოს გეოგრაფიული ატლასი, 1992, გვ.16).

ამ რუკის მიხედვით, **იმერეთის სკანდე და შორაპანი მდებარეობს „ნოტიო სუბტროპიკების“ ზონაში**, რომელიც ასეა დახასიათებული – „გორაკ-ბორცვიანი მთისწინები, ფართოფოთლოვანი ტყეებით“ (იქვე, გვ. 16).

ასე რომ, იმერეთის სკანდე და შორაპანი ზღვის დონიდან დაახლოებით 200 მეტრ სიმაღლეზე მდებარეობენ, ნოტიო სუბტროპიკულ ზონაში, მევენახეობის, მეხილეობის, მესიმინდეობის რეგიონში. ეს სურათი კი საერთოდ არ შეესაბამება **პროკოფი კესარიელის** მიერ აღწერილ ცნობას, რომლის **სკანდა და სარაპანა მდებარეობენ მთა-კლდოვან რეგიონში, ძალზე მაღალ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან, იმდენად მაღლა, რომ იქ არ მოდიოდა არავითარი მარცვლეული, შესაბამისად, იქ არც მევენახეობა და მეხილეობა იყო განვითარებული**.

ასე რომ, ჩანს, სხვაა იმერეთის სკანდე და შორაპანი და სულ სხვაა პროკოფი კესარიელის სკანდა და სარაპანა. ისინი სხვადასხვა რეგიონებში მდებარეობდნენ. პირველნი ნოტიო სუბტროპიკების მთისწინებში, მეორენი კი მაღალმთის ალპურ ან სუბალპურ ზონებში.

სტრაბონი წერს – „არმენიაში ერთი მხრივ ბევრი მთაა, მეორეს მხრივ – ზეგნები, რომლებზედაც ვაზიც კი არ ხარობს ადვილად“ (სტრაბონი XIV, 4).

მაშასადამე, ვაზი არ ხარობს მაღალმთიანეთის ზეგნებში, ამიტომ პროკოფის აღწერა, რომ სარაპანსა და სკანდეში ვაზი არ ხარობს, იმას მიუთითებს, რომ ისინი მაღალმთიანეთის რეგიონს და არა სუბტროპიკულ ზონას მიეკუთვნებოდნენ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში.

ჩვენს მეცნიერებაში დამკვიდრებულია თვალისაზრისი, რომ სტრაბონისა და პროკოფი კესარიელის მიერ ნახსენები პუნქტი „სარაპანა“ არის დღევანდელი შორაპანი ზესტაფონთან, რაც გ. გრიგოლიას კვლევის თანახმად, საეჭვოა. საქმე ისაა, რომ, როგორც აღმოჩნდა „სარაპანა“ ერქვა მნიშვნელოვან გზაზე არსებულ მგზავრთა მოსასვენებელ პუნქტს, თავშესაფარს, რომელიც საჭიროების მიხედვით შესაძლოა ციხესიმაგრეც ყოფილიყო ან უბრალო ნაგებობა, ზოგჯერ კი სოფელიც. თუ ეს ასეა, მაშინ საქართველოს გზებზე არა ერთი, არამედ რამდენიმე „სარაპანა“ უნდა ყოფილიყო. ერთ-ერთი, მაგალითად, XV საუკუნის მონაცემების მიხედვით, იყო გურიაში და მას სახელად ერქვა „შორაპანი“. გ. გრიგოლიას დაკვირვებით „პან“ ფუძის მქონე ასეთი სახელები რამდენიმე ყოფილა. ის წერს – შორაპანი (სარაპანა) არის სპარსული წარმომავლობის სიტყვა, რაც ნიშნავს დამცველს (პანა) „პანა“ და მიღებულია ძირიდან პა – „პა“ – დაცვა, რომელსაც ემატება სუფიქსი ანა – „ანა“. ამგვარად ნაწარმოები სპარსული სიტყვებია: ასაპანა (ცხენის დამცველი), კაურაპანა (საქონლის დამცველი), კარაპარა (ხალხის, ჯარის დამცველი) და სხვა.

მაშასადამე, არ არის სავალდებულო, რომ სტრაბონის მიერ ნახსენები სარაპანა ის პუნქტი იყოს, რომელსაც მიუთითებს პროკოფი კესარიელი, რადგანაც „სარაპანები“ მრავალი ყოფილა (თვით შუა საუკუნეების საქართველოშიც რამდენიმე „შორაპანი“ იყო). პროკოფის სარაპანა ფასიის მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანაში მდებარეობდა იბერიის საზღვართან. სპარსელ-რომაელთა ომების დროს მნიშვნელოვანი ციხესიმაგრე, რადგანაც ამ პერიოდში, გ. გრიგოლიას აზრით, ფაზისი ერქვა მდ. ჭოროხს, სარაპანაც მის მარჯვნივ – იბერიის საზღვართან უნდა ვეძიოთ არტაან-ართვინის გზაზე, რადგანაც პროკოფის მიერ ნახსენები იბერია არტაან-კოლას ქვეყანასაც მოიცავდა.

დარიოს I-ის დროს მოწესრიგდა გზები, სადაც „მეფის შიკრიკებისათვის ყოველ 30 კმ-ში სპეციალური საფოსტო სადგურები დაიდგა“ (დარჩიაშვილი).

ამ „საფოსტო სადგურებს“ ჩვენში მოიხსენებდნენ სპარსული სიტყვით „სარაპანა“-შორაპანი.

სპარსეთის იმპერიის გზებზე სარაპანები (შორაპანები) უნდა მდგარიყო ყოველ 30 კმ-ში. აღსანიშნავია, რომ სიგრძის საზომი ერთეული „ერთი

დღის გზა“ უდრიდა 20-30 კილომეტრს, მაშასადამე, ყოველი ერთი დღის გზის გავლის შემდეგ მგზავრს დახვდებოდა სასტუმროს მსგავსი თავშესაფარი, ანუ „სარაპანა“.

ამჟამინდელი სურამ-ბათუმის გზაზე ისტორიულად უნდა ყოფილიყო რამდენიმე „სარაპანა“ – შორაპანი, ასევე არტაან-ბათუმის გზაზე უნდა ყოფილიყო რამდენიმე სარაპანა – შორაპანი. ამ მიზეზის გამო საქართველოში იყო რამდენიმე „შორაპანი“:

1) ზესტაფონთან;

2) XVI ს-ში გურიაში ოზურგეთთან. ეს კარგად ჩანს „საქართველოს ისტორიის ატლასის“ (2003 წ.) გვ. 45-ის მიხედვით („საქართველო XVI ს. მეორე ნახევარში“). პუნქტი შორაპანი ატლასის 45-ე გვერდზე დაბეჭდილ რუკაზე მოთავსებულია ოზურგეთსა და აჭს შორის.

3) შორაპანი იყო ასპინძასთან – „ასპინძის ხევის სათავეზედ, მთის ძირში, არს **შორაპანის** მონასტერი სრულად სოფის კენჭით ან ცალიერი“ (ვახუშტის გეოგრაფია, 1842, ბროსეს გამოცემული, გვ. 385).

4) ამავე ფუძის მატარებელნი უნდა იყვნენ სიტყვები – „სარფი“ /პუნქტი ბათუმთან/ და „არფალი“ /პუნქტი ართვინ- არტაანის გზაზე/.

„არფალი“ – სოფელი თანამედროვე შავშეთში, არტანუჯის ჩრდილო-აღმოსავლეთით 20-25 კმ მანძილზე, არსიანის ქედთან ახლოს ქ. შავშეთისა და ქ. არტაანის შემაერთებელ გზასთან 3-4 კმ მანძილზე.

შორაპანი (ზესტაფონთან) და სტრაბონის სარაპანა ორი სხვადასხვა პუნქტი უნდა ყოფილიყო, არა თუ ისინი, სხვადასხვა პუნქტები უნდა ყოფილიყვნენ სტრაბონის სარაპანა და პროკოფის სარაპანა:

1) **სტრაბონის** მიხედვით, ფასისი სანაოსნო იყო სარაპანამდე, მაშასადამე, სტრაბონის სარაპანა მდინარისპირზეა, მისგან განსხვავებით **პროკოფის** სარაპანა არა მდინარის ნაპირას, არამედ მაღალ მთაში მდებარეობდა. პირველი იბერიას ოთხი დღის სავალი გზით იყო დაშორებული, მეორე კი იბერიის საზღვართან იდგა.

„რაც შეეხება დანარჩენ **კოლხიდას**, მისი დიდი ნაწილი ზღვაზეა განლაგებული. კოლხიდაზე გადის **ფაზისი** – დიდი მდინარე, რომლის სათავე **არმენიაშია**. ის იღებს მდინარეების **გლავკისა და ჰიპპის** წყლებს, რომელთა სათავეებიც მეზობელ მთებშია. **ფასისი გემთმავალია სარაპანამდე** – სიმაგრემდე, რომელსაც შეუძლია მთელი ქალაქის მოსახლეობაც კი დაიტიოს. **აქედან გამავალი გზით მიდიან კირამდე (მტკვრამდე) 4 დღეში** – სტრაბონი (XI, II, 17).

მდ. ფაზისზე არის იმავე სახელის ქალაქი – კოლხების სავაჭრო ცენტრი, ერთი მხრიდან შემოზღუდული მდინარით, მეორიდან – ტბით, მესამიდან კი – ზღვით. აქედან ამისამდე და სინოპამდე ცურვას 2-3 დღე სჭირდება იმის გამო, რომ ზღვისპირზე მინა რბილია და მდინარეების შესართავებში ჭაობიანია.

ქვეყანა შესანიშნავია არა მხოლოდ ნაყოფით (თაფლის გარდა (რომელიც ძირითადად მწარეა), სავსეა ყოველივე იმით, რაც გემთმშენებლობისათვის არის საჭირო). ის ამზადებს ბევრ ხე-ტყეს და აცურებს მდინარეებზე.

მცხოვრებლები ამზადებენ ბევრ სელის ტილოს... ადგილობრივი სელის ქსოვილები ფართოდაც კია ცნობილი, მართლაც, მათ ქსოვილები გააქვთ უცხო ქვეყნებშიც... **მოსხების** ქვეყანაში აღნიშნული მდინარეების მაღლა არის ფრიქსეს მიერ დაფუძნებული ლევკოთეას სამლოცველო და ფრიქსეს ორაკული, სადაც არ იწირება ცხვარი“ (**სტრაბონი, XI, II, 17**).

ჩვენი კვლევით, სტრაბონის ფაზისი ჭოროხია, რომლის სათავე იმჟამად არმენიის მიერ იყო ხელდებული, სარაპანა იმჟამად შესაძლოა ართვინს ერქვა. აქედან, არტანუჯ-არტაანის გზით იბერიამდე, ანუ კოლა-არტაანის რეგიონამდე (ე.ი. მტკვარამდე) მისვლა ფეხით ოთხ დღეში ამჟამადაცაა შესაძლებელი. კოლა-არტაან-შავშეთი ამავე დროს მესხეთის მთიანი რეგიონია, რომლის ქვემოთაც ჭოროხი მიედინება თავისი შენაკადებით. მაშასადამე, ამ მდინარეების მაღლა მესხეთია. აქედანაც ჩანს, რომ სტრაბონის ცნობები ჭოროხის რეგიონს შეესაბამება.

სტრაბონის ცნობით, სარაპანასთან ფაზისი არის სწრაფი და ხმაურა (**სტრაბონი, XI, III, 4**). ის წერს – იბერიაში არის ოთხი შესასვლელი – „**ერთი არის კოლხურ ციხე-სიმაგრე შორაპანზე და მასთან არსებულ ვიწროებზე, რომლებზედაც ფაზისი მომდინარეობს, სწრაფი და ხმაურა მიემართება კოლხიდაში, რომელზედაც 120 ხიდით გადაისვლება**“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 128).

სტრაბონი გარკვევით მიუთითებს, რომ სარაპანასთან ფაზისი არის „სწრაფი და ხმაურა“, რომ იქვე, ე.ი. შორაპანთან ახლომახლო მასზე 120 ხიდია გადებული, რადგანაც „**ეს ადგილები სულ დახრულია მრავალი ნაკადულებით**“ (იქვე, გვ. 128).

არის თუ არა რეალურად თანამედროვე შორაპანიდან მდინარე რიონი „სწრაფი და ხმაურა“, ანდა არის თუ არა ეს ადგილები „დახრული მრავალი ნაკადულებით“, არა, მსგავსი არაფერია ზესტაფონის **შორაპანთან**. მასთან გაედინება არა რიონი, ანდა ყვირილა, არამედ ძირულა. ამჟამად მიიჩნევა, რომ ძირულა იყო სათავე მდ. ფაზისისა, ვთქვათ, ეს მართლაც ასეა და სტრაბონი შორაპნის ძირულას მიიჩნევდა მდინარე ფაზისად, არის თუ არა ის „სწრაფი და ხმაურა“? არა, შორაპანთან მდინარე ძირულა არც ჩქარია და არც ხმაურა, არა თუ ჩქარი, შორაპანთან ძირულა არის მდორე, სარკული ზედაპირის მქონე, სრულიად უხმაურო, რადგანაც შორაპანთან ის ვაკე ადგილზე მიმდინარეობს. ამასთანავე, განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ **შორაპანთან ძირულა არის წყალმცირე, იმდენად თხელი მდინარეა, რომ მასზე ნავი ვერ იმოძრავეს. კარგი გაგებით, ის ნაკადულია. შორაპნის ქვემოთ, ზესტაფონის თავზე ძირულა ყვირილას უერთდება ასევე ვაკე**

ადგილას. იქნებ ყვირილაა სწრაფი და ხმაურა იქ? არა, ყვირილაც უხმაურო, მდორე, ვაკის წყალია ამ ადგილას და საერთოდ, ზესტაფონიდან რიონამდე მდორედ და უხმაუროდ მიედინება. პლინიუსის ცნობით, ფაზისის შესართავიდან სარაპანამდე 37500 ნაბიჯი ანუ 30-40 კმ იყო. რეალურად კი თანამედროვე შორაპნიდან ფოთამდე 137 კილომეტრია. საერთოდ, რიონის ყველა შენაკადი ქუთაისიდანაც ფოთამდე მდორეა!

სხვაა სტრაბონის მიერ აღწერილი სარაპანა და სხვაა პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილი.

პირველის (სტრაბონის) მიხედვით, მდ. ფასისის შესართავიდან ვიდრე სარაპანამდე (ფასისზე მდებარე ქალაქამდე) აღმა ცურვა შესაძლებელია (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 123). სარაპანადან იბერიამდე ოთხი დღის გზაა ფეხით. მაშასადამე, სტრაბონის სარაპანა დაშორებულია იბერიას და მდინარეზე მდებარეობს.

პროკოფი კესარიელის სარაპანა იბერიის საზღვარზეა, მაღალ მთაშია, სადაც მოსავალი არ მოდის, სასაპალნე საქონლითაც ვერ ახვალ, არამედ ფეხით.

რატომაა ძველ ავტორთა შორის ასეთი განსხვავება სარაპანას მდებარეობასთან დაკავშირებით? როგორც ითქვა, ამის მიზეზს გვიხსნის გ. გრიგოლია. მან გამოიკვლია, რომ სიტყვა „სარაპანა“ სპარსული წარმოშობისაა და ნიშნავს გზაზე მდებარე საგანგებო ადგილს მგზავრების მოსასვენებლად, ის გარემო პირობების შესაბამისად, ერთ შემთხვევაში შეიძლება იყოს გზაზე მდებარე ციხესიმაგრე, ქალაქი ანდა პუნქტი.

მაშასადამე, საერთაშორისო გზაზე მრავალი სარაპანა შეიძლება ყოფილიყო. სტრაბონის დროს ის მდინარისპირა ქალაქს ერქვა, პროკოფის დროს კი – იბერია-ლაზიკის გზაზე მდებარე ციხეს.

ჩვენი კვლევით, მდ. ფაზისი ისტორიულ ხანაში ერქვა მდინარე ჭოროხს.

ჭოროხი სანაოსნო მდინარე იყო უძველესი ხანიდან XX საუკუნის 20-იან წლებამდე. გ. ყაზბეგი, დ. ბაქრაძე, ე. ვეიდენბაუმი და სხვანი დაბეჯითებით მიუთითებენ მდინარე ჭოროხზე სავაჭრო-სასაქონლო ნაოსნობის შესახებ. ამ მდინარით ყარსიდან და ჯავახეთიდან ხორბალი ჩაჰქონდათ შავი ზღვისპირა პორტებში, და პირიქით, ბათუმიდან ართვინისაკენ ნავებით მოჰქონდათ ნავთი, მარილი და ფართლელი ქსოვილები. ამ მდინარით ართვინიდან ბათუმამდე ასევე ჩაჰქონდათ ხე-ტყის დახერხილი მასალა, კრამიტი, სელის ნაწარმი და სხვა. ჭოროხზე არსებობდა ნავმისადგომები, ნავთსამშენებლო საწარმოები, მოსახლეობის ძირითადი ხელობა ნაოსნობა იყო, ამიტომაც ვფიქრობ, რომ **სტრაბონისეული სარაპანა არის ართვინი, ხოლო პროკოფისეული სარაპანა მდებარეობდა ართვინ-არტაანის შემაერთებელ საერთაშორისო გზაზე არსიანის უღელტეხილზე.** უნდა ვიფიქროთ და მასშტაბებიც ამას აჩვენებს, რომ **ფეხით ართვინიდან (სტრაბონის სარაპანიდან) ვიდრე იბერიამდე, ანუ არსიანის ქედის გავლით მტკვრამდე ოთხი დღის სავალი გზა იყო.**

სიგრძის ერთეული სახელწოდებით – „ერთი დღის გზა ფეხით“ იყო დაახლოებით 17-20 კმ. შესაბამისად, 4 დღის გზა დაახლოებით 80 კილომეტრია. მართლაც, დაახლოებით ამდენივეა მანძილი ართვინიდან არტანუჯამდე, რომლის სიახლოვესაც მტკვარი მიედინება.

„იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ, იქვეა ლაზების მიწა-წყალზე ორი სიმაგრე... იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე, სხვა ადგილებიდან რისიმე შემოზიდვა, ვინრობების წყალობით, შეიძლება, მხოლოდ ისე, თუ კაცები თვითონ მოიტანენ“ (პროკოფი კესარიელი, გეორგიკა II, 1965, გვ. 51).

პროკოფი თავის მეორე წიგნშიც წერს სარაპანისა და სკანდის შესახებ: **„იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ, იქვეა ლაზეთთან ორი სიმაგრე სარაპანისი და სკანდა, იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო და არც სხვა რამ სიკეთე, ხოლო სხვა ადგილებიდან რისიმე შემოზიდვა ვინრობების გამო შეიძლება მხოლოდ ისე, თუ თვითონ კაცები მოიტანენ“** (BG, გეორგიკა II, 1965, გვ. 110).

ე.ი ამ მაღალ ციხეებში ურმებითაც ვერ აჰქონდათ სანოვაგე მაღალმთიანობის გამო.

პროკოფი სხვაგანაც წერდა, რომ მაღალმთაგორიანობის გამო ლაზიკაში არ მოდიოდა ხორბლეული, ღვინო და სხვა რამ სიკეთე (პროკოფი კესარიელი, გეორგიკა II, 1965, გვ. 96).

იბერიის ნაწილად მოიაზრებოდა კოლა-არტაანიც, საიდანაც არტანუჯის გავლით ჭოროხის ხეობით ზღვამდე (ანუ ლაზიკამდე) მიემართებოდა ძველი სავაჭრო-საჭაპანო გზა და იბერიის გავლით ლაზიკას ამ გზით უკავშირდებოდნენ.

ამ გზით ლაზიკაში შესვლისას მგზავრს ორი სიმაგრე – სარაპანა და სკანდა შეხვდებოდა.

პროკოფი სკანდასა და სარაპანას ქვეშ არ გულისხმობს იმერეთის სკანდესა და შორაპანს.

ჯერ ერთი, შორაპანისა და სკანდეს ციხეებში ურმები თავისუფლად შედიან, თითქმის ვაკეზე არიან, ზღვის დონიდან მხოლოდ 170-250 მეტრ სიმაღლეზე, მათ ტერიტორიაზე და მათ ირგვლივ მიწა-წყალზე მოდის ყოველგვარი მოსავალი, რაც კი დაითესება (ეს ფაქტი ჩემი თვალთ მინახავს, რადგან მათ სიახლოვეს ვცხოვრობდი ათეულობით წელი). მეორეც, პროკოფისთან კარგად ჩანს, რომ პროკოფის მიერ აღნიშნული ორი სიმაგრე ერთ გზაზე – იბერიიდან ლაზიკაში მიმავალზეა, ხოლო რაც შეეხება იმერეთის სკანდესა და შორაპანს, ისინი ერთმანეთისაგან საკმაოდ არიან დაშორებულნი (მათ შორის მთელი ქვეყანა – ზემო იმერეთია გადაჭიმული) და ერთ გზაზე არ მდებარეობენ. მათთან გამავალი ერთი გზა აკავშირებს ზესტაფონს ხაშურთან, მეორე კი თერჯოლას, მუხურა-ხრეთის გავლით, ჭიათურასთან.

პროკოფის მიერ აღწერილი სკანდასა და სარაპანას გეოგრაფიული აღწერილობა არ შეესაბამება იმერეთის სკანდესა და შორაპნის რეალურ გარემოს, ამიტომ ისინი სხვადასხვა რეგიონში უნდა ვეძიოთ. სკანდე და შორაპანი სხვა პუნქტებია, ხოლო სკანდა და სარაპანა კი სხვა.

სტრაბონის მტკიცებით, სარაპანა კოლხეთში მდებარეობდა მის ეპოქაში, ე.ი. I საუკუნისათვის, მაშინ როცა არქეოლოგიური მასალებით იმერეთის შორაპანის დასავლეთ რეგიონში ზღვისაკენ – კლდეეთსა და ბორითში – არმაზულწარწერებიანი (სტრაბონის ეპოქის) არქეოლოგიური საგანძურები აღმოჩნდა იბერიელი პიტიახშეებისა.

ამ ფაქტის გამო XX ს. მკვლევრებმა შორაპანი იბერიაში მოაქციეს, მაგრამ ეს სტრაბონის ცნობის უგულებელყოფაა, რომელიც, როგორც ვთქვით, სარაპანას კოლხეთში ათავსებს.

პროკოფი კვლავ იმეორებს: „**იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ (ლაზიკეში), იქვეა ლაზების მიწა-წყალზე ორი სიმაგრე (სკანდა და სარაპანისი), იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო, არც სხვა სიკეთე**“ (BP, I, 12) (იქვე, გვ. 96).

ჩანს, ეს ორი სიმაგრე მესხეთში არსიანის მთების კალთებზე მდებარეობდა. ისინი ე.წ. კლარჯეთის გზის ციხეები უნდა ყოფილიყო. ეს გზა არტაანის გავლით ზღვასთან აერთებდა იბერიას, სომხეთსა და სპარსეთს. არტაანი კი იბერიის ნაწილი იყო.

პროკოფი წერს ასევე: „**ამას გარდა ლაზიკეში არსად არ არის მარილი, არც ხორბლეული მოდის, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე**“ (BP, II, 28).

აქედან ჩანს, რომ ლაზიკა არ იყო დასავლეთ საქართველო, სადაც თუ საჭიროა, ხორბლის და მარცვლეულის მოყვანა ადვილად შეიძლება (ქუთაისის, თერჯოლის, ზესტაფონის, ზუგდიდის და სხვა რეგიონებში), მით უმეტეს აქ ძველთაგანვეა გაშენებული ვაზი. ჩანს, ლაზიკა იყო მთიანი მხარე – ჭოროხის ხეობის მომდგამი მთიანეთი, სადაც მაღალმთიანობის გამო ვაზი არც ახლა ხარობს იმ ოდენობისა, რომ მისგან საჭირო რაოდენობის ღვინო დააყენონ.

ლაზიკის მაღალმთიანობა დასტურდება პროკოფის კიდევ ერთი ცნობით – სპარსთა მეფის კიდევ ერთი ლაშქრობის შემდეგ ლაზეთში სპარსელთა 20 000 ცხენი შიმშილით დაიღუპა. მიზეზი იყო ის, რომ მათ არ ჰქონდათ ცხენის საკვები ბალახი სამყოფად ლაზიკის კლდიანობის გამო: „**როდესაც ლაზიკეში იყვნენ საკვები არც თუ საყოფად ჰქონდათ, და ამრიგად შიმშილით და დაავადებით შევიწროვებულნი, მთლად დავარდნენ**“ (პროკოფი კესარიელი, გეორგიკა, II, გვ. 194).

ცხენებისათვის ბალახი დასავლეთ საქართველოს ბარში უამრავია, ხოლო არტანუჯ-ართვინის რეგიონში კი ნაკლები, რადგანაც მაღალმთიან-კლდეებიანი მხარეა. ამიტომაც ამტკიცებს პროკოფი კესარიელი, რომ ლაზიკეში არ მოდიოდა ღვინო, ხორბალი „და სხვა სიკეთე“.

ს. ყაუხჩიშვილის თვალსაზრისით, ლაზიკე იყო დასავლეთ საქართველო და რადგანაც პროკოფის მიერ აღწერილ დასავლეთ საქართველოში არსებული რეალობა არ ეთანადებოდა აღწერილს და ამიტომ ამ აღწერისას, ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, პროკოფი ცდებოდა, მაგრამ რით უნდა ავხსნათ ცნობა იმის შესახებ, რომ ლაზიკეში პირუტყვის საკვები ბალახიც მცირე იყო, იმდენად, რომ ცხენები დაილუპა? ამით კარგად ჩანს, რომ ლაზიკე იყო კლდოვანი ქვეყანა, სადაც ნამდვილად არ მოიძიებოდა ასეთი „სიკეთეები“. ჩვენ ვიცით, რომ ასეთი იყო მესხეთის მთიანეთი, კერძოდ კი, კლარჯეთი (მამათა ცხოვრებიდანაც ჩანს).

პროკოფის სიტყვით, მთელ ლაზიკეში ერთადერთი რეგიონი იყო მობირისი, სადაც **„ღვინოც კარგიც მოდის და სხვა ნაყოფნიც იქ კარგად ხარობენ, თუმცა ლაზიკის სხვა ადგილებზე არ შეიძლება იგივე ითქვას“** (გეორგიკა, გვ. 194).

ჩვენი კვლევით, „სკანდა“ ერქვა პუნქტს თანამედროვე სოფელ ბაგდასენთან არტაანის რეგიონში, რადგანაც მის ახლოსაა „კანდ“ ძირის მქონე ტოპონიმები – ნამონასტრალი „კანდრიდი“, მთა „კანდლილი“, ციხე „ქინძოტა-მალი“ და სხვა, სარაპანა კი ართვინ-არტანუჯის რეგიონში უნდა ვეძიოთ.

პროკოფი, როგორც ითქვას, წერს: **„იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ, იქვეა ლაზეთთან ორი სიმაგრე სარაპანისი და სკანდა, იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო და არც სხვა რამ სიკეთე, ხოლო სხვა ადგილებიდან რისიმე შემოზიდვა ვიწრობების გამო შეიძლება მხოლოდ ისე, თუ თვითონ კაცები მოიტანენ“** (გეორგიკა, გვ. 110).

პროკოფი სხვაგანაც წერდა, რომ მთაგორიანობის გამო ლაზიკაში არ მოდიოდა ხორბლეული, ღვინო და სხვა რამ სიკეთე (იქვე, გვ. 96).

ყოველივე აღნიშნული შესაძლოა უსაფუძვლოდაც კი მოგვჩვენებოდა, რომ ქალაქებისა და მდინარეების აღნიშნული მდებარეობანი ურთიერთდაშორებებით, მანძილებით, მიმართულებებით, ადგილმდებარეობებით და სხვა ნიშნებით თითქმის ზუსტად არ ემთხვეოდეს პროკოფი კესარიელისა და სხვა ავტორების მონათხრობს.

ჩვენ აღარ გავიმეორებთ სკანდასა და სარაპანას ციხეებთან დაკავშირებულ, შეიძლება ითქვას, ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულ ლაფსუსებს – მაგალითად, ძველი ავტორების ცნობით, სკანდასა და სარაპანას კლდოვან- მთაგორიან ადგილზე მდებარე ციხესიმაგრეების ირგვლივ არ მოდიოდა არავითარი მოსავალი (არც ხორბალი, არც ღვინო, სურსათიც კი მეციხოვნეებს ცხენებითაც ვერ აჰქონდათ ქვეყნის კლდიანობის გამო და მას ზურგით ეზიდებოდნენ) და, ამავ დროს კი, ჩვენ თანამედროვე ზოგიერთ მეცნიერს ეჭვიმუტანელ ფაქტად მიაჩნია, რომ აღნიშნული სკანდა და სარაპანა არის თანამედროვე ზღვის დონიდან 170-200 მეტრ სიმაღლეზე სუბტროპიკულ ზონაში მდებარე პუნქტები სკანდე და შორაპანი, რომელთა ირგვლივ ვენახებია გადაშლილი. რადგანაც აქვე ახლოს, ზესტაფონის რა-

იონის სოფელში ვარ გაზრდილი, შემიძლია ვთქვა, რომ აქაურ მოსახლეებს ათეულობით ფუთი ღვინო ჰქონდათ დაყენებული ქვევრებში.

აღსანიშნავია, რომ სარაპანს სპარსეთის შაჰი ხოსრო უწოდებს „სარაპას“ (გეორგიკა, გვ. 222), ასევე „სარაპას“ უწოდებს მას ბერძენი ავტორი მენანდრე. ამიტომაც შეგვეძლო გვეფიქრა, რომ ეს ტოპონიმი დაცულია ქოროხის ხეობაში და ერთ-ერთ პუნქტს ეწოდება კიდევაც სარფი. ვფიქრობ, სარაპანასთან ეტიმოლოგიურად სარფი უფრო ახლოა, მაგრამ სარფისაგან განსხვავებით, ძველი სარაპანა მდებარეობდა არა ზღვისპირას, არამედ მაღლა მთებში იბერიასთან, ვფიქრობ, თანამედროვე არტაანთან ახლოს, სადღაც არტაან-არტანუჯის გზაზე. თანაც სარაპანა უნდა ყოფილიყო არა ერთი, არამედ ერთმანეთთან ახლოს მდებარე რამდენიმე ციხესიმაგრე. ამიტომაც მოიხსენიებენ მას ზოგჯერ მრავლობით რიცხვში – სარაპანები. ერთ-ერთი ასეთი სარაპანი შესაძლოა მდინარე ქოროხზე მდებარე ართვინიც ყოფილიყო სტრაბონის დროს. ასე რომ, სტრაბონის სარაპანა სხვაა, ხოლო პროკოფისა და აგათიასი სხვა. სტრაბონის სარაპანა მდ. ფაზისისპირზე მდებარეობდა, შემდეგი დროის ავტორები კი მის მდებარეობას მაღალმთიანეთში მიუთითებენ.

ლაზიკის ომების განხილვის დროს XX ს-ის ავტორები ბერძნული წყაროების „იბერიად“ მოიაზრებენ მხოლოდ თანამედროვე აღმოსავლეთ საქართველოს, მაგრამ არ უნდა იქნას დავიწყებული, რომ იბერიის დიდი ნაწილი თანამედროვე სამხრეთ საქართველოში მდებარეობდა, ვრცლად იყო სამხრეთით გადაშლილი, ვიდრე არაქსამდე.

ართვინ-არტაანის გზა (სკანდა და სარაპანა ხოსროს გზაზე)

„როდესაც ლაზები წინ მიუძღვებოდნენ ხოსროს, მათ გადავლეს მდ. ბოასი და ისე მივიდნენ პეტრაში, რომ ფაზისი მარჯვნივ ჰქონდათ თითქოს იმითომ, რომ მათ წინასწარ განჭვრიტეს, რათა მდინარე ფაზისის გადასასვლელად არც დრო და არც შრომა დასჭირვებოდათ, ხოლო ნამდვილად იმითომ, რომ არ სურდათ სპარსელებისთვის ეჩვენებინათ თავიანთი საბინადრო ადგილები“ (გეორგიკა, გვ. 102).

დიდი სიგრძის მდ. ქოროხს, თავისი დინების სხვადასხვა მონაკვეთში, სხვადასხვა სახელი ერქვა. მას სათავეში „აკამფსი“ და „ბოასი“ ერქვა დაახლოებით ართვინამდე, ხოლო ართვინიდან ზღვამდე – „ფაზისი“.

პროკოფი ბოასს მდ. ქოროხს უწოდებდა კარჩხალის მთიანეთამდე (ართვინთან ახლოს), ამიტომაც ხოსრომ ან მდ. ბოასი გადალახა ამ ადგილას, ანდა სახელ „ბოასს“ რომაელები ასევე უწოდებდნენ მდ. იმერხევს, რომელსაც სათავეში გ. ყაზბეგის ცნობით, მართლაც „ყვირილა“ ერქვა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მდინარეები, „სვეტიცხოველი“, 2, 2010, გვ. 46-55).

ქართულ წყაროებში ნახსენები საერთაშორისო მნიშვნელობის „გზა კლარჯეთისა“ არტაანიდან ზღვისაკენ ჯერ თანამედროვე არტანუჯში შე-

დიოდა, შემდეგ გადალახავდა მდ. იმერხეცსა და ასევე გადალახავდა მდ. ჭოროხს და შედიოდა ართვინში. იქიდან კი ზღვისაკენ სამდინარო და სახ-მელეთო გზებიც მიემართებოდა.

„კლარჯეთის გზით“ მავალი ხოსრო ჯერ მდ. იმერხეცს გადაკვეთდა, შემდეგ კი ჭოროხს და ამავე გზით, ანუ ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გზით, სვლას გააგრძელებდა ზღვისაკენ, ამიტომაც ის ისე მისულა პეტრაში, რომ ფაზისი (ანუ ჭოროხი) მარჯვნივ ჰქონდა. ართვინიდან ზღვისაკენ ძველად მართლაც არსებობდა გზა ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გავლით, რასაც მარცხენა სანაპიროზე არსებული ქვის თაღოვანი ხიდების უამრავი ნაშთი და ადგილობრივ მცხოვრებთა მონათხრობი ადასტურებს, თუმცა ართვინიდან ზღვამდე ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე გამავალი გზა უფრო მნიშვნელოვანი იყო.

მარცხენა სანაპიროს გზით მავალი კაცისათვის, ცხადია, ჭოროხი ანუ ფაზისი მარჯვენა მხარეს აღმოჩნდებოდა. **ამიტომ წერს პროკოფი – ისე მივიდნენ პეტრაში, რომ ფაზისი მარჯვნივ ჰქონდათ** (პეტრა ხუფათის რეგიონში მდებარეობდა, მდინარის მარცხენა ნაპირას. ეს მხარე მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე მოხირისის მხარესთან შედარებით დაუსახლებელი იყო).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, ქალაქი არტანუჯი საერთაშორისო სავაჭრო ცენტრად ამ გზის მეშვეობით იქცა. როგორც ითქვა, ეს გზა დვინს (ე.ი. სპარსეთსა და არმენიას) იბერიის (ანუ ამ შემთხვევაში არტაანის) გავლით ზღვასთან აკავშირებდა. დვინი-არტაან-არტანუჯის გზა ქართულ წყაროებში „კლარჯეთის გზის“ სახელითაა ცნობილი. ეს გზა არტაანთან იყოფოდა. მისი ერთი მთავარი ტოტი მცხეთა-თბილისისაკენ მიემართებოდა. მაშასადამე, ეს გზა ასევე თბილისსა და საქართველოს შავ ზღვასთან აკავშირებდა. ეს ძირითადი გზა იყო, რომლითაც მრავალმა ქართველმა მეფემ ისარგებლა წყაროთა ცნობით. იბერიის, არმენიისა და სპარსეთის ზღვასთან დამაკავშირებელი ეს გზა I საუკუნეშიც კი ფუნქციონირებდა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მთავარი სავაჭრო გზები და არტერიები, „სვეტიცხოველი“ 2, 2010, გვ. 40-45).

როგორც აღწერიდან ნათლად ჩანს, ამ გზით შემოსულმა სპარსელთა მეფე ხოსრომ გადალახა მდ. ბოასი (როგორც ითქვა, ეს ჭოროხის სახელი იყო ამ ადგილებში თანამედროვე ართვინის მაღლა, ხოლო მის დაბლა ვიდრე ზღვამდე ჭოროხს უკვე ფაზისი ერქვა) და ქ. პეტრამდე გაჰყვა მდინარე ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს, ისე რომ, როგორც პროკოფი წერს „ფაზისი (ე.ი. ჭოროხი) მარჯვნივ ჰქონდათ“. ეს არის ჩვეულებრივი სვლა-გეზი, ანუ ხოსრო პეტრაში მივიდა არა სურამის ქედის გზით, არამედ სპარსეთიდან ქ. პეტრამდე ყველაზე მოკლე გზით – სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მან გაიარა შემდეგდროინდელი კლარჯეთი და მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გზით მივიდა პეტრაში.

სპარსთა ჯარმა გაიარა „იბერიიდან კოლხიდაში მიმავალი გზა“ (გეორგიკა, გვ. 182).

როგორც ითქვა, აქ იგულისხმება **დვინი-არტაან-არტანუჯ-ართვინ-ჭოროხის ხეობის დამაკავშირებელი გზა**, რომელიც გადადის არსიანის მთის მაღალ უღელტეხილზე.

არტაანი იბერიის ქვეყანა იყო, არტანუჯი იმჟამად ლაზიკის ნაწილი იყო.

იბერიიდან კოლხიდაში მიმავალი გზა, ყველგან დაქანებული ნაპრალებითა და ძნელსავალი ადგილებით დასერილი და დაფარული უღრანი ტყეებით, ისე გაასწორეს, რომ არა თუ მთელმა მათმა ცხენოსანმა ჯარმა გაიარა იქ დაუბრკოლებლად, არამედ სპილოებიც გაატარეს, – ნერს პროკოფი.

მაშასადამე, იბერიიდან კოლხიდაში მიმავალი გზა „გაასწორეს“.

აქედან ჩანს, რომ გზა იყო მოკლე და არა გრძელი.

თუკი ლაზიკა იყო მთელი დასავლეთი საქართველო და იბერია კი აღმოსავლეთი, მათი შემაერთებული გზის „გასწორება“ ნამდვილად არ იქნებოდა ადვილი, რადგანაც ეს გზა გრძელია, ხოლო არტაანიდან კლარჯეთში, ე.ი. იბერიიდან კოლხიდაში გამავალი გზა, მართალია ძალზე ძნელ, მაგრამ მხოლოდ ერთ უღელტეხილს გადადიოდა, რომლის გასწორებაც სიმოკლის გამო ალბათ შესაძლებელი იყო.

აქ უნდა ყოფილიყო (და არა ლიხის ქედზე) **„ლაზებისა და იბერების საზღვრები“** (გეორგიკა, გვ. 185), აქვე, **ახლომახლო უნდა ყოფილიყო სკანდისა და სარაპანისის ციხეები** (ე.ი. არსიანის ქედზე და არა ლიხის მთაზე).

იმპერატორმა იუსტინიანემ ჭანეთში რომაელთა და პერსარმენიელთა საზღვრების გასაყარზე ააგო მტკიცე ციხესიმაგრეები. მათი დანიშნულება იყო დაეცვა გზები. პროკოფი წერს, – „ეს ქვეყანა სამი გზაჯვარედინით არის დანაწილებული. აქედან იწყებენ გაყრას რომაელთა, პერსარმენიელთა და თვით ჭანთა საზღვრები. აქ იუსტინიანემ ააგო ძალიან მტკიცე ციხე-სიმაგრე ჰორონონი და ამით დაადგა თავი ზავის საქმეს. პირველად აქედან გახდა შესაძლებელი რომაელთათვის ჭანეთში შესვლა“ (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, 2006, გვ. 106).

ციხესიმაგრის დანიშნულება ძირითადად იყო გზის დაცვა, ანუ ძლიერი ციხესიმაგრე მნიშვნელოვანი გზის დაცვის საქმეს ემსახურებოდა. შესაბამისად, სკანდა და სარაპანა – სპარსეთიდან რომის მიწებისკენ (ბიზანტიისკენ) მიმავალ გზაზე უნდა აგებულიყო, რათა მტრისთვის გზა გადაეკეტათ.

პროკოფი წერს, – იუსტინიანემ **„აღმართა ძლიერი სიმაგრეები“** (იქვე, გვ. 100) იმ ადგილებში, რომელნიც **„მტრებისთვის გზის გადაკეცვის თვალსაზრისით მეტად საყურადღებონი იყვნენ“** (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, გვ. 100).

აქედან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესო სკანდას ციხესიმაგრე, სადავო ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის, მნიშვნელოვან გზაზე მდებარეობდა.

ასეთი გზა, თუკი დასავლეთ საქართველოში შორაპნის მხრიდან შედიოდა, მაშინ უშუალოდ ამ გზისპირზე უნდა ყოფილიყო კიდეც სკანდას ციხე. რეალურად კი, იმერეთის სკანდე სულ სხვა რეგონში მდებარეობს.

ბიზანტიელები სპარსეთთან დამაკავშირებელ გზაზე აგებდნენ ციხესიმაგრეებს, ასევე იქცეოდნენ სხვა ქვეყნებშიც, მაგალითად, თეოდოპოლის მახლობლად, ხორზანეს მხარეში გამავალ გზაზე: „სპარსელთა მეფისათვის აქედან ადვილი იყო შეჭრილიყო რომაელთა ქვეყანაში, ვიდრე იმპერატორმა იუსტინიანემ გზა არ ჩაკეტა. ამ კუთხის შუაგულში იყო სოფელი არტალესონი. იგი ციხე-სიმაგრედ იქცა“ (იქვე, გვ. 101).

მაშასადამე, სკანდას ციხე მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეასრულებდა თავის ფუნქციას, თუკი ის „გზის ჩამკეტი“ სიმაგრე იქნებოდა, ანუ ის უშუალოდ გზაზე უნდა მდგარიყო.

იმერეთის სკანდე კი სურამ-შორაპანის გზაზე არ დგას, ანუ არ დგას და არასოდეს მდგარა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს შემაერთებელ გზაზე, ხოლო კლარჯეთის კანდრიდი, რომელსაც ჩვენ პროკოფისეულ სკანდად მივიჩნევთ, ნამდვილად ასეთ საერთაშორისო გზაზე იდგა.

როგორც ხშირად აღინიშნა, ბიზანტიელებს არ სურდათ, რომ სპარსელებს ხელში ჩაეგდოთ ის საერთაშორისო გზა, რომელიც ლაზიკის გავლით პერსარმენიას, ანუ სპარსულ არმენიას აერთებდა შავ ზღვასთან. კერძოდ, რადგანაც პერსარმენია ძირითადად სპარსელების ხელში იყო (იგულისხმება ქალაქ დვინისა და სხვა მიმდებარე ქალაქების სანახები), აქედან ისინი იმ გზით, რომელიც აერთებდა დვინს არტაანთან და შემდეგდროინდელ არტანუჯთან, ჩადიოდნენ ჭოროხის ხეობაში შემდეგდროინდელ ქალაქ ართვინში და ჭოროხისპირა გზით სწრაფად მიდიოდნენ ზღვისპირა ციხესიმაგრე „პეტრაში“, ანუ გადიოდნენ შავ ზღვაზე. ეს კი ძალზე აფრთხობდათ ბიზანტიელებს, ამიტომაც წერს აგათია: „თუ სპარსელები ომში გაიმარჯვებდნენ და მთელ ქვეყანას (ლაზიკას) აიღებდნენ, აღარაფერი დააბრკოლებდათ მათ უშიშრად შემოეცურათ ევქსინის პონტოთი და ძალიან ღრმად გაეკვლიათ გზა რომაელთა სამეფოში“ (გეორგიკა III, გვ. 29).

აქედან ჩანს, დასავლეთ საქართველო რომ ყოფილიყო ლაზიკა, მაშინ ძველი ავტორები მას და არმენიას ერთად არ მოიხსენიებდნენ, რადგანაც არმენია და დასავლეთ საქართველო ერთმანეთისაგან ძალზე დაშორებული რეგიონები არიან და მათ შორის იმუამად სხვა მრავალი ტომი ცხოვრობდა და მრავალი ქვეყანა იყო. ხოლო ლაზიკა და მცირე, ანუ რომაული არმენია ნამდვილად იყვნენ ერთმანეთის მეზობლები, ერთ სახელმწიფოში, ბიზანტიაში, შემავალი, ერთი მმართველობის, მათ შორის სტრატეგიული მმართველობის ქვეშ.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია თვალსაზრისი, თითქოსდა, სპარსელები ლაზიკეში გადადიოდნენ თანამედროვე სურამის უღელტეხილებით და ამ გზის გავლის შემდგომ ეწეოდნენ ე.წ. პეტრასათვის ომს.

ისმის კითხვა: თუკი პეტრასათვის ომის დროს სპარსეთის შაჰმა თავისი ჯარი შეაგზავნა ჯერ აღმოსავლეთ საქართველოში, შემდგომ ჯარმა გადალახა სურამის უღელტეხილები და მთელი დასავლეთ საქართველოს გავლით ჩავიდა პეტრაში, რატომ განახორციელა მან ეს ძალზე ურთულესი მანევრი, მაშინ, როცა არსებობდა უკვე გაკვალილი გზა, რომლითაც სპარსულ ჯარს **დვინის სანახებიდან** (პროკოფის სიტყვით, სპარსელთა ძირითადი სამხედრო ბაზიდან) შეეძლო პირდაპირ შესულიყო პეტრაში უმოკლესი გზით (ესაა იბერიის (კერძოდ, არტაან-კოლას) გავლით არტაან-არტანუჯ-ართვინის გზა).

აღნიშნულის გარდა დასავლეთ საქართველო, კერძოდ კი რიონის დაბლობი, არის ზღვის პირას გადაშლილი ძალზე ვრცელი ვაკე, რომელიც ძველ დროს მეტისმეტად იყო დაჭაობებული და იქ გავრცელებული იყო მალარია, ციებ-ცხელება, დაავადებანი. ჭაობიანი ადგილები კი საომარი მოქმედებებისათვის უვარგისი იყო. ჭაობებში გავლა უჭირდათ შეიარაღებულ რაზმებს, მით უმეტეს წარმოუდგენელი იყო ასეთ ჭაობებში სპილოებით ომი. სპილოებს კი ლაზიკის ომის დროს იყენებდნენ როგორც ხოსროს უშუალო ხელმძღვანელობის, ასევე მის მხედართმთავარ ნახორაგანის დროს.

აგათია სქოლასტიკოსის სიტყვით, ჭაობში, ჭაობიან ადგილებში და ისეთ ტყეებში, სადაც ტყეს გააჩნია საკუთარი ქვეტყე, გავლა უჭირდათ არა თუ სპილოებსა და ცხენოსან რაზმს, არამედ უბრალო შეიარაღებულ რაზმსაც კი.

კერძოდ, აგათია სქოლასტიკოსი ერთ უმნიშვნელო ჭაობზე წერს: **„დაბლობები მეტისმეტად ჭაობიანი და შლამიანია და მათ გარს აკრავს იმდენად ხშირი ბუჩქნარები და ტყეები, რომ არათუ შეიარაღებულ რაზმებს, არამედ კაცსაც კი, ისიც მსუბუქად ჩაცმულს, გაუჭირდება იქ გავლა“** (გეორგიკა III, გვ. 31).

მით უმეტეს, რომ დასავლეთ საქართველო დაფარული იყო არა პატარა ზომის ფრაგმენტული ჭაობებით, არამედ მისი მთლიანი ზედაპირის დიდი ნაწილი – რიონის დაბლობი და ზღვისპირეთი, ერთ მთლიან ჭაობს წარმოადგენდა, სადაც შეიარაღებულ რაზმებს და არმიებს გავლა, ცხადია, გაუჭირდებოდა.



ჭოროხი, კლდეთა შორის
ძველი ხიდის ნანგრევები

კლდეთა შორის გამდინარე წყლად აღინერება მდ. ფაზისი სტრაბონისა
და პროკოფის მიერ.



სკანდას ციხე
ართვინ-არტაანის გზაზე
(ზღვის დონიდან 2600
მეტრი) სოფელ ბაგდასენთან
ქინძოტამალის ციხე
კანდილის მთასთან

ლაზიკასა და იბერიას შორის მდებარე სკანდას ციხე არტაანის გზაზე
2600 მეტრ სიმაღლეზე ზღვის დონიდან



ართვინ-არტაანის
კლდოვანი გზა
მდინარის პირზე
(პროკოფის
კლისურები)

პროკოფის მიერ აღწერილი კლისურების სახე არტაანთან



არტანუჯი (ერთ-
ერთი სარაპანა
ანუ მგზავრთა
მოსასვენებელი
პუნქტი იბერია
(არტაან)-
ართვინის (შავი
ზღვისპირეთის)
შემაერთებელ გზაზე

სარაპანა სასანიდურ სპარსულ სამყაროში ეწოდებოდა მგზავრთა მოსასვენებელ პუნქტს მთავარი გზის დაახლოებით ყოველ 30 კილომეტრში, ერთ-ერთი ასეთი სარაპანა უნდა ყოფილიყო არტანუჯი არტაან-პეტრას (ხუფათის) გზაზე.



მდინარე ფაზისი
(ჭოროხი),
სტრაბონისა
და პროკოფი
კესარიელის
ცნობით,
კლდეთა შორის
მიედინებოდა

კლდეთა შორის გამდინარე ჭოროხი შეესაბამება მდ. ფასისის აღწერას
სტრაბონისა და პროკოფის მიერ



მდინარე რიონი
არათუ კლდეთა
შორის მიედინება,
არამედ შავი
ზღვისპირა ვაკეზე,
სადაც ქმნის
ჭაობებს, რომელთაც
ხელოვნურად
აშრობენ შესაბამისი
სადგურები

მდ. რიონის რეალური გარემო არ ეთანადება მდ. ფასისის აღწერას



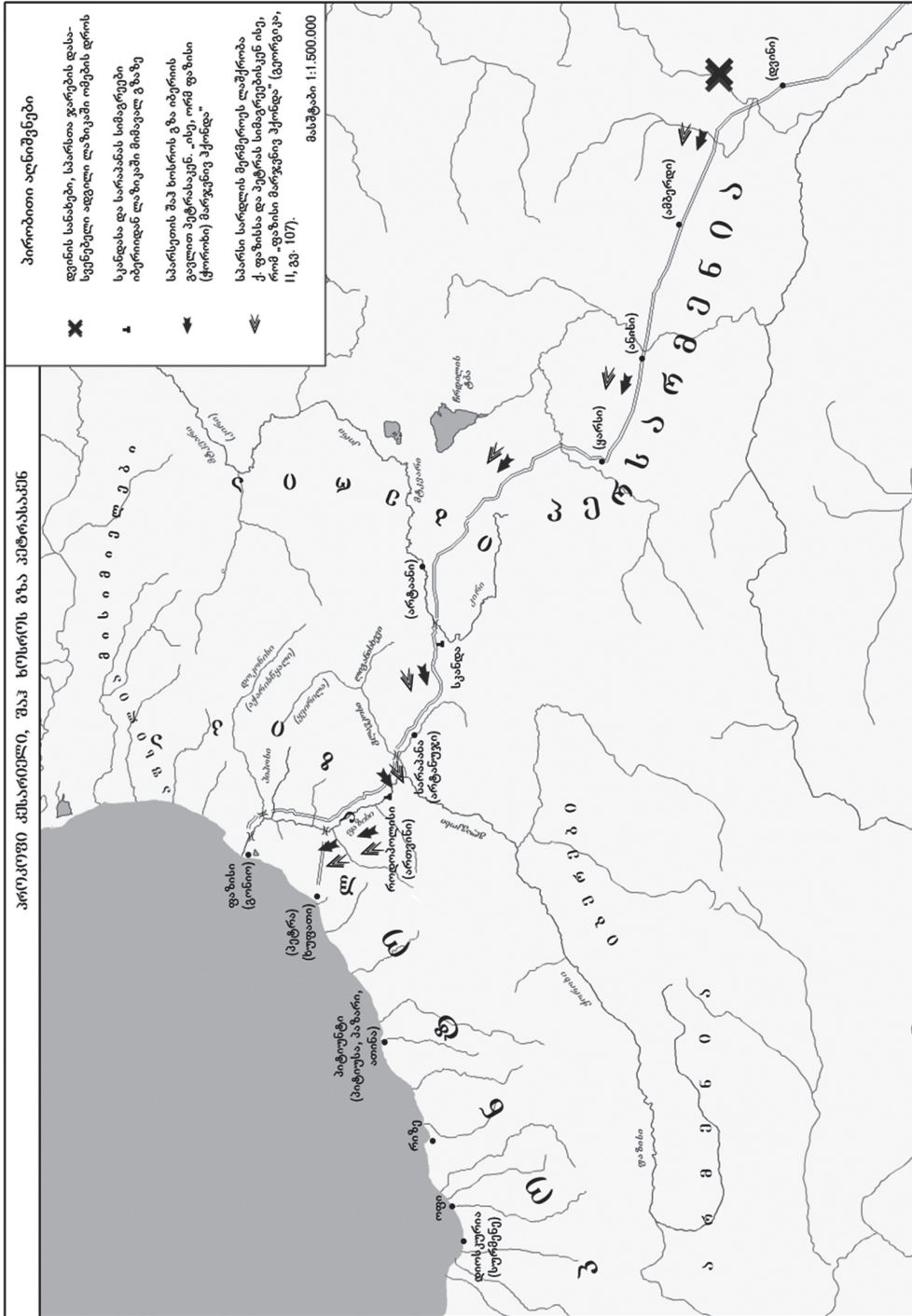
ბანანის ხე შორაპნის
ერთ-ერთ ეზოში
მიუთითებს, რომ
სტრაბონის და
პროკოფი კესარიელის
მაღალმთიანი
სარაპანა, სადაც
არავითარი მოსავალი
არ მოდიოდა, სხვა
რეგიონში უნდა
ვეძიოთ

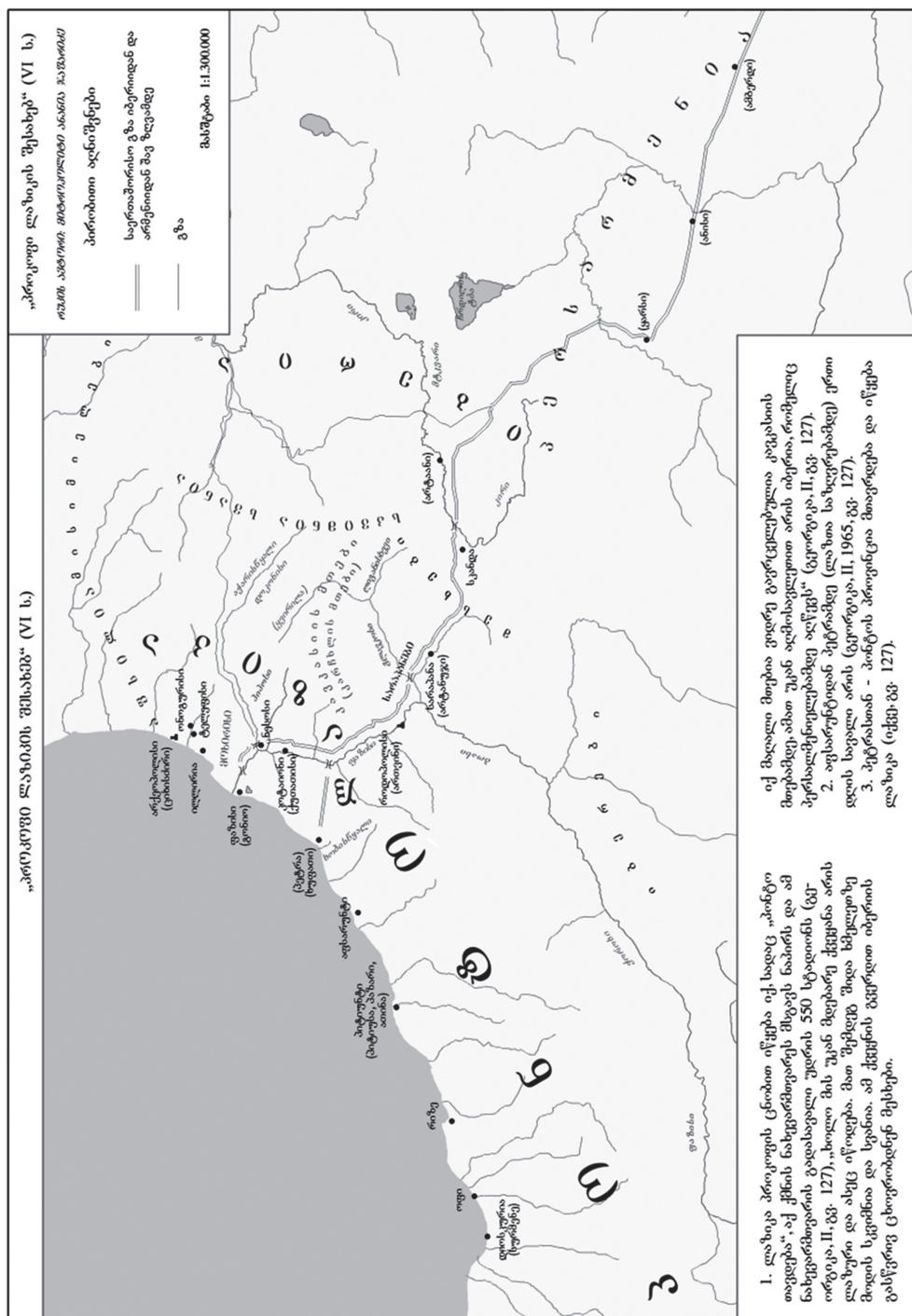
სტრაბონის მაღალმთიანი სარაპანა არაა ზესტაფონის სუბტროპიკუ-
ლი შორაპანი

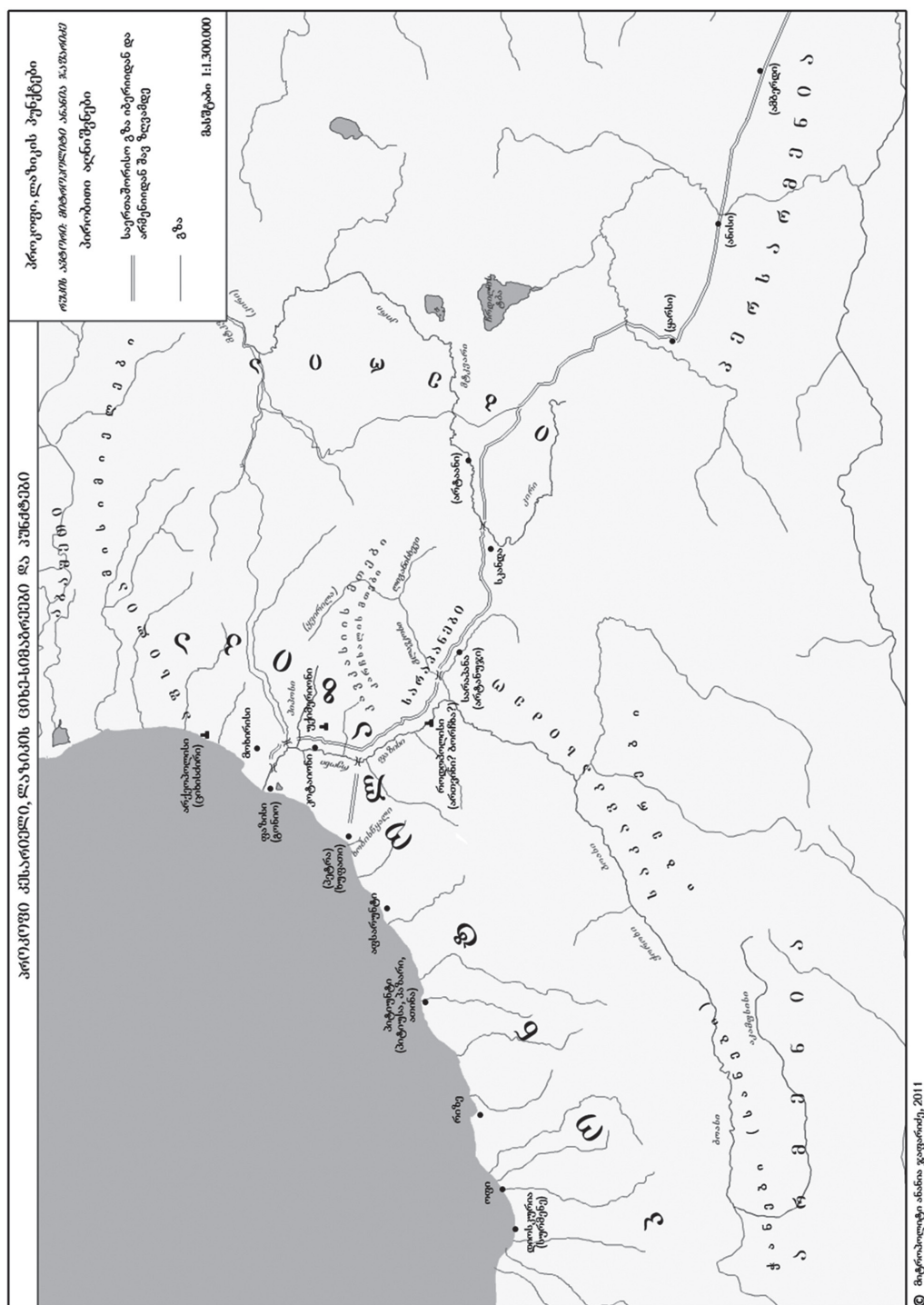


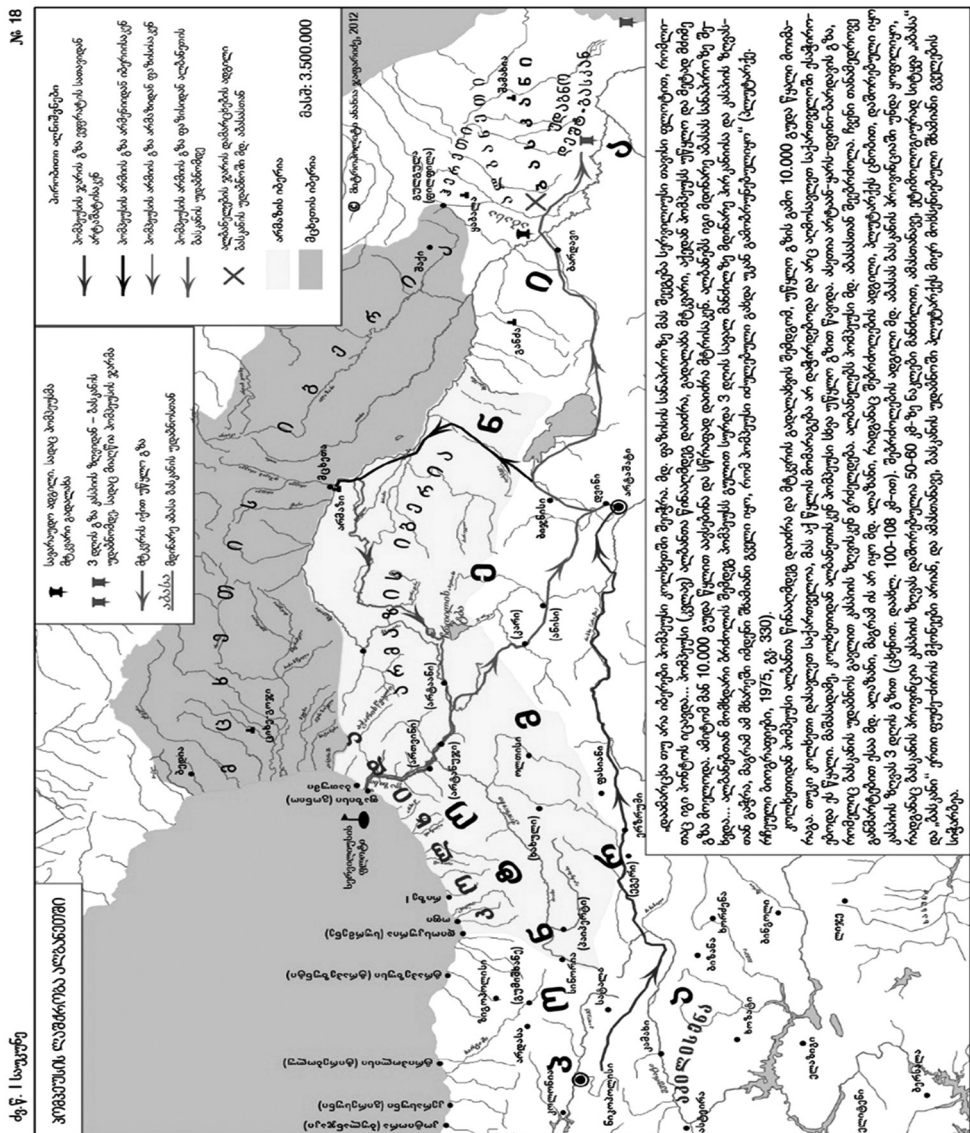
იმერეთის სკანდეს
ციხესიმაგრე,
მდებარეობს თითქმის
ვაკე ადგილას, ხოლო
სტრაბონისა და
პროკოფი კესარიელის
სკანდას ციხე
მაღალმთიანეთში
მდებარეობდა

სტრაბონის მაღალმთიანი სკანდა არაა თერჯოლის სუბტროპიკული
სკანდე









პლუტარქე. პომპეუსის ლაშქრობის მარშრუტები არმენიასა, იბერიასა, კოლხიდასა და ალბანიაში (ნიკოპოლისიდან არმაზისაკენ არტამატის გავლით. არმაზიდან კოლხეთ-ფაზისში (გონიო) ჯვავხეთ-არტაან-არტანუჯის გზით. ქ. ფაზისიდან ალბანეთში დვინი-ბარდავის გზით კასპიის ზღვისაკენ ბასკანის უწყლო უდაბნოს გავლით.

სტრაბონის ცნობებიდან ჩანს, რომ მის ეპოქაში უკვე დიდი ხნის გამქრალი იყო „დიდი ანუ ბრინჯაოს ეპოქის კოლხეთი“ და მის მიერ აღწერილი ე. წ. „მცირე კოლხეთი“ მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ მინა-წყალს ქოროხის ხეობიდან თითქმის ტრაპეზუნტამდე.

7

არიანე

(95-175 ან 86-160)

ძველი ბერძენი ისტორიკოსი და ფილოსოფოსი
ფლავიუს არიანე

1

II საუკუნეში მოღვაწეობდა ანტიკური ეპოქის მწერალი არიანე, რომელსაც მრავალი ცნობა აქვს ჩვენი ქვეყნის ზღვისპირეთის შესახებ.

მართალია, უცხოეთში არიანე არ მიიჩნევა სანდო ავტორად, მაგრამ რადგანაც XX საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფია მის მონაცემებს მრავლად იყენებს, მათ შორის საეკლესიო საკითხების საკვლევადაც, ამიტომ გადავწყვიტეთ კიდევ ერთხელ ჩავღრმავებოდით მის ნაშრომს და ჩვენეული ხედვით განგვემარტა ის.

აღსანიშნავია, რომ არიანეს რუკები სწორად არ ასახავს ისტორიულ და ამასთანავე გეოგრაფიულ რეალობას და მისი ზოგიერთი ცნობა ეწინააღმდეგება იმავე ეპოქის სხვა მონაცემებს.

ნაშრომს თან ერთვის არიანეს ცნობების მიხედვით შედგენილი რუკები საქართველოს შავი ზღვისპირეთისა.

არიანეს ერთ-ერთი ადრინდელი ნაწარმოები არის „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“ დაწერილი 131 წელს, მოღწეულია ერთადერთი ხელნაწერის სახით.

არიანე იყო კაპადოკიის პროვინციის მმართველი, ამიტომაც მან დაათვალიერა თავისი პროვინცია, აღწერა და წერილის სახით გაუგზავნა იმპერატორ ადრიანეს.

არიანეს ტრაპიზონიდან ფეხით მოუვლია თავისი პროვინციის სანაპირო. „ამ ნაწილში დაწვრილებით აღწერა ადგილები და ადგილობრივი მოსახლეობის შესახებ რამდენიმე ცნობა შემოგვინახა“ (ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, 1961, მთარგმნელ ნ. კეჭაყმაძის გამოკვლევა, გვ. 5).

„არიანეს ნაშრომის ის ნაწილები, რომელნიც შეეხებიან შავი ზღვის სხვა სანაპიროს აღწერას ნაკლებ სანდოა და შეცდომებითაა სავსე“ (იქვე, გვ. 5) – წერს ნ. კეჭაყმაძე.

საერთოდ, თანამედროვე საერთაშორისო შეხედულებით, ამ მხრივ, არიანე არაა სანდო ავტორი. მაგრამ ჩვენში სანდოდ მიიჩნევა არიანესმერი აღწერილობა.

არიანეს სამმართველი პროვინცია რადგანაც იყო კაპადოკია, ამიტომაც უნდა გაირკვეს არიანეს დროს სად აღწევდა კაპადოკიის საზღვარი და ალბათ იქამდე უნდა იყოს მოცემული აღწერილობა სანდო.

არიანეს დროს (II ს. დასაწყისში) კაპადოკიის პროვინცია აღწევდა ტრაპეზუნტამდე და ოდნავ ცდებოდა მას აღმოსავლეთის მიმართულებით (ჩავთვალთ, რომ აღწევდა ჭოროხამდე). აი, აქამდე უნდა ჩაითვალოს არიანეს აღწერილობა სანდოდ, მასში II საუკუნის მონაცემების გარდა, შემდგომი ეპოქის, უფრო IV-V საუკუნეთა მონაცემებიცაა აღრეული.

პოლემონი იყო „კაპადოკიას მიკუთვნებული პონტოს ერთი ნაწილის მეფე“ (დიონ კასიოსი, ანტიკური კავკასია, ენციკლოპედია, I, 2010, გვ.367). როგორც ცნობილია, პოლემონის პონტოს საზღვარი ფაზისამდე აღწევდა.

პომპეუსის ეპოქაში, ანუ I-II საუკუნეებში, პონტო (და შესაბამისად, კაპადოკია) მდ. ფაზისამდე აღწევდა.

(აქ ალბათ უნდა შევნიშნოთ, რომ მთლიანად არასწორია ზოგიერთი თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსის შეხედულება, თითქოსდა, კაპადოკიის საზღვრებში იყო მოქცეული აფხაზეთის ბიჭვინთა და ისტორიული ცხუმი. სინამდვილეში, I პიტია და I სებასტოპოლისი ტრაპეზუნტ-რიზეს რეგიონში მდებარეობდნენ).

ვფიქრობ, რომ არიანეს იმპერატორის მიერ დავალებული ჰქონდა აღენერა სანაპირო ტრაპეზუნტიდან – მდ. ფაზისამდე (ანუ ჭოროხის სანაპირომდე), სადაც იმჟამად რომის იმპერია აპირებდა ფეხის მოკიდებას. ეს იყო ძირითადად ქართლის, ანუ იბერიის ხელქვეით მოქცეული ძიდრიტებისა და სხვა ქართველი ტომების საცხოვრისი. ამ მიწების დაუფლება სურდა რომს და ზოგიერთ ადგილას უკვე მცირე საჯარისო რაზმებიც ჰყოლია დაყენებული და იქაურ ამ, ასე ვთქვათ, „ადგილების ტომებისათვის“ მეფეები დაუსვამთ.

მაშასადამე, შედარებით სანდოდ, და ისიც არაუეჭველად, შეიძლება მივიჩნიოთ არიანეს თხრობა ტრაპეზუნტიდან – ფაზისამდე (ჭოროხამდე).

6. კეჭაყმაძის სიტყვით, არიანე კოლხებს ათავსებს ტრაპეზუნტიდან ოფამდე. მისივე გამოკვლევით ამ სანაპიროზე პირველობა მოიპოვა სხვა შედარებით ძლიერმა ტომმა – ლაზებმა.

თუ იქამდე კოლხების სახელი სხვათა სახელებს ფარავდა, ახლა უკვე ლაზების მნიშვნელობის ზრდამ გამოიწვია სხვა ტომების სახელების გაქრობა. ე.ი. კოლხები და ლაზები სხვადასხვა ტომი იყო და ლაზების სიძლიერის გამო კოლხებსაც ლაზები ეწოდათ (იქვე, გვ. 98).

კოლხებს, დრილ-სანებს, მაკრონებსა და ჰენიოხებს ლაზებისაგან ყოფდა ძიდრიტების ტომი, რომელიც ფარსმან მეორეს – იბერიის მეფეს ემორჩილებოდა. ლაზებისათვის და მათი მეზობელი აფსილების, აბასკებისა და სანიგებისათვის, როგორც ითქვა, რომაელებს მეფეები დაუნიშნავთ.

შესაძლოა, რომაელების გააქტიურებამდე ლაზები, აფსილები, აბასკები და სანიგები, ძიდრიტების მსგავსად, იბერიის მეფეს ექვემდებარებოდნენ კიდევაც, „ქართლის ცხოვრება“ და სხვა ქართული წყაროები მართლაც მიუთითებს, რომ დასავლეთ და ასევე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ფარნავაზის დროიდანვე შედიოდა იბერიის სამეფოს შემადგენლობაში.

II ს. დასაწყისისათვის ამ მხარეთა ტომები რომაელებს გადაუბირებიათ, მაგრამ ძიდრიტებს შეუნარჩუნებიათ თავისი ძველი მდგომარეობა. ე.ი. კვლავ იბერიის მეფეს ემორჩილებოდნენ. ეს ძიდრიტები ცხოვრობდნენ მდ. პრიტანიდიდან აფსაროსამდე (იქვე, გვ. 125). არიანეს აღწერით მათ ეკავათ 240 სტადიონი სანაპირო, დაახლოებით 43-44 კმ მონაკვეთი (ე.ი. თუ შევაჯამებთ – მდ. პრიტანიდიდან მდ. პიქსიტემდე – 90 სტადიონი, პიქსიტე-დან მდ. არქაბემდე 90 სტადიონი, არქაბედან მდ. აფსაროსამდე 60 სტადიონი (იქვე, გვ. 36), სულ 240 სტადიონი), ესაა ათინას მარჯვენა სანაპირო.

საერთოდ, ნ. კეჭაყმაძის სიტყვით – „**არიანეს მიერ მოცემული მანძილები... სიზუსტით არ გამოირჩევა და შემთხვევათა დიდ უმეტესობაში ის მიახლოებით რიცხვებს გვთავაზობს... რუკის შედგენის დროს... ზოგი პუნქტი გამოტოვებულ იქნა, რადგანაც მათი შეტანა რუკაზე არ მოხერხდა – ირღვეოდა რუკის მთელი აღნაგობა, ობიექტებს შორის მანძილები იცვლებოდა და ცნობილ ადგილთა მდებარეობა ისე გადაინაცვლებოდა, რომ რუკა საერთოდ აღარ გამოდგებოდა... ანგარიში ირღვეოდა, რუკაზე ვეღარ თავსდებოდა... საჭირო გახდა გამოტოვება... გაანგარიშება აღარ მოხერხდა, არიანე აქ დიდ ლაფსუსებს უშვებს**“ (იქვე, გვ. 24-25).

ნ. კეჭაყმაძის სიტყვით – არიანეს მიერ მოცემული მანძილები „დიდ უმეტესობაში მიახლოებითია, სულ დამრგვალებული რიცხვებია მის „პერიპლუსში“ მოცემული. ერთი და იგივე რიცხვები მეორდება. ავტორის სიყვარულით სარგებლობს „90 სტადიონი“, ასევე კარგადაა განწყობილი 150, 180, 210, 30 და 60 სტადიონის მიმართ. სტადიონთა ერთი და იგივე რაოდენობა მეორდება მიყოლებით... ასე სიმეტრიულად განლაგებული მდინარეები თუ ობიექტები ბუნებაში არ არსებობს“ (იქვე, გვ. 24).

არიანეს მიხედვით, შავი ზღვის გარშემოწერილობის რუკის შედგენა შეუძლებელია.

ამის მიუხედავად ჩვენ მაინც ვცადეთ არიანეს მონაცემების მიხედვით რუკის შედგენა ტრაპეზუნტიდან – ფაზისამდე, ანუ ტრაპეზუნტიდან ქოროხის შესართავამდე. მის შემდგომ არიანეს ცნობები კიდევ უფრო არასანდოა და ჩანს, ის სხვადასხვა პერიპლუსების ალბათობრივი ნაკრებია, შედგენილი მოგვიანებით.

2. მდინარე ფაზისი

არიანეს რუკის შედგენის დროს, ვფიქრობ, უმთავრესია მდ. ფაზისის ადგილმდებარეობის განსაზღვრა.

როგორც ცნობილია, V საუკუნის ანონიმმა ავტორმა არიანეს ცნობების ზუსტი გამეორებით გამოსცა თავისი ნაშრომი, მასში განმარტებულია მდინარეთა და პუნქტთა იმჟამინდელი სახელები.

აღსანიშნავია, რომ ანონიმის მიხედვით, არიანე ფაზისის ქვეშ გულისხმობდა ქოროხს, რადგანაც წერს – „**ფაზისის სათავე არმენიაშია**“ – „ეს მდი-

ნარე ფაზისი არმენიიდან მომდინარეობს“ (ანონიმი, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, ნიგნში „ფლავიუს არიანე, 1961, გვ. 86). როგორც ცნობილია, იმჟამად სომხეთ-არმენიის მიერ ხელდებული ჭანეთ-სპერის მთიანეთიდან გამოედინება ჭოროხი....გარდა ამისა, მდინარის შეფერილობა, მისი სასმელ წყლად გამოყენება, სიჩქარე ზღვის შესართავთან და სხვა მრავალი ნიშანი მიუთითებს, რომ ანონიმისა (და არიანეს) მდ. ფაზისი არის ჭოროხი. მაგალითად, ანონიმი წერს – **„ფერი ფაზისისა თავისებურია, გავს ტყვიით და კალით შეღებილ წყალს“** (იქვე, გვ. 87). ვისაც თავისი თვალთ უხილავს ჭოროხი, ის იტყვის, რომ სწორედ ჭოროხია მოცისფრო-ტყვიისფერი და არა რიონი, რომელიც ტალახისფერ-ყავისფერია თავის დაბლობში.

აღსანიშნავია, რომ სხვა ანტიკური ავტორებიც მიუთითებდნენ მდ. ფაზისის ცისფერობის შესახებ ზღვასთან შერთვის ადგილზე. მაშინ როცა რიონი, როგორც ითქვა, იქ ტალახისფერ-ყავისფერია. მაგალითად, რუფუს ფესტუს ავიენუსი, IV ს. ავტორი, ფაზისს უწოდებს „ლურჯ მდინარეს“ – ის წერს – **„ფასისის ლურჯი ზვირთების დასავლეთით ბიძერების ტომია, შემდეგ ბექირები ...“** (რუფუს ფესტუს ავიენუსი, ანტიკური კავკასია, 2010, გვ.599).

ფერის გარდა მდ. ფაზისი სხვა მდინარეებისაგან განირჩეოდა ერთი თვისებით, რომელიც აცვიფრებდა მრავლის მნახველ ძველ მოგზაურებსა და ისტორიკოსებს. ეს თვისება მხოლოდ და მხოლოდ ამ კონკრეტული მდინარისათვის იყო დამახასიათებელი და ამით განსხვავდებოდა სხვებისაგან, ეს იყო ის, რომ დიდი სიჩქარის გამო ფაზისი ზღვაში შედენის შემდეგ ზღვის წყალს კი არ ერეოდა, არამედ ზღვის ზედაპირზე ქმნიდა მტკნარი წყლის ზოლს, ჩქარი დინების მქონეს, იმდენად ჩქარის, რომ ნავებს მისი გადალახვა უჭირდათ. ამ ნიშნის მიხედვით ჩვენ თითქოსდა ადვილად შეგვიძლია განვსაზღვროთ, თუ რომელი მდინარე იყო ფაზისი – ის ჭოროხია თუ რიონი.

მარტივი დაკვირვებაც კი აჩვენებს, რომ ზღვის შესართავთან რიონი მდორე, შლამითა და ლექით დამძიმებული მდინარეა, რომელსაც თავისი წყალი გაჭირვებით შეაქვს ზღვაში, ამის მიზეზი ისიცაა, რომ ზღვაცა და რიონის დაბლობიც ერთ 0-ოვან დონეზე მდებარეობს, ჭოროხი კი ზღვისპირა მთებიდან ჩამოედინება და აჩქარებით შეაქვს თავისი წყლები ზღვაში.

ჭოროხის აღწერა ფაზისის აღწერას ეთანადება, რიონისა კი არა, რადგანაც მდორედ ერთვის ზღვას.

კიდევ ერთი თვისება მდ. ფაზისისა იყო მისი მაღალი ხმა ზღვის სიახლოვესაც კი.

ჭოროხსა და რიონს ერთმანეთისაგან ზღვისპირა დაბლობზე განარჩევს ხმიანობა, კერძოდ, ჭოროხი სიჩქარის გამო ხმაურობს, ხოლო რიონი უხმოდ, მდორედ შეედინება ზღვაში.

ხმაურიანი იყო მდ. ფაზისი ასევე ამიანეს მარცვლინუსის ცნობით „**ფასისი ხმაურიანი დინებით ესაზღვრება კოლხებს**“ (ანტიკური კავკასია, 2010, გვ. 576).

რიონი ზღვის შესართავთან ასეთი დიდი სიჩქარისა არ არის, პირიქით, ის ძველად ხელოვნური ჯებირების გაკეთებამდე ჯერ შეედინებოდა ზღვისპირა ქაობებში და ქმნიდა დასავლეთ საქართველოს დაბლობში უამრავ მესხდრებსა და ნარიონალებს, ე.ი. რიონს უჭირდა თავისი წყლის შეტანა ზღვაში, ამიტომაც ხშირად იცვლიდა კალაპოტს, გუბდებოდა, ანდა მესხდრების სახით იკლავებოდა. ერთი სიტყვით, რიონი XX ს-მდე იყო ქაობის მდინარე, რომელიც ძალზე მდორედ და მძიმედ შეედინებოდა ზღვაში, მაშინ როცა ამ თვისებით მისგან მთლიანად განსხვავებულია ჭოროხი. მისი საგანგებო მკვლევარი ტომაშევსკი XIX ს-ში წერდა მდ. ჭოროხის შესახებ – „**სახელი „ჭოროხი“ ადგილობრივ ენებზე ნიშნავს „მოუდრეკელს“, რადგან ეს მდინარე ზღვას ერთვის დიდი სიძლიერით და სისწრაფით**“ (ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გაშემო, 1961, გვ. 67).

თითქმის სწორედ ამავე სიტყვებით აღწერს არიანე მდ. ფაზისს.

არიანე წერდა – „**ჩემთვის ცნობილი მდინარეების წყლებს შორის ფაზისის წყალი უმსუბუქესია და ფერიც მეტად განსხვავებული აქვს. მის სიმსუბუქეს შეიტყობს კაცი წონის გასინჯვით და კიდევ იმით, რომ როდესაც იგი ზღვას ერთვის ზღვის წყალს ზედ მოექცევა, არ შეერევა – ზღვის წყლის ზემოთ მიმდინარეობს, როგორც ზეთი, და როდესაც ამოხაპავენ მის წყალს – მტკნარია. თუ ვინმე სიღრმეში ჩაუშვებს ჭურჭელს – მარილიანი... ჩვეულებაა ასეთი – ფაზისში შემსვლელებმა არ უნდა შეიტანონ იქ სხვა წყალი, და შევლენ თუ არა მის კალაპოტში, ბრძანება იცემა, რომ ხომალდზე არსებული ძველი წყალი სულ გადაიღვაროს. ამბობენ, ვინც ამას არ შეასრულებს – ბედნიერი მგზავრობა არ ექნება. ფაზისის წყალი არ შმორდება და ათ წელზე მეტ ხანს გაუფუჭებელი რჩება, უფრო მეტადაც ტკბება**“ (იქვე, გვ. 39).

შევადაროთ, ავიღოთ მდ. რიონი ზღვის შესართავთან, ან თუნდაც მის დაბლობში, ვთქვათ სამტრედიიდან ფოთამდე, შეიძლება თუ არა მისი წყლის სასმელად გამოყენება? თუ ვთქვათ, რიონის წყალს აქ ჭიქით ავიღებთ, სულ მალე ვნახავთ, რომ ჭიქაში შლამის საკმაო ნალექი დარჩება.

რიონი, მის დაბლობზე, სასმელად არ გამოიყენება. ეს შეუძლებელია. მას სასმელად ვერ გამოიყენებდნენ მეზღვაურები. ამ ნიშნით რიონი არაა ფაზისი.

არიანე აქცევს ყურადღებას ასევე ფაზისის ფერს – „**მისი ფერი მეტად განსხვავებულია**“ – ის იყო მოცისფრო-ტყვიისფერი, როგორც ამჟამად ჭოროხის წყალი.

რიონთან შედარებით ჭოროხის წყალი **მსუბუქია, ნაკლები ლექიანობის ანუ სილიან-ქვიშიანობის** გამო (ე.ი. ჭოროხი ისეთივე მსუბუქია, რო-

გორც ფაზისის წყალს აღწერს არიანე), ასევე **ჭოროხი თავის შესართავთან ძალზე ჩქარია, როგორც ფაზისი**. ამ თვისებებით მეტად განსხვავებული რიონისაგან.

ერთი სიტყვით, მდ. ფაზისი **ჭოროხია და არა რიონი** იმ ხუთი თვისებით, რომლითაც ძველი ავტორები ფაზისს აღწერდნენ, ესენია ფაზისის სათავე, მისი განსაკუთრებული ფერი, მისი სასმელად გამოყენება შესართავთან, მისი მსუბუქი წონა და მისი დიდი სიჩქარე ასევე შესართავთან.

A. არიანეს ცნობა, რომ „ფაზისის სათავე არმენიაშია“, ასე უნდა გავიგოთ –

მდ. **ჭოროხი** გამოედინება სპერ-ჭანეთის რეგიონიდან, რომელიც სტრაბონის ეპოქაში არმენიის მიერ იყო ხელდებული. ანუ **ჭოროხი** იმჟამად, ასე ვთქვათ, პოლიტიკური არმენიიდან გამოედინებოდა. მაშასადამე, არიანეს ფაზისი არის მდ. **ჭოროხი**.

B. ფაზისის ფერი. არიანეს ცნობით, ფაზისი ტყვიისფერია, როგორც ამჟამადაა **ჭოროხი**

მდ. ფაზისი **ჭოროხია** განსაკუთრებული ფერის გამო. ეს ფერია მოცისფრო ტყვიისფერი, ასეთი ფერისაა **ჭოროხი**, ფაზისი ასეთივე ფერის მქონე მდინარედ აღიწერება ძველი ავტორების მიერ. რიონი კი ქვემო დინებაში არის ტალახისფერი, ანუ ყავისფერი, ამღვრეულია დიდი ლამის გამო. მაშასადამე, არიანეს ფაზისი არის მდ. **ჭოროხი**.

C. ფაზისის სასმელად გამოყენება. არიანეს ცნობით, ფაზისი საუკეთესო სასმელი წყალია, რიონი კი არაა სასმელი წყალი.

ჭოროხის გამოყენება, საჭიროების შემთხვევაში, შეიძლება სასმელად ამჟამადაც კი, მაგრამ სასმელად რიონის გამოყენება მის დაბლობში შეუძლებელია – რადგანაც დაჭაობებულ დაბლობზე დენის გამო ბაქტერიებითაა გაჯერებული და სიცოცხლისათვის საშიშია. მაშასადამე, არიანეს ფაზისი არის მდ. **ჭოროხი**.

D. ფაზისის წონა

რიონის წყალი თავის შესართავთან სილისა და მიწის დიდ რაოდენობას შეიცავს, ამიტომაც მძიმეა დიდი სილიანობის გამო, **ჭოროხის** წყალი კი მასთან შედარებით გაცილებით მსუბუქია ნაკლები ლამიანობისა და სილიანობის გამო, ამ თვისებით **ჭოროხი** ფაზისის აღწერას ემსგავსება. ფაზისის წყლის სიმსუბუქეს აღწერენ ძველი ავტორებიც. მაშასადამე, არიანეს ფაზისი არის მდ. **ჭოროხი**.

E. ფაზისის სიჩქარე

ისეთი სიჩქარით, როგორც ძველი ავტორები მდ. ფაზისის ზღვაში შედენას აღწერენ, ამჟამადაც კი ზღვაში შეედინება **ჭოროხი** და არა რიონი. მაშასადამე, არიანეს ფაზისი არის მდ. **ჭოროხი**.

ყოველივე ამას ასე აღწერს არიანე ფაზისთან დაკავშირებით, ამიტომაც მის მიერ ნახსენები ფაზისი არის მდ. ჭოროხი და არა რიონი. ასევე უნდა აისახოს მის რუკაზეც.

მიუხედავად ასეთი თვისებისა, მაინც არიანეს მთარგმნელი ნ. კეჭაყმაძე დაბეჭდვით წერს – „მდ. ფაზისი – მდ. რიონია, ძველ მწერალთა მიერ მოხსენიებული მდ. ფაზისი – მდ. რიონია. აქ მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არ არსებობს. მდ. რიონის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდა ქ. ფაზისი (დღევანდელი ფოთი)“ (იქვე, გვ. 68).

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული აზრი, რომ ფაზისი რიონია, ფაქტობრივად ემყარება ძველ ცნობებს იმის შესახებ, რომ ფაზისის შესართავთან მდებარეობდა ქ. ფაზისი, შემოსაზღვრული ზღვით, მდინარით და ტბით, რადგანაც ასეთივე განლაგებისაა ფოთი, ამიტომაც სწორედ ის მიიჩნევა ძველ ფაზისად, მაგრამ სწორედ ასეთივე **ტბა-ტბორები ჭოროხის შესართავის დასავლეთ სანაპიროზეცაა ზღვის პირას, გონიოსთან ახლოს, ამ ტბა-ტბორებსა და ჭოროხს შუა ზღვის სანაპიროზე თავისუფლად მოთავსდებოდა ანტიკური პატარა ზომის ქალაქი. ამიტომაც, ვფიქრობ, ფაზისისა და რიონის გასაიგივებლად აღნიშნული ცნობა საკმარისი არაა.**

ჩვენი კვლევით, ფაზისი ჭოროხია, ხოლო ქ. ფაზისი მდებარეობდა გონიოსთან ახლოს მდინარისა და ზღვის პირას.

მდ. ფაზისი ითვლებოდა ბიზანტიის იმპერიის სასაზღვრო მდინარედ ისტორიკოს ზოსიმეს სიტყვით.

ზოსიმე წერს – კონსტანტინე დიდმა „**კაპადოკია, არმენია და მთელი სანაპირო პამფილიიდან ტრაპეზუნტიამდე და სიმაგრეებამდე, ფაზისზე... ეპარქოზს გადასცა**“ (ანტიკური კავკასია, 2010, გვ.427), ანუ ჯერ იყო პიტია-სებასტოპოლისის სამაგრეები, შემდეგ კი მდ. ფაზისთან, აქამდე აღწევდა იმპერიის საზღვარი IV ს-ში.

3. „ზღვის სანაპირო ტრაპეზუნტიდან“ (არიანეს ტექსტი)

არიანე ასე აღწერს ზღვის სანაპიროს ტრაპეზუნტიდან ფაზისამდე –

„მივედით ტრაპეზუნტში... ტრაპეზუნტიდან რომ წამოვედით, პირველ დღეს მოვედით ნავსადგურ ჰისოსში (issu). იქ დავათვალიერეთ ქვეითთა ჯარი ...მათი დამხმარე 20 ცხენოსანი... აქედან გავცურეთ... მივედით **ათენში [ფაზარი] ... ჩვენ გავიარეთ 500 სტადიონზე მეტი და მოვედით აფსაროსში**, სადაც დგას 5 კოპორტი (ლეგიონის 0,1 ნაწილი).

აქ ხელფასი დავურიგე ჯარისკაცებს და დავათვალიერე იარაღი, კედელი, თხრილი, ავადმყოფები და ისიც, თუ რა მდგომარეობაში იყო პურის მარაგის დამზადება. ჩემი აზრი ყველაფრის შესახებ მოგწერე ლათინურ წერილში...

ტრაპეზუნტიდან ნაპირის გასწვრივ ცურვისას ჩვენ გავიარეთ შემდეგი მდინარები: ჰისოსი, რომლისგანაა სახელწოდება ჰისოს ნავსადგურისა, რომელიც ტრაპეზუნტისგან დაშორებულია 180 სტადიონით; **ოფისი, რომელიც დაშორებულია ჰისოს ნავსადგურს 90 სტადიონით და გამოჰყოფს კოლხების ქვეყანას თიანეთისაგან.**

შემდეგ მოსდევს **ფსიქსოსად** წოდებული მდინარე, რომელიც დაახლოებით 30 სტადიონითაა დაშორებული ოფისს, შემდეგ 30 სტადიონით მდინარე ფსიქსოსს – მდ. **კალოსი** [კალოპოტამისი]. მდინარე ფსიქსოსის მეზობლად არის მდინარე რიდიოსი (1).

მდინარე **რიდიოსი** 120 სტადიონითაა დაშორებული მდინარე კალოსიდან. ამისგან 30 სტადიონის მოშორებითაა მდინარე **ასკუროსი** და **ადიენი** ასკუროსიდან – 60 სტადიონით. აქედან ათენამდე 180 სტადიონია (2).

ათენიდან მხოლოდ 7 სტადიონის მოშორებით მდინარე **ძაგატისი** მიედინება. ათენიდან წამოსულებმა გავიარეთ მდინარე **პრიტანიდი** (3).

მდინარე პრიტანიდი, რომელთანაც აშენებულია **ანქიალეს სასახლე, დაშორებულია ათენიდან 40 სტადიონით.**

პრიტანიდს ემეზობლება მდინარე **პიქსიტე** (4).

აფსაროსიდან გავიარეთ მდინარე **აკამფსისი** ღამით (5).

აკამფსისიდან მდინარე **ბათისამდე** 75 სტადიონია (6).

მდინარე **აკინასე** ბათისიდან 90 სტადიონითაა დაშორებული.

აკინასიდან **ისისი** 90 სტადიონით.

აკამფსისი და ისისი სანაოსნო მდინარეებია... შემდეგ გავიარეთ მდ. **მოგროსი**. მოგროსსა და ისისს შორის 90 სტადიონია. ეს მდინარეც სანაოსნოა. აქედან შევედით **ფაზისში** (7).

რომელიც მოგროსიდან დაშორებულია 90 სტადიონით... **ციხე-სიმაგრე, რომელშიც თავსდება ოთხასი რჩეული მეომარი, მე მეჩვენა მეტად მიუდგომლად ბუნების მიხედვით, უშიშროების თვალსაზრისით მეტად მოხერხებულ ადგილზე მოთავსებულად აქ მომსვლელთათვის. ორმაგი თხრილი ერტყმის კედელს, ორივე ფართოა... კედელი და კოშკები გამომწვარი აგურისგანაა გაკეთებული. მისი საძირკველი მყარია, ზედ სამხედრო მანქანებია დადგმული, ციხის გარშემო ადგილები დასახლებულია სამსახურიდან გადამდგარი სამხედრო პირებით და ვაჭრებით** (8).

გადავწყვიტე, ციხის კედლის ორმაგი თხრილიდან მდინარემდე გამეყვანა სხვა თხრილი, რომელიც გარს შემოუვლიდა ნავსადგურს და ციხის კედლის გარეთ მდგომ სახლებს (9).

ფაზისიდან ჩვენ გავიარეთ სანაოსნო მდინარე **ქარიენტი** (10).

მათ შორის მანძილი 90 სტადიონია. ქარიენტიდან გავიარეთ 90 სტადიონი და შევცურეთ მდინარე **ქობოსში**. აქ ღუზაზე დავდექით (11).

თუ რატომ შევცურეთ აქ და რა მოვიმოქმედეთ, შენთვის ცხადი გახდება ლათინური წერილიდან.

ქობოსის შემდეგ გავიარეთ სანაოსნო მდინარე **სინგამე** (12), რომელიც ქობოსს დაშორებულია მხოლოდ 210 სტადიონით.

მდინარე სინგამის შემდეგ არის **ტარსუსი** (13). მათ შორის მანძილია 120 სტადიონი.

მდ. **ჰიპოსი** დაშორებულია ტარსუსს 150 სტადიონით (14).

ჰიპოსიდან **ასტელეფს** 30 სტადიონი აშორებს (15).

ასტელეფი რომ გავიარეთ **სებასტოპოლისში** შევედით (16).

შუადღემდე ქობოსიდან გამოსულები, ასტელეფიდან გავიარეთ 120 სტადიონი. იმავე დღეს მოხერხდა ჯარისკაცთათვის ხელფასის მიცემა, ცხენების და იარაღის დათვალიერება, მხედრების გავარჯიშება ცხენებზე შეხტომაში, ავადმყოფების მონახულება, პურის მარაგის შემოწმება, ციხე-სიმაგრის კედლისა და თხრილის შემოვლა. მდ. ქობოსიდან სებასტოპოლისამდე სულ 630 სტადიონია (17).

ხოლო ტრაპეზუნტიდან სებასტოპოლისამდე 2260 სტადიონი (18). სებასტოპოლისი ძველად **დიოსკურიად** იწოდებოდა, მილეტის ახალშენია (19). ... დიოსკურიადიდან პირველი სადგურია **პიტიუნტში**, 350 სტადიონის მანძილზე აქედან **ნიტიფემდე** 150 სტადიონია. აქ ძველად ცხოვრობდა სკვითთა ტომი, რომელსაც იხსენიებს ისტორიკოსი ჰეროდოტე, მათ ის გირჩისმჭამელებს უწოდებს (ფთიროფაგებს) (20).

ეს აზრი დღემდეა შემონახული მათ შესახებ, ხოლო ნიტიკიდან მდინარე **აბასკოსამდე** 90 სტადიონია. **ბორგისი** აბასკოსს დაშორებულია 120 სტადიონით. **ნესისი** ბორგისს – 60 სტადიონით (21).

აქ არის კონცხი **ჰერაკლეა**. ნესისიდან **მასაიკიტემდე** 90 სტადიონია. აქედან მდინარე **აქენტამდე** – 60. ეს მდინარე ჰყოფს **ძილქებსა და სანიგებს**. ძილქების მეფე სტაქემფაკია. ამასაც შენგანა აქვს ტახტი მიღებული. აქეუნტიდან (22) **ჰერაკლეს კონცხამდე** 150 სტადიონია. აქედან 180 სტადიონია ბორცვამდე, რომელიც იცავს (მოგზაურს) თრასკიული ქარისაგან და ბორეასაგან. აქედან **ძველ ლაზიკედ** წოდებულ ადგილამდე 120 სტადიონია. აქედან ძველ **აქაიამდე** – 150. აქედან ნავსადგურ **პაგრამდე** – 350. პაგრიდან **ჰიერონის** ნავსადგურამდე – 140, აქედან **სინდიფემდე** – 300“ (ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო, 1961, გვ. 29-53).

შენიშვნები:

(1) არიანეს სიტყვით, აფსაროსი 500 სტადიონით იყო დაშორებული რომელიღაც პუნქტს, ალბათ, რიზეს (რიძიოსს), ანუ ალბათ, აფსაროსი თანამედროვე რიზედან დაახლ. 86 კმ-ით იყო დაშორებული.

ნავსადგური **რიძიოსი ათენსა და პიტიუნტს შორის** (სტრაბონი, VII,5,7) მდებარეობდა.

რიზე – ნ. კეჭყყაძის მიერ მოძიებული სხვადასხვა წყაროს ცნობით – იყო ქ. ბექირია, ბექირთა ქვეყანაში, რიზე ასევე ითვლებოდა ლაზიკის ქა-

ლაქად ტრაპეზუნტიდან 2 დღის სავალზე (პროკოფი, შენობათა შესახებ). ის იუსტინიანემ განაახლა.

ქალაქ რიზეს საეპისკოპოსო კათედრა შედიოდა პოლემონის პონტოს ეპარქიაში. Notitia, IV. რიზეს სამიტროპოლიტო Not. X. რიზეს საარქიეპისკოპოსო (გეორგიკა IV, 2, გვ. 192).

(2) ვფიქრობ, ათენა ანუ ათინა (ათენი) ახლოს მდებარეობდა პიტიუნტთან, მათ ერთად ახსენებს სტრაბონი (VII,5,7), თავის მხრივ პიტიუნტი ანუ პიტიუნტ I ახლოს მდებარეობდა მდ. ფაზისთან რაც ჩანს ზოსიმეს ცნობიდან, რომ ჯერ მდებარეობდა „ფაზისის სიმაგრეები“, ე.ი. პიტიუნტი და სებასტოპოლისი და შემდეგ კი იყო ბიზანტიის იმპერიის საზღვარი, რომელიც მდ. ფაზისზე იყო დადებული. ამასვე ადასტურებს ზოსიმე სხვაგანაც, კერძოდ სკვითებმა, როცა მათ პიტიუნტის სიმაგრე ვერ აიღეს, იქვე, იმავე რეგიონში მდ. ფაზისზე ჩაუშვეს ლუზა და შემდეგ გაცურეს ტრაპეზუნტისაკენ (ანტიკური კავკასია, 2010, გვ. 425-426).

(3) პრიტანიდი. ამ მდინარესთან იყო მაკრონთა და ჰენიოხთა მეფის ანქიალეს რეზიდენცია... დაახლოებით ახლანდელი ვინეს მახლობლად. მაკრონებისა და ჰენიოხების მიწა-წყალი მდ. ოფისა და არქაბესწყლის შორის ყოფილა მოქცეული (ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 1950, გვ. 217).

(4) პლინიუსის მიხედვით, პიქსიტე აფსაროსის დასავლეთითაა. აფსაროსი არქაბესთან იყო. არქაბე – იგივე არხავეა, ბიძერების ქვეყანაში. აფსაროსი – ბიძერების ქვეყანაში იყო. არქაბეს ახლანდელი სახელია – არხავ-სუ, მათ შორის მანძილი 90 სტადიონია, ასევე პიქსიტეიდან არქაბისამდე 90 სტადიონია, არქაბისიდან აფსაროსამდე – 60 სტადიონი [არქაბე-დან აფსაროსამდე დაახლოებით 10 კმ მანძილი ყოფილა].

(5) აკამფსისი ასევე ერქვა ჭოროხს სათავეებში, ანუ სპერის მთებში, ამიტომაც აქ, არიანესთან, ნახსენები მდინარე „აკამფსისი“ ჭოროხის მოსახელე სხვა პატარა მდინარე ყოფილა ზღვისპირზე. იგი აფსაროსს დაშორებულია 15 სტადიონით [მაშასადამე, აფსაროსი მდ. აკამფსისს (არა ჭოროხს, არამედ სხვა მდინარეს) 2-3 კმ-ით ყოფილა დაშორებული].

(6) მართალია, მდ. ბათისის სახელი მოგვაგონებს ბათუმს, მაგრამ ის ყოფილა არა ჭოროხთან, არამედ მისგან დაშორებით დასავლეთის მხარეს.

(7) ანუ ჭოროხში.

(8) არა მგონია ვაჭრებისათვის მოხერხებული ყოფილიყო ფოთის გარშემო ჭაობებში ცხოვრება, ამიტომაც ქ. ფაზისის ქვეშ გონიო უნდა იგულისხმებოდეს, რომლის კლიმატი და ბუნება გაცილებით უკეთესია საცხოვრებლად.

(9) აქედან ჩანს, რომ ფაზისის ციხის კედლის გარშემო განლაგებული იყო დასახლებული ტერიტორია, იდგა სახლები და ხალხი ცხოვრობდა, რო-

გორც ძველთაგანვე გონიოში. ფოთში ეს უფრო ძნელი უნდა ყოფილიყო – დიდი დაჭაობების გამო.

(10) ეს შეიძლება იყოს მდ. ყოროლისწყალი. ამ მდინარესთან მოთავსებულ ნავსადგურს ნ. კეჭაყმაძის გამოკვლევით, ტაბულა პევტენგერიანა აღნიშნავს სახელით **პორტუს ალტუს** – ღრმა ნავსადგური. იტალიურ რუკებზე ჰქვია „ვატი“, გონიოს ჩრდილოეთით.

(11) მდ. **ქობოსი** უნდა იყოს **ქობულეთის** მხარის რომელიმე მდინარე, შეიძლება მდ. კინტრიში.

(12) შეიძლება სინგამე იყო კინტრიში ანდა ნატანებისწყალი.

(13) ნატანებს მოსდევს მდ. სუფსა, შეიძლება ეს იყო ტარსუსა.

(14) შეიძლება ეს იყოს კაპარჭინა, ანდა პალიასტომის ტბის რომელიმე მდინარე.

(15) ასტელეფი შეიძლება იყოს რიონი.

(16) აქ, სებასტოპოლისი უნდა იყოს ყულევი ან ანაკლია.

(17) [დაახლ. 114 კმ].

(18) [დაახლ. 403 კმ].

(19) ამის შემდეგ კვლავ უბრუნდება ტრაპეზუნტის ახლოს მდებარე I დიოსკურიადას (სურმენესთან).

(20) **ფთიროფაგებს ახსენებს სტრაბონიც (სტრაბო, XI, 2, 19), მაგრამ ის მათ მოიხსენიებს სამხრეთში, ტრაპეზუნტსა და ჭოროხს შუა მთიანეთში, ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ არიანეს ეს აღწერილობა შეესაბამება არა აფხაზეთის სანაპიროს, არამედ ტრაპეზუნტ-ჭოროხისას.**

(21) **ნესოსი ერქვა აგრეთვე პუნქტს ფაზისისა და მდ. დოკონისის, ანუ ჭოროხისა და აჭარისწყლის შესართავთან.**

(22) შდრ. სტრაბონის აქვევლთა სანაპირო.

4. პუნქტები და მდინარეები

მაშასადამე, არიანე ჩამოთვლის შემდეგ პუნქტებს (საქართველოს შავი ზღვისპირეთში) –

1. ტრაპეზუნტი;
2. ჰისოსი (ისუ);
3. ათენი;
4. აფსაროსი.

(საფიქრებელია, რომ არიანემ, სინამდვილეში, იმოგზაურა მხოლოდ აფსაროსამდე), შემდეგ კვლავ უბრუნდება გავლილ სანაპიროს და უფრო გამოწვლილვით აღწერს (ყველა ეს შემდგომი აღწერა უნდა იყოს სხვა ავტორების ჩანამატი, რადგანაც აღწერა კვლავ თავიდან იწყება) –

1. ტრაპეზუნტი;
2. ჰისოსი (დაშორებულია ტრაპეზუნტს 180 სტადიონით (32კმ);
3. ოფისი (დაშორებულია ჰისოსს 90 სტადიონით (17 კმ);

4. მდ. ფსიქსოსი (30 სტადიონი) (5,7 კმ);
 5. მდ. კალასი (30) (5,7კმ);
 6. მდ. რიძიოსი დაშორებულია 120 სტადიონით (22,7 კმ);
 7. მდ. ასკუროსი 30 სტადიონი – 5,7 კმ;
 8. მდ. ადიენი (60) (11,3 კმ);
 9. ათენი (180 სტადიონი) [პიტიუნტი ?] (32 კმ);
 10. მდ. ძაგატისი (7 სტადიონი) (1,3კმ);
 11. მდ. პრიტანიდი (ათენიდან 40 სტადიონი მაკრონების, მახელნებისა და ჰენიოხების ქვეყანაში, 7,6 კმ);
 12. მდ. პიქსიტე (90) (17 კმ) ძიდრიტების (ბიძერების) ქვეყანაში;
 13. მდ. არქაბისი (90, ქ. არქაბე, ანუ არხავე ბიძერების ქვეყანაში) (17 კმ);
 14. მდ. აფსაროსი (60 სტადიონი, 11,3 კმ) 186,3;
 15. მდ. აკამფსისი (15 სტადიონი, 2,8 კმ);
 16. მდ. ბათისი (75 ,14,2 კმ);
 17. მდ. აკინასე (90, 17 კმ);
 18. მდ. ისისი (90, 17 კმ);
 19. მდ. მოგროსი (90 სტადიონი, ანუ 17 კმ);
 20. მდ. ფაზისი (მდ. მოგროსიდან დაშორებული 90 სტადიონით, 17 კმ-ით, ჭოროხი);
 21. მდ. ქარიენტი (მდ. ყოროლისწყალი, 90 სტ, = 17 კმ);
 22. მდ. ქობოსი (90, ქობულეთისწყალი ანუ კინტრიში (17 კმ);
 23. მდ. სინგამე (ნატანებისწყალი, 210) (40 კმ);
 24. მდ. ტარსუსი (სუფსა ? 120 სტადიონი, 22,7 კმ);
 25. მდ. ჰიპოსი (კაპარჭანა? 150) (28, 4 კმ);
 26. მდ. ასტელეფი (მდ. რიონი? 30) (5,7კმ).
- აქედან ჩამონათვალი კვლავ თავიდან იწყება. ეს სებასტოპოლისი, ჩანს, სუსმენე-დიოსკურიადა I-ია ან სხვა ათვლით ფოთი-ყულევი, სებასტოპოლის III-ია;
27. ქ. სებასტოპოლისი, ანუ დიოსკურიადა (120 სტადიონი, 22,7კმ ფოთი, ყულევი ან ანაკლია) (მდ. ქობოსიდან სებასტოპოლისამდე 630 სტადიონია – 119 კმ), ხოლო ტრაპეზუნტიდან სებასტოპოლისამდე 2260 სტადიონი (დაახლ. 427 კმ);
 28. პიტიუნტი (350 სტადიონი, დაახლ 66 კმ, სოხუმი?);
 29. ნიტიკე (150, ბიჭვინთა? ნიტიკე გირჩისმჭამელთა ქვეყანაში) (28 კმ);
 30. მდ. აბასკოსი (90 სტადიონი – 17 კმ);
 31. ბორგისი (120 სტადიონი – 22,7 კმ);
 32. ნესისი (60 სტადიონი – 11,3 კმ);
 32. კონცხი ჰერაკლეა;

32^ბ მასაიკიტე (90 სტადიონი – 17 კმ);

33. მდ. აქეუნტი (60 ძილქებისა და სანიგების ქვეყნის საზღვარი);

34. ძველი ლაზიკე (120 სტადიონი – 22, 7 კმ). [საერთოდ, ლაზიკე მდებარეობდა სებასტოპოლისისა და პიტიუნტის იქით, ანუ ჯერ იყო პიტიუნტი, შემდეგ კი ლაზიკა];

35. აქაია (150 სტადიონი – 28,4 კმ);

36. პაგრა (ნავსადგური, 350 სტადიონი – 66,2 კმ);

37. ჰირონი (ნავსადგური, 140 სტადიონი – 27,5 კმ);

38. სინდიკე – 300 სტადიონი – 56, 7 კმ).

სინდიკესთან ცხოვრობდნენ კერკეტები, რომელთაც ასევე სტრაბონიც ახსენებს. კერკეტები იგივე გერგეტები, ანუ გეორგეტები არიან. გეორგების ტომს ჩრდილოკავკასიაში სხვებიც ახსენებენ.

5. ტომები შავი ზღვისპირეთში

ტრაპეზუნტს ესაზღვრებოდნენ კოლხები, შემდეგ დრილები, არიანეს თვალსაზრისით, დრილები იგივე სანები იყვნენ, შემდეგ მაკრონები და ჰენიოხები, მათ მეფეს ანქიალე ერქვა და მისი სასახლე იდგა მდ. პრიტანიდთან.

არიანე ასევე იძლევა სხვა მინიშნებას, რომ მდ. ოფისი ერთმანეთისაგან ყოფდა კოლხების ქვეყანას თიანიკესაგან.

მაშასადამე, **მდ. ოფისიდან პრიტანიდამდე ცხოვრობდნენ კოლხები, დრილ-სანები, მაკრონები (მაქელონები) და ჰენიოხები.**

ამ უკანასკნელთ (მაკრონებსა და ჰენიოხებს) ერთი მეფე ჰყავდათ.

ჰენიოხების შემდეგ (**მდ. პრიტანიდიდან**) ცხოვრობდნენ ძიდრიტები – იბერიის მეფის ფარსმანის ქვეშევრდომები, ანუ იბერიის სახელმწიფო საზღვარი **მდ. პრიტანიდან** გადიოდა შავი ზღვისპირზე.

ძიდრიტებს, ნ. კეჭაყმაძის მითითებით, ახსენებს სტრაბონი (XII 2,1) და პტოლემეოსი (5, 10, 6).

5.1. ბიძერები ანუ ძიდრიტები

ნ. კეჭაყმაძე წერს – „**მდ. აფსაროსიდან მდ. არქაბესამდე წინათ ბიძერები ცხოვრობდნენ, ახლა ძიდრიტები**“ (იქვე, გვ. 76). მისგან განსხვავებით, ივ. ჯავახიშვილის კვლევით, ძიდრიტების საცხოვრებელი დასავლეთი საზღვარი არქაბეს ხეობა ყოფილა, ხოლო აღმოსავლეთ საზღვარი აფსაროსის ხეობა, რადგან აქედან ლაზები ცხოვრობდნენ“ (იქვე, გვ. 76).

ჩვენი კვლევით ძიდრიტების საცხოვრისი მდ. პრიტანიდიდან იწყებოდა. იქვე იყო პიქსიტე და აფსაროსი.

მაშასადამე, **იბერიის (ძიდრიტების) საზღვარი შავ ზღვაზე ყოფილა დასავლეთით – მდ. პრიტანიდი (ჰენიოხებთან და მაკრონებთან) და აღმოსავლეთით – მდ. აფსაროსი (ლაზებთან).** დანარჩენი ტერიტორია, ჩანს,

რომის იმპერიას წაურთმევია იბერიისათვის, თუმცა, როგორც ცნობილია, რომში ფარსმან II-ის ვიზიტის შემდეგ იბერიას საზღვრები გაუფართოვეს, ამიტომაც ალბათ, ლაზები და მათ ჩრდილოეთით მცხოვრები ტომები კვლავ იბერიას დაუქვემდებარეს. ამის თქმის უფლებას იძლევა როგორც „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“, ისე „ქართლის ცხოვრება“. ორივე ამ წყაროს ცნობით, ფარნავაზ მეფის დროს ქართლის სამეფოს საზღვარი გადიოდა მდ. ეგრისწყალზე (ახლანდელ აფხაზეთში), ქართლის ცხოვრების მიხედვით დასავლეთ საქართველო ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში უწყვეტად იყო ვიდრე VI საუკუნემდე.

5.2. იბერია, ჰენიოხები და ლაზები აფსაროსთან

აფსაროსს – აბსაროსის ფორმით იხსენებს პლინიუსი (VI, 4). ის სებასტოპოლის II-ეა.

„140.000 ნაბიჯის მანძილზე ტრაპეზუნტიდან მდინარე აბსაროსია და იმავე სახელის მქონე ციხე შესართავთან. ამ ადგილებში მთების გადაღმა იბერიაა. ხოლო ნაპირის გასწვრივ მოსახლეობენ ჰენიოხები, ამპრევტები, ლაზები. მდინარეებია – აკამფსისი, ისისი, მოგროსი, ბათისი, კოლხთა ტომები (აქ), ქალაქი მათიუმი, მდინარე ჰერაკლიუმი იმავე სახელწოდების კონცხითურთ და უსახელოვანესი პონტოს მდინარეთაგან – ბათისი“ (ფლავიუს არიანე, მოგზაურობა, 1961, გვ. 76).

აფსაროსი ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს მიმართულებით მდებარეობდა, ახლოს სებასტოპოლის II- სთან (რაც შეეხება სებასტოპოლის I-ს, ის იყო დიოსკურიადა-სურმენე, ხოლო სებასტოპოლის III – ფოთი-ცხუმის რეგიონში მდებარეობდა).

ე.ი. ჰენიოხების (მდ. პრიტანიდსა და ოფს შუა), ამპრევტების (ესენი ჩანს, ბიძერების ერთ-ერთი ტომი იყო) და ლაზების სანაპირო მთების იქით უკვე ვრცლად გადაშლილი იბერია იყო. სანაპირო მთების წინ იგულისხმება ტერიტორია დაახლოებით ხუფათიდან სარფამდე. ეს ადგილები წარმოადგენს ზღვისპირა ვიწრო ზოლს, რომელსაც ემიჯნება მაღალი მთიანეთი, ამ მთიანეთის, ანუ სანაპირო მთების იქით, როგორც ითქვა, უკვე იბერია ყოფილა, მაგრამ ზოგჯერ მთელი ეს სანაპირო იბერიის ხელთ ექცეოდა, როგორც ამას მოგვითხრობს არიანე ძიდრიტების ტომის აღწერისას.

5.3. კოლხები მდინარე ოფისამდე,

ჰენიოხები და მაკრონები – მდინარე პრიტანიდამდე (ვიწემდე),

ბიძერები (ძიდრატები) აფსაროსამდე

მაშასადამე, არიანეს დროს კოლხების საცხოვრისი ტრაპეზუნტს დაშორებული ყოფილა 180+90 სტადიონით ანუ 49-50 კმ-ით.

მდ. პრიტანიდი ტრაპეზუნტიდან დაშორებულია 727 სტადიონით ანუ 133,4 კმ-ით [180 სტ (32 კმ) + 90 სტ (17 კმ) + 30 სტ (5,7 კმ) + 30 სტ (5,7 კმ)

+ 120 სტ (22,7 კმ) + 30 სტ (5,7 კმ) + 60სტ (11,3 კმ) + 180 სტ (32 კმ) +7 სტ (1,3 კმ) =727სტ (133,4 კმ)].

პრიტანიდი ყოფილა საზღვარი ძიდრიტებისა (ე.ი ტრაპეზუნტიდან 50 კილომეტრის შემდეგ სანაპირო ზოლი 83,4 კმ-ის სიგრძისა დასახლებული ყოფილა კოლხებით, დრილ-სანებით, მაკრონებითა და ჰენიოხებით, მათ შემდეგ მიედინებოდა მდ. პრიტანიდი, საიდანაც ცხოვრობდნენ ძიდრიტები).

მდ. პრიტანიდი ტრაპეზუნტიდან დაშორებულია 133, 4 კმ-ით. ამ მდინარე **პრიტანიდსა და მდ. აფსაროსს შუა ცხოვრობდნენ ძიდრიტები.**

ძიდრიტების საცხოვრისი, როგორც ითქვა, აფსაროსამდე იყო (ანუ 90+90+60 სტადიონი, ესაა 45,3 კმ. ეს მონაკვეთი ჯერ კიდევ იბერიის სახელმწიფოში შედიოდა. მდ. პრიტანიდი აღმოსავლეთის მიმართულებით „ათენიდან“ – ათინადან დაშორებული იყო 40 სტადიონით, ანუ 7,6 კმ-ით.

სტრაბონის ცნობით, როგორც ითქვა, ნავსადგური რიძოსი ათენსა და პიტიუნტს შორის მდებარეობდა (სტრაბო, VII, 5,7), ანუ პირველი პიტიუნტი – ანუ პიტიუნტი I ამ არეალში ათენსა და რიზესთან ახლოს მდებარეობდა. პიტიუნტი II კი – ჩრდილოეთით.

ძიდრიტების ტომი, როგორც ითქვა, პრიტანიდიდან აფსაროსამდე, ანუ ერთ-ერთ სებასტოპოლამდე ცხოვრობდა. **პტოლემეს ცნობით, სებასტოპოლი იყო პუნქტ აფსაროსის ერთ-ერთი სახელი.**

მდ. აფსაროსის აღმოსავლეთით უკვე ლაზები ცხოვრობდნენ.

ერთი გამოთვლით, აფსაროსი მდ. ფაზისს (მდ. ჭოროხს) დასავლეთის მიმართულებით დაშორებული იყო 540 სტადიონით, ანუ 97,2 კმ-ით [15სტ + 75სტ + 90სტ + 90სტ + 90სტ + 90სტ = 5X90 სტადიონი = 540 სტადიონით (97,2 კმ-ით)]. მეორე გამოთვლით კი, **მდ. აფსაროსი მდ. ფაზისს 360 სტადიონით, ანუ 68 კილომეტრით ყოფილა დაშორებული**, ე.ი. ალბათ, მათ შორის საშუალო – 80 კმ-ით იყო მდინარე აფსაროსი დაშორებული მდ. ფაზისს (მდ. ჭოროხს) დასავლეთის მიმართულებით.

ამ გაურკვევლობის მიზეზი არიანესთან უნდა ვეძიოთ, რადგანაც, აღსანიშნავია, რომ არიანე ასახელებს მდ. აფსაროსსა და ციხესიმაგრე „აფსაროსს“ – და ისინი სხვადასხვა ადგილზე ყოფილან ერთმანეთთან ახლოს – ერთგან წერს, რომ აფსაროსის ციხესიმაგრემდე იყო 500 სტადიონზე მეტი (არიანე, მოგზაურობა, გვ 34), ხოლო მეორე ადგილას წერს „ათენიდან ნამოსულებმა გავიარეთ მდ. პრიტანიდი, ეს მდინარე დაშორებული ათენიდან 40 სტადიონით, პრიტანიდს ემეზობლება მდ. პიქსიტე, მათ შორის მანძილი 90 სტადიონია, ასევე პიქსიტიდან არქაბისამდე 90 სტადიონია, არქაბისიდან აფსაროსამდე 60 სტადიონი“ (იქვე, გვ 36).

ათენიდან მდ. აფსაროსამდე ყოფილა – 40+90+90+60 სტადიონი, ანუ 280 სტადიონი (39,6 კმ).

მაშასადამე, ერთგან წერს, რომ აფსაროსამდე 500 სტადიონია, მეორე-გან კი უთითებს 280 სტადიონს.

ჭოროხსა და მდ. აფსაროსს შუა ორიოდ გრძელი მდინარე გაედინებოდა. ერთ-ერთი ყოფილა აკინასე, თუ გადავთვლით ათინადან ამ მდინარემდეა 500 სტადიონი, შეიძლება აქ იყო აფსაროსის ციხესიმაგრე. აკინასედან ჭოროხამდე 48,6 კმ-ია. რადგანაც ცნობილი ხუფათის (ხოფას) ციხესიმაგრე დაახლოებით 30 კმ-ითაა დაშორებული ჭოროხს, უნდა ვიფიქროთ, რომ **ხოფასწყალს არიანეს ეპოქაში ერქვა ისისი (180 სტადიონითაა დაშორებული მდ. ჭოროხს, ანუ ფაზისს).** ეს მონაცემები უნდა შეჯერდეს რეალურ სიგრძეებთან – ტრაპეზუნტიდან ჭოროხამდე.

მდ. აფსაროსიდან მდ. ჭოროხამდე და მის შემდეგ ვიდრე სებასტოპოლის II-მდე (მდ. ევრიპოსამდე) – ზოგადად ლაზების საცხოვრისი ყოფილა (სებასტოპოლის I ერქვა აფსაროსს, ხოლო პიტიუნტ I იყო ახლო ათინასთან), კერძოდ კი, არიანეს თქმით, სებასტოპოლის II მდებარეობდა სანიგების მიწაზე, მათსა და ლაზებს შორის ცხოვრობდნენ აბასკები და აფსილები.

5.4. აბასკები

აბასკი და აბასგი ერთი ფუძის სიტყვებია (ბას), ნაწარმოებია ა პრეფიქსით და კი-გი სუფიქსით. კი-გი-ხი – ქართული წარმოშობისაა და სიმრავლეს ნიშნავს (მესხი, კახი, კოლხი, სანიგი, მოსინიკი და სხვა). „ბას“ ფუძე მ. ქურდიანმა დაუკავშირა „ბაშ“ ფუძეს და მიიჩნია, რომ აბასკი არის იგივე აბაშგი, ანუ „აბაშ“-ეთის, რიონის „აბაშა“-ს ქვეყანაში მცხოვრებნი. ისინი, მისი აზრით, პროტოქართული – მეგრული დიალექტის მატარებელნი ყოფილან და ქრისტეშობამდე XIII-XII საუკუნეებში ულაშქრიათ ვანის ტბისაკენ, სადაც შეუტანიათ ქართულენოვანი ელემენტები. თ. გამყრელიძის კვლევით, აბასი-აბასკი და აფხაზი სხვადასხვა ფუძე-ძირების მქონე სიტყვებია და ერთი მეორისაგან არ იწარმოება. ესენია სხვადასხვა – „ბას“ და „ფხაზ“ ფუძე-ძირები.

ტერმინი „აფხაზი“ ქართულ მატყანეში ჩნდება VIII საუკუნიდან და, ჩემი აზრით, დაკავშირებულია სიტყვა „ხაზარეთთან“ (ფუძე-ძირები „ხაზ“ და „ფხაზ“).

შესაძლოა, სიტყვა ხაზარი ქართულ ყურს ესმოდა როგორც ხაზ-არ, საიდანაც „ხაზ“ მიჩნეულ იქნა ფუძე-ძირად, ხოლო „არ“ ჩვეულებრივ ქართულ სუფიქსად, რომელიც სადაურობას გამოხატავს „არ-ელ“ (მტბევარი, ანუ ტბელი), მაშასადამე, ქართველთათვის „ხაზარი“ იყო „ხაზ“ ქვეყნის მცხოვრები („ხაზარი“), ქვეყანა კი ხაზარეთი. ხაზარებმა VII ს. ბოლოდან, განსაკუთრებით კი VIII საუკუნეში შეძლეს თავიანთი ქვეყნის გაფართოება და მიაღწენ შავი ზღვისპირეთს. მათ აქ, ქართული წყაროს ცნობით, შეავინროვეს ბიზანტია.

ქართლის ცხოვრება მიუთითებს, რომ ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში ხაზარების შემწეობით ადგილობრივმა მთავარმა შეძლო თავისთავადობის, ანუ „ბერძნებისაგან“ დამოუკიდებლობის მოპოვება, ერთი სიტყვით, ეს იყო უკვე არა „ბერძნების“ არამედ ხაზ-არ-ების ქვეყანა ანუ „ხაზ-ეთი“.

„ბ,პ,ფ,“ – ქართულში მრავლობითობას გამოხატავს (ებ, ეფ).

ფ-ხაზ, აფ-ხაზ სიტყვაში წინსართი „ფ“ ან „აფ“ შეიძლება იყოს მრავლობითობის მანარმოებელი, იგივე ებ, ეფ, რომელიც სიტყვის თავში მოექცა „აფ“ ფორმით.

„აბ“ და „აფ“ – როგორც ითქვა, მრავლობითობას გამოხატავს და შესაძლოა „აბ-ხაზ“, „აფ-ხაზ“ ფორმით იმ ქვეყნის („ხაზ-ეთის“) მოსახლეობას აღნიშნავს, რომელიც ხაზართა („ხაზ“-თა) მიერ იყო ხელდებული (**ფხაზა-რეთი-აფხაზეთი**).

„აბასგი“ და „აფხაზი“ არ გამოხატავდა ერთი და იგივე ტომის სახელს. აბასგი – ეთნიკური ტერმინი უნდა ყოფილიყო, ხოლო „აფხაზი“ უნდა ყოფილიყო არა ეთნიკური დატვირთვის, არამედ პოლიტიკური – შემკრებლობითი მნიშვნელობის მქონე ტერმინი.

„აფხაზის“ ქვეშ არ იგულისხმებოდა კონკრეტული ეთნიკური ჯგუფი. მაგალითად, ქართული წყაროებისთვის ეგრისელებიც აფხაზები იყვნენ, მარგველებიცა და სვანებიც, ასევე ცოტნე დადიანს – წყაროში აფხაზი ეწოდება.

მაშასადამე, „აფხაზთა“ სამეფოს გავრცელების კვალდაკვალ, ამ სამეფოს ყოველი მცხოვრები „აფხაზი“ ხდებოდა – პოლიტიკური ნიშნით.

თავდაპირველად, VIII საუკუნისათვისაც „აფხაზი“ უნდა ყოფილიყო არა რომელიმე კონკრეტული ეთნოსის სახელი, არამედ ხაზარების მიერ ხელდებული იმ ქვეყნის მცხოვრებთა სახელი, რომელნიც ცხოვრობდნენ მდ. კლისურის (და მდ. ეგრისწყალს) იქით, ვიდრე მდ. ყუბანამდე (იმჟამად ამ მიწა-წყალსაც ფლობდნენ ხაზარები).

მაშასადამე, „აბასგი“ ტომის სახელია, ხოლო „აფხაზი“ პოლიტიკური ტერმინი იყო და ეწოდებოდა აფხაზეთის ყველა მცხოვრებს ეთნიკური წარმოშობის მიუხედავად.

შესაბამისად, „აბასგი“ უფრო ძველი ტერმინია, ნახსენები არიანესა თუ სხვათა მიერ, ხოლო ტერმინი აფხაზი მოგვიანებით გაჩნდა (VIII ს-დან, ხაზართა ძლიერების ეპოქაში).

ეს ქართულ(მეგრულ) ენოვანი აბასგები (მ. ქურდიანის აბაშგები) იგივე აბასკები სებასტოპოლის II-თან ცხოვრობდნენ, მ. ქურდიანის კვლევით, ისინი აბაშისწყლის რეგიონში სახლობდნენ. აფსილები მათ ქვემოთ ცხოვრობდნენ. ჩანს, მდ. ქობოსიდან ვიდრე სებასტოპოლის I-მდე ლაზების ქვეყანაში ცხოვრობდნენ აფსილები და აბასკები.

ქართული წყაროებით ტერიტორია ლიხიდან ყუბანამდე იყო ეგროსის წილხვედრი ქვეყანა, ამ „ეგროსის წილხვედრ“ არეალში შედიოდა ასევე ტერიტორია მდ. ეგროსწყლიდან ყუბანამდე, სადაც განივრცო აფხაზთა სამთავრო, ეს მიწა-წყალიც ეგროსელებით იყო დასახლებული როგორც მთელი დასავლეთ საქართველო. ამიტომაც აფსილებიც და აბასგებიც ისევე, როგორც იქ მცხოვრები მარგველები და სვანები – ქართული წყაროებისათვის „ეგროსელები“ იყვნენ.

მდ. ეგროსწყლიდან ვიდრე ჰერეთამდე ქართულმა მოსახლეობამ ფარნავაზ-ქუჯის ეპოქაში ჩამოაყალიბა „ქართლის სამეფო“, ხოლო ეგროსწყლის იქით „დარჩა ბერძენთა“ (ძვ. წ. IV-III სს-დან).

ვახტანგ გორგასალის დროს, „ბერძენთა მეფის“ წყალობით, ქართლის სამეფოს გადმოეცა ტერიტორია ეგროსწყალსა და კლისურას შუა. ამიტომაც VIII ს-ისათვის ქართლის სამეფოს საზღვარი კლისურზე იდო, როგორც ეს წმ. არჩილ მეფის ცხოვრებიდანაც ჩანს.

მას შემდეგ, რაც ხაზარებმა ბერძენები (ე.ი. ბიზანტიელები) განდევნეს მდ. კლისურიდან მდ. ყუბანამდე, ეს მხარეც პოლიტიკური თვალსაზრისით, ჩანს, ხაზარეთის („ხაზ-არ-ეთი“) ნაწილად განიხილეს და ამ ქვეყანას, შესაბამისად, „აფ-ხაზ-ეთი“ ეწოდა. ხაზარების დახმარებით აფხაზეთის საერისთავო ხელისუფლებამ შეძლო თავისი ძალაუფლების დასავლეთ საქართველოზე განვრცობა და დასავლეთ საქართველოში ჩამოყალიბდა „აფხაზთა სამეფო“.

VIII ს-დანვე აფხაზთა სამეფოს ადმინისტრაციის, ეკლესიისა თუ კულტურის ენა ქართული ენა იყო. ეს არ არის შემთხვევითი მოვლენა და არ არის ე.წ. „ქართიზაციის“ შედეგი, არამედ მიუთითებს იმის შესახებ, რომ დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობის ენა იმჟამად იყო ჯერ კიდევ ფუძე, პროტოქართული ენა, რომელიც ბუნებრივად იქცა ურთიერთობისა და კულტურის ენად და მხოლოდ შემდეგ დაიწყო ამ ენაში არსებულმა რეგიონულმა დიალექტებმა უფრო გაღრმავება და განვითარება, ანუ იქაური ხალხის ენობრივი და ეთნიკური დიფერენციაციის ხარისხი I-VI-VIII სს-ში ნაკლები იყო, შემდგომ კი უფრო გაღრმავდა.

მართალია, ადგილობრივ ტომებს სხვადასხვა სახელები ერქვათ – კოლხები, დრილები, სანები, ჰენიოხები, მაკრონები, ძიდრიტები, ლაზები, აფსილები, აბასკები თუ სანიგები, მაგრამ ქართული წყაროსათვის ყველანი ისინი – ეგროსელები იყვნენ. მათ ჩანს, ჯერ კიდევ ჰქონდათ ენობრივი ერთობის საფუძვლების ცოდნა. მართალია, მიუთითებდნენ ტომების სხვადასხვაენოვნების შესახებ (მაგალითად, მისიმიელები და აფსილები სხვადასხვა ენაზე საუბრობდნენ), მაგრამ ენათა ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს დიალექტები, რომელნიც ენებად ესახებოდათ უცხოელებს.

მაგალითად, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ტომამეფესკი XIX საუკუნეში წერდა – „ადგილობრივ ენებზე ჭოროხი მოუდრეკელს ნიშნავს“ (იქვე, გვ.

67), მაგრამ ტომაშევსკის სხვადასხვა ენად წარმოედგინა გურულებისა და აჭარლების დიალექტებიც, რომელთა ქვეყანაშიც გაედინება ჭოროხი ზღვის შესართავთან. სინამდვილეში კი, ეს დიალექტები, ცხადია, არაა ენები. მსგავსადვე უნდა ვიფიქროთ, რომ ტომაშევსკამდე ათასხუთასი-ორი-ათასი წლით ადრე ქართველ ტომთა ენების დიფერენციაცია ნაკლებბარისხოვანი იყო და ამ ტომების ეკლესიური გაერთიანება ადვილად გახდა შესაძლებელი მათივე მშობლიური ქართული ენით – აფხაზეთიდან ვიდრე ჰერეთამდე.

თანამედროვე ადილე-ჩერქეზულ ტომებს არ ჰქონდათ კავშირი დასავლეთ საქართველოს აფხაზეთთან, რადგანაც ადილე-ჩერქეზები, როგორც ითქვა, მხოლოდ თემურ ლენგის შემდეგ გამოჩნდნენ ჩრდილოეთ კავკასიაში. მათ მრავალრიცხოვან უსახელო ტომებს სახელებს ანიჭებდნენ მათ მიერვე დაპყრობილი სხვა ადგილობრივი ტომების სახელების მიხედვით. მაგალითად, როცა ჩერქეზ-ადილეველებმა ჩრდილოკავკასიის „ბასიანის“ პროვინცია დაიპყრეს, მათ ამ პროვინციის სახელი თავიანთ სატომო სახელად აქციეს ბას-აბაზ ფორმით და ისინი „აბაზებად“ იწოდებოდნენ. მსგავსადვე, დასავლეთ საქართველოში ჩასახლების შემდეგ მათ მიისაკუთრეს მათ მიერ დაპყრობილი აფშილების სახელიც (აფსუა). აფსუას ფორმით საბოლოოდ, აბასგებისა და აფსილების (ქართული ტომები) სახელები მათ სახელებად გადაიქცა.

ქართული ისტორიოგრაფია ახლაც არამართებულად მიიჩნევს, თითქოსდა, „ყვა“ და „ფს“ ფუძეები ადილეური წარმოშობისა იყოს, მაშინ როცა ინდოევროპულ ფუძეში „კვა“ წყალს ნიშნავს და ასევე ქართულშიც. რწყვა, ყვინთვა, ყურჭუმალი, ჭყურტი, წყური და სხვა მრავალი ქართული სიტყვა, რომელთა ფუძე-ძირებში, „ყვა“ არის, ზოგადად წყალს აღნიშნავს, ისევე როგორც ფუძე „ფს“, ამიტომაც საქართველოში უამრავ მდინარესა და წყალს ერქვა ეს სახელები. მაგალითად, ბობოყვათი – ნიშნავს ბობოს-წყალს, გუდაყვა – გუდასწყალს. ასე მრავალი ჰიდრონიმია ნაწარმოები ისევე როგორც ფუძე „ფს“-თი.

5.5. სანიგები

აბასკების გვერდით სანიგები ცხოვრობდნენ. „ძიდრიტების გვერდით ლაზები არიან, ლაზების მეფე მაღასაა, რომელსაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. ლაზების მეზობლები აფსილები არიან. მათმა მეფემ იულიანემ მეფობა შენი მამისგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები არიან. აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი. სანიგთა მეფემ სპადაგამ ტახტი შენგან მიიღო... სულ ტრაპეზუნტიდან დიოსკურიადამდე, ახლანდელ სებასტოპოლისამდე არის 2260 სტადიონი... აქ მთავრდება რომაელთა სამფლობელოები... დიოსკურიიდან რომ მიდიხარ

პირველი სადგურია პიტიუნტში 350 სტადიონის მანძილზე. აქედან ნიტიკემდე 150 სტადიონია“ (იქვე, გვ. 43, 52).

თითქმის ყველა ავტორი (პროკოფი კესარიელი, აგათია და სხვანი) დასავლეთ საქართველოში აფსილებისა და აბასგების მალა, უფრო ჩრდილოეთით მცხოვრებლად წარმოადგენენ სვანებს, ამიტომაც არიანესთანაც აფსილებისა და აბასგების მალა მცხოვრებთ ეწოდებოდათ სანიგები, სადაც იყო ქალაქი სებასტოპოლისი, ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ სანიგები იყვნენ სვანები. ჩანს, ეტიმოლოგიურად „სან“ და „სუან“ ერთი ფუძე-ძირია. აქ შეიძლება გავიხსენოთ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომელშიც ნათქვამია – „ეგრისი, რომელ არს სვანეთი“, ანუ საუბარია ისტორიულ ჩრდილო ეგრისზე. ლაზების ზემოთ აფსილები ცხოვრობდნენ, მათ შემდეგ აბასკები და სანიკები (აბასგები და სანიგები). ზღვისპირეთში იბერიის შევიწროების შემდეგ ისინი ლაზების ქვეშევრდომებად იქცნენ. აფსილების სახელს აფსაროსთან აკავშირებენ, ისინი თითქმის დიოსკურიამდე (სებასტოპოლისამდე) აღწევდნენ (იქვე, გვ. 104).

5.6. გეორგები

როგორც ითქვა, სინდიკესთან ცხოვრობდნენ კერკეტები, რომელთაც ასევე სტრაბონიც ახსენებს. კერკეტები იგივე გერგეტები, ანუ გეორგეტები არიან. გეორგების ტომს ჩრდილოეთ კავკასიაში სხვებიც ახსენებენ.

დასკვნა

ჩვენი თვალსაზრისით, არიანემ იმოგზაურა ტრაპეზუნტიდან მხოლოდ აფსაროსამდე და მან იმპერატორს გაუგზავნა აფსაროსიდანვე საიდუმლო ანგარიში ლათინურ ენაზე და ასევე საზოგადო აღწერილობა ბერძნულად. შემდგომ დროს (ან სხვა ეპოქაში) არიანეს ბერძნული ანგარიში გამოუყენებიათ იმ პერიპლუსებისათვის, რომელთაც ადგენდნენ შავი ზღვის გარშემო გემით მოგზაურთათვის. ეს პერიპლუსები, ჩანს, ყოფილა სხვადასხვა ავტორისა და ამასთანავე ნაკლოვანიც. მომხდარა ისე, რომ არიანეს მიერ აღწერილი ანგარიში ტრაპეზუნტიდან აფსაროსამდე მეორეჯერაც გაუმეორებიათ და დაუმატებიათ პირველისთვის, ანუ აფსაროსიდან ვიდრე სებასტოპოლისამდე (და ქობოსამდე) გამეორებულია არიანეს პირველი აღწერა, ამას მიუთითებს ასევე ის, რომ აფსაროსისა და სებასტოპოლისის მეციხოვნეთა მიმართ არიანეს თითქმის ერთი და იგივე სიტყვებია გამეორებული. „ხელფასი დავურიგე ჯარისკაცებს“, „დავათვალიერე იარაღი“, მოვინახულე „ავადმყოფები“, შევამოწმე „პურის მარაგი“ ანდა შევამოწმე ციხის „კედელი“.

სავარაუდოდ, ქობოსამდეც რომაა მეორეჯერ გამეორებული არიანეს მონათხრობი, იქიდან ჩანს, რომ „გამოგიგზავნე ლათინური წერილი“ გამეორებულია აქაც (ლათინური წერილი არიანემ იმპერატორს გაუგზავნა აფსაროსიდან, მისი ეს მითითება მეორდება მდ. ქობოსიდანაც. ეს საეჭვოს ხდის, რომ არიანეს აღწერილობა რამდენჯერმე განმეორდა შავი ზღვის პერიპლუსში).

საფიქრებელია, რომ პერიპლუსების შემდგენლების შეცდომა გამოიწვია ქალაქების სახელების ერთი და იგივეობამ, მაგალითად, პტოლემეს ცნობით, სებასტოპოლისი ერქვა აფსაროსსაც (ფლავიუს არიანე, 1961, გვ. 67), ხოლო სტრაბონის ცნობიდან ჩანს, რომ პიტიუნტი მდებარეობდა ათინასთან („ნავსადგური რიძოსი ათენსა და პიტიუნტს შორის, Strabo, VII, 5,7, ფლავიუს არიანე, 1961, გვ. 65).

როგორც ჩანს, შემდგომ ეპოქაში სებასტოპოლისი უკვე ერქვა არა აფსაროსს, არამედ მისგან ჩრდილოეთით მდებარე სხვა ქალაქს, ასევე პიტიუნტი შემდეგ დროს იყო ალბათ არა ათინასთან, არამედ უფრო ჩრდილოეთით. ამიტომაც სადაც კი ამ ქალაქების სახელები შეხვდათ არიანესთან, მათივე სახელის მიხედვით უკვე მათ მიაწერეს არიანეს აღწერილი შესაბამისი ცნობები.

ამჟამად მიიჩნევა, რომ აფხაზები იყვნენ აბასკები, ანუ აბასკებს, თითქოსდა, ქართულად აფხაზები ერქვათ (იქვე, გვ. 104), მაგრამ ეს არასწორი აზრია. როგორც ითქვა, სიტყვა აფხაზის ფუძე- ძირია „ფ-ხაზ“, ხოლო აბასკისა „ბას“. ერთი დაკავშირებულია სახელ ხაზარეთთან, მეორე კი წყალთან (ფს, ბს). ეს ფუძე-ძირები სხვადასხვა წარმოშობისაა.

მაშასადამე, არიანეს კვლევა არ იძლევა მტკიცე საფუძველს, რომ პიტია-ბიჭვინთად მივიჩნიოთ აფხაზეთში, სებასტოპოლისი კი ცხუმად. პირიქით, **არიანეს პერიპლუსი ამ მხრივ არაა სანდო წყარო, მის მიხედვით პუნქტებისა და მდინარეების ადგილსამყოფელის განსაზღვრა იძლევა საეჭვო შედეგს. ამიტომაც მის მიხედვით დასავლეთ საქართველოში ტომების საცხოვრისი ტერიტორიების განსაზღვრა არასწორია. მასზე გაცილებით უფრო სანდო წყაროა „ქართლის ცხოვრება“, რომლის ცნობები დასავლეთ საქართველოს მიმართ, სამწუხაროდ, ამჟამად უგულებელყოფილია. 8.05.2012.**

არიანე წერს, რომ დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიის ერთი ნაწილი უშუალოდ შედიოდა იბერიის სამეფოში.

არიანამდე ხუთი საუკუნით ადრე, ქსენოფონტის დროს, ჯერ კიდევ არ არსებობდა იბერიის სახელმწიფო, მაგრამ ქართული ტომების სიმრავლე ცხოვრობდა დასავლეთ საქართველოში, ხოლო არიანეს დროს უკვე არსებობს ქართლის სამეფო, რომლის სახელმწიფო საზღვრები დასავლეთ საქართველოში შავ ზღვამდე აღწევს. მეფე ფარსმანის ეპოქაში იბერების ტომი ძიდრიტები შავი ზღვის პირას ცხოვრობდა.

არიანე შავი ზღვისპირა ქართული ტომების შესახებ წერს – „შემდეგი ტომები გავიარეთ: **ტრაპეზუნტელების მოსაზღვრენი, როგორც ქსენოფონტიც ამბობს, არიან კოლხები** და ტომს, რომელიც უგულადესია და ტრაპეზუნტელების მოსისხლე მტერი, ქსენოფონტი დრილებს უწოდებს, მე კი ვფიქრობ, რომ ისინი სანები არიან. ესენი მეტად კარგი მეომრები არიან... ამათ გვერდით არიან **მაკრონები** და ჰენიოხები, მათი მეფე ანქი-ალეა. **მაკრონების და ჰენიოხების მეზობლები ძიდრიტები არიან, ესენი ფარსმანის ქვეშევრდომები არიან.**

ძიდრიტების გვერდით ლაზები არიან. ლაზების მეფე მაღასაა, რომელსაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. ლაზების მეზობლები აფსილები არიან, მათმა მეფემ იულიანემ მეფობა შენი მამისაგან მიიღო. აფსილების მეზობლები აბასკები არიან. აბასკთა მეფე რესმაგაა, ამასაც ტახტი შენგანა აქვს მიღებული. აბასკთა მეზობლები სანიგები არიან, მათ მიწაზე იმყოფება სებასტოპოლისი...”

არიანეს მონათხრობიდან აშკარაა, რომ ქართლის სამეფოს საზღვრები შავ ზღვამდე ვრცელდება. გარდა ამისა, აუცილებლად საგულისხმოა, რომ რომის იმპერია სისხლხორცეულად დაინტერესებული იყო ხელთ ეგდო შავი ზღვის სანაპიროები. ის იპყრობდა შავი ზღვისპირა ქვეყნებს და იმორჩილებდა ტომებს. რომის ასეთი სიძლიერის დროსაც კი რომის მიერ დასავლეთ საქართველოში დაპყრობილ ტერიტორიაში იბერიის სახელმწიფო სოლივით არის შეჭრილი. გარდა ამისა, რომს არ ემორჩილება დრილების, ანუ სანების ძლიერი ტომი, რომელიც განუწყვეტლივ თავს ესხმის რომის ტერიტორიას ტრაპეზუნტში. არიანე იმპერატორს ჰპირდება, რომ ან დაიმორჩილებს ამ ტომს, ანდა გააძევებს თავისი ქვეყნიდან. თუ ეს ტომი არ ემორჩილება რომს, უნდა ვიფიქროთ, რომ ის კარგად არის განწყობილი იბერიის სამეფოს მიმართ, რომლისგანაც, ალბათ, ძლიერდება კიდევ.

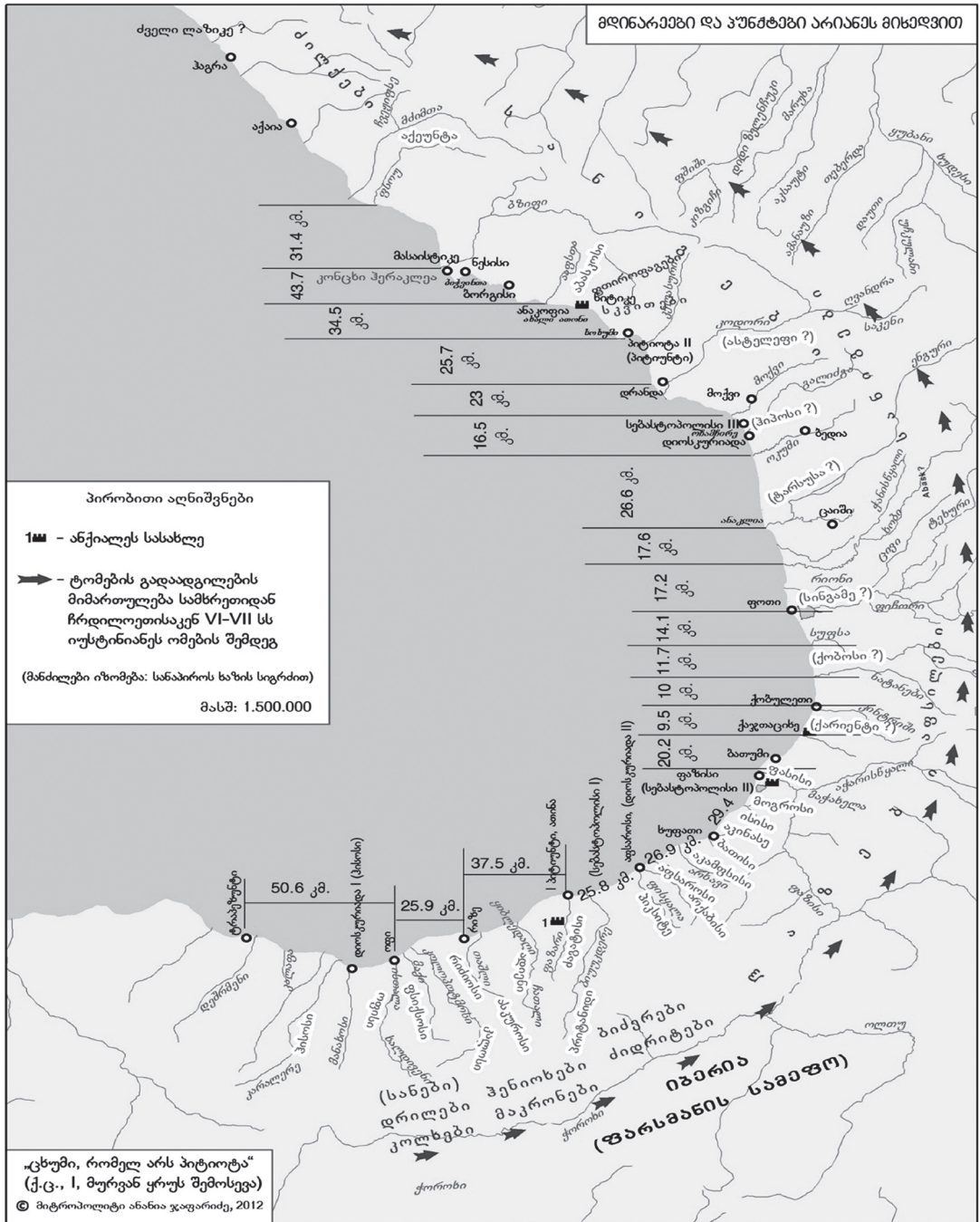
სანების ანუ დრილების მეზობლები არიან მაკრონები და ჰენიოხები.

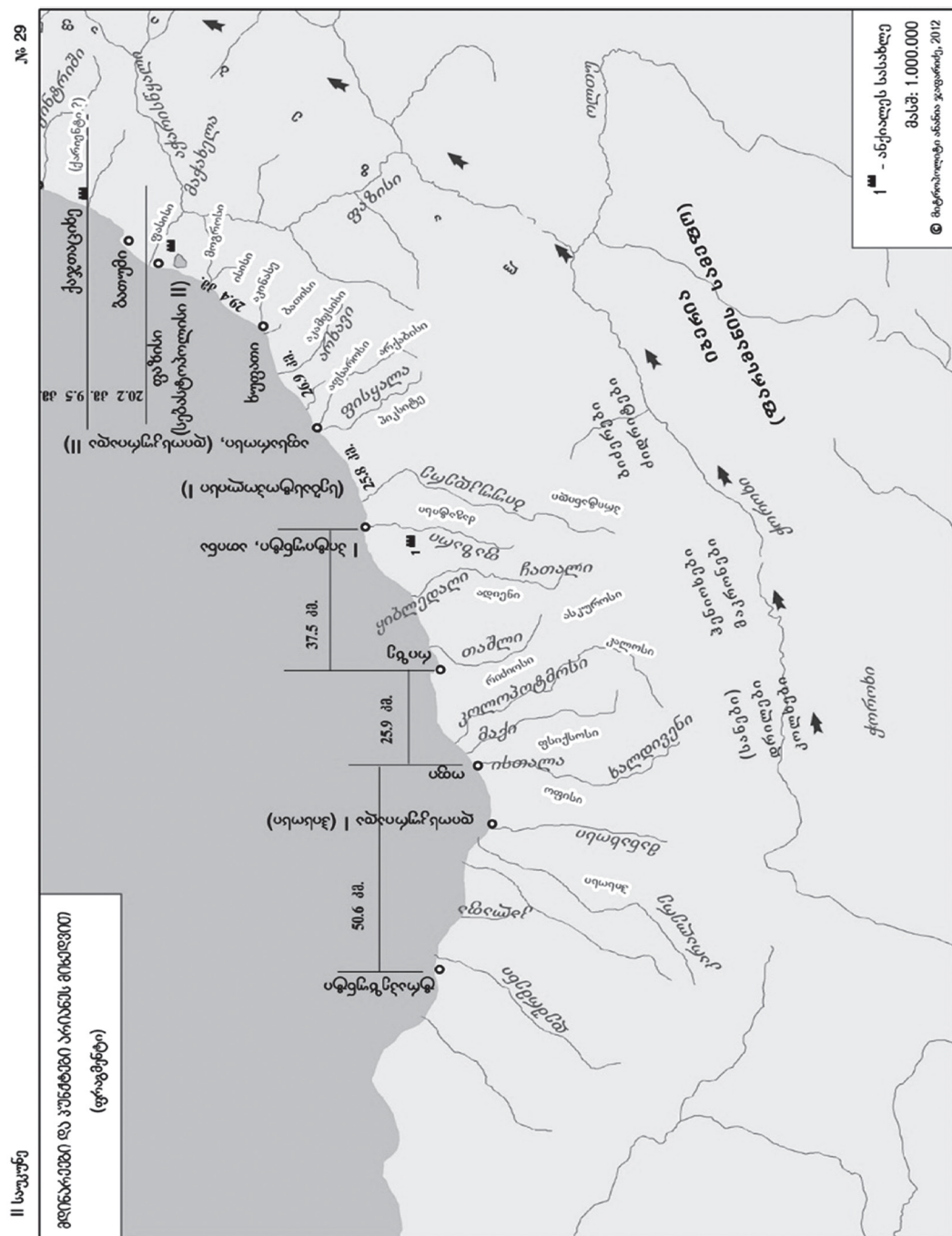
არიანე არ წერს, ამათი მეფე ემორჩილება თუ არა რომს, უნდა ვიფიქროთ, რომ არ ემორჩილება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, არიანე აუცილებლად ასიამოვნებდა თავის იმპერატორს და მისწერდა, რომ მათმა მეფეებმა მეფობა თქვენგან ან თქვენი მამისგან მიიღესო. უნდა ვიფიქროთ, რომ **მაკრონებისა და ჰენიოხების მეფეებს კავშირი აქვთ ფარსმანის იბერიის სახელმწიფოსთან.**

„ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით, ქართლის სამეფოს საზღვარი დასავლეთ საქართველოში გადიოდა შავ ზღვასა და მდინარე ეგრისწყალზე. ამ მდინარემდე ტერიტორიები ქართლის სამეფოს ეკუთვნოდა. ეგრისწყალს-ზემოთა ქვეყნები, რომელთაც შემდგომ ეწოდა საკუთრივ აფხაზეთი, არ შედიოდა ქართლის სამეფოში. რომის იმპერიას მოუხერხებია ქართლის სამეფოსთვის მხოლოდ ერთი ტომის – ლაზების ქვეყნის ჩამოშორება – ლაზთა მეფეს, მაღასას, არიანეს მიხედვით, სამეფო ტახტი მიუღია რომის იმპერა-

ტორისგან. რომის იმპერიას ქართლის სამეფოსგან მიუტაცნია მხოლოდ ეს ტერიტორია. აქედანაც ჩანს, თუ რა მტკიცე და ძლიერი პოლიტიკური ერთეული ყოფილა ქართლის სამეფო, რომელიც შექმნილა ფარნავაზის მიერ. თვით რომის იმპერიის დროსაც კი, ეს სამეფო ახერხებდა შავ ზღვაზე გასვლას. ცხადია, რომის იმპერიის მიერ კავკასიაში აგრესიის დაწყებამდე ქართლის სამეფო შეძლებდა დასავლეთ საქართველოს მთელი ტერიტორიის დაჭერას. აქედანაც ჩანს „ქართლის ცხოვრების“ სიმართლე. თუ ეგრისწყლის აღმოსავლეთით მცხოვრები ტომები აფსილები, აბასკები, სანიგები არ შედიოდნენ ძველი ქართლის სამეფოში, მაშინ არიანეს განცხადება, რომ ამ ტომთა მეფეები რომისგან იღებენ ტახტს, გასაკვირი არ არის. თ. ყაუხჩიშვილი იბერიის სახელმწიფოს სიძლიერის შესახებ წერს (სხვა მომენტთან დაკავშირებით): ...„იოსებ ფლავიუსის ეს ცნობა მნიშვნელოვანია ქართველი მეფის განწყობილებისა და როლის გასარკვევად საერთაშორისო სიტუაციაში: რომის იმპერატორი ქრთამებით იბირებს, ვერ უბრძანებს იბერთა მეფეს პართელი მეფის წინააღმდეგ მოქმედებას, იბერთა მეფეს შეუძლია არ დაეთანხმოს რომაელ იმპერატორს...“

იბერიის სამეფოში შემავალი ძიდრიტთა ტომი, არიანეს მიხედვით, I საუკუნეში ცხოვრობს შავი ზღვის სანაპიროზე, ტერიტორიაზე, რომელიც მოქცეულია ტრაპეზუნტის, რიზესა და მდინარე რიონს შორის, ანუ იქ, სადაც ამჟამად ცხოვრობენ აჭარლები და გურულები – ქართვების ტომები. ქართვების შავი ზღვისპირეთში ცხოვრებას ჰქონდა დიდი ხნის ისტორია, ჩანს, აქვე უხილავს ქსენოფონტს ხალიბები და ტაოხები.<https://meufeanania.info/roma/>





8

პროკოფი კესარიელი

(VII ს.)

ლაზიკის შესახებ

პროკოფი კესარიელი (490-565) იუსტინიანეს ეპოქის გამოჩენილი ბიზანტიელი ისტორიკოსი ორ ადგილას წერს, რომ მისთვის უმთავრესია „ჭეშმარიტების კვლევა“.

პროკოფი კესარიელის, აგათია სქოლასტიკოსისა და სხვა ბერძენ-რომაელი ავტორების ნაშრომები მიუთითებს, რომ მათ მიერ მოხსენიებული ლაზიკა მდებარეობდა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ კი, ტრაპეზუნტის რეგიონის მხარეს.

პროკოფი წერს – „ყველა ადამიანს მეტწილად სჩვევია, რომ, თუ კი მათ ერთხელ შეითვისეს რაიმე აზრი, ისინი აღარ ცდილობენ ჭეშმარიტება გამოიკვლიონ, არც რაიმე ახალ აზრს იღებენ, არამედ მათ ძველი აზრი მიაჩნიათ საღად და პატივსაცემად, ხოლო თანამედროვე აზრს სათაკილოდ და სასაცილოდაც კი თვლიან“ (პროკოფი, გეორგიკა, II, 1965, გვ. 139).

პროკოფი კესარიელმა, რომელიც მოღვაწეობდა იუსტინიანეს დროს (VI ს-ის I ნახევარი) დანერა სამი თხზულება: „პოლემიკა“, „შენობათა შესახებ“ და „ანეკდოტა“. ჩვენს წიგნში განხილულია პროკოფის ამ ნაშრომებიდან ის თავები, რომელნიც ეხება ლაზიკას. მათ შორისაა „პოლემიკის“ I-II თავი – „ომი სპარსელებთან“ და V-VII თავი – „ომი გუთებთან“, რომელნიც ს. ყაუხჩიშვილმა თარგმნა და დაბეჭდა თავის ცნობილ და შესანიშნავ „გეორგიკების“ მეორე ტომში (1965 წ.). ჯ. შოშიაშვილმა თარგმნა და გამოსცა პროკოფის წიგნი „შენობათა შესახებ“ (2006 წ.), ხოლო ნ. ეფრემიძემ „სადღუმლო ისტორია“ (1989 წ.).

პროკოფის სამივე თხზულებიდან გვერდების მიხედვით მოყვანილია ციტატები, რომელთაც ერთვის შესაბამისი კომენტარები.

I. პროკოფი კესარიელი

„ომი სპარსელებთან“

De Bello Persico (BP)

1. იბერები საუკეთესო მართლმადიდებლები არიან

„იბერები ქრისტიანები არიან და ამ სარწმუნოების წესებს ყველა იმათზე უკეთ იცავენ, რომელთაც ჩვენ ვიცნობთ, ხოლო ძველთაგანვე სპარსელთა მეფის ქვეშევრდომნი გამხდარან“ (გეორგიკა II, გვ. 48).

პროკოფი ერთ-ერთი პირველია იმ მრავალ ავტორთა შორის, რომელნიც ქართველთა უძველესი მართლმადიდებლობის შესახებ მიუთითებენ.

მართალია, პროკოფის დროს იბერია პოლიტიკურად სპარსეთის ხელთ იყო, მაგრამ ქრისტიანობას მტკიცედ იცავდა.

2. კათალიკოსი

„ქრისტიანთა მღვდელმთავარსაც კათოლიკოსს უწოდებენ ელინთა ენით, რადგან ის ერთი განაგებს ყველა აქაურ სოფლებს“ (გეორგიკა II, გვ. 88).

აქაური სოფლების ქვეშ იგულისხმება ჭოროხის ხეობისა და ოფ-რიზეს რეგიონი ისტორიულ ლაზიკაში. აქ, ოფში, IV ს-ში წმ. ნინოს დაუარსებია სა-ეპისკოპოსო კათედრა (XVII ს-ის ლაზეთის მიტროპოლიტ გერმანეს იმ ცნობის თანახმად, რომელიც მან რუსეთის ხელმწიფეს მიაწოდა).

IV საუკუნის ერთ პერიოდში ტერიტორია ოფ-რიზედან ჭოროხამდე, ჯერ კიდევ, ქართულ სახელმწიფოს ეკუთვნოდა, შემდგომ, V ს-ში, მის დაპყრობას ცდილობდა ბიზანტია, თავისი გაძლიერებისთანავე ქართველი ხელმწიფეები ამ მხარეს იბრუნებდნენ, მაგალითად, ვახტანგ გორგასალმა საგანგებოდ ილაშქრა კიდევ აქ და დაუბრუნა ქართლის სამეფოს ეს მიწა-წყალი, აქვე, ამავე რეგიონში (კერძოდ, ჭოროხის ხეობაში მან ააგო ეკლესიები და დააფუძნა მონასტრები), შესაბამისად, აქაური სოფლები ქართლის კათალიკოსის იურისდიქციაში შედიოდა V საუკუნეში, ასევე ყოფილა პროკოფი კესარიელის დროსაც, ამიტომაც აქაური ხალხი (მათზე წერს პროკოფი) ჯერ კიდევ თავისთავს ქართველი კათალიკოსის იურისდიქციას მიაკუთვნებდა ლაზიკისათვის ომების დაწყებამდე, თუმცა ომის შემდეგ ვითარება შეიცვალა.

აქ უნდა გავიხსენოთ გელასი კესარიელის ცნობა, რომ „ტყვე ქალმა“ მოაქცია, ანუ გააქრისტიანა პონტოს ნაპირას მცხოვრები იბერები და ლაზები.

ზღვისპირეთში ქართული ეკლესიის იურისდიქციასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენოთ ასევე მოსე ხორენელის ცნობა, რომ წმ. ნინომ იქადაგა „კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“, ძველი ქართული წყაროებით, კლარჯეთის რეგიონი თავდაპირველად ოფ-რიზესაც მოიცავდა, ხოლო მასქუთების ტომი კასპიის ზღვისპირზე ცხოვრობდა. ამ რეგიონში (კლარჯეთ-ლაზიკიდან კასპიის ზღვამდე) უქადაგნია წმ. ნინოს.

ამ მხრივ, ოთხი წყაროს – პროკოფის, გელასი კესარიელის, მოსე ხორენელისა და ლაზიკის მიტროპოლიტ გერმანეს ცნობები ერთმანეთს ადასტურებს და ავსებს. ამ ცნობებიდან ჩანს, რომ IV-V-VI საუკუნეებში ზღვისპირეთი (ოფ-რიზეს რეგიონიდან) ჯერ კიდევ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა; ტრაპეზუნტამდე კი „ლაზთა ეპისკოპოსების იურისდიქცია გავრცელდა. „ლაზთა“ ეპისკოპოსები, ნ. ადონცის კვლევით, ზიგანა-გუმუშხანეს რეგიონის ეპისკოპოსებს ერქვათ.

3. იბერთა მარჯვნივ სპარსელები ცხოვრობენ

„იბერთა მარჯვნივ, აღმოსავლეთით ცხოვრობენ სპარსელთა ტომები“ (იქვე, გვ. 48).

იბერიის მარჯვნივ მცხოვრები ალბანელები ნაკლებ სავარაუდოა, რომ პროკოფის სპარსელებად მიეჩნია, ჩანს, მის მიერ იბერების საცხოვრისად მოიაზრებოდა ასევე მიწა-წყალი ვანის ტბის მიმართულებით (ე.ი. ტაო, ბასიანი და მიმდებარე მხარეები), რომლის იქითაც იყო სპარსეთი – თავისი სპარსული ტომებით.

[ჩანს, პროკოფი ერთმანეთისაგან ასხვავებდა ტერმინებს „იბერები“ და „იბერია“, რადგანაც მის დროს იბერები იბერიის გარეთაც ცხოვრობდნენ].

4. იბერთა მარცხნივ ლაზიკეა

„იბერთა მარცხნივ, დასავლეთით მდებარეობს ლაზიკე“ (გეორგიკა II, გვ. 48).

პროკოფის მიერ იბერიის ქვეშ მოიაზრება მესხეთიც (კოლა-არტაანით), რომლის დასავლეთით – მართლაც იყო ლაზიკე.

5. იბერთა მეფე გურგენი ლაზიკეში გაიქცა

იბერთა მეფე გურგენი „ლაზიკეში გაიქცა იბერთა ყველა დიდებულითურთ, თან წაიყვანა ცოლი, შვილები და ძმები, რომელთაგან უხუცესი იყო პერანი“ (იქვე, გვ. 50).

გურგენის სამეფოში ასევე კოლა-არტაანიც შედიოდა, რომლის დასავლეთით არტანუჯ-ჭოროხის ხეობა იმჟამად ლაზიკედ იწოდებოდა.

მეფის შემდეგ მეორე პირს – ანუ „უხუცესს“ იბერთა სამეფო სახლში მოიხსენებს სტრაბონიც.

ივ. ჯავახიშვილის აზრით, „I-II სს-ში მეფობის უფლების მემკვიდრეობის რიგი პირდაპირი კი არ არის, არამედ, ეს უფლება უფროსობით გადადის მთელი სამეფო საგვარეულოს ამა თუ იმ წევრზე“ (ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 180).

6. კოლხიდა – ლაზიკე

პროკოფი წერს: სპარსელთა აზრით, **„კოლხიდას ახლა ლაზიკე ეწოდება, ძველთაგანვე სპარსელთა ქვეშევრდომი იყო, რომაელებს უსამართლოდ უჭირავთ“** (იქვე, გვ. 47).

სპარსელებმა VI ს-ში დაიქვემდებარეს ისტორიული საქართველო, მის ერთ-ერთ ნაწილად მიიჩნევდნენ ისინი ლაზიკას, ამიტომაც გალიზიანდნენ, როცა ლაზიკა რომაელებმა დაიჭირეს.

7. ლაზიკე მთაგორიანია

სპარსთა მეფე ხოსრო ამბობს: **„ლაზების ქვეყანა საკმაოდ ძნელგასასვლელია მსუბუქად ჩაცმული კაცისათვისაც კი, რადგან ის ზომაზე მეტად დაქანებულია და ხშირად უზარმაზარი ტყეების შემცველი დიდ მანძილზე“** (იქვე, გვ. 81).

დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური და ძირითადი ნაწილი მისი ბარია. ამიტომაც ის არ არის „**ძნელგასასვლელი დაქანებული**“ ფერდობებიანი ქვეყანა, რადგანაც ვრცელი ქვეყანა ფოთიდან შორაპნამდე, სადაც ივარაუდება ლაზიკის ცენტრალური ნაწილის არსებობა – ვაკეა (ხოლო ტერიტორია სურამიდან შორაპნამდე იბერიის ნაწილად მიიჩნევა).

ლაზიკა არ იყო სწორი ზედაპირის მქონე (ანუ ვაკე) ქვეყანა, არამედ იყო „დაქანებული“ მთიანეთის ფერდობებიანი ქვეყანა, ამიტომ ჩვენ ქვემოთ პროკოფის ცნობებზე დაყრდნობით ვამტკიცებთ, რომ ლაზიკა და დასავლეთ საქართველოს ბარი სხვადასხვა ქვეყანა იყო.

პოლიტიკური ლაზიკა ერგე-ლიგან-ხუფათ-კლარჯეთის მხარეებს მოიცავდა და არა თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს ცენტრალურ ნაწილს.

8. კლდეები ფაზისთან

„ლაზიკე ყველგან, მდინარე ფაზისის როგორც აქეთა, ისე იქეთა მხარეზე – გაუვალა. ქვეყნის ორსავე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია, რომელნიც იქ დიდ მანძილზე ვიწრობებს ქმნიან. ასეთ გზებს რომაელები „კლისურებს“ უწოდებენ ელინური გამოთქმით“ (გეორგიკა II, გვ. 102).

როგორც ცნობილია, დასავლეთ საქართველოს დაბლობში, რიონის სანაპიროებზე არსადაა მსგავსი კლდეები, რომელთაც პროკოფი აღწერს, რაც შეეხება ჭოროხს, მისი სანაპირო მართლაც კლდოვანია.

მაშასადამე, ამ ნიშნითაც პროკოფის „ფაზისი“ არაა რიონი.

მაღალკლდიანობის გამო გაუვალა ჭოროხისა და მისი შენაკადების სანაპიროების ორსავე მხარეს აღმართული უზარმაზარი კლდეები, შესაძლებელია, ყველამ თავისი თვალთ ნახოს ართვინ-არტანუჯის რეგიონში.

არტანუჯისაკენ მიმავალ ვიწრო გზას „ჯოჯოხეთის კანიონსაც“ უწოდებენ, რადგანაც გზის ორივე ნაპირზე 200-300 მეტრი სიმაღლის შვეული კლდეებია აღმართული, რომელნიც აქ, მართლაც, „დიდ მანძილზე ვიწრობებს ქმნიან“. ასეთ გზას უწოდებდა პროკოფი კლისურას – მისი სიტყვით ასეთი იყო „გზები, რომელთაც რომაელები „კლისურებს“ უწოდებდნენ ელინური გამოთქმით“.

არტანუჯ-ართვინის დამაკავშირებელი ეს გზა რეალურად ამჟამადც მოქმედია, ამ გზით შედიოდნენ იბერიიდან მომავალი სპარსელები ლაზიკაში.

9. მარილი და ღვინო

„ლაზიკეში არსად არ არის მარილი, არც ხორბლეული მოდის, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე, ყველაფერი შემოაქვთ მათთან ნავებით რომაელთა სანაპიროებიდან“ (იქვე, გვ. 96).

აქედან ჩანს, რომ „ლაზიკე“ ზღვისპირა და მდინარე ფაზისისპირა ზოლია.

„ლაზიკე“ რომ ყოფილიყო დასავლეთ საქართველო, ვთქვათ, თანამედროვე თერჯოლის რაიონი, როგორ უნდა შეეტანათ იქ ღვინო, მარილი და ხორბალი ზღვიდან, ანუ რომაელთა სანაპიროებიდან „ნავებით“? ამისათვის საჭირო იქნებოდა სახმელეთო ან სამდინარო გზები, გარდა ამისა, იქ ღვინის შეტანა ვითომ საჭირო იქნებოდა? ცხადია, რომ არა, თერჯოლა, ზესტაფონი, შორაპანი, ბაღდათი და მიმდებარე რაიონებისმომცველი ტერიტორია საქართველოში ღვინის პროდუქციის ძირითადი მწარმოებელია, ამიტომაც პროკოფის ცნობა, რომ იქ **„არც ხორბლეული მოდის, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე, ყველაფერი შემოაქვთ მათთან ნავებით რომაელთა სანაპიროებიდან“** – მათ არ ეხება. აქ არა თუ ხორბლისა და ღვინის, არამედ სუბტროპიკული ხილის მოწვევაცაა შესაძლებელი, რადგანაც საერთოდ, დასავლეთ საქართველო სუბტროპიკული რეგიონია.

რადგანაც **„ყველაფერი შემოაქვთ მათთან ნავებით რომაელთა სანაპიროებიდან“**, ამიტომ „ლაზიკე“ ზღვისპირზე და მდინარისპირზე განლაგებული ვიწრო ქვეყანა უნდა ყოფილიყო, რომელსაც გრძელი სანაპირო ჰქონდა, და სადაც პროდუქტი შეჰქონდათ ნავებით.

ასეთია, მაგალითად, ჭოროხის ხეობა, სადაც პროდუქტის სანაპიროდან ხეობის სიღრმეში შეტანას გრძელი გზები არ ესაჭიროება – **სამდინარო გზაც საკმარისია**. ჭოროხის **სამდინარო გზა აქ იყო ზღვასთან დამაკავშირებელი უპირველესი სავაჭრო არტერია**, ასეთივე იყო ამ სამდინარო გზის დანიშნულება XIX საუკუნეშიც კი თვითმხილველ მეცნიერთა აღწერით.

ეს სავაჭრო-სამდინარო გზა XIX საუკუნეშიც მოქმედებდა, ბაქრაძის, ვეიდენბაუმისა და ყაზბეგის აღწერით ართვინიდან ბათუმამდე 200-ზე მეტი სავაჭრო ნავი დაცურავდა. ჭოროხზე „სანავეს“ ახსენებს აშოტ კურაპალატის ცხოვრებაც. ამ ნავებით ზღვიდან ართვინამდე და პირიქით, სწორედ **ხორბალს, მარილს, სამშენებლო ხე-ტყის მასალებსა და მსგავს ეზიდებოდნენ XIX ს-შიც კი**. ამასვე აღწერს პროკოფიც VI ს-ში.

ჩანს, პროკოფის ლაზიკა ძირითადად ჭოროხის ხეობა და ერგე-ლიგანი იყო.

10. ხოსრო კოლხეთში

იუსტინიანეს მეფობის მე-6 წელს სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის დაიდო „უფადო ზავი“. სპარსელებმა რომაელებს დაუბრუნეს ლაზიკის სიმაგრეები, რომლებიც რომაელებს ამ ომამდე ეჭირათ (გეორგიკა II, გვ. 62).

შემდეგ, სპარსელთა მეფე **„ხოსრო დიდი ჯარით შეიჭრა კოლხეთში“** (იქვე, გვ. 63).

ჩვენ ქვემოთ ვამტკიცებთ, რომ ის შეიჭრა არა სურამის უღელტეხილის გზით, არამედ მესხეთის მხრიდან არსიანის ქედის გადაშვებით ე.წ. კლარჯეთის გზით (არტაან-არტანუჯ-ართვინ-ზღვისპირის გზით).

ლაზიკასა და სპარსეთს შორის იბერია და პერსარმენია მდებარეობდა.

პროკოფის ნაწერებში სპარსეთ-ბიზანტიის ომის დროს ხშირად, და შეიძლება ითქვას მუდამ, ერთად იხსენიება „არმენია, ქანეთი, ლაზიკა“ (იქვე, გვ. 64), რადგან ისინი ერთმანეთის მეზობელი ქვეყნები იყვნენ.

11. ხოსროს გზა

„როდესაც ლაზები წინ მიუძღვებოდნენ ხოსროს, მათ გადავლეს მდ. ბოასი და ისე მივიდნენ პეტრაში, რომ ფაზისი მარჯვნივ ჰქონდათ თითქოს იმიტომ, რომ მათ წინასწარ განჭვრიტეს რათა მდინარე ფაზისის გადასასვლელად არც დრო და არც შრომა დასჭირვებოდათ, ხოლო ნამდვილად იმიტომ, რომ არ სურდათ „სპარსელებისთვის ეჩვენებინათ თავიანთი საბინადრო ადგილები“ (გეორგიკა II, გვ. 102).

დიდი სიგრძის მდ. ჭოროხს, თავისი დინების სხვადასხვა მონაკვეთში, სხვადასხვა სახელი ერქვა. მას სათავეში „აკამფსი“ და „ბოასი“ ერქვა დაახლოებით ართვინამდე, ხოლო ართვინიდან ზღვამდე – „ფაზისი“.

პროკოფი ბოასს მდ. ჭოროხს უწოდებდა კარჩხალის მთიანეთამდე (ართვინთან ახლოს), ამიტომაც ხოსრომ ან მდ. ბოასი გადალახა ამ ადგილას, ანდა სახელ „ბოასს“ რომაელები ასევე უწოდებდნენ მდ. იმერხევს, რომელსაც სათავეში, გ. ყაზბეგის ცნობით, მართლაც „ყვირილა“ ერქვა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მდინარეები, „სვეტიცხოველი“ 2, 2010, გვ. 46-55).

ქართულ წყაროებში ნახსენები საერთაშორისო მნიშვნელობის „გზა კლარჯეთისა“ არტაანიდან ზღვისაკენ ჯერ თანამედროვე არტანუჯში შედიოდა, შემდეგ გადალახავდა მდ. იმერხევსა და ასევე გადალახავდა მდ. ჭოროხს და შედიოდა ართვინში. იქიდან კი ზღვისაკენ სამდინარო და სახმელეთო გზებიც მიემართებოდა.

„კლარჯეთის გზით“ მავალი ხოსრო ჯერ მდ. იმერხევს გადაკვეთდა, შემდეგ კი ჭოროხს და ამავე გზით, ანუ ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გზით, სვლას გააგრძელებდა ზღვისაკენ, ამიტომაც ის ისე მისულა პეტრაში, რომ ფაზისი (ანუ ჭოროხი) მარჯვნივ ჰქონდა. ართვინიდან ზღვისაკენ ძველად მართლაც არსებობდა გზა ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გავლით, რასაც მარცხენა სანაპიროზე არსებული ქვის თაღოვანი ხიდების უამრავი ნაშთი და ადგილობრივ მცხოვრებთა მონათხრობი ადასტურებს, თუმცა ართვინიდან ზღვამდე ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროზე გამავალი გზა უფრო მნიშვნელოვანი იყო.

მარცხენა სანაპიროს გზით მავალი კაცისათვის, ცხადია, ჭოროხი ანუ ფაზისი მარჯვენა მხარეს აღმოჩნდებოდა. **ამიტომ წერს პროკოფი – ისე**

მივიდნენ პეტრაში, რომ ფაზისი მარჯვნივ ჰქონდათ (პეტრა ხუფათის რეგიონში მდებარეობდა, მდინარის მარცხენა ნაპირას. ეს მხარე მარჯვენა სანაპიროზე მდებარე მოხირისის მხარესთან შედარებით დაუსახლებელი იყო).

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით, ქალაქი არტანუჯი საერთაშორისო სავაჭრო ცენტრად ამ გზის მეშვეობით იქცა. როგორც ითქვა, ეს გზა დვინს (ე.ი სპარსეთსა და არმენიას) იბერიის (ანუ ამ შემთხვევაში არტაანის) გავლით ზღვასთან აკავშირებდა. დვინი-არტაან-არტანუჯის გზა ქართულ წყაროებში „კლარჯეთის გზის“ სახელითაა ცნობილი. ეს გზა არტაანთან იყოფოდა. მისი ერთი მთავარი ტოტი მცხეთა-თბილისისაკენ მიემართებოდა. მამასადამე, ეს გზა ასევე თბილისსა და საქართველოს შავ ზღვასთან აკავშირებდა. ეს ძირითადი გზა იყო, რომლითაც მრავალმა ქართველმა მეფემ ისარგებლა წყაროთა ცნობით. იბერიის, არმენიისა და სპარსეთის ზღვასთან დამაკავშირებელი ეს გზა I საუკუნეშიც კი ფუნქციონირებდა (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს მთავარი სავაჭრო გზები და არტერიები, გვ. 40-45).

როგორც აღწერიდანაც ნათლად ჩანს, ამ გზით შემოსულმა სპარსელთა მეფე ხოსრომ გადალახა მდ. ბოასი (როგორც ითქვა, ეს ჭოროხის სახელი იყო ამ ადგილებში, თანამედროვე ართვინის მაღლა, ხოლო მის დაბლა ვიდრე ზღვამდე ჭოროხს უკვე ფაზისი ერქვა) და ქ. პეტრამდე გაჰყვა მდინარე ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს, ისე რომ, როგორც პროკოფი წერს „ფაზისი (ე.ი. ჭოროხი) მარჯვნივ ჰქონდათ“. ეს არის ჩვეულებრივი სვლა-გეზი, ანუ ხოსრო პეტრაში მივიდა არა სურამის ქედის გზით, არამედ სპარსეთიდან ქ. პეტრამდე ყველაზე მოკლე გზით – სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მან გაიარა შემდგომდროინდელი კლარჯეთი და მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გზით მივიდა პეტრაში.

12. დვინი – სპარსთა ჯარის დასასვენებელი ადგილი ლაზიკის ომების დროს

პროკოფი წერს – სპარსელთა სარდალმა სურსათის ნაკლებობის გამო გადანყვიტა ჯარის მეტი წილი გაეყვანა ქ. პეტრადან, მართლაც, მან ქ. პეტრაში დატოვა 5 000 კაცი, „თვითონ კი დანარჩენი ჯარით მივიდა პერსარმენიაში და დაისვენა დვინის მახლობელ სოფლებში“ (გეორგიკა II, გვ. 115).

კიდევ ერთხელ უნდა დავუბრუნდეთ სპარსთა მიერ განვლილ გზას ლაზიკისაკენ. ქართული საბჭოთა ისტორიოგრაფიის თანახმად, VI ს-ის დასაწყისში სპარსელთა ჯარი ლაზიკაში, კერძოდ კი ქ. პეტრაში შედიოდა დასავლეთ საქართველოში გამავალი ხაშურ-ლიხის ქედის გზით და ამიტომ ზღვისპირას მდებარე პეტრამდე უნდა გაეგლო დასავლეთ საქართველოს ვრცელი ქვეყანა, კერძოდ, თანამედროვე იმერეთი, გურია და აჭარა.

პროკოფის აღწერიდან კი ჩანს, რომ სპარსელთა ჯარი პეტრასთან მივიდა არსებული პირდაპირი პერსარმენია-დვინი-ართვინის გზით, შემდეგ გაჰყვებოდა მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს და პირდაპირ მიაღებოდა ქ. პეტრას – ეს იყო უმოკლესი გზა პერსარმენიიდან პეტრამდე.

პერსარმენიის მთავარი ქალაქი დვინი კი ლაზიკის ომების ეპოქაში ამ ომებში მონაწილე სპარსთა ჯარისკაცების დასასვენებელი ქალაქი, ერთგვარი სარეაბილიტაციო-გამაჯანსაღებელი ცენტრი იყო.

პერსარმენიის ამ გზითვე გავიდა ეს ჯარი ერთ-ერთი ბოლო დამარცხების შემდეგ ლაზიკიდან, კერძოდ, ლაზიკიდან გასული სპარსთა სარდალი **„დანარჩენი ჯარით მივიდა პერსარმენიაში და დაისვენა დვინის მახლობელ სოფლებში“**

ე.ი. ლაზიკაში მოლაშქრე სპარსთა ჯარის ბანაკი დვინში იყო.

ლაზიკიდან პერსარმენიაში და პირიქით ჯარი მოძრაობდა პირდაპირი გზით: ხუფათი (პეტრა)-ართვინი-არტაანი-დვინი.

როგორც ითქვა, ლაზიკის ქვეშ იგულისხმება არა დასავლეთ საქართველო, არამედ ისტორიული ქართული ოლქი – „კლარჯეთი, ბოლო კლარჯეთისა ზღვის პირი“ – ამ ქვეყნის ღერძული უმთავრესი მდინარეა ჭოროხი, რომლის მთავარი ციხეც იმ დროს პეტრა იყო, აქედან პერსარმენიამდე – (დვინამდე) გადიოდა პირდაპირი გზა ჭოროხისა და მისი მომიჯნავე კლდოვანი მთების გავლით. ესაა ართვინ-არტანუჯ-არტაან-დვინის გზა. ასე რომ, **დასასვენებლად პერსარმენიაში პეტრადან ჩასულ ჯარს ხაშურ-ლიხის ქედი და თბილისი არ გაუვლია და არც იყო ამის საჭიროება.**

13. გუბაზი

„ხოხრომ და მიდთა ჯარმა იბერიის გავლის შემდეგ ლაზიკის საზღვრებში მიაღწიეს, მათ დაიწყეს ხეების მოჭრა... ჰყრიდნენ მას ძნელსავალ ადგილებში... მიაღწიეს შუა კოლხეთს... მოვიდა გუბაზი ლაზთა მეფე, ეთაყვანა ხოხროს, ვითარცა ბატონს და თავისი თავი სამეფო ძალაუფლებითურთ და მთელი ლაზიკე გადასცა მას. პეტრა ზღვისპირა ქალაქია კოლხეთში...“ (გეორგიკა II, გვ. 82, 83).

აქედან ჩანს, რომ ხოხრო პეტრაში ჩქარი სვლით შევიდა იბერიის შედარებით მოკლე ე.წ. „კლარჯეთის გზის“ და არა დასავლეთ საქართველოს გრძელი გზის გავლით.

აქ, „შუა კოლხეთის“ ქვეშ, ჩანს იგულისხმება ართვინის მხარე ხოფას მახლობლად.

14. ხოხროს სახომალდე ხე-ტყე ლაზიკაში

რომის ელჩები ხოხროს სთხოვენ რომაელებს დაუბრუნოს ლაზიკა (იქვე, გვ. 91).

ხოხრომ გადანყვიტა „ლაზიკიდან კოლხები ყველანი გამოესახლებინა“ (გვ. 92).

ხოსრომ გადაწყვიტა შავ ზღვაზე საზღვაო ფლოტის აგება, ამიტომაც მან გაგზავნა „**ლაზიკაში აურაცხელი ხე-ტყე**“ (იქვე, გვ. 93).

აქედანაც ჩანს, რომ ლაზიკეში არ იგულისხმება დასავლეთ საქართველო, სადაც ხე-ტყის გაგზავნა საჭირო არ იყო თავისი ტყის სიჭარბის გამო.

ხე-ტყე შეაქვთ იმ ქვეყანაში, სადაც ძნელად მოიპოვება სახომალდე მასალა. ასეთი იყო პეტრა-ხოფა-ხუფათის ზღვისპირი, სადაც პორტი და ალბათ, გემთსაშენიც იყო, ეს იყო ისტორიული ლაზიკის საზღვაო ცენტრი ქოროხის სიახლოვეს. ხოსრომ, ალბათ, აქ ხე-ტყე ქოროხის სამდინარო გზით შეიტანა.

აღსანიშნავია, რომ ქოროხზე ნაგებობით დახერხილი ხის მასალა ართვინიდან ბათუმისაკენ XIX ს-შიც კი გადაჰქონდათ ყაზბეგის, ვეიდენბაუმისა და ბაქრადის ცნობებით. ხოფა-პეტრას რეგიონში ხომალდმშენებლობისათვის მასალის შეტანა საჭირო იყო გარედან, მართლაც, ხოსრომ სახომალდე მასალად შეიტანა – „**აუარებელი ხე-ტყე**“.

15. იბერების საზღვარი

პროკოფი რომაელ სარდალ ბესას შესახებ წერს – „**ის რომ მაშინვე, როდესაც გაიმარჯვა, და პეტრა აიღო, ლაზებისა და იბერების საზღვარზე რომ მისულიყო და დაეცვა იქაური ძნელსავალი ადგილები, სპარსელთა ჯარი, ჩემი აზრით, ლაზიკეში ველარ შემოვიდოდა**“ (გეორგიკა II, გვ. 185).

სკანდა და სარაპანისი, საფიქრებელია, რომ არცთუ დიდი მანძილით იყო დაშორებული ქ. პეტრას. ამას მიუთითებს პროკოფი კესარიელის შემდეგი მოსაზრება – რომაელი სარდალი ბესა, როცა ქ. პეტრა აიღო, მაშინვე უნდა მისულიყო იბერიის საზღვართან და დაეცვა ეს ადგილები, რომ იბერიის (ანუ სკანდა-სარაპანის) გზით სპარსელები ქ. პეტრაში არ დაბრუნებულიყვნენ.

იმერეთის შორაპანი და სკანდე ძალზე შორსაა პეტრადან, ხოლო ართვინ-არტაანის გზაზე **იბერების საზღვარზე** მდებარე არტაანისა და არტანუჯის საზღვარზე მდებარე სარაპანა და სკანდა კი შედარებით ახლოს იყო.

16. სკანდა და სარაპანა

„**იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ, იქვეა ლაზების მიწა-წყალზე ორი სიმაგრე... იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე, სხვა ადგილებიდან რისიმე შემოზიდვა, ვინრობების წყალობით, შეიძლება, მხოლოდ ისე, თუ კაცები თვითონ მოიტანენ**“ (გეორგიკა II, გვ. 51).

პროკოფი თავის მეორე წიგნშიც წერს სარაპანისისა და სკანდის შესახებ: „**იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ, იქვეა ლაზეთთან ორი სიმაგრე სარაპანისი და სკანდა, იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო**

და არც სხვა რამ სიკეთე, ხოლო სხვა ადგილებიდან რისიმე შემოზიდვა ვინრობების გამო შეიძლება მხოლოდ ისე, თუ თვითონ კაცები მოიტანენ“ (იქვე, გვ. 110).

ე.ი ამ მაღალ ციხეებში ურმებითაც ვერ აჰქონდათ სანოვაგე მაღალმთიანობის გამო.

პროკოფი სხვაგანაც წერდა, რომ მაღალმთაგორიანობის გამო ლაზიკაში არ მოდიოდა ხორბლეული, ღვინო და სხვა რამ სიკეთე (იქვე, გვ. 96).

იბერიის ნაწილად მოიაზრებოდა კოლა-არტაანიც, საიდანაც არტანუჯის გავლით ჭოროხის ხეობით ზღვამდე (ანუ ლაზიკამდე) მიემართებოდა ძველი სავაჭრო-საჭაპანო გზა და იბერიის გავლით ლაზიკას ამ გზით უკავშირდებოდნენ.

ამ გზით ლაზიკაში შესვლისას მგზავრს ორი სიმაგრე – სარაპანა და სკანდა შეხვდებოდა.

პროკოფი სკანდასა და სარაპანას ქვეშ არ გულისხმობს იმერეთის სკანდესა და შორაპანს.

ჯერ ერთი, შორაპანისა და სკანდეს ციხეებში ურმები თავისუფლად შედიან, თითქმის ვაკეზე არიან, ზღვის დონიდან მხოლოდ 170-250 მეტრ სიმაღლეზე, მათ ტერიტორიაზე და მათ ირგვლივ მინა-წყალზე მოდის ყოველგვარი მოსავალი, რაც კი დაითესება (ეს ფაქტი ჩემი თვალთ მინახავს, რადგან მათ სიახლოვეს ვცხოვრობდი ათეულობით წელი). მეორეც, პროკოფისთან კარგად ჩანს, რომ პროკოფის მიერ აღნიშნული ორი სიმაგრე ერთ გზაზე – იბერიიდან ლაზიკეში მიმავალზეა, ხოლო რაც შეეხება იმერეთის სკანდესა და შორაპანს, ისინი ერთმანეთისაგან საკმაოდ არიან დაშორებულნი (მათ შორის მთელი ქვეყანა – ზემო იმერეთია გადაჭიმული) და ერთ გზაზე არ მდებარეობენ. მათთან გამავალი ერთი გზა აკავშირებს ზესტაფონს ხაშურთან, მეორე კი თერჯოლას, მუხურა-ხრეთის გავლით, ჭიათურასთან.

პროკოფის მიერ აღწერილი სკანდასა და სარაპანას გეოგრაფიული აღწერილობა არ შეესაბამება იმერეთის სკანდესა და შორაპანის რეალურ გარემოს, ამიტომ ისინი სხვადასხვა რეგიონში უნდა ვეძიოთ. სკანდე და შორაპანი სხვა პუნქტებია, ხოლო სკანდა და სარაპანა კი სხვა.

სტრაბონის მტკიცებით, სარაპანა კოლხეთში მდებარეობდა მის ეპოქაში, ე.ი. I საუკუნისათვის, მაშინ როცა არქეოლოგიური მასალებით იმერეთის შორაპანის დასავლეთ რეგიონში ზღვისაკენ – კლდეეთსა და ბორითში – არმაზულწარწერებიანი (სტრაბონის ეპოქის) არქეოლოგიური საგანძურები აღმოჩნდა იბერიელი პიტიახშებისა.

ამ ფაქტის გამო XX ს. მკვლევრებმა შორაპანი იბერიაში მოაქციეს, მაგრამ ეს სტრაბონის ცნობის უგულვებელყოფაა, რომელიც, როგორც ვთქვით, სარაპანას კოლხეთში ათავსებს.

17. კვლავ სკანდა და სარაპანა

პროკოფი კვლავ იმეორებს: „იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ (ლაზიკეში), იქვეა ლაზების მიწა-წყალზე ორი სიმაგრე (სკანდა და სარაპანისი), იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო, არც სხვა სიკეთე“ (BP, I, 12) (იქვე, გვ. 96).

ჩანს, ეს ორი სიმაგრე მესხეთში არსიანის მთების კალთებზე მდებარეობდა. ისინი ე.წ. კლარჯეთის გზის ციხეები უნდა ყოფილიყო. ეს გზა არტაანის გავლით ზღვასთან აერთებდა იბერიას, სომხეთსა და სპარსეთს. არტაანი კი იბერიის ნაწილი იყო.

პროკოფი წერს ასევე: „ამას გარდა ლაზიკეში არსად არ არის მარილი, არც ხორბლეული მოდის, არც ღვინო, არც სხვა რამ სიკეთე“ (BP, II, 28).

აქედან ჩანს, რომ ლაზიკე არ იყო დასავლეთ საქართველო, სადაც, თუ საჭიროა, ხორბლისა და მარცვლეულის მოყვანა ადვილად შეიძლება (ქუთაისის, თერჯოლის, ზესტაფონის, ზუგდიდისა და სხვა რეგიონებში. მით უმეტეს აქ ძველთაგანვეა გაშენებული ვაზი. ჩანს, ლაზიკე იყო მთიანი მხარე – ჭოროხის ხეობის მომდგამი მთიანეთი, სადაც მაღალმთიანობის გამო ვაზი არც ახლა ხარობს იმ ოდენობისა, რომ მისგან საჭირო რაოდენობის ღვინო დააყენონ.

ლაზიკის მაღალმთიანობა დასტურდება პროკოფის კიდევ ერთი ცნობით – სპარსთა მეფის კიდევ ერთი ლაშქრობის შემდეგ ლაზეთში სპარსელთა 20 000 ცხენი შიმშილით დაიღუპა. მიზეზი იყო ის, რომ მათ არ ჰქონდათ ცხენის საკვები ბალახი სამყოფად ლაზიკის კლდიანობის გამო: „როდესაც ლაზიკეში იყვნენ საკვები არც თუ საყოფად ჰქონდათ, და ამრიგად, შიმშილით და დაავადებით შევიწროვებულნი, მთლად დავარდნენ“ (გეორგიკა II, გვ. 194).

ცხენებისათვის ბალახი დასავლეთ საქართველოს ბარში უამრავია, ხოლო არტანუჯ-ართვინის რეგიონში კი ნაკლები, რადგანაც მაღალმთიან-კლდეებიანი მხარეა. ამიტომაც ამტკიცებს პროკოფი კესარიელი, რომ ლაზიკეში არ მოდიოდა ღვინო, ხორბალი „და სხვა სიკეთე“.

ს. ყაუხჩიშვილის თვალსაზრისით, ლაზიკე იყო დასავლეთ საქართველო და რადგანაც პროკოფის მიერ აღწერილ დასავლეთ საქართველოში არსებული რეალობა არ ეთანადებოდა აღწერილს და ამიტომ ამ აღწერისას, ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, პროკოფი ცდებოდა, მაგრამ რით უნდა ავხსნათ ცნობა იმის შესახებ, რომ ლაზიკეში პირუტყვის საკვები ბალახიც მცირე იყო, იმდენად, რომ ცხენები დაიღუპა? ამით კარგად ჩანს, რომ ლაზიკე იყო კლდოვანი ქვეყანა, სადაც ნამდვილად არ მოიძიებოდა ასეთი „სიკეთეები“. ჩვენ ვიცით, რომ ასეთი იყო მესხეთის მთიანეთი, კერძოდ კი, კლარჯეთი (მამათა ცხოვრებიდანაც ჩანს).

პროკოფის სიტყვით, მთელ ლაზიკეში ერთადერთი რეგიონი იყო მოხირისი, სადაც „**ღვინოც კარგიც მოდის და სხვა ნაყოფნიც იქ კარგად ხარობენ, თუმცა ლაზიკის სხვა ადგილებზე არ შეიძლება იგივე ითქვას**“ (იქვე, გვ. 194).

ჩვენი კვლევით „სკანდა“ ერქვა პუნქტს თანამედროვე სოფელ ბაგდასენთან არტაანის რეგიონში, რადგანაც მის ახლოსაა „კანდ“ ძირის მქონე ტოპონიმები – ნამონასტრალი „კანდრიდი“, მთა „კანდილი“, ციხე „ქინძოტამალი“ და სხვა, სარაპანა კი ართვინ-არტანუჯის რეგიონში უნდა ვეძიოთ.

18. მოხირისი

პროკოფის სიტყვით, მოხირისი – ერთადერთი ადგილი იყო ლაზიკეში, სადაც ღვინო მოდიოდა, დანარჩენი მოუსავლიანი იყო (გეორგიკა II, გვ. 96).

ჩანს, მოხირისი ხელვაჩაურ-ერგე-ლიგანის ნაყოფიერი საკმაო ზომის რეგიონი იყო, ხოლო დანარჩენი ლაზიკა – ჭოროხის ხეობის უმოსავლო მთიანეთი და ის არ იყო ბარაქიანი დასავლეთ საქართველო, რომლის ყველა მხარე ნაყოფიერია.

19. პეტრა ზღვისპირა ქალაქია

„პეტრა ზღვისპირა ქალაქია კოლხეთში“, ის იუსტინიანემდეც არსებობდა, მაგრამ უმნიშვნელო იყო. იუსტინიანემ შემოზღუდა და გაამშვენა (გეორგიკა II, გვ. 83).

პეტრა დგას კლდეზე (იქვე, გვ. 85).

ხოსრომ პეტრა აიღო – (მეორე შემოჭრის დროს, იქვე, გვ. 87).

20. ციბეს მონოპოლია პეტრაში

„იოანე ციბემ (პატრიკიოსმა) იმპერატორი იუსტინიანე დააჯერა ლაზების ქვეყანაში ზღვისპირა ქალაქი აეშენებინა სახელად პეტრა“ (გეორგიკა II, გვ. 74).

სტრატეგიოსმა ციბემ იუსტინიანეს გაამაგრებინა ციხე-ქალაქი პეტრა და შემოიღო ე.წ. „მონოპოლია“, რაც გულისხმობდა ძირითადად მარილითა და პირველადი საჭიროების საქონლით ვაჭრობის ცენტრალიზაციასა და სტრატეგიოს ციბეს ხელში თავმოყრას (იუსტინიანეს დროს მონოპოლია ბიზანტიის სხვა ადგილებშიც არსებობდა).

ეს ნამდვილად შეეძლო ციბეს, რადგანაც ციხესიმაგრე პეტრა იყო ერთადერთი ჩამკეტი დიდი ოლქისა, რომელსაც ქმნის მდ. ჭოროხის ხეობის ვრცელი ქვეყანა. მდ. ჭოროხის აუზი ბუნებრივად გარშემორტყმულია ყოველი მხრით უზარმაზარი „**ცამდე აზიდული**“ (როგორც პროკოფი ამბობდა) მთებით (3000 მ. სიმაღლისა) და ხეობის ძირითადი ბუნებრივი გასასვ-

ლელი გადიოდა ციხესიმაგრე პეტრაზე – მდინარე ჭოროხი იყო არტერია მთელი ხეობისა.

რაც შეეხება მთელ დასავლეთ საქართველოს, მისი მონოპოლიის ხელში ჩაგდება არავითარ შემთხვევაში არ შეეძლო ბიზანტიელ სტრატეგოსს, რადგან დასავლეთ საქართველოში ზღვა მთელ მის სანაპიროს უვლის გარს და მისი ზღვისპირის გაკონტროლება XX საუკუნეში საბჭოთა კავშირსაც კი უჭირდა. ხოლო ჭოროხის დიდი ხეობის გაკონტროლება ადვილი შესაძლებელია მის შესართავში მდებარე ერთი-ორი ციხესიმაგრით, რადგანაც ეს ხეობა კლდეების ბუნებრივი საზღვრითაა ჩაკეტილი.

ლაზების ქვეყნის ამ ძირითად ხეობას აკონტროლებდა ციხე.

21. ბოასი-ფაზისი, „ნაცვლად ბოასისა ამიერიდან

ფაზისად წოდებული“ მდინარე

„მდინარე ბოასი გამოდის ჭანეთის საზღვრის მახლობლად არმენიელთა ადგილებში... თავში ის კარგა მანძილზე... თხელია... იმ ადგილამდე, სადაც მარჯვნივ იბერთა საზღვრებია, ხოლო პირისპირ კავკასიის მთა თავდება... მის შემდეგ რაც ეს მდინარე მიაღწევს იმ ადგილს, სადაც კავკასიისა და იბერიის საზღვრებია, აქ რადგან მას ბევრი წყალი ემატება, ის იზრდება ძალიან და ნაცვლად ბოასისა ამიერიდან ფაზისად წოდებული განაგრძობს მდინარებას, ნაოსნობისათვის გამოსადეგი... ზღვამდე და მის ორივე მხრით ლაზიკე არის, მაგრამ მარჯვნივ მთელი ის ქვეყანა დიდ მანძილზე, ვიდრე იბერიის საზღვრამდე დასახლებულია ადგილობრივი მცხოვრებლებით. ლაზთა სოფლები ხომ ყველა მდებარეობს მდინარის აქეთა ნაპირას და ქალაქებიც მათ ძველთაგანვე აქ აუშენებიათ, მათ შორის არის არქეოპოლისი, ძალიან გამაგრებული, სევასტოპოლიც არის აქ და პიტიუნტის სიმაგრეც, ხოლო სკანდა და სარაპანი – იბერიის საზღვრებისკენ“ (გეორგიკა II, გვ. 100).

„ჭანეთიდან გამომავალი ბოასი“, ცხადია, არის ჭოროხი, რომელიც ბოასად იწოდებოდა კარჩხალის მთებამდე, ხოლო შემდეგ ის „ფაზისად“ იწოდა და ნაოსნობისათვის გამოსადეგი იყო.

პროკოფისათვის კარჩხალთან მთავრდებოდა „კავკასიის მთა“ (ე.ი. მცირე კავკასიონი), (ის „კავკასიის მთად“ იწოდებოდა, რადგანაც 3000 მ. სიმაღლის მწვერვალები აქვს), ამის ქვემოთ ჭოროხს უკვე ფაზისი ერქვა, აქვე, მახლობლად, იყო კიდეც იბერიის საზღვრები (კოლა, არტაანი, შავშეთი და სხვა).

მართლაც, ართვინის მარჯვნივ, არტანუჯის იქით იწყებოდა არტაან-კოლას რეგიონი, ანუ იბერია.

აქვე მდებარეობდა ისტორიული პროვინცია „საკავკასიძეო“ და კარჩხალის ერთ მთას ამჟამადაც „კავკასორი“ ჰქვია. ანუ მდინარეს აქ ესაზღვრებოდა კარჩხალ-კავკასიის მთა, რომელიც ჩრდილოეთისაკენ მიმართულ მის (ფაზისის) დენას დასავლეთისაკენ უცვლიდა გეზს.

ასე აღინერება ავტორთა მიერ ფაზისის დინება და ზუსტად ასე მიედინება ამჟამადაც ქოროხი.

მდინარის „აქეთა ნაპირას“, ანუ ქოროხის მარცხენა სანაპიროს მხარეს განლაგებული იყო ლაზთა ქალაქები ფაზისი, სეზასტოპოლისი, პიტიუნტი და პეტრა, რომელნიც ჩვენ რუკაზეცაა აღნიშნული (ქ. ფაზისის ადგილმდებარეობის შესახებ იხ. მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, „სტრაბონი კოლხეთის შესახებ“, 2011, გვ. 5-11).

22. ბოასი, კავკასიის მთა, ფაზისის სათავე

პროკოფი წერს მდ. ბოასის შესახებ – „თხელია და არავითარ სიძნელეს არ წარმოადგენს ფონში გასასვლელად ვიდრე იმ ადგილამდე სადაც მარჯვნივ იბერთა საზღვრები არის, ხოლო პირისპირ კავკასიის მთა თავდება“ (გეორგიკა II, გვ. 106).

მართლაც, ჩვენთვის ცხადია, რომ აქ ლაპარაკია მდ. ქოროხსა და მის შენაკადებზე. მდ. ქოროხი მიემართება სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, ერთ ადგილას, სადაც სხვა შენაკადებიც უერთდება მას, ეღობება მესხეთის მთები, ესაა კარჩხალის ქედი, რომელიც წარმოქმნილია აჭარა-შავშეთ-მესხეთის მთების ერთობლიობით. სწორედ იქ, სადაც ეს მთაგრეხილი „თავდება“ (პროკოფის სიტყვით), აქ მდინარე ქოროხი თითქმის 90 გრადუსით უხვევს მარცხნივ და, წყალსავე, მიემართება ზღვისაკენ.

ჩანს, კარჩხალის ამ მთაგრეხილს პროკოფი მიიჩნევს „კავკასიის მთად“, რაც ბუნებრივია. საქმე ისაა, რომ ბერძენი და ლათინი ავტორები იმ ქვეყანას, რომელსაც რუსები „ზაკავკაზიას“ უწოდებენ, აღიქვამდნენ არა ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ, არამედ პირიქით – სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ, ამიტომაც, თუ რუსისათვის „კავკასიის“ მთები – არის დიდი კავკასიონის მთაგრეხილი, ბერძენ-ლათინი ავტორებისათვის ის არზრუმ-კლარჯეთ-მესხეთის მთებით იწყება.

ს. ყაუხჩიშვილი ამ საკითხს განიხილავს, ასე ვთქვათ, რუსული თვალთახედვით. მისთვის კავკასიონის მთა – დიდი კავკასიონია. ამიტომაც ის წერს: – „კავკასიისა და იბერიის საზღვრები ქოროხის ხეობაში საძიებელი არ არის“ (იქვე, გვ. 107), ჩვენი თვალთახედვით კი პირიქით – იბერიის ნაწილად მოიაზრებოდა შემდგომდროინდელი არტაანი, რომლის ერთი ბოლო კავკასიის ქედით, კერძოდ კი, კარჩხალის ქედით თავდებოდა, და ასე ესაზღვრებოდა ლაზიკას – ანუ ქ. პეტრასკენ მიმავალ გზას. ასეთი თვალთახედვით აღწერს პროკოფი მეორეჯერ სპარსთა ჯარის გზას ქ. პეტრასაკენ.

მართლაც, ქოროხის ხეობაში არსიანის ქედის ბოლოსაკენ იყო კიდეც ძველი ქართული საერისთავო, სახელწოდებით – „საკავკასიდეო“, როგორც ითქვა, ართვინთან ახლოს კარჩხალის ერთ-ერთ მთის წვერს ამჟამადაც „კავკასორი“ ეწოდება (ის იმითაა სახელგანთქმული, რომ იქ დიდი სახალხო ზეიმი იმართება).

რომაელებისა და ბერძნებისათვის კავკასია იწყებოდა მესხების მთებთან და ჭანების ქვეყანაში. მესხების მთების დასაწყისი სპერის რეგიონსა და მის არეს მოიცავდა. აქვე იღებდა სათავეს მდ.ჭოროხი. ეს მაღალი მთიანეთი ზემოდან დაჰყურებდა როგორც კოლხიდას (ე.ი. რეგიონს ტრაბზონიდან ხუფათამდე და მის იქით, ოფ-რიზე-ათინას ჩათვლით), ისე იბერიას (ე.ი. ამ შემთხვევაში კოლა-არტაანის რეგიონს). ჭოროხი ანუ ფაზისი გამოედინებოდა ჭანებისა და მესხების მთებიდან, იბერიის მაღლა აღმართული რეგიონიდან. ამასთანავე, სტრაბონის ცნობით, ეს რეგიონი არმენიის მიერ იყო ხელდებული ძვ. წ. II საუკუნიდან, არტაქსიასა და ზარიადრეს ეპოქიდან.

„პლინიუსი (გარდ. ახ. წ. 79 წ.) და სოლინი (ახ. წ. III ს.) მდ. ფაზისის სათავეს დებენ მოსხების ანუ მესხების მთებში. პირველი ამათგანი აღნიშნავს, რომ „ფაზისი სათავეს იღებს მოსხების სამფლობელოებში“, ხოლო მეორე წერს ხატოვნად – „მოსხების მთები გადმოდის ფაზისს“ (მ. ბერძნიშვილი, ქალაქ ფაზისის ისტორიისათვის, 1969, გვ. 96). მოსხების მთების დასაწყისი სპერის ის მთიანეთია, საიდანც იღებს სათავეს ჭოროხი. მ. ბერძნიშვილის კვლევით, კავკასია და მისი მთები მიაჩნდა ფაზისის სათავედ არისტოტელეს და ასევე ეკლესიის უდიდეს მღვდელთმთავრებს ბასილი დიდსა და ამბროსი მედიოლანელს (იქვე, გვ. 97). ჭოროხის სათავეს ოლქი, როგორც ითქვა, ძვ.წ. II ს-ში, სტრაბონის ცნობით, არმენიამ მიიტაცა იბერიებისაგან, პარიადრეს კალთების, ხორძენასა და გოგარენას მიტაცების დროს, ამიტომაც ჭოროხის სათავეს ეს რეგიონი სტრაბონისა და სხვა ცნობილ ავტორთა ეპოქაში არმენიაში შედიოდა, თუმცა კი მესხებითა და ჭანებით იყო დასახლებული (საერთოდ კი, ამ ეპოქაში მესხებით დასახლებული ვრცელი რეგიონი, სტრაბონისავე ცნობით, სამად იყო გაყოფილი, ერთი ნაწილი მიტაცებული იყო არმენიის მიერ (იგულისხმება სპერის, ტაო და ბასიანი), მეორე ნაწილი შედიოდა იბერიაში (კოლა, არტაანი, შავშეთი, სამცხე), მესამე კი იმ დროს რომაელთა მიერ იყო ხელდებული, ანუ ამ შემთხვევაში კოლხეთს ეკუთვნოდა (ლიგანი, ართვინი და არტანუჯი). ჭოროხი იმჟამად არმენიის მიერ ხელდებულ მესხთა ქვეყნიდან გამოედინებოდა, ამიტომაც წერდნენ კიდეც ამის შესახებ სტრაბონი, ერატოსთენე (ძვ.წ. II ს.), დიონისე (ახ.წ. II ს.), არისტარქე (V-VI სს.), სტეფანე ბიზანტიელი (VI ს.) და სხვები (იქვე, გვ. 95). ისპირში, ანუ ჭანიკა-კოლხეთის თავზე მდებარეობდნენ „ამარანტოს“ სახელით ცნობილი მთები, ამიტომაც ზოგიერთი ავტორი უფრო აზუსტებდა ცნობას და ამ მთებს მიიჩნევდა ფაზისის სათავედ (კტეზია კნიდოსელი (V-IV სს.), აპოლონიოს როდოსელი (ძვ. წ. III ს.) და სხვები (იქვე, გვ. 96).

23. მერმეროე ფაზისის მარცხნივ

„ხოლო მერმეროემ, როდესაც მან მიდთა მთელი ჯარით განვლო იბერიის საზღვრები, წინ გასწია, ისე, რომ მდინარე ფაზისი მარჯვნივ ჰქონდა. იმან არ მოინდომა ლაზიკის სოფლებზე გაეარა სადმე, რათა იქ მას რაიმე დაბრკოლება არ შეხვედროდა. ის ეშურებოდა გადაერჩინა ქალაქი პეტრა“ (გეორგიკა II, გვ. 107).

თუკი სპარსთა ჯარმა გადმოიარა სურამის ქედი და შევიდა დასავლეთ საქართველოში, რომელსაც ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, „ლაზიკა“ ეწოდებოდა, ქ. პეტრამდე, ანუ ბათუმის სანაპირომდე, მთელი დასავლეთ საქართველოს გადალახვას როგორ შეძლებდა ისე, რომ „ლაზიკის სოფლებზე არ გაეარა“? ეს შეუძლებელი იყო, მაგრამ თუკი არტაანის მხრიდან შემოსვლის შემდეგ ართვინის გავლით ჭოროხის მარცხენა დაუსახლებელ სანაპიროს გაუყვებოდა, ის პირდაპირ მოადგებოდა ზღვას და ქ. პეტრას.

პროკოფი ხშირად წერს, რომ ჭოროხის, ანუ ფაზისის მარცხენა უშუალო სანაპიროს მთიანეთი ნაკლებ დასახლებული იყო, რაც ისტორიულად და დადასტურებული ფაქტია, თუმცა კი ზღვისპირა ვიწრო ზოლში ქალაქები მდებარეობდა. ეს ახლაც ასეა.

24. პროკოფის კრიტიკა ს. ყაუხჩიშვილის მიერ

პროკოფის ცნობით იბერიიდან მომავალი სპარსელთა ჯარი ბოასის გადალახვის შემდეგ პირდაპირი გზით მივიდა პეტრაში, ისე რომ ფაზისის მარცხენა მხარეს გაჰყვა და ის არ გადაულახავს (გეორგიკა II, გვ. 108).

ს. ყაუხჩიშვილი მდ. ფაზისს მიიჩნევს მდ. რიონად, ბოასს კი – ყვირილად. ამიტომ მისთვის პროკოფის აღწერილობა ხშირად არ ეთანხმება რეალურ სურათს, რის გამოც ს. ყაუხჩიშვილი პროკოფის ხშირად აკრიტიკებს.

მაგალითად, ს. ყაუხჩიშვილი წერს – „იბერიიდან მომავალი ჯარი მდინარეზე გადაუსვლელად და მის მარცხენა ნაპირას სვლით პეტრაში ვერ მივიდოდა“ (იქვე, გვ. 108).

ჩვენი აზრით, ეს შესაძლებელია იმ შემთხვევაში, თუკი ფაზისად მივიჩნევთ ჭოროხს, კერძოდ, ჭოროხთან ახლოს მდებარე იბერიის ერთი კუთხიდან – არტაანიდან მომავალმა სპარსელთა ჯარმა ფეხით ან ცხენებით გადალახა მდინარის ფონი სადღაც ართვინის მალლა (რადგანაც აქ ბოასად სახელდებული ჭოროხი წყალმცირეა), გადავიდა მდინარის მარცხენა სანაპიროზე, გაჰყვა მას (ე.ი. მდ. ჭოროხს, დაახლოებით ართვინიდან მას უკვე ფაზისი ერქვა) და პირდაპირ მიადგა ქ. პეტრას – ესაა სრულიად ბუნებრივი გზა, ხოლო ნამდვილად არაბუნებრივი და შეუძლებელი გზა იქნებოდა სპარსთა ჯარისათვის, თუ ის სურამის ქედის გადალახვით გაივლიდა უვრცელეს დასავლეთ საქართველოს ქვეყანას, გაივლიდა რიონის ჭაობებს და შემდეგ მივიდოდა მდ. ჭოროხთან ახლოს ქ. პეტრაში – აი, სწორედ ეს გზა

იქნებოდა არაბუნებრივი. ასე რომ, XX ს. ქართული ისტორიოგრაფია ამ საკითხს, ვფიქრობ, არასწორად აშუქებს.

რუსულ ჯარს XIX ს-ში ნამდვილად სურამის ქედის გავლით უზდებოდა მდ. ჭოროხამდე მისვლა, ხოლო სპარსულ ჯარს ეს გზა არ ესაჭიროებოდა, რადგანაც სპარსული ქვეყანა (ე.ი. პერსარმენია) – ლაზიკის (ჭოროხის ხეობის) გვერდით იყო, გზად პერსარმენიასა და ლაზიკას შორის იბერია (კერძოდ, კოლა-არტაანის თემი) იყო მოქცეული, რომელიც გადაკვეთა ხოსროს ჯარმა და მდ. ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს გზით პირდაპირ მივიდა ქ. პეტრაში. ასე რომ, ხოსროს ჯარს ამ შემთხვევაში დასავლეთ საქართველო არ გაუვლია.

25. აკამფსისი

მდ. ბოასს (ანუ მდ. ფაზისს) სათავეში „ადგილობრივი მცხოვრებნი უწოდებენ აკამფსისს“ (გეორგიკა II, გვ. 108).

ჩვენი აზრით, ბუნებრივია, რომ ადგილობრივი მცხოვრებლები თავიანთ მდინარეს არა ბერძნულ „ბოასს“, არამედ თავიანთი ენის შესაფერის სახელს აკამფსისს უწოდებდნენ.

პ. ინგოროყვას აზრით, „ფს“ – თანხმოვანთკომპლექსით ქართველები წყალს აღნიშნავდნენ. ამიტომ ბუნებრივია მათ თავიანთი მდინარეებისათვის სუფსა, აკამფსისი და მსგავსი სახელები ეწოდებინათ.

„ბოასი“ ერქვა არა მდინარე რიონის შენაკად „ყვირილას“, არამედ ჭოროხის (ფასისის) ერთ-ერთ შენაკადსა და ასევე ამ მდინარეს სათავეში.

სხვათა შორის, როგორც აღინიშნა, მდ. „ყვირილას წყალი“ გაედინება გურიაშიც, ის სუფსის შენაკადია. ასევე მდ. ყვირილად იწოდება იმერხევის ერთ-ერთი შენაკადი შავშეთშიც.

26. მდ. ფაზისი ახლოა პეტრასთან

რომაელთა ჯარის ერთი ნაწილი აკავებს მტერს ზღვასთან ახლოს ფაზისის კლდოვან „ვინროებში“ (ასეთი კლდოვანი ვინროები ზღვასთან მხოლოდ მდ. ჭოროხის სანაპიროზეა და არა მდ. რიონისა), ბოლოს, სიჭარბის გამო, სპარსელები იმარჯვებენ, ამის გამო ბერძნებმა (რომაელებმა) მოხსნეს ქ. პეტრას ალყა და მდ. ფასისისაკენ გასწიეს თავიანთი ჯარის ნაწილის დასახმარებლად, ეს რომ დაინახეს ქალაქში, იქამდე ალყაში მყოფმა სპარსელებმა კარები გახსნეს და უპატრონოდ მიტოვებულ (ე.ი. ფასისისკენ უკანდახეულ) რომაელთა ბანაკს თავს დაესხნენ. თავის მხრივ, იქვე დაბანაკებულმა რომაელთა მომხრე ჭანებმა სპარსელებს შეუტყიეს, უკუაქციეს და თვითონ დაარბიეს უპატრონოდ მიტოვებული რომაელთა ბანაკი, დაიტაცეს ქონება, ამის შემდეგ უკან დაბრუნდნენ თავიანთ სამშობლოში რიზესა და ტრაპიზონის გავლით (გეორგიკა II, გვ. 110).

პროკოფი კესარიელის აღწერიდან ნათლად ჩანს, რომ მდ. ფაზისი ახლოა ქ. პეტრასთან.

აქედან, გარდა იმისა, რომ ჩანს ფაზისის და პეტრას სიახლოვე (ე.ი. ფაზისი ჭოროხია), ჩანს ისიც, რომ ჭანების სამშობლო ჭოროხთან შედარებით ახლოს მდებარე რიზეს იქით იყო.

27. ფაზისი ზღვაში ჩქარა შეედინება, რიონი კი ნელა

პროკოფი წერს – „მდინარე (ფაზისს) ხომ სიღრმე აქვს სხვებზე არანაკლები და სიგანითაც დიდ მანძილზეა გადაჭიმული, სისწრაფეც მას ისეთი აქვს, რომ ზღვაში ჩასული ის კარგა მანძილზე ცალკე მიმდინარეობს“ (გეორგიკა II, გვ. 113).

სხვა წყაროებშიც აღინიშნება, რომ ფაზისი როცა ზღვას ერთვოდა, ის შერთვის შემდეგაც ძალზე დიდი სისწრაფის გამო ზღვის ზედაპირზეც მიედინებოდა და ზღვაში ცალკე ნაკადს ქმნიდა, – „ზღვაში ჩასული ის კარგა მანძილზე ცალკე მიმდინარეობდა“. ასეთივეა მნახველთა თქმით ამჟამადაც ჭოროხი.

ზღვაში მდინარისა და ზღვის წყლები ერთმანეთს არ ერეოდა ფაზისის ჩქარი ნაკადის გამო.

რიონის ბუნება კი სხვაგვარია – XIX-XX სს-ში საგანგებო არხების გაკეთებამდე მდ. რიონი ზღვის შესართავთან ძალზე ნელა მიედინებოდა, რადგანაც ის უვრცელეს, თითქმის ზღვის დონეზე მდებარე ვაკეს – „რიონის დაბლობს“ გაივლიდა, სადაც ქმნიდა უამრავ და დაუსრულებელ მენდრებს, ნარიონალებსა და ჭაობებს. ამ ჭაობებში ინთქმებოდა და იკარგებოდა მდ. რიონი იმდენად, რომ ზღვის შესართავთან არავითარ სწრაფ ნაკადს არ ქმნიდა.

მისი ბუნებისაგან დიდად განსხვავდება ჭოროხი, მართალია, XIX-XX სს-ში მისი სიჩქარე, პირიქით, ხელოვნურად შეზღუდეს სხვადასხვა ჯებირ-კაშხლით და დამჭერი საშუალებებით, დააგუბეს წყალსაცავებში, მაგრამ მიუხედავად ამისა მაინც, ახლაც სწრაფი ნაკადით ჩაედინება ზღვაში.

მისი მდინარეების სახე ემთხვევა ძველი ავტორების აღწერებს ფაზისთან დაკავშირებით, ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ფაზისი არის არა მდ. რიონი, არამედ ჭოროხი.

28. ლაზიკის მეზობლები

„ლაზიკე“ მდებარეობდა კაპადოკიის, გალატიისა, ბითვინიის მეზობელად, პროკოფი კესარიელის სიტყვით, „ლაზიკეს შემოერთება ხოსროს უნდოდა კაპადოკიის, გალატიისა და ბითვინიის დასამორჩილებლად (იქვე, გვ. 95)“.

ლაზიკე დასავლეთ საქართველო რომ ყოფილიყო მისი ხელში ჩაგდე-

ბით ხოსრო კაპადოკიას ან გალატიას ვერ დაიმორჩილებდა, კაპადოკიასა და დასავლეთ საქართველოს შორის გადაჭიმული იყო დიდი ქვეყანა ქალდეა-ჭანეთი-ტრაპიზონის რეგიონი – ამ რეგიონშივე მდებარეობდა „ლაზიკე“ და ის არ იყო დასავლეთ საქართველოს ცენტრალური ნაწილი.

29. ჭანები და ფაზისი

„არმენიის მოსაზღვრედ ცხოვრობენ ჭანები მთაგორიან ქვეყანაში, საიდანაც გამოედინება ფაზისი. ჭანები ადრე იწოდებოდნენ სანებად. მიწა მათ არაფერს აძლევს სარჩოდ. ისინი ცხოვრობენ მუდამ ნისლით და თოვლით დაფარულ მთიანეთში. რომაელთა მეფე მათ ფულს უგზავნიდა, რათა მათ არ გაეძარცვათ არმენიელები და რომაელები – „ვიდრე ზღვამდე მათი მეზობლები“ (გეორგიკა II, გვ. 53).

მაშასადამე, ფაზისი ჭანების ქვეყნიდან გამოედინება.

აქედან ჩანს, რომ პროკოფისათვის ფაზისი იყო არა რიონი, არამედ ქოროხი, რადგანაც ქოროხი გამოედინება ჭანების მთაგორიანი ქვეყნიდან. ჭანები ცხოვრობენ ჭანიკაში და არა დასავლეთ საქართველოში.

მდ. ბოასის სათავესაც პროკოფი აჩვენებს ჭანებისა და პერსარმენიელების მეზობლად, ე.ი. ბოასი არაა იმერეთის ყვირილა.

VI ს-ის დასაწყისში ბიზანტიელმა სარდალმა სიტტამ დაამარცხა ჭანები, ამის შემდეგ ისინი გაქრისტიანდნენ (ე.ი. VI ს-ში).

30. ჭანეთი და ლაზეთი

„იუსტინიანე მეფემ ლაზების დასახმარებლად გააგზავნა სარდალი დაგისტე და 1000 ჭანი, ისინი კოლხეთში (კოლხიდაში) მივიდნენ და დაიბანაკეს“ (იქვე, გვ. 99).

ლაზები და ჭანები, პროკოფის სიტყვით, სხვადასხვა „ხალხია, რადგანაც ლაზები ქრისტიანები არიან ყველაზე მეტად, სპარსელების სარწმუნოებრივი შეხედულებები სრულიად ამათი საწინააღმდეგოა“ (იქვე, გვ. 95).

31. ლაზები – კოლხები

„ლაზები თავიანთ თავს კოლხებს უწოდებენ სპარსი ხოსრო მეფის წინაშე, თვითონაც ჰყავთ მეფე. მუდამ სპარსელების მოკავშირეები იყვნენ, რომაელებმა ჯარი ჩაუყენეს, მეფე დაუმცირეს. ითხოვენ სპარსელთა ჯარით დახმარებას რომაელთა წინააღმდეგ“ (გეორგიკა II, გვ. 76).

პროკოფი აღნიშნავს, რომ ჭანებმა, მთიელმა ხალხმა, ქრისტიანობა მიიღო VI ს-ში, მის დროს, ხოლო მისი დროის ლაზები „ყველაზე უფრო მეტი (კარგი) ქრისტიანები იყვნენ“, მაშასადამე, ჭანები სხვა ხალხია, ხოლო ლაზები სხვა.

თუმცა ლაზებიც და ჭანებიც ერთი რეგიონის, ერთი მთიანეთის ხალხია. ოღონდ ლაზების წინ ზღვაა.

32. ქალაქები

პროკოფი გარკვევით წერს, რომ ფაზისის მარჯვნივ იყო ქალაქები მოხირისი და როდოპოლისი, ასევე სკანდასა და სარაპანის სიმაგრეები, ხოლო სებასტოპოლისი და პიტიუნტი მარცხნივ – „**აქეთა ნაპირას**“ (იქვე, გვ. 101).

პროკოფისათვის, როგორც ითქვა, ფაზისი ჭოროხია (ხოსროსთან ომის აღწერისას), ხოლო ქალაქები პიტიუნტი (არა ბიჭვინთა, რომელიც აფხაზეთში იყო) და სებასტოპოლისი (ასეთ სახელს მრავალი ქალაქი ატარებდა) ჭოროხის მარცხნივ მდებარეობდნენ.

კონსტანტინოპოლში მჯდომი კაცისათვის „აქეთა სანაპირო“ მდ. ჭოროხის მარცხენა მხარეა, ე.ი. რიზე-ოფი-ხოფას (ხუფათის) რეგიონი.

ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, პროკოფის არ აწვდიდნენ სწორ ცნობებს და სინამდვილეში თითქოსდა, ქალაქები არქეოპოლისი, პიტიუნტი, სკანდა, სარაპანი, როდოპოლისი და მოხირისი მდ. ფაზისის მარჯვნივ მდებარეობდა.

ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო „**ადგილობრივი მცხოვრებლებით**“ – მესხებით იყო დასახლებული, ხოლო მარცხენა, ანუ პროკოფისათვის „**მდინარის აქეთა ნაპირი**“ კი – ლაზებით.

ეს ასეა ამჟამადაც კი – თანამედროვე მკვლევრის აღწერით, რომელიც ქვემოთაა მოყვანილი, ართვინთან ჭოროხის მარჯვენა სანაპირო ქართულად, ხოლო მარცხენა სანაპირო – ლაზურად მეტყველი მოსახლეობით იყო დასახლებული. მაშასადამე, ლაზების სოფლები და ქალაქები მდინარის „აქეთა ნაპირას“, ანუ ჭოროხის მარცხენა სანაპიროს მხარეს მდებარეობდა. მართლაც, პიტიუნტი პ. ინგოროყვას კვლევით, იყო **ქ. ოფი, იქვე იყო სევასტოპოლისიც**.

მის საპირისპირო მხარეს, ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროს მომცველ რეგიონში – „**იბერიის საზღვრებისაკენ**“ ანუ არტაანისაკენ მიმავალ გზაზე მაღალმთაში იდგა სკანდისა და სარაპანისის ციხე-სიმაგრეები (გეორგიკა II, გვ. 100).

33. როდოპოლისი, მოხირისი და ლაზიკის საზღვრები

„ყველაზე შესანიშნავი ქალაქები კი მაინც არის როდოპოლისი და მოხირისი. მდინარის მარცხნივ, ერთი დღის მანძილზე მსუბუქად დატვირთული კაცისათვის ლაზიკის საზღვრებია. ამ მხარის მეზობლად რომაელები ცხოვრობენ, რომელთაც პონტოელები ეწოდებათ“ (გეორგიკა II, გვ. 100).

სად გადიოდა საზღვარი ლაზიკასა და რომის იმპერიას შორის? პროკოფი ძალზე გასაგებად წერს, რომ საზღვარი ლაზიკისა იმპერიასთან გადიოდა მდინარე ფაზისის „მარცხნივ ერთი დღის მანძილზე“. რამდენი კილომეტრია ერთი დღის გზა? როგორც ცნობილია, ესაა დაახლოებით 20-25 კმ. მაშასადამე, საზღვარი გადიოდა მდ. ფაზისიდან, ჭოროხიდან 30-იოდე კმ-ში. საზღვარი საქართველოსა და ბიზანტიას შორის ხუფათთან გადი-

ოდა, რომელიც მართლაც დაახლოებით ამ მანძილითაა დაშორებული ჭოროხს. იმჟამად ის ყოფილა ლაზიკისა და იმპერიის საზღვარი,

პროკოფის აღწერიდან შეიძლება შევიტყოთ, რომ რომაელებს შავი ზღვის ნაპირებიდან გაუძევებიათ იბერიის სამეფო, წაურთმევიათ მისთვის სამხრეთის მხარე, კერძოდ, არიანეს დროს ძიდრიტებით დასახლებული ტერიტორია (იქვე, გვ. 25). ამ ტერიტორიაზე დაუარსებიათ ბუფერული სახელმწიფოებრივი ერთეული, შემდეგ იბერიის საზღვრები კვლავ შემცირდა, იბერიამ დაკარგა კლარჯეთი თავისი ზღვისპირით, რაც ეთანადება ქართულ წყაროებს. პროკოფის ფაზისი ჭოროხია. პიტიუნტი და სებასტოპოლისი ტრაპეზუნტსა და პეტრას შუა მდებარეობდა.

34. როდოპოლისი

„დაბლობში ერთი ქალაქი იყო, სახელად როდოპოლისი, რომელიც ყველაზე უწინარეს ხვდებოდა გზაზე იბერიიდან კოლხიდაში შემოსულთ“ (გეორგიკა II, გვ. 185).

ქ. როდოპოლისი სკანდა-სარაპანისთან ახლოს მდებარეობდა. ქალაქი როდოპოლისი უნდა იყოს დღევანდელი ართვინი ან ახლოს მდებარე ადგილი ჭოროხზე.

„სარაპანა“ ერქვა საერთაშორისო გზაზე, ყოველი „ერთი დღის“ (20-25-30 კმ) სავალზე მდგარ მგზავრთა მოსასვენებელ პუნქტებს (ციხესიმაგრეს ან დასახლებას). სტრაბონის დროს ართვინი, ჩანს, ერთ-ერთი ასეთი სარაპანა იყო. პროკოფის დროს კი სარაპანა მთაში იდგა.

35. ქალაქი ფაზისი და ქალაქი ფასიდა

ამჟამად აღიარებული თვალსაზრისით, ფაზისი და ფასიდა იყო ერთი და იგივე ქალაქი, ამიტომაც მიუხედავად იმისა, რომ 787 წლის VII მსოფლიო საეკლესიო კრების აქტებს მღვდელმთავარმა ქრისტეფორემ ხელი მოაწერა, როგორც „ფასიდისა და ტრაპეზუსის ეპისკოპოსმა“, ჩვენში მიიჩნევა, რომ მან თითქოსდა ხელი მოაწერა, როგორც „ფაზისისა და ტრაპეზუნტის ეპისკოპოსმა“ (მ. ბერძნიშვილი, ქალაქ ფაზისის ისტორიისათვის, გვ. 186).

სინამდვილეში, ფაზისი და ფასიდა სხვადასხვა ქალაქები იყო.

ფასიდა ანუ ფადისა ერქვა ქალაქ პოლემონიონს, რომელიც იქამდე პოლემონის ეპარქიის დედაქალაქი იყო და ტრაპეზუნტთან ახლოს მდებარეობდა.

ძველ პოლემონს ამჟამად ფადისა რომ ჰქვია ეს ნათქვამია 2001 წელს გამომცემში დაბეჭდილ ნიგნშიც „Byzantine Seals“.

30. Polemonion

Polemonion, a twin town with Fadisane/Fatsa, gave its name the rivier Boleman“(Catalogue of Bizantine Seals at Dumbarton oaks and in the Fogg Museum of art, volume 4, the East, 2001, 83).

ფადისა-ფადსასთან გამავალ მდინარეს ამჟამადაც პოლემონი/პოლემონი ჰქვია.

VIII საუკუნისათვის პონტოს რეგიონის ეკონომიკურმა ცენტრმა ტრაპეზუსში (ტრაპეზუნტში) გადაინაცვლა, ამიტომაც ამ ოლქის (პოლემონის ეპარქიის) მღვდელმთავარმაც იქ გადაიტანა თავისი კათედრა, თუმცა თავისი პრეტენზია პოლემონიონ-ფასიდზე, ანუ ფადისაზე კვლავ ჰქონდა, ამიტომაც ეს თავისი პრეტენზია გამოხატა ხელმოწერით – „ქრისტეფორე, ეპისკოპოსი ფასიდისა და ტრაპეზუსისა“, ასე რომ, მას თავის ხელმოწერაში ქალაქი ფაზისი არ უხსენებია.

ხოლო რაც შეეხება ქალაქ ფაზისს, მისი არსებობა ფაქტობრივად VII საუკუნეში შეწყდა, ლაზიკისათვის ბიზანტია-სპარსეთის ომების დამთავრების, ჰერაკლე კეისრის სპარსეთში ლაშქრობისა და არაბთა შემოსევების შემდეგ.

ქალაქი ფაზისი მდებარეობდა ჭოროხის, ანუ მდ. ფაზისის შესართავთან ზღვისპირას მთა-გორაკებით შემოსაზღვრულ, შესანიშნავი კლიმატის მქონე ადგილთან, დაახლოებით იქ, სადაც ამჟამად გონიოა.

ფაზისი ითვლებოდა დასასვენებელ, გრილ, საზაფხულო კურორტად პინდარის (ძვ.წ. VI-V სს.) იმ ცნობით, რომელიც მან ერთ მდიდარ ქსენოკრატეს შესახებ დაწერა. ის „ზაფხულობით ფაზისისაკენ მიცურადა, ზამთარში კი ნილოსისკენ“ (იქვე, გვ. 122). ზაფხულობით, როცა საბერძნეთში ცხელა, მ. ბერძნიშვილის თქმით, ეს ქსენოკრატე თავს ქალაქ ფაზისის, ანუ ფოთის სიგრილეს აფარებდა და ამისთვის საკუთარი გემით მოცურავდაო, მაგრამ გრილა ზაფხულობით ფოთში? წყაროებით ზაფხულობით ფოთი საშიში იყო მალარიის, დიდი სიცხისა და ტენიანობის გამო, მაგრამ ახლაც კი სარფი და გონიო კარგი საზაფხულო კურორტებია.

მ. ბერძნიშვილი ასევე წერს „აგათიას მონათხრობით რაიონი, რომელიც ქ. ფაზისს ემიჯნებოდა მოფენილი ყოფილა სოფლებით, მგზავრთა გასაჩერებელი სადგომებით და სხვა ბინებით“ (იქვე, გვ. 174), ისმის კითხვა, ფოთის ირგვლივ დაუსრულებელ ჭაობებში ოდესმე იყო სოფლების სიჭარბე? ეს შეუძლებლად მიგვაჩნია შეუსაბამო გეოგრაფიული პირობების გამო.

მაშასადამე, ფასიდა და ფაზისი სხვადასხვა ქალაქები იყო, თუმცა კი ისინი ორივენი ქართველთა ისტორიულ ოლქებში მდებარეობდა, ფასიდა მდებარეობდა ტრაპეზუნტის მარცხნივ და მას ასევე პოლემონიონი ერქვა [ფადისაში (ფატსაში) ამჟამადაც უამრავი ქართველი ცხოვრობს], ხოლო ქ. ფაზისი მდებარეობდა ტრაპეზუნტის მარჯვნივ, ზღვისპირას, ჭოროხის შესართავთან, დაახლოებით იქ, სადაც ამჟამად გონიოა.

36. სვანები და ალანები

სპარსეთის მეფე კავადმა რომაელთა ქვეყნის წინააღმდეგ გააგზავნა ჯარი შემდგარი პერსარმენიელების „და აგრეთვე სუ(ა)ნთაგან, რომელიც ალანთა მეზობლად ცხოვრობენ. მათთან იყვნენ ჰუნებიც, საბირებად წოდებულნი“ (გეორგიკა II, გვ. 55).

აღსანიშნავია, რომ რადგანაც დასავლეთ საქართველოს ხალხი (აღნიშნული სვანები) ემხრობოდნენ სპარსელებს, გასანეიტრალებლად ბიზანტიამ მათ ტერიტორიაზე (ე.ი. დასავლეთ საქართველოში) შეიყვანა ალანთა მეომარი რაზმები ჩრდილოეთ კავკასიიდან ზღვისპირეთის (შემდგომი აფხაზეთის) გზით, გადასცა მათ მნიშვნელოვანი ციხესიმაგრეები VI საუკუნეში.

ალანთა მეომრები დასავლეთ საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილიდან მხოლოდ ბიზანტიის დასუსტების შემდეგ ხაზართა შემწეობით გააძევეს VII ს. ბოლოს.

ქართული წყაროებიც იმ ტერიტორიას, რომელსაც შემდგომ საკუთრივ აფხაზეთი ეწოდა – **ალანიას** უწოდებდნენ. ეს იყო კლისურას იქით ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

თამარის ისტორიკოსი წერს: – გიორგი III „ჟამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთიმერეთს და მიუწიოს ზღვად პონტოსად და მოინადირის **ალანთა ქვეყანა, რომელიც არს აფხაზეთი**“ („ისტორიანი და აზმანი“, ქ.ც. II, 1959, გვ. 15).

ალანია გვიან შუა საუკუნეებშიც კი ერქვა აფხაზეთის ერთ ნაწილს.

ჩრდილოეთ კავკასიის, დონის, დუნაისა და დნეპრისპირეთში ალანთა ძალზე მრავალრიცხოვანი მომთაბარე ხალხი ისე იყო გაძლიერებული V-VI საუკუნეებში, რომ ისინი ევროპაშიც კი ლაშქრობდნენ.

არაა გასაკვირი, რომ მათ მეზობლებს VI ს-ში დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებში (ბიზანტია-სპარსეთის ომისას ბიზანტიელთა ნებით) ფეხი ჰქონდათ მოკიდებული, ე.ი ციხესიმაგრეები და მნიშვნელოვანი პუნქტები ეჭირათ გარკვეული დროით.

ალანთა შემდგომ, არაბების შემოსევების ეპოქაში, აქ ხაზართა გავლენა გაძლიერებულია.

II. პროკოფი კესარიელი

„ომი გოთებთან“

De Bello Gothico (BG)

პროკოფი კესარიელი თავის სხვა წიგნში – De Bello Gothico-შიც ეხება ლაზიკას.

წიგნში – „სპარსელებთან ომი“, პროკოფი უფრო გამოწვლილვით და დამაჯერებლობით აღწერს ლაზიკას, ვიდრე სხვა წიგნებში. „გოთებთან ომში“ ცნობები ლაზეთის ქალაქების ადგილმდებარეობის შესახებ უფრო ნაკლები

ინფორმაციის მქონეა. მიზეზი ამის ის უნდა ყოფილიყო, რომ წიგნი „სპარსელებთან ომი“ ბიზანტია-რომის ომის უშუალო მიზეზს – ლაზიკას აღწერს. სხვა წიგნებში ლაზიკა უკვე მეორეხარისხოვანია და ალბათ, ამიტომაც ლაზეთის შესახებ თავის ცნობებს პროკოფი ვეღარ აქცევს ისეთ ყურადღებას, როგორც „სპარსელებთან ომში“ (გეორგიკა II, გვ. 118), თუმცა ამ წიგნშიც ის კვლავ ეხება ლაზიკის იმ ტომებს, პუნქტებსა თუ მდინარეებს, რომელნიც აღწერა „სპარსელებთან ომში“, ამიტომაც ჩვენ კვლავ, კიდევ ერთხელ, ვუბრუნდებით მას.

37. ჭეშმარიტების კვლევისათვის საჭიროა ახალი აზრი

პროკოფი, როგორც აღინიშნა, წერს – „ყველა ადამიანს მეტწილად სჩვევია, რომ, თუ კი მათ ერთხელ შეითვისეს რაიმე აზრი, ისინი აღარ ცდილობენ ჭეშმარიტება გამოიკვლიონ, არც რაიმე ახალ აზრს იღებენ, არამედ მათ ძველი აზრი მიაჩნიათ საღად და პატივსაცემად, ხოლო თანამედროვე აზრს სათაკილოდ და სასაცილოდაც კი თვლიან“ (გეორგიკა II, გვ. 139).

პროკოფის სიტყვებიდან გამომდინარე, ალბათ, ჩვენი ახალი აზრი, რომ ლაზიკა ერქვა არა რიონის ხეობას, არამედ ჭოროხისას, ნაკლებ პატივსაცემად გამოჩნდება, რადგანაც ამჟამად ყველა დარწმუნებულია, რომ ლაზიკა დასავლეთ საქართველოა.

ლაზიკა კლდოვანი ქვეყანაა, სადაც ზღვისპირა მაღალი კლდეებია და არა დაბლობი, – წერს პროკოფი (იქვე, გვ. 142).

38. ლაზთა ეპისკოპოსები

პროკოფი კესარიელი წერს – ტრაპეზუნტელებსა და ლაზებს შორის ცხოვრობს ერთი ტომი, ის არც რომაელებს და არც ლაზთა მეფეს ექვემდებარება, მაგრამ „ისინი ქრისტიანები არიან, ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მათ მღვდელმსახურებს“ (გეორგიკა II, გვ. 125). მათი ქვეყნის „მარჯვნივ აღმართულია მეტად ციცაბო მთები... ამის გადაღმა ცხოვრობენ ე.წ. პერსარმენიელები და არმენიელები“. ისინი ლაზიკის ომებამდე კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ, შემდეგ კი – „ლაზთა ეპისკოპოსებს“.

ლაზთა ეპისკოპოსების ქვეშ იგულისხმება ნოტიცებში მოხსენიებული პეტრას, ზიგანას, საისინის, ფაზისისა და როდოპოლისის ეპისკოპოსები.

საეჭვოა, რომ პროკოფი კესარიელის დროს ან მანამდე, ჭოროხის სიმაგრე პეტრაში ეპისკოპოსი მჯდარიყო, რადგანაც პეტრა იყო მეციხოვნეთა (ხან სპარსელთა, ხან კი რომაელთა) ციხესიმაგრე, რომელიც VI ს-ში თვით რომაელებმა დაანგრეს და აღარც აღდგენილა, რადგანაც სტრატეგიული ფუნქცია დაკარგა, ხოლო, როგორც წესი, ბიზანტიაში საეპისკოპოსო კათედრებს დიდ ქალაქებსა და ეკონომიკურ (ხალხმრავალ) ცენტრებში აარსებდნენ.

ვფიქრობთ, პეტრას კათედრა სხვაგან, ისტორიული ლაზიკის სხვა პუნქტშია საძებნი. ნ. ადონცს პეტრას კათედრა პაიპერტთან (ბაიბურდთან) ეგულებოდა.

რაც შეეხება ზიგანას ეპისკოპოსს, ნ.ადონცის კვლევით, ის იჯდა პუნქტ ზიგანაში, ტრაპიზონის მხარეს, მდებარეობდა მნიშვნელოვან გზაჯვარედინზე. იქვე – ტრაპეზუნტის მხარესაა საძებნი სხვა კათედრებიც. ქ. ფასიდა ერქვა ასევე ისტორიული ლაზიკის ქალაქ პოლემონიონს. თავდაპირველად ის ყოფილა ლაზთა საეპისკოპოსოების საეპარქიო ცენტრი (VII საუკუნემდე), შემდგომში ცენტრად ტრაპეზუნტი იქცა.

ჩვენი დაკვირვებით, შეცდომაა, საისინის ცაიშად, როდოპოლისის ვარციხედ, ზიგანას გუდაყვად (ზიგინევად), ფასისის ფოთად მოხსენიება (იხ. ქართიზაციის თეორიის კრიტიკა და ასევე საპატრიარქოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისიის დასკვნა ე.წ. „ქართიზაციის თეორიის“ შესახებ).

პროკოფი ნათლად მიუთითებს, თუ სად, რომელ ქვეყანაში ვრცელდებოდა აღნიშნულ „ლაზთა ეპისკოპოსების“ გავლენა – ეს იყო ზიგანას მხარეს რეგიონში (ხუფათიდან ტრაპიზონისკენ) მცხოვრები ერთი ტომი, რომელიც პერსარმენიელებს ესაზღვრებოდა, **მათი ქვეყნის „მარჯვნივ აღმართულია მეტად ციცაბო მთები... ამის გადაღმა ცხოვრობენ ე.წ. პერსარმენიელები და არმენიელები“.**

ესაა რიზე-ათინა-ხოფას რეგიონი, ძიდრიტების ტომის ძველ საცხოვრისთან, რომელიც I საუკუნისათვის იბერიის მეფე ფარსმანს ემორჩილებოდა, ახლა კი, VI საუკუნისათვის ბიზანტიელთა ხელქვეშ იყო.

(ძიდრიტები ან ზიდრიტები, ძველი ქართული ტომი, მცხოვრები შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე მდ. ჭოროხის შესართავთან ახ.წ. II ს-ში. ივანე ჯავახიშვილი, ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თსუ, 2002, გვ. 734).

39. ლაზიკე კლდოვანი ქვეყანაა

„ლაზიკეში კი მიწა ყოველგნით ზღვიდანაა წარმოჩენილი და მის დენას აფერხებს, ქმნის ზღვის სასრულს, აქ შემოქმედს ზღვისთვის საზღვარი დაუდგენია, რადგან აქ ზღვა თავის ნაპირებს ეხეთქება, ის ვერც წინ მიიწევს და ვერც უფრო მაღლა აწევას ახერხებს, არამედ უკან იხევს და კვლავ თავის ადგილს უბრუნდება, იცავს მიჩენილ საზღვარს“ (გეორგიკა II, გვ. 142).

ე.ი. ლაზიკის სანაპირო არის კლდოვანი, ეს კლდეები ზღვის დონეზე მაღლაა, ამიტომაც ვერ ახერხებს ზღვა „მაღლა აწევას“. თვალნათელია, რომ ეს არის ბათუმ-ტრაპიზონის სანაპირო და არა რიონისა დასავლეთ საქართველოში, სადაც რიონის ვაკე ზღვის დონეზეა, ზღვა მას წარსულში ტბორავდა და მუდმივ ჭაობს ქმნიდა, იქ არ იყო კლდოვანი ზღუდე ზღვისთვის. ეს ვაკე რიონის შესართავიდან თითქმის ქუთაისამდე ვრცელდება.

პროკოფის ამ აღწერიდან ჩანს, რომ მისი ლაზიკა იყო არა დასავლეთ საქართველო, არამედ ხუფათიდან ქოროხამდე გადაშლილი ქართული მხარე, რომელსაც ზღვისაგან მაღალკლდოვანი სანაპირო მიჯნავდა.

40. ჭეშმარიტების გამოკვლევა ეხება არა რაიმე მოჩვენებით ან ბუნდოვან რასმეს, არამედ მდინარე ფაზისს, რომელსაც ჰქონდა კლდოვანი და უცვლელი კალაპოტი

პროკოფი წერს მდ. ფაზისის შესახებ: – „სხვათა შორის საკითხი ეხება არა რაიმე მოჩვენებით ან ბუნდოვან რასმეს, არამედ მდინარეს და ქვეყანას, რომლის შეცვლა და რამენაირად დაფარვა შეუძლებელია, მხედველობაც საკმაო საბუთად გამოდგება და არაფერი შეუშლის ხელს იმას, ვისაც ჭეშმარიტების გამოკვლევა აქვს განზრახული“ (გეორგიკა II, გვ. 140). მდ. ფაზისი კლდოვანი სანაპიროს მქონე ლაზიკაში მიედინება: „აშკარად მისდევს ზღვისგან გამოჭრილ ხმელეთის ნაკვეთს“.

რიონი ზღვისკენ მისდევს არა „ხმელეთის კლდოვან ნაკვეთს“, არამედ თითქმის ზღვის დონეზე მდებარე სწორი ზედაპირის მქონე ხმელეთს, ხოლო ქოროხი „გამოჭრილ, გამოკვეთილ ხმელეთში“, ანუ ღრმა ხეობაში მიედინება, ზატყით და გრუხუნით უერთდება ზღვას – ასეთივე იყო ფაზისი პროკოფის მრავალმხრივი აღწერით.

ახლაც კი, XXI ს-ში თვალნათლივ ჩანს, რომ რიონი ბარის მდინარეა, ხოლო ქოროხი – მთისა, ისეთივე ბუნებისა, როგორსაც აღწერდა ფაზისს ყველა ძველი ავტორი, ესაა არა მოჩვენებითი ანდა ბუნდოვანი რამე, არამედ ფაქტი რომლის შეცვლა და რამენაირად დაფარვა შეუძლებელია, მხედველობაც ამის საკმაო საბუთად გამოდგება და არაფერი შეუშლის ხელს იმას, ვისაც ჭეშმარიტების გამოკვლევა აქვს განზრახული.

41. წინამბრძოლობა

„ლაზებს უნდოდათ ეჩვენებინათ სპარსელებისათვის თავიანთი სივაჟკაცე... ძალიან უნდოდათ, რომ პირველნი სძგერებოდნენ მარტონი მტერს“ (გეორგიკა II, გვ. 147).

მესხების ცნობილი წინამბრძოლობა – „მარტოდ პირველი შებრძოლება“ – აღწერილი ქართულ წყაროთა მიერ, იდენტურია ლაზების ამავე იშვიათი ქართული თვისებისა, რომელიც დაფიქსირებულია პროკოფის მიერ. მემპტიანის ცნობით, ქართველთა ეს თვისება მონღოლებსაც კი აოცებდათ.

42. მსგავსი ტოპონიმები

საქართველოს კუთხეებსა და ლაზიკეში მრავალი ერთნაირი ტოპონიმი და ჰიდრონიმი იყო. მაგალითად, ეგრისწყალი აფხაზეთში (ბედიასთან) და „ეგრეს-სუ ანუ ეგრისწყალი ტრაპიზონის მხარეს“ (ივ. ჯავახიშვილი, 1983, ტ. II, გვ. 123), კლისურა (ცხუმთან) და „კლასური“ ტრაპიზონისაკენ (იქვე,

გვ. 23). „პიტია“ – ტრაპიზონთან, „პიტინტი“ ცხუმთან, სებასტოპოლისი, ტრაპიზონის ოლქში და სებასტოპოლისი აფხაზეთში. „ზეგანა“ („ზეგანთა სოფელი“) XI ს-ში შიდა ქართლში (თ. ჟორდანია, ქრონიკები, II, გვ. 33) და „ზიგანა“ ქალღიაში (ტრაპიზონის მხარეს), ასევე ზიგინევი (აფხაზეთში) და ზეგანი სოფ. კლდეეთთან, ზესტაფონში. ქ. ფაზარი (ძველი ათინა) ტრაპიზონთან (გეორგიკა II, გვ. 102) და ფაზისი. ფაზისი ერქვა ჭოროხსაც, არაქსაც, კელკიტს, რიონსა და ფიქრობენ ყუბანსაც.

43. ლაზიკას კლდოვანი სანაპირო აქვს

და საერთოდ კლდოვანი ქვეყანაა

პროკოფი კესარიელი ლაზიკის კლდოვანობის შესახებ, როგორც ითქვა, წერს: „ლაზიკაში კი მინა ყოველგნით ზღვიდანაა წარმოჩენილი და მის დენას აფერხებს. ამრიგად, ის ერთადერთია, რაც ზღვის საზღვარს ქმნის და ცხადად მოწმობს, რომ შემოქმედს აქ ზღვისთვის საზღვარი დაუდია, რადგან აქ ზღვა თავის ნაპირებს ეხეთქება. ის ვერც წინ მიიწევს და ვერც უფრო მაღლა აწევას ახერხებს, თუმცა კი აქ ერთვის ურიცხვი მდინარეების ნაკადები. ზღვა აქ უკან იხევს და კვლავ თავის ადგილს უბრუნდება. ის იცავს მიჩენილ საზღვარს“ (პროკოფი კესარიელი, გეორგიკა II, გვ. 142).

სხვა ადგილას, მაგალითად, პროკოფი კესარიელი ლაზიკას ასე აღწერს – „ლაზიკე ყოველგან, მდინარე ფაზისის როგორც აქეთა, ისე იქეთა მხარეზე გაუვალია. ქვეყნის ორსავე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია, რომლებიც იქ ვინრობებს ქმნიან, ასეთ გზებს რომაელები „კლისურებს“ უწოდებენ“ (იქვე, გვ. 102).

მდ. რიონთან, დასავლეთ საქართველოს ბარში კლდეები არსადაა, ის არის ჭოროხის სანაპიროებზე, ისტორიულ ლაზიკეში.

პროკოფის ამ ცნობიდან ჩანს, რომ ლაზიკაში არა მარტო ზღვის სანაპირო იყო კლდოვანი, არამედ მდინარე ფაზისისაც.

დასავლეთ საქართველოში არც ზღვის სანაპიროა კლდოვანი და არც რიონისა ქუთაისიდან ფოთამდე. აქ არც კლდეებს ეხეთქება ზღვის ტალღები, როგორც აღწერს პროკოფი, და არც მდინარე მიედინება კლდეთა შორის.

პირიქით, რიონის შესართავთან სანაპირო, როგორც ვიცით, არის ზღვის დონეზე გადაშლილი ვრცელი ვაკე და კლდოვანი არ არის.

ეს რეალური ფაქტი ლაზიკის აღწერას არ ეთანადება.

მაშასადამე, პროკოფისთვის ლაზიკა არის ჭოროხის რეგიონი – აჭარა კლარჯეთთან ერთად, სადაც ნამდვილად არის მეტ-ნაკლებად კლდეები ზღვის სანაპიროზე.

თანამედროვე ავტობანი მოითხოვს ფართო გზებს. ამის გამო ზღვის სანაპიროზე ხოფის მიმართულებით, საითაც გვეგულება ლაზიკის სანაპი-

რო, კლდე-ქარაფები უახლესი ტექნიკით არის გაჭრილი, ასევე კლდოვანია ჭოროხის სანაპიროები.

ამიტომაც წერდა პროკოფი – „ლაზიკე ყოველგან, მდინარე ფაზისის როგორც აქეთა, ისე იქეთა მხარეზე გაუვალა. ქვეყნის ორსავე მხარეს უზარმაზარი კლდეებია რომლებიც იქ ვინრობებს ქმნიან, ასეთ გზებს რომაელები „კლისურებს“ უწოდებენ“ (გეორგიკა II, გვ. 102). როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, მდ. რიონთან დასავლეთ საქართველოს ბარში კლდეები არსადაა, ის არის ჭოროხის სანაპიროებზე, პროკოფის ლაზიკეში.

ლაზიკის კლდეებისა და ვინრო გასასვლელების შესახებ პროკოფი კესარიელი სხვაგანაც ლაპარაკობს. მაგალითად, მერმეროეს სპარსული ჯარი რომაელთა პეტრას მცველ რაზმს ფაზისის კლდეთა „ვინროებში“ დახვდა.

პროკოფის მიერ მრავალჯერ გამეორებული ცნობა, რომ ლაზიკის მთელი ქვეყანა კლდოვანი იყო, გარდა მისი ერთი პროვინცია მოხირისისა, ჩემი აზრით, ნათლად გვიხსნის, თუ რომელ ქვეყანას უწოდებდა ის „ლაზიკას“, ანუ „კოლხიდას“.

ლაზიკა, ანუ ლაზიკე იყო კლდოვანი ქვეყანა.

მსგავს კლდოვან – „ღრანტეებიან“ ქვეყნად აღწერდნენ ქართული წყაროები „კლარჯეთს, ბოლო კლარჯეთისა ზღვის-პირს“.

კლარჯეთი, აჭარის ერგე და მისი ზღვისპირი ოდესლაც ქმნიდა ერთ მთლიან რეგიონს, რომელსაც უცხოელები „ლაზიკას“ უწოდებდნენ, რადგანაც მიიჩნევდნენ დიდი ისტორიული ლაზიკის ნაწილად, რომელიც სინოპიდან იწყებოდა.

პროკოფის ლაზიკის საზღვრები ჩრდილოეთით თითქმის აღწევდა სუფსამდე და რიონამდე, სამხრეთ-აღმოსავლეთით ლაზიკის ბუნებრივი საზღვარი იყო არსიანის უზარმაზარი, 3000 მეტრზე უფრო მაღალი მთაგრეხილი, სამხრეთით კი მისი საზღვარი მდ. ჭოროხიდან ერთი დღის გზაზე იყო ანუ ხუფათამდე აღწევდა.

ამ ლაზიკის უმთავრესი მდინარე იყო ჭოროხი ანუ ფაზისი.

ყველაზე უმთავრესი, რაც ადასტურებს, რომ პროკოფის „ლაზიკა“ ერგე-ლიგან-კლარჯეთ-ხუფათის რეგიონი იყო, ის არის, რომ პროკოფის დაუყინებული მითითებით, ლაზიკაში არ მოდიოდა ღვინო, გარდა ერთი რეგიონისა – მოხირისისა. მართლაც, თუკი „ლაზიკა“ კლარჯეთია – კლარჯეთში ნამდვილად არ მოდის კარგი მოსავალი და მათ შორის ღვინო მაღალმთიანობის გამო, გარდა ლიგანის ზღვისპირისა, რომელიც ერგესთან ერთად ნაყოფიერი ადგილი იყო და ღვინოც მოდიოდა. ასე იყო წარსულშიც და ასეა ამჟამადაც. საერთოდ კლარჯეთი დაბალმოსავლიანია გარდა ერგე-ლიგანისა. ეს უკანასკნელი კი უზემოსავლიანი ქვეყანაა.

ასე რომ, პროკოფის აღწერა სამართლიანია და სამწუხაროა, რომ საბჭოთა პერიოდის ისტორიკოსები მის ცნობებს არასერიოზულად მიუდგნენ.

44. „ვინროები ფაზისთან“

პროკოფი კესარიელის თქმით, მდ. ფაზისის სანაპიროების გარკვეულ მონაკვეთზე, მდინარის როგორც მარჯვენა, ისე მარცხენა სანაპიროს ძალზე უახლოვდებოდა მთათა ქედები, რის გამოც მდინარის სანაპიროზე იქმნებოდა ბუნებრივი „ვინროები“, რაც ძალზე მოსახერხებელი იყო სტრატეგიული თვალსაზრისით. თუ ამ „ვინროებს“ დაიცავდა ჯარისკაცების თუნდ მცირერიცხოვანი ჯგუფი, მათ შეეძლოთ მტრის უფრო მეტი რაოდენობის შეჩერება.

ასეთი ბუნებრივი, ანუ მთებისაგან (კლდეებისაგან) შექმნილი ვინროები მდ. რიონის სანაპირო დაბლობში არ არის, მაგრამ მრავალი ასეთი „ვინრობია“ მდ. ჭოროხის მთელ სიგრძეზე – ზღვის შესართავიდან ვიდრე ბორჩხამდე, ართვინამდე და კიდევ უფრო მაღლა.

მაგალითად, ასეთი „ვინროები“, რომელსაც კარჩხალისა და ორჯოხის ქედების გამოწვევად ქმნის თითქმის მდინარემდე ჩადის.

ისინია ართვინის მაღლა, ასევე ართვინსა და ჭოროხ-ბერთას შესართავს შორის (ართვინსა და შაგაირას შუა), აქვე, მარცხენა მხრიდან მდინარესთან ახლოს ჩამოდის ორჯოხის ქედის ერთ-ერთი გამოწვევით ქედი, ამ პატარა ქედის მწვერვალი 1984 მ. სიმაღლის მთაა. ამ ორ ქედს შუა მიემართება ჭოროხი. ესაა ბუნებრივი ვინროები. ამგვარი კი ჭოროხთან უამრავია.

45. სარაპანისი და სკანდა

პროკოფი, როგორც ითქვა, წერს: „იბერიის საზღვრებიდან რომ შედიხარ, იქვეა ლაზეთთან ორი სიმაგრე სარაპანისი და სკანდა, იქ არ მოდის არც ხორბალი, არც ღვინო და არც სხვა რამ სიკეთე, ხოლო სხვა ადგილებიდან რისიმე შემოზიდვა ვინროების გამო შეიძლება მხოლოდ ისე, თუ თვითონ კაცები მოიტანენ“ (გეორგიკა II, გვ. 110).

პროკოფი სხვაგანაც წერდა, რომ მთაგორიანობის გამო ლაზიკაში არ მოდიოდა ხორბლეული, ღვინო და სხვა რამ სიკეთე (იქვე, გვ. 96).

46. იბერია – კოლხეთის გზა

სპარსთა ჯარმა გაიარა „იბერიიდან კოლხიდაში მიმავალი გზა“ (გეორგიკა II, გვ. 182).

როგორც ითქვა, აქ იგულისხმება დვინი-არტან-არტანუჯ-ართვინ-ჭოროხის ხეობის დამაკავშირებელი გზა, რომელიც გადადის არსიანის მთის მაღალ უღელტეხილზე.

არტანი – იბერიის ქვეყანა იყო, არტანუჯი იმჟამად ლაზიკის ნაწილი იყო.

იბერიიდან კოლხიდაში მიმავალი გზა, ყველგან დაქანებული ნაპრალებითა და ძნელსავალი ადგილებით დასერილი და დაფარული უღრანი ტყეებით, ისე გაასწორეს, რომ არა თუ მთელმა მათმა ცხენოსანმა ჯარმა გაიარა იქ დაუბრკოლებლად, არამედ სპილოებიც გაატარეს, – წერს პროკოფი.

მაშასადამე, იბერიიდან კოლხიდაში მიმავალი გზა „გაასწორეს“.

აქედან ჩანს, რომ გზა იყო მოკლე და არა გრძელი.

თუკი ლაზიკა იყო მთელი დასავლეთ საქართველო და იბერია კი აღმოსავლეთი, მათი შემაერთებული გზის „გასწორება“ ნამდვილად არ იქნებოდა ადვილი, რადგანაც ეს გზა გრძელია, ხოლო არტაანიდან კლარჯეთში, ე.ი. იბერიიდან კოლხიდაში გამავალი გზა, მართალია, ძალზე ძნელ, მაგრამ მხოლოდ ერთ უღელტეხილს გადადიოდა, რომლის გასწორებაც სიმოკლის გამო ალბათ შესაძლებელი იყო.

აქ უნდა ყოფილიყო (და არა ლიხის ქედზე) **„ლაზებისა და იბერების საზღვრები“** (გეორგიკა II, გვ. 185), აქვე, **ახლომახლო უნდა ყოფილიყო სკანდისა და სარაპანისის ციხეები** (ე.ი. არსიანის ქედზე და არა ლიხის მთაზე).

47. პროკოფის „აქეთა“

„ლაზთა სოფლები ხომ აქ ყველა მდებარეობს მდინარის აქეთა ნაპირას (მხარეს) და ქალაქებიც ძველთაგანვე აქ აუშენებიათ. მათ შორის არის არქეოპოლისი, ძალიან გამაგრებული, სევასტოპოლიც არის აქ და პიტიუნტის სიმაგრეც, ხოლო სკანდა და სარაპანა იბერიის საზღვრებისკენ. ყველაზე შესანიშნავი ქალაქები კი მაინც არის აქ როდოპოლისი და მოხირისი“ (გეორგიკა II, გვ. 101).

აღსანიშნავია, რომ ლიგანში ეთნიკური ლაზები ცხოვრობენ ქოროხის მარცხენა სანაპიროზე, მესხები კი მარჯვენაზე.

თუ რა იგულისხმება „აქეთა მხარედ“ და „იქითა მხარედ“ დავას იწვევს მეცნიერთა შორის, თუ თანამედროვე გაგებით მივუდგებით ამ გამონათქვამს, ნიშნავს, რომ მდინარის მარცხენა სანაპიროზე იყო ყველა დიდი ქალაქი, მაშინ, როცა რეალურად მარჯვენა სანაპირო არანაკლებ იყო დასახლებული, ამიტომ ს. ყაუხჩიშვილი ფიქრობდა, რომ **„ის ადამიანი, რომლისგანაც პროკოფის აუღია აღნიშნული ცნობა, იდგა მდინარის ჩრდილო მხარეს, მდინარის ჩრდილოეთ მხარეს არის დაბანაკებული“** (იქვე, გვ. 101. შენიშვნა 2). მაგრამ პიტიუნტის სიმაგრე და სევასტოპოლისი, მართლაც, რიზესა და ხუფათს შუა იყო განლაგებული. სკანდა და სარაპანა არტაანთან (იბერიასთან) ახლოს მდებარეობდა. პროკოფის ცნობაში მხოლოდ არქეოპოლისის მდებარეობაა ბუნდოვანი, რადგანაც ის სხვა ცნობით ფაზისის მარჯვენა მხარეს მდებარეობდა. ამ შემთხვევაში „აქეთა“ ხომ არ ნიშნავს ზღვისპირას ახლოს მდებარე ქალაქებს, ხოლო „იქითა“ – ხმელეთის სიღრმეში მდებარეს?

48. ართვინი (ბორჩხა?) – როდოპოლისი

„დაბლობში ერთი ქალაქი იყო, სახელად როდოპოლისი, რომელიც ყველაზე უწინარეს ხვდებოდა გზაზე იბერიიდან კოლხიდაში შემოსულთ“ (გეორგიკა II, გვ. 185).

თუკი იბერიიდან ლაზიკაში შესასვლელი გზა არტაანსა და ართვინს აერთიანებდა, შესაძლოა, სწორედ ამ უკანასკნელს (ართვინს) ერქვა – როდოპოლისი. პროკოფი კესარიელის თქმით, როდოპოლისი მდებარეობდა იბერია-ლაზიკის გზაზე, დაბლობში –

როდოპოლისი იყო ჭოროხზე (ფაზისზე) მდებარე ქალაქი, ზღვიდან დაშორებული დაახლოებით 50 კმ-ით. ასევეა ართვინი. 600 წლით ადრე, სტრაბონის დროს მას „სარაპანა“ ერქვა.

ართვინი მდებარეობდა მეტად მნიშვნელოვანი გზების შესაყარზე, ერთმანეთთან აკავშირებდა, ერთი მხრივ, არზრუმს, არტაანს, არტანუჯსა და მეორე მხრივ, პეტრას.

ის იყო კოლხეთის ბრინჯაოს მეტად მნიშვნელოვანი „კერა“ (ქსე, II. გვ. 563) – იქ აღმოჩენილია ძვ.წ. XII-XI სს. მიჯნაზე მნიშვნელოვანი განძი, კოლხური ცულები, თოხები, ზოდები, ასევე ისინი აღმოჩნდა მთელ ჭოროხის ხეობაში.

ართვინი VIII-IX სს-ში იყო „ქართველთა საკურაპალატოს“ ქალაქი.

ეტიმოლოგიურად სახელი ართვინი სახელ „ვარდთან“ უნდა იყოს დაკავშირებული და აქედან უნდა იყოს მიღებული მისი ბერძნული შესატყვისი სახელი – „როდოპოლისი“.

ვ. კოტეტიშვილის ლექსიკონის თანახმად, „არდ“ იგივეა, რაც „ვარდი“.

„არდ“ – ვარდკაჭკაჭა, ვარდი“ (ვ. კოტეტიშვილი, „კარაბადინი“, 1936).

ართვინი – არდვინი – ვარდ-ვინი – ვარდოვანი ანუ როდოპოლისი.

იბერია-ლაზიკის გზაზე მდებარე ქალაქის „ართვინის“ სახელი შეიძლება ბერძნის ყურს ჩასმენოდა როგორც „ვარდანი“, ანუ „ვარდიანი“, „ვარდების ქალაქი“, ანუ „როდოპოლისი“. აღსანიშნავია, რომ არც თუ დაშორებით, მდ. კოლოპოტამისზე იყო სწორედ ამ სახელის მქონე ქალაქი – „ვარდა“, ვარდიანი, პონტოს რეგიონში, რიზესთან ახლოს.

49. არქეოპოლისი

სპარსთა სარდალმა მერმეროემ შეიტყო – „მოწინააღმდეგენი მდ. ფასისის შესართავთან დაბანაკებულანო, გაემართა მათ წინააღმდეგ. ის უმჯობესად თვლიდა ჯერ ისინი გაენადგურებინა და ისე შემოერთყა ალყა არქეოპოლისისათვის, რათა ისინი ზურგში არ მოქცეოდნენ“ (გეორგიკა II, გვ. 187).

მართლაც, მერმეროე გაემართა ფაზისის შესართავისკენ, გზად მან გაუარა არქეოპოლისს, მის ციხეს რომაელები იცავდნენ.

მერმეროე მათ დაემუქრა – **ჯერ მდინარე ფასისთან დაბანაკებულ თქვენიანებს დავამარცხებ და „მალე მოგიბრუნდებით თქვენო“ (იქვე).**

აქედან ჩანს, რომ არქეოპოლისი ახლოს მდებარეობდა ფაზისის შესართავთან (ესე იგი, ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს).

როცა მერმეროე მიუახლოვდა მდინარის მარჯვენა ნაპირზე დაბანაკებულ რომაელებს, მათ მიატოვეს ბანაკი და ნაგებობით მდინარის მეორე ნაპირზე გადავიდნენ.

არქეოპოლისი „ქუშ სერზეა, ჩამოუდის მდინარე“, – წერს პროკოფი.

მართალია, ნოქალაქევის აღწერაც მსგავსია, მაგრამ მსგავსია ბათუმი-სა და ციხისძირ-ჩაქვის სანახებიც.

არქეოპოლისის ჰქონია ორმაგი კედელი.

მართალია, მსგავსია ნოქალაქევის კედელიც, მაგრამ ეს ქალაქი გამო-
ნაკლისი არ ყოფილა, იმდენად ხშირი ყოფილა ორკეცი (ერთმანეთის პარა-
ლელური) ორი კედლის აგება, რომ ქართულში მას სპეციალური ტერმინიც
კი ჰქონია: ს. ს. ორბელიანის სიტყვით, „ასეთ ორ კედელს სოხანო ერქვა
„ორკეცი კედელი ზღუდესთან, რომელთა საშუალებით კაცმან გაიაროს
ფოლორცის მსგავსად“.

სავარაუდოდ, არქეოპოლისი მდებარეობდა ქობულეთ-ბათუმის რე-
გიონში, სადაც აღმოჩენილია მნიშვნელოვანი არქეოლოგიური ნაშთები.

ასევე, ტაბულა პეგტინგერიანას რუკაზე აღნიშნული სავაჭრო პუნქტი
– „პორტუს ალტუს“ („ძველი ქალაქი“ (ლათინურად) ს. ყაუხჩიშვილის სიტ-
ყვით, ბერძნულად შესაძლოა არქეოპოლისად გამოითქმოდა (ბერძნულად
„ძველი ქალაქი“ – არქეოპოლისი, გვ. 22).

არქეოპოლისი ნოქალაქევი რომ არ არის იქიდანაც ჩანს, რომ თურმე
არქეოპოლისთან სპარსელებს ცხენის საკვების სიმცირის გამო ცხენები
დაეხოცათ. აქ – „დაიღუპა სპარსელთა ცხენები არა ნაკლებ ოცი ათა-
სისა... – მათ შორი გზა გამოიარეს, რომლის განმავლობაშიც ძალიან
დაიღალნენ, თანაც როდესაც ლაზიკეში იყვნენ, საკვები არც თუ ისე
სამყოფად ჰქონდათ, და ამრიგად, შიმშილითა და დაავადებით შევიწრო-
ებულნი, მთლად დავარდნენ (გეორგიკა II, გვ.194).

დასავლეთ საქართველოს ბარში, როგორც ცნობილია, ცხენის საკვები
ბალახი მრავლადაა, რადგანაც წვიმიანი სუბტროპიკული ზონაა და ზოგა-
დად, ბალახი აქ ძალზე მრავლადაა და ასევეა ამ ზონაში მდებარე ნოქალა-
ქევიც, მაგრამ ნაკლებია კლარჯეთ-ჭოროხის ხეობაში, საიდანაც მივიდო-
და დაღლილი და დამშეული ჯარი არქეოპოლისთან. ამ საკითხს სხვაგანაც
ვეხებით.

50. მოხირისი

სპარსელები დამარცხდნენ არქეოპოლისთან და დაიხიეს მოხირისისკენ.

„მოხირისი ერთი დღის სავალ გზაზეა არქეოპოლისიდან და შეიცავს
მრავალ მჭიდროდ დასახლებულ სოფელს“ (გეორგიკა II, გვ. 194).

ერთი დღის გზა, დაახლოებით, 20-25 კმ-ია.

თუ არქეოპოლისი იყო ჩაქვ-ციხისძირთან, აქედან მოხირისამდე ყოფი-
ლა 20-25-მდე კმ, ანუ „ერთი დღის სავალი გზა“, რაც უდგება თვალსაზ-
რისს, რომ მოხირისი ერგე-ხელვაჩაურ-ლიგანია. რადგანაც ჩაქვი-ციხისძი-
რი მართლაც დაახლოებით „ერთი დღის სავალზეა“ ერგე-ხელვაჩაურიდან
ანუ, ჩვენი აზრით, მოხირისიდან.

ხოლო ციხე-გოჯიდან ქუთაისამდე მეტი მანძილია, მის გავლას ერთი დღის გზა არ ეყოფოდა.

პროკოფის ცნობით, არქეოპოლისსა და მოხირისსშორისი შეიცავდა „მრავალ მჭიდროდ დასახლებულ სოფელს“, ანუ ჩაქვ-ციხისძირსა და ლიგანს შუა მრავალი კარგი სოფელი ყოფილა VI ს-ში.

ჩვენი ვარაუდით, ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ტერიტორია ჩაქვსა და ლიგანს შორის უხვმოსავლიანია, სუბტროპიკული ზონაა, თავისი მთაგორიანობის გამო დაცულია „მაღარიისაგან“, ანუ ციებ-ცხელებისაგან, რაც მომხიბვლელს ხდიდა მას დასასახლებლად.

ხოლო XIX ს-შიც კი, რიონის ხეობა უვარგისად ითვლებოდა სამოსახლოდ. აქ იყო ჭაობები, რაც მოსახლეობას აფრთხობდა, თავისი ციებ-ცხელება-მაღარიით მუსრს ავლებდა მათ დ. ბაქრაძის ცნობით.

ტერიტორია ციხისძირ-ჩაქვსა და ლიგანს შუა, ანუ არქეოპოლისსა და ლიგანს შორის „**კოლხიდის მიწა-წყალზე საუკეთესო მხარეს წარმოადგენს, ღვინოც კარგი მოდის და სხვა ნაყოფნიც იქ კარგად ხარობენ, თუმცა ლაზიკის სხვა ადგილებზე არ შეიძლება იგივე ითქვას**“ (გეორგიკა II, გვ. 194)

მოხირისი იყო **ერგე-ხელვაჩაურის ქვეყანა**. „ლაზიკის სხვა ადგილები“ კი – კლდიან-ხრიოკი ჭოროხის ხეობა და კლარჯეთი.

51. კოტაიონი – ქუთათისი, მერე – უქიმერიონი, ლაზების დიალექტი

(მოხირისს) „ამ მხარეს ჩამოუდის ერთი მდინარე სახელად რეონი. მის სანაპიროებთან ძველადვე კოლხებს აუგიათ ციხე, რომელიც შემდეგ ხანებში მათ მეტწილად მიწასთან გაუსწორებიათ, რადგან ის მეტად დაბალ ვაკეზე მდებარეობდა და მათი აზრით ადვილად მისასვლელი იყო, მაშინ ამ ციხეს კოტაიონს უწოდებდნენ ელინური ენით, ამჟამად კი მას ლაზები ქუთათისის ეძახიან“ (იქვე).

შეიძლება პროკოფის მდინარე რეონი არის მარადიდთან ჩამავალი მდ. ღრემში-ღელე, ანუ ღრემის (ღრეონის) წყალი, ან სხვა რომელიმე შენაკადი ჭოროხისა, და მარადიდთანვე, ჭოროხისპირზე უნდა ყოფილიყო ძველი „ქუთათისიც“, „მეტად დაბალ ვაკეზე“.

მართლაც, სოფელ მარადიდში (ჭოროხის პირას) ახლაცაა უბანი სახელწოდებით – „ქუთურეთი“.

ქუთათისის ახლოს ვაკეზე ყოფილა „უქიმერიონის მაგარი ციხე“.

უქიმერიონის ადგილსამყოფელი დღესაც სადავოა.

შეიძლება გვეფიქრა, რომ „უქი-მერი-ონი“ სახელი დღეს ჟღერს ვითარცა „მერია“. ასეთი სახელის მქონე პუნქტები ნამდვილად არის ლიგანში და მის მახლობელ კუთხეებში. რადგანაც აჭარულ დიალექტში „მერე“ ნიშნავს მდინარისპირა ვაკეს, ასეთსავე დაბალ ადგილას მდგარა უქიმერიონი.

რაც შეეხება სახელ ქუთათისს, „ქუთ“ ფუძის მქონე სახელები მრავლად ყოფილა ჩვენშიც და სხვაგანაც.

ს.ყაუხჩიშვილი მრავალჯერ აღნიშნავს, რომ „კოტაის“, „ქოთაის“ სახელის მქონე ქალაქები ყოფილა ფრიგიასა და ბერძნული სამყაროს სხვადასხვა ქვეყანაში. ამჟამად შესაძლებელია ვივარაუდოთ, რომ ლიგანშიც იყო პუნქტი ასეთი სახელით, **„ბერძნული ტრადიციისათვის საკმაოდ ცნობილი“ (გეორგიკა II, გვ. 196).**

ლაზებს სახელი „კოტაიონი“ შემდგომში „ქუთათისად“ უქცევიათ.

„ქუთათისი“ ძველი ანუ სალიტერატურო ქართულის ენობრივი ნორმების მიხედვითაა ნაწარმოები, მაგრამ პროკოფის დაჟინებული მითითებით სიტყვა „ქუთათისი“ ნაწარმოებია ლაზების ენობრივი ნორმების შესაბამისად, მაშასადამე, ლაზების ენა იყო ქართული, ამის მიზეზი შეიძლება ისიც ყოფილიყო, რომ პროკოფის ეპოქაში ქართულ-მეგრული ენობრივი დიფერენციაცია შედარებით ახალი დაწყებული იყო და ის, ჩანს, იმ, ანუ პროკოფის დროისათვის, არ იყო დასრულებული. ე.ი. VI საუკუნისათვის არ იყო დასრულებული. ენობრივი დიფერენციაციის შესახებ წყარო ან მინიშნება არ მოიპოვება და მის შესახებ მხოლოდ ანალიტიკური ვარაუდები გამოითქვა XX ს-ში.

ჩვენი, ზემოთ აღნიშნული ვარაუდი კი ეფუძნება მნიშვნელოვან წყაროს – პროკოფის ცნობას, სიტყვა „ქუთათისი“ ლაზური ენობრივი ნორმების მიხედვით იყო ნაწარმოები, მაგრამ „ქუთათისი“ ძველი ქართული ენის ნორმებითაა ნაწარმოები ისევე, როგორც „მოხირისი“, „მუხურისი“, რაც უნდა დაიშალოს ასე – „მუ-ხურ-ის“, მო-მუ წინსართი – ნაწარმოებულია, ხოლო „ხურ“ იგივეა, რაც სახლი (სა-ხლ-ი), ხულა, ხუხულა, აქედან ხურო, ხუროთმოძღვარი, სა-ხურ-ავი, მ-სა-ხურ-ი, მო-სამსა-ხურ-ე. ქუთათისი და მოხირისი – ქართული ენობრივი ნორმებითაა ნაწარმოები.

როცა უქიმერიონის ციხე სპარსელებს აუღიათ, **ამით მათ გაუკონტროლებიათ „კოლხიდის საუკეთესო ნაწილი“ (გეორგიკა II, გვ. 197).**

კოლხიდის საუკეთესო ნაწილი იყო „მოხირისი“, ჩვენი აზრით, თანამედროვე აჭარა-ლიგანის მთისწინეთი, კოლხეთად კი, როგორც ითქვა, პროკოფი მიიჩნევდა არა თანამედროვე რიონის ვაკეს, არამედ ერგე-ლიგან-ჭოროხის ხეობას.

52. დაბალი ვაკის ციხე კოტაიონი

„რეონი“ მოხირისის ქვეყანაში შეედინებოდა: „მის სანაპიროებთან კოლხებს აუგიათ ციხე, რომელიც შემდეგ ხანებში მათ მეტწილად მინასთან გაუსწორებიათ, რადგან ის მეტად დაბალ ვაკეზე მდებარეობდა და მათი აზრით ადვილი მისასვლელი იყო, მაშინ ამ ციხეს კოტაიონს უწოდებდნენ ელინური ენით, ამჟამად კი მას ლაზები ქუთათისს ეძახიან, ბერძნული ენის უცოდინარობით მოსდით, რომ ამ სახელწოდების

ნამდვილი სახე შერყვნეს. ასე აქვს ეს მოთხრობილი არიანეს“ (გეორგიკა II, გვ. 125).

ს. ყაუხჩიშვილის ცნობით, „არიანეს ჩვენამდე მოღწეულ თხზულებებში ამის შესახებ არაფერი მოიპოვება“ (იქვე).

მაშასადამე, **კოტაიონის ციხე მეტად დაბალ ვაკეზე** იდგა.

„კოტ“ ფუძით, როგორც გამოკვლეულია ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, მრავალი ქალაქი იწოდებოდა ბერძნულ სამყაროსა და მცირე აზიაში. ამიტომაც, შესაძლებელია, ამჟამინდელი ქუთაისის გარდა, ქუთათისი სხვა რომელიმე პუნქტსაც რქმეოდა.

ლიგან-ერგესა და აჭარისწყლის ხეობაში, რომელიც „დაბალი ვაკეა“ (პროკოფის გამოთქმას თუ ვიხმართ), ამჟამადაცაა სოფელები და პუნქტები ამ ფუძით, მაგ., „**კვატია**“, (იგივე „კოტ“ ფუძის მატარებელი), „**ქუთურეთი**“ – ტბეთის სულთა მატთანეში მოხსენიებული სოფელი, ამჟამად კი ქუთურეთი სოფელ მარადიდის უბანია. „**ქიფაისი**“, სოფელი ჭოროხის სათავეებთან, „**კვაშტა**“, სოფელი ერგე-ლიგანთან და სხვები. ასევე, მაგ. „**ქუთაჰია**“ ეწოდება ქალაქს თურქეთში, ოდესღაც ხალიბების საცხოვრისად მიჩნეულ მხარეში.

53. მერე – უქიმერიონი

„უქიმერიონი იყო ქუთათისის მახლობლად ერთი მეტად მაგარი ციხე“ (გეორგიკა II, გვ. 196).

ს. ყაუხჩიშვილი არ ეთანხმება იმ აზრს, რომ „უქიმერიონი“ ერქვა ქუთაისის ე.წ. „არქიელის გორას“, სადაც ციხე იყო აღმართული. მისი აზრიდან გამომდინარე, მოხირისი მდებარეობდა მდ. რიონის მარცხენა მხარეს, სადაც არის სოფელი „დაბლაგომი“ (იქვე, გვ. 210).

ჩვენი აზრით, სიტყვა უქიმერიონში გამოიყოფა ფუძის ნაწილი „მერი“. აჭარულ-შავშურის დიალექტით, „მერე“ ეწოდება მდინარისპირა მოვაკებულ ადგილს, ანუ გაშლილ ვაკეს. უქიმერიონი, მართლაც, „გაშლილ ვაკეზე მდებარეობდა“, ისევე როგორც, პროკოფის ცნობით, კოტაიონის ციხე იდგა „მეტად დაბალ ვაკეზე“ – ასეთ ადგილს, აჭარულ დიალექტში, ამჟამადაც კი „მერე“ ადგილი ჰქვია. უკი-მერი შესაძლოა აქედან იყოს წარმომდგარი.

54. მოხირისი, რეონი

მთელ ლაზიკეში ერთადერთი მოხირისია მოსავლიანი რეგიონი, „**ამ მხარეს ჩამოუდის ერთი მდინარე სახელად რეონი**“ (გეორგიკა II, გვ. 194).

მოხირისად ჩვენ, როგორც აღინიშნა, ერგე-ლიგანის მაღალმოსავლიან, სუბტროპიკულ მხარეს მივიჩნევთ, ხოლო მდ. რეონი ჭოროხის ერთ-ერთი შენაკადი უნდა ყოფილიყო ერგე-ლიგანის რეგიონში.

55. რეონი არ იყო ფაზისი

პროკოფი წერს: – მერმეროემ „სადაც ფაზისის გადალახვა შეიძლება ფონში, გადალახა ეს მდინარე ფეხით, გადალახა აგრეთვე მეორე მდინარეც, სახელად რეონი – არც ეს არის სანაოსნო და ფაზისის მარჯვენა მხარეს რომ აღმოჩნდა, წაიყვანა ჯარი ერთი ქალაქის – არქეოპოლისის წინააღმდეგ, რომელიც არის მთავარი და უდიდესი ქალაქი ლაზების ქვეყანაში“ (გეორგიკა II)

ორი სხვადასხვა მდინარეა (ს. ყაუხჩიშვილი მათ ერთ მდინარედ მიიჩნევს).

ამჟამად, საყოველთაო თვალსაზრისით, მდ. რეონის ქვეშ მოიაზრება მდ. რიონი. ჩემი აზრით, ის უნდა იყოს ჭოროხის რომელიმე შენაკადი, სადაც გაიარა კლარჯეთიდან არქეოპოლისისაკენ (ბათუმ-ჩაქე-ქობულეთის სანახებისკენ) მიმავალმა სპარსთა ჯარმა, რომელიც იქ ე.წ. „კლარჯეთის გზით“ შევიდა.

56. ბოასი – აკამფსისი

ტრაპეზუნტის „მარჯვნივ აღმართულია ჭანეთის მთები, რომელთა გადაღმა რომაელთა ქვეშევრდომი არმენიელები ცხოვრობენ. ამ ჭანეთის ქვეყნიდან ჩამოდის მდინარე, სახელად ბოასი... ადგილობრივი მცხოვრებნი მას აკამფსისს უწოდებენ, იმის გამო – მისი დამორჩილება, ზღვასთან შეერთების ადგილას შეუძლებელი ხდება, ვინაიდან ისეთი სისწრაფით და სიმწვავეთ უერთდება და ისეთი დიდი ხმაურობით მიინეწვს წინ“ (გეორგიკა II, გვ. 123).

ერთი სიტყვით, ბოას-აკამფსისის აღწერისას სიტყვა-სიტყვითაა განმეორებული პროკოფის მიერვე აღწერილი ფასისი, ესაა მდ. ჭოროხი და არაა რიონი, რადგანაც რიონი ზღვასთან შეერთების ადგილას არ ქმნის მსგავს სურათს და რიონი, არც „არმენიიდან“ გამოედინება.

„მდინარე ბოასი გამოდის სადღაც ჭანეთის მახლობლად არმენიელთა ადგილებში, რომლებიც ფარანგიონის გარშემო ცხოვრობენ... მას შემდეგ, რაც ეს მდინარე მიაღწევს იმ ადგილს, სადაც კავკასიისა და იბერიის საზღვრებია... ნაცვლად ბოასისა, ამიერიდან ფაზისად წოდებული, განაგრძობს მდინარეობას ნაოსნობისთვის გამოსადეგი... ზღვამდე... მის ორივე მხრივ ლაზიკა არის... მარჯვნივ... იბერიის საზღვრამდე დასახლებულია ადგილობრივი მცხოვრებლებით. ლაზთა სოფლები მდებარეობს მდინარის აქეთა ნაპირას (გეორგიკა II, გვ. 101).

„მაშინ რომაელებმა დაიჭირეს პერსარმენიელთა ქვეყანაში... ფარანგიონი, სადაც სპარსელები ოქროს თხრიან... დაიმორჩილეს ჭანების ტომი... თოვლით დაფარული მთები, საიდანაც გამოდის მდ. ფაზისი“ (იქვე, გვ. 52).

„ჭანების მთებიდან ჩამოდის მდინარე ბოასი“ (იქვე, გვ. 122).

მდინარე ფაზისის მარცხენა სანაპიროზე ლაზები ცხოვრობდნენ, მარჯვენაზე კი მესხები. **მარჯვნივ... იბერიის საზღვრამდე დასახლებულია ადგილობრივი მცხოვრებლებით, ხოლო ლაზთა სოფლები მდებარეობს მდინარის აქეთა ნაპირას.**

აქედან გამომდინარე, თუ ფაზისი რიონია, მაშინ მის მარჯვენა სანაპიროზე მცხოვრები ეგრისელები ყოფილან მესხები, ხოლო მარცხენა სანაპიროზე მცხოვრები გურულები – ლაზები, რაც არასწორია, მაშასადამე, რიონი ფაზისი არაა.

ბოასი ანუ ფაზისი გამოედინებოდა ჭანების ადგილებში, პერსარმენი-აში, ფარანგიონის მახლობლად. ამის შესახებ სამჯერ წერს პროკოფი კესარიელი.

კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, რომ VI ს-ის დასაწყისში სპარსეთმა შეარყია ქართლის სახელმწიფოებრიობა და თავისი ბატონობა გაავრცელა ტაოსა და მის მომიჯნავე მიწა-წყალზე. ამის წყალობით ტაო-ბასიანის მიმდგომი ქართული მხარეები მან ეკლესიურად დაუქვემდებარა იმჟამად პროსპარსული ორიენტაციის სომხურ ეკლესიას. ამის გამო აქ მცხოვრებ მოსახლეობას უცხოელებიც, ზოგჯერ, პერსარმენიელებად ან არმენიელებად მოიხსენიებენ. ამ ქვეყნიდან გამოდიოდა მდ. ფაზისი, სათავეში ბოასად, ქართველთა მიერ კი „აკამფსისად“ წოდებული (ჭოროხი). „აკამფსისი“ შეიძლება ეტიმოლოგიურად, ქართულ „ფს“-მასთან – წყლის დენასთან იყოს დაკავშირებული, ამიტომ პროკოფის ეს ცნობა არ არის უგულებელსაყოფი – როგორც ითქვა, პ. ინგოროყვა „ფს“-ს აკავშირებს წყალთან.

57. ჰიპოსი

ქალაქ მოხირისთან (ლაზიკაში) ჩამოდის მდ. ჰიპოსი, ე.ი. ცხენისწყალი (იქვე, გვ. 119).

უნდა აღვნიშნოთ, რომ საქართველოში რამდენიმე მდინარე ატარებს ამ სახელს – ცხენისწყალი, ერთია სამეგრელო-იმერეთში, მეორე კი აფხაზეთში. ჩანს, ასეთი სახელის მდინარე ყოფილა ერგე-ლიგანშიც.

58. მთის მწვერვალები ფაზისის პირზე

ფაზისისაკენ უკან დახეული ჯარი თავს შველოდა „**იქაური მთების მწვერვალებზე გაქცევით**“ (იქვე, გვ. 110).

პროკოფის ცნობებიდან ჩანს, რომ მდ. ფაზისის ახლოს ყოფილა მთები და კლდეები, რომელთა მწვერვალებზე გაქცევით თავს უშველა უკან დახეულმა ჯარმა.

თუკი მდ. რიონი ძველად ფაზისად იწოდებოდა, ისმის ბუნებრივი კითხვა, სად არის რიონის დაბლობზე მთების მწვერვალები?

ამ დაბლობზე ასეთი მთები არ არსებობს.

აქედანაც ჩანს, რომ პროკოფი კესარიელი რიონს არ უწოდებდა ფაზისს, არამედ ის ფაზისად მიიჩნევდა ქალაქ პეტრასთან ახლოს გამავალ მდინარეს, რომლის ხეობაში მთების მწვერვალები იყო.

ასეთი ჭოროხია.

59. კავკასია

„მესხეთის მთები არც მწირია და არც ნაყოფიერებას მოკლებული, არამედ სავსეა ყოველგვარი სიკეთით, რადგან მესხებიც მარჯვე მიწის მუშები არიან და იქ ვენახებიც არის. ამ ქვეყანაში მთები მეტად მაღალია, უზარმაზარი და საშინლად მიუვალი. და ისინი გავრცელებულია ვიდრე კავკასიის მთებამდე. ამათ უკან აღმოსავლეთით არის იბერია, რომელიც პერსარმენიელებამდე აღწევს“ (გეორგიკა II, გვ. 128).

მესხეთის მთები აქ სპერისა და არსიანის მთებია, სადაც მესხები ყოველთვის ცხოვრობდნენ. არსიანის ეს მთიანეთი კარჩხალის უფრო მაღალ მთიანეთს უერთდება, რომელსაც პროკოფი „კავკასიას“ უწოდებს. მესხების ეს საცხოვრისი (შავშეთ-არტანუჯ-არტაან-კოლა) იბერიის ნაწილი იყო და ის ტაოსთან პერსარმენიას ესაზღვრებოდა.

60. მერმეროე

ზოგჯერ პროკოფი კესარიელი მდ. ფაზისს უყურებს საკუთარი თხზულების პერსონაჟის თვალით. მაგალითად, ასეთია სპარსთა სარდალი მერმეროე.

როცა ის შეიტყობს, რომ პეტრა რომაელებმა დაიკავეს, გადწყვეტს ლაზიკის სხვა ქალაქებისა და სიმაგრეების დაჭერას.

პროკოფი წერს: **„მან კარგად იცოდა, რომ მდინარე ფაზისის იქითა მხარეს ლაზებს, პეტრას გარდა, სხვა არც ერთი დასახლებული ადგილი არ მოეპოვებოდათ, ის გაბრუნდა და დაიჭირა იბერიიდან კოლხიდის ქვეყანაში გადასასვლელი ადგილები“** (იქვე, გვ. 182).

აქ იგულისხმება, რომ ფაზისის, ანუ ჭოროხის მარცხენა (მერმეროესათვის „იქითა“) მხარეს ლაზებს პეტრას გარდა სხვა დასახლებები არ ჰქონდათ. **რაც მართლაც ასე იყო**, რადგანაც უფრო სამხრეთით მდებარე ოფ-რიზეს რეგიონი უშუალოდ ბიზანტიელთა ხელში იყო და არა ლაზებისა.

მართლაც, ჭოროხის მარცხენა სანაპირო გონიოდან ქ. ხოფამდე მთაკლდოვანია და საქალაქო ცხოვრებისათვის უვარგისი, მხოლოდ ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროს ზღვისპირეთი (თანამედროვე ქობულეთ-ბათუმ-ერგელიგანის ვაკე) იყო მიწათმოქმედებისა და ცხოვრებისათვის გამოსადეგი, სადაც მდებარეობდა კიდევ ქალაქები – არქეოპოლისი, როდოპოლისი, მოხირისი და სხვა.

61. ფაზისი – ნახევარმთვარა სანაპიროს შუაში

ფაზისი „ერთვის ევქსინის პონტოს იქ, სადაც ეს უკანასკნელი თავდება“ (გეორგიკა II, გვ. 128). „ნახევარმთვარა ნაპირის შუაში“ და იქ, „სადაც ევქსინის პონტო თავდება, ქმნის ნახევარმთვარის მსგავს ნაპირს“ (იქვე, გვ. 126).

„ნახევარმთვარას იმ ერთ დასაწყისში, რომელიც აზიისა არის, მდებარეობს ქალაქი პეტრა, ხოლო მის პირისპირ მეორე ნაპირას, ევროპის ნაწილში – აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზების ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები არიან“ (იქვე, გვ. 128).

პეტრა მდებარეობდა მდ. ჭოროხის შავ ზღვასთან შესართავის ახლოს, რიონს კი დაშორებული იყო, ასევე მდ. ფაზისიც პეტრასთან ახლოს გაედინებოდა. აქედან გამომდინარე, ფაზისი იყო მდ. ჭოროხი.

62. ევროპასა და აზიას ჰყოფს ფაზისი

„აზიასა და ევროპას კოლხეთის ფაზისი ჰყოფს“ (იქვე, გვ. 140).

„მარცხნივ აზიაა, მარჯვნივ ევროპა“ (იქვე, გვ. 127).

პროკოფის ცნობით, მდ. ფაზისი ორად ყოფდა ქვეყანას, მისი მარჯვენა სანაპიროდან იწყებოდა ევროპა, ხოლო მარცხნივ აზია მდებარეობდა, მის მარჯვნივ, ანუ ევროპაში ცხოვრობენ აფსილები. აღსანიშნავია, რომ ამ ტომს არიანეც ამ მიდამოებში ახსენებს – ფაზისის მარჯვნივ.

63. აფსილები

ფასისის მარჯვენა სანაპიროს მხარე. „ევროპის ნაწილში – აფსილების ქვეყანაა. აფსილები ლაზების ქვეშევრდომნი არიან და ისინი ძველთაგანვე ქრისტიანები არიან“.

აფსილებისაგან განსხვავებით აბაზგები წარმართები იყვნენ – „ეს ბარბაროსები ჩვენს დრომდისაც თავყანს სცემდნენ ჭალებსა და ტყეებს, ხეები ბარბაროზს, რაღაც გულუბრყვილობის გამო ღმერთებად წარმოედგინა“ (გეორგიკა II, გვ. 133).

ეტიმოლოგიურად „აფსილი“ და „ფასისი“ შეიძლება ერთმანეთს ფუძეებით „ფ(ა)ს“, „ფას“ დავეუკავშიროთ. ჩვენი აზრით, აფსილთა ქვეშ იგულისხმება სუფსის ხეობის და მომიჯნავე მიწა-წყლის, შესაძლოა, რიონსა და ჭოროხს შუა მდებარე დაბლობის მდინარეებით გაჯერებული და ფართოდ გადაშლილი ვაკე ადგილების მცხოვრებნი. აქაა თანამედროვე ეპოქაშიც ჰიდრონიმი – „სუფსა“. წყლიანი ადგილების აღმნიშვნელი სიტყვების ძირი – ფმა-ფმანი ასევე წყლიანობის აღმნიშვნელი „ფს“ (აფს) ძირთან უნდა იყოს კავშირში. აქ ჩვენ უნდა გვქონდეს დაკავშირება „ფშ“ „აფს“ ფუძესთან, რომელიც წინარექართულში, როგორც აღვნიშნეთ, წყალს (გაშლილ წყალს) აღნიშნავდა. მამასადამე, აფშილები – გაშლილი, წყლიანი ადგილის ტომი, დაბლობის მცხოვრები იყო, ხოლო მთიანი ადგილების მცხოვრებნი, ჩანს,

„გრ“ ფუძით (გორა-მთა) აღინიშნებოდნენ (მარგველები, გურულები, ეგრი-სელები) (როგორც, მაგალითად, სლავებში – „ტყის ხალხი“, „ჭაობის ხალხი“ და ა.შ.). ამის გამო (ე.ი. წყალთან, ზღვასთან სიახლოვის გამო), შესაძლოა, მთელი ზღვისპირეთის მოსახლეობას „აფსილები“, „აფშილები“ ერქვა.

პროკოფი ერთნაირად აღწერს ჭანებისა და აბაზგების წარმართობას. თუ გავითვალისწინებთ ჭანებისა და მესხების მეზობლობას სამხრეთ საქართველოში, ჭანებისა და აბაზგების ეთნიკური სიახლოვეც არ მოგვეჩვენება უცხოვ.

პ. ინგოროყვას აბაზგები მესხებად მიაჩნდა.

მესხების ცხოვრების შესახებ ამ არეალში მიგვითითებს სტრაბონიც, თუმცა კი ის საერთოდ არ ახსენებს სიტყვა „აბაზგს“ (ჩანს იმიტომ, რომ უკვე ნახსენები ჰქონდა მესხები, იგივე მნიშვნელობის ეთნოსახელი).

აბაზგების ქართულენოვნებაზე მიუთითებს სხვადასხვა ფაქტი: პირველი ის, რომ მათ თითქმის გაქრისტიანებისთანავე გააჩაღეს ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, ე.ი. გაქრისტიანდნენ VI ს-ში, ხოლო მათი ქართულენოვანი სამეფო უკვე VIII ს-ში ჩამოყალიბდა.

აბაზგების ქართულენოვნებაზე მიგვითითებს აფხაზეთის ტოპონიმებიც, რაც პ. ინგოროყვას ცნობით, ხეების თაყვანისცემასთან იყო დაკავშირებული. ეს ტოპონიმები ნამდვილად ადასტურებს პროკოფი კესარიელის ცნობებს, რომ ისინი ხეებს ეთაყვანებოდნენ – „ბზიფი“ (ბზა), ბიჭვინთა (ფიჭვი), ცხუმი (რცხილა), გაგრა (კაკალი), სოჩა (სოჭი), წიბელი (წიფელი), ჭუბერი (წაბლი) და ა.შ. ამ ცნობიდან მართლაც ჩანს, რომ მათ, ამ ქართულენოვან ტომს „ხეები ღმერთებად ჰქონდათ წარმოდგენილი“.

პროკოფის სიტყვით, აბაზგებმა იუსტინიანეს დროს მიიღეს ქრისტიანობა. მან აბაზგების ქვეყანაში ღვთისმშობლის ტაძარიც ააშენა. **გ. ჩუბინაშვილის აზრით, აქ იგულისხმება ნოქალაქევის (და არა ბიჭვინთის) ძველი ეკლესია (გეორგიკა II, გვ. 135).** სიტყვა აბაზგი შეიძლება სიტყა ბაშთან იყოს დაკავშირებული მ. ქურდიანის კვლევით.

პუნქტები „ბაში“, „ქვემო ბაში“, „შუა ბაში“, „ზემო ბაში“ რიონის დაბლობის გაშლილ ვაკეზე მდებარეობს, თუმცა „აბაშა“ სამეგრელოშია, „შუა ბაში“ – სამტრედიის რაიონში, „ქვემო ბაში“ – ფოთის რაიონში და „ზემო ბაში“ – ქუთაისის ოლქში.

როგორც ჩანს, ძველად „ბაში“ ერქვა გაშლილ ვაკეს (აღსანიშნავია, რომ XX ს-ის დასაწყისში ქართველები, ი. გედევანიშვილის ცნობით, „ბაშს“ უწოდებდნენ ე.წ. „ბრეზენტს“, ანუ გაშლილ გადასაფარებელს, გაშლილ სიბრტყეს). „ფაშ“ (ბაშ) წყალთანაც უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული – (ფშა, ფსორი) ამ ფუძით აღნიშნული ქვეყნის (აფშილ-აფსილ) გარდა სხვა ქართული ქვეყანებიც – ფშავი, ბასიანი (არაქსზე) და ბასიანი დვალეთთანაც იხსენიებოდა. რადგანაც ძირი „ბას“, „ბაშ“, „ფას“, „ფაშ“ დაკავშირებული აღმოჩნდა წყლიან, გავაკებულ ქვეყანასთან, ასეთი სახისა იყო სწორედ ჩრდი-

ლოკავკასიის ის მხარეები, რომლებიც როგორც პროვინცია ბასიანთან, ისე მიმდებარე რეგიონებში მდებარეობდა ჩრდილოკავკასიის ვრცლად გაშლილ, მდინარეებითა და წყლებით გაჯერებულ ტერიტორიაზე. ეს მხარეები უძველესი ხანიდანვე, როგორც ჩანს, ქართულენოვანი ტომებით ყოფილა დასახლებული, რასაც აღნიშნული ტოპონიმაცა მიუთითებს. ვითარება შეიცვალა გვიან შუა საუკუნეებში, როდესაც თემურ ლენგმა ჩრდილოეთ კავკასიის ადგილობრივი მოსახლეობა გაანადგურა, ანდა დათრგუნა, მას ასევე აქ შემოუყვანია ადიღური, ჩრდილოკასპიისპირეთისა და ციმბირული წარმოშობის ტომები. „პრავასლავნაია ენციკლოპედია“ ცნობით, ადიღური ტომები ჩრდილო-კავკასიაში პირველად გამოჩნდა თემურ ლენგის ლაშქრობების შემდეგ. როგორც ცნობილია, მრავალ ადიღურ ტომს არ გააჩნდა საკუთარი სახელი და მათ სახელს ანიჭებდნენ მათ მიერ დაპყრობილი და ასიმილირებული იმ ტომის სახელის მიხედვით, რომლის მიწა-წყალზეც ისინი ესახლებოდნენ. ამიტომაც საფიქრებელია, რომ როცა ერთ-ერთი ასეთი უსახელო ადიღური ტომი დასახლდა ჩრდილოკავკასიაში, „ფას“ ან „ბას“ ქვეყანაში, ამ ტომსაც უწოდეს ეს სახელი „აფსუა“ ან „აბაზი“, ე.ი. მათ მიერ დაპყრობილი და ასიმილირებული ტომის სახელის მიხედვით. შემდგომ ეს ადიღური ტომები, ძირითადად XVII ს-ის შემდგომ, გადმოსახლდნენ სამხრეთ კავკასიაში, კერძოდ კი, აფხაზეთში და როგორც ჩანს, თან გადმოიტანეს მათ მიერ მითვისებული ახალი სახელი „აფსუა“ ან „აბაზი“. ასე რომ, სულ სხვა ტომი იყო ძველი ავტორების (პროკოფის თუ აგათიას) ნახსენები „აფსილები“ და სულ სხვა ტომია „აფსუები“ და „აბაზები“. ეს უკანასკნელები არიან ადიღური ტომები, ხოლო „აფსილები“ და ძველი „აბაზგები“, როგორც ჩანს, იყვნენ ქართული წარმოშობის ტომები.

აფსილთა მეზობელი აბაზგები, პ. ინგოროყვას კვლევით, იგივე მესხები იყვნენ— „ბას-ხი“, „ბა-სხი“, „მე-სხი“, ასევე, არაქსის, ანუ ფაზისის ხაობაში მცხოვრები ბასიანელები იგივე მესხებია. მათი სატომო სახელები, ჩანს, მსგავსი ფუძით იყვნენ ნაწარმოებნი.

იქამდე, VI ს-ში, პროკოფი, პოლიტიკური თვალსაზრისით, თითქოსდა ორ ნაწილად ყოფდა საქართველოს: სპარსულ-იბერიულად (იბერები, მესხები) და რომაულ-ლაზურად (ლაზები, აფსილები, აბაზგები, სკვიმები, სვანები). პროკოფისათვის, როგორც პოლიტიკური მოღვაწისთვის, მნიშვნელოვანია საქართველოს რომაული (ლაზური) ნაწილი. ეს თვალსაზრისი აისახება კიდევ სპარსეთის სამეფო კარზე ბიზანტიელი ელჩების ვიზიტისას გამართული კამათის დროს.

64. ხასკუნები ალანიაში

ს. ყაუხჩიშვილს მოჰყავს VI ს-ის ცნობები ქართლის ცხოვრებიდან, რომელიც შეეხება ალანურ ტომებსა და აფხაზეთს.

იუსტინიანე „ბრძოდა კერძოთა ოვსეთისათა, საზღვარსა ავაზგიასსა ნათესავსა ხასკუნთასა“.

VI საუკუნისათვის შემდგომდროინდელ აფხაზეთში (შავი ზღვისპირეთში) ბიზანტიელებმა სპარსელებთან ლაზიკისათვის ომში დასახმარებლად ჩრდილოკავკასიიდან შემოიყვანეს თავიანთი მოკავშირე ალანური ტომები და მათ გადასცეს მნიშვნელოვანი სიმაგრეები დასავლეთ საქართველოში. ამიტომაც იმჟამად **„საზღვარი ავაზგიისა“ დროებით იწოდა „კერძოთა ოვსეთისათა“**.

ჩანს, ალანებს ჩრდილოკავკასიიდან ბიზანტიისათვის არასასურველი ზოგიერთი სხვა ტომიც შემოჰყოლია, მათ შორის ჩანს აღნიშნული ხასკუნებიც.

იუსტინიანემ ამ „ოვსეთში“, რომელიც იმჟამად **„საზღვარსა ავაზგიას-სა“** (აფხაზეთის საზღვართან) ხასკუნთა ტომს ებრძოდა, სთხოვა იბერიის მეფე ფარსმანს დახმარება.

ფარსმანი შებრძოლებია ხასკუნებს, გაუმარჯვნია და მისი მთავრები შეპყრობილი გაუგზავნია იუსტინიანესთვის.

ჩვენი აზრით, იბერიელი მეფე ფარსმანი ვერ დაეხმარებოდა იუსტინიანეს ჯარს, იბერიის დაქვემდებარებაში რომ არ ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალი **საზღვარსა ავაზგიასსა**.

ქართული წყაროებით, ქართლის სამეფოს იმჟამინდელი საზღვარი მდ. კლისურაზე გადიოდა, ხოლო ტერიტორიას კლისურიდან ყუბანამდე ბიზანტია ფლობდა.

ლაზიკის ომების დროს, როგორც აღინიშნა, დამხმარე ძალად სპარსელებთან საომრად ამ მიწა-წყალზე თვით ბიზანტიელებმა შემოიყვანეს ალანური ტომები. ისინი იქ (კლისურიდან ყუბანამდე) დროებით გაბატონდნენ კიდეც (ხაზარებამდე), რაც ტოპონიმიკაშიც აისახა, „ალანია“ და „კერძო ოვსეთისა“ ბიზანტიის მიერ ხელდებულ ამ მხარეებს ეწოდა (მდ. ეგრისწყალ-კლისურას იქით).

როგორც აღინიშნა, ქართული წყაროებიც იმ ტერიტორიას, რომელსაც შემდგომ საკუთრივ აფხაზეთი ეწოდა – **ალანიას** უწოდებდნენ. ეს იყო კლისურას იქით მდებარე ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

თამარის ისტორიკოსი, როგორც აღინიშნა, წერს: – „გიორგი III „უამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთიმერეთს და მიუწიოს ზღვად პონტოსად და მოინადირის **ალანთა ქვეყანა, რომელიც არს აფხაზეთი**“ („ისტორიანი და აზმანი“, ქ.ც. II, 1959, გვ. 15).

ალანია – გვიან შუა საუკუნეებშიც კი ერქვა აფხაზეთის ერთ ნაწილს.

V-VI საუკუნეებში ალანების ძალზე მრავალრიცხოვანი მომთაბარე ხალხი ჩრდილოეთ კავკასიისა, დონის, დუნაის, დნეპრისპირეთსა და ევროპაშიც კი ლაშქრობდნენ.

ამიტომ მათ მეგრძოლებს VI ს-ში დასავლეთ საქართველოს სიღრმეებში (ბიზანტია-სპარსეთის ომისას, ბიზანტიელთა ნებით) ფეხი ჰქონდათ მოკიდებული, ე.ი ციხესიმაგრეები და მნიშვნელოვანი პუნქტები ეჭირათ გარკვეული დროით.

აღანთა შემდეგ აქ ხაზართა გავლენა გაძლიერებულა არაბების შემოსევების შემდგომ.

შესაძლოა ისიც, რომ ტერმინ „ხასკუნის“ თავდაპირველი ფორმა იყოს – „ბასკუნი“, შესაძლოა გადამწერს ერთმანეთში აერია „ხ“ და „ბ“, ამიტომ ალბათ თავდაპირველი ფორმა იყო „ბასკუნი“, ეს იგივეა, რაც „აბასკუნი“ ანდა „აბასგუნი“ ანუ აბასგები, აბაზგებს ნამდვილად ეომებოდნენ მე-6 საუკუნეში ბიზანტიელები და მათ იბერია აკონტროლებდა.

65. აფსილები და აბაზგები ქართულენოვანი ხალხი იყო

ძველად აფსილები იყვნენ „ლაზების ქვეშევრდომები“ (გეორგიკა II, გვ. 165).

შემდგომში „აფსილები კოლხებს გადაუდგნენ და ამბობდნენ, კოლხებმა არ ისურვეს დახმარება აღმოეჩინათ მათთვის“ (იქვე, გვ. 164).

ბიზანტიელები (აღანთა დახმარებით) და სპარსელებიც აფსილებს სასტიკად ებრძოდნენ. მათ თავიანთი თანამოძმე ლაზების დახმარების იმედი ჰქონდათ, მაგრამ ომით ლაზარალებულმა ლაზებმა ეს ვერ შეძლეს. აფსილები განანყენდნენ.

ლაზთა ქვეშევრდომებისაგან განდგომის შემდეგ, შესაძლოა, ზედაფენა აფსილებისა VII-VIII სს-ში აბაზგების ზედაფენასთან ერთად გადასახლდნენ უფრო ჩრდილოეთით, ცხუმისაკენ და მიიტანეს იქ, აფხაზეთში, ქართულენოვანი სახელმწიფოებრიობა და ეკლესია. ჩრდილოეთის ეს მხარეები საომარ მოქმედებათა ცენტრებს უფრო დაშორებული იყო, ამასთანავე VII ს. ბოლოდან ასპარეზზე გამოჩენილმა **ხაზარებმა საქართველოს ზღვისპირეთიდან გააძევეს აღანური ტომები** – ბიზანტიელთა მიერ მოწვეულნი სპარსეთთა ომისას. გამოთავისუფლებულ არეალზე, შესაძლოა, ეს ქართული ტომები წანაცვლდნენ, თუმცა ეს ტერიტორია (შემდგომი აფხაზეთი) მათი ისტორიული სამშობლო იყო, ეგროსის ნილხვედრი ქვეყანა.

აფსილები და აბაზგები ქართულენოვანი ხალხი იყო, რატომ?

აბაზგებს ბერძნებთან ჰქონდათ ურთიერთობა, ბერძნებისაგან მიიღეს ქრისტიანობა და რადგანაც ამის მიუხედავად ჩამოყალიბებისთანავე, VIII საუკუნიდანვე, აფხაზეთის სახელმწიფო და საეკლესიო ენა იყო ქართული, ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ ეს ენა მათი მშობლიური ენა იყო.

66. ბრუქსები

აბაზგების საცხოვრისის შემდეგ აღანების საცხოვრისამდე, პროკოფის სიტყვით, „ბრუქსების“ (ბრუხების, ბრუქების) ტომი ცხოვრობდა (გეორგიკა II, გვ. 135).

მე ვფიქრობ, რომ ეტიმოლოგიურად ეს სიტყვა (ბრუქსები) ახლოა სიტყვა „იბერთან“ (ბრუ-იბერ).

67. გუთები

გუთები იუსტინიანეს უგზავნიან ოთხ მოციქულს და ითხოვენ მათთვის ეპისკოპოსს, რადგანაც გაეგოთ, რომ იუსტინიანეს აბაზგებისათვის მოძღვარი გაეგზავნა (გეორგიკა II, გვ. 138).

გუთებმა მეორეჯერაც VIII ს-ში გაგზავნეს ბიზანტიაში თავიანთი ელჩები ეპისკოპოსის მოთხოვნით და ამჯერად აფხაზურ, ანუ იბერიის ეკლესიაში მიიღო კურთხევა გუთების ეპისკოპოსმა იოანემ.

აქედანაც ჩანს, რომ გუთებისათვის აბაზგები იბერიელები იყვნენ.

68. საგინები, სებასტოპოლი, პიტიუნტი, ტრაპეზუნტი

„ხორომ სპარსთა მეფემ, ლაზები რომ წარმოუძღვნენ მას პეტრასკენ, გადაწყვიტა იქ სპარსთა ჯარის გაგზავნა ამ სიმაგრეების ასაღებად“ (გეორგიკა II, გვ. 137).

ე.ი. სებასტოპოლისისა და პიტიუნტის ასაღებად.

პროკოფის „საგინების“ (სანიგების) ტომი შავი ზღვისპირეთში ეგულება ორ ადგილას (იქვე, გვ. 136), ერთი ტრაპეზუნტის სიახლოვეს, მეორე კი აბაზგებისკენ.

ჩანს, ორივე ადგილას ყოფილა პუნქტები სებასტოპოლისი და პიტიუნტი, ამიტომაც აბაზგების, ბრუქსების, ალანებისა და ჰუნების აღწერისას კვლავ უბრუნდება ტრაპეზუნტს (საგინების ხსენების გამო), იქვე მდებარე სებასტოპოლისსა და პიტიუნტს.

პეტრას სიახლოვეს ოფ-რიზესკენ მდებარე მეორე პიტიუნტისა და სებასტოპოლისის ციხეები ტრაპეზუნტს იცავდნენ და ამიტომაც მათ დიდი სტრატეგიული დანიშნულება გააჩნდათ.

69. აფსარუ რიზესთან

პროკოფის სიტყვით, ქ. რიზეს ახლოსაა პუნქტი „აფსარუ“, „აფსურტა“ – სადაც იასონმა და მედიამ მოკლეს აიეტის ვაჟი აფსურტე (გეორგიკა II, გვ. 124), აქაა ლაზებისა და სანიგების (საგინების) ქვეყანა (იქვე, გვ. 125). სხვა ადგილას პროკოფი ამ ქალაქს – „აფსარუნტს“ უწოდებს.

ქ. ფაზისი ერქვა ფასის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე ქალაქს მდინარის შესართავთან. (გეორგიკა II, გვ. 126).

პროკოფი კესარიელი და სხვა ძველი ავტორები შავი ზღვის აღმოსავლეთ სანაპიროს ერთ ნაწილს აღნიშნავენ საგანგებო ტერმინით – „ნახევარმთვარის მსგავსი ნაწილი“. აფსარუნტიდან პეტრამდე 20-25 კმ მანძილი ყოფილა.

70. მანძილი აფსარუნტიდან პეტრამდე,

სკვიმნია და სვანია

პროკოფი წერს: „ქ. აფსარუნტიდან პეტრამდე (ლაზთა საზღვრებამდე), სადაც ევქსინის პონტო თავდება, ერთი დღის სავალი გზა არის. პონტო რომ თავდება, აქ ქმნის ნახევარმთვარის მსგავს ნაპირს. ამ ნახე-

ვარმთვარის გადასავალი უდრის 550 სტადიონს (დაახლ. 100 კმ), ხოლო მის უკან მდებარე ქვეყანა არის ლაზური და ასეც იწოდება. ამათ შემდეგ შიდა ხმელეთში მოდის სკვიმნია და სვანია. ეს ტომები ლაზთა ქვეშევრდომები არიან... ამ ქვეყნის გვერდით, სახელდობრ იბერიის გასწვრივ, ცხოვრობენ ძველთაგანვე იბერთა ქვეშევრდომი მესხები, რომელთაც მთებში აქვთ საბინადრო ადგილები. მესხეთის მთები არც მწირია და არც ნაყოფიერებას მოკლებული, არამედ სავსეა ყოველგვარი სიკეთით, რადგან მესხებიც მარჯვე მიწის მუშები არიან და იქ ვენახებიც არის. ამ ქვეყანაში მთები მეტად მაღალია, უზარმაზარი და საშინლად მიუვალ-ლი. და ისინი გავრცელებულია ვიდრე კავკასიის მთებამდე. ამათ უკან აღმოსავლეთით არის იბერია, რომელიც პერსარმენიელებამდე აღწევს“ (გეორგიკა II, გვ. 127).

ჩვენი ხედვით, იმ ქვეყანას, რომელსაც ჩვენ ვუწოდებთ კოლას და არტაანს – პროკოფი კესარიელი უწოდებს იბერიას (ე.ი. იბერიის ერთ-ერთ ნაწილს), სადაც მესხები ცხოვრობენ, მის იქითა ქვეყანას კი – „პერსარმენიას“ (არმენიის სპარსულ ნაწილს), **ლაზიკა** ქართული წყაროების – „ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირია“ ერგე-ლიგანთან ერთად, ხოლო სკვიმნია-სვანიას, ჩანს, უწოდებს იმ ქვეყანას, რომელსაც ამჟამად გურიის მთიანეთი – სამცხე-შავშეთ-ზემო აჭარა ეწოდება. აქაური მთები, მართლაც, მაღალი, უზარმაზარი და მიუვალა, მით უმეტეს, რომ ამ მთების ნაწილია კარჩხალ-არსიანის მთიანეთი, იმერეთის მთები კი დაბალია.

აქ, სამცხე-კოლა-არტაან-ტაოსკენ, მართლაც (კლარჯეთისაგან ანუ ლაზიკის გულისაგან განსხვავებით), მინა ნაყოფიერია, არის ბაღები და ვენახები. მისი მცხოვრებნი, ანუ **მესხები იბერი ხალხის ნაწილია**. თუ ამ კუთხით განვიხილავთ საქართველოს ისტორიულ გეოგრაფიას, პროკოფი კესარიელის ცნობები ეჭვს ნაკლებად გამოიწვევს და მეტად სანდო ხდება.

წიგნის ამ ნაწილში „პერსარმენიის“ ხსენებისას პროკოფის კიდევ ერთ-ხელ აგონდება მდ. ფაზისი და კიდევ იმეორებს – მესხების „**უკან აღმოსავლეთით არის იბერია, რომელიც პერსარმენიელებამდე აღწევს. ამ მთებით, რომელიც აქ არის, ჩამოდის მდინარე ფაზისი, რომლის სათავე კავკასიის მთებშია და პონტოს ერთვის ნახევარმთვარა ნაპირის შუაში**“ (გეორგიკა II, გვ. 127). ესაა ჭოროხისა და მისი რეგიონის აღწერა.

71. კოლხები – ლაზები

პროკოფის მტკიცებით, კოლხები შეუძლებელია არ იყვნენ იგივე ლაზები, ვინაიდან მდინარე ფაზისზე მოსახლეობენ, ხოლო სახელი კოლხი, როგორც სხვა მრავალი ტომისა ამჟამად „**ლაზთა სახელით შეიცვალა**“ (გეორგიკა II, გვ. 120).

აქედან ნათლად ჩანს, რომ უკვე ძველ სამყაროში არ იცოდნენ, თუ კონკრეტულად რომელი ტომი იყო ძველი, ლეგენდარული კოლხების პირდაპირი

რი ეთნიკური შთამომავალი. ასეთებად ზოგს ერთი, სხვებს კი სხვა ტომი მიაჩნდა. პროკოფიც ინტერესდება ამ საკითხით და რადგანაც ცნობილი იყო, რომ კოლხები ძველად მდ. ფაზისთან ცხოვრობდნენ, ხოლო მის დროს ამ მდინარეზე ლაზები მოსახლეობდნენ, ამიტომაც დანერა – „კოლხები იგივე ლაზები არიან“. ასე რომ, ეს ცნობა ეჭვმიუტანელი არ იყო თვითონ პროკოფისთვისაც, მით უმეტეს, რომ სპარსთა მეფის წინაშე ლაზები თავიანთ თავს კოლხებს უწოდებდნენ. თანაც სახელი „ლაზი“ ამ ტომს პროკოფის დროს შერქმევია, **მათი ძველი სახელი „ლაზთა სახელით შეიცალა“.**

72. ფაზისის რიტორიკული სკოლა

პროკოფი კესარიელი ახსენებს **მდ. თერმოდონტსა და მდ. თემისკურას**, ქ. ამისიასთან (გეორგიკა II, გვ. 122).

პროკოფი წერს – „ამისიის მახლობლად არის ეგრეთწოდებული **თემისკურე და მდინარე თერმოდონტი**, სადაც, როგორც ამბობენ, **ამაზონთა ბანაკი იყო. ტრაპეზუნტელთა საზღვრები ვრცელდება სუსურმენემდე და ეგრეთწოდებულ რიზემდე, რომელიც ლაზიკაში მიმავალთათვის ორი დღის სავალი გზით არის დაშორებული ტრაპეზუნტამდე**“ (იქვე).

მიუხედავად იმისა, რომ ძველი წყაროები ზოგჯერ დაბეჭდითებით იძლევიან გეოგრაფიულ მინიშნებებს. ჩვენი ზოგიერთი მკვლევარი, მაინც, ამ ცნობათა სანინაალმდეგო დასკვნებს აკეთებს. მაგალითად, სრულიად გასაგებად წერს თემისტიოსი, რომ ქ. ფაზისის რიტორიკული სკოლა მდებარეობდა „**მდ. თერმოდონტთან, მდ. თემისკურასთან, არმენიელებისა და კოლხების ქვეყანაში**“, მაინც ჩვენში დამკვიდრებული აზრით, ფაზისის ქვეშ, თითქოსდა, ქ. ფოთი მოიაზრება, მაშინ, როცა ფოთს არაფერი აკავშირებს არც არმენიელების, არც პერსარმენიელების მხარესთან და მის სიახლოვეს არ გაედინება მდ. თერმოდონტი და არც მდ. თემისკურა.

მისგან განსხვავებით კი, ქალაქი ფასიდი, „ფადისა“ ახლოა ამ მდინარეებთან (ქ. „ფადისა“ მდებარეობდა კოლხების ძველ სამშობლოში). ფადისა, ამჟამად, ფატსად იწოდება ტრაპეზუნტის დასავლეთით.

73. ჭანები

პროკოფის თქმით, **ჭანები ზღვისპირეთს ძალზე არიან დაშორებულნი და არმენიელების გვერდით ცხოვრობენ** (გეორგიკა II, გვ. 120).

74. სვანია – სკვიმნია

პროკოფის სიტყვით, **სკვიმნია და სვანია მდებარეობდა იბერიასა და მოხირის შორის** (გეორგიკა II, გვ. 202).

პროკოფი წერს – „**ასე ჩაიგდეს ხელში სპარსელებმა უქიმერიონის ციხე და მტკიცედ დაეპატრონნენ ლაზიკეს. მაგრამ მარტო ეს ლაზიკე კი არ ჩაიგდეს ხელთ სპარსელებმა, არამედ სკვიმნიაცა და სვანიაც და**

ამრიგად მოხირისიდან იბერიამდე მთელი მიწა-წყალი გამოეცალათ ხელიდან რომაელებს და ლაზთა მეფეს“ (გეორგიკა II, გვ. 202).

ჩვენ ვსვამთ ასეთ კითხვას – თუკი „სკვიმნია“ და „სვანია“ თანამედროვე ლეჩხუმ-სვანეთია, „მოხირისი“ კი – თანამედროვე ქუთაისის რეგიონი, როგორ მოექცეოდნენ ისინი (სკვიმნია და სვანია) ასეთი განლაგების შემთხვევაში მოხირისსა და იბერიას შორის?

ასეთი გეოგრაფიული განლაგების შემთხვევაში სვანეთი და ლეჩხუმი აღმოსავლეთ საქართველოსა და ქუთაისს შორის მოექცეოდა.

სკვიმნია და სვანია კი მდებარეობდა იბერიასა და მოხირისს შორის.

მაგრამ, თუ სკვიმნია და სვანია VI საუკუნეში ერქვა ვრცელ ვიწრო მთიან ზოლს ლანჩხუთის მთიანეთიდან აჭარა-შავშეთის მთიანეთის ჩათვლით, ხოლო მოხირისი ხელვაჩაურ-ერგე-ლიგანს, მაშინ სკვიმნია და სვანია მოექცეოდა იბერიასა და ლაზიკას შორის, რადგანაც ლაზიკად ძირითადად ჭოროხის ხეობას მივიჩნევთ.

პროკოფის სიტყვით, სპარსთა მთავარსარდალმა უქიმერიონის სიახლოვეს ააშენა ლაზთა ციხე, რომელსაც **„სარაპანისს ეძახიან და რომელიც ზედ ლაზიკის საზღვრებთან მდებარეობს“**. ესაა სულ სხვა სარაპანა.

გ. გრიგოლიას სიტყვით – სარაპანა ერქვა მნიშვნელოვანი გზის დასაცავად აგებულ ციხეს (სპარსულად), ამიტომაც იყო კოლხეთ – ლაზიკაში და საერთოდ საქართველოში მრავალი სარაპანა (იხ. გეორგიკა II, გვ. 204).

III. პროკოფი კესარიელი „შენობათა შესახებ“ (2006) (მიმოხილვა)

75. კლისურები ლაზიკის შესასვლელში

ბიზანტიელებისთვის ლაზიკის „შესასვლელი“ მდებარეობდა შავ ზღვასთან, ხოლო მისი „გასასვლელი“ სპარსეთის მხარისაკენ იყო მიმართული.

პროკოფი კესარიელის ცნობით, კლისურები, ანუ ერთმანეთთან მიჯრით მდებარე მთების ვიწრო ხეობები, ლაზიკის „შესასვლელში“ მდებარეობდა, ანუ შავი ზღვის სიახლოვეს.

ის წერს – იმპერატორმა იუსტინიანემ **„ამ ქვეყანაში გაამაგრა ხეობებიც კი, რომლებსაც, ჩვეულებრივ, კლისურებს უწოდებენ, რათა ლაზიკეს შესასვლელი მტრისთვის ჩაკეტილი ყოფილიყო“** (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, 2006, გვ. 107).

ეს არის მნიშვნელოვანი ცნობა, სხვა წყაროებში პროკოფი ასევე წერს, რომ ეს კლისურები ლაზიკაში მდ. ფაზისის სიახლოვესაც იყო.

მაშასადამე, ლაზიკის კლისურები ერთდროულად ზღვისა და მდინარის პირას მდებარეობდა.

ასეთი მდინარე ჭოროხია და არა მდ. რიონი, რადგანაც მდ. რიონისპირას არასოდეს არსებულა ერთმანეთის პარალელურად მდებარე მთებით წარმოქმნილი ხეობები (კლისურები), რომელნიც ამავე დროს ზღვის სიახლოვესაც მდებარეობდა.

ვისაც უხილავს ართვინიდან არტანუჯისაკენ მიმავალი გზა მიხვდება, თუ როგორ ხეობებს უწოდებდა პროკოფი კლისურებს.

აღსანიშნავია, რომ ბორჩხასა და მდ. აჭარისწყალს, შუა ჭოროხის მარჯვენა შენაკადს, „კლისკურისუ“ ჰქვია, რაც ეტიმოლოგიურად „კლისურას“ მსგავსია.

ჭოროხისპირა ამ ადგილებშია მდინარემდე ჩაჭრილი ქედები, რომლებიც ახლოა ზღვასთანაც, ხოლო მდ. რიონის ზღვისპირა ნაწილი ვრცლად გადაჭიმული ველია.

76. ჭანები

ჭანები იყვნენ არმენიელთა მეზობლები, აღმერთებდნენ ჭალებს, ფრინველებს, ზოგიერთ ცხოველს, ცხოვრობდნენ **„ცამდე აზიდულ უზარმაზარ მთებში და მიწას კი არასოდეს ამუშავებდნენ“** (პროკოფი კესრიელი, შენობათა შესახებ, გვ. 104).

ჭანეთში **„უმეტესად ხრიოკი, სრულიად მწირი და უნაყოფო ადგილებია, აქ არც მიწის მოხვნაა შესაძლებელი, არც ნათესის მომკა და არც თიბვა“** (იქვე, გვ. 105).

მამასადამე, ჭანეთში ცხოველთათვის საკვები ბალახი მცირეა. პროკოფი სხვა ნაშრომში აღწერს, რომ ლაზიკეში სპარსელებს 20 000-მდე ცხენი დაეხოცათ შიმშილით, ანუ უბალახობის გამო, მამასადამე, ლაზიკეც ჭანეთის მსგავსი, უმოსავლო ქვეყანაა.

ასეთი კი შეუძლებელია იყოს დასავლეთ საქართველო მთლიანად და განსაკუთრებით კი რიონისპირა ბარი, სუბტროპიკული ზონა, სადაც ბალახიც და ყოველგვარი ნაყოფიც უხვად მოდის.

ჭანები იუსტინიანეს დროს გაქრისტიანდნენ და რომაელებთან ერთად ლაშქრობდნენ.

ჭანეთი ყოველი მხრიდან კლდოვანია, ძნელადსავალი ქვეყანაა ცხენოსნისთვისაც კი. იუსტინიანემ მათ ეკლესია აუშენა სქამალიხონში; ციხეები ააშენა ჰორონონში, განაახლა სისილისონში. ჭანეთს ჩრდილოეთით ესაზღვრებოდა ქალაქი ტრაპეზუნტი.

ჭანეთსა და ლაზიკეს შუა პროკოფი ასახელებს ტრაპეზუნტსა და რიზეს.

77. ლაზი მეფეების სამეფო შესამოსელი

ზოგიერთი ისტორიკოსი ლაზიკას ძლიერ სახელმწიფოდ მიიჩნევს, რადგანაც ბიზანტიის იმპერატორები ლაზეთის მეფეებს სამეფო შესამოსელს უგზავნიდნენ.

პროკოფი კესარიელის ცნობით კი პირიქით, მსგავსი შესამოსლები ეგ-ზავნებოდათ იმპერიისადმი დაქვემდებარებულ ე.წ. „სატრაპებს“.

პროკოფი აღწერს ერთ ასეთ მაგალითს – იუსტინიანეს ეპოქაში ბი-ზანტიისადმი დაქვემდებარებულ არმენიის ერთ ნაწილს მართავდა ხუთი სატრაპი (ერისთავი). მათ ჩამორთმეული ჰქონდათ ქვეყნის სუვერენული მართვის უფლება, მაგრამ მმართველის წოდება შენარჩუნებული ჰქონდათ იმპერატორის მიერ. ისინი მხოლოდ გარეგნული ნიშნებით იყვნენ აღჭურ-ვილნი, ამიტომაც წერს პროკოფი – ამათ „**მხოლოდ ზოგიერთი სამეფო ნიშანი ენიჭებოდათ რომაელი იმპერატორისგან. ღირსი კია ეს ნიშნები სიტყვით მოვიხსენიო, რადგან ადამიანის თვალი მათ ვერასოდეს იხი-ლავს: ესენია: ქლამიდა, იქსოვებოდა ზღვის ცხოველის ბეწვისაგან... პორფირის ჩამოშვებული ნაწილი იქ, სადაც მენამული ნაკეცებია, ოქ-როთია ნაკერი, ქლამიდას ჰკრავს ოქროს ბალთა, რომლის შუაში ჩასმუ-ლი იყო რომელიღაცა პატიოსანი ქვა, აქედან ეშვებოდა სამი იაკინთის ქვა წვრილი ოქროს ძეწკვით. ქიტონი აბრეშუმისაა, ყოველი მხრიდან ოქრომკედით შემკული, რომელსაც პლუმებივს ეძახიან, ფეხსაცმელი მუხლამდე მენამული ფერისა, რომელსაც მხოლოდ რომაელ იმპერატო-რებსა და სპარსელ მეფეებს შეუძლიათ ჩაიცვან**“ (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, გვ, 98).

მაშასადამე, რომაელი იმპერატორებისა და სპარსეთის მეფეების მსგავსად არმენიის სატრაპებიც (ანუ ერისთავებიც) იცვამდნენ წითელ (მე-წამულ) ფეხსაცმელს, მაგრამ ეს ფაქტი არ გამოდგება იმის სამტკიცებლად, რომ ისინი ძლიერი ანდა სუვერენული სახელმწიფოს მმართველები იყვნენ.

საფიქრებელია, რომ ლაზეთის მეფეებიც არმენიის აღნიშნული „სატ-რაპების“ მსგავსი მმართველები იყვნენ, ანუ შეესატყვისებოდნენ ქართველ მთავარს ან ერისთავს.

აღსანიშნავია, რომ აღნიშნული სატრაპების გარდა, ერთ-ერთ არმენიას საკუთარი მეფეც ჰყავდა, რომაელთა გავლენის ქვეშ მყოფი.

78. ციხესიმაგრეები ლაზიკეში (პეტრა, პიტიუნტი, სებასტოპოლისი)

იუსტინიანემ ლაზიკეში ააგო ციხესიმაგრე ლოსორიონი (შეიძლება შევადაროთ, რომ არმენიაში არსებობდა პუნქტი ლისიორმონი), გაამაგრა ლაზიკის შესასვლელში ხეობები (კლისურები), აღადგინა ლაზიკეს ძველი, ნანგრევებადქცეული ეკლესია (კლარჯეთში ეკლესიები IV-V სს-ში აიგო).

იუსტინიანემ ააშენა ქ. პეტრა. იქ ლაზებმა სპარსელთა ჯარი შეიყვანეს, ამიტომაც ბიზანტიელებმა ეს ქალაქი „**მიწასთან გაასწორეს, რათა ბარბა-როსები კვლავ არ მოსულიყვნენ**“ (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესა-ხებ, გვ, 107).

„გადაღმა ხმელეთზე, მეოტის ტბის მიმართულებით არის ორი ციხესი-

მაგრე – სებასტოპოლისი და პიტიუნტი. ისინი „რომაელებმა დაანგრიეს, როცა შეიტყვეს, რომ ხოსრო ჯარის გაგზავნას აპირებდა ამ ციხეების ასაღებად“ (იქვე, გვ. 107).

ხოსროს პეტრას აღების შემდეგ სურდა, რომ ტრაპეზუნტიც აეღო. მის გზაზე, ტრაპეზუნტისაკენ, რიზეს რეგიონში იდგა სებასტოპოლისისა და პიტიუნტის ციხეები, ამიტომაც ისინი თვით რომაელებმა დაანგრიეს, რათა ტრაპეზუნტი დაეცვათ.

ტრაპეზუნტი, ანუ ტრაპეზუსი იყო ბიზანტიელთა უმთავრესი სამხედრო-საზღვაო პორტი შავ ზღვაზე. ლაზიკისათვის ომისას პეტრას დანგრევის შემდეგ მას უდიდესი ფუნქცია მიენიჭა.

ამიტომ ხოსრომ დააპირა თავისი ლაშქრით წასულიყო პეტრადან ტრაპეზუნტისაკენ ზღვისპირეთის გზით და აეღო ზღვაზე ბიზანტიელთა უმთავრესი საზღვაო-სტრატეგიული ეს ბაზა.

ტრაპეზუნტზე ლაშქრობისას გზაზე მას შეხვდებოდა პიტიუნტისა და სებასტოპოლისის სიმაგრეები, რომელთა წინააღმდეგობის დაძლევის შემდეგ უკვე ადვილად შეძლებდა ტრაპეზუნტზე გამარჯვებას. ამიტომაც სებასტოპოლისი და პიტიუნტი „რომაელებმა დაანგრიეს, როცა შეიტყვეს, რომ ხოსრო ჯარის გაგზავნას აპირებდა ამ ციხეების ასაღებად“.

მაშასადამე, ის პიტიუნტი და სებასტოპოლისი, რომელთაც ახსენებს პროკოფი, პეტრასა და ტრაპეზუნტს შორის მდებარეობდა.

ცნობილი „პიტია“ (პიტიუნტი) თავისი საეპისკოპოსო ცენტრით მდებარეობდა რიზესთან ახლოს, რაც რუკებზეცაა აღნიშნული.

ეს პიტიუნტი VI საუკუნის დანგრევის შემდეგ აღარასოდეს აღდგენილა თავისი ძველი მნიშვნელობით.

სებასტოპოლისი იუსტინიანემ აღადგინა და აქცია ღირშესანიშნავ ქალაქად (იქვე, გვ. 107). აღსანიშნავია, რომ სახელი სებასტოპოლისი სხვადასხვა საუკუნეში სხვადასხვა ქალაქს ენიჭებოდა შავი ზღვისპირზე. მაგალითად, ქ.ფაზისს ერთ პერიოდში სებასტოპოლისი ერქვა.

მაშასადამე, თვით რომაელებმა დაანგრიეს – „მინასთან გაასწორეს“ იქამდე ცნობილი ციხე-ქალაქები პეტრა, პიტიუნტი, სებასტოპოლისი და სხვები, რომელნიც აღარასოდეს აღდგენილა, თუმცა მათ სახელებს შემდეგ სხვადასხვა ქალაქს უწოდებდნენ ძველი სახელის სიდიადის გამო.

79. კლისურები

პროკოფი კესარიელი თავის ნაშრომებში საკმაოდ ხშირად ხმარობს სიტყვას „კლისურა“, „კლისურები“.

კლისურა, მისი განმარტებით, არის ვინრო ბუნებრივი ხევი ორ (თითქმის პარალელურ) ქედს შორის მოქცეული. თუ ამ ქედთაშუა ხეზე გზა გადიოდა, მის გასაკონტროლებლად რომაელები აგებდნენ სიმაგრეს.

პროკოფის ცნობით, კლისურა (კლისურები) ყოფილა არა მარტო ლაზი-

კაში, არამედ თრაკიაში (აე, IV, 11), არმენიაში (აე, III, 3, 2) და საბერძნეთში (აე, IV, 2, 17).

პროკოფის ცნობით, იმპერატორმა იუსტინიანემ ლაზიკეშიც „გაამაგრა ხეობებიც კი, რომლებსაც ჩვეულებრივ კლისურებს ეძახიან, რათა ლაზიკეს შესასვლელი მტრისთვის ჩაკეტილი ყოფილიყო“ (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, გვ. 107).

პროკოფი კესარიელი თვითონვე განმარტავს, თუ რას წარმოადგენს „კლისურა“ („კლისურები“). ის წერს: „ამ მხარეში (ე.წ. „სოფანენეში“) რვა მილის მანძილზე აღმართულია ციცაბო მთები, ყოველი მხრიდან გაუვალი, ერთმანეთთან მჭიდროდ მიჯრილი, ქმნიან ორ ვიწრო ხეობას, რომელსაც კლისურებს უწოდებენ. პერსარმენიიდან სოფანენისაკენ მიმავალი შეუძლებელია არ მოხვდეს ამ ორ ხეობაში. აქაურები ერთ მათგანს ილირისონს, მეორეს კი – საფხაზს უწოდებენ. მტრებისათვის გზების გადაკეცვის თვალსაზრისით ეს ადგილები მეტად საყურადღებო იყო... იმპერატორმა ამ ხეობებში აღმართა ძლიერი სიმაგრეები და ჩააყენა სამხედრო ჯარი“ (პ. კესარიელი, შენობათა შესახებ, თარგმნა ჯულიეტა შოშიაშვილმა, 2006, გვ. 100).

ასე რომ, კლისური ეწოდება ორ ერთმანეთთან მიჯრით მდებარე ქედთა შუა ხევს, ანუ კლისურის პირდაპირი ქართული თარგმანი ხევია. რომაელების ყურადღებას ეს ხევი, ანუ კლისურა იპყრობდა იმ შემთხვევაში, თუ იქ გადიოდა გზა. ამ გზაზე რომაელები ციხესიმაგრეებს აგებდნენ.

პროკოფი სხვა ნაშრომში წერს, რომ ლაზიკაში ასეთი კლისური მდებარეობდა პეტრასთან, ანუ ზღვასთან ახლოს მდ. ფაზისის სანაპიროზე.

ამ შემთხვევაში მდ. რიონი არაფრით არ შეიძლება იყოს ფაზისი, რადგანაც ზღვის სიახლოვეს მდ. რიონთან არავითარი მთის ხეხები (კლისურები) არ არის, ესაა დაჭაობებული, გაშლილი ბარი, ხოლო თუკი ჭოროხი არის ფაზისი, ამ შემთხვევაში პროკოფის გაგება ადვილია.

ჭოროხზე, ზღვის სიახლოვეს, არტანუჯ-გონიოს (პეტრას) გზაზე უამრავი მთის ხეობა, ანუ პროკოფისეული კლისურაა.

ასე რომ, ცხადია, პროკოფისათვის ჭოროხია ფაზისი და არა რიონი.

80. ჭაობი პროკოფის ცნობით

რიონის დაბლობის ჭაობი მოიცავს უვრცელეს რეგიონს და შეადგენს მთელი დასავლეთ საქართველოს დაბლობის მნიშვნელოვან ნაწილს.

ჭაობი იწყება ზღვისპირეთიდან და გრძელდება თითქმის სამტრედიამდე, სიგანითაც ის ძალზე დიდია და ვრცლადაა გადაჭიმული ურეკ-ქობულეთიდან ვიდრე ოჩამჩირემდე.

ჭაობი ყოველთვის დაუსახლებელი იყო, თუ არ ვიგულისხმებთ ძალზე იშვიათ გამონაკლისებს.

აღსანიშნავია, რომ როგორც ხმელთაშუა, ისე შავი ზღვისპირეთის უმუ-
ალოდ ზღვასთან მიმდებარე სანაპირო ზოლი ქალაქებითა და სოფლებით
იყო (და არის) დასახლებული, გარდა ჭაობიანი ადგილებისა.

რომაელები ერიდებოდნენ ჭაობიან ადგილებში ქალაქებისა და სოფლე-
ბის დაარსებას, საერთოდ ერიდებოდნენ ჭაობებს.

ამის შესახებ გვამცნობს პროკოფი კესარიელი. მისი ცნობით, იმპერა-
ტორი იუსტინიანე, რომელმაც თავის იმპერიაში მრავალი ქალაქი, ციხესი-
მაგრე და ნაგებობა ააგო, მოერიდა ერთ-ერთ შესანიშნავ ადგილს მისი და-
ჭაობების გამო და იქ არაფერი არ ააგო.

პროკოფი გვიხსნის ამის მიზეზს:

**„იმის მიზეზი, თუ რატომ არაფერი ააშენა იმპერატორმა ბიზანიაში,
შემდეგი რამ იყო: აქ, ვაკე ადგილზე გაშლილია ცხენოსნობისთვის ხელ-
საყრელი ველ-მინდვრები, ბევრია დაჭაობებული ადგილებიც. მტრისთ-
ვის ეს ტერიტორია ადვილად დასაპყრობია, აქაურებისთვის კი ავადმყო-
ფობის საშიშ კერას წარმოადგენს, ამიტომაც იმპერატორმა უყურადღე-
ბოდ დატოვა იგი, ქალაქი სულ სხვა მხარეს გააშენა და თავისი სახელიც
უწოდა... დგას ციცაბო კლდეზე და შესანიშნავი კლიმატით გამოირჩევა“**
(პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, გვ. 104). (აე, III, V, 13-15).

მაშასადამე, რომაელები ქალაქ-სოფლებს აგებდნენ კლდოვან და კარგი
კლიმატის მქონე ადგილზე, ერიდებოდნენ ჭაობებს, ამიტომაც მათ არც რი-
ონის დაბლობის ჭაობებში შეეძლოთ ქალაქების აგება. აღსანიშნავია, რომ
დაჭაობების გამო ურეკიდან ოჩამჩირემდე ზღვისპირას ქალაქები და სოფ-
ლები ახლაც არ არის (ფოთის გარდა).

81. გზა პერსარმენიიდან ბიზანტიისაკენ

იმპერატორმა იუსტინიანემ ჭანეთში რომაელთა და პერსარმენიელთა
საზღვრების გასაყარზე ააგო მტკიცე ციხესიმაგრეები. მათი დანიშნულება
იყო დაეცვა გზები. პროკოფი წერს – **„ეს ქვეყანა სამი გზაჯვარედინით
არის დანაწილებული. აქედან იწყებენ გაყრას რომაელთა, პერსარმე-
ნიელთა და თვით ჭანთა საზღვრები. აქ იუსტინიანემ ააგო ძალიან მტკი-
ცე ციხე-სიმაგრე ჰორონონი და ამით დაადგა თავი ზავის საქმეს. პირ-
ველად აქედან გახდა შესაძლებელი რომაელთათვის ჭანეთში შესვლა“**
(პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, გვ. 106).

ციხესიმაგრის დანიშნულება ძირითადად იყო გზის დაცვა, ანუ ძლიერი
ციხესიმაგრე მნიშვნელოვანი გზის დაცვის საქმეს ემსახურებოდა. შესაბა-
მისად, სკანდა და სარაპანა – სპარსეთიდან რომის მიწებისკენ (ბიზანტიის-
კენ) მიმავალ გზაზე უნდა აგებულიყო – რათა მტრისთვის გზა გადაეკეტათ.

პროკოფი წერს – იუსტინიანემ **„აღმართა ძლიერი სიმაგრეები“** (იქვე,
გვ. 100) იმ ადგილებში, რომელნიც **„მტრებისთვის გზის გადაკეცვის
თვალსაზრისით მეტად საყურადღებონი იყვნენ“** (იქვე) .

აქედან გამომდინარე, ჩვენთვის საინტერესო სკანდას ციხესიმაგრე, სადავო ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის, მნიშვნელოვან გზაზე მდებარეობდა.

ასეთი გზა, თუკი დასავლეთ საქართველოში შორაპნის მხრიდან შედიოდა, მაშინ უშუალოდ ამ გზისპირზე უნდა ყოფილიყო კიდეც სკანდას ციხე. რეალურად კი, იმერეთის სკანდე სულ სხვა რეგიონში მდებარეობს.

ბიზანტიელები სპარსეთთან დამაკავშირებელ გზაზე აგებდნენ ციხესიმაგრეებს, ასევე იქცეოდნენ სხვა ქვეყნებშიც, მაგალითად, თეოდოპოლის მახლობლად ხორზანეს მხარეში გამავალ გზაზე: „სპარსელთა მეფისათვის აქედან ადვილი იყო შეჭრილიყო რომაელთა ქვეყანაში, ვიდრე იმპერატორმა იუსტინიანემ გზა არ ჩაკეტა. ამ კუთხის შუაგულში იყო სოფელი არტალესონი. იგი ციხე-სიმაგრედ იქცა“ (იქვე, გვ. 101).

მაშასადამე, სკანდას ციხე მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეასრულებდა თავის ფუნქციას, თუკი ის „გზის ჩამკეტი“ სიმაგრე იქნებოდა, ანუ ის უშუალოდ გზაზე უნდა მდგარიყო.

იმერეთის სკანდე კი სურამ-შორაპნის გზაზე არ დგას, ანუ არ დგას და არასოდეს მდგარა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს შემაერთებელ გზაზე, ხოლო კლარჯეთის კანდრიდი, რომელსაც ჩვენ პროკოფისეულ სკანდად მივიჩნევთ, ნამდვილად ასეთ საერთაშორისო გზაზე იდგა.

82. „ონ“ სუფიქსი და „არტ“ პრეფიქსი

პროკოფი კესარიელის ტრაქტატში „შენობათა შესახებ“ გვხვდება ათამდე ტოპონიმი, „ონ“ სუფიქსის და „არტ“ პრეფიქსის დართვით.

„ონ“ სუფიქსით ნაწარმოები სახელები უფრო ჭანეთში გვხვდება, ესენია – ჰორონონი, ხარტონი, სისილისონი, სქამალინიქონი, ჯანზაკონი, ჭანჭაკონი, ბარხონი. ლოსორიონის ციხე – ლაზეთში, აქ დასახელებული პუნქტების სახელწოდებანი ონ-სუფიქსით ბოლოვდებიან, ონ-ი კი ჭანური ზედსართავი სახელებისთვის დამახასიათებელ სუფიქსად ითვლება (პროკოფი კესარიელი, შენობათა შესახებ, გვ. 22).

„ონ“ სუფიქსით არმენიის ერთ ნაწილშიც ასახელებს პროკოფი სახელებს – ბაიბერდონი, არეონი, გერმანუფოსატონი, კუკარიზონი, ლისიორმონი და სხვა.

თუ „ონ“ ნამდვილად ჭანური (საერთო ქართული) სუფიქსია, უნდა ვიფიქროთ, რომ აღნიშნულ სუფიქსიანი სახელები არმენიის იმ მხარეში იყო გავრცელებული, რომელშიც მკვიდრი მოსახლეობის – ჭანების არმენიზაცია მოხდა.

„არტ“ პრეფიქსიც ჭანეთ – ლაზიკეს რეგიონისთვის იყო დამახასიათებელი – არდაშენი, ართვინი, არტანუჯი, არტაანი და სხვა („არტ“-„ქართ“-„ქალდ“-„გარდ“ საერთო ქართული ფუძეა). პროკოფის ცნობით, მის დროს არმენიის მხარე ხორძენეშიც ყოფილა სოფელი ამ პრეფიქსით „არტა-

ლესონი“. აღსანიშნავია, რომ ხორძენეს ოლქი, სტრაბონს ცნობით, თავდაპირველად იბერების ქვეყანა იყო, რომელიც ძვ.წ. II ს-ში მიიტაცა არმენიამ.

**IV. პროკოფი კესარიელი
„საიდუმლო ისტორია“ (1989)
(მიმოხილვა)**

**83. წყაროს მტკიცებების უგულებელყოფა
მთარგმნელ-კომენტატორის მიერ**

პროკოფი კესარიელის თხზულების „საიდუმლო ისტორიის“ მთარგმნელი ნ. ეფრემიძე თავის კომენტარებში წერს, – **„ლაზიკე – ძველი კოლხეთის (დასავლეთ საქართველოს) სახელწოდებაა IV საუკუნის შემდგომ, იგივე „ქართული ეგრისი“ (პროკოფი კესარიელი, საიდუმლო ისტორია, 1989, გვ. 118).**

ნ. ეფრემიძე უცვლელად იმეორებს XX ს. ქართულ ისტორიოგრაფიაში საყოველთაოდ გაბატონებულ თვალსაზრისს, რომ ლაზიკა დასავლეთ საქართველოა, კერძოდ კი, რიონის ვრცლად გადაჭიმული დაბლობი, რომელიც დასავლეთ საქართველოს დიდი ნაწილია.

ასეთი მსჯელობა საოცარია იმ მხრივ, რომ წარმოადგენს თავის მიერვე თარგმნილი წყაროს მტკიცებების უგულებელყოფას.

მაგალითად, ამ წიგნში „საიდუმლო ისტორია“ (იქვე, როგორც ყველა სხვა თავის თხზულებაში), პროკოფი კესარიელი ხაზგასმით აღნიშნავს – **„ლაზიკე, როგორც ითქვა, კლდოვანი და ძნელსავალი ქვეყანაა“ (პროკოფი კესარიელი, საიდუმლო ისტორია, გვ. 27). „მთიანი და გაუვალი ქვეყანა“ (იქვე, გვ. 28).**

პროკოფი კესარიელი ჩამოყალიბებულ აზრს, რომ ლაზიკე მთაგორიანი და კლდოვანი ქვეყანაა და ამ მთიან-კლდიანობის გამო უგზო, გაუვალი და სავალად ძნელი, კიდევ ერთხელ იმეორებს ამ თხზულებაში – **„ლაზიკაში თავდატეხილი ათასი უბედურებით განამებულმა სპარსელებმა ეს ამბავიც რომ შეიტყვეს, შეშინდნენ, სადმე მტრის ჯარს არ გადაჰყროდნენ, ცოლ-შვილისა და სამშობლოს უნახავად არ ამოწყვეტილიყვნენ ამ მთიან და გაუვალ ქვეყანაში“ (იქვე, გვ. 28).**

ამასადამა, პროკოფის სიტყვით – ლაზიკე არის **„მთიანი და გაუვალი ქვეყანა“, ამასთანავე, „კლდოვანი და ძნელსავალი ქვეყანა“.**

მთიანი – კლდოვანი – ძნელსავალი – გაუვალი – ამ სიტყვებს პროკოფი ლაზიკის შესახებ, როგორც აღინიშნა, ყველა თავის თხზულებაში ხშირად იმეორებს.

არსად, არც ერთ თავის თხზულებასა თუ შენიშვნაში, პროკოფის არსად არა აქვს ნათქვამი, რომ ლაზიკა იყო ისეთი ვრცელი ვაკე-დაბლობი,

როგორცაა დასავლეთ საქართველო ფოთიდან წყალტუბომდე. მართლაც, **მთელი რიონის დაბლობი თვალუწვდენელი ვაკეა და როგორ არის ის მთიან-კლდოვანი?**

როგორც ითქვა, პროკოფი კესარიელის ლაზიკე არის ის ქართული მიწა-წყალი, რომელსაც ეროვნულ საისტორიო წყაროებში ეწოდებოდა კლარჯეთი, ბოლო კლარჯეთისა, ერგე, ლიგანი, აჭარა, და, საერთოდ, მთელი ჭოროხის ხეობა ართვინ-არტანუჯის ჩათვლით არსიანის ქედამდე.

თუ ვინმე შეადარებს ძველი ქართველი ისტორიკოსების (მაგ., გრიგოლ ხანძთელის „ცხოვრების“ ავტორის) მიერ ჭოროხის ხეობის (კლარჯეთ-შავშეთის) აღწერას პროკოფის მიერ აღწერილ ლაზიკეს, მიხვდება, რომ ისინი ერთსა და იმავე ქვეყანას აღწერდნენ – ეს იყო მთიან-კლდოვანი ქვეყანა.

დასკვნა

პროკოფი კესარიელის ლაზიკა ერთმნიშვნელოვნად არის ჭოროხის შესართავის ქვეყანა ვიდრე პეტრამდე (ხუფათამდე) და არსიანის ქედამდე, სადაც მდებარეობდნენ სკანდასა და სარაპანას ციხესიმაგრეები იბერიის (არტაანის) საზღვარზე.

9

აგათია სქოლასტიკოსი (VII ს.)

ბიზანტიელი ისტორიკოსი აგათია სქოლასტიკოსი (536-582) აღწერს ბიზანტიის იმპერიის ისტორიას 552-558 წლებში, ერთგვარად აგრძელებს პროკოფი კესარიელის თხრობას. აღწერს სპარსეთ-ბიზანტიის ომს ლაზიკისათვის, ლაზი აიეტიისა და ფარტაზის სიტყვებს გუბაზ მეფის მკვლელობასთან დაკავშირებით. მისი აღწერით, ლაზიკა ერქვა ჭოროხის შესართავის ქვეყანას ვიდრე ხუფათამდე (ხოფა-პეტრამდე).

(აგათია სქოლასტიკოსი, გეორგიკა, ტომი III, 1936 წ.)

1. ლაზები – ერთმორწმუნე ქრისტიანები არიან

აგათია სქოლასტიკოსი ლაზიკის ხალხს და მის მეფეს უწოდებს ერთმორწმუნე ქრისტიანებს, კერძოდ, ისინი არიან „რომაელთა ქვეშევრდომი კეთილმზრახველი და ერთმორწმუნე“ (გეორგიკა III 1936 წ. გვ. 29).

2. საერთაშორისო გზა ლაზიკის გავლით

როგორც ხშირად აღინიშნა, ბიზანტიელებს არ სურდათ, რომ სპარსელებს ხელში ჩაეგდოთ ის საერთაშორისო გზა, რომელიც ლაზიკის გავლით პერსარემენიას, ანუ სპარსულ არმენიას აერთებდა შავ ზღვასთან. კერძოდ, რადგანაც პერსარემენია ძირითადად სპარსელების ხელში იყო (იგულისხმება ქალაქ დვინისა და სხვა მიმდებარე ქალაქების სანახები), აქედან ისინი იმ გზით, რომელიც აერთებდა დვინს არტაანთან და შემდგომდროინდელ არტანუჯთან, ჩადიოდნენ ჭოროხის ხეობაში შემდგომდროინდელ ქალაქ ართვინში და ჭოროხისპირა გზით სწრაფად მიდიოდნენ ზღვისპირა ციხესიმაგრე „პეტრაში“, ანუ გადიოდნენ შავ ზღვაზე. ეს კი ძალზე აფრთხობდათ ბიზანტიელებს, ამიტომაც წერს აგათია: „თუ სპარსელები ომში გაიმარჯვებდნენ და მთელ ქვეყანას (ლაზიკას) აიღებდნენ, აღარაფერი დააბრკოლებდათ მათ უშიშრად შემოეცურათ ევქსინის პონტოთი და ძალიან ღრმად გაეკვლიათ გზა რომაელთა სამეფოში“ (გეორგიკა III, გვ. 29).

აქედან ჩანს, დასავლეთ საქართველო რომ ყოფილიყო ლაზიკა, მაშინ ძველი ავტორები მას და არმენიას ერთად არ მოიხსენიებდნენ, რადგანაც არმენია და დასავლეთ საქართველო ერთმანეთისაგან ძალზე დაშორებული რეგიონები არიან და მათ შორის იმჟამად სხვა მრავალი ტომი ცხოვრობდა და მრავალი ქვეყანა იყო. ხოლო ლაზიკა და მცირე, ანუ რომაული არმენია

ნამდვილად იყვნენ ერთმანეთის მეზობლები, ერთ სახელმწიფოში, ბიზანტიაში, შემავალი, ერთი მმართველობის, მათ შორის სტრატეგიული მმართველობის ქვეშ.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია თვალსაზრისი, თითქოსდა, სპარსელები ლაზიკეში გადადიოდნენ თანამედროვე სურამის უღელტეხილებით და ამ გზის გავლის შემდგომ ეწეოდნენ ე.წ. პეტრასათვის ომს.

ისმის კითხვა: თუკი პეტრასათვის ომის დროს სპარსეთის შაჰმა თავისი ჯარი შეაგზავნა ჯერ აღმოსავლეთ საქართველოში, შემდგომ ჯარმა გადალახა სურამის უღელტეხილი და მთელი დასავლეთ საქართველოს გავლით ჩავიდა პეტრაში, რატომ განახორციელა მან ეს ძალზე ურთულესი მანევრი, მაშინ, როცა უკვე არსებობდა უკვე გაკვალული გზა, რომლითაც სპარსულ ჯარს **დვინის სანახებიდან** (პროკოფის სიტყვით, სპარსელთა ძირითადი სამხედრო ბაზიდან) შეეძლო პირდაპირ შესულიყო პეტრაში უმოკლესი გზით (ესაა იბერიის (კერძოდ, არტაან-კოლას) გავლით არტაან-არტანუჯ-ართვინის გზა).

აღნიშნულის გარდა დასავლეთ საქართველო, კერძოდ კი რიონის დაბლობი, არის ზღვის პირას გადაშლილი ძალზე ვრცელი ვაკე, რომელიც ძველ დროს მეტისმეტად იყო დაჭაობებული და იქ გავრცელებული იყო მალარია, ციებ-ცხელება, დაავადებანი. ჭაობიანი ადგილები კი საომარი მოქმედებებისათვის უვარგისი იყო. ჭაობებში გავლა უჭირდათ შეიარაღებულ რაზმებს, მით უმეტეს წარმოუდგენელი იყო ასეთ ჭაობებში სპილოებით ომი. სპილოებს კი ლაზიკის ომის დროს იყენებდნენ როგორც ხოსროს უშუალო ხელმძღვანელობის, ასევე მის მხედართმთავარ ნახორაგანის დროს.

აგათია სქოლასტიკოსის სიტყვით, ჭაობში, ჭაობიან ადგილებში და ისეთ ტყეებში, სადაც ტყეს გააჩნია საკუთარი ქვე-ტყე, გავლა უჭირდათ არა თუ სპილოებსა და ცხენოსან რაზმს, არამედ უბრალო შეიარაღებულ რაზმსაც კი.

კერძოდ, აგათია სქოლასტიკოსი ერთ უმნიშვნელო ჭაობზე წერს: **„დაბლობები მეტისმეტად ჭაობიანი და შლამიანია და მათ გარს აკრავს იმდენად ხშირი ბუჩქნარები და ტყეები, რომ არათუ შეიარაღებულ რაზმებს, არამედ კაცსაც კი – ისიც მსუბუქად ჩაცმულს, გაუჭირდება იქ გავლა“** (გეორგიკა III, გვ. 31).

მით უმეტეს, რომ დასავლეთ საქართველო დაფარული იყო არა პატარა ზომის ფრაგმენტული ჭაობებით, არამედ მისი მთლიანი ზედაპირის დიდი ნაწილი – რიონის დაბლობი და ზღვისპირეთი, ერთ მთლიან ჭაობს წარმოადგენდა, სადაც შეიარაღებულ რაზმებს და არმიებს გავლა, ცხადია, გაუჭირდებოდა.

3. ქალაქ ფაზისთან კლდეებს 2000 მუშა ანგრევდა

პროკოფი კესარიელი, ისევე როგორც სხვა ავტორები, გამოწვლილვით აღწერენ ე.წ. ლაზიკისათვის ომებს. ისინი ხშირად ახსენებენ კლდეებს, ასევე, საგანგებო მუშების მიერ კლდის ფერდების მონგრევას, ხრამების ამოვსებას, აღწერენ მდინარისპირა და ზღვისპირა ომებს, მაგრამ **არსად არ აღწერენ ომებს ჭაობში, ანდა რომელიმე სამხედრო რაზმის მიერ ჭაობის გავლას.**

დასავლეთ საქართველოს უდიდესი ნაწილი კი ჭაობიანი დაბლობი იყო, ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა – თუკი ქალაქი ფაზისი იყო ქალაქი ფოთი, ძველი ავტორები ქალაქ ფაზისისათვის ომის დროს რატომ არ ახსენებენ ჭაობს, ფოთი და მისი შემოგარენი ხომ მთლიანად ჭაობებში იყო ჩაფლული?

სპარსელებს მრავალათასიანი საგანგებო მუშების რაზმებიც ჰყავდათ, რომლებიც ლაზიკაში მათი ჯარის სავალ გზას ამზადებდნენ. კერძოდ კი, **აგათიას** სიტყვით, ისინი ლაზიკაში ამტვრევდნენ კლდეებს და კაფავდნენ ტყეებს.

აგათია წერს – სპარსელთა მეთაურს ქალაქ ფაზისთან ომისას: **„იმედი ჰქონდა, რომ მუშების საშუალებით გაჭრიდა და განმენდდა ტყეს და კლდეებსაც მოამტვრევდა და მოაცილებდა ხელის შემშლელ ნაწილებს“** (გეორგიკა III, გვ. 32).

თუ ქ. ფაზისი იყო ქ. ფოთი, მაშინ აგათიას მიერ ნახსენები კლდეები ფოთთან უნდა ვეძიოთ, მაგრამ კლდეები ფოთთან არ არის.

რადგანაც აგათია კლდეებს ახსენებს, ჩანს, რომ კლარჯეთზე ლაპარაკობს და არა ჭაობზე, რადგანაც ფოთის ირგვლივ ჭაობებში, როგორც ითქვამს, კლდეები გეოლოგიურადაც არ დასტურდება.

სპარსეთის შაჰიც აღნიშნავდა, რომ ლაზიკაში ჯარის მომარაგება ჭირდა, ამიტომ **„დიდი გაჭირვებით, მეზარგული კაცებისა და საკიდარი ცხოველების საშუალებით ხდებოდა“**, იმიტომ, რომ, როგორც ხშირად აღინიშნება, ლაზიკა კლდოვანი ქვეყანა იყო და არა ჭაობიანი.

აგათია წერდა, რომ ქ. ფაზისის ირგვლივ იყო დახეთქილი ადგილები, ანუ ნაპრალებიანი ადგილები, მაგრამ არ ახსენებს ჭაობს. მაგალითად, ის წერს: **„სპარსელი მუშები კარგა ხანია თხრილის ამოსავსებად მუშაობდნენ და მათ უკვე მთლიანად შეესწორებინათ ჩამონგრეული და დახეთქილი ადგილები. ისე რომ, ალყის შემოსარტყმელად გაგზავნილი ჯარი ამ ადგილს ადვილად გაივლიდა (იქვე, გვ. 106).** ქალაქ ფაზისის ირგვლივ, აგათიას თქმით, **2000 სპარსი მუშა მუშაობდა „ჩამონგრეული და დახეთქილი ადგილების“** გასასწორებლად (იქვე, გვ. 122).

ბიზანტიელები, ისევე როგორც სპარსელები, ასწორებდნენ, საგანგებოდ ამზადებდნენ გზებს ჯარის სავლელად. კერძოდ კი, ხეებითა და ქვებით ყორავდნენ არასაიმედო ადგილებს და დაუღალავად მუშაობდნენ.

აგათია ამის შესახებ წერს: „რომაელებს არავითარი შრომა არ დაუზოგავთ და თუ სადმე არასაიმედო და ადვილად მისადგომი ადგილი უპოვიათ, მაშინვე ხეებითა და ქვებით ამოუყორავთ და დაუღალავადაც უშრომიათ ამ მხრივ (იქვე, გვ. 31).

მათი საქმიანობის აღწერის დროს არსად სიტყვა ჭაობი არ იხსენიება.

4. ლაზიკა და არმენია

აგათია სქოლასტიკოსთან, ისევე როგორც სხვა VI-VII საუკუნეების ბერძენ ავტორთან, ლაზიკა და არმენია ერთ კონტექსტში, ერთად მოიხსენიება ხოლმე. მაგალითად, მთავარსარდალი იუსტინე ფაზისთან სპარსელების დამარცხების შემდეგ იღებს „კოლხიდისა და არმენიის მოქმედი ჯარის მთავარსარდალს“. უფრო სწორად, 557 წლისათვის მას ოფიციალურად ეწოდა „არმენიის ჯარის მთავარსარდალი“ (გეორგიკა III, გვ. 30).

ისმის კითხვა, რატომ ევალებოდა არმენიის მთავარსარდალს ეწარმოებინა ომი კოლხეთში. პასუხი ის არის, რომ კოლხეთი და არმენია, კერძოდ კი მცირე არმენია, იყვნენ ერთმანეთის მეზობლები, მდებარეობდნენ ერთ რეგიონში. აგათიას კოლხეთი მდებარეობდა ჭოროხის ხეობაში, ხოლო მდ. ჭოროხის ხეობის საზღვრის იქითა სამხრეთ-აღმოსავლეთ მთიანეთს უკვე არმენიას უწოდებდნენ. ამიტომაც, როგორც აღინიშნა, არა მარტო აგათია სქოლასტიკოსთან, არამედ სხვა ავტორებთანაც, კოლხეთი და არმენია ერთად მოიხსენიებიან.

5. გუბაზი ხობისწყალთან

აგათიას სიტყვით, ლაზთა მეფე გუბაზი ბიზანტიელმა სტრატეგიოსებმა ხობისწყალთან მოკლეს. თუ ფაზისი არის მდინარე ჭოროხი, მაშინ აგათიას აღნიშნული ხობისწყალი იქნება მის სამხრეთით, დაახლოებით 30 კმ მანძილზე გამდინარე ხოფისწყალი ხუფათის (ხოფას) ციხესიმაგრესთან ახლოს.

6. ტაძრები ონოგურისთან (წმ. სტეფანეს სახელობისა) და ქ. ფაზისთან

ლაზიკაში ყოფილა რამდენიმე ცნობილი ტაძარი. კერძოდ, ონოგურისთან წმ. სტეფანეს სახელობისა. აგათიას დროს ამ ადგილს კიდეც ეწოდებოდა წმ. სტეფანე.

ონოგურისი კი უკვე გადავიწყებული ძველი სახელი ყოფილა. თვითონ ონოგურისი კი ერთი ნაწილი ყოფილა არქეოპოლისისა.

მეორე, კიდევე უფრო სახელგანთქმული ტაძარი ლაზიკაში, მდებარეობდა ქალაქ ფაზისის, ანუ ჭოროხის ზღვასთან შესართავის სამხრეთით. გაცხარებული საომარი მოქმედების წინ იქ სალოცავად წასულა ბიზანტიელი მხედართმთავარი, რომელსაც შემდეგ სასტიკად დაუმარცხებია სპარსელთა ჯარი. აქ, ქალაქ ფაზისთან ახლოს, როგორც აღწერილობიდან ჩანს, იყო

ასევე პეტრას ციხესიმაგრე. ჭოროხის შესართავთან სამხრეთით იყო აფსაროსი, სადაც განისვენებდა მოციქული მატათა, ის ცნობილი სალოცავი უნდა ყოფილიყო.

7. მდ. დოკონისი და პუნქტი ნესოსი

აგათია წერს, რომ იქ, სადაც ფასისს უერთდება მდინარე დოკონისი, მდებარეობდა პუნქტი ნესოსი.

თუ ფასისი ჭოროხია, დოკონისი მისი ერთი შესართავი უნდა იყოს, რადგანაც, აგათიას სიტყვით, ქალაქი ფაზისი აღნიშნულ პუნქტ ნესოსს სულ დაახლოებით 20-25 კმ-ით იყო დაშორებული. ქ. ფაზისი „ნესოსს სულ მცირე 6 ფარსანგით არის დაშორებული დასავლეთით“ (იქვე, გვ. 37). იქვე განმარტავს, რომ ფარსანგი არის დაახლოებით 21 სტადიონი, ერთი სტადიონი კი არის დაახლოებით 178 მეტრი. „6 ფარსანგით“, ანუ ზღვისპირა ქალაქიდან ნესოსამდე დაშორება ყოფილა 22428 მეტრი, რადგანაც აგათია წერს: „სულ დიდი 6 ფარსანგი“, ჩვენ შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ეს დაშორება იყო 20-22 კმ. ახლა ვნახოთ, რომელი მდინარე უერთდება მდინარე ჭოროხს ზღვიდან 20-22 კმ-ში. პირველი ასეთი მდინარე არის აჭარისწყალი და შემდგომ სულ რამდენიმე კმ-ის იქით მაჭახლისწყალი. ასე რომ, დოკონისი ან აჭარისწყალია, ან მაჭახლისწყალი. ჩვენ რუკებზე საგანგებოდ ვეძებთ, ხომ არ იყო აღნიშნული მდინარეების ხეობებში რაიმე პუნქტი დოკონისის სახელწოდებით და, მართლაც, ჩვენდა გასაკვირად აღმოჩნდა, რომ ქართულ ტოპონიმიკას შემოუნახავს თითქმის 1500 წლის წინანდელი სახელი და ქართული ენციკლოპედიის ტომში, რომელსაც „საქართველოს სსრ“ ეწოდება, თანდართულ აჭარის რუკაზე აღმოჩნდა მდ. აჭარისწყლის სათავეში მდებარე სოფელი დიოკნისი.

დოკონისი და დიოკნისი ეტიმოლოგიურად იდენტურნი არიან და ამ სოფელმა დიოკნისმა შემოინახა აჭარისწყლის ძველი სახელი, ანდა პირიქით, მდინარე აჭარისწყალს ძველად მის მიხედვით ერქვა დოკონისი, ანუ დიოკნისისწყალი, რაც პროკოფი კესარიელის ცნობიდან ჩანს.

8. მოხირისი-ხელვაჩაურ-ერგე-ლიგანი

მდინარე აჭარისწყალსა და ქალაქ ბორჩხას შუა, ჭოროხის ნაპირებზე გადამლილია უხვმოსავლიანი და ბარაქიანი მიწა-წყალი, რომელსაც ბოლო საუკუნეებში ერგე-ლიგანი, ანუ ლიგანი ეწოდებოდა, რომელიც გაგრძელებაა ხელვაჩაურის უხვმოსავლიანი რაიონისა.

პროკოფი აღწერს, რომ ლაზიკის კლდოვან ქვეყანაში ერთადერთი მოხირისის ტერიტორია იყო უხვმოსავლიანი. კლარჯეთისა და ხელვაჩაურ-ერგე ლიგანის მიმართებაც ასეთივეა. კლარჯეთი არის კლდოვანი ქვეყანა, სადაც მხოლოდ ერგე-ლიგანის ველი არის კარგმოსავლიანი. ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ისტორიული მოხირისი იყო ხელვაჩაურ-ერგე-ლიგა-

ნი კლარჯეთთან შედარებით დაბლობში, ანუ ვაკეზე მდებარე. ძველ მოხი-რისში მდებარეობდა ქალაქი კუტაია. „კუტ“ ფუძით მდინარე აჭარისწყლის ხეობაში (და სხვა ხეობებშიც), ამჟამადაც კი, არსებობენ სოფლები. მაგ. აჭარისწყლის ხეობაშია სოფლები კვატია და კვაშტია. შესაძლოა, კუტაია-კუტია მდებარეობდა იქ, სადაც ამჟამად მდებარეობს ბორჩხასთან ახლოს პუნქტი არლიკი, ანდა სოფ. მარადიდი, რომლის ერთი უბნის სახელი არის ქუთურეთი, იგივე კუტ (ქუთ) ძირის მქონე.

9. სარაპანა

ყოველივე აღნიშნული შესაძლოა უსაფუძვლოდაც კი მოგვჩვენებოდა, რომ ქალაქებისა და მდინარეების აღნიშნული მდებარეობანი ურთიერთ-დაშორებებით, მანძილებით, მიმართულებებით, ადგილმდებარეობებით და სხვა ნიშნებით თითქმის ზუსტად რომ არ ემთხვეოდეს პროკოფი კესარი-ელისა და სხვა ავტორების მონათხრობს.

ჩვენ აღარ გავიმეორებთ სკანდასა და სარაპანას ციხეებთან დაკავში-რებულ, შეიძლება ითქვას, ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გაბატონებულ ლაფ-სუსებს – მაგალითად, ძველი ავტორების ცნობით, სკანდასა და სარაპანას კლდოვან მთაგორიან ადგილზე მდებარე ციხესიმაგრეების ირგვლივ არ მოდიოდა არავითარი მოსავალი (არც ხორბალი, არც ღვინო, სურსათიც კი მეციხოვნეებს ცხენებითაც ვერ აჰქონდათ ქვეყნის კლდიანობის გამო და მას ზურგით ეზიდებოდნენ) და, ამავე დროს კი, ჩვენ თანამედროვე ზო-გიერთ მეცნიერს ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიაჩნია, რომ აღნიშნული სკანდა და სარაპანა არის თანამედროვე ზღვის დონიდან 170-200 მეტრ სიმაღლე-ზე სუბტროპიკულ ზონაში მდებარე პუნქტები სკანდე და შორაპანი, რო-მელთა ირგვლივ ვენახების პლანტაციებია გადაშლილი. რადგანაც აქვე ახლოს, ზესტაფონის რაიონის სოფელში ვარ გაზრდილი, შემიძლია ვთქვა, რომ აქაურ მოსახლეებს ათეულობით ფუთი ღვინო ჰქონდათ დაყენებული ქვევრებში.

აღსანიშნავია, რომ სარაპანს სპარსეთის შაჰი ხოსრო უწოდებს „სარა-პას“ (გეორგიკა, გვ. 222), ასევე „სარაპას“ უწოდებს მას ბერძენი ავტორი მე-ნანდრე. ამიტომაც შეგვეძლო გვეფიქრა, რომ ეს ტოპონიმი დაცულია ჭო-როხის ხეობაში და ერთ-ერთ პუნქტს ეწოდება კიდევაც სარფი. ვფიქრობ, სარაპანასთან ეტიმოლოგიურად სარფი უფრო ახლოა, მაგრამ სარფისაგან განსხვავებით, ძველი სარაპანა მდებარეობდა არა ზღვისპირას, არამედ მაღლა მთებში იბერიასთან, ვფიქრობ, თანამედროვე არტაანთან ახლოს, სადღაც არტაან-არტანუჯის გზაზე. თანაც სარაპანა უნდა ყოფილიყო არა ერთი, არამედ ერთმანეთთან ახლოს მდებარე რამდენიმე ციხესიმაგრე. ამიტომაც მოიხსენიებენ მას ზოგჯერ მრავლობით რიცხვში – სარაპანები. ერთ-ერთი ასეთი სარაპანი შესაძლოა მდინარე ჭოროხზე მდებარე ართვი-ნიც ყოფილიყო სტრაბონის დროს. ასე რომ, სტრაბონის სარაპანა სხვაა,

ხოლო პროკოფისა და აგათიასი სხვა. სტრაბონის სარაპანა მდ. ფაზისის-პირზე მდებარეობდა, შემდეგი დროის ავტორები კი მის მდებარეობას მაღალმთიანეთში მიუთითებენ.

ლაზიკის ომების განხილვის დროს XX ს-ის ავტორები ბერძნული წყაროების „იბერიად“ მოიაზრებენ მხოლოდ თანამედროვე აღმოსავლეთ საქართველოს, მაგრამ არ უნდა იქნას დავიწყებული, რომ იბერიის დიდი ნაწილი თანამედროვე სამხრეთ საქართველოში მდებარეობდა, ვრცლად იყო სამხრეთით გადაშლილი, ვიდრე არაქსამდე.

10. საზღვარი იბერიასა და არმენიას შორის და სპარსი სარდალი ნახორაგანი

საზღვარი იბერიასა და არმენიას შორის გადიოდა მტკვრის სათავესთან. სტრაბონი წერდა, რომ მტკვრის სათავესთანვე იწყებოდა იბერია. ამიტომაც კოლას დიდი ნაწილი და არტაანი იბერიაში შედიოდა. მაგალითად, როცა აგათია წერს, რომ „**სპარსი სარდალი ნახორაგანი უკვე იბერიაში იყო მოსული**“ (იქვე, გვ. 54), გულისხმობს, რომ **ნახორაგანი კოლა-არტაანის პროვინციაში იყო მისული და ემზადებოდა, რათა თავისი ჯარით დაშვებულიყო მდინარე ჭოროხის ხეობაში, საიდანაც უმოკლესი გზით მივიდოდა პეტრას ახლოს მდგარ ქალაქ ფაზისთან.**

11. ლაზიკის მეფის კავშირი იბერებთან და სვანებთან

ბიზანტიელთა მიერ დაპყრობილ ლაზებს თავიანთი მეფე ჰყავდათ, რომელიც იმპერატორს მუდამ თავის ერთგულებას უმტკიცებდა. მათ ბიზანტიიდან უგზავნიდნენ სამეფო ნიშნებს – გრძელ მოსასხამსა და ქამარს. მიუხედავად ყველაფრისა, როგორც ცნობილია, ლაზთა მეფე გუბაზი ბერძენთა მხედართმთავრებმა მოკლეს. სასამართლო პროცესზე, რომელიც სპარსელთა შიშის გამო გამართეს ბიზანტიელებმა, მკვლელები ბრალს სდებდნენ გუბაზს, რომ ის „**ბედავდა საიდუმლო კავშირის გაბმას იბერებთან და სვანებთან, ისე იქცეოდა, ისე წარმოიდგინა თავი, თითქოს მართლა მეფე ყოფილიყო და მის ხელთ ყოფილიყოს თავისი ნებისაებრ ემართა, უარი თქვა ჩვენთან ერთად ელაშქრა ციხის წინააღმდეგ და არც კი მოვიდა ჩვენთან: ამაყად და უხეშად მოგვიგო უარი ვიდრე ეს დაქირავებულ ქვეშევრდომს შეეფერებოდა**“, – წერს აგათია სქოლასტიკოსი (გეორგიკა III, გვ. 149).

მაშასადამე, დამპყრობელი ბერძნების აზრით, ლაზიკის მეფე მხოლოდ გარეგნული ნიშნებით იწოდება ასე, სინამდვილეში კი იყო დაქირავებული ქვეშევრდომი, რომლის სამეფო შესამოსელსაც ზოგჯერ ირონიულად მოიხსენებენ ხოლმე, მაგალითად, ამბობდნენ: „**მეფის სახელწოდება აბზინდისა და ქლამიდის და, საერთოდ, გარეგნულ სამკაულებს არ განეკუთვნება**“ (იქვე, გვ. 142). ერთი სიტყვით, დასცინოდნენ იმ სამეფო ნიშნებს, რო-

მელთაც კონსტანტინოპოლიდან უგზავნიდნენ ლაზ მეფეებს. გუბაზ მეფეს ყველაზე დიდ დანაშაულად ჩაეთვალა ის, რომ „შიკრიკებს აფრენდა ხოლმე, რომ ცნობები მიეტანათ იბერიაში და სვანთა ტომისთვის, კავკასიის გადაღმა მცხოვრებ გადამთიელთათვის“ (იქვე, გვ. 147). აქ „კავკასიად“ იგულისხმება კარჩხალ-არსიანის მთიანეთი, მის გადაღმა ცხოვრობენ სვანები (დასავლეთ საქართველო) და იბერები (იგულისხმება არტაანი). გუბაზის მკვლევები დასაჯეს, მაგრამ შემდგომ მალევე ლაზთა მეფობის ინსტიტუტიც გააუქმეს. ლაზეთის სამეფო კარის წევრებს ბიზანტიურ ტიტულებს აძლევდნენ. მაგალითად, ვინმე ფარსანტ კოლხს (ლაზთა მეფის კარის რაზმების უფროსს) მინიჭებული ჰქონდა მაგისტრის ტიტული. აგათია წერს, რომ ის „მაგისტროსი იყო თანამდებობით. ამ ბარბაროსებშიც ასე ეწოდება ამ თანამდებობას“ (იქვე, გვ. 156).

ჩვენი თვალსაზრისით, აქ საინტერესოა ის, რომ კურაპალატისა და მაგისტროსის ტიტულები იბერიის სამეფო კარზე მიიტანეს სწორედ იმ მეფეებმა, რომლებიც წარმოშობით კლარჯეთიდან იყვნენ, კერძოდ, პირველი ასეთი იყო ვახტანგ გორგასლის სიძე გუარამ კურაპალატი, რომელიც შემდგომ იბერიის მეფე გახდა. იბერიის შემდგომი მეფეები დავით აღმაშენებელამდე თითქმის უწყვეტად ატარებდნენ ბიზანტიურ ტიტულებს. საფიქრებელია, რომ ისინი, კერძოდ კი გუარამ კურაპალატი ან მისი წინაპრები ნათესაურ ან თანამდებობრივ კავშირში იმყოფებოდნენ ლაზთა მეფეებთან.

ასე იყო თუ ისე, ლაზთა მეფეები ოფიციალურად ატარებდნენ ბასილევსის ტიტულს. მას და მის მოხელეებსაც ჰქონდათ ბიზანტიური მაღალი სამოხელეო ტიტულები, მაშასადამე, მათ შთამომავლებს გააჩნდათ დიდი სამეფო ლეგიტიმური უფლებები. ვახტანგის ძის, მირდატის ოჯახში სიძედ, კერძოდ კი დის ქმრად, წესით, მაღალი სამეფო ლეგიტიმური უფლებების მქონე პირი უნდა შეეყვანათ და, რადგანაც ბაგრატიონები თავიანთ კერძო მამულად კლარჯეთს თვლიდნენ (რომელსაც ისინი თავს აფარებდნენ ყოველი დიდი სახელმწიფო კატასტროფის დროს), უნდა ვიფიქროთ, რომ ბაგრატიონები იყვნენ ლაზიკის, ანუ კლარჯეთის მეფეების ლეგიტიმური მემკვიდრეები VI საუკუნიდან. მართლაც, შემდგომ IX-X საუკუნეებში ბაგრატიონთა საგვარეულოში წარმოიქმნა განშტოება, რომელთაც კლარჯი და არტანუჯელი ხელმწიფეები ეწოდებოდათ. ცხადია, მათი ლეგიტიმიზაცია ცარიელ ადგილზე არ მოხდებოდა.

12. ლაზეთის ძველი მოსახლეობა

აგათია სქოლასტიკოსის მონათხრობიდან ჩანს, რომ მის დროს მცხოვრები ლაზიკის მოსახლეობა ეთნიკურად განსხვავდებოდა ლაზიკის ძველი მოსახლეობისაგან, კერძოდ, მისი თვალსაზრისით, მისი დროის ლაზიკის მოსახლეობა გამოირჩევა „ხასიათის სილამაზითა და სიცქვიტით“ იმ დროს, როდესაც „წინანდელ მცხოვრებლებს ამ მხარისას სრულიად არ

სცოდნიათ ზღვის დადებითი თვისებები, წარმოიდგინეთ არც კი გაეგონათ ხომალდის სახელი მანამდე, სანამ მათთან არგოს ნავი მივიდოდა, ეხლანდელი მცხოვრებლები დაცურავენ კიდეც და ვაჭრობაშიც ნახულობდნენ დიდ სარგებელს (გეორგიკა III, გვ. 51). აქედან ჩანს, რომ ლაზიკაში, აგათიას სიტყვით, ძველ დროს ცხოვრობდა „წინანდელი“ მოსახლეობა, რომელიც „ეხლანდელისაგან“ სხვადასხვა ნიშნით განსხვავდებოდა. აქ შეიძლება გავისხენოთ, რომ ჰეროდოტეს სიტყვით, მის ეპოქაში, ანუ აგათია სქოლასტიკოსამდე თითქმის 1000 წლით ადრე მცხოვრები მოსახლეობა იყო შავკანიანი და ხუჭუჭთმიანი, ეგვიპტელების მსგავსად. შემდგომ კი სხვა ბერძენი ავტორების, მაგალითად, სტრაბონის დაბეჯითებული მტკიცებით, კავკასიის მოსახლეობა შეცვლილა ძირითადად ბალკანეთ-თესალიიდან შემოსული მოსახლეობით (თავის მხრივ, ბალკანეთში მათი შორეული წინაპრები კავკასიიდან შესულა). ამ ბალკანელ-თესალიელ მოსახლეობას ძველი ავტორების უმეტესობა მიიჩნევდნენ არგონავტების შთამომავლებად. მაგალითად, შავი ზღვისპირეთში მცხოვრებ აქეველებს, იბერებს, ალბანელებს, არმენიელებს, მიდიელებს არგონავტების შთამომავლებად (ე.ი. ბალკანურ-თესალიური წარმომავლობისად) მიიჩნევდნენ.

ბერძნულ მწერლობაში დარჩა ნაკვაღევი იმისა, რომ არა მარტო კოლხეთის, არამედ შავი ზღვისპირეთის რეგიონების უძველესი მოსახლეობა, თითქოსდა, შავკანიანი იყო. მაგალითად, ზაქარიას სახელით ცნობილი ავტორი შავი ზღვისპირეთის კავკასიის აღწერის დროს სხვა ტომებს შორის ასახელებს სამ შავკანიან ტომსაც. წერს: „შემდეგ აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთის ძირში კიდევ სამი შავი ტომი ცხოვრობს“ (გეორგიკა III, გვ. 20).

13. მანძილები ლაზიკის პუნქტებს შორის

აგათია სქოლასტიკოსს მოჰყავს ორიოდ ცნობა, თუ რა მანძილებით იყო დაშორებული ერთმანეთს ლაზიკის პუნქტები. კერძოდ, ის წერს: „ნესოსი სულ დიდი 5 ფარსანგით არის დაშორებული ტელეფისის“ (გეორგიკა III, გვ. 36). იქვე განმარტავს, ფარსანგი არის სიგრძის ერთეული – ბერძნების აზრით, ერთ ფარსანგში შედიოდა 30 სტადიონი, ხოლო ლაზ-იბერებისა და სპარსელების აზრით – 21 სტადიონი. თვითონ აგათიას აზრით, ნესოსი ტელეფისის ციხეს დაშორებული იყო 150 სტადიონით. მაშასადამე, მისი აზრით, ერთი ფარსანგი მოითვლიდა 30 სტადიონს, რადგანაც ერთი სტადიონის სიგრძე არის დაახლოებით 178 მეტრი, ნესოსი ტელეფისს დაშორებული ყოფილა 26700 მეტრით, ანუ 26,7 კმ-ით. რადგანაც წერს, რომ სულ დიდი, მაშასადამე, ამაზე უფრო ნაკლები მანძილით იყო დაშორებული.

გვაქვს ასევე მეორე ცნობაც, რომ ფასისიდან ნესოსი ექვსიოდე ფარსანგით იყო დაშორებული და წერს: „ნესოსი სულ დიდი 6 ფარსანგით არის დაშორებული დასავლეთით“ (გეორგიკა III, გვ. 97). აგათია სქოლასტიკოსის ერთ-ერთ ხელნაწერში ნაცვლად 6 ფარსანგისა დაწერილი ყოფილა

5 ფარსანგი (იქვე, გვ. 97, შენიშვნა). მკვლევართა შორის სადავოა, ასევე, ფარსანგის სიგრძე. ფარსანგის სიგრძე აქ ლაზურ-იბერიული საზომით არის მოცემული თუ ბერძნულით. მაშასადამე, ერთ ფარსანგში 30 სტადიონი ვიგულისხმობთ თუ 21. მაშასადამე, თუ ნესოსი ფაზის დაშორებული იყო 6 ფარსანგით, ლაზური საზომით მათ შორის მანძილი იქნებოდა 22428 მ, ხოლო ბერძნულით – 32040 მ.

თუ ნესოსი ქალაქ ფაზის დაშორებული იყო 5 ფარსანგით, მაშინ ლაზური საზომით მათ შორის მანძილი იქნებოდა 18690 მ, ხოლო ბერძნულით – 26700 მ.

მაშასადამე, მაქსიმუმი ნესოსსა და ფაზის შორის აღმოჩნდა 32,4კმ და მინიმუმი 18,69კმ. ერთი სიტყვით, საშუალო მანძილი მათ შორის იყო 25,545კმ, ანუ დაახლოებით 25-26კმ. რადგანაც ქალაქი ფაზისი ზღვის პირას იყო, ხოლო ნესოსიდან ფაზისამდე გზა შესაძლოა იყო გარკვეულწილად მიხვეულ-მოხვეული, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შავი ზღვიდან ნესოსამდე მანძილი იყო 20-25 კმ. „ნესოსი“, ჩვენი აზრით, მდებარეობდა ჭოროხ-აჭარისწყლის (ე.ი. ფაზის-დოკონისის) შერთვის ადგილას, ხოლო ფაზისი – გონიოსთან.

14. სახელწოდებათა დამთხვევები

ბერძენ ავტორთა მიერ გადმოცემული კოლხეთის პუნქტების სახელწოდებები მეორედობდა სხვა ქართულ კუთხეებში, მაგალითად, ლაზიკაში იყო პუნქტი ტელეფისი. ზოგიერთი მკვლევარი მას აიგივებდა თერჯოლის რაიონის სოფელ ტელეფასთან, მაგრამ, ვფიქრობ, ტელეფისი ეტიმოლოგიურად არანაკლებ ახლოს არის თბილისის ძველ სახელთან ტფილისი. ტელეფისისა და ტფილისის გაიგივება, ცხადია, არ შეიძლება. აქედან ჩანს, რომ სახელთა მსგავსებამ მკვლევარი შეიძლება შეცდომაში შეიყვანოს. მაგალითად, ბერძნული წყაროების ონოგურისი თითქმის იდენტურია ქართულ სამყაროში ცნობილ სახელთან ანაგური, რომელიც კოლხეთის გარეთ სულ სხვა რეგიონშია. აქედანაც ჩანს, რომ სახიფათო იყო დაკავშირება ქართული შორაპანისა და ბერძნული სარაპანასი, მით უმეტეს, რომ ისინი სულ სხვა რეგიონებში მდებარეობდნენ. სარაპანა მაღალ მთებში, კლდეთა შორის, ხოლო შორაპანი დაბლობში, ზღვის დონიდან სულ რაღაც 100-170 მეტრზე. სარაპანა ეტიმოლოგიურად არანაკლებ ახლოს დგას ასევე დაბლობში მდებარე პუნქტის სახელთან სარფი, მაგრამ სარფისა და სარაპანას გაიგივებაც არ შეიძლება მათ შესახებ ურთიერთგამომრიცხავი ცნობების არსებობის გამო. მაგალითად, ერთგან ხორბალიც კი არ მოდის მაღალი მთიანეთის სიცივეების შედეგად, ხოლო მეორე კი პირიქით, სუბტროპიკულ ზონაში მდებარეობს.

ასევე არ არის ეჭვმიუტანელი ფაქტი, თითქოსდა, ბერძნული კოტაისი და ქართული ქუთაისი ერთი და იგივე იყოს. კოტ, კუტ ფუძით მრავალი ქართული ტოპონიმი არსებობს.

აგათიას ცნობით, იბერიაში არსებობდა ქალაქი მესხითა და მიიჩნევდნენ, რომ ეს არის ქალაქი მცხეთა. თვით წყაროდან კი ჩანს, რომ აქ იგულისხმება იბერიის ის ქალაქი, რომელიც სპარსეთსა (პერსარემნიასა) და ლაზიკას შორის არსებობდა, რადგანაც, ჩვენი აზრით, ლაზიკა ეს არის ჭოროხის ხეობა, მასსა და პერსარემნიას შორის მოქცეული იყო იბერიის პროვინციები არტაანი და კოლას დიდი ნაწილი. ვფიქრობ, სწორედ აქ, არტაანში ან კოლაში მდებარეობდა იბერიის ქალაქი მესხითა. მაგრამ ყოველივე ეს არ ნიშნავს, რომ ის ძველი ტოპონიმები და ჰიდრონიმები, რომელთაც ბერძენი ავტორები ახსენებენ, ამჟამად საბოლოოდ დაკარგულია. მაგალითად, როგორც აღვნიშნეთ, მდინარე დოკონისის ძიების დროს აღმოჩნდა, რომ ეს სახელი დოკონისი დიოკნისის ფორმით შემორჩენილია მდინარე აჭარისწყლის სათავეში.

15. ალანები მისიმიანთა ქვეყნის წინააღმდეგ

მისიმიანთა ქვეყანა უშუალოდ ესაზღვრებოდა ლაზეთსა და ასევე აფსილიას.

აფსილია ლაზეთის ჩრდილოეთით მდებარეობდა, ხოლო მისიმიელები ცხოვრობდნენ აფსილთა ტომის ჩრდილო-აღმოსავლეთით: **„ისინი ამ აფსილთა ტომზე უფრო ჩრდილოეთით ცხოვრობენ, ოდნავ აღმოსავლეთისაკენ“** (გეორგიკა III, გვ. 83).

აგათიას სიტყვით, მისიმიელები აფსილებისაგან განსხვავებულ ენაზე ლაპარაკობდნენ. ლაზეთისა და მისიმიანთა ქვეყანას შორის საზღვარზე აღმართული იყო ციხე ბუქლოოსი. მონათხრობიდან ჩანს დამპყრობელთა მოქმედება მკვიდრი მოსახლეობის წინააღმდეგ. შეიძლება გავიხსენოთ შემდგომი ეპოქის მაგალითი, მონღოლებმა საქართველოში ჯერ შემოიყვანეს ოსი მოლაშქრეები და შემდგომ კი მათ გადასცეს ქართლის ყველაზე მნიშვნელოვანი ციხეები და მხარს უჭერდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის წინააღმდეგ ომში, უფრო ადრე მსგავსადვე იქცეოდნენ ბიზანტიელებიც, კერძოდ, მათ სურდათ მისიმიანთა ქვეყნის თავისთავადობის გაუქმება და მისი დაპყრობა. ამის განსახორციელებლად ბიზანტიელებს დასავლეთ საქართველოში შემოუყვანიათ საბირებთან ერთად ალანი მოლაშქრეები და მათთვის ციხეები და ირგვლივ მიწა-წყალიც გადაუციათ. ამიტომაც მისიმიელები არ ენდობოდნენ ბიზანტიელებს და ალანებთან დაკავშირებით მათ შორის დაუნდობელი ომი დაწყებულა. კერძოდ, ბიზანტიელი სტრატეგიოსი სოტერიქე მივიდა მისიმიელთა ქვეყანაში: **„მას მეფისაგან ფული ჰქონდა ნამოდებული, რომელიც მეზობელ, მოკავშირე ბარბაროსთათვის უნდა დაერიგებინა. ასე იყო იმთავითვე დანესებული და ყოველწლიურად ურიგდებოდა ფული“** (გეორგიკა III, გვ. 85). როცა სოტერიქე მივიდა მისიმიელთა ქვეყანაში, მისიმიელებმა ისტორიის წარსული მაგალითების მიხედვით განსაჯეს, ანდა სხვა არხებით შეიტყეს, რომ სოტერიქეს ბიზანტი-

იდან წამოღებული ამ დიდძალი ფულით სურდა მოესყიდა ალანები, რათა მათ მისიმიელებისათვის წაერთმიათ ბუქლოოსის ციხესიმაგრე და დაეჭირათ ის. აგათია ყოველმხრივ მაღავს ამ ვერაგულ ზრახვას, თუმცა იქვე ამჟღავნებს და წერს: „**როდესაც სოტერიქე მათ ქვეყანაში მივიდა, იმათ რატომღაც იფიქრეს, თითქოს ერთი მათი ციხე ზედ ლაზეთის საზღვრებზე აღმართული, რომელსაც ბუქლოოსი ერქვა, ალანებისათვის სურდა გადაეცა სოტერიქეს**“ (გეორგიკა III, გვ. 86). შემდგომი მონათხრობიდანაც ჩანს, რომ ბიზანტიელები და ალანები მოკავშირეები არიან. ბიზანტიელები ალანებს უხდიდნენ თანხას და ამავე დროს იყენებენ კავკასიის სხვა ტომებთან ურთიერთობის დამყარებისა და ქართულ ტომებთან ომის დროს (იქვე, გვ. 87).

16. ბიზანტიელთა ომი მისიმიანთა წინააღმდეგ

მისიმიანთა ქვეყანა, როგორც ითქვა, ლაზიკას ესაზღვრებოდა ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხრიდან. სპარსელების წინააღმდეგ ლაზიკაში გაჩაღებული ომის დროს ბიზანტიელებს გადაუწყვეტიათ თავის ხელში აეღოთ ლაზიკის მეზობელი ეს ძალზე მნიშვნელოვანი პლაცდარმი, რადგანაც მისიმიელებს თავისთავადობის დათმობა ეძნელებოდათ, ბიზანტიელებს გადაუწყვეტიათ მისიმიანთა წინააღმდეგ გამოეყენებინათ თავიანთი მომხრე ტომი ალანებისა.

სტრატეგიოს სოტერიქეს კონსტანტინოპოლიდან გამოატანეს დიდძალი თანხა, რათა მათ მოესყიდათ ალანები და წაერთმიათ მისიმიელებისათვის ლაზეთის საზღვარზე მდებარე ბუქლოოსის ციხე. შემდგომ **ბიზანტიელებს გადაწყვეტილი ჰქონიათ გამაგრებულიყვნენ ამ ციხე-სიმაგრეში და შემდეგ, ალანების დახმარებით აქედან მოესყიდათ კავკასიის სხვა ტომები** (გეორგიკა III, გვ. 87).

თუ ასე მოხდებოდა, მისიმიელები კარგავდნენ არა მარტო დამოუკიდებლობას, არამედ თავისუფლებას და მთელ ქონებასაც. ამიტომაც მათ მიუგზავნეს სტრატეგიოსს თავიანთი ელჩები, რომელთაც სთხოვეს სტრატეგიოსს, არ გამოეყენებინა ალანები მათ წინააღმდეგ და განუცხადეს: „**უსამართლობის მოყენება განგიზრახავს ჩვენთვის, სტრატეგიოსო, არც სხვას უნდა მისცე ნება ჩვენი ქონება წაგვართვას, არც თვითონ მოინდომო ამის ჩადენა**“ (გეორგიკა III, გვ. 87). სოტერიქემ ელჩები ჯოხებით აცემინა, შეურაცხყოფილმა მისიმიელებმა დაღამებისთანავე მოკლეს სოტერიქე და მისი შვილები. აგათია წერს, რომ მისიმიელების აზრით, რომაელები მათ სამაგიეროს გადაუხდიდნენ უსასტიკესად და მისიმიელები ამბობდნენ: „**ჩვენი ბედი უკვე გადაწყვეტილია. რომაელები მოვლენ, ჩვენ მათ ვერ გავუმკლავდებით**“. ამიტომ ისინი აშკარად გადაუდგნენ რომაელებს, სპარსელების მხარეზე გადავიდნენ და ელჩები გაუგზავნეს თხოვნით: „**მიგვიღეთ, დაგვეხმარეთ, როგორც თქვენს ქვეშევრდომებ-**

სო“ (იქვე, გვ. 90). მისიმიელმა დიდებულებმა ამცნეს იბერიაში შესულ სპარსელ მხედართმთავარს ნახორაგანს, რომ სოტერიქე ჩვენთან მოვიდა არა თითქოსდა მოკავშირეობისათვის ფულის დასარიგებლად, არამედ მთელი ჩვენი მოდგმის ასაწიოკებლად და გასანადგურებლადო, ან სრულიად უნდა მოვსპობილიყავით, ანდა დაგვესწრო და ქვეყნიდან უნდა გაგვეყარაო: „რომაელები მალე თავს დაგვესხმიან და გაგვინადგურებენ ყველაფერს: ილუპება ტომი არა მცირედი და არა უმნიშვნელო, არამედ ისეთი, რომელსაც შეუძლია უდიდესი სარგებლობა მოუტანოს სპარსეთის სახელმწიფოს; ჩვენი ქვეყანა მდებარეობს კოლხეთის ზემოთ, ის თქვენ გამოადგებათ მტრის წინააღმდეგ სასიმაგრო საფარად“ (გეორგიკა III, გვ. 155). მალე ბიზანტიელებმა მისიმიელთა წინააღმდეგ გააგზავნეს 4 ათასამდე ჯარისკაცი, რამდენიმე სტრატეგიოსი, ასევე უფრო ადრე დაპყრობილი ქანი მეზობლობისაგან შექმნილი ჯარი, რომელსაც თეოდორე მეთაურობდა (იქვე, გვ. 156). აქ იყვნენ აგრეთვე ვარაზ არმენიელი, ფარსანტ კოლხი თავიანთი თანამოლაშქრეებით. 555 წლის ზაფხულში ჯარი მივიდა აფსილიელთა ქვეყანაში, მათი მსვლელობა შეაჩერა ცნობამ, რომ მისიმიელთა დასახმარებლად წამოსული იყო სპარსული ჯარი. სპარსელებს შველოდნენ მათი დაქირავებული საბირი ჰუნები. სპარსელები მალე უკან დაბრუნდნენ, რადგან ზაფხული გავიდა, ზამთარში კი ისინი არ იბრძოდნენ, რომაელებმა განაგრძეს წინსვლა მისიმიელთა ქვეყანაში, აიღეს ციხე, რომელიც მდებარეობდა მისიმიელთა და აფსილთა ქვეყნის საზღვარზე, შემდგომ აიღეს კლდეებზე მდებარე ციხესიმაგრე ძახარე. გამარჯვებული ბიზანტიელები უმოწყალოდ ხოცავდნენ მისიმიელებს, მათ შორის ქალებსაც. აგათია წერს: **განრისხებულმა რომაელებმა ესენიც არ შეიბრალებს და უმოწყალოდ გაუღელტელებმა იმათაც ზღვეს მამაკაცთა მიერ ჩადენილი ბოროტმოქმედებისათვის. გადაწვეს მისიმიელთა ბზით დახურული ხის სახლები, ისეთი ცეცხლის ალი ავარდნილა მათ ქვეყანაში, რომ ის აფსილთა ქვეყანაშიც კი დაუწახავთ.**

17. მისიმიელთა ბავშვების უმოწყალო დახოცვა ბიზანტიელების მიერ

აგათია წერს, რომ მისიმიელთა ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ არა მარტო დახოცეს მკვიდრი მოსახლეობა, არამედ ცეცხლს მისცეს მათი სახლ-კარი. „ამ ცეცხლის დროს უფრო მრავლად დაიხოცნენ ბარბაროსები: ზოგიერთები სახლებში იყვნენ დარჩენილნი და იქ გადაიწვეს, ან ნანგრევებში მოჰყვნენ: ზოგიერთებს კიდევ, რომლებიც გარეთ გამოვარდნენ, მახვილებისაგან ჰქონდათ გამზადებული სიკვდილი. მრავალი ბავშვი, რომლებიც მწარე ტირილით ეძახოდნენ მშობელ დედებს, დატყვევებული იქნა. ამათგან ზოგიერთები კლდეზე დაუშვეს შეუბრალებლად და ასე იქმნენ დაგლეჯილნი, ხოლო ზოგიერთები, თითქოს თამაშის მიზნით, ჰაერში იქნენ ასროლილნი და როდესაც შემდეგ სიმძიმისაგან

უკან დაეშვნენ, აშვერილი შუბები დაახვედრეს და ზედ ააგეს ჰაერშივე (გეორგიკა III, გვ. 171).

18. მისიმიელები ქრისტიანები იყვნენ

მისიმიელთა წინააღმდეგ მხოლოდ ერთი შებრძოლების დროს ბიზანტიელებს 20 ათასი მშვიდობიანი მოსახლეობა ამოუხოცავთ. თავიანთი ისტორიკოსის აგათიას აზრით, დიდძალი ნადავლით ბიზანტიელთა გამარჯვებული ჯარი უკანვე დაბრუნებულა კოლხიდაში. აგათია ამ ჯარის მეთაურზე წერს: „**დაბრუნდა კოლხიდაში თავისი სახელმოსხვეჭილი და მამაცი ჯარით**“ (გეორგიკა, III, 194).

ამ ჯარის სიმამაცე კი იმაში მდგომარეობდა, რომ მათ ერთმორწმუნე ქრისტიანი მოსახლეობა შეუბრალებლად დახოცეს.

იქამდე დამარცხებულ მისიმიელებს მოციქულები მიუგზავნიან და უთხოვნიან ბიზანტიელთა ჯარის მეთაურისათვის „**საბოლოოდ ნუ გაგვანადგურებ, ძირფესვიანად ნუ აღმოფხვრი ჩვენს მოდგმასო, ძველითგანვე ხომ რომაელთა ქვეშევრდომნი ვართ და ერთმორწმუნენი... ვაჟკაცები დაგველუპა არანაკლებ 5 ათასისა, ქალები უფრო მეტი, ბავშვები კიდევ უფრო მეტი, ისე რომ, ლამის მთელი ჩვენი მოდგმა აღიგავოსო**“ (იქვე, გვ. 174). უფრო ადრე მისიმიელები ბიზანტიელებს წერდნენ – „**არ შევბღალთ „მართლმორწმუნეობა და წმინდა საიდუმლოთა უმნიკვლობა**“ (იქვე, გვ. 76), ანდა „**უზენაესის შესახებაც თქვენნაირად (ე.ი. ბერძნულად) მოაზროვნენი**“ (იქვე, გვ. 130). აქედან ჩანს, რომ მისიმიელები VI საუკუნის შუა წლებში უკვე კარგა ხნის ქრისტიანები იყვნენ. მსგავსი ბარბაროსული ქმედებებით ბიზანტიელები ქრისტიანობას ვერ გაავრცელებდნენ იქ და ჩანს, ამის სურვილი არც კი ჰქონდათ.

ლაზები დიდი ხნის ქრისტიანები იყვნენ და ამიტომ ამბობდნენ: „**მთელი სპარსეთი შევიერთოთ და სულები კი წავიწყმიდოთ?**“ – (იქვე, გვ. 77) – ესაა პერიფრაზა სახარებიდან.

მისიმიელები ლაზთა ზემოთ ცხოვრობდნენ, ჩანს, ახლანდელ აჭარა-გურიის მთიანეთში. ისინი ლაზების მსგავსად VI საუკუნეში უკვე ძველი ქრისტიანები იყვნენ.

19. ჭანთა ტომის დამორჩილება

მიუხედავად იმისა, რომ ჭანები ბიზანტიელების მოკავშირეები იყვნენ, ბიზანტიელებს სურდათ მათი საბოლოოდ დამორჩილება. როგორც ჩანს, დამორჩილების ის ხარისხი, რომელსაც იუსტინიანემ მიაღწია, ჭანეთში საკმარისი არ აღმოჩნდა 556 წლისათვის. ჭანები, აგათიას სიტყვით, ცხოვრობდნენ ქალაქ ტრაპეზუნტის ქვემოთ (გეორგიკა III, 181). მათი რაზმები თარეშობდნენ პონტოს გასწვრივ მდებარე სოფლებში; ძარცვავდნენ მგზავრებს, თავს ესხმოდნენ არმენიას. ჭანების ქვეყნის ჩრდილო-დასავლეთ მხა-

რეს მდებარეობდა ტრაპიზონის ქვეყანა, აღმოსავლეთით კი არმენია. მათ ნინალმდეგ გაიგზავნა ბიზანტიელთა ჯარი ჭანივე თეოდორეს მეთაურობით. რადგანაც მან თურმე ზედმინევნით იცოდა თავისი ქვეყანა. აგათია წერს: „ის დაიძრა კოლხიდიდან დიდძალი ჯარით ფაზისის გადაღმა, მოუარა დასავლეთით ჭანების საზღვრებს და უცბად შევიდა მტრის მაშინდელი მიწა-წყლის შუაგულში. მან დაიბანაკა ქალაქ თეოდორიადისა და ე.წ. რიზეს გარშემო“ (გეორგიკა III, 182).

აქედან ჩანს, რომ ფაზისი გაედინებოდა ქალაქ რიზესა და ტრაპიზონის ახლოს, ამიტომაც რიზეში რომ შესულიყო, თეოდორემ გარს შემოუარა მდ. ფაზისს, ანუ ის პირდაპირი გზით კი არ წავიდა ქალაქ რიზესაკენ, არამედ შემოუარა ჭოროხს, ანუ გაჰყვა ჭოროხის ხეობას **„და, როცა დაუპირისპირდა ქალაქ რიზეს, წავიდა დასავლეთის მიმართულებით და უშუალოდ მიაღწა ქალაქს. ამიტომაც წერს აგათია – ფაზისის გადაღმა მოუარა დასავლეთით და მიაღწა ქალაქ რიზეს. აქედანაც ჩანს, რომ მდინარე ფაზისი ნამდვილად ჭოროხია.**

ბიზანტიელებმა მოკლეს 2000 კაცი, შემდგომკი დახარკეს ჭანები და ყველანი აღწერეს. ჩანს, ისინი თავიანთი ქვეყნიდანაც გააძევეს (იქვე, გვ. 185). ზღვის სანაპიროდან ისინი მთებში არეკეს. ყოველ შემთხვევაში, ამომის წინ ჭანების ქვეყნის შუაგული ყოფილა სადღაც ქალაქ რიზესთან. აგათია წერს: **„რომ თეოდორე თავის ჯარით შევიდა“ მტრის მაშინდელი მიწა-წყლის შუაგულში: რიზეს გარშემო“** (გეორგიკა III, გვ. 82). აქედანაც ჩანს, რომ **„მაშინ ოდესღაც ჭანების ქვეყნის შუაგულად რიზე ითვლებოდა“**, ხოლო შემდეგ ისინი იძულებული გამხდარან ბიზანტიელებისთვის დაეთმოთ ეს შესანიშნავი ზღვისპირა ადგილები, საიდანაც გადასახლებულან თავიანთი ქვეყნის იმ მთიან ადგილებში, რომლებიც ტრაპიზონის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარეობდა. ამასთანავე, ეწერებოდნენ ბიზანტიურ ჯარში და საფიქრებელია, რომ მათ ახლა უკვე ვითარცა ბიზანტიელთა ნების აღმსრულებლებს, ასახლებდნენ მათივე მონათესავე სხვა ქართული, ჯერ კიდევ დაუმორჩილებელი ტომების მიწა-წყალზეც.

20. სვანების დამორჩილება ბიზანტიელების მიერ

VI საუკუნეში მსოფლიოს მპყრობელი ორი იმპერია ისე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სვანეთსა და მის მოსახლეობას, რომ შეუძლებელია სვანეთი ყოფილიყო პატარა ქვეყანა, მოქცეული იმ ფარგლებში, რომელთაც დღეს ლენტეხისა და მესტიის რაიონები ეწოდება, პირიქით, სვანეთი უნდა ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოს ბარის მომცველი, გავლენიანი ქვეყანა. ჩვენი ფიქრით, რადგანაც ქართველი მემკვიდრე დასავლეთ საქართველოს აღწერის დროს, თითქოსდა, ერთმანეთთან აიგივებს ეგრისსა და სვანეთს („ეგრისი, რომელ არს სვანეთი“), შეიძლება გვეფიქრა, რომ ის ქვეყანა, რომელსაც ქართული წყაროები ეგრისს უწოდებდნენ, უცხოელეებისათვის იწოდებოდა სვანეთად.

მართლაცდა, ერთგვარ გაუგებრობას ბადებს ის საკითხი, რომ არცერთი ბერძენი და რომაელი მწერალი დასავლეთ საქართველოს აღწერისას არ ახსენებს სიტყვას გურიას ან ეგრისს. მაშინ, როცა ქართული წყაროებით ეგრისი თითქმის მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა არგვეთთან ერთად, ჯერ კიდევ ქრისტიუბობამდე.

უცხოურ წყაროებში არც სიტყვა არგვეთი იხსენიება, მაგრამ დიდი ყურადღება ექცევა სვანეთს, სვანეთის ქვეყანას, მის სახელმწიფოებრივ და პოლიტიკურ მიმართულებას.

თანამედროვე ისტორიოგრაფიაში გავრცელებულია თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველოს რომაულ ხანაში ეწოდებოდა კოლხეთი და ლაზიკა, რომ ლაზიკა იგივე ეგრისია და რომ ფაზისი ეწოდებოდა მდინარე რიონს, ჩვენი გამოკვლევით კი, პროკოფი კესარიელის და აგათია სქოლასტიკოსის ფაზისი ეს არის მდინარე ჭოროხი, რომ მათ დროს კოლხეთი, ანუ ლაზიკა ეწოდებოდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ იმ ქვეყანას, რომელსაც წყაროებში ეწოდებოდა „კლარჯეთი, ბოლო კლარჯეთისა ზღვისპირი“, ანუ შემდგომდროინდელი გონიოს, ბათუმის, ბორჩხას, ართვინის, არტანუჯის მომცველ მიწა-წყალს, ისტორიული კოლა-არტაანიდან ჭოროხის გაყოლებით შავ ზღვამდე. მაშასადამე, დასავლეთ საქართველო არ იყო ლაზიკა.

ძველი, ისტორიული ლაზიკა პოლიტიკურად ადრიდანვე გაყოფილა ორ ნაწილად. ერთი ნაწილი (ტრაპეზუნტის მხარე) ბერძნებს დაუპყრიათ. ბერძნული ლაზიკა მოიცავდა ტრაპიზონის მიმდებარე ქვეყანას, ის შეიყვანეს ბიზანტიურ პროვინცია I არმენიაში, ხოლო ქართული ლაზიკა მდებარეობდა მის უშუალოდ მეზობლად და მოიცავდა ჭოროხის ხეობის აღნიშნულ მონაკვეთს. ისიც ერთ პერიოდში ბიზანტიელებმა დაიპყრეს და ბუფერული სამეფოს სტატუსი მიანიჭეს.

თუ დასავლეთ საქართველო არ იყო ლაზიკა, უნდა გაირკვეს ბერძნული წყაროების მიმართება მის მიმართ. თუ რას უწოდებდნენ ბერძნული წყაროები დასავლეთ საქართველოს და რომელი ტომებით იყო დასახლებული ის.

ჩემი თვალსაზრისით (რომელსაც ქვემოთ განვიხილავთ), გამომდინარე იქიდან, რომ ქართული წყაროებისათვის ეგრისი და სვანეთი თითქმის იდენტური ცნებებია, ბერძნული და სხვა წყაროების სვანეთი შესაძლოა იყოს დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვანი ნაწილი. ამის გამო ედავებოდნენ ერთმანეთს ბიზანტია და სპარსეთი.

562 წელს ხანგრძლივი ომის შემდგომ, ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის დაიდო ზავი. მათ ყველა საკითხში მიაღწიეს შეთანხმებას სვანეთის საკითხის გარდა.

იმ სისასტიკის გამო, რომლებსაც ბიზანტიელი ჯარისკაცები იჩენდნენ მისიმიანეთსა და სხვა ქართულ კუთხეებში, სვანებს გადაუწყვეტიათ დაახლოებით **552-556** წლებში მიმხრობოდნენ სპარსელებს.

ამავე ხანებში ბიზანტიელებმა სპარსელები გააძევეს ლაზიკიდან. საზავო მოლაპარაკებების დროს სპარსელები აღიარებდნენ თავიანთ მარცხს, რომ ლაზიკა ბიზანტიელების ტერიტორიად გადაიქცა, მაგრამ არ თმობდნენ სვანეთს. ისინი აცხადებდნენ „**ისინი მოგვეკედლნენ ჩვენ თავისი არჩევით და თავისი ნებით**“. ბიზანტიელებს კი ჰქონდათ თავისი მოსაზრება. კერძოდ, ისინი თვლიდნენ, რომ სვანეთი იყო ლაზების ხელდებული ქვეყანა, დამორჩილებული ლაზების მიერ, ამიტომაც, თუ ლაზიკა ეკუთვნის ბიზანტიელებს, მისი ხელდებული ქვეყანა – სვანეთიც ბიზანტიელებს უნდა დარჩენოდეთ. სპარსელები კი ამტკიცებდნენ, რომ ეს არ იყო სიმართლე, რომ „**სვანები თვითთავადნი იყვნენ და არასდროს კოლხების ძალაუფლებას არ ექვემდებარებოდნენ**“ (გეორგიკა III, გვ. 215). სპარსელები პასუხობდნენ, რომ ლაზიკისადმი დაქვემდებარებულ ტომებში შეიძლებოდა ეგულისხმათ არა მხოლოდ სვანები, არამედ იბერებიც. იბერიას, ლაზიკასა და სვანეთს შორის უმჭიდროესი კავშირი იყო და ერთ მთლიანობად განიხილებოდა. ამიტომაც ამბობდნენ სპარსელები, ჩვენ რომ სვანები გადმოგცეთ, ვითარცა ლაზიკისადმი დაქვემდებარებული ტომი, მაშინ თქვენ „**საშუალება მოგეცემათ იბერიის შესახებაც იდავოთ**“ (იქვე).

21. დიდი სვანეთი – ისტორიაში დაკარგული ქვეყანა

ს. ყაუხჩიშვილი მენანდრე პროტიქტორის შესახებ მსჯელობის დროს სრულიად სამართლიანად წერს, რომ ბიზანტია და სპარსეთი ხანგრძლივად ედავებოდნენ ერთმანეთს სვანეთის გამო, რადგანაც სვანეთს ეჭირა გეოგრაფიულად „**მოხერხებული მდებარეობა**“. როგორც ცნობილია, 562 წელს საზავო მოლაპარაკებების დროს ბიზანტია და სპარსეთი ერთმანეთთან მორიგდნენ, მაგრამ ვერ შეუთანხმდნენ ერთმანეთს სვანეთის გამო. მიაჩნდათ და ერთი მხრივ ამბობდნენ, რომ მართალია, სვანეთი ღირსშესანიშნავი არაა, უმნიშვნელო ქვეყანაა და არ არის დავის ღირსიო, მაგრამ, მეორე მხრივ, სვანეთს ერთმანეთს არ უთმობდნენ **მასზე გამავალი გზების მნიშვნელობის გამო** (გეორგიკა III, გვ. 205).

სვანეთი რომ დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს, მათ შორის ბარსაც მოიცავდა, კარგად ჩანს ბერძენი ისტორიკოსის სიტყვებიდან, რომ სვანეთი „**თავისი მოხერხებული მდებარეობით მეტად სასარგებლო იყო რომაელთა ხელისუფლებისათვის, რათა ამ გზით მოზღვავენ სპარსელებს კოლხეთის საზღვრები არ აეოხრებინათ**“. (იქვე, გვ. 229). თუ სვანეთის მდებარეობა თანამედროვე მესტიისა და ლენტეხის რაიონების მდებარეობას ემთხვეოდა, როგორ უნდა შესულიყვნენ იქ სპარსელები – ამჟამინდელი თვალსაზრისით ხომ კოლხეთი იყო მთელი დასავლეთი საქართველო, ხოლო წყაროთა სვანეთი მოიცავდა სვანეთის ამჟამინდელ ტერიტორიას?

წყაროს მიხედვით კი აღმოსავლეთ საქართველოდან კოლხეთის გვერდის აქცევით სპარსელები ჯერ სვანეთში შედიოდნენ, ხოლო შემდეგ იქიდან /ე.ი. სვანეთიდან/ კოლხეთის საზღვრებს აოხრებდნენ.

თუ კოლხეთი იყო, ვთქვათ, დასავლეთ საქართველოს ზესტაფონის, თერჯოლისა და ქუთაისის რაიონები, რომლებზე გამავალი გზებითაც სპარსელები კოლხეთის სიღრმეებში შედიოდნენ, მაშინ ისმის კითხვა, როგორ შედიოდნენ სპარსელები სვანეთში (ლენტეხისა და მესტიის რაიონებში) და იქიდან აოხრებდნენ კოლხეთის საზღვრებს, ანუ აღნიშნულ ზესტაფონისა და თერჯოლის რაიონებს?

მტერს ჯერ უნდა გაეგლო ზესტაფონ-ქუთაისის რაიონები და შემდეგ შესულიყო ლენტეხ-მესტიაში, ასეთი გზით სპარსელები ჯერ კოლხეთში შევიდოდნენ და შემდეგ სვანეთში.

წყარო კი სულ სხვა სვლა-გეზს მიუთითებს – სპარსელები ჯერ სვანეთში შედიოდნენ და შემდეგ კოლხეთში.

ამჟამინდელი საისტორიო შეხედულებით, სპარსელები ჯერ კოლხეთში შედიოდნენ და შემდეგ სვანეთში, წყაროს მიხედვით კი პირიქით ხდებოდა – სპარსელები ჯერ სვანეთში შედიოდნენ და შემდეგ კოლხეთში.

ამიტომაც ამჟამინდელი საისტორიო შეხედულება წყაროს ეწინააღმდეგება.

მაგრამ, თუკი კოლხეთს უწოდებდნენ ჭოროხის ხეობას, ხოლო სვანეთს – თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს გურიისა და იმერეთის მიწა-წყალს, მაშინ აღმოსავლეთ საქართველოდან სვანეთზე, ანუ იმერეთ-გურიაზე გამავალი გზა ნამდვილად მიაღებოდა ისტორიულ კოლხეთს, ანუ ბათუმ-ჩაქვის რეგიონს.

ამ გზის გამო ბიზანტიელთა მიერ დაპყრობილი კოლხეთი, ე.ი. ჭოროხის ხეობა /ერგე-ლიგანი/ ნამდვილად მუდმივი საშიშროების ქვეშ იმყოფებოდა სპარსთა მხრიდან. ამიტომაც ბიზანტიელები ცდილობდნენ თავიანთი ხელდებული ლაზიკა დაეცვათ ჩრდილოეთის მხრიდან.

ქართული წყაროების გურია, არგვეთი, ეგრისი ერთობლიობაში იწოდებოდა ეგრისად, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ქართველი მემკვიდრე იქვე წერს: „ეგრისი, რომელ არს სვანეთი“, ანუ ქვეყანა, რომელსაც ქართული წყაროები ეგრისს უწოდებდნენ, უცხოელების მიერ შესაძლოა სვანეთად ყოფილიყო წოდებული. აქ, ანუ დასავლეთ საქართველოში, გადიოდა არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს ჭოროხთან დამაკავშირებელი გზა, არამედ გზები, რომლებითაც ჩრდილოკავკასიელი ტომები უკავშირდებოდნენ ბიზანტიას, ანუ ჩრდილოკავკასია-ბიზანტიის დამაკავშირებელი გზა.

სპარსეთის შაჰი ხოსრო საზავო მოლაპარაკების დროს, როგორც ს. ყაუხჩიშვილი მიუთითებს, აღნიშნავდა კიდევ, რომ სვანეთის ქვეყანაზე გადიოდა სკვითებიდან სამხრეთში შემომავალი გზა – „ეს ერთი იმ ტომთაგანია, რომელიც კავკასიის გარშემო ცხოვრობს, ჰყავს მთავარი და ამ ქვეყანაზე სკვითები გადიან“ (გეორგიკა III, გვ. 221).

კავკასია, თანამედროვე გაგებით, ეწოდება ე.წ. დიდი კავკასიის მთი-

ანეთს, მაგრამ სპარსელებისა და ბერძნებისათვის კავკასია, პირველ რიგში, უნდა ყოფილიყო მცირე კავკასია, ანუ თანამედროვე არსიანის, კარჩხალისა და მესხეთის ქედები და მიმდებარე მთაგრები. მაგალითად, კავკასიაში ცხოვრობდა კოლების ტომი სტეფანე ბიზანტიელის გეოგრაფიული ლექსიკონის ცნობით (იქვე, გვ. 281). ჩვენ კი ვიცით, რომ ისტორიული პროვინცია კოლა-არტაანთან მდებარეობდა. კავკასიიდან ჩამოდის მდინარე ფაზისი – ჭოროხი და დოკონისი – აჭარისწყალი (იქვე, გვ. 37). **მის გარშემო და მწვერვალებზე ცხოვრობენ სვანები** (იქვე, გვ. 205-221-222). კავკასიიდან ჩამომავალი ფაზისი, თუნდაც, რომ იყოს მდ. რიონი, ხოლო მის გარშემო და მწვერვალებზე მცხოვრებნი კი სვანებად იწოდებოდნენ, მათ ქვეშ მაინც დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობა უნდა ვიგულისხმოთ. როგორც ჩანს, **ხოსრო სვანებს უწოდებდა დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას**, მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევაში მათ ყოფდნენ ცალკეულ ტომებად, უწოდებდნენ მისიმიანებს, აბაზგებს, აფსილებსა და სხვას.

მართალია, აგათია წერს, რომ აფსილიელებსა და მისიმიელებს სხვადასხვა ენა ჰქონდათ, მაგრამ საფიქრებელია, რომ ფუძე ქართული ენის დიფერენციაცია-დაშლის ხარისხი ამ 1500 წლის წინ გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე შემდგომ.

ამ 1500 წლის წინ მათ, ალბათ, უფრო ესმოდათ ერთმანეთისა, იმჟამად ფუძე ენის ნაკლები დიფერენციაციის გამო, ვიდრე, ვთქვათ, 1000 წლის შემდეგ, ანუ ეს ტომები V-VI საუკუნეებში უფრო გაუგებდნენ ერთმანეთს, ვიდრე XV-XVI საუკუნეებში.

ს. ყაუხჩიშვილის სიტყვით, სვანეთზე გადიოდა ე.წ. აბრეშუმის გზის ერთი ბილიკი. ბერძენ ავტორს, იოანე ეპიფანიელს მოეპოვება ცნობები ამ მარშრუტის შესახებ, კერძოდ, ამ გზაზე მდგომი უკან დაბრუნებული ბიზანტიელი ელჩები ჯერ მისულან ალანიის ქვეყანაში, აქ ბიზანტიისაკენ მიმავალი გზა ორად იყოფოდა. ერთი სვანეთის მახლობლად მისიმიანთა ქვეყანაში შედიოდა, მეორე კი ე.წ. დარინეს გზით შედიოდა აფსილიაში, შედიოდა როგატორიონში, შემდეგ მიდიოდა შავ ზღვამდე, საიდანაც ნავებით მდინარე ფაზისამდე ეშვებოდნენ, შემდეგ კი ტრაპეზუნტში.

საფიქრელია, რომ აფსილია მდებარეობდა მდ. რიონის მომიჯნავედ მის სამხრეთით და მოიცავდა თანამედროვე გურიის ზღვისპირა რეგიონს, კონკრეტულად კი, მდინარე სუფსის ხეობას. სუფსელების სახელი უნდა ყოფილიყო სუფსარი და აქედან საფსარი-აფსილი. მათ ჩრდილო-აღმოსავლეთით, ბერძნული წყაროებით, ცხოვრობდნენ მისიმიელები თანამედროვე გურიისა და აჭარის მთიანეთში.

რიონის ხეობის ვაკე ნაწილში, თანამედროვე აბაშასა და სამტრედიის რეგიონში, სადაც ამ გაშლილ ველზე მრავალი სოფელი ატარებს სახელწოდებას ბაში (ზემო ბაში, ქვემო ბაში, გაღმა ბაში, საჯავახოსთან ქუთაისის და სამტრედიის მახლობლად და რაიონული ცენტრი აბაშა, იქვე ძველი აბაშა),

საფიქრებელია, რომ დასახლებული იყო ხალხით, რომელთაც ამ სახელის – ბაშის მიხედვით აბაშელები, ანუ აბაზგები ეწოდა. ისინი შემდგომდროინდელი აფხაზეთიდან ალანებმა გამოაძევეს უფრო სამხრეთით ომიანობის დროს, შემდეგ კი უკანვე დაბრუნებულან.

როგორც აღინიშნა, VI საუკუნის მეორე ნახევარში და ასევე, VII საუკუნის პირველ ნახევარში ჰერაკლე კეისრის გამანადგურებელი ლაშქრობის დროს, ყველა ეს ქართულენოვანი ტომი სამხრეთიდან ჩრდილოეთით იქნა გადაადგილებული ან გადასახლებული.

თანამედროვე აფხაზეთს, ანუ ტერიტორიას მდინარე ეგრისწყლის ჩრდილო-დასავლეთით, ჩანს, აგათია სქოლასტიკოსისა და მენანდრეს ეპოქაში ალანია დაერქვა. ალბათ, იმ მიზეზის გამო, რომ ის დაპყრობილი ჰქონდათ ბიზანტიელთა მოკავშირე ალანებს.

სპარსელთა მიერაც ჩრდილოკავკასიური ტომები ბიზანტიელთა მოკავშირეებად განიხილებოდა.

ქართული წყაროებით, ტერიტორია მდინარე ეგრისწყლამდე პოლიტიკურ იბერიად, ანუ ქართლად განიხილებოდა, ეგრისწყლის იქით მდებარე ქვეყანა ბიზანტიურ სახელმწიფოში შემავალ მინა-წყლად ითვლებოდა ვიდრე არჩილ მეფემდე, ანუ VIII საუკუნის დასაწყისამდე და ის, ჩანს, VI ს-ში ალანების (მომთაბარე ტომის) მიერ იყო ხელდებული.

ჩანს, ამ მდინარე ეგრისწყლის იქით ბიზანტიელებს ალანები გაუბატონებიათ VI საუკუნის მეორე ნახევარში. ისინი ცდილობდნენ ასევე ალანებისთვის გადაეცათ უფრო აღმოსავლეთით მცხოვრები მისიმიანებისა და სვანების ზოგიერთი ციხესიმაგრე. მაგრამ მას შემდგომ, **რაც სპარსელებმა გადაწყვიტეს ფულით მოესყიდათ ალანური ტომები, ურთიერთობა ბიზანტიელებსა და ალანებს შორის გაფუჭდა.**

როგორც ცნობილია, VII ს-ის ბოლოსა და VIII ს-ის დასაწყისში, ალანები ხაზარებმა გააძევეს და კლისურასიქითა ტერიტორია აბაშელების ქართულენოვანი ტომის ხელში მოექცა VIII ს-დან.

ბიზანტიელთა მიერ სვანების ტომის სასტიკი დასჯის შემდეგ სვანებისა და სხვა აღნიშნული ტომების ბელადები, ჩანს, იძულებულნი გახადეს წაწეულიყვნენ ჩრდილოეთით.

VIII საუკუნეში გაჩნდა ქართული ტერმინი აფხაზეთი, ხოლო ცხუმის ქვეყანას აფშილეთი ეწოდა.

ფუძე ქართული ენის ნაკლები დიფერენციაციის გამო, მათ ჯერ კიდევ საერთო ფუძე-ქართული ენა მიაჩნდათ თავიანთ მშობლიურ ენად, ამიტომაც ეს ენა მათ სახელმწიფო და საეკლესიო ენად იქცა (ძველი ქართული ენა).

ეთნიკური სვანები უნდა ყოფილიყვნენ აფხაზთა მეფეები. ერთადერთი მეფის გვარი, რომლის საგვარეულო სახელმაც ჩვენამდე მოაღწია, სვანური წარმომავლობისა იყო – აფხაზთა მეფე იოანე შავლიანი და მისი დინასტია,

ამის ანარეკლი უნდა იყოს, რომ გაერთიანებული საქართველოს მეფეების ტახტზე აყვანისა და ხმლის შემორტყმის უფლება სვანებს ჰქონდათ მინიჭებული.

მენანდრესა და აგათიას ეპოქაში სვანეთი უნდა რქმეოდა, როგორც აღინიშნა, დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს.

22. სვანეთის პროსპარსული ორიენტაცია

562 წელს დაწყებული ხანგრძლივი მოლაპარაკება სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის გაგრძელდა ორი იმპერატორის, იუსტინიანესა და იუსტინეს დროს.

ბიზანტიელები ძალზე ცდილობდნენ მიემხროთ და გადმოეხიზნათ სვანები. მენანდრე პროტექტორი წერს: როდესაც იმპერატორი იუსტინე მიხვდა, **„რომ სვანები არ მოემხრნენ რომაელებს, რასაკვირველია გაჯავრდა და იოანეს ბრალი დასდეს ცუდი ელჩობისთვის... თვითმპყრობელმა შეიზიზღა იოანე და სახელმწიფო საქმეებისთვის გამოუსადეგარად მიიჩნია. ხოლო თვითონ ფიქრობდა, თუ როგორ გამოესწორებინა შეცდომები“**. იოანე იყო ბიზანტიელთა ელჩი სპარსეთში და დავალებული ჰქონდა სვანეთის საკითხის მოგვარება.

სპარსეთის შაჰი და სპარსი ელჩები მუდამ უცხადებდნენ ბიზანტიელებს შემდეგს: თვითონ თავიანთი ნებით აირჩიეს სვანებმა, რომ მიმხრობოდნენ სპარსელებს, რომ მათ არ სურდათ ბიზანტიელებთან ურთიერთობა. მენანდრე წერს, რომ სპარსელებს **„გამამართლებელ საბუთად ჰქონდათ – თვითონ სვანები შეუძლებლად თვლიან რომაელების ქვეშევრდომობას თუმცა კი ძალიან ცდილობენ მათ გადაბირებას“** (იქვე, გვ. 230).

როგორც ითქვა, ბიზანტიის იმპერატორი ძალზე გააჯავრა სვანების პროსპარსულმა ორიენტაციამ. იმდენად, რომ თავისი უპირველესი სახელმწიფო მოხელეც კი არ დაინდო სვანეთის საქმის მოუგვარებლობის გამო. თუ რას ნიშნავდა იმპერატორებისა და შაჰების გაჯავრება მტრული ტომების მიმართ, იქვე აქვს აღწერილი მენანდრეს და სხვა ავტორებს. მაგალითად, შემდეგი იმპერატორის, ტიბერი კეისრის დროს, 576 წელს, ბიზანტიური ჯარი შეჭრილა ალბანიაში და უკან გამობრუნებულა ისე, რომ არ აუყრია მკვიდრი მოსახლეობა და არ გადაუსახლებია სხვაგან. ეს „შეცდომა“ მალევე გამოუსწორებიათ და კვლავ შეჭრილან ალბანიაში და იქაური მკვიდრი საბირების ტომი და ალბანელები აუყრიათ საკუთარი მიწა-წყლიდან და გადაუსახლებიათ ბიზანტიის იმპერიის სიღრმეში, რათა ისინი სპარსელებს აღარ მიმხრობოდნენ, მენანდრე წერს ამ ბიზანტიური არმიის შესახებ: **„კვლავ შეიჭრნენ ალბანიაში და აიძულეს საბირები და ალბანელები მთლიანად გადმოსახლებულიყვნენ მდინარე მტკვრის აქეთა მხარეს, რათა ამიერიდან რომაელთა მიწა-წყალზე ეცხოვრათ“** (გეორგიკა III, 238). მეორე მაგალითიც შეეხება პერსარმენიელთა და იბერიელთა გადასახლე-

ბას, როცა შემდგომ 576-577 წლებში ბიზანტიელთა და სპარსელთა შორის უკვე სადავო იყო არა სვანეთი, არამედ იბერია და პერსარმენია, საკითხი შეეხო უკვე იმას, რომ თავიანთი მიწა-წყალი დაეტოვებინათ იბერიელებს და პერსარმენიელებს. მენანდრე წერს – **„ზავს განამტკიცებდა მხოლოდ იმ პირობით, თუ მსურველ პერსარმენიელებსა და იბერებს ნება ექნებოდათ დაეტოვებინათ თავიანთი მიწა-წყალი და წასულიყვნენ რომაელთა ქვეყანაში... სპარსელთა მეფეს სასიამოვნოდ მიაჩნდა ეს... ნებას აძლევდა, რომ იქაური მცხოვრებლები წასულიყვნენ სადაც უნდოდათ“** (იქვე, გვ. 246). ეს იბერები პერსარმენიელთა გვერდით ცხოვრობდნენ, ანუ იქ, სადაც შემდეგ ბასიანი, ტაო და ერზრუმის ქვეყანა იყო.

აქედან ჩანს, რომ დამარცხებული და დამორჩილებული უცხო ტომების მიმართ ბიზანტიელები და სპარსი მმართველები ულმობელნი იყვნენ, მით უმეტეს, თუ იმპერატორი გაჯავრებული იყო ამ ტომის მიმართ. როგორც აღვნიშნეთ, მენანდრე აღწერს ერთ-ერთ შედეგს იმპერატორის გაჯავრებისა – **„კეისარი უკმაყოფილო და გაჯავრებულია, რომ ისინი (ბიზანტიელი ჯარისკაცები) ალბანიაში შეიჭრნენ და არ აპყარეს ყველანი საბირები და ალბანელები“** (იქვე, გვ. 238).

იმპერატორის გაჯავრებით შეშინებული ჯარი ხელმეორედ შეიჭრა ალბანიაში და, როგორც ითქვა, იქაური მცხოვრებნი ბიზანტიელთა ხელდებულ ქვეყანაში გადაასახლა.

ყოველივე ეს ზემოთ აღწერილი მოვიყვანეთ იმის დასამტკიცებლად, თუ რა შედეგი უნდა მოჰყოლოდა იმპერატორ იუსტინეს გაჯავრებას სვანების მიმართ. ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ჩანს, რომ თუ ბიზანტიელები შეიჭრებოდნენ სვანეთში, ისინი მკვიდრ დამარცხებულ მოსახლეობას გადაასახლებდნენ ბიზანტიელთა უშუალო ხელდებულ ქვეყანაში, რათა მათ სპარსელთა მომხრეობა ვერ გაებედათ.

ქართული წყაროებით, როგორც აღინიშნა, ბიზანტიელთა საკუთარ, ბიზანტიელთა სახელმწიფოში უშუალოდ შემავალ ტერიტორიად მიიჩნეოდა მდინარე კლისურას, ეგრისწყლის იქით მდებარე მიწა-წყალი, რომელსაც შემდგომ აფხაზეთი ეწოდა. სწორედ აქ უნდა გადაესახლებინათ დასავლეთ საქართველოს დაბლობებში მცხოვრები სვანური ტომები: აფსილები, აბაშგები (აბაზგები) და საკუთრივ სვანები. ასევე მისიმიელებსაც შეეხებოდა გადასახლება. მათ უნდა დაეჭირათ დასავლეთ საქართველოს კავკასიონის მაღალი მთიანეთი. მით უმეტეს, რომ VI საუკუნის ბოლოსათვის სპარსეთმა დაკარგა გავლენა არა მარტო დასავლეთ საქართველოზე, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილზეც, და ამის გამო ბიზანტიელებს შეეძლოთ სრულებით თავისუფლად ემოქმედათ დასავლეთ საქართველოში ყოველგვარი შიშის გარეშე.

კიდევ უფრო დაუნდობელი ყოფილა იმპერატორი ჰერაკლე კეისარი

საქართველოში. 620-იან წლებში ის ლაზიკისა და იბერიის გზით შეიჭრა სპარსეთში. გამარჯვების შემდეგ დაუნდობლად მოექცა ქართულ მოსახლეობას. მემკვიდრის სიტყვით, მორწმუნეები და ურწმუნოები შეურეკავთ ეკლესიებში და განურჩევლად დაუხოცავთ. „სისხლი მდინარეთანი“ დიოდა ეკლესიებიდანო, მასვე საქართველოდან გაუტანია საეკლესიო, უდიდესი მნიშვნელობის სინდინდები.

23. დავა სვანეთის გამო (562 წლის შემდეგ)

ლაზიკის, ანუ ერგე-ლიგან-კლარჯეთის ზღვისპირა ქალაქ ფაზისთან დამარცხების შემდეგ სპარსელთა შაჰი მიმხვდარა, რომ ის ვერ შეძლებდა ლაზიკაში ჯარის შენახვას, მის მომარაგებას სურსათითა და საბრძოლო საჭურვლით. ზღვისპირა პორტები ბიზანტიელთა ხელში იყო, საიდანაც უხვად ამარაგებდნენ თავიანთ ნაწილებს, ხოლო სპარსელებს კლდიან და მთიან ქვეყანაში (კლარჯეთში) უფრო ხშირად მებარგული კაცების ზურგით უხდებოდათ სურსათ-სანოვავის გადაზიდვა. ეს მათთვის ქმნიდა უიმედო მდგომარეობას, რასაც დაემატა ის, რომ ლაზიკის მოსახლეობამ გადანყვიტა ბიზანტიელებს მიმხრობოდა, სპარსელებმა საზავო მოლაპარაკებისას მთელი ლაზიკა ბიზანტიელებს დაუთმეს. როგორც ითქვა, მათ შორის მხოლოდ სვანეთის საკითხი დარჩა სადავო. „სვანეთს“ ისინი დასავლეთ საქართველოს უწოდებდნენ.

სვანეთის საკითხის გადასაჭრელად სპარსელებმა ელჩად დანიშნეს სახელმწიფოში უდიდესი პატივის მქონე მეფის საწოლთუხუცესი, რომელსაც ზიქეს უწოდებდნენ. ასეთივე დიდი პატივი ჰქონდა ბიზანტიელთა ელჩსაც, რომელიც ამტკიცებდა, რომ სვანები არ იყვნენ დამოუკიდებლები, მათ რომაელები მბრძანებლობდნენ და იმყოფებოდნენ ლაზების, ანუ კოლხების გავლენის ქვეშ, კერძოდ, დადგენილი იყო წესი, რომ სვანებს პური მიეღოთ ლაზთა მეფისაგან. თავის მხრივ ლაზებს სვანები უგზავნიდნენ ტყავებს და სხვა პროდუქტს, რომ „სვანეთის სარდალი ემორჩილებოდა ლაზს და მასთან იყო ის აღრიცხული“ სახარკო სიაში და ლაზი კიდევაც იღებდა მისგან ფუტკრების ნაყოფს და ტყავებს და სხვა რამესაც, ხოლო, როდესაც სვანების მთავარი გარდაიცვლებოდა, ლაზეთის მეთაური ახელისუფლებდა მას... ეს იყო ძალაში ჩვენი მეფის თეოდოსის დროიდან, ვიდრე თქვენი მეფის პეროზისა და ჩვენი მეფის ლეონის დრომდე, შემდეგ პეტრემ გამოიღო ერთი წიგნაკი, სადაც ერთი მეორეზე ცალ-ცალკე ნაჩვენები იყვნენ ლაზთა მეფეები, რომლებსაც გაუხელისუფლებიათ სვანთა სარდლები“ (იქვე, გვ. 224).

ამ საბუთის გაცნობის შემდეგ სპარსთა მეფემ განაცხადა, რომ წარმოდგენილი საბუთები არ იყო ნდობის ღირსი და შედგენილი იყო ბიზანტიის სახელმწიფოს სასარგებლოდ. მიანიშნა, რომ სპარსელებსაც ჰქონდათ საბუთები, ოღონდ საწინააღმდეგოს დამამტკიცებელი, განაცხადა, რომ ბიზან-

ტიელები ვერ ამტკიცებდნენ სვანეთის მათდამი კუთვნილებას. ამიტომაც სპარსეთის მეფემ წამოაყენა ახალი თვალსაზრისი, გაეთვალისწინებინათ თვით სვანთა სურვილი. **„თუ მათ სურთ რომაელთა ძალაუფლების ქვეშ ყოფნა, – განაცხადა შაჰმა, – მე არავითარ შემთხვევაში წინააღმდეგი არ ვიქნები“** (იქვე, გვ. 226).

ბიზანტიელთა ელჩი პეტრე წინააღმდეგი იყო შეკითხვა დაესვათ სვანებისათვის, თუ რომელი სახელმწიფოს ძალაუფლების ქვეშ ყოფნა სურდათ მათ, რადგანაც სვანები კატეგორიულად უარს ამბობდნენ ეცნოთ ბიზანტიელთა ძალაუფლება სვანეთში და ემხრობოდნენ სპარსელებს. საფიქრებელია იმიტომ, რომ იმჟამად საქართველოს უდიდესი (აღმოსავლეთი) ნაწილი სპარსელთა ძალაუფლების ქვეშ იმყოფებოდა და, ჩანს, სვანებს ეროვნული მთლიანობისათვის ერთიანი ძალაუფლების ქვეშ ყოფნა ერჩიათ.

ბიზანტიელებმა თავიანთი ელჩის წარუმატებლობის შემდგომ სხვა ახალი ელჩი გააგზავნეს სვანეთის საკითხის მოსაგვარებლად, რადგანაც სპარსული მხარე შეუცვლელად ამტკიცებდა ერთსა და იმავეს – **„თვითონ სვანები შეუძლებლად თვლიან რომაელების ქვეშევრდომობას“**. ახალმა ელჩმა იოანემ გაბედა და იმპერატორთან შეუთანხმებლად გააგზავნა სვანეთში კაცები, რათა მათ ეკითხათ სვანებისათვის, სურდათ თუ არა მათ რომაელების ქვეშევრდომობა. სვანებმა ბიზანტიელთა ამ შუამავლებს მტკიცედ განუცხადეს, რომ ისინი არ ცნობდნენ რომაელთა ხელისუფლებას. სვანების ამ პასუხმა, როგორც აღნიშნული იყო საზავო მოლაპარაკების დროს, კიდევ უფრო განამტკიცა სპარსელთა პოზიციები. იოანეს ელჩობა ჩაიშალა და მას გაჯავრებულმა იმპერატორმა ბრალი დასდო, **„რომ სახელმწიფოს სასარგებლოდ არ იმოქმედა“** (გეორგიკა III, გვ. 230).

24. აგათიას მიხედვით მდ. ფასისი – მდ. ჭოროხია

მთისა და ბარის მდინარეებს ერთმანეთისაგან მკვეთრად განასხვავებენ, მთის მდინარეების სიჩქარე დიდია, სასმელად ვარგისია, გემრიელია, სუფთაა და აქვს შესაბამისი მახასიათებლები, ხოლო ბარის, მით უმეტეს, ჭაობის მდინარე (ასეთია, მაგალითად, მდ. რიონი ქვემოწელში და ზღვის შესართავთან) არის მდორე, წყალი აქვს უგემური, მყაყე, წყლის სიჩქარე მცირეა, მას ამჟამინდელი ხელოვნური კალაპოტის გაკეთებამდე, ფაქტობრივად არ შეეძლო თავისი დინებით დაეძრა ადგილიდან დიდი ნავი.

როგორი მდინარეა ძველი ბერძენი ავტორების აღწერით მდ. ფაზისი? ის მთის მდინარეა თუ ბარის (ჭაობის)?

ძველი ბერძენი ავტორების აღწერით, მდ. ფაზისი იყო მთის მდინარე, მაგალითად, ის ისეთი ჩქარი დინებით შეედინებოდა ზღვაში, რომ მას დიდხანს არ ერეოდა, მისი წყალი ძალზე გემრიელი იყო და იმდენად სუფთა, რომ ჭურჭელში შენახვის შემდეგაც დიდხანს არ ფუჭდებოდა.

იგივეს წერს აგათია სქოლასტიკოსი მდ. ფაზისის შესახებ.

მაგალითად, ის აღწერს შემდეგ ამბავს, რომ ჭანების ტომი ცხოვრობდა „ქალაქ ტრაპიზონის ქვემოთ, ევქსინის პონტოს სამხრეთით“ (გეორგიკა III, 1936, გვ. 181), ეს ტომი თავს ესხმოდა მეზობელ მხარეებს და მათ შორის არმენიასაც, ამიტომ მათ წინააღმდეგ საომრად გაგზავნეს მათი თვისტომი თეოდორე – სამხედრო მეთაური თავისი ჯარით. **„მეფემ მას დაავალა ეს საქმე. ის დაიძრა კოლხიდიდან დიდძალი ჯარით, ფაზისს გადალმა მოუარა დასავლეთით ჭანების საზღვრებს და უცბად შევიდა მტრის მაშინდელი მიწა-წყლის შუაგულში. მან დაიბანაკა ქალაქ თეოდორიადისა და ეგრეთწოდებულ რიზეს გარშემო“** (გეორგიკა III, 1936, გვ. 82).

აქედან ჩანს შემდეგი – ჭანების დამსჯელი სამხედრო რაზმი გამოვიდა კოლხეთიდან, მოუარა დასავლეთის მხრიდან ჭანეთის საზღვრებს და ეს დასავლეთის მხარე იყო ფაზისის გადალმა, ანუ ფაზისი იქვეა, რიზესთან ახლოს – მთებს იქით, იქიდან შემოუარა ჭანეთის საზღვრებს თეოდორემ. რიზესთან ახლოს კი ერთ მხარეს ზღვაა და მოპირდაპირე მხარეს მდ. ჭოროხი გაედინება – ესაა აგათია სქოლასტიკოსის ფაზისი.

დავუშვათ, ფაზისი არის მდ. რიონი, ჭანეთის ადგილმდებარეობა კი ცნობილია – ტრაპიზონ-რიზესაკენ. დასავლეთ საქართველოდან რიზე-ტრაპიზონისაკენ მიმავალი ჯარი მდ. რიონს შემოუვლიდა ირგვლივ და ისე მივიდოდა ჭანეთში?

ასეთი გზა იქნებოდა აბსურდული, ფაზისი რიზეს პირისპირაა, მას შემოუარა თეოდორემ და ისე მივიდა რიზესთან, მაშასადამე, ფაზისი ჭოროხია და არა რიონი.

საერთოდ კი, ტრაპიზონისკენ მიდიოდა **საცხენოსნო გზა**, ხოლო ტრაპეზუნტიდან კონსტანტინოპოლამდე „სახელმწიფო ცხენებით“ მგზავრობდნენ მოხელეები. მენანდრე პროტიქტორი წერს: სტრატეგოსი ზემარქე **ალანიიდან, დარინის გზით მივიდა აფსილიაში (ისე, რომ მისიმიელთა ქვეყანა მარცხნივ დარჩა), მივიდა როგატორიონში და შემდეგ ევქსინოს პონტომდე და მერე ნავებით მდ. ფაზისამდე, შემდეგ ტრაპეზუნტში**. აქედან სახელმწიფო ცხენებით ბიზანტიონში მივიდა მეფესთან (გეორგიკა III, გვ. 237). ასე მგზავრობა მხოლოდ იმ შემთხვევაშია შესაძლებელი, თუ აფსილიად მივიჩნევთ სუფსის ხეობას, მის მთიანეთს კი მისიმიელთა ქვეყნად.

ალანიად აქ იგულისხმება შემდგომდროინდელი აფხაზეთი, რომელიც ე.წ. დარინის გზით უერთდებოდა აფსილიას ანუ სუფსის ხეობას (რიონის მარცხენა სანაპიროს ვაკეს), აქ ყოფილა პუნქტი როგატორიონი, საიდანაც გასულა ზღვის სანაპიროზე და იქიდან ზღვით, ნავებით მიუცურავს ჭოროხამდე ანუ ფაზისამდე.

ფაზისი მთის სწრაფი მდინარე რომაა და სწრაფი სიჩქარის მქონე, ამის შესახებ ვიტყობთ აგათია სქოლასტიკოსის ნაშრომიდან:

სპარსელი სარდალი მალულად მიიწევს ქ. ფაზისისკენ, მიადგება მდინარეს. ქ. ფაზისთან ახლოს მდინარეს გადახერგავს ნავებითა და ხის ხერ-

გილით (ე.ი. მდინარე არც იმდენად განიერია) ისე, რომ ბერძნების ოცდაათ-ნიჩბიანი რამდენიმე ნავი და ტრიერი დარჩა მდინარის აღნიშნული ხერგილის ზემოთ. ეს რომ დაინახა მენავეების უფროსმა, „მაშინვე მოაბრუნა საჭე, რაც ძალა და ღონე ჰქონდა, მოუსვა ნიჩბებს და გაბრუნდა უკან, თუმცა ძალიან გაუძნელდა ფაზისზე უკან გაცურვა და პირისპირ შებრძოლება **მაგარ ტალღებთან**, სპარსელებმა მაინც ორი ნავი ჩაიგდეს ხელში, მაგრამ უმეზღვაურებოდ. მეზღვაურებმა რომ დაინახეს მტერს ჩავუვარდებით ხელშიო, გაბედულად გადაეშენენ ტალღებში... **გადასჭრეს მდინარე ირიბად და ხმელეთით გასწიეს მეორე გზით, რათა მტერს არ შეჩეხებოდნენ და ჩავიდნენ იმ ქალაქში, ფაზისის სახელს რომ ატარებს**“ (გეორგიკა III, გვ. 100).

აქედან ჩანს, რომ ზღვის სანაპიროსთან ახლოს (ქ. ფაზისთან მდ. ფაზისი არის იმდენად ჩქარი მთის მდინარე, რომ მის ტალღებთან ბრძოლა უჭირს 30-ნიჩბიანი ნავის 15 მეზღვაურს. „მაგარი ტალღის“ გამო ისინი მაინც ქვემოთ მიცურავდნენ. დიდი მცდელობის მიუხედავად, ამ უძლურობის გამო, მიატოვეს ნავი და წყალში გადახტნენ. ეს 30-ნიჩბიანი ცარიელი ნავი სპარსელებს ჩაუვარდათ ხელში, სპარსელებმა შიგ ჩასხეს თავიანთი მებრძოლები და რადგანაც დაღამდა კიდეც, მდინარეში ღუზა ჩაუშვეს და ნავეებშივე დაიძინეს. აგათიას შემდეგი თხრობიდან ჩანს, რომ მდ. ფაზისი ნამდვილად ჩქარი მთის მდინარე იყო ზღვის შესართავთანაც კი: „**როგორც ზემოთ ვთქვი, რომაელთა ორი 30-ნიჩბიანი ნავი, ცარიელი, სპარსელებმა იგდეს ხელთ. ეს 30-ნიჩბიანი ნავეები მიდიელი ჰოპლიტებით იყო სავსე და მდინარეში იდგა ღუზაჩაშვებული და წვრილი თოკებით ნაპირას მიბმული. რომ დაღამდა, მეომრებმა ნავეებში დაიძინეს, მაგრამ ძლიერი ტალღები წამოსულა და თოკები დაუჭიმა ტვირთის სიმძიმის გამო, ერთ ნავთაგანს მოულოდნელად თოკი გასწყვეტია, მოწყვეტილი და გათავისუფლებული ნავი ტალღას მოუტაცია და რადგან ტალღას ნიჩბებით არ უწევდნენ წინააღმდეგობას, ნავი სწრაფად გაექანა წინ და ხელში ჩაუვარდათ რომაელებს**“ (იქვე, გვ. 103). ე.ი. ფაზისი ძალზე სწრაფია. ასეთი კი ჭოროხია, ხოლო რიონი გაცილებით მდორეა. აქაც ფაზისი ჭოროხია.

თუ ფაზისი ჭოროხია, მის სანაპიროებზე (მის ხეობაში) უნდა იყოს ყველა ის ცნობილი ქალაქი (ფაზისი, როდოპოლისი, არქეოპოლისი), რომლებზეც ხშირად წერენ (მათ შორის მუხირისიც და კოტაისის ციხეც).

ჩვენ რომ ვეთანხმებოდეთ ს. ყაუხჩიშვილსა და საერთოდ, XX ს-ის II ნახევარის ქართული ოფიციალური ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისს კოლხეთ-ლაზიკის მდებარეობის შესახებ, ცხადია, საკმაოდ რთულ შრომასაც არ გავწევდით და ამ საქმეს ხელახლა არ გამოვიკვლევდით, ამიტომაც ჩვენ, ს. ყაუხჩიშვილისაგან განსხვავებით, ვფიქრობთ, რომ კოლხეთ-ლაზიკა მდებარეობდა ჭოროხის ხეობაში, კერძოდ, მოიცავდა ჭოროხის ზღვისპირა შესართავ მხარეს (თანამედროვე სარფი-გონიო-ბათუმი და ა.შ.), ე.წ. ისტორიულ „ბოლო კლარჯეთისას“, ანუ ჭოროხის ზღვისპირა მხარეს მდ.

აჭარისწყლის შესართავის ზემოთაც და აგრეთვე ჭოროხის ხეობას ართვინისკენ, აგრეთვე ისტორიულ კლარჯეთს – არტანუჯისწყლის ხეობას ვიდრე არსიანის ქედამდე. აქ ქ. არტანუჯზე X საუკუნემდეც და შემდგომაც, პორფიროგენეტის სიტყვითაც, გადიოდა საერთაშორისო-სავაჭრო გზა, რომელიც არტანუჯს აკავშირებდა იბერიასთან, არმენიასთან და სირიასთან, ხოლო, თავის მხრივ, არტანუჯი აღნიშნული ჭოროხისპირა გზით (და თვით ჭოროხით) უერთდებოდა შავი ზღვისპირა სავაჭრო პორტებს. აი, ამ საერთაშორისო-სავაჭრო გზაზე მდებარეობდა ლაზიკა, ანუ ისტორიული ერგე, ლიგანი, კლარჯეთი.

25. ფრონტის ხაზი

ლაზიკა 553 წლისთვის ორად იყო გაყოფილი.

ფრონტის ხაზი სპარსეთ-ბიზანტიას შორის გადიოდა დაახლოებით იქ, სადაც მდ. აჭარისწყალი უერთდება მდ. ჭოროხს, ე.ი. ზღვის ზემოთ 20-30 კმ-ის მანძილზე (ეს ზომები, რომელთაც ქვემოთ განვიხილავთ, გადმოცემული აქვს აგათია სქოლასტიკოსს).

ფრონტის ხაზი, ჩანს, გადიოდა შავი ზღვის სანაპიროს პარალელურად, როგორც აგათიას მონათხრობიდან ჩანს.

კერძოდ, მერმეროემ სპარსელთა ჯარით ორჯერ შეუტია **არქეოპოლისს** და უკუქცეულ იქნა **მუხირისსა** და **კოტაისის** ციხეში. მაშასადამე, არქეოპოლისი ბერძნებისაა, მუხირისი და კოტაისის ციხე – სპარსელების, ეს პუნქტები ერთმანეთთან ახლოა, შემდეგ მერმეროემ გადანყვიტა ბერძნების ხელში მყოფი სოფ. **ტელეფისის** ციხის ძნელსავალი ადგილების გავლით მიეღწია მდ. **ფაზისამდე**. **ტელეფისის ერთ მხარეს მიუდგომელი ციცაბოა, მეორე მხარეს კი ჭაობებია.** მერმეროე მოულოდნელად მიადგა ტელეფისს, რომელიც ბერძნებმა მიატოვეს. **ტელეფისიდან ზღვის მიმართულებით 7 სტადიონის მანძილზე იყო სოფელი ოლლარია, ბერძნულად „ქიტროპოლია“ (ქოთნების სავაჭრო), იმავე გზაზე მდებარეობს პუნქტი „ნესოსი“ (ნესოსი სულ 5 ფარსანგით არის დაშორებული ტელეფისს. იბერების და ლაზების ფარსანგი უდრიდა 21 სტადიონს)** (გეორგიკა III, 1936, გვ. 37).

„ნესოსი 150 სტადიონითაა დაშორებული ტელეფისს. ნესოსი გარშემორტყმულია მდინარეთა მორევებით. ფასისი და დოკონოსი ცალ-ცალკე ჩამომდინარეობენ კავკასიის მთებიდან. აქ კი უახლოვდებიან ერთმანეთს“ (გეორგიკა III, გვ. 38).

თუ 1 სტადიონს დაახლოებით 178 მეტრად ჩავთვლით, სოფელი ნესოსი ტელეფისიდან დაშორებული ყოფილა 150X178 დაახლოებით 26,7 კმ-ით. ამდენითვეა დაახლოებული ქ. ფაზისიდანაც, ე.ი. **ეს ქალაქები ერთმანეთთან ახლოს იყო.**

სოფ. ნესოსთან ეს ორი მდინარე ბერძნებს ერთმანეთისთვის შეუერთებიათ არხით. იქვე, მახლობლად, უერთდებოდა კიდევ ერთმანეთს ბუნებ-

რივად ეს ორი ნაკადი – ჩემი აზრით, აჭარისწყალი (დოკონისი) და ჭოროხი (ფაზისი). წერს კიდევ აგათია, „თავისთავად ერთვიან და ბოლოს ერთმანეთს შეერევია“ (იქვე).

მერმეროემ მდ. ფაზისზე თავისუფლად გადაიყვანა თავისი ჯარი (ე.ი. მდინარე ვიწროა, არაა ისე განიერი აქ, ზღვიდან დაახლოებით 27 კმ-ის დაშორებით, ხოლო რიონი ზღვიდან 27 კმ დაშორებით ძალზე განიერია). მან ხიდი გადო – ფიცრებით და ტივებით (გვ. 39).

საზოგადოდ, ჯარის, და განსაკუთრებით კი დიდი ჯარის ხიდზე გადასვლა, სახიფათო იყო, სწორედ ამ დროს ესხმოდა მას მოწინააღმდეგე. მით უმეტეს, რომ ხიდი სახელდახელო იყო – ტივებით და ფიცრებით გადებულ, ამიტომაც მერმეროეს საგანგებოდ დაუცავს თავისი ჯარი, როგორც ჩანს, იქვე მდგომი ციხის – **ონოგურისის** მეციხოვნეთა მეშვეობით. აგათია წერს: „თავისუფლად გადაიყვანა მთელი ჯარი, რომ არავის აღმოუჩენია დაბრკოლება“ (იქვე, გვ. 40). და იქვე განაგრძობს თხრობას ონოგურისის ციხის შესახებ. **ონოგურისი ყოფილა თითქმის ერთი ნაწილი არქეოპოლისის გარეუბნისა, ასე რომ, არქეოპოლისი ბერძნების ხელში მყოფი და ონოგურისი სპარსელებისა, ახლო იყვნენ აღნიშნულ სახელდახელო ხიდთან. 554 წელს ბიზანტიელებმა შეუტყეს ონოგურისს** (იქვე, გვ. 52).

მალე ბერძნებმა შეიტყვეს, რომ იბერიიდან მოდიოდა მერმეროეს შემცველელი სპარსელი სარდალი ნახორაგანი. ჩანს, ისინი ფაზისის „ანუ ჭოროხის ხეობაში შევიდნენ არტაანიდან (ე.ი. იბერიიდან) ართვინის გავლით.

ონოგურისის ციხესთან ბერძნები დამარცხდნენ, უკუიქცნენ და ბევრი დაიღუპა მდ. კათარისწყლის ხიდის გადასვლის დროს. აგათია წერს – „ორმოცდაათი ათასი კარგი მეზრდოლი გაექცა სამი ათას სპარსელს“ (გვ. 62), მიაჩნია, რომ ეს იყო ღვთის რისხვა ლაზთა მეფის მოკვლის გამო.

ნახორაგანმა წაიყვანა 60 000 სპარსი ჯარისკაცი ბიზანტიელების მიერ დაკავებული ნესოსის ასაღებად (ჭოროხ-აჭარისწყლის შესართავთან). აქ იდგნენ ბერძენთა სარდლები დაქირავებული ჰუნი საბირების ტომის მეომრებით, იქვე ახლოს, **არქეოპოლისის დაბლობების მახლობლად იყო მათი ძირითადი ბანაკები** – ასე ჩანს აგათიას მონათხრობიდან (იქვე, გვ. 91). აქ აპირებდნენ გავლას სპარსელები. მალე ერთმანეთის პირისპირ შეხვდნენ სპარსელი და რომაელი სპასალარები – არა ომის ველზე, არამედ თავდაპირველად მოსალაპარაკებლად, ნახორაგანმა მარტინეს შესთავაზა – „**დატოვე ეს ადგილები და გადადი შენი ჯარითურთ ტრაპეზუნტში, პონტოს ქალაქში**“ (იქვე, გვ. 96). აქედან ჩანს, რომ ამ ადგილების ახლოს პონტოს პროვინციაა. ეს ნიშნავს, რომ ომი იყო პონტოს მეზობლად ერგე-ლიგანში, კლარჯეთის ბოლოს და არა რიონის პირას.

მოლაპარაკებების ჩაშლის შემდეგ ნახორაგანმა ჯარი წაიყვანა **ქ. ფასი-სიკენ** – ნესოსიდან 26-27 კმ. მანძილზე.

აგათიას სიტყვით, მდ. ფაზისი ძალზე ახლოს ჩამოუდის ქალაქს და ქალაქთან ერთვის ზღვას. „**ნესოსს სულ დიდი ექვსი ფარსანგით არის და-**

შორებული“ (იქვე, გვ. 97). „მდინარე ჩრდილოეთის მხრიდან ჩამოუდის ქალაქს“ (იქვე, გვ. 98). მტერი მას სამხრეთიდან უნდა მიდგომოდა, რისთვისაც მდინარე გადაკვეთეს. ქ. ფაზისთან ახლოს სამხრეთით იყო „ქრისტიანთა შორის განთქმული ტაძარი“ (იქვე, გვ. 113). აქ ილოცა ბერძენთა ჯარის მეთაურმა და მტერი საოცრად დაამარცხა.

სპარსელები უკან, მუხირისში დაბრუნდნენ. ბიზანტიელებმა სპარსელთა ხელში მყოფი ქ. როდოპოლისი აიღეს. კოტაისი სპარსელებს დარჩათ. ამით ამთავრებს აგათია თავის თხრობას, რომლიდანაც ჩანს, რომ **აღნიშნული ქალაქები ახლოს იყო ერთმანეთთან და ერთიან ურბანისტულ სივრცეს ქმნიდა.**

26. სვანეთის საკითხი 562 წლის „ორმოცდაათწლიანი ზავის“ შემდეგ

562 წელს დაიდო ე.წ. ორმოცდაათწლიანი ზავი, სადაც სადავო იყო სვანეთის საკითხი.

საერთოდ, სვანეთი, ბერძენი ავტორების ცნობებით, იყო მნიშვნელოვანი ქვეყანა, რომლისთვისაც ორი იმპერია ერთმანეთს საუკუნის მანძილზე ედავებოდა. თანამედროვე ისტორიკოსთა შრომებში სვანეთის ქვეყანა თითქმის არ ჩანს, მაშინ, როცა მას უნდა სჭეროდა საქართველოს ტერიტორიის მნიშვნელოვანი ნაწილი.

სად იყო სვანეთი? ცხადია, თანამედროვე ორი მთიანი რაიონი კი არ იყო ის, არამედ დასავლეთ საქართველოს ძალზე დიდი და მნიშვნელოვანი ნაწილი VI საუკუნისთვის. ბიზანტიელები მე-6 საუკუნეში სვანეთს დასავლეთ საქართველოს უწოდებდნენ.

27. მდინარე დოკონისი

რადგან პროკოფი კესარიელის მიერ აღწერილი სკანდა და სარაპანა, როგორც აღვნიშნეთ, აღმოჩნდა ჭოროხის ანუ ფაზისის ხეობაში, აქვე, ამავე ხეობაში უნდა ვეძიოთ პროკოფის, აგათია სქოლასტიკოსისა და სხვათა მიერ დასახელებული პუნქტები და პატარა მდინარეები.

ერთი ასეთი პუნქტი ყოფილა „ნესოსი“, რომელიც მდებარეობდა მდ. ჭოროხისა და მდ. დოკონისის შესართავში, და რომელიც დაშორებული იყო ზღვისპირა ქალაქ ფაზისიდან 25-27 კმ-ით (5 ფარსანგით).

რუკას თუ დავხედავთ, ასეთი ადგილი შეიძლება მხოლოდ იყოს ჭოროხისა და მდ. აჭარისწყლის, ანდა იქვე გამდინარე მდ. მაჭახლისწყლისა და მდ. ჭოროხის შესართავი, რომელნიც დაახლოებით აღნიშნული მანძილით არიან დაშორებულნი ჭოროხის შესართავში მდებარე ქალაქთან. 25-27 კმ, თითქოსდა, უფრო მიუთითებდა ჭოროხ-მაჭახლისწყლის შესართავს, იქ ახლა სოფ. კირნათი მდებარეობს, მაგრამ, როგორც ითქვა, მოულოდნელი სიხარულის მომგვრელი იყო პირადად ჩემთვის აღმოჩენა, რომ სახელი

„დოკონისი“ ამჟამადაც ცოცხალია, კერძოდ, აჭარისწყლის სათავეში ამჟამადაც მდებარეობს სოფელი – „დიოკონისი“, ამიტომაც ვფიქრობ, წარსულში ამ მდინარეს დიოკონისი, ანუ დიოკონისა ერქვა (იხ. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის ტომი „საქ. სსრ“-ს რუკა, გვ. 25). მაშასადამე, აგათია სქოლასტიკოსის მიერ ნახსენები მდინარე დოკონისი არის მდ. აჭარისწყალი. რადგანაც, როგორც აღვნიშნეთ, ამჟამადაც, ამ მდინარის სათავეში არის სოფელი „დიოკონისი“ და ამ სოფლის სახელის მიხედვით, შესაძლოა მთელ მდინარეს ერქვა „დოკონისი“. თვითონ აჭარისწყალი საქართველოს მდინარეთა შორის, შეიძლება ითქვას, გამონაკლისია იმით, რომ მასზე გადებულია მრავალი თაღოვანი ხიდი. კერძოდ, მასზე და მიმდებარე მდინარეებზე გადებულია ძველი ერთთაღიანი ქვის ხიდები, სოფ. საფუტკრეთთან, კოკოლათთან, ქედაში, დანდალოში, ბუთერულში და სხვ. (იხ. ქსე „საქ. სსრ“, 1981, გვ. 333). იმავე რეგიონში, თანამედროვე აჭარაში, მდ. ჭოროხიდან რამდენიმე ათეულ კილომეტრში (ქობულეთის რაიონის ტერიტორიაზე) არის „დიდი კოლხური ნაქალაქარი“ დათარიღებული ძვ.წ. IV-III სს-ით (გვ. 333). ამავე რეგიონში მრავალი თავდაცვითი ნაგებობაა (ციხესიმაგრეები), რომლებზეც არის ადრინდელი (IV-VI სს.) სამშენებლო ფენები. მიკვლეულია ძველი კოლხური (ძვ.წ. II ათასწ.) ნამოსახლარები (ჩოლოქის შესართავთან, ბათუმთან), რკინის სადნობი სახელოსნოები (ლეღვა, ჯიხნჯირი და სხვ.) (გვ. 333). თითქმის ამავე რეგიონშია (მდ. აჭარისწყლის სათავესთან ახლოს მდინარეები „გუბაზოული“ და მისი შენაკადი „ყვირილისწყალი“ (სუფსას ერთვიან). გუბაზოულის სახელი გვაგონებს გუბაზ მეფის სახელს, ყვირილისწყალი კი – მის ბერძნულ, როგორც ამბობენ „თარგმანს“ – ბოასი, თუმცა ამ სახელის მქონე საქართველოში მრავალი მდინარე იყო, მათ შორის შავშეთშიც, ე.ი. ჭოროხის ხეობაში.

დასკვნა

აგათია სქოლასტიკოსის მიერ აღწერილი ლაზიკა არის არა დასავლეთ საქართველო, არამედ ქვეყანა ჭოროხის შესართავის რეგიონიდან ვიდრე, თითქმის ტრაპეზუნტამდე, ხოლო, მის ეპოქაში დასავლეთ საქართველოს დიდ ნაწილს ეწოდებოდა „სვანეთი“.

10

მენანდრე პროტექტორი (VI ს.)

ბიზანტიელი ისტორიკოსი მენანდრე პროტექტორი აღწერს 558-582 წლების მოვლენებს. გააგრძელა აგათია სქოლასტიკოსის შრომა. აღწერს ბიზანტია-სპარსეთის ომებს, მათ დავას სვანეთისათვის. მენანდრეს შრომიდან და ასევე ამ ეპოქის სხვა ისტორიკოსების ნაშრომებიდან ჩანს, რომ იმუამად სვანეთს უწოდებდნენ მთელ დასავლეთ საქართველოს (და არა მხოლოდ მესტიისა და ლენტეხის მთიან ოლქებს). ჩვენი წყაროების ფრაზა „ეგრისი, რომელ არს სვანეთი“ უფრო შეესაბამება ამ ეპოქას.

1. სვანეთის გამო გაღიზიანებული ბიზანტიის იმპერატორი

მენანდრე პროტექტორი აღწერს, თუ სვანეთის საკითხის მოუგვარებლობით როგორ უკიდურესად იყო გაღიზიანებული ბიზანტიის იმპერატორი, თუ როგორ უდიერად და უკადრისად ექცეოდა კონსტანტინოპოლში სვანეთის საკითხის გამო ჩამოსულ ელჩს (გეორგიკა III, გვ. 233). ერთი სიტყვით, სვანეთის საკითხი აღნიშნულ წლებში ვერ გადაწყდა. შემდგომ მალევე სპარსელებმა აღმოსავლეთ საქართველოზეც დაკარგეს თავიანთი გავლენა, საფიქრებელია, რომ ამით ხელგახსნილმა ბიზანტიელებმა ისარგებლეს მოვლენით, შეიჭრნენ დასავლეთ საქართველოში, სპარსთა მომხრეობისთვის სასტიკად დასაჯეს იქაური ტომების ხელმძღვანელები, შესაძლოა აყარეს კიდევ თავიანთი საცხოვრებელი ძირითადი ადგილიდან და გადაასახლეს სპარსეთ-ბიზანტიის საზღვრიდან უფრო მოშორებით, თანამედროვე სვანეთსა და აფხაზეთში.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ, რადგანაც სვანები და ყველა სხვა ადგილობრივი ტომი ქრისტიანი იყო, მათი ძირითადი და საუკუნო მომხრე ბიზანტიელები იყვნენ, ხოლო სპარსელები კი მტრები, ამიტომაც მალევე, როცა სამხრეთ კავკასიაში დიდი აჯანყება მოხდა სპარსელთა წინააღმდეგ, ისინიც სპარსელთა წინააღმდეგ ამხედრდნენ.

ისტორიკოს თეოფანე ბიზანტიელის სიტყვით, 571 წლის აჯანყების დროს „არმენიელები ჩამოშორდნენ სპარსელებს და რომაელებს მიემხრნენ, დატოვეს ქალაქი დვინი, სადაც ცხოვრობდნენ, რომაელთა მიწა-წყალზე გადავიდნენ... სპარსელებს მაშინვე გადაუდგნენ იბერიელებიც და მიემხრნენ რომაელებს (572 წელი)... არმენიელების მხარეზე იბრძოდნენ კოლხები, აბაზგები და ალანთა მეფე საროე“ (იქვე, გვ. 258).

აღნიშნული აბაზგები შეიძლება იყოს ის ეგრისულ-სვანური ტომი აბაზგები, რომლებიც იქამდე (560 წლებამდე) მ.ქურდიანის კვლევით, რიონის ნაპირზე აბაშეთში (აბაშა, აბაშები) ცხოვრობდნენ.

2. სპარსელების ლაშქრობა სვანეთში

იმის შემდგომ, რაც ბიზანტიელებმა ძალაუფლება აღიდგინეს დასავლეთ საქართველოში და სვანები თავიანთი ბუნებრივი, ანუ სარწმუნოებრივი მოკავშირის /ბიზანტიის/ მხარეზე მტკიცედ დადგნენ, სპარსელებმა გადაწყვიტეს ელაშქრათ სვანეთში.

3. ხალხთა და ტომთა ზედაფენის გადასახლებანი სპარსელთა და ბიზანტიელთა მიერ

„კეისარი მზად იყო დაეთმო სპარსელებისთვის პერსარმენია და იბერია, ვინაიდან კარგად იცოდა, რომ სპარსელები არავითარ შემთხვევაში არ დათმობდნენ ამ ქვეყანას... ზავს განამტკიცებდა მხოლოდ იმ პირობით, თუ მსურველ პერსარმენიელებს და იბერებს ნება ექნებოდათ დაეტოვებინათ თავიანთი მიწა-წყალი და წასულიყვნენ რომაელთა ქვეყანაში“ (გეორგიკა III, გვ. 245).

სპარსელებმა სრული თანხმობა განაცხადეს ასეთ პირობაზე, მათ რჩეობდათ იბერიის მიწა-წყალი, შაჰი კი „ნებას აძლევდა, რომ იქაური მცხოვრებნი წასულიყვნენ სადაც უნდოდათ“ (იქვე, გვ. 246).

მაგრამ, სინამდვილეში, ხალხის გარეშე მიწა-წყალი მისთვის მომგებიანი არ იქნებოდა, მას იმედი ჰქონდა, რომ იბერიელები სამშობლოს სიყვარულის გამო არ მიატოვებდნენ თავიანთ ქვეყანას და სპარსელთა ხელისუფლებას მხოლოდ ზედაფენა გაეცლებოდა – „**იმან იცოდა, რომ გარდა მცირეოდენი მმართველი პირებისა, რომელნიც აჯანყებას მეთაურობდნენ, არც ერთი პერსარმენიელი და იბერი არ წავიდოდა უცხო ქვეყანაში სამშობლოს სიყვარულის გამო, რომელიც ადამიანებში ბუნებით არის ჩანერგილი და გამჯდარი**“ (იქვე, გვ. 246).

მსგავსადვე, უნდა ვიფიქროთ, რომ სვანების აჯანყების დამარცხების შემდეგ ბიზანტიელებმა თავიანთ უშუალო ხელდებულ ტერიტორიაზე მდ. ეგრისწყლის იქით (შემდგომდროინდელ აფხაზეთში) გადაასახლეს აბაშგების (აბაზგების), აფსილებისა და სვანეთის არა მთელი მოსახლეობა დასავლეთ საქართველოს ბარიდან, არამედ მისი აჯანყებული ზედაფენა, ხოლო **მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი ადგილზე დარჩა**. ამ აბაშ-აბაზგების მმართველი აფხაზეთში უკვე „ბერძენთა ერისთავად“ იქცა. მეფეების– მირისა და არჩილის აფხაზეთში შესვლის დროს არ ჩანან ეგრისისა და სვანეთის ერისთავები – მათი მემკვიდრე უნდა ყოფილიყო „აფხაზთა ერისთავი ლეონი“ – ქართული კულტურისა და ქართული სახელმწიფოებრიობის ამაღლორძინებელი დინასტიის მეთაური, რომელიც სავსებით მიიღო დასავლეთ საქართველოს ხალხმა თანამეტომეობის გამო.

დასკვნა

მენანდრე პროტექტორი დასავლეთ საქართველოს უმეტეს ნაწილს უწოდებს „სვანეთს“.

11

თეოფილაქტე სიმოკატა (VII ს.)

ლაზიკის შესახებ

VII საუკუნის ისტორიკოსი **თეოფილაქტე სიმოკატა (580-630)** მოგვითხრობს **582-602 წლების** ამბებს.

მიიჩნევს, რომ სვანეთის ირგვლივ მიმდინარე ამბები იყო ბიზანტიის ისტორიის დიდი ნაკვეთი, მისი მონათხრობიდან ჩანს, თუ რა პირველხარისხოვან მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ბიზანტიაში სვანეთის საკითხის მოგვარებას.

ბიზანტიელ ისტორიკოსთა მიერ აღწერილი სვანეთი არის დასავლეთ საქართველო სრულად და არა მხოლოდ მესტია-ლენტეხის მთიანი რეგიონი.

1. რომაელების ქმედებანი სვანეთის გარშემო

თეოფილაქტე სიმოკატა წერს: „ისტორიის მინდვრის ყვავილებში ჩავუქსოვთ ისიც, რაც რომაელებმა სვანეთის გარშემო მოიმოქმედეს. მხატვრებიც ხომ მნიშვნელოვანსა და დიდ ნაკვეთებს რომ შემოხაზავენ, მანამდე არ უშვებენ ხელს ყალამს, სანამ მთელის უმცირეს ნაკვეთებსაც კი არ გადაიღებენ სურათებზე“ (გეორგიკა IV, ნაკვეთი I, გვ. 21).

2. ბარამი სვანეთში

თეოფილაქტე წერს, რომ დაახლოებით **589-590 წელს** სპარსეთის მეფეს ჰორმისდას სვანეთის წინააღმდეგ გაუგზავნია თავისი სარდალი ბარამი. ამ დროს სპარსეთი გაძლიერებული ყოფილა იმდენად, რომ ჰუნებიც კი დაუხარკავთ.

ამის შემდგომ სპარსელებს მოუცლიათ და მათ მეფეს „**სვანეთის წინააღმდეგ აღუმართავს მახვილი**“ (იქვე, გვ. 30).

3. სპარსი სარდალი ბარამი არაქსზე

სპარსელ სარდალს ბარამს სვანეთში ხელთ უგდია დიდძალი ნადავლი, გაუგზავნია ის სპარსეთში, თვითონ კი არაქსზე დაბანაკებულა. იქამდე მას ომი ჰქონია კოლხეთში. „**ბარამმა ომი კოლხიდის წინააღმდეგ გადაიტანა**“ (იქვე, გვ. 22).

როგორც ვთქვით, ამის შემდგომ მან შეუტია სვანეთს, ხელში ჩაუგდია სიმდიდრე და გაუგზავნია ის ბაბილონიაში (ანუ სპარსეთში) – „**სახელგან-**

**თქმული ბარამი სვანებს მიმართავს და ხელთ იგდებს რა დიდძალ ნა-
დავლს, გზავნის მას ბაბილონიაში და დაიბანაკებს მდინარე არაქსზე,
რომელსაც ბარბაროსები ერასს უწოდებენ“ (გეორგიკა IV, გვ. 123).**

როგორ მოხვდა ბარამი სვანეთიდან არაქსზე ასე სწრაფად?

ამ კითხვას სვამს მრავალი მეცნიერი.

საქმე ისაა, რომ სვანეთს უცხოელები უწოდებდნენ მთელ დასავლეთ საქართველოს. ხოლო კოლხეთი ეწოდებოდა ჭოროხის ხეობას, ისტორიულ კლარჯეთს.

სვანეთში, ანუ დასავლეთ საქართველოში გამარჯვებულ სპარსელ სარ-
დალს გაუვლია ჭოროხის ხეობა, ანუ კოლხეთი და შემდგომდროინდელი
არტაან-არტანუჯის გზით სწრაფად გადასულა იქვე მახლობლად გამდინა-
რე არაქსის ხეობაში. „და დაიბანაკა მდინარე არაქსზე“.

ეს რომ ნამდვილად ასე იყო, ჩანს იმავე თეოფილაქტე სიმოკატას მო-
ნათხრობიდან, როცა სვანეთში სპარსი სარდლის ბარამის ლაშქრობისა და
მისი კოლხეთის გზით არაქსის ხეობაში გადასვლის შესახებ შეიტყო, ბიზან-
ტიის იმპერატორმა უკან დაადევნა ბიზანტიელი სტრატეგიოსი რომანოზი,
ის, ჩანს, აღნიშნული არტანუჯ-არტაანის გზით, ანუ კოლხეთის გავლით გა-
დასულა არაქსის ხეობის იმ ნაკვეთში, სადაც ალბანელები ცხოვრობდნენ.

4. სტრატეგიოსი რომანოზი ლაზიკეში და მისი ბანაკი ალბანიაში

თეოფილაქტე აგრძელებს: „ხოლო ავტოკრატორმა ე.ი. (მავრიკემ)
რომ გაიგო ეს ამბები, რომანოზი დანიშნა ომის ხელმძღვანელად. ეს
სტრატეგიოსი კოლხიდაში რომ მივიდა, რომელსაც მდაბიურმა ენამ
ლაზიკე დაარქვა და შეუთანხმდა იქაურ მმართველებს, დაიძრა იქიდან
და დაბანაკდა თვით ალბანიის წინააღმდეგ“ (იქვე, გვ. 23). მართლაც, ეს
ორი ჯარი ერთმანეთს შეხვდა ალბანიის დაბლობში, არაქსის პირას (გეორ-
გიკა IV, 126).

ზემოთ აღწერილიდან ჩანს, რომ სვანეთი იყო დასავლეთ საქართველო.
აქ გამარჯვებული სპარსელი სარდალი დასავლეთ საქართველოს გზითვე
შევიდა ჭოროხის ხეობაში, გადალახა არსიანის ქედი და მიაღწა არაქსის ნა-
პირს. მას უკან დაედევნა კოლხეთის, ანუ ჭოროხისზე გზით რომაელი სარ-
დალი, შეებრძოლა არაქსის ნაპირას, ალბანიის დაბლობზე და დაამარცხა
სპარსი სარდალი. ასე მოგვითხრობს თეოფილაქტე სიმოკატა.

კოლხიდა, ანუ ლაზიკა რომ ყოფილიყო მთელი დასავლეთი საქართვე-
ლო, ხოლო სვანეთი მის ამჟამინდელ ფარგლებში მყოფი ჩრდილო-დასავ-
ლეთის ერთი ნაწილი, ბუნებრივია, ასეთი ადგილმდებარეობის შემთხვევა-
ში სვანეთთან არაქსის ხეობისა და ალბანიის დაკავშირება შეუძლებელი იქ-
ნებოდა. რა საერთო შეიძლება ჰქონდეს მესტიისა და ლენტეხის რაიონებს
მდინარე არაქსთან და ისტორიულ ალბანეთთან? ამ საკითხის გარკვევას

ცდილობდა ს. ყაუხჩიშვილი. მან წამოაყენა მრავალი თეორია და ფიქრობდა, რომ შესაძლოა, თეოფანეს ქრონოგრაფის გადამწერს შეცდომა მოუვიდა და დედანში ეწერა არა სვანეთი და ალბანეთი, არამედ სხვა სახელები (გეორგიკა IV, I, 34, შენიშვნა).

დასკვნა

თეოფილაქტე სიმოკატას სვანეთი არის დასავლეთ საქართველო, ხოლო ლაზიკა არის ქოროხის შესართავის ქვეყანა ტრაპეზუნტის მიმართულუბით.

სპარსეთიდან და არაქსის ხეობიდან ლაზიკაში გზა შედოდა არსიანის ქედის გადაკვეთით ვიდრე ქოროხამდე და ქოროხის გზით შავ ზღვამდე.

12

თეოფანე შამთაალმწერელი

(VIII ს.)

ლაზიკის შესახებ

იმავე სვანეთის, ანუ დასავლეთ საქართველოს, ამბავს აღწერს სხვა, VIII საუკუნის ბიზანტიელი მწერალი თეოფანე შამთაალმწერელი.

1. მეფე ჰორმისდის სარდალი ბარამი სვანეთის წინააღმდეგ

თეოფანე შამთაალმწერელი წერს – „სპარსელთა მეფე ჰორმისდამ სარდლად ბარამი დანიშნა და დიდძალი ჯარით სვანეთის წინააღმდეგ გაგზავნა. ბარამი მოულოდნელად დაეცა სვანეთს... ბარამმა ამ ომში დიდი სახელი მოიხვეჭა ის, რომ მდინარე არაქსზე დაბანაკდა. მავრიკიმ რომ ეს გაიგო, რომანოზი დანიშნა სტრატეგიოსად და სვანეთში გაგზავნა ჯარით. რომანოზი მივიდა ლაზეთში და მდინარე ფაზისზე ალბანიის წინააღმდეგ დაბანაკდა“ (გეორგიკა IV, I, 88).

მართლაც, თუ ლაზიკად ვიგულისხმებთ მთელ დასავლეთ საქართველოს, მდინარე ფაზისად კი მდინარე რიონს, აქ მისული სარდალი რომანოზი როგორ უნდა „დაბანაკებულიყო ალბანიის წინააღმდეგ? ეს შეუძლებელია. მდინარე რიონსა და ალბანიას შორის სხვა უამრავი ქვეყანა არის გადაჭიმული, მაგრამ თუ მდინარე ფაზისი ჭოროხია, ჭოროხთან ალბანია გაცილებით ახლოა გეოგრაფიულადაც და არაქსის ხეობაც ახლოა არსიანის ქედთან, ამიტომაც აქ დაბანაკებული რომანოზი ახლოს იქნებოდა ალბანეთთან.

560-იან წლებში იქამდე სპარსელთა მომხრე სვანები დასაჯეს ბიზანტიელებმა, ერთი მათი ნაწილი კი მოქრთამეს.

მათ ისევ, როგორც სხვა კავკასიურ ტომებს, გადასცეს ძალზე დიდი თანხა, მაგალითად, იქამდე მისიმიანთა ტომისა და სხვა კავკასიური ტომის მოსასყიდად მისიმიანეთში ბიზანტიელებს შეუტანიათ სტრატეგიოს სოტერიქეს ხელით 28800 ხალასი ოქროს ნომიზმა.

ჩანს, სვანეთის საკითხის საბოლოოდ გადასაჭრელად ბიზანტიელებმა გამოიყენეს არა მხოლოდ სამხედრო ძალა, არამედ ოქროც.

როცა სვანები განუდგნენ სპარსელებს, მათ დასასჯელად სვანეთში შეჭრილა, როგორც აღვნიშნეთ, სპარსი სარდალი, ხელთ უგდია, ალბათ, აღნიშნული სიმდიდრე და, რადგანაც სვანეთში არ დაედგომებოდა, უკანვე დაბრუნებულა.

სვანეთში სპარსელების შეჭრის ცნობის გაგებისთანავე ბიზანტიის იმპერატორს სვანეთში სპარსელთა წინააღმდეგ გაუგზავნია თავისი სარდალი. ამ უკანასკნელს კი შეუტყვია, რომ ჭოროხის, ანუ კოლხეთის გზით

არაქსის ხეობაში გადასული იყო სპარსული ჯარი და, შესაბამისად, ლაზიკაში, ანუ ქოროხის ხეობაში შესული არმია უკან გაედევნა სპარსელებს და არსიანის გადალახვის შემდეგ არაქსის ხეობასთან ალბანიის დაბლობზე დაბანაკდა მტრის პირისპირ.

ამ ამბის ახსნა, კიდევ ერთხელ ვიტყვით, მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება, თუ სვანეთად დასავლეთ საქართველოს ჩავთვლით, ხოლო ლაზიკად – ქოროხის ხეობას.

2. წარუმატებელი ექსპედიცია სვანეთში, რომელსაც შეენირა სპარსეთის სამეფო დინასტია

ნამდვილად სვანეთზე რომ არის საუბარი, იქიდანაც ჩანს, რომ საქმე შეეხებოდა სპარსელ სარდალ ბარამს, ქართულ წყაროებში ბარამ ჩუბინად ცნობილს, რომელიც არაქსის პირას აღნიშნული ომის შემდგომ აუჯანყდა სპარსეთის შაჰს და ჩამოაგდო ტახტიდან, რასაც შემდგომ უდიდესი ძვრები მოჰყვა სპარსეთ-ბიზანტიის ურთიერთობებში. როგორც ვთქვით, სვანეთის ექსპედიციიდან უკან დაბრუნებული ბარამი დაბანაკდა არაქსის ხეობაში, მას წამოენია ბიზანტიელი სარდალი და სასტიკად დაამარცხა, ანუ საბოლოო სურათი ასე დაიხატა – სპარსული ჯარი დამარცხდა სვანური ექსპედიციის გამო, ეს ამბავი ასევე უცნობებიათ სპარსეთის მეფისათვის. ბარამს მთელ ჯარში გაუვრცელებია ცრუ ცნობა, „თითქოს მეფე ჯავრობდა სპარსელთა ჯარზე და ყველას სიკვდილით ემუქრებოდა იმ დამარცხებათა გამო, რომლებიც შეემთხვათ მათ სვანეთში“ (გეორგიკა IV, 1, 33).

სიკვდილის შიშით შეძრწუნებული სპარსული ჯარი ბარამის მეთაურობით აუჯანყდა სპარსელთა მეფეს და ჩამოაგდეს ის ტახტიდან. „ასე წაერთვა ხოსროს სამეფო ძალაუფლება“ – წერს თეოფილაქტე (იქვე, გვ. 35). ანუ წარუმატებელ სვანურ ექსპედიციას შეენირა სპარსეთის სამეფო დინასტია. ამიტომაც სვანეთში აღნიშნული ლაშქრობა-ექსპედიცია დიდი და გამორჩეული მოვლენა იყო. ამ მოვლენის შემდგომ სრულებით სხვაგვარად წარიმართა სპარსეთ-ბიზანტიის ურთიერთობები, ამიტომაც შეუძლებელია ამ მოვლენათა ეპიცენტრის – სვანეთის სახელი შეშლოდათ ან ავტორ ისტორიკოსებს, ან მათი შრომების გადამწერებს.

დასკვნა

თეოფანე აღწერს სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის „იბერიისათვის ომის“ ერთ-ერთ მონაკვეთს – ბრძოლებს სვანეთში ანუ დასავლეთ საქართველოში (სვანეთს უწოდებდნენ ისინი დასავლეთ საქართველოს მე-6 საუკუნეში).

13

ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი (VIII ს.)

ლაზიკის შესახებ

ბერი ეპიფანე მე-8 და მე-9 საუკუნეთა შუახანებში ცხოვრობდა. მოღვაწეობდა კონსტანტინოპოლის ერთ-ერთ მონასტერში, მისი ნაწერებიდან ცნობილია წმიდა მოციქულ ანდრიას ცხოვრება. სარგებლობდა ძველი, მათ შორის მე-2 საუკუნის წერილობითი წყაროებით, თვითონაც ფეხით მოიარა დასავლეთ საქართველო და შუა იბერიის ოლქები, სადაც იქადაგა და იღვანა წმიდა მოციქულმა ანდრიამ. მისი ნაშრომით ისარგებლა წმიდა ექვთიმე მთაწმიდელმა თავის ნაშრომში „მოსახსენებელი მიმოსვლათათვის და ქადაგებათა ყოვლად ქებულისა და დიდებულისა მოციქულისა ანდრიასი“.

1. ქართული ტომები მდინარე ფაზისთან, დიდ სებასტოპოლისში, აფსარის ციხესთან და ჰისოს ნავსადგურთან

ქართული ტომები განფენილნი იყვნენ და ცხოვრობდნენ არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში, არამედ ვრცლად უფრო სამხრეთითაც და მათ საკუთარი კერძოობითი სახელებითაც იხსენიებენ, მაგრამ ზოგადად ისინი მაინც ერთი სახელით – იბერებად იხსენიებოდნენ და მათ აღნიშნულ მიწა-წყალსაც ძირითადად იბერია ეწოდებოდა.

VIII საუკუნის ავტორმა ეპიფანე კონსტანტინოპოლელმა კრიტიკულად მიმოიხილა თავისი წყაროები და ფეხითაც მოიარა ის ადგილები, სადაც ანდრია მოციქული მოღვაწეობდა. აქ, ყველგან, იბერები ცხოვრობდნენ.

ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი წერს – დიდ სებასტოპოლისში, აფსარის ციხესთან, ჰისოს ნავსადგურთან და მდინარე ფაზისთან მოსახლეობდნენ იბერიელები, სუსები, ფუსტელები და ალანები (გეორგიკა IV, I, 57).

მისი აზრით, ტრაპეზუნტი არის ლაზიკის ქალაქი, ხოლო ტრაპეზუნტის ზემოთ მდებარე ქვეყანა კი უკვე იბერიაა.

2. ანდრია მოციქულმა განანათლა ტრაპეზუნტი ლაზიკაში, იბერია და ზღვის პირას მცხოვრებნი

წმიდა ანდრია მოციქული „ამისოდან წამოსვლის შემდეგ მივიდა ტრაპეზუნტში, ლაზიკის ქალაქში, იქიდან ის წავიდა იბერიაში, მას შემდეგ,

რაც მან ზღვის პირას მცხოვრებნი მრავალნი განანათლა, ის ჩავიდა იერუსალიმში“ (იქვე, გვ. 58).

ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი თავისი წმიდა ანდრიას ცხოვრების სხვა ადგილასაც, ერთად ახსენებს იბერიასა და ფაზისს, ისინი ერთ რეგიონში არიან. **„მოიარეს ქალაქები, იქადაგეს და სასწაულები მოახდინეს და ჩავიდნენ იბერიაში, ბოლო რამდენიმე დღის შემდეგ სუსანიაში“ (იქვე, გვ. 58).**

სუსანია (ს. ყაუხჩიშვილის მიხედვით კი სუანია) ქართული წყაროების მიხედვით, აჭარის მთიანეთსა და ოძრხე-სამცხეში იყო, სადაც ანდრიამ იქადაგა ტრაპიზონიდან მდინარე ჭოროხის გადმოკვეთის შემდეგ.

ქართული წყაროები სადღაც აქ აღნიშნავენ პუნქტ სოსანიგეთის არსებობას. თუ ასეთი მოსაზრება მისაღებია, ისტორიული სვანეთის ერთი ნაწილი, ჩანს, მოიცავდა ჭოროხის შესართავის ჩრდილო-აღმოსავლეთით მდებარე მთიან მხარეებსაც. ბერძნული წყაროებიც, თითქოსდა, ამის შესახებ მიუთითებს.

დასკვნა

ეპიფანეს ცნობები პირდაპირ მიუთითებს, რომ წმიდა მოციქული ანდრია პირველწოდებული „ჩავიდა იბერიაში“, ანუ იქადაგა იბერიაში, ასევე, ჩანს, რომ იბერები მის დროს ცხოვრობდნენ როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოში, შესაბამისად, იმუშინდელ იბერიაში ანუ სრულიად საქართველოში იქადაგა წმიდა ანდრია პირველწოდებულმა.

შესაბამისად, არასწორია გავრცელებული მტკიცება, რომ წმ. ანდრიამ მხოლოდ დასავლეთ საქართველო მოაქცია, ხოლო წმიდა ნინომ აღმოსავლეთი, ასეთი მტკიცება დაგმო რუის-ურბნისის წმიდა კრებამ და საგანგებოდ აღნიშნა, რომ „წმიდა ანდრია მოციქულმა იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოისასა, ხოლო წმიდა ნინომ მოაქცია ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“.

14

იმპერატორი იუსტინიანე (VI ს.)

ლაზიკის შესახებ

წმიდა იმპერატორი იუსტინიანე 1 (482-565) სპარსელებს ებრძოდა საქართველოს გასათავისუფლებლად, რაც აღწერილია ბიზანტიურ წყაროებში და ცნობილია როგორც „ომი იბერიისათვის ანდა იბერიული ომი“. ამ ომის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს და მის გაგრძელებას წარმოადგენდა ე.წ. ომი ლაზიკისათვის.

ლაზიკა სპარსელი ელჩებისათვის, რომელთაც იუსტინიანესთან აგზავნიდა სპარსეთის შაჰი, წარმოადგენდა ნაწილს იბერიისა. მათი სიტყვით, თუ სპარსეთი ლაზიკას დათმობდა ეს იბერიის დათმობას წარმოადგენდა, ამიტომაც ომი ორ იმპერიას შორის თითქმის ნახევარი საუკუნე გრძელდებოდა (525-527 წლიდან 556 წლამდე და ნაწილობრივ მის შემდეგ) დასრულდა ბიზანტიის გამარჯვებით, რამაც საქართველოს აარიდა ცეცხლთაყვანისმცემლობის გავრცელება და წარმოადგენდა ქრისტიანული სარწმუნოების გამარჯვებას.

იმპერატორის ე.წ. ნოველები *Novellae Constitutiones* (ახალი კონსტიტუცია) მიიჩნევა რომაული სამართლის იმ კოდექსებად, რომელნიც იუსტინიანემ რეფორმირებული სახით მიაწოდა იმპერიას. ამ ნოველებში ასევე ნახსენებია ისტორიული საქართველოს შავი ზღვისპირეთის იმ ქალაქებისა და პუნქტების ჩამონათვალი, რომელნიც იმჟამად ბიზანტიური მმართველობის ქვეშ იმყოფებოდა.

1. იუსტინიანე – ჰელენოპონტოს, პონტოს და ლაზიკის ქალაქებისა და ციხესიმაგრეების შესახებ

იუსტინიანეს მმართველობის პირველ წლებში აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთში ბიზანტიას გააჩნდა ორი ადმინისტრაციული ერთეული:

ორი პონტო:

1. ჰელენოპონტო
2. პოლემონის პონტო

ჰელენოპონტოს ქალაქები იყო (იმპერატორისავე სიტყვით, რვა ქალაქი):

1. ამასია
2. იბორა
3. ევქაიტა
4. ზელა
5. ანტრაპა
6. სინოპე
7. ამისსე
8. ლეონტოპოლისი

პოლემონის პონტოს ქალაქები იყო (იმპერატორისავე სიტყვით, ხუთი ქალაქი):

1. ნეოკესარია
2. კომანა
3. ტრაპეზუნტი
4. კერასუნტი
5. პოლემონიონი

პოლემონის პონტოში შედიოდა ორი ციხესიმაგრე:

1. პიტიუნტი
2. სებასტოპოლისი

ამათ „შემდეგ მდებარეობს ჩვენი ლაზიკე“, – წერდა იმპერატორი (გეორგიკა II, გვ. 33),

იუსტინიანე წერს – ამ პონტოების „შემდეგ მდებარეობს ჩვენი ლაზიკე, სადაც არის ქალაქი პეტრა“ (გეორგიკა II, გვ. 33).

მამასადამე, ლაზიკე მდებარეობდა პონტოების იქით, კავკასიისაკენ, მისი (ე.ი. ლაზიკის) ქალაქია პეტრა (ჭოროხთან) – „შემდეგ არქეოპოლისი და როდოპოლისი, უდიდესი და ძველი სიმაგრეები, აქვე შედის აგრეთვე ჩვენ მიერ სპარსელებისაგან უკან ჩამორთმეული სიმაგრეები სკანდი-სი, სარაპანისი, მურიისი (მუხურისი?) და ლისისი და სხვა რამეც, რაც კი ლაზეთში შევიძინეთ (შემდეგ მოდის ჭანთა ქვეყანა, მხოლოდ ახლა, ჩვენი მეფობის დროს რომაელთა მიერ დაპყრობილი, მასაც აქვს უკვე ქალაქად ქცეული ადგილები, მომავალშიც ექნება სხვები), ამ ქვეყნის შემდეგ დამკვიდრებულნი არიან სხვა ტომები, სუანები, სკვიმნები, აფ-სილები, აბაზგები და სხვა, ჩვენი მეგობარი ტომები“... (გეორგიკა II, გვ. 35-37).

მამასადამე, ლაზიკაში არ იყო ქალაქები, მაგრამ იყო დიდი და მცირე სიმაგრეები, ესენია:

1. პეტრა;
2. არქეოპოლისი;
3. როდოპოლისი;

4. სკანდისი;
5. სარაპანისი;
6. მურისი;
7. ლისისი.

იუსტინიანეს მიხედვით სამოქალაქო ცხოვრებით (VI საუკუნეში) ჭანეთი უფრო ყოფილა განვითარებული, ვიდრე ლაზიკა, ეს იქიდან ჩანს, რომ მას უკვე ჰქონია ქალაქად ქცეული ადგილები, ე.ი. ქალაქები, მაგრამ **ლაზიკას იმ დროს ქალაქები არ ჰქონია, დიდი და მცირე სიმაგრეები კი ჰქონდა.**

არქეოპოლისი და როდოპოლისი მდებარეობდნენ ჭოროხის ახლოს, მის მარჯვენა სანაპიროზე, სკანდა-არსიანის ქედზე, იმ საერთაშორისო გზის პირზე, რომელიც ზღვის პორტებს ჭოროხის ხეობის გავლით პერსარმენიასთან აკავშირებდა, მაშასადამე, **ჭანთა ქვეყანა და სადავო ლაზიკე ერთმანეთის გვერდიგვერდ მდებარეობდნენ. ჭანთა ქვეყანა გუმუშხანე-სპერ-რიხეს რეგიონია და სადავო ლაზიკე მის გვერდით იყო განლაგებული. ამიტომაც ახსენებს იუსტინიანე ლაზიკას და ჭანეთს ერთმანეთის გვერდით, ისინი ორივენი ერთ გეოპოლიტიკურ მთლიანობას შეადგენდა.**

მათ გვერდით მცხოვრებ სვანებს და სხვა ქართულ ტომებს (სკვიმნებს, აფსილებს, აბაზგებს და სხვებს) იმპერატორი ბიზანტიელთა მეგობრად სახავდა ე.წ. ლაზიკის დიდი ომიანობის დაწყებამდე, მაგრამ შემდეგ ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, მეგობრები მტრებად გადაიქცნენ VI ს. გარკვეულ პერიოდებში.

სადავო ლაზიკა არა მთელ დასავლეთ საქართველოს, არამედ უმეტესად ჭოროხის სანაპიროებს მოიცავდა, ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა – რამდენად შესაძლებელია ჭანეთ-ლაზიკის გვერდით ეცხოვრათ სვანებს, სკვიმნებს, აფსილებს, აბაზგებს და სხვებს?

საქმე ისაა, რომ სვანები, რომელთაც სტრაბონის ცნობით „ასევე იბერებს უწოდებდნენ“, ძალზე დიდი ტომი იყო, დაახლოებით 200 ათასზე მეტი მეომარი მამაკაცისაგან შემდგარი, ამიტომაც მათი განსახლების ტერიტორია უფრო ვრცელი იყო, ვიდრე შემდეგ. ისინი სახლობდნენ არა მარტო დასავლეთ საქართველოს ბარის ნაწილსა და მთისწინეთში, არამედ „მესხების მთების მწვერვალებზეც“, ანუ არსიანისა და კარჩხალის მთიანეთში.

არსიანის ქედის ბოლო ემეზობლებოდა სპერს და ჭანეთს, ამასთანავე არსიანის ქედი ერთმანეთისაგან ყოფდა იბერიასა და ლაზიკას, ანუ არტაანსა (იბერია) და ართვინ-არტანუჯის (ე.ი. ლაზიკის) მხარეებს. აქედან გამომდინარე, სვანები ემეზობლებოდნენ ჭანეთსა და ლაზიკას აღმოსავლეთის მხრიდან, მაგრამ ისინი ლაზიკას ჩრდილოეთის მხრიდანაც ემეზობლებოდნენ.

გურიისა და მისი მიმდებარე კუთხეების მრავალი ტოპონიმი, ქართველ მეცნიერთა სიტყვით, სვანურია. რაც შეეხება აფსილებს, ისინი VI საუკუ-

ნის დასაწესში, ე.წ. ლაზიკის დიდი ომის დროს, ცხოვრობდნენ მდ. სუფსას ხეობაში, მაშასადამე, უშუალოდ ემეზობლებოდნენ ლაზიკას ჩრდილო-დასავლეთის მხრიდან. აფსილთა ქართულენოვანი ტომი ისევე, როგორც მათი მეზობელი, დაბლობში მცხოვრები ასევე ქართულენოვანი ტომი აბაზგებისა ამ ომიანობის შემდეგ უფრო ჩრდილოეთით – აფხაზეთშიც მოიხსენიება, სადაც მათ ხელსაყრელი მომენტის დადგომისთანავე – VIII ს. დასაწყისიდან ქართულენოვანი სახელმწიფო დააარსეს. ეს მათ ქართულენოვნებას ადასტურებს.

საფიქრებელია, რომ VI ს. დასაწყისში აფსილთა და აბაზგთა ტომები ალანებმა გამოაძევეს უფრო ჩრდილოეთში მდებარე თავიანთი საცხოვრისიდან (ომის დასაწყისში), რასაც აგათიას ცნობებიც მიუთითებს. საერთოდ კი, სახელი „აფშილი“ უნდა რქმეოდა არა კონკრეტულ ეთნიკურ ჯგუფს, არამედ ხალხის იმ ნაწილს, რომელიც ფშა-ნაკადულებითა და წყაროებით მდიდარ რეგიონში ცხოვრობდა, ამიტომაც გვაქვს ქართული პროვინციები „ფშავი“ და „აფშილეთი“ (ანუ ფშებიან – წყაროებიანი კუთხე) მათ ხალხს „ფშაველები“ და „აფშილები“ ერქვა, გვაქვს გვარებიც აფშილავა და ფშაველიშვილი. ასევე აბაზგები მ.ქურდიანის კვლევით აბაშეთის, ანუ რიონის ვაკის მცხოვრებთა სახელი უნდა ყოფილიყო. საერთოდ კი, „ბაშ“, „ფაშ“ სახელი ერქვა ვაკე, გაშლილ ადგილებს და მათ მკვიდრთ თავდაპირველად არ ჰქონდა ეთნიკური დატვირთვა (როგორც სლავებში „ტყის ხალხი“, „ჭაობის ხალხი“). არაქსის (ფაზისის) მესხური ტომი იგივე სახელით „ბასიანელები“ (ფასიანელები).

ლაზიკის დიდმა ომიანობამ ან თავისი ძველი საცხოვრისიდან დაძრა ასევე შედარებით სამხრეთით მცხოვრები სვანური ტომები, ანდა მოხდა ამ „იბერიული ტომების“ სახელის ტრანსფორმაცია „გურულებად“, „მარგველებად“ და სხვა. შესაძლოა ისიც ვივარაუდოთ, რომ უცხოელები მარგველებს, შემდგომ გურულებსა და მათ მეზობლებს „სვანებს“ უწოდებდნენ.

ყველა ეს ტომი იუსტინიანეს ნოველების წერის დროს ჭოროხისპირზე განფენილ ლაზიკას ემეზობლებოდნენ.

საფიქრებელია, ასევე, რომ **ტომთა მმართველი სამხედრო ელიტა გადაადგილდა ქვეყნის მტრისაგან დაცულ უფრო ჩრდილოეთ ნაწილში და იქ დაეფუძნა კვლავ თავიანთ თანატომთა შორის.**

ბიზანტიელები და სპარსელები უფრო მეტად ტომთა მმართველ ზედაფენას რომ დევნიდნენ, ეს ჩანს ბიზანტიურ წყაროებში.

ჩვენი კვლევით, უცხოური წყაროების „აფსალია“ მდებარეობდა დღევანდელი გურიის ზღვისპირა ტერიტორიაზე სუფსის რეგიონში. მდ. სუფსა ამ კუთხის ცენტრალური ღერძი უნდა ყოფილიყო. ამავე დროს, ქართული წყარო – ქ.ც. „აფშილეთს“ უწოდებს აფხაზეთის ერთ-ერთ ზღვისპირა რეგიონს ცხუმთან.

ამასთანავე, საქართველოს სხვა ერთ-ერთი რეგიონის სახელწოდება იმავე ეტიმოლოგიის უნდა იყო – „ფშავი“. ესეც მდინარისპირა ან წყალ-ფშა-ნებით მდიდარ ადგილს უნდა მიუთითებდეს.

საერთოდ, „საერთო ქართველური ფუძე ენის დონისათვის აღდგენილია „ფს“ ძირი, რომელიც „სითხეს“ ან მასთან დაკავშირებულ ქმედებას აღნიშნავს“ (Климов Г. Этимологический словарь картвелских языков, Москва, 1964, с. 191).

„აფსილი“, „აფშილი“, „ფშავი“, ძირი „ფს“, რომელიც წყალს აღნიშნავს, უფლებას იძლევა გამოითქვას ვარაუდი, რომ ქართულ სამყაროში ყოველ წყლით მდიდარ, ზღვისპირა ან ფშანებიან ქვეყანას „აფსილი“ ან „აფშილი“ ერქვა, ამიტომაც „აფსილია“ სავალდებულო არაა, იყოს იგივე „აფშილია“ – „აფშილეთი“, ანდა „ფშავი“. ისინი სხვადასხვა რეგიონში მდებარეობდნენ (გეორგიკა II, გვ. 35 ნოველები).

დასკვნა

იმპერატორ იუსტინიანეს მიხედვით ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის სადავო ლაზიკა მოიცავდა არა მთელ დასავლეთ საქართველოს, არამედ უმეტესად ჭოროხის სანაპიროებს ვიდრე პეტრამდე ანუ ხუფათამდე (ხოფა-თურქეთში).

ლაზიკის მეზობლად, ანუ დასავლეთ საქართველოს დანარჩენ ნაწილში, იუსტინიანეს მიხედვით, ცხოვრობდნენ სვანები, სკვიმნები, აფსილები და აბაზგები, რაც დასტურდება სხვა ავტორების ცნობებიდან, რომელნიც განხილულია აქვე.

კერძოდ, მათი ცნობების შესაბამისად, მე-6 საუკუნეში სვანეთი ერქვა თითქმის მთელ დასავლეთ საქართველოს (ჭოროხის ხეობის ანუ ლაზიკის გამოკლებით), რომლისთვისაც (ე.ი სვანეთისათვის) დიდხანს იბრძოდნენ ბერძნები და სპარსელები ამავე მე-6 საუკუნეში.

იუსტინიანეს არქეოპოლისი და როდოპოლისი მდებარეობდნენ ჭოროხის ახლოს, სკანდა და სარაპანსი არსიანის ქედზე, იმ საერთაშორისო გზის პირზე, რომელიც ზღვის პორტებს (ხუფათის ანუ პეტრას ციხე-სიმაგრეს და ჭოროხის შესართავთან არსებულ ქალაქ ფაზისს) ჭოროხის ხეობის გავლით პერსარმენიასთან აკავშირებდა,

მაშასადამე, ჭანთა ქვეყანა და ლაზიკე (ბერძენთა და სპარსთა შორის სადავო) ერთმანეთის გვერდიგვერდ მდებარეობდნენ.

ჭანთა ქვეყანა გუმუშხანე-სპერ-რიზეს რეგიონია და სადავო ლაზიკე მის გვერდით იყო განლაგებული. ამიტომაც ახსენებს (იუსტინიანე) ლაზიკას და ჭანეთს ერთმანეთის გვერდით, ისინი ორივენი ერთ გეოპოლიტიკურ მთლიანობას შეადგენდნენ. ნოტიციებში ნახსენები ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსო მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ, იუსტინიანეს მიერ ნახსენებ ჭანეთს, რომელსაც ამჟამადაც იგივე სახელი – ლაზისტანი ეწოდება.

15

წმ. მაქსიმე აღმსარებელი

(580-662)

წყაროები დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ

დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის შესახებ წყაროთა ნაკლებობაა. მიუხედავად ამისა საქართველოს წმიდა ეკლესიის მამათა მიერ საუკუნეთა მანძილზე ჩამოყალიბებული იყო ეჭვმიუტანელი თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო იმთავითვე, გაქრისტიანებისთანავე, ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა. ამ თვალსაზრისმა განსაკუთრებული მხარდაჭერა მოიპოვა რუის-ურბნისის კრებაზე, რაც ასახა მისმა ძეგლისწერამ.

მეორე თვალსაზრისი დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის შესახებ ჩამოყალიბდა საქართველოს დაშლა-დანაწევრების კვალდაკვალ და თავისი განსაკუთრებული გამოხატულება მიიღო XX ს-ში, როცა ქართულ ისტორიოგრაფიაში მტკიცედ დამკვიდრდა თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების შემდეგ საუკუნეთა მანძილზე იყო კონსტანტინოპოლის ბერძნული საპატრიარქოს იურისდიქციაში და მხოლოდ IX-X სს-დან შევიდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, შესაბამისად, მხოლოდ ამ საუკუნეებიდან გავრცელდა დასავლეთ საქართველოში ქართული ენა და კულტურა.

მაშასადამე, ჩვენში ისტორიულად ორი თვალსაზრისი ჩამოყალიბდა დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის შესახებ. პირველის მიხედვით დასავლეთ საქართველო IV ს-დანვე უწყვეტად საქართველოს ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეს ასახა რუის-ურბნისის კრებამ ამჟამად ეს თვალსაზრისი უარყოფილია და საყოველთაოდაა აღიარებული მეორე თვალსაზრისი, რომ IX-X სს-მდე დასავლეთ საქართველო ბერძნული ეკლესიის წიაღში იმყოფებოდა.

ვფიქრობ, საჭიროა გაგრძელდეს კვლევები ამ მიმართულებით. უკვე ტრადიციული კონფერენციები, მიძღვნილი წმიდა მაქსიმე აღმსარებლისადმი, გვაძლევს ამ კვლევა-ძიების კარგ საშუალებას, რისთვისაც ვლოცავ და მადლობას მოვახსენებ კონფერენციის ორგანიზატორებს.

წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრების აღწერა, ვითარცა ერთ-ერთი წყარო, კარგი საშუალებაა დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის დასადგენად. მასზე დაყრდნობით ჩვენ პირველ კონფერენციაზე კიდევაც წარმოვადგინეთ შესაბამისი მოხსენება, რომელშიც ძველქართუ-

ლი საეკლესიო თვალსაზრისი იყო განვითარებული. სამწუხაროდ, ახლახან, 2007 წელს, გამოცემული „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომში ერთადერთ ეჭვმიუტანელ ჭეშმარიტებადაა გამოცხადებული მეორე თვალსაზრისი, რომ დასავლეთ საქართველო IX-X სს-ში ბერძნული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, შესაბამისად, უარყოფილია ძველი ქართული საეკლესიო თვალსაზრისი. აღნიშნული ენციკლოპედიის მე-13 ტომში წმიდა ნინო მხოლოდ ქართლის, ამ ავტორის სიტყვით, მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს განმანათლებლადაა წარმოდგენილი და მინოდებულია მკითხველისადმი, თითქოსდა, ის ერთადერთი თვალსაზრისი იყოს, მაშინ როცა ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით: „ქართველებს იმთავითვე წმიდა ნინო ერთიანი ქვეყნის, ერთიანი საქართველოს განმანათლებლად მიუჩნევიათ და არა მისი ერთი რომელიმე ნაწილისა“. მართალია, „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორები მიუთითებენ დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქციის წყაროთა სიმწირის შესახებ, მაგრამ ძალზე სამწუხაროა, რომ დუმან და ოდნავ მინიშნებასაც კი არ აკეთებენ იმაზე, რომ ამ საკითხს თავისი განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია რუის-ურბნისის კრებამ და მიიღო შესაბამისი განსაზღვრება. როგორც ჩანს, რუის-ურბნისის კრების ძეგლისწერა „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ავტორებს არ მიაჩნიათ წყაროდ დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის კვლევის საქმეში.

ჩვენი თვითმიზანი არ არის „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედია“-ში გამოთქმული თვალსაზრისის კრიტიკული განხილვა, ჩვენ ამ საკითხით, საერთოდ, არც დავინტერესდებოდით, ის რომ არ ეხებოდეს საქართველოს ეკლესიის და, საერთოდ, ქართველი ერის მთლიანობის საკითხს. საბედნიეროდ, ჩვენზე გაცილებით ადრე ივ. ჯავახიშვილი შეეხო სწორედ ამ თემას, გამოწვლილვით განიხილა და მოგვცა დიდებული დასკვნა. მიკვირს „პრაგოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ავტორებმა რატომ არ გაითვალისწინეს ივ. ჯავახიშვილის ეს დასკვნა და შეფასება.

XV ს-ში საქართველოს დაშლა-დანაკუვნების ჟამს ჩამოვიდა ანტიოქიის პატრიარქი მიხეილი, რომელმაც, ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, „შეთხზა თეორია საქართველოს ეკლესიის მთლიანობის დასარღვევად, ქართველი ერის საუკეთესო შვილთა საუკუთრის ბრძოლით მიღწეული მონაპოვრის, საქართველოს ეკლესიის თავისუფლების მოსასპობად, მისი მთლიანობის დასარღვევად“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. III, 1982, გვ. 340).

მაინც რა თეორია შეთხზა უცხოელმა იერარქმა? ეს თეორია, რომელიც თითქოსდა, ხელახლა გაცოცხლდა აღნიშნული ენციკლოპედიის ფურცლებზე, შემდეგში მდგომარეობს – ანდრია მოციქული არაა განმანათლებელი სრულიად საქართველოსი, ასევე წმ. ნინო მხოლოდ აღმოსავლეთ ნაწილის განმანათლებელია. ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „გიორგი მთაწმიდელი და განსაკუთრებით ეფრემ მცირე, რუის-ურბნისის 1103 წლის საეკლესიო

კრების ყველა სულისჩამდგმელი და ნიკოლოზ კათალიკოსი ამტკიცებენ, რომ ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო შემდგომ ქრისტიანობა კვლავ აღადგინა წმიდა ნინომ, რომლის სასწაულთმოქმედებამ და ქადაგებამ „მიიზიდა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“. ნიკოლოზ კათალიკოსიც წმ. ნინოს საერთო მოციქულად და განმანათლებლად თვლიდა „ჩვენ ქართველთაისა“ („სასწაულნი სვეტიცხოვლისა“). ერთი სიტყვით, ანდრია მოციქულიც და წმიდა ნინოც საერთო ქართული ეკლესიის დამაარსებლად და მთელი ერის განმანათლებლად იყვნენ ცნობილნი. საქართველოს სხვადასხვა ნაწილების ცალკე მქადაგებლების გამოძებნის სურვილიც არ ჰქონიათ, რადგან ისინი მთლიანი და განუყოფელი საქართველოს განმტკიცებისა და აღორძინებისათვის იღვწოდნენ. ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქი მიხეილი სწორედ ამ ქართველ სახელოვან მეცნიერთა მიერ შექმნილსა და მთელი ქართველი ერისაგან შესისხლბორცებულ შემეცნებას სვობდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. III, გვ. 340).

სამწუხაროა, რომ ძველ ქართულ „სახელოვან მეცნიერთა“ მიერ ბოძებულ შემეცნებას სვობს ზოგიერთი ახალი ქართველი მეცნიერი, თანაც ისეთი უმაღლესი საერთაშორისო საეკლესიო ორგანოდან როგორიცაა „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“.

მაგალითად, წინააღმდეგ ძველი ქართული წყაროებისა, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორები (გვ. 200) ნოტიციებზე – ბიზანტიურ კათედრათა ნუსხებზე დაყრდნობით მიიჩნევენ, რომ დასავლეთ საქართველოში VI-IX სს-ში არსებული საეპისკოპოსოები კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ. თითქოსდა, „ეგრისის სამეფოში I ნოტიციის მიხედვით არსებობდა ლაზიკის ეპარქია, რომლის ცენტრი იყო ფაზისის (ფოთის) სამიტროპოლიტო ოთხი საეპისკოპოსო კათედრით – როდოპოლისი (ვარციხე), საისინი (ცაიში), პეტრა (ციხისძირი), ზიგანა (ზიგანისი, გუდავა) და აბაზგიის ეპარქიის სებასტოპოლის (ცხუმის) ავტოკეფალიური საეპისკოპოსო კათედრა (გვ. 200). თითქოსდა, შემდგომ ისინი ქართულმა ეკლესიამ კონსტანტინოპოლს ჩამოაშორა, ამასთანავე, თვით „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორის სიტყვით: „დასავლეთ საქართველოს ეკლესიაში არსებობდა სეპარატისტული ტენდენციები, რის გამოც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო, იმისათვის რათა პრესტიჟი შეენარჩუნებინა, იძულებული გახდა ტრაპეზუნტი ექცია ფაზისის მიტროპოლიის ალტერნატიულ საეკლესიო ცენტრად“ (გვ. 202).

ჩვენი თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით, IX-X სს-ში იქამდე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფ დასავლეთ საქართველოში „შეიჭრა მცხეთა და იქ გაბატონდა“ (ქსე, ტომი „საქართველო“, 1981, გვ. 61). თ. პაპუაშვილი წერს – „მცხეთის საკათალიკოსოს მხრივ ეს იყო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ მიმართული ბრძო-

ლა ლიხთ-იმერეთის ეკლესიაზე ორგანიზაციული გაბატონების მიზნით“ (თ. პაპუაშვილი, ნარკვევი II, გვ.586). სხვა ცნობილი ისტორიკოსის აზრით, ეს იყო ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმის გამოხატვა, ანუ შეჭრა სხვა ეკლესიის იურისდიქციაში (დ. მუსხელიშვილი. „ქართული ეკლესია შუა საუკუნეებში“ II საერთაშორისო სიმპოზიუმი, 2005, გვ.33).

ეს მოსაზრებები, მათ შორის „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ შესაბამისი სტატიები დაუდო საფუძვლად თანამედროვე აფხაზური საეკლესიო სეპარატიზმის ერთ-ერთმა იდეოლოგმა მღვდელმონაზონმა დოროთე დბარმა თავის წიგნს (2005 წელს) რუსულ ენაზე – „აფხაზეთის მართლმადიდებელი ეკლესიის მოკლე ისტორია“ (ახალი ათონი). ეს ავტორი, ისევე როგორც ჩვენი ქართველი ისტორიკოსები, ეჭვმიუტანელ ფაქტად მიიჩნევს თვალსაზრისს, რომ ისტორიულად დასავლეთი საქართველო კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, რომ ქართველთა საეკლესიო სეპარატიზმი და ქართული ეკლესიის პროზელიტიზმი იყო არაკანონიკური ქმედება, მიმართული კონსტანტინოპოლის წინააღმდეგ. ამიტომაც ისტორიული სამართლიანობის აღდგენა აფხაზეთის ეკლესიის საქართველოს ეკლესიისაგან გამოყოფა. ის ასევე მიიჩნევს, რომ დასავლეთ საქართველოში ქართული ენის გავრცელებამდე წირვა-ლოცვა აფხაზურ და ბერძნულ ენებზე აღესრულებოდა. როგორც ვთქვი, მას წყაროდ და ლიტერატურად, ძირითადად, ქართველი მეცნიერების ნაშრომები აქვს გამოყენებული.

სამწუხარო ისაა, და ჩვენ მხოლოდ იმ ფაქტს ვაქცევთ ყურადღებას, რომ „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორები აღნიშნულ თვალსაზრისს მიიჩნევენ ერთადერთად და მკითხველს უმაღავენ იმ ფაქტს, რომ აღნიშნულის გარდა ძველთაგანვე არსებობდა სხვა თვალსაზრისი, არა მხოლოდ ქართული საეკლესიო, არამედ მსოფლიო მეცნიერების გამოჩენილი კორიფეებისა, რომელნიც სწორედ ნოტიციებზე დაყრდნობით მიიჩნევდნენ, რომ ბერძნული საეპისკოპოსოები დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ ეგრისში, არ არსებობდა.

როგორც მოგეხსენებათ, ნიკოლოზ გიორგის ძე ადონცი 1942 წლამდე იყო ბრიუსელის უნივერსიტეტის პროფესორი, იქამდე პეტროგრადის უნივერსიტეტის ქართული და სომხური სიტყვიერების პროფესორი. მას მსოფლიო დიდება მოუხვეჭა მისმა ყველაზე მნიშვნელოვანმა სამეცნიერო ნაშრომმა „სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში“, რომელშიც საგანგებოდ იკვლევდა კავკასია-ბიზანტიურ ურთიერთობებს ჩვენთვის საინტერესო ეპოქაში, ამასთანავე, წყაროთა უხვ მონაცემებზე დაყრდნობით ადგენდა საეპისკოპოსოთა საზღვრებსა და მათი ცენტრების ლოკალიზაციას. ის წერდა, რომ ნოტიციებში ნახსენები „ფაზისის სამიტროპოლიტოს“ ქვეშ იგულისხმებოდა არა ფოთის, არამედ ტრაპეზუნტის საეკლესიო ცენტრი. ამასთანავე, ლაზიკის საეპისკოპოსოები მდებარეობდნენ არა ეგრისში, არამედ ტრაპეზუნტის სანახებში, რომელსაც ბერძნები „ლაზიკას“, ხოლო ქართველები

„მეგრელთა სოფელს“ უწოდებდნენ. იქ და არა დასავლეთ საქართველოში მდებარეობდა ზიგანას, როდოპოლისისა და საისინის საეპისკოპოსოები. ის, მაგალითად, წერს – „არდასის ჩრდილოეთით მდებარეობს ზიგანა, ამავე სახელის ქედის ძირში, ტრაპეზუნტის მთავარ გზაზე. ზიგანა ძველ დროს იყო ძალზე მნიშვნელოვანი პუნქტი და იქ იყო რეზიდენცია იმ ხუთი საეპისკოპოსოდან ერთ-ერთისა, რომელნიც ლაზიკის ეპარქიაში შედიოდნენ. საეკლესიო თვალსაზრისით ჭანიკე ლაზიკას მიეკუთვნებოდა“ (Н. Адонц, „Армения в эпоху Юстиниана“ СПб, 1908, с.65).

მაშასადამე, არა მხოლოდ ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, არამედ მსოფლიო დონის მეცნიერი ნიკოლოზ ადონციც მიიჩნევდა, რომ ფაზისის სამიტროპოლიტო იმთავითვე ტრაპეზუნტში იყო, იქვე იყო სხვა მისი საეპისკოპოსოები და არა ეგრისში (დასავლეთ საქართველოში), მაშასადამე, მისი აზრით, როდოპოლისი არ იყო ვარციხე, საისინი – არ იყო ცაიში და არც ზიგანა იყო გუდავა. თუ აღნიშნული საეპისკოპოსოები არ იმყოფებოდნენ დასავლეთ საქართველოში, მაშინ არც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქცია ვრცელდებოდა იქ, შესაბამისად, ქართულ ეკლესიასაც ეხსენება მძიმე ბრალდება „საეკლესიო სეპარატიზმსა“ და აგრეთვე „პროზელიტიზმში“. შესაბამისად, არც ამჟამინდელ აფხაზ საეკლესიო სეპარატისტებს ეძლევათ საშუალება თავიანთი სეპარატიზმის გამართლებისა.

სამწუხარო ისაა, რომ მიუხედავად ადონცის, ასევე სხვა მეცნიერების ქართულ და რუსულ ენებზე გამოცემული ნაშრომებისა, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის ავტორებმა არ განაცხადეს, რომ მათ მიერ გამოთქმულის გარდა არსებობდა კიდევ სხვა თვალსაზრისი დასავლეთ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის შესახებ.

საინტერესოა ის, რომ თვით ბერძნულ წყაროებშივე ეწოდება ტრაპეზუნტს ფაზისი (და არა ფოთს). მაგალითად, VIII ს-ში 787 წელს ნიკეაში შემდგარი VII მსოფლიო საეკლესიო კრების მონაწილე ფაზისის მიტროპოლიტმა ქრისტეფორემ სამჯერ მოაწერა ხელი კრების აქტებს, სადაც სამივეჯერ განმარტა, რომ ფაზისი იგივე ტრაპეზუნტია, რომ ტრაპეზუნტის საეკლესიო სახელია ფაზისი: მიტროპოლიტი ქრისტეფორე პირველად ხელს აწერს შემდეგი განმარტებით „ეპისკოპოსი ფაზისისა“ (სია ABE), მეორეჯერ – „ეპისკოპოსი ფაზისისა ე.ი. ტრაპეზუნტისა“ (D) და მესამეჯერ „ეპისკოპოსი ტრაპეზუნტისა“ (F). (იხ. „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, მე-13 ტ., გვ.200).

მაშასადამე, ახალი ქართული თეორიის მიხედვით, დასავლეთ საქართველოში – ეგრისში, ძველთაგანვე არსებობდა ბერძნული საეპისკოპოსოები, რომლებიც ქართულით შეიცვალა X ს-სათვის.

ასე რომ ყოფილიყო, ეს ფაქტი უთუოდ აისახებოდა ცნობილი ბერძენი კანონისტის, საეკლესიო კანონების სახელგანთქმული კომენტატორის, ჩვენი თანამედროვის, მიტროპოლიტ მაქსიმე სარდელის წიგნში – „საქარ-

თველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია“, რომელიც 1966 წელს ათენში დაიბეჭდა, ხოლო მისი სრული თარგმანი 80-იან წლებში მიიღო ჩვენმა საპატრიარქომ. პირადად მე თითქმის ერთი წლის მანძილზე ვეცნობოდი ბერძენი მღვდელმთავრის ამ წიგნს და უნდა განვაცხადო, რომ მასში არ არის ოდნავი მინიშნებაც კი იმისა, რომ რიონის ხეობაში, ეგრისში ოდესმე ბერძნული საეპისკოპოსოები არსებობდა. ბერძნული საეპისკოპოსოები ქართულით რომ შეცვლილიყო, მით უმეტეს როგორც აცხადებდნენ, მისი „პროზელიტიზმისა“ და „უცხო ეკლესიის სამრევლოში შეჭრის“ გზით, ქართულ-ბერძნული ათასწლოვანი საეკლესიო ურთიერთობის დროს ამის შესახებ ერთხელ მაინც გამოითქმებოდა თუნდაც მცირე შენიშვნა. საქმე ის არის, რომ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში მყოფი ლაზიკის ეპარქია, ფაზისის სამიტროპოლიტო და მისი ოთხი საეპისკოპოსო სინამდვილეში, როგორც ითქვა, არასოდეს მდებარეობდნენ რიონის ხეობაში – ეგრისში, არამედ ტრაპეზუნტის ოლქში, რომელსაც ერქვა ასევე „ლაზიკა“. ხოლო ეგრისის სხვა რეგიონში, რიონის ხეობაში მდებარეობდა, უფრო ჩრდილოეთით. მაშასადამე, ბერძნული „ლაზიკა“ ქოროხის ხეობის მიმდებარე მხარეებს ერქვა. მაქსიმე ბერძნიშვილის კვლევის თანახმად, ბერძნულ მწერლობაში ქსენეფრანტედან პროკოფი კესარიელამდე მდ. ქოროხი ფაზისთან იყო გაიგივებული (მ. ბერძნიშვილი. ქ. ფაზისის ისტორიისათვის, 1969, გვ.88). ეგრისი ეკლესიურად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო X ს-მდე, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი X ს-სა ნიკოლოზ მისტიკოსი თავის წერილებში აფხაზთა მეფე გიორგი II-ისადმი ამის შესახებ მიაწვდენდა კიდევ. როგორც ცნობილია, ჩვენამდე მოღწეული პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები გიორგი II-ისადმი ძალზე თბილი და მეგობრული შინაარსისაა. მის ეპოქაში, ე.ი. IX-X სს-ში, რიონის ხეობისა და მიმდებარე მხარეების ბერძნული საეპისკოპოსოები ქართულით რომ შეცვლილიყო, ანუ მის ეპოქაში რომ დაეკარგა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს თავისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფი ეპარქიები, სამიტროპოლიტოები და საარქიებისკოპოსოები ძალზე დიდი მრევლით, ამავე ეპოქის მეფე გიორგი II-ისა და მისი მამის კონსტანტინე III-ის დროს, მაშინ მათ დიდი სიბოთით და სიყვარულით კი არ მოიხსენიებდა პატრიარქი თავის წერილებში, არამედ რაიმე საყვედურნარევ მინიშნებას მაინც ინებებდა მისთვის ამ მძიმე ფაქტის შესახებ, მაგრამ პირიქით, სწორედ აღნიშნულ ეპოქაში, როცა ჩვენი მეცნიერების თქმით, „ბრძოლა იყო გაჩაღებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წინააღმდეგ“ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი თბილ და მეგობრულ წერილებს უგზავნიდა ქართველ მეფეებს.

ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრება. დასავლეთ საქართველოში წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის დროს ბერძნული საეპისკოპოსოები რომ ყოფილიყო, მათ შესახებ იქნებოდა კიდევ რაიმე მინიშნება მის ცხოვრებაში, გარდა ამისა, ამ ცხოვრებაში

ნათქვამია, რომ ხალხი და ხელისუფლება დასავლეთ საქართველოში იყვნენ არა მონოთელიტები, არამედ მართლმადიდებლები. ცნობილია, რომ წმიდა მაქსიმეს დროს ბიზანტიის იმპერიის თითქმის ყველა საეპისკოპოსო მონოთელიტური იდეების ცენტრებად იქცა. დასავლეთ საქართველოში კი წმიდა მაქსიმესა და მის მოწაფეებს სხვა ვითარება დახვდათ, ისინი ქართულ მხარეებს – „ქრისტესმოყვარე აბაზგების ქვეყანას“ (გეორგიკა IV, 2, გვ.48), ან „ქრისტესმოყვარე ლაზთა ქვეყანას“ (იქვე, გვ.41), ამ ქვეყანათა მეთაურებს კი „ღვთისმოყვარე მთავრებს“ (იქვე, გვ.45), ანდა „იბერიის ღირს-საქებ პატრიკიოსსა და პრეტორს“ უწოდებდნენ (იქვე, გვ.48). VII-VIII სს-ში, როცა კონსტანტინოპოლურ მრავალ საეპისკოპოსოში მონოთელიტობამ იმძლავრა, დასავლეთ საქართველო მტკიცედ იცავდა მართლმადიდებლობას, რადგანაც ქართული ეკლესიის სამწყსოს წარმოადგენდა, ბიზანტიაში და მისი იურისდიქციის ქვეშ მყოფ საეპისკოპოსოებში კი, როგორც წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრებიდან ჩანს, სამწუხაროდ, მონოთელიტობა ბატონობდა.

ერთი სიტყვით, არც ნოტიციები და არც სხვა წყაროები არ ადასტურებს თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისს, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველო – ეგრისი თავდაპირველად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, რაც ერთადერთ თეორიადაა გამოცხადებული „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომში.

ჩვენ კარგად გვესმის: ის, რაც ბოლო ორი საუკუნის მანძილზე იხერგებოდა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ერთი საკონფერენციო თემით არ ამოიწურება და არც გვაქვს ამის პრეტენზია. ვიცით, რომ ამჟამად აღიარებული თვალსაზრისი ძლიერია, მაგრამ გვამხნევებს ის აზრი, რომ XIX-XX ს-მდე არსებობდა სხვა ათასწლოვანი საეკლესიო თვალსაზრისი, რომლის სიმართლეში მომავალი თაობა უთუოდ დარწმუნდება.

ჩვენი უფალი და მაცხოვარი იესო ქრისტე ბრძანებს: „თუ სამეფო თავისივე თავის წინააღმდეგ დაიყოფა, ის სამეფო ველარ გაძლებს“ (მარკ. 3,24).

ეს შეეხება ჩვენს საეკლესიო მთლიანობასაც. თუ ამჟამად, როცა საეკლესიო სეპარატიზმი აფხაზეთში, და არა მარტო იქ, გამალებით ეძებს თეორიებს საერთაშორისო ასპარეზზე გადასატანად, რათა გაამართლოს თავისი არაკანონიკური ქმედებები და ამავე დროს, ჩვენი შესაბამისი მეცნიერები ეკლესიის მთლიანობისათვის საშიშ შეხედულებებს „აკადემიურობის“ მომიზეზებით საერთაშორისოვე ორგანოებში გამოაქვეყნებენ ვითარცა ერთადერთსა და ეჭვმიუტანელს, ეს ალბათ ხელს არ შეუწყობს საეკლესიო მთლიანობას, ანუ ვერ გაძლებს ის სამეფო, რომელიც დაიყოფა თავისი თავის წინააღმდეგ. როგორც ითქვა, აქ გამოსავალი არის ყურისგდება და დაჯერება იმ ძველი და თანაც ღრმა სამეცნიერო თვალსაზრისისა, რომელსაც ეკლესიის მამები, შესანიშნავი მეცნიერები და ისტორიკოსები გამოთქვამდნენ საუკუნეთა წინ და რომელიც ასახულია ადგილობრივ კრე-

ბათა განსაზღვრებებშიც. ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ ძველი მამების ის „შემეცნება“, რომელზეც მიუთითებდა ივ. ჯავახიშვილი, უთუოდ აისახება მომავალ „ქართული საეკლესიო ენციკლოპედიის“ სტატიებში. ეს ენციკლოპედია, რომელიც მისი უწმიდესობისა და უნეტარესობის, სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის ილია II-ის კურთხევით მზადდება, მართლაც, უდიდესი შენაძენი იქნება საქართველოს წმიდა ეკლესიისათვის.

საზოგადოდ, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ მე-13 ტომის იმ ნაწილში, რომელიც შეეხება საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიას, არის ძალზე მნიშვნელოვანი და ყოვლისმომცველი სტატიების სერია ქართული ეკლესიის ისტორიის, თანამედროვე მდგომარეობის, ღვთისმსახურების ისტორიის, სალიტერატურო-საღვთისმეტყველო სკოლების, კანონიკური, აგიოგრაფიული, დოგმატური ლიტერატურის, საეკლესიო ხელოვნების, არქიტექტურის, ფერწერის, ხატუნების, გალობისა და სხვათა შესახებ. საზოგადოდ, ცხადია, ეს ტომი არის უდიდესი შენაძენი საქართველოს ეკლესიისათვის, დიდი მონაპოვარი, შექმნილი მისი ავტორების ბეჯითი შრომითა და სიყვარულით. ჩვენ მხოლოდ მის ერთ მცირე მონაკვეთს ვეხებით – IV-X სს-ს, იმ ეპოქას, რომელშიც მოღვაწეობდა წმიდა მაქსიმე აღმსარებელი.

დასკვნა

წმიდა მაქსიმე აღმსარებლის ცხოვრების აღმწერელთათვის დასავლეთ საქართველო (მე-7 საუკუნეში) მართლმადიდებელი ქვეყანა იყო, მაშინ როცა მთელ ბიზანტიაში მონოთელიტობა იყო გავრცელებული, რასაც ამხელდა წმიდანი.

შესაბამისად, დასავლეთ საქართველო არ შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ასე რომ ყოფილიყო მის დაქვემდებარებაში მყოფი ეპისკოპოსები დასავლეთ საქართველოში მწვალებლობას გაავრცელებდნენ.

წმ. მაქსიმე, პირიქით, აქებდა დასავლეთ საქართველოს მმართველებს წმიდა მართლმადიდებლობის ღირსეული დაცვის გამო.

16

წმ. ნიკოლოზ მისტიკოსი

(895 – 925)

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზეთა მეფეებს

ქართველი საეკლესიო მამები საქართველოს ეკლესიას მიიჩნევდნენ მოციქულთა სწავლების ერთგულ მცველად, რომელმაც ათასწლეულთა მანძილზე მტკიცედ დაიცვა წმიდა მართლმადიდებლური სარწმუნოება და საეკლესიო კანონები. ამის მიუხედავად, ზოგიერთი მკვლევარი ქართულ ეკლესიას ადანაშაულებს პროზელიტიზმში, თითქოსდა, ის იჭრებოდა სხვა საპატრიარქოს იურისდიქციაში და აუქმებდა ბერძნულ კათედრებს, ოფიციალური გვერდი წერს: – „პოლიტიკური ჰეგემონიის დაკარგვის შემდეგ ბიზანტიის იმპერიის დასაყრდენს დასავლეთ საქართველოში არსებული ბერძნული საეპისკოპოსოები წარმოადგენდა. სწორედ მათი გაუქმებით დაიწყო კონსტანტინოპოლის საეკლესიო ბატონობის აღმოფხვრა. **გაუქმებულ იქნა ფოთის, გუდაყვის და სხვა ბერძნული კათედრები**“

<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%97%E1%83%90-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%A4%E1%83%9D>

მიიჩნევა, რომ დასავლეთ საქართველოსმომცველი ორი ბიზანტიური ეპარქია (ლაზიკისა და აბაზგიისა) გამოჰყვეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოდან და დაუკავშირეს ქართულ ეკლესიას, ამით თითქოსდა, ჩამოყალიბდა აფხაზეთის საკათალიკოსო, ოფიციალური გვერდი წერს – „აფხაზეთის საკათალიკოსომ შეცვალა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს დაქვემდებარებული ლაზიკის სამიტროპოლიტო და აბაზგიის საარქიეპისკოპოსო ეპარქიები“,

<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%90%E1%83%A4%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%94%E1%83%97%E1%83%98%E1%83%A1-%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%99%E1%83%90%E1%83%97%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%9D%E1%83%A1%E1%83%9D>

ასეთი მტკიცება, რომ თითქოსდა, ქართული ეკლესია შეიჭრა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიაში და იქ გააუქმა ბერძნული კათედრები, სინამდვილეში წარმოადგენს დადანაშაულებას პროზელიტიზმში, რადგანაც წარმოადგენს ეფესოს მე-3 მსოფლიო კრების მე-8 კანონის დარღვევას. ეს კანონი უკრძალავს ერთ ეკლესიას მეორე ეკლესიის იურისდიქციაში შეიჭრას. ასე რომ ყოფილიყო, ეს დაფიქსირებული იქნებოდა რომელიმე წყაროში.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არასოდეს განუცხადებია პრეტენზია დასავლეთ საქართველოში თავისი ძველი იურისდიქციის შესახებ.

საქართველოს ეკლესიის მიმართ კონსტანტინოპოლს მსგავსი პრეტენზია რომ ჰქონოდა, გამოთქვამდა როგორც წარსულში, ისე მეოცე საუკუნეში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღდგენის პროცესის დროს.

ცნობილი ბერძენი კანონისტი სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმე თავის წიგნში „საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია“ (ათენი, 1966) – კონსტანტინოპოლი არავითარ პრეტენზიას არ გამოთქვამს საქართველოს ეკლესიის მიმართ.

ეს თვალსაზრისი კიდევ უფრო ადრე გამოთქვა ცნობილმა მკვლევარმა მიხეილ თარხნიშვილმა. ის წერს – „**ბიზანტიას არც პატრიარქობის დროს, არც სხვა რომელიმე ხანაში არავითარი პრეტენზია არ განუცხადებია საქართველოს ეკლესიის შესახებ**“ (მიქელ თარხნიშვილი, წერილები, 1994, გვ. 463).

აღნიშნული მოსაზრების თვალსაჩინო მაგალითია კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეების მიმართ (იქვე, გვ. 436-438). ამ წერილების განხილვამდე უნდა ითქვას ლაზიკის ეპარქიისა და აბაზგიის ეპარქიის შესახებ.

ამჟამად ეკლესიაში დაცული ცნობების გაუთვალისწინებლად მიიჩნევა, რომ ლაზიკის ეპარქია თავისი საეპისკოპოსოებით (ზიგანა, როდოპოლისი, საისინი, პეტრა), თითქოსდა, თითქმის 500 წელი მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს, ამ მტკიცების წყაროდ მიუთითებენ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ნოტიციებს

([ib.https://georgianencyclopedia.ge/ka/form/29071](https://georgianencyclopedia.ge/ka/form/29071)).

მაგრამ ამ ნოტიციების გამონვლილვითმა ანალიზმა აჩვენა, რომ სინამდვილეში, ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, რომელსაც ამჟამად ლაზისტანი ეწოდება ტრაპეზუნტის რეგიონში, ესაა ისტორიული ჭანიკა-ლაზიკა

([ib.https://meufe.anania.info/konstantin/](https://meufe.anania.info/konstantin/)).

კერძოდ, როდოპოლისის ბერძნული კათედრა მდებარეობდა არა ვარციხეში (როგორც ამჟამად მიიჩნევა), არამედ პუნქტ მაჭკასთან, სუმელას მონასტრის ახლოს, ზიგანას (ზიგანელთა) ბერძნული კათედრა მდებარეობდა არა გუდაყვასთან, არამედ ზიგანას უღელტეხილზე, ქალაქ გუმუშხანესთან (ჭანეთ-ლაზიკაში), საისინის ბერძნული კათედრა მდებარეობდა არა ცაიშში, არამედ ამავე ზიგანას რეგიონში. პეტრას კათედრასთან დაკავშირებით კი უნდა ითქვას, რომ მართალია, ზღვისპირზე არსებობდა ცნობილი პეტრას ციხესიმაგრე, მაგრამ პეტრას ბერძნული კათედრა, ნ. ადონცის კვლევით, ქალაქ ბაიბურდთან ახლოს, ისტორიულ ჭანიკა-ლაზიკაში მდებარეობდა

(<https://meufe.anania.info/konstantin/>).

აბაზგიის ბერძნულ ეპარქიასთან დაკავშირებით კი უნდა ითქვას, რომ ქართული ეკლესიის იურისდიქცია დასავლეთ საქართველოში მე-8 ს-მდე ვრცელდებოდა მდ. კლისურამდე (კელასური), ანუ ემთხვეოდა ქართლის სამეფოს საზღვრებს. ამ სამეფოს საზღვრები (მდ. ეგრისწყლამდე და მდ. კლისურამდე) მყარადაა აღწერილი როგორც ლეონტის მროველის, ისე ჯუანშერისა და სხვა წყაროთა მიერ.

ქართულ წყაროთა მიხედვით, დასავლეთ საქართველო იმთავითვე ქართული ეკლესიაში შედიოდა და შესაბამისად, აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა ქართული ეკლესიის ნიაღში და თანაც სახელმწიფოს ნებით, რადგანაც ბაგრატ მეფემ „განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“ (ქ.ც. 1955, I, გვ. 255). (<https://meufeanania.info/saqatalik/>).

ასევე, რუის-ურბნისის წმიდა კრების ძეგლისწერის თანახმად, ჩამოყალიბებისთანავე ქართული ეკლესია მოიცავდა სრულიად საქართველოს როგორც მის დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ მხარეებს.

ძეგლისწერაში ნათქვამია: – წმიდა ანდრია მოციქულმა იქადაგა „ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ხოლო წმიდა ნინომ განანათლა „ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ (<https://meufeanania.info/urbnisi/>), მაშასადამე, ჩამოყალიბებისთანავე ქართული ეკლესია თავის იურისდიქციას ახორციელებდა ასევე დასავლეთ საქართველოში. იგივე თვალსაზრისი დაფიქსირებულია გელასი კესარიელისა და სხვა მე-4 და მე-5 სს. ისტორიკოსების მიერ. გელასი წერს წმიდა ნინოს შესახებ, რომ მან „მოაქცია იბერები და ლაზები“, ამავეს წერს რუფინუსი, სოზომენე და სხვები, იმავეს წერს მე-5 ს. ავტორი მოვსეს ხორენაცი უფრო ძველ წყაროზე, აგათანგელოზზე, დაყრდნობით, რომ წმ. ნინომ განანათლა ქართველი ერი „კლარჯეთიდან მასქუთებამდე“, ანუ შავი ზღვისპირეთიდან ვიდრე კასპიის ზღვისპირეთამდე, მე-6 საუკუნეშიც დასავლეთ საქართველო – ეგრისი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში (კირიონ 1-ის დროს) რომ შედიოდა წერს სომეხი პატრიარქი და ისტორიკოსი ოვანეს დრასხანაკერტი

(<https://meufeanania.info/saqatalik/>);

მეორე მხრივ, დასავლეთ საქართველო აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებამდე ბიზანტიურ იურისდიქციაში რომ ყოფილიყო და შემდეგ გადასულიყო ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ამის შესახებ უთუოდ გამოითქმოდა ბიზანტიურ მწერლობაში მოსაზრება ანდა რაიმე პრეტენზია.

როგორც ქვემოთაა გამოკვლეული, IX-X საუკუნეებში აბაზგიის ეპარქიის არსებობა საეჭვოა.

ყოველივე ეს ჩანს, ასევე, იმ წერილებიდან, რომლებსაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი (გარდ. 925 წ.) წერდა აფხაზთა მეფეებს.

ბიზანტიის გამოჩენილმა იერარქმა ნიკოლოზ მისტიკოსმა, რომელიც წმ. ფოტის მოწაფე იყო, მრავალი პრინციპული მნიშვნელობის წერილი მის-

წერა თავისი ეპოქის მნიშვნელოვან სახელმწიფო და საეკლესიო პირებს. მათ შორის ის წერდა აფხაზთა მეფეებსაც.

მ. თარხნიშვილის გამოკვლევით, მას 902 წელს წერილი მიუწერია აფხაზთა მეფე **ბაგრატისათვის**, 906-907 წელს – **კონსტანტინესათვის**, 924-925 წლებში – მეფე **გიორგისთვის**.

საბჭოთა ეპოქის ისტორიკოსთა კვლევით, ნიკოლოზ მისტიკოსის ეპოქა მეცხრე-მეათე საუკუნეები განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი იყო „დასავლეთ საქართველოს ეკლესიისათვის“, რადგანაც იქიდან (დასავლეთ საქართველოდან), თითქოსდა, ამ ეპოქაში განდევნილ იქნა ბერძნული საღვთისმსახურო ენა, განდევნილ იქნენ ბერძენი სასულიერო პირები, გაუქმდა ბერძნული ეპარქიები და საეპისკოპოსო კათედრები. მათი ადგილი კი, თითქოსდა, დაიჭირა ქართულმა (ქსე, ტ. საქართველოს სსრ, 1981).

იმავეს წერს, მაგალითად, ნ. ლომოური, რომელიც აცხადებს, რომ VIII ს-ში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს გამოეყო დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) ეკლესიაც (ლომოური, 2009, გვ. 40-46) და სხვა ცნობილი ავტორები.

როგორც ცნობილია, ზემოთ აღნიშნული წმ. ნიკოლოზ მისტიკოსის ადრესატის, აფხაზთა მეფე გიორგის მიერ დასავლეთ საქართველოს ცენტრში დაარსებულ იქნა **ჭყონდიდის საეპისკოპოსო** კათედრა.

ცხადია, თუ დასავლეთ საქართველო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში იმყოფებოდა, მის ცენტრში ჭყონდიდის ქართული საეპისკოპოსო კათედრის დაარსება შეზღუდავდა კიდევ იქ ბერძნულ ეკლესიას, ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს კანონიერ უფლებამოსილებას, ეს კი უნდა ასახულიყო და აისახებოდა კიდევ მეფე გიორგისადმი მიწერილ კონსტანტინოპოლის პატრიარქის წერილებში, ეპოქის სხვა დოკუმენტებში, მაგრამ ამ უმძაფრესი საკითხის შესახებ ოდნავი მინიშნებაც კი არ არსებობს.

ამ კუთხით სურათის შესასწავლად კარგი საშუალებაა სწორედ ამ ეპოქის კონსტანტინოპოლელი პატრიარქის, ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები.

902 წელს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი დასავლეთ საქართველოს (აფხაზთა) მეფე ბაგრატს უწოდებს **„ღვთის მოყვარესა და ზნე ტკბილ“** ადამიანს, რომელიც სიყვარულს ბადებს ნიკოლოზ მისტიკოსის გულში. უფრო მეტიც, პატრიარქი მეფეს უწოდებს **„ღვთის კაცს“**, საკუთარ შვილს, მამობრივი ამბორით ესალმება მას. პატრიარქი მეფეს უწოდებს **„ღვთივ აღტყინებულ მისწრაფებას“** ალანთა ერის სახსნელად. ერთი სიტყვით, პატრიარქი ძალზე აქებს და ყოველმხრივ ემადლიერება აფხაზთა მეფეს.

წერილიდან სრულებით არ ჩანს რაიმე კვალი იმისა, რომ დასავლეთ საქართველოში იზღუდებოდა ბერძნული საეკლესიო იურისდიქცია, არ ჩანს რაიმე კვალი იმისა, რომ ამ სამეფოში გააუქმეს ბერძნული საეპის-

კოპოსო კათედრები და რომ მისი ბერძენი მღვდელმთავრები იდევნებოდნენ.

თუკი პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის დროს შეიცვალა ისეთი ცნობილი ბერძნული საეკლესიო კათედრების სტატუსი, როგორებიც იყო ფასისის, როდოპოლისის, ზიგანას, საისინისა და პეტრას კათედრები, იმდენად, რომ ისინი ჩამოაცალეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს და შეიყვანეს ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ცხადია, ეს ადგილობრივი მთავრობის ნებართვით მოხდებოდა.

ადგილობრივ მეფეებს კი იმ დროისას – ბაგრატს, კონსტანტინესა და გიორგის თბილ წერილებს წერდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქი.

შეუძლებელია ამ დიდმნიშვნელოვანი ეპარქიების დაკარგვით კონსტანტინოპოლი აღშფოთებული არ ყოფილიყო, მით უმეტეს, დასავლეთ საქართველოს მთავრობის მიმართ.

როგორც ითქვა, აღნიშნულ თბილ წერილებში საერთოდ არ იხსენიება „გაუქმებული“ დიდმნიშვნელოვანი კათედრები და იქ მხოლოდ ახალქრისტიან ალანებზეა საუბარი.

ცხადია, თუკი კონსტანტინოპოლის პატრიარქი დიდ მზრუნველობას იჩენდა აფხაზეთში სტუმრად მყოფი ალანიის ეპისკოპოსის მიმართ და სთხოვდა აფხაზთა მეფეებს ყოველმხრივ, ყოველი საშუალებით დახმარებოდა ალანიის ეპისკოპოსს, მით უმეტეს გაცილებით უფრო დაეხმარებოდა ბერძენ სასულიერო პირებს, თუ ისინი დასავლეთ საქართველოში უკათედროდ დარჩნენ და იდევნებოდნენ.

აღნიშნული წერილების განხილვა უფლებას გვაძლევს გამოვთქვათ აზრი, რომ IX-X საუკუნეებში აფხაზთა სამეფოში მსგავს დევნას ადგილი არ ჰქონია.

ნიკოლოზ მისტიკოსის ყველა წერილი აფხაზთა მეფეების მიმართ გულთადი და გულთბილია.

კერძოდ, 906-907 წლებში პატრიარქი აფხაზთა ახალ მეფეს კონსტანტინესაც წერს წერილს. მას უწოდებს „ბრწყინვალე საყვარელ შვილს“, ხოლო მის გარდაცვლილ მამას ბაგრატს კი – ნეტარს, რომლის გარდაცვალება კონსტანტინოპოლმა ჯეროვნად იგლოვა.

პატრიარქი ღმერთს ჰმადლობს იმის გამო, რომ გარდაცვლილის ნაცვლად ტახტზე ავიდა მამის სათნოების მქონე ახალი ხელმწიფე, გონიერი და ბრძენი. ახალ მეფესაც პატრიარქი სთხოვს დაეხმაროს ალანიის ეპისკოპოსს და გააუმჯობესოს მისი საცხოვრებელი პირობები.

ამ წერილების დაწერიდან თითქმის 20 წლის შემდეგ კონსტანტინოპოლის პატრიარქმა კვლავ მისწერა წერილი მეფე გიორგის. მას უწოდებს კეთილშობილს, რომელიც ღმერთმა დაადგინა, და შემკობილია სულიერი შარავანდედით. პატრიარქი გამოთქვამს დიდ სიხარულს, რომ მეფე ბრწყინვალე მაგალითს იძლევა თავისი კეთილშობილი ქცევებით.

წერილიდან ჩანს, რომ მეფეს და პატრიარქს იქამდეც ჰქონიათ წერილობითი ურთიერთობა.

მეფეს დაინტერესება გამოუთქვამს გაეგო ბულგარეთის ამბები. პატრიარქი პასუხობს მას და სთხოვს, როგორც შეშვენის მის მეფურ დიდებასა და ბრწყინვალებას, ძველებურად დაიცვას პატრიარქთან გულწრფელი მეგობრობა. პატრიარქი ამ წერილში მეფეს მეგობარს უწოდებს სამჯერ.

მ. თარხნიშვილის მიერ თარგმნილი ამ წერილებიდან კარგად ჩანს, რომ **902-925 წლებში დასავლეთ საქართველოში ადგილი არ ჰქონია ბერძნული ეკლესიის დევნას და არც წინა ეპოქაში წინა მეფეების დროს.**

მაშასადამე, მეცხრე-მეათე საუკუნეებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო არ გამოთქვამდა პრეტენზიას ქართული ეკლესიის მიმართ, ზოგიერთი მნიშვნელოვანი მკვლევრის სიტყვით კი, თითქოსდა, სწორედ ამ საუკუნეებში „მიიტაცა“ ქართულმა ეკლესიამ ბერძნული კათედრები.

ისმის კითხვა, მეცხრე-მეათე საუკუნეებში ქართული ეკლესია თუკი შეიჭრა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში (როგორც მიიჩნევა მკვლევართა ნაწილის მიერ), ამ ეპოქის კონსტანტინოპოლელი პატრიარქები (მაგალითად, ნიკოლოზ მისტიკოსი) რატომ არ გამოთქვამდნენ პრეტენზიებს ქართული ეკლესიის მიმართ?

პასუხი ასეთია: სინამდვილეში, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ეპარქიები ლაზიკაში განლაგებულნი იყვნენ არა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ტრაპეზუნტის ახლო მთიანეთში, რომელსაც წყაროებში „სოფელი მეგრელთა“ ერქვა. ანუ, ამჟამინდელ ე.წ. „ლაზიკაში“ (ლაზიკა-ჭანიკაში), აქ იყვნენ განლაგებულნი ფაზისის სამიტროპოლიტოს პეტრას, ზიგანას, როდოპოლისისა და საისინის ეპარქიები.

აქედან გამომდინარე, დასავლეთ საქართველო არ შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. ის მუდამ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იყო ზემოთ აღნიშნულ სასაზღვრო მდინარე კლისურამდე. ლიხიდან ამ მდინარემდე არასოდეს არსებულა ბერძნული კათედრები (როდოპოლისი, საისინი, პეტრა, ზიგანა, ხოლო, ამ შემთხვევაში, ეკლესიური ფაზისი ოფრიხეს რეგიონშია საძიებელი).

ბუნებრივია, არარსებული ბერძნული საეპისკოპოსოების გაუქმება შეუძლებელი იყო და ამიტომაც **კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს არასდროს გააჩნდა პრეტენზიები საქართველოს ეკლესიის მიმართ.**

აფხაზთა მეფე გიორგი (922-957) იყო ქართული ენისა და კულტურის უდიდესი ქომაგი, ამიტომაც მას ნიკოლოზ მისტიკოსის მსგავსად აქებდნენ გამოჩენილი ქართველი სასულიერო მოღვაწეებიც, მათ შორის იოანე მინჩხი, სახლგანთქმული და ცნობილი ქართული სასულიერო პოეზის უმაღლეს ხარისხზე აყვანით.

ივანე (იოანე) მინჩხი, როგორც ზედწოდება „მინჩხიდან“ ჩანს, დაბადებული ყოფილა სამეგრელოს სოფელ ინჩხურში და იქვე, მარტვილის მონას-

ტერში მოღვაწეობდა. აღსანიშნავია, რომ თითქმის ათასი (1000) წლის შემდეგ ამავე სოფელ ინჩხურში დაიბადა საქართველოს ეკლესიის ვარსკვლავი წმიდა ამბროსი ხელაია, რაც აჩვენებს, რომ დასავლეთ საქართველო-ეგრისი მუდამ, ათასწლეულთა მანძილზე, ქართული ეროვნული ცნობიერების უმძლავრეს კერას წარმოადგენდა.

მართლაც, ივანე მინჩხს ისევე, როგორც ქართული სამყაროს სხვა მოღვაწეებს, წყაროები „ქართველს“ უწოდებდნენ.

ის იყო ქართული ლექსის დიდოსტატი, იმდენად სახელოვანი პოეტი და მუსიკოსი, რომ მისი საგალობლები X ს-ში მთელ ქართულ სამყაროში გავრცელდა.

ის არა მარტო წერდა ტექსტებს (თანამედროვე სიტყვებით რომ ვთქვათ), არამედ მათ ურთავდა მუსიკალურ კომპოზიციებს. უფრო მეტიც, მას შემოუღია ქართული გალობის ახალი ფორმა, ე.წ. „სპადუქნი“ და „მორთულნი“. „სახელდობრ, ეს გალობანი მოიცავს არა ცხრა სალექსო საზომის მონაცვლეობას ცხრა მუსიკალურ კომპოზიციასთან ერთად, არამედ აქვს ხუთი სალექსო საზომი შეწყობილი ცხრა მუსიკალურ კომპოზიციასთან“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, გვ. 672).

მის საგალობელთა შესახებ აღნიშნულია: „თქმულნი ნეტარისა მინჩხისა ქართველისანი“ (იქვე, გვ. 671).

როგორც ითქვა, ივანე მინჩხი წარმოშობით ჭყონდიდის სანახებიდან – ინჩხიდან (ინჩხური) ყოფილა და ამიტომ მისი წარმოშობის ადგილი (ჭყონდიდის ქვეყანა) განუდიდება აფხაზთა მეფე გიორგი II-ს, რომელსაც ძლიერ უყვარდა და პატივს სცემდა ივანე მინჩხს იმიტაც, რომ ჭყონდიდში საეპისკოპოსო კათედრა განუწესებია.

ივანე მინჩხი X საუკუნის 70-იან წლებში გარდაცვლილა (იქვე, გვ. 670). ის იყო რუსთაველის ერთ-ერთი წინამორბედი.

მისი მოღვაწეობა აფხაზეთის საკათალიკოსოში მიუთითებს, რომ არაბულ შემოსევათა ეპოქაშიც კი, დასავლეთ საქართველო იყო ქართული კულტურის უდიდესი კერა. იქ იქმნებოდა უამრავი ქართული სახელმწიფო და საეკლესიო საბუთი, იგებოდა ქართული განსაკუთრებული სტილის ეკლესიები, შესანიშნავი ქართულწარწერიანი ფრესკებით და სხვა, რაც მიუთითებს იმის შესახებ, რომ გადასახედია გაბატონებული წარმოდენა, თითქოსდა, დასავლეთ საქართველო იყო აღმოსავლეთ ქართული კულტურის მომხმარებელი და იქ ქართული კულტურა თითქოს აღმოსავლეთიდან შედიოდა.

გიორგი აფხაზთა მეფისა და იოანე მინჩხის ურთიერთობის მაგალითი აჩვენებს, რომ დასავლეთ საქართველო (ეგრის-აფხაზეთი) თვითონ იყო ქართული კულტურის უდიდესი კერა და შემოქმედი, ტაო-კლარჯეთთან ერთად.

დასავლეთ საქართველოში, კერძოდ, ჭყონდიდში, X საუკუნეში შექმნილ საგალობელს აქვს ზედწერილი „ეს გალობანი მას კარგსა გიორგი მეფესა, დიდსა, დიდითა ვედრებითა აღუწერებთან მინჩხისადა“.

ესაა ის აფხაზთა მეფე გიორგი II (922-957), რომელსაც წერილებს სწერდა პატრიარქი კონსტანტინოპოლისა. აფხაზთა მეფე იყო ქართული ენისა და კულტურის უდიდესი მოყვარული, იმდენად, რომ ის ევედრებოდა („დიდი ვედრებით“ მიმართავდა) თავისი სამეფოს პოეტსა და კომპოზიტორს ივანე მინჩხს, რათა მას დაეწერა ახალი ქართული საგალობლები.

მეორე მხრივ, აფხაზთა მეფეს გიორგი II-ს ნიკოლოზ მისტიკოსიც ევედრებოდა, როგორც წერილებიდან კარგად ჩანს, თავისი მფარველობა არ მოეკლო ალანის ეპარქიისადმი.

მიუხედავად ხვენწა-მუდარისა და შესაბამისი მიმართვისა, ჩანს, გიორგი მეფეს შესაბამისი ყურადღება არ მიუბჟრია უცხო პატრიარქის სათხოვრისადმი. სამაგიეროდ მისი ყურადღება მშობლიურისადმი განსაკუთრებულადაა მიპყრობილი.

აფხაზთა ამ მეფის „ვედრების“ შედეგად ივანე მინჩხს, ვითარცა კომპოზიტორს და პოეტს, შემოუღია დამოუკიდებელი სალექსო საზომები, ე.წ. „სპადუქნი“ და „მორთულნი“, ცხადია, თავისი შესაბამისი მუსიკით (მუსიკალური კომპოზიციით), რომელსაც, როგორც ითქვას, აღტაცებით შეხვედრია მთელი ქართული სამყარო X საუკუნეში, რის გამოც აფხაზეთის გარეთაც ის ძლიერ გავრცელებულა (პ. ინგოროყვა, გ. მერჩულე, გვ. 672).

სინურ ხელნაწერში დაცულ საგალობელს ივანე მინჩხის მიერ დართული აქვს შემდეგი კიდურწერილი: „**წმიდაო გიორგი, შეენიე გიორგი მეფესა წინაშე მეუფეთა მეუფისა და ადიდე**“ (იქვე, გვ. 670).

აფხაზეთის საეკლესიო მიწებთან დაკავშირებით, შეიძლება ითქვას შემდეგი –

აფხაზეთი ისტორიულად ერქვა ტერიტორიას მდ. კლისურას მარჯვენა სანაპიროს ხაზარეთისწყალ-ნიკოფსიის მიმართულებით.

წყაროთა ცნობებით, მე-8 ს-მდე, კლისურას მარცხენა სანაპიროს მხარე მცხეთისაკენ მიმართული (ეგრისი, სვანეთი, თაკვერი, არგვეთი და გურია), შედიოდა ქართლის სამეფოში და ამ დროს მართავდა მეფე მირი თავის ძმა წმ. არჩილთან ერთად.

ანუ, შავი ზღვისპირეთი და მთელი დასავლეთი საქართველო (კლისურამდე) იბერიად, ანუ ქართლად განიხილებოდა შესაბამისი მცხეთური საეკლესიო იურისდიქციით.

ჩვენი მემამტიანე ეპისკოპოსის ლეონტი მროველისა და სხვათა აღწერით, ქართლის მეფე მირის გარდაცვალების (738 წ.) შემდეგ, მისი ანდერძის თანახმად, დასავლეთ საქართველო მდ. კლისურამდე, ვითარცა საუხუცესო ტერიტორია, ერგო მეფის ძმას არჩილ II-ს, ამასთანავე, განსაკუთრებული უფლებები აფხაზეთში (მდ. კლისურიდან ხაზარეთისწყალამდე) მოიპოვა აფხაზთა ერისთავმა ლეონ I-მა, რომელიც პოლიტიკურად გათავისუფლდა ბერძნებისაგან.

ამის შემდეგ მან გადანყვიტა მიელო „ქართლის ერისთავის“ ტიტული. რისთვისაც თავისი სამართავი ტერიტორია (აღნიშნულ კლისურადან ვიდ-

რე ხაზარეთისწყლამდე) შეიყვანა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში იმ პირობით, რომ მას შერთავდნენ მეფის ქალიშვილ გურანდუხტს. პირობის აღსრულების შემდეგ ლეონ I აღმოჩნდა იმ „სიძეთა“ სიაში, რომლებსაც შეეძლოთ ლეგიტიმური უფლება განეცხადებინათ ქართლის (იბერიის) სამეფო ტახტზე. ამ უფლების დამადასტურებელი ერთ-ერთი ნიშანი, კერძოდ, „სამეფო გვირგვინი“ მიიღო კიდევ ლეონ 1-მა ქართლის სამეფო ოჯახიდან.

მაღევე, დასავლეთ საქართველო, კერძოდ, ეგრისი, სვანეთი, არგვეთი და გურია, ვითარცა საუფლისწულო ტერიტორია, გადაეცა გურანდუხტს, ლეონ I-ის მეუღლეს. მაშასადამე, ამ ოჯახის მმართველობით გაერთიანდა მიწები ლიხიდან ვიდრე მდ. კლისურამდე და მდ. კლისურადან ვიდრე ხაზარეთისწყლამდე.

ანუ, ლეონ 1-ისა და გურანდუხტის შეუღლების წყალობით, მათ ოჯახს ამის შემდეგ უკვე ეკუთვნოდა მიწა-წყალი მდ. ხაზარეთისწყლიდან ვიდრე ლიხის ქედამდე და მას ლეგიტიმური სამეფო დინასტია მართავდა.

სამეფო ლეგიტიმაცია აფხაზ მეფეთა ოჯახში გურანდუხტმა მიიტანა.

გურანდუხტის „ვაჟმა“ (ლეონ 1-ის ძმისშვილმა), ანუ ოჯახის პოლიტიკურმა მემკვიდრემ (ლეონ 1-ის უშვილობის გამო), ლეონ მეორემ, აფხაზთა მეფის ტიტული მიიღო, მაგრამ მას სრული უფლება ჰქონდა საქართველოს (ქართლის) სამეფო ტახტზეც ოჯახის „დედის“ (მირ მეფის ქალიშვილის) მხრიდან.

ამ შეუღლებითა და ქართლის სამეფო გვირგვინის მოპოვებით, აფხაზთა მეფეები ხოსროიან-გორგასლიანი მეფეების პოლიტიკური მემკვიდრეები გახდნენ. მათი სამეფო ამავე დროს „საქართველო“ იყო.

მდ. კლისურა ამ შეუღლების შემდეგ უკვე აღარ იყო საზღვარი ბიზანტიასა და საქართველოს შორის. საზღვარმა გადაინია უფრო ჩრდილოეთით.

აფხაზეთის გაფართოების შემდეგ ბიჭვინთა იქცა საეკლესიო ცენტრად მთელი დასავლეთ საქართველოსა. აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია განივრცო აფხაზეთის სამეფოზე.

როგორც ითქვა, ამ გაერთიანებამდე აფხაზთა საერისთავო მოიცავდა ტერიტორიას ხაზარეთისწყლიდან მდ. კლისურამდე, ხოლო შემდეგ აფხაზთა სამეფოს საზღვარმა გადმოინია ლიხის ქედამდე, რამაც წარმოქმნა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქცია მთელ დასავლეთ საქართველოზე. როგორც აღინიშნა, ქართველთა კურაპალატმა (826-876) ბაგრატ მეფემ, უკვე ლეგიტიმურად „განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“, რაც იმას ნიშნავდა, რომ, ამ განჩინების წყალობით, ქართული ეკლესია უკვე ორი სამიტროპოლიტო ოლქისაგან, ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებისაგან შედგებოდა.

ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები საუკუნეთა მანძილზე წარმოადგენდა ქართული ეკლესიის ორ ფრთას, რომელზე დაყრდნობითაც სულიერად ძლიერდებოდა და მალლდებოდა ქართველი ერი.

თავისი ჩამოყალიბებისას აფხაზეთის ეკლესიამ მცხეთიდან მიიღო მიწები კლისურადან ვიდრე ლიხამდე.

ჩამოყალიბებისას აფხაზთა საკათალიკოსომ ქართლის საკათალიკოსოსაგან პ. ინგოროყვას თანახმად, მიიღო მხოლოდ არგვეთის მიწები, ჩემი აზრით კი, მიწა-წყალი მდ. კლისურიდან ლიხამდე, სადაც იქამდე ხორციელდებოდა არა ბერძნების იურისდიქცია, არამედ მცხეთისა, წირვა-ლოცვის ქართული ენით.

როგორც ითქვა, აფხაზეთის საკათალიკოსო, ისტორიულად, ყოველთვის ზოგად ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, ქართული ეკლესიის მეორე ნაწილი იყო ქართლის საკათალიკოსო.

ზოგადად, ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო-საეკლესიო სამართლით, საერთო სჯულისკანონით, საერთო ქართული საღვთისმსახურო ენით, საერთო ტრადიციებითა და საქართველოს პატრიარქის საერთო მეთაურობით. ამ ორ პირველიერარქს შორის ერთს უხუცესი, ხოლო მეორეს უმრწემესი ეწოდებოდა.

ერთიან ქართულ ეკლესიაში წოდება „კათალიკოსი“ შეესაბამებოდა ბერძნული საპატრიარქოების „მიტროპოლიტის“ წოდებას.

როგორც ბერძნული საპატრიარქოს მიტროპოლიტს უშუალოდ ექვემდებარებოდნენ თავისი ეპისკოპოსები, ასევე ქართლის კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ აღმოსავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო აფხაზეთის კათალიკოსს – დასავლეთ საქართველოს ეპისკოპოსები, ხოლო ორივე ეს საკათალიკოსო ერთიანი ქართული ეკლესიის საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულები (სამიტროპოლიტო ოლქები) იყო.

როგორც ითქვა, მათი ზემდგომი საეკლესიო ინსტიტუტი იყო საერთო სჯულისკანონისა და საეკლესიო სამართლის შემუშავებელი ადგილობრივი საეკლესიო კრებები.

ეს საკათალიკოსოები აღიარებდნენ ასევე უპირატესი პირველიერარქის ავტორიტეტს. მას „უხუცეს პატრიარქს“ უწოდებდნენ. მისი მოვალეობა იყო უზუნველყო სრულიად საქართველოს ეკლესიაში (ე.ი. ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოებში) საერთო სჯულისკანონის დაცვა, საჭიროების შემთხვევაში, ახალი საერთო კანონების შემუშავება (მაგ. XVI ს-ის „სამართალი კათალიკოსთა“).

აღსანიშნავია, რომ საეკლესიო კრების მიერ აფხაზეთისა და ქართლის კათალიკოსთა მონაწილეობით გამოცემულ კანონებს მთელს საქართველოში (ცხადია, აფხაზეთშიც) სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა სამოქალაქო სამართლის სფეროშიც.

ზოგიერთ საეკლესიო-საკანონმდებლო კრებას მიღებული აქვთ კანონები, რომელნიც უფრო საერო-სამოქალაქო სამართლის სფეროს განეკუთვნებოდა, ასეთებია მაგალითად, სასჯელთა ჩამონათვალი ქურდობისათვის, ყაჩაღობისათვის და სხვა მსგავსი. როგორც აღინიშნა, ამ კანონებს სავალდებულოდ აღსასრულებელი ძალა ენიჭებოდა.

„უხუცეს“ პირველიერარქად, ანუ „საქართველოს პატრიარქად“, როგორც წესი, ირჩევენ მცხეთელ კათალიკოსს, მაგრამ განსაკუთრებულ შემთხვევებში **ბიჭვინთელ, ანუ აფხაზთა კათალიკოსს გადაეცემოდა ეს ტიტული („საქართველოს პატრიარქი“).**

მაგალითად, შაჰ-აბასის შემოსევების შემდეგ (XVII საუკუნესა და XVIII ს. დასაწყისში) აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფოებმა დაკარგეს სუვერენიტეტი (მუსლიმანური მმართველობის ქვეშ მოექცნენ), ხოლო დასავლეთ საქართველო ძველებურად მართლმადიდებელ მეფე-მთავართა მიერ იმართებოდა.

ამ ფაქტმა გაზარდა დასავლეთ საქართველოს მმართველთა (მეფეთა და კათალიკოსთა) ავტორიტეტი, რაც მათ ტიტულატურაშიც აისახა. მაგალითად, აფხაზეთის კათალიკოსთა ტიტულატურაში გამოჩნდა ტიტული „საქართველოს პატრიარქი“, უცხოური წყაროების თანახმად, ამ ეპოქაში აფხაზეთის კათალიკოსი სრულიად საქართველოს (იბერიის) უხუცეს (უპირატეს) პირველიერარქად ითვლებოდა, მაგალითად, ანტიოქია-იერუსალიმის პატრიარქი დოსითეოსი (XVII ს.) ამის შესახებ წერდა –

„იბერიაში ორი ავტოკეფალური არქიებისკოპოსია, რომელთაც ქართველები უწოდებენ კათალიკოსებს. ქვემო იბერია, რომელსაც ძველად კოლხეთსა და ლაზიკას უწოდებდნენ, აქვს ეპარქიები იმერეთში, გურიაში, სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთსა და მესხეთის ნაწილში... ზემო და ქვემო იბერიას შორის საზღვარი არის ქედი... ქვემო იბერიის კათალიკოსი პატივით უფრო მეტია ზემო იბერიის კათალიკოსზე... **იბერები ქვემო იბერიის კათალიკოსს მიიჩნევენ უფროს კათალიკოსად, რადგანაც მეფე, ე.ი. იმერეთის თავი, მათთან იწოდება მეფეთა-მეფედ**“ (სარდელი მიტროპოლიტი მაქსიმი, ქართული ეკლესია და მისი ავტოკეფალა, „თეოლოგია“, ათენი, 1966 წ. გვ.48, თარგმანი ბერძნულიდან რუსულად, 1981).

XVIII საუკუნის II ნახევარში აღსდგა აღმოსავლეთ საქართველოში სახელწიფოებრივი სუვერენიტეტი და სამეფო ტახტი კვლავ მართლმადიდებელმა ხელმწიფეებმა დაიჭირეს. ამ ფაქტმა ძველი ავტორიტეტი დაუბრუნა მცხეთელ კათალიკოსს და ის ძველებურად „უხუცეს“ პირველპატრიარქად იქცა ქართულ საეკლესიო სამყაროში, რაც ცხადია, საეკლესიო სამართლის სფეროშიც აისახა,

მაგალითად, აფხაზ კათალიკოსთა ტახტზე მჯდომი წმ. დოსითეოს ქუთათელის დროს ანტონ კათალიკოსის დიკასტერიის (საეკლესიო სასამართლო) სამართალის სფეროში შედიოდა აღმოსავლეთთან ერთად დასავლეთ საქართველოც (მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე, საქართველოს საეკლესიო კრებები, ტ. 3).

XIX ს-ში მთელი ეს სისტემა მოიშალა, რადგანაც საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია გააუქმა რუსეთის საიმპერატორო ხელისუფლებამ.

1917 წლის რუსეთის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, 1917 წლის 25

მარტის აქტის საფუძველზე აღდგენილად გამოცხადდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალია.

ავტოკეფალიის გამოცხადების შემდეგ საეკლესიო კრებამ ეკლესიის პირველიერარქს მიანიჭა სრულიად საქართველის კათალიკოს პატრიარქის ტიტული. ამის შემდეგ ტიტული მიტროპოლიტი აღნიშავდა მხოლოდ პატივს ეპისკოპოსისა და არა იერარქიულ თანამდებობას. ეს ტიტული მხოლოდ საეპისკოპოსო ჯილდოს წარმოადგენს.

დასკვნა

სხვადასხვა წყაროს, მათ შორის, კონსტანტინოპოლის პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილების ანალიზიდან ჩანს, რომ აფხაზეთის საკათალიკოსო, ვითარცა ქართული ეკლესიის ერთ-ერთი ადმინისტრაციული ერთეული (ბერძნული სამიტროპოლიტოს ფარდი) დააარსა საქართველოს საეკლესიო მმართველობამ, რაც ხელმწიფის კარის მიერაც იქნა დადასტურებული („ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოზი აფხაზეთს“ (ქ.ც. 1955, I, გვ. 255), დასავლეთ საქართველო (მდ. კლისურამდე) იმთავითვე ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა (IV ს-დანვე), აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბებამ წარმოქმნა საფუძველი ქართული ეკლესიის აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსებისა. ამ საკათალიკოსომ აფხაზეთის სამეფოს საზღვრების შესაბამისად მოიცვა მინა-წყალი ასევე ე.წ. „აფხაზეთის ალანიისა“, რადგანაც ეს სახელი „ალანია“ ერქვა მთიან ტერიტორიას კლისურადან ბიჭვინთამდე. აქ მდებარე ანაკოფიის ნავსადგური (ციხე-ქალაქი) ბიზანტიას აკავშირებდა კავკასიის ალანიასთან, სადაც შედიოდა გზა ანაკოფიიდან არხიზ-ზელენჯუკისაკენ და ყუბანის სათავეებამდე. აქ სურდა კონსტანტინოპოლის პატრიარქ წმ. ნიკოლოზ მისტიკოსს თავისი „ალანიის ეპარქიის“ დაარსება, მაგრამ 930 წელს მისი მისიონერები ალანიიდან გააძევეს „ალანიის მეფეებმა“, აფხაზ მეფეთა ფარული მხარდაჭერით.

მიზეზი ამისა ის იყო, რომ აფხაზთა მეფეები საკუთარ ეკლესიად მიიჩნევდნენ აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ამიტომაც კონსტანტინოპოლის ეკლესიის გაძლიერებას ამ მიმართულებით საკუთარი გავლენის შემცირებად თვლიდნენ.

შესაბამისად, წმ. ნიკოლოზ მისტიკოსის თხოვნებს აფხაზ მეფეთა მიმართ არ ჰქონდა მხარდაჭერა, პირიქით, აფხაზთა მეფეებმა ბიზანტიური საეკლესიო გავლენის გადასაფარად საჭიროდ მიიჩნიეს ბიჭვინთაში ქართული სტილის კათედრალის აგება, გადმოიტანეს აქ საკათალიკოსო საყდარი და გარდა ამისა დიდებული ქართული სტილის ეკლესიები ააგეს კავკასიის ალანიაში – არხიზ ზელენჯუკში, სენცსა და შუანაში, ასევე სხვა მრავალი ეკლესია აფხაზეთის ალანიაში, ანუ ანაკოფიის მახლობლად.

930 წლიდან ვიდრე 1033 წლამდე ანუ ამ წლის შემდეგ, 1033 წლიდან ანაკოფია და მომიჯნავე კავკასიის ალანია გადავიდა ბიზანტიის სახელმ-

ნიფოს იურისდიქციაში აღდე დედოფლის და უფლისწულ დემეტრეს ღალატის გამო.

კავკასიის ალანიაში პოლიტიკური მდგომარეობის შესაბამისად დაარსდა ბიზანტიური ალანიის ეპარქია. ამის შემდეგ, ანუ 1033 წლიდან უკვე აგებულ სენტის ტაძარში და ასევე ანაკოფიაში გაკეთდა ბერძნული წარწერები, ეს ეკლესიები ხელახლა აკურთხეს ბერძენმა სასულიერო პირებმა.

მაგრამ პოლიტიკური ვითარება კვლავ შეიცვალა.

ბიზანტიელთა ხელში ანაკოფია და კავკასიის ალანია იყო 1033 წლიდან ვიდრე, დაახლოებით 1081 წლამდე.

საქმე ისაა, რომ თურქ-სელჯუკებთან დამარცხების გამო 1074 წელს ბიზანტიამ საქართველოს სახელმწიფოს უკან დაუბრუნა ანაკოფიისა და ტაოს წართმეული ციხეები გრიგოლ ბაკურიანისძის ხელითა და, ასევე მარიამ ალანელის შემწეობით.

ამის შემდეგ, ვინაიდან ბიზანტიამ სახელმწიფოებრივად ცნო საქართველოს სამეფოს უფლებები ანაკოფიაში (შესაბამისად მის მიმდგომ აფხაზეთის ალანიას და კავკასიის ალანიაში), ამიტომაც, ჩანს, ისევ მარიამ ალანელის ნებით, მისმა შვილობილმა იმპერატორმა ალექსი კომნინმა სამყოფელი ადგილი წაუნაცვლა (მოუნაცვლა) ბერძნულ ალანიის ეპარქიას. კერძოდ, სავარაუდოდ 1081 წლისათვის კავკასიის ალანიის ეპარქია გადაადგილებულ იქნა, იქვე, დონის სტეპებში, ანუ საქართველოს სახელმწიფოს გარეთ, მაგრამ კვლავ ალანთა სამომთაბარეო სტეპურ ქვეყანაში მდ. დონის პირზე.

ვინაიდან აქაური ალანები მწყემსური ცხოვრებით ცხოვრობდნენ, ანუ მომთაბარეები იყვნენ, მათ არ გააჩნდათ ქალაქები არც ალანთა ეპისკოპოსის კათედრისათვის,

ამის გამო ალანთა ეპისკოპოსს საკათედრო ქალაქად განუსაზღვრეს ქალაქი ძალზე დაშორებულ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტთან ახლოს სოტეოროპოლისში.

სენტის ტაძარში ბერძნული წარწერა შესრულებულია ეპარქიის გადაადგილებამდე, სავარაუდოდ 1080 წელს, და წარწერაში ნახსენები იმპერატორი ნიკიფორე არის მარიამ ალანელის მეუღლე ნიკიფორე (ნიკიფორე III ბოტანიატე და არა ნიკიფორე ფოკა), სენტის ამავე წარწერაში ნახსენები კონსტანტინე არის თანაიმპერატორი მარიამის ვაჟი კონსტანტინე დუკასი, ხოლო მარიამი არის მარიამ ალანელი, რომელსაც ამ წარწერაში მაღალი ტიტულით მოიხსენიებენ.

17

სენთის ეკლესიის წარწერა

ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მართა-მარიამის უცნობი წარწერა სენთის ტაძარში

სენტის შესანიშნავი ქართული სტილის ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესია მდებარეობს ჩრდილოეთ კავკასიაში – რუსეთის ფედერაციის ყარაჩაი-ჩერქეზეთის თებერდას ოლქში.

ამ ეკლესიის ბერძნული წარწერა ამჟამად არასწორადაა გაანალიზებული, თითქოსდა, იქ იხსენიება ბიზანტიის იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა, სინამდვილეში კი, ამ წარწერაში იხსენიებიან ბიზანტიის დედოფალი მართა-მარიამი („მარიამ ალანელი“), მისი მეუღლე იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მისი შვილი, თანაბასილევსი კონსტანტინე და, სავარაუდოდ, სახელი ალანიის იმჟამინდელი მფლობელის, მარიამის ძმისშვილის პრინც დავითისა (შემდგომი აღმაშენებელის), რომელსაც, შესაძლოა, ბიზანტიის უმაღლესმა მმართველმა დედა-დედოფალმა მარიამ ალანელმა ეკსუსიოკრატორის წოდება მიანიჭა.

საქართველოს მეფის ბაგრატ მე-4-ის ქალიშვილს მარიამს ბიზანტიაში „ალანელი“ უწოდეს, რადგანაც მისი დედა ბორენა ალანელი იყო, ალანიის მეფის ურდურეს ქალიშვილი (დაი ალანთა მეფე დორლოელისა). ბორენა ალანელის მამულები, ანდა ციხე-ქალაქები, ჩანს, იქცა მისი ქალიშვილის, საქართველოს მეფის ასულის მართა-მარიამის მემკვიდრეობად, ანუ ალანიაში მას საფლობელოები გააჩნდა, შესაბამისად, აქედან უნდა მოდიოდეს მისი სახელი „ალანელი“ და ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“. ჩანს, მან (დედა-დედოფალმა) თავის შვილ კონსტანტინესაც მიანიჭა ეს წოდება, რომელიც იყო თანაიმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატისა მისი იმპერატორობის დასაწყისში (მოღწეულია ბეჭედი წარწერით „კონსტანტინე-ალანიის ეკსუსიოკრატორი“). მის გარდა, ჩანს, ეკსუსიოკრატორის წოდება მიანიჭა ასევე, თავის ძმისშვილის, გიორგი მეფის ძეს, იმჟამად პრინც დავითს (შემდგომ აღმაშენებელს),

ეკსუსიოკრატორის წოდებით უნდა იყოს მოხსენებული სენტის ტაძრის წარწერაში მარიამ ალანელი **Μαρίας ἑξουσ[η]ακράτ[ο]ρίσσης** და მისი შვილი თანაბასილევსი კონსტანტინე **Βασίλ[ε]ίου καὶ [Κωνσταντίνου]**, ხოლო ამ წარწერაში ნახსენები ნიკიფორე ბასილევსი **βασίλ[ε]ίας Νικηφόρου**, არის არა ნიკიფორე ფოკა, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მეუღლე მარიამ ალანელისა (ნიკიფორე III ბოტანიატე, ბიზანტიის იმპერატორი 1078-1081 წლებში).

ჩანს, სენტის წარწერა გაკეთებულია დაახლოებით 1078-1080 წლებში, რადგანაც 1081 წელს იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი ტახტიდან ჩამოაგდეს, რადგან თანაბასილევსის წოდება ჩამოართვა დედოფალ მარიამ ალანელის შვილს კონსტანტინეს.

სენტის ტაძრის წარწერა მარიამ ალანელის, მისი შვილისა და მეუღლის მოხსენიებით ასეთია-

+ Ένεκεν[ισ]θ(η), ένεάσ[θ(η)] ό να[δς] τ(ης)
 ύπεραγίας θ(εοτόκ)ου έπ(η) βασηλ[είας]
Νηκηφώρου, Βασηλ[είου] και [Κωνσταντίνου]
 κ(ε) Δα(υ)δ έξουσ(η)ακράτ(ος) [Αλανίας
 κ(αι) Μαρίας έξουσ(η)ακράτ(ο)ρίσσης
 μ]ην(η) Απρη(λίου) β', ήμέρ(α) άγ(ή)ου Α[ντιπάσχα (?)
 δ(η)ά χ(η)ρ(ε)ς Θεοδ(ω)ρου, μητ(ρ)οπο-
 λ(ίτου) καθ(η)γ(α)σμέν(ου) Αλανί(ας), άπ(δ) κ(τί-
 σε(ας) κό(σμου) έτ(ους) ςουσγ'. Αν[ε-
 γράφε]το δ(η)ά χ(η)ρ(ε)ς [τοῦ δ(ε)ϊνο(ς)
 άποκρ(η)σ(ιαρίου) πατρ(ικίου).

მაშასადამე, სენტის ტაძარში, ჩვენი კვლევით, გვაქვს წარწერა ბიზანტიის დიდი დედოფლის მარიამ ალანელის, საქართველოს მეფის ასულის, მოხსენიებით.

შესავალი

სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას შესანიშნავი ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიები ოდესღაც მდებარეობდა ისტორიული საქართველოს მიწა-წყალზე აფხაზეთის ჩრდილოეთ სამეზობლოში. ლ.ლავროვის გამოკვლევის თანახმად, მართალია, ამ ტერიტორიას „კავკასიის ალანია“ ერქვა, მაგრამ თათარ-მონღოლთა შემოსევების შემდეგ, მე-13 საუკუნიდან ის დასახლებული იყო არა ალანებით, არამედ სვანებით, ვიდრე თითქმის ბოლო დრომდე. ლავროვის სიტყვით, მონღოლთა მიერ ალანების დამარცხებისა და განდევნის შემდეგ კავკასიის ალანიის მიწა-წყალი სვანებით იყო დასახლებული და აღნიშნულ შესანიშნავ ეკლესიებს პატრონობდნენ, მე-18 საუკუნეშიც კი ზოგიერთი ეკლესია კვლავ მოქმედი იყო და იქ ქართულენოვანი ლოცვა არ იყო შეწყვეტილი, ამიტომაც, მაგალითად, ამჟამად ამ ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხები შოანას ტაძარს „სვანების ეკლესიას“ უწოდებენ. კერძოდ, ყარაჩაელ-ბალყარულად „სუანა კილისა“, ხოლო ოსურად „სუანი უარსტირჯ“.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский_храм

სვანთა მიერ პატრონობის გამო მოღწია მე-19 საუკუნემდე შესანიშნავი სახით სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ეკლესიებმა,

მათ პატრონობდნენ ქართველები და დანიშნულების შესაბამისად იყენებდნენ, მიუხედავად თემურ ლენგის, ყირიმელი ხანებისა თუ ადიღეური ტომების დევნისა ზოგიერთ ამ ეკლესიაში სანთელი არ ქრებოდა და ქართულენოვანი ლოცვა ბოლომდე ისმოდა. მე-19 საუკუნიდან კი, რაც ამ ეკლესიებს რუსული ხელისუფლება დაეპატრონა, ყველა ტაძარში განადგურდა სიძველის ნაშთები, მათ შორის ქართული ნაკვალევი, იგულისხმება მათი შელესვა, ანუ ძველი ფრესკების განადგურება, ამ ფრესკებზე კი უთუოდ იყო ქართული წარწერები, ისევე, როგორც ამ ეკლესიიდან სულ რამდენიმე ათეული კილომეტრით დაშორებულ სვანეთსა თუ აფხაზეთის ეკლესიებში არის ქართული წარწერები.

კავკასიის ალანიაში მე-19 საუკუნიდან საგანგებოდ ნადგურდებოდა ქართული ნაკვალევი, ისევე, როგორც ამჟამად ჩვენს თვალწინ ნადგურდება ოკუპირებულ აფხაზეთსა და სამაჩაბლოში, ასევე საინგილოსა და ლორე-ტაშირში.

დანერგეს თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა, საქართველოს მეზობლად, კავკასიის მთებში არსებობდა ძლიერი ალანიის ეპარქია, რომლის ეკლესიები არა ქართული, არამედ ალანური საეკლესიო არქიტექტურითაა ნაგები.

ასეთი მტკიცებანი ისე მრავალმხრივი, უხვი და მრავალფეროვანია, რომ თვით გამოჩენილი რუსი მეცნიერი ვ.ვ. ვინოგრადოვიც კი შეშფოთდა, ის წერდა, „რუსი მეცნიერების მიერ გადაჭარბებით ფასდება ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ბიზანტიური დომინანტობა და პირიქით, არ სურთ ცნობა საქართველოს გავლენისა ამ რეგიონში“.

В 1988 г. опубликована статья В. В. Виноградова, критикующая автора этих строк за **преувеличение** «политико-конфессиональной доминанты Византии» на Северо-Западном Кавказе и за **непризнание влияния Грузии** в данном регионе (60, с. 16–169). 60. Виноградов В. В. О реальности грузинского влияния на Северо-Западном Кавказе в X–XIII вв. «Мацне». Серия истории, археологии, этнографии и истории искусства. Тбилиси, 1988, 2. <http://iratta.com/alans/1003-06-alanija-i-vizantija.html>

ასეთი მიდგომის შედეგად ალანიის ეპარქიის ისტორიის მკვლევრები თვალს არიდებენ საისტორიო წყაროებს, მაგალითად, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველ აქტებს ალანიასთან დაკავშირებით.

მაგალითად, იმპერატორმა ალექსი კომნინმა 1081 წლისათვის გამოსცა ქრისობული – სახელმწიფო ბრძანება, რომლის მიხედვითაც, ალანიის ეპარქია შეუერთდა სოტირიუპოლის საარქიეპისკოპოსოს.

„по хрисуулу императора Алексея Комнина (1180 – 1183 гг.) и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя“

<http://iratta.com/alans/1003-06 –alanija –i –vizantija.html>

კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, ამჟამად რუსული ისტორიოგრაფია დარწმუნებით ნერგავს აზრს, რომ კავკასიის ალანიის ეპარქია წარმოადგენდა ძლიერ საეკლესიო ერთეულს და მასთან არვითარი კავშირი არ გააჩნდა ქართულ ეკლესიასა და კულტურას.

თუ ასე იყო, მაშინ ისმის კითხვა, რატომ შეუერთა ბიზანტიის ხელისუფლებამ ალანიის საეკლესიო ერთეული სოტირიუპოლის საარქიეპისკოპოსოს, თანდართული განმარტებით, რომ ალანიაში არ არსებობდა ქალაქები?

ეს კითხვა არსებითია და ამ კითხვაზე პასუხი იქვე, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტებშია მოცემული, მაგრამ, როგორც წესი, მას თავს არიდებენ, ანუ ჩქმაღავენ რუსი მეცნიერები და მათი სეპარატისტი სატელიტები.

კონსტანტინოპოლის წმიდა სინოდის აქტებიდან ჩანს, რომ ის ალანია, სადაც მდებარეობდა ალანიის ეპარქია სრულიად განუვითარებელი იყო, მის ხალხს არა თუ დიდებული ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიების აგება, არამედ საცხოვრებელი სახლებიც კი არ გააჩნდა, მათ არ ჰქონდათ ქალაქები და სოფლებიც კი!

რატომ?

ამის მიზეზი იყო ამ ეპარქიაში მცხოვრები ალანების ნომადური („მწყემსური“) ცხოვრება, ანუ აქაური ალანები მომთაბარე-მესაქონლეები იყვნენ, დროდადრო, წელიწადში რამდენჯერმე, საცხოვრებელ ადგილს იცვლიდნენ, ერთი ადგილიდან სხვა ადგილას გადადიოდნენ უკეთესი საძოვრისა და ასევე წყლის ძიებაში.

ისინი კარვებში ცხოვრობდნენ, ამიტომაც არც ქალაქები, სოფლები და არც ქვის ეკლესიები გააჩნდათ. ამის შესახებ 1347 წლის წმ. სინოდის აქტი 114 წერს –

«определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (*Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867 .с. 447*).

<http://iratta.com/alans/1003-06 –alanija –i –vizantija.html>

კერძოდ, 1347 წლის წმ. სინოდის აქტი 114 წერს – „იმპერატორის ქრისობულით ქ. სოტრიოპოლი განისაზღვრა ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად, რადგანც მას ალანიაში არ გააჩნია საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა იმ მიზეზის გამო, რომ იქაური ხალხი მწყემსურია (მომთაბარეა)“ (*Древние акты Константинопольского патриархата, относящиеся к Новороссийскому краю. ЗООИД, т. VI. Одесса, 1867. с. 447*).

იმპერატორი, რომელმაც სოტერიოპოლი ალანიის მღვდელმთავრის კათედრად გამოაცხადა იყო ალექსი კომნინი, ბიზანტიის ქართველი დეოფლის მართა-მარიამის, ანუ მარიამ ალანელის შვილობილი.

„по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180 – 1183 гг.) и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя“

http://iratta.com/alans/1003_06-alanija-i-vizantija.html

სოტერიოპოლი მდებარეობდა ბიზანტიის იმპერიის საზღვრებში, ტრაპეზუნტის რეგიონში, საქართველოს სამხრეთ საზღვართან ახლოს, დღევანდელ ლაზისტანში, ალანიიდან ძალზე შორს.

ამ ქრისობულსა და სინოდის მრავალ აქტში მითითებულია, რომ ალანიაში მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკუთარი საკათედრო ქალაქი, რადგანაც ამ ალანიაში საერთოდ არც კი არსებობდა ქალაქები იქაური ალანების მომთაბარეობის გამო. ანუ ალანიაში არც XI ს. 80-იან წლებში და არც შემდეგ მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკათედრო ტაძარი.

ასე გვამცნობს უეჭველი საისტორიო წყარო.

თუ ასე იყო, მაშინ არ მართლდება რუსი მეცნიერები და მათი სატელიტი ისტორიკოსები, რომელნიც საპირისპიროს გვიმტკიცებენ შესანიშნავი ქვის ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიებით დამშვენებული დიდი და ძლიერი ალანიის შესახებ, რომელსაც, თითქოსდა, ბიზანტიელებმა ბიჭვინთის სამღვდელმთავრო, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოც კი მიუერთეს.

აფხაზეთის ოკუპაციის შემდეგ რუსი ისტორიკოსების ერთი გავლენიანი ნაწილი და შესაბამისად, მათი კავკასიელი ისტორიკოს-სატელიტები ამკვიდრებენ მტკიცებას, რომ თითქოსდა, აფხაზეთის საკათალიკოსო არა ქართული, არამედ ბიზანტიური საეკლესიო ერთეული იყო, იმდენად სუსტი, რომ ის ბიზანტიის ხელისუფლებამ მიუერთა ალანიის ეპარქიას.

ამგვარი მეთოდებით დაამკვიდრეს თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა, ბიჭვინთის საკათალიკოსო კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა მაშინ, როცა დაარსებისთანავე ის (აფხაზეთის, ანუ ბიჭვინთის საკათალიკოსო) ქართული ეკლესიის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა, რომლის მეორე ნაწილი იყო მცხეთის საკათალიკოსო, მათ აერთიანებდათ საერთო სჯულისკანონი, საეკლესიო სამართალი, ქართული ლიტურგიკული, ანუ საღვთისმსახურო ენა, ამიტომაცაა აფხაზეთის საკათალიკოსოდან გამოსული უამრავი საბუთი მხოლოდ და მხოლოდ ქართულენოვანი, ხოლო ეკლესიათა კედლების წარწერები ასევე ქართულენოვანი, აფხაზეთის საკათალიკოსოს ყველა ძველი ცნობილი ღვთისმსახური ქართული გვარების მატარებელია.

რაც შეეხება ალანიის ეპარქიას, როგორც აღინიშნა, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები ამტკიცებს, რომ ალანიის

მღვდელმთავარს არ გააჩნდა საკუთარი კათედრა, საკუთარი საკათედრო ქალაქი იქაური ალანების ნომადური ცხოვრების, ანუ მომთაბარეობის გამო. აღინიშნა ასევე ისიც, რომ რუსი ისტორიკოს-მკვლევრები საპირისპიროს ამტკიცებენ, რომ თითქოსდა, ალანიის მღვდელმთავარს საუკუნეთა მანძილზე, მათ შორის თათარ-მონღოლთა შემოსევების შემდეგაც, გააჩნდა საკათედრო ქალაქი – არზიზ ზელენჯუკი და საკათერო ტაძარიც ამ ქალაქში. მაშასადამე, ან რუსი მკვლევრები ცდებიან, ანდა სინოდის აქტებია არასწორი.

სარწმუნოა სინოდის აქტები, რომ ალანიის მღვდელმთავარს ალანიაში ნამდვილად არ გააჩნდა საკათედრო ქალაქი, რადგანაც ქალაქი სოტერიოპოლი ტარპეზუნტის ოლქში, ანუ ლაზიკაში რეალურად წარმოადგენდა ალანიის მღვდელმთავართა კათედრას რამდენიმე საუკუნის მანძილზე. ასე რომ, ზოგიერთი რუსი ისტორიკოსის კვლევების უმთავრესი დასკვნები ალანიის ეპარქიის მიმართ არასწორია, თუმცა კი მათი ეს მტკიცებანი საყოველთაოდაა აღიარებული.

ჩვენი კვლევა განსხვავებულია, ის წარმოადგენს სიახლეს, კერძოდ, ალანიის ის ეპარქია, რომლსაც ეხება კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის ძველი აქტები, მდებარეობდა არა კავკასიის მთებში, ანაკოფიის მახლობლად, არამედ დონის სტეპებში, ყირიმის აღმოსავლეთ მხარეს.

აქ (დონისპირეთში, ყირიმის აღმოსავლეთ მხარეს) ალანიის ეპარქია დაარსებულ იქნა 1080-იანი წლების დასაწყისში იმპერატორ ალექსი კომნინის მიერ, კერძოდ, კავკასიიდან აქ, დონისპირეთის სტეპებში, მოხდა ალანიის ეპარქიის ადგილმონაცვლება (გადაადგილება) იმპერატორის (ალექსის) მიერ.

ეპარქიის ადგილმონაცვლება (релокация епархии – перемещение, переместиться) იშვიათად ხდებოდა, მაგრამ ასეთი ფაქტები არსებობდა.

ალანიის ბერძნული ეპარქიის ადგილმონაცვლების ძირითადი მიზეზი იყო დიდი პოლიტიკური ცვლილება, კერძოდ, ანაკოფიის ციხე-ქალაქი, რომლიც კავკასიის ალანიის ბიზანტიასთან დამაკავშირებელ საზღვაო პორტს წარმოადგენდა, 1074 წლიდან საქართველოს სახელმწიფოს შემადგენლობაში აღმოჩნდა, თვითონ ბიზანტიური არმია ამის პარალელურად მანასკერტის ბრძოლებში დამარცხდა თურქ-სელჯუკებთან და ბიზანტიას არც ძალა და არც სურვილი გააჩნდა ანაკოფიისა და კავკასიის ალანიის გამო დაპირისპირებოდა საქართველოს. ამასთანავე, ამ დროს ბიზანტიის საგარეო თუ საშინაო პოლიტიკას თითქმის წარმართავდა და აკონტროლებდა საქართველოს იმჟამინდელი მეფის დაი მართა მარიამი (მარიამ ალანელად წოდებული). ამის გამო 1074 წლიდან კავკასიის ალანიის მიწა-წყალი ანაკოფიასთან ერთად აღიარებულ იქნა ვითარცა საქართველოს სახელმწიფოსა (და მისი ეკლესიის) ნაწილი, ხოლო ალანიის ეპარქიას აქედან ადგილი მოუნაცვლეს და ის

გადაადგილეს მახლობლად, დონისპირეთის სტეპებში, როგორც აღინიშნა 1080-იანი წლების დასაწყისში.

ამ წლებში ალანიის ეპარქიის ადგილმონაცვლეობის ინიციატორი უნდა ყოფილიყო საქართველოს მეფის, გიორგი II-ის დაი, ბიზანტიის ცნობილი და გავლენიანი დედოფალი მარიამ ალანელი. ამის შემდეგ (ანუ 1080-იანი წლების დასაწყისიდან) ალანიის ყოფილი ეპარქიის მიწა-წყალი ანაკოფიასთან ერთად გადავიდა საქართველოს სახელმწიფოსა და მისი ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო დონისპირეთის ალანიის ეპარქია იმართებოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მიერ.

მაშასადამე, კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, 1080-იან წლებამდე კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ალანიის ეპარქია წყვეტილებით მდებარეობდა კავკასიის მთებში ანაკოფიასთან ახლოს, ხოლოს ამის შემდეგ, ანუ 1080-იანი წლებიდან ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლეს, ის გადაადგილებულ იქნა მახლობელ დონის სტეპებში, სადაც ალანები მომთაბარეობდნენ, ხოლო კავკასიის ალანია ამის შემდეგ, საუკუნეთა მანძილზე, შედიოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში.

ჩვენი კვლევით, რომელიც აქვეა მოცემული, სენტის ტაძარის ვრცელი ბერძნული საქტიტორო წარწერა შესრულებულია ალექსი კომნენის წინამორბედი იმპერატორის ნიკიფორე ბოტინატისა და მისი მეუღლის, მარიამ ალანელის დროს (1078-1080 წლებში და არა ნიკიფორე ფოკას დროს 963-969 წლებში), იმ მიზნით, რათა განემტკიცებინათ კავკასიის ალანიაში ბიზანტიური ეკლესიის გავლენა, მაგრამ, როგორც აღინიშნა, ვითარება სწრაფად შეიცვალა (1071 წლიდან) ბიზანტიის საზიანოდ თურქ-სელჯუკების გამარჯვებათა გამო.

ანაკოფიისა და მისი მიმდებარე კავკასიის ალანიის გადმოცემა ბიზანტიელთა მიერ არ წარმოადგენს გამონაკლისს, ამავე წლებში (1074 წლის შემდეგ) ბიზანტიამ სამხრეთ საქართველოს სანაპირო ციხესიმაგრეები და ციხე-ქალაქები ტაოსა და „იბერიის თემში“ ასევე დაუბრუნა საქართველოს, იგივე პროცესი განხორციელდა საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთით, ანკოფიასა და მათ შორის კავკასიის ალანიაშიც, ისინიც საქართველოს გადმოეცა, ამის გამო ალექსი კომნენის დროს, როგორც ითქვა, ადგილი მოუნაცვლეს ალანიის ეპარქიას და ის კავკასიის მთებიდან გადაიტანეს, ანუ გადაადგილეს დონის სტეპებში.

როგორც აღინიშნა, წინა იმპერატორს, ნიკოლოზ ბოტინატს სურდა ალანიის ეპარქიის ყოფნა კავკასიის მთებში და შესაბამისი წარწერაც ამიტომ გაჩნდა სენტის ტაძარში, მაგრამ შემდეგი იმპერატორის, ალექსის დროს ვითარება მკვეთრად შეიცვალა და მან გადაწყვიტა ამ ეპარქიისათვის ადგილი მოენაცვლებინა და კავკასიიდან გადაეტანა დონისპირეთში.

აღსანიშნავია, რომ ეპარქიათა ადგილმონაცვლება არ იყო უჩვეულო საქმე, სხვა ეპარქიებსაც მოუწევდა ადგილმდებარეობა, რაც განხილულია ქვემოთ. მთებიდან დონისპირეთში ალანიის ეპარქიის ადგილმონაცვლეობის გამო წარმოიშვა დიდი პრობლემა, რომლის გადასაჭრელად თვით იმპერატორის ჩართვა გახდა საჭირო. კერძოდ, აღმოჩნდა, რომ დონისპირეთში მომთაბარე ალანებს თავის ქვეყანაში, ანუ დონისპირეთის ალანიაში, არ გააჩნდათ ქალაქები, ანუ იქ არ არსებობდა ქალაქები მღვდელმთავრის კათედრისათვის, სწორედ ამიტომ განისაზღვარა ალანიის მღვდელმთავრის კათედრა შორეული სოტირიოპოლი.

სოტირიოპოლთან დაკავშირებით, როგორც აღინიშნა, კავკასიის მომთაბარეებს არ გააჩნდათ მუდმივი სახლები, ისინი ცხოვრობდნენ კარვებსა და იურტებში. ეს იყო გავრცელებული საცხოვრებელი, ადვილად გადასატანი კონსტრუქცია, რომელიც ადვილად იშლებოდა და ხელახლა იწყობოდა, მათ ხურავდნენ ტყავით, ანდა სხვა მსუბუქი მასალით. აქაურ ალანებს, ისევე როგორც ძველად ჰუნებს, რადგანაც ისინი ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდნენ, არ გააჩნდათ ქალაქები და მუდმივი საცხოვრებელი ადგილი.

ამ ფაქტს ასახავს კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის ძველი აქტები, რომლის თანახმად, მომთაბარე ალანებს, მართალია, მღვდელმთავარი ჰყავდათ, მაგრამ მისთვის ქალაქი არ გააჩნდათ, ამიტომაც ალექსი კომნინმა მათ, როგორც ითქვა, გამოუყო ქალაქი ალანიიდან შორს, ტრაპეზუნტთან, ქ. სოტირიოპოლში.

მაშასადამე, კავკასიის ალანიიდან კათედრა კი არ იქნა გადატანილი სოტირიოპოლში, არამედ თვითონ ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი იქნა მონაცვლებული კავკასიის მთებიდან დონისპირეთში, ხოლო კავკასიის ყოფილი ეპარქიის მიწა-წყალი თავისი საეკლესიო ნაგებობებით გადავიდა საქართველოს სახელმწიფოსა და აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

ამიტომაც არასწორია „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ სტატია „ალანიის ეპარქია“, როცა წერს, რომ ალანიის ეპარქიის ცენტრი (კათედრა) მდ. ზელენჯუკის ხეობიდან (ქვემო არხიზის (ჩრდილო ზელენჯუკის) ტაძრიდან გადატანილ იქნა შორეულ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტის რეგიონის ქალაქ სოტირიუპოლში – „Между 1084 и 1105 гг. кафедра была перемещена с Кавказа на Черноморское побережье М. Азии в г. Сотириуполь“.

<https://www.pravenc.ru/text/64006.html>

„პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ასეთი მიდგომა შეცდომაა.

სინამდვილეში, წმ. სინოდის აღნიშნული აქტები ტერმინ „ალანიის“ ქვეშ გულისხმობს არა კავკასიის ალანიას, არამედ ბარის ალანიას, ანუ მიწა-წყალს დონის შესართავის სტეპებში.

1080-იანი წლების შემდეგ ალანიის ეპარქიის ქვეშ იგულისხმება არა კავკასიის, არამედ დონისპირეთის ალანია, რომლის მმართველიც იჯდა ტრაპეზუნტთან ახლოს სოტერიოპოლში, შემდეგ ეს ეპარქია მიიერთა ტრაპეზუნტის მიტროპოლიტმა, 1461 წლის შემდეგ ალანიის მიტროპოლიტის ქალაქად განისაზღვრა ქ.სივასი, ძველი სევასტია.

ასეთ ვითარებაში საკითხავია კავკასიის ალანიის საეკლესიო სტატუსი.

ისმის კითხვა, იმის შემდეგ, რაც იმპერატორმა ალექსი კომნინმა ადგილი მოუწაცვლა ალანიის ეპარქიას და ის კავკასიის მთებიდან გადაანაცვლა ბარის, ანუ დონისპირეთის ალანიაში, რა ბედი ეწია კავკასიის ალანიის მიწ-წყალს, კერძოდ, ვის საეკლესიო იურისდიქციას დაექვემდებარა.

1080-იანი წლებიდან კავკასიის ალანიის მიწა-წყალი შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ანუ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ მონღოლების შემოსევის შემდეგ, რაც მათ ალანები გაანადგურეს, კავკასიის ალანია დასახლებული იყო არა ალანებით, როგორც ამის შესახებ წერს შესანიშნავი რუსი მეცნიერი ლავროვი, არამედ სვანებით.

ყოფილი კავკასიის ალანიის მიწა-წყალი თემურ ლენგის შემოსევამდე და დიდხანს მის შემდეგაც დასახლებული იყო არა ალანებით, არამედ სვანებით, შესაბამისად, უკვე მე-13 საუკუნიდან არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შოანას ეკლესიებს უვლიდნენ, პატრონობდნენ და მათში წირვა-ლოცვას აღასრულებდნენ მკვიდრი სვანები, ამიტომაც გადარჩა ეს ეკლესიები და მოაღწია დღევანდლამდე შესანიშნავი სახით, რადგანაც აქ ჯერ კიდევ მე-18 საუკუნეში ქართულენოვანი ლიტურგია აღესრულებოდა, ამიტომაც, მაგალითად, შოანას ტაძარს „სვანების ეკლესიას“ უწოდებდნენ იქ ამჟამად მცხოვრები ხალხები.

აღნიშნული რუსი მეცნიერის ლ. ლავროვის კვლევით, ის მიწა-წყალი, რომელსაც ჩვენ კავკასიის ალანიას ვუწოდებთ, სინამდვილეში, სვანებით იყო დასახლებული მონღოლებიდან ვიდრე მე-16-მე-17 საუკუნეებამდე. См. Л. И. Лавров, Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века // Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950.

1. დ. ბელეცკის შეცდომა ალანიასთან დაკავშირებით

ცნობილმა მკვლევარებმა დ.ბელეცკიმ და ა. ვინოგრადოვმა მსგავსი მიდგომით გამოაქვეყნეს ნაშრომი „სენტის ტაძრის ფრესკები და მე-10 ს-ში ალანიის ქრისტიანობის ისტორიის პრობლემები“ (Белецкий Д.В., Виноградов А.Ю. „Российская археология“, N1, 2005, ФРЕСКИ СЕНТИНСКОГО ХРАМА И ПРОБЛЕМЫ ИСТОРИИ АЛАНСКОГО ХРИСТИАНСТВА В X В.* <http://librarius.narod.ru/sentin.htm>).

ნაშრომს პრეტენზია აქვს, რომ საკითხი გადაიჭრა სენტის ეკლესიის კედელის ბერძნული წარწერის მათეული ანალიზის შედეგად.



სენტის ეკლესია ჩრდილოკავკასიაში

ამჟამად „ალანურ ტაძრებს“ უწოდებენ ყარაჩაიში, ჩრდილოეთ კავკასიაში, ზედ საქართველოს საზღვართან მდებარე მშვენიერ ჯვარ-გუმბათოვან ეკლესიებს არხიზ-ზელენჯუკში (სობლისში), შოანასა და სენტში. ამ უკანასკნელის კედლის ბერძნულ წარწერაშია მოხსენიებული ბიზანტიის სახელოვანი ქართველი დედოფლის, საქართველოს მეფე ბაგრატ მე-4-ის ქალიშვილის, დავით აღმაშენებლის მამიდის სახელი, რომელსაც ბიზანტიაში მარიამ ალანელს უწოდებდნენ, ხოლო საქართველოში მართა-მარიამს.

მიღებულია, რომ აქ, ე.წ. კავკასიის ალანიის მიწა-წყალზე ალანების სამეფო არსებობდა X-XII საუკუნეებში, რომელიც მე-13 ს. დასაწყისში მონღოლებმა გაანადგურეს, ალანები კი გაასახლეს.

მათ ეპოქაში ნაგებად მიიჩნევენ აღნიშნულ „ალანურ ტაძრებს“.

მათ შორის დ.ბელეცკი და ა. ვინოგრადოვი ზუსტად (965 წლით) ათარილებენ სენტის ტაძარს და ამტკიცებენ, რომ აღნიშნული ტაძრები ბიზანტიელების აგებულია სენტის კედელზე აღმოჩენილი ბერძნული საამშენებლო წარწერის ანალიზის მიხედვით.

მათი დასკვნები საყოველთაოდაა გაზიარებული.

ჩემეული კვლევით კი, დ.ბელეცკისა და ა. ვინოგრადოვის ანალიზი უსაფუძვლოა, რისი დასაბუთებაც ქვემოთაა მოცემული.

სენტისა და სხვა აღნიშნული ტაძრების აგების ისტორიის კვლევა ძალაზე მნიშვნელოვანია ამ მიწა-წყალზე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის დასადგენად.

ამჟამად არასწორი ანალიზით ასკვნიან, თითქოსდა, ეს ტერიტორია მუდამ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში შედიოდა, ტაძრებიც ნაგებია არა ქართული საეკლესიო არქიტექტურის შესაბამისად, არამედ ბიზანტიურისა და საერთოდ, თითქოსდა, ქართველებს არავითარი წვლილი არ მიუძღვით აქაურ საეკლესიო კულტურაში, ამიტომაც უწოდებენ ამ ეკლესიებს „ალანურს“.

ჩვენი კვლევით კი, რომელიც ქვემოთაა მოცემული, კავკასიის ალანია ანაკოფიასთან (წყაროებში ეწოდება – „ანაკოფია ალანითურთ“) ერთად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში მცირე დროით იმყოფებოდა და ისიც წყვეტილებით, ბიზანტიური აგრესიის პერიოდებში, ხოლო, ძირითადად, ის საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

აღსანიშნავია, რომ მიწა-წყალზე, რომელიც „ალანიის“ სახელით იყო ცნობილი, მრავალი ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ერთეული არსებობდა, ერთმანეთისაგან ძალზე განსხვავებული კულტურით, მაგალითად, არსებობდა კავკასიის, ანუ მთის ალანია, საქართველოს (აფხაზეთისა და სვანეთის) უშუალო მოსაზღვრედ. თავისი განვითარების დონით ის წინ უსწრებდა მის მომიჯნავედ მდებარე ბარის, ანუ სტეპების ალანიას.

ეს უკანასკნელი (ბარის ალანია) მდებარეობდა დონისპირეთის ვრცელ ვაკეზე, აქ მომთაბარეობდნენ ალანები, რომელთაც მწყემსური ცხოვრების გამო თავიანთ საქონელთან ერთად უხდებოდათ მუდმივი გადაადგილება, ამიტომაც არ გააჩნდათ ქალაქები, თანახმად კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს მრავალი აქტისა, რომელნიც ქვემოთაა განხილული.

მისგან (ანუ ბარის ალანიისაგან) განსხვავებით, მთის ანუ კავკასიის ალანიაში (ანაკოფიის აღმოსავლეთით, მთებში), არსებობდა მუდმივი დასახლებები, ციხე-ქალაქები და ეკლესიებიც.

ჩვენ ვიხილავთ მათი იურისდიქციის საკითხს. ამჟამად მიჩნეულია, რომ მთის ალანია მუდმივად კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შედიოდა, მაგრამ ეს ასე არ იყო.

კერძოდ, კავკასიის, ანუ მთის ალანია კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში თავდაპირველად შეიყვანეს მისი გაქრისტიანების შემდეგ, დაახლოებით 916 წლიდან და ეს გაგრძელდა ვიდრე 931/932 წლამდე (ალანიიდან ბიზანტიელთა გაძევებამდე).

ამის შემდეგ (ანუ 931 წლიდან კავკასიის ალანიიდან ბიზანტიელ სასულიეროთა განდევნის შემდეგ) ის შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, ვიდრე 1032/3 წლამდე.

1032/3 წელს საქართველოს ქვრივმა დედოფალმა, ალანიის პრინცესა აღდემ, „ანაკოფია ალანითურთ“ ბიზანტიას გადასცა. ეს გაგრძელდა ვიდრე 1074 წლამდე. 1074 წელს ანაკოფია ბიზანტიისაგან უკანვე დაიბრუნა საქართველოს სამეფომ, შესაბამისად, მალევე, 1080-იან წლებში მთის, ანუ კავკასიის ალანია საბოლოოდ შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში.

მაშასადამე, დაახლოებით 914 წლიდან ვიდრე 931 წლამდე კავკასიის ალანია, ანუ ანაკოფია-ალანითურთ ბიზანტიურ საეკლესიო

იურისდიქციაში შედიოდა, 931-1032 წლებში ის აფხაზეთის საკათალიკოსოს შემადგენლობაშია, 1032-1073 წლებში კვლავ ბიზანტიის ეკლესიის წიაღში შედიოდა, ხოლო 1074 წლიდან კვლავ ქართული ეკლესიის წიაღს დაუბრუნდა.

ამის, ანუ 1074 წლის შემდეგ, აქაური ბერძენი სასულიერო პირები ან ქართული ეკლესიის, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციას დაექვემდებარნენ, ანდა დატოვეს უკვე საქართველოს სამეფოში შემავალი მიწა-წყალი. საფიქრებელია, რომ ისინი გადაიყვანეს იქვე, ალანიის სხვა ქრისტიანულ ნაწილში, უფრო დონისპირეთის მომთაბარე ალანების ქვეყანაში, ანუ ბარის ალანიაში, რომელიც ბიზანტიას ექვემდებარებოდა.

ამის შემდეგ, 1074-1080 – იანი წლებიდან, საუკუნეთა მანძილზე, კავკასიის ალანია თავისი სენტის, შონასა და არხიზ-ზელენჯუკის ტაძრებით მუდამ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა აქ მუსლიმანური ტომების შემოსვლამდე.

ჩვენი წყაროები აღნიშნავენ, რომ აფხაზეთის სამეფოს ცხუმის საერისთავოში შედიოდა ოლქი „ანაკოფია ალანიითურთ“, ალანიის ამ ნაწილში (ამ ოლქის ტერიტორიაზე) იდგა აღნიშნული სენტის, შონასა და არხიზის ტაძრები.

სწორედ ეს ოლქი (ანაკოფია-ალანიითურთ) დაიბრუნა უკან საქართველოს სახელმწიფომ 1074 წლის მახლობლად, საფიქრებელია, მარიამ ალანელის მეოხებით, რადგანაც ამ დროს ბიზანტიის ძალზე გავლენიანი დედოფალი მარიამი მფარველობდა თავის ძმას – საქართველოს მეფე გიორგის. ის და იმპერიის ჯარების მთავარსარდალი გრიგოლ ბაკურიანისძე ცდილობდნენ საქართველოს უკანვე დაბრუნებოდა ტაოსა და იბერიის თემების შესაბამისი ციხესიმაგრეები და მიწა-წყალი. ეს მათ მართალაც შეძლეს აღნიშნულ 1074 წელს. ამავე გავლენით უნდა დაბრუნებოდა საქართველოს ანაკოფია-ალანიითურთ, ანუ ანკოფიის დიდმნიშვნელოვანი ციხესიმაგრე მიმდებარე კავკასიის მთიანეთით, რომელსაც მთის, ანუ კავკასიის ალანია ერქვა.

მას შემდეგ, რაც 1074 წელს საქართველოს სახელმწიფოს დაუბრუნდა ოლქი „ანაკოფია ალანიითურთ“, იქ გატარდებოდა კარდინალური პოლიტიკური და ეკლესიური ცვლილებები.

მის გათავისუფლებას ბიზანტიისაგან და დაბრუნებას საქართველოს სახელმწიფოს წიაღში თან უნდა მოჰყოლოდა საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებაც, ანუ ეს ოლქი ეკლესიურადაც უკან უნდა დაბრუნებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსო წიაღს, რაც განხორციელდა კიდევ.

კერძოდ, იმპერატორ ალექსი კომნინის ეპოქის სანდო წყაროს ანალიზი აჩვენებს, რომ ეს საეკლესიო საკითხი ბიზანტიამ მოაგვარა ზოგადად ალანიის ეპარქიის ადგილის მონაცვლებით, კერძოდ, ალანიის

ეპარქია გადანაცვლებულ იქნა ალანიის ერთი ნაწილიდან მეორეში, მთის, ანუ კავკასიის ალანიიდან ბარის ანუ დონისპირეთის ალანიაში. აქ მომთაბარეობდნენ ლანები, შექმნილი ვითარების გამო მათი მღვდელმთავრისათვის გამოყოფილ იქნა ქალაქი სოტრიოპოლი, ალანიის გარეთ, ტრაპეზუნტთან ახლოს, რაც ქვემოთაა აღწერილი.

опять по древнему оному церковному положению и обычаю и по предъявленным от него (Аланийского) Синодальным старобытным Актам, и данным на них хрисовулам приснопомятных царей (Древние акты константинопольского патриархата, относящиеся к новороссийскому краю)

<https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Byzanz/XIV/Akty-Novoross/text.htm>

в нотициях времени Андроника Палеолога говорится, что по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180 – 1183 гг.) и акту Синода Алания была ...

Так, в нотициях времени Андроника Палеолога говорится, что по хрисовулу императора Алексея Комнина (1180 – 1183 гг.) и акту Синода Алания была соединена с архиепископством Сотириуполя, но Причина объединения указана в акте 114 Константинопольской патриархии от 1347 г.: Сотириупольская «определена состоять навсегда кафедрой Аланского архиерея, так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ее пастушеский» (41, с. 447).

В том же 1347 г. с Аланией была соединена митрополия Вичины – Бичвинты в Абхазии (42, с. 610). 42. Gelzer N. *Ungedruckte und ungentigend veröffentlichte Texte der Notitiae episcoporum*. München, 1901

სინამდვილეში კი, ვიჩინის სამიტროპოლიტო იყო არა ბიჭვინთა, არამედ მღებარეობდა თანამედროვე რუმინეთში,

Вичинское викариатство Румынской архиепископии в Америках Румынской Православной Церкви (недейств.)

Город Вичина , известен по Восточно-Римским источникам уже с XI века, и тогда, как и вся дельта Дуная, входил в состав империи, С конца XI века усилился приток кочевых тюркских племен в Подунавье, печенеги, а затем куманы (половцы), заволокли всю придунайскую низменность, а в середине XIII века край на более чем вековой период попал в состав монгольской Золотой Орды. В Вичине находилась ставка беклярибека эмира Ногай. Но византийское присутствие вероятно сохранилось, также как и Церковь.

В середине XIII века, когда Никейская империя поддерживала связь с устьем Дуная, и в Вичине известна православная епископия Константинопольской Церкви. В списке епархий времен императора Андроника II Палеолога (1282-1328) Вичинская епархия значиться митрополией, под 95 номером. С 1300 года есть данные и о Вичинских митрополитах. <https://drevo-info.ru/articles/15172.html>

ამიტომაც არასწორია რუსი მეცნიერების დასკვნა ამ არასწორი განსაზღვრების საფუძველზე შედგენილი, რომ თითქოსდა, ბიჭვინთის სამიტროპოლიტო ბიზანტიამ შეუერთა ალანიის ეპარქიას, ესაა აბსურდი, სრული გაუგებრობა, სინამდვილეში, არა ბიჭვინთის, არამედ ვიჩინის სამიტროპოლიტო და ალანიის ეპარქია გააერთიანეს, ალანიის ეპარქია მოიცავდა დონისპირეთსა და ვრცელ მიწებს სტეპებში დონიდან ვოლგამდე და ასევე ზოგჯერ ალანიას მიაკუთვნებდნენ ყირიმის ნაწილს და ზღვისპირეთს დუნაის დელტამდე.

ამიტომ არასწორია **Обратим внимание на то, что несмотря на подчинение Абхазии грузинскому царю Баграту III в 980 г. и утрату политической самостоятельности, христианские кафедры Абхазии остались под юрисдикцией Константинополя.** Очевидно, подобное положение объясняется тем, что в сфере церковной жизни Византия полностью сохранила свое влияние, благодаря чему имела возможность по-прежнему осуществлять сношения с аланской церковью. Более того, есть факт, свидетельствующий о некотором упрочении позиций империи в Абхазии около середины XI в. В 1033 г. Византия из рук аланки Альды, жены абхазского владетеля Георгия I, получила в свое владение мощную крепость Анакопию близ Нового Афона, за что император пожаловал чин магистра сыну Альды Дмитрию (43, с. 503). Эти сведения согласуются с византийскими эпиграфическими памятниками из Анакопии (44, с. 17–30). Последние указывают на присутствие здесь греков до середины XI в. и использование Анакопии в качестве их опорного пункта в Абхазии

<http://iratta.com/alans/1003-06-alanija-i-vizantija.html>

კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ ვიჩინის სამიტროპოლიტო დუნისპირეთში არსებობდა და არაფერი აკავშირებდა ბიჭვინთასთან სახელების მსგავსების გარდა, ამიტომ არასწორია ვ.კუზნეცოვი, როცა წერს –

Решением патриарха и синода митрополия Вичины в 1347 г. была соединена с Аланией под греческим именем Сотириуполь, в результате чего митрополит Вичины остался без средств Последнее обстоятельство указывает на то, что Вичинская митрополия была подчинена Алании. Это подтверждается и письмом митрополита Алании 1347 г., в котором он сообщает, что митрополии Алании и Сотириуполя недавно соединены, но он не знает, кого из своих предшественников посвятить законно в патриархи. Где находилась Вичинская митрополия? Ю. А. Кулаковский локализовал ее в области Нижнего Дуная⁵⁰. Нам эта локализация представляется невероятной. Сам Ю. А. Кулаковский свидетельствует, что в нотициях времени Андроника Палеолога Вичинская митрополия значится рядом с Зихской, Боспорской и Сугдейской, т. е. на Кавказе.

О том же говорит и факт ее присоединения к Алании. Поэтому вполне обоснованной следует считать локализацию Н. Гельцера, отождествившего Вичину с Питиунтом – Бичвинтой (грузинское название Пицунды; –

<https://ru.djvu.online/file/DZxYvAid1cHEL> ვ.კუზნეცოვი

საქართველოს მეფის დის, ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის შვილობილის, იმპერატორ ალექსი კომნინის ქრისობულით კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი 1081 წლისათვის მონაცვლებულ იქნა და ის მთის ალანიიდან გადაადგილებულ იქნა ბარის ალანიაში, ანუ მთიდან გადანაცვლებულ იქნა დონისპირეთის სტეპებში აზოვის ზღვის მარჯვენა მხარეს (იხ. ჩემი „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“).

მაშასადამე, როგორც აღინიშნა, აქაური ალანები, ანუ დონისპირეთის სტეპების, ანუ ბარის ალანები მომთაბარეები იყვნენ, ამიტომ არ გააჩნდათ ქალაქები, შესაბამისად, იმპერატორის მიერ ალანიის მღვდელმთავრისათვის გამოყოფილ იქნა ქალაქი სოტიროპოლი ტარპეზუნტთან, რაც შეეხება მთის, ანუ კავკასიის ალანიას, ის აღნიშნული 1081 წლიდან დაუბრუნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს წიაღს ანაკოფიასთან ერთად.

იქამდე, 931 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე, როდესაც კავკასიის ალანია იმყოფებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, აფხაზეთა მეფეებმა აქ (ოლქ ანაკოფია-ალანიაში) ააგეს შესანიშნავი ტაძრები სენტისა, შოანასა და არზიზ-ზელენჯუკისა (აღნიშნულ 931/2 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე შუალედში), ანუ ეს ეკლესიები ნაგებია ძირითადად მე-10 ს. მეორე ნახევარში არა ბიზანტიელთა, არამედ ქართველთა მიერ. საკითხი გამოწვლილვით ქვემოთაა მოცემული.

განვიხილოთ სენტის წარწერა, რომლის მიხედვითაც ის ხელმეორედ აკურთხეს, ანუ განაახლეს.

სენტის ეკლესიის ხელმეორედ კურთხევასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, რატომ გახდა საჭირო მისი ხელმეორედ კურთხევა ან განახლება, რაც სენტის წარწერაშია აღნიშნული?

ამის მიზეზია ზემოაღნიშნული ფაქტები, რომ ქართველთა, ანუ აფხაზ მეფეთა მიერ მე-10 ს-ში აგებული სენტის ტაძარი, სადაც ქართული წირვა-ლოცვა იყო გაჩაღებული, 1032 წლიდან ბიზანტიელთა ხელში გადავიდა, ამიტომ მათ (ბიზანტიელებმა) ამ ტაძრის მეორედ კურთხევა გადაწყვიტეს და იქ ქართულის ნაცვლად ბერძნულენოვანი მსახურება შემოიღეს, ვიდრე აღნიშნულ 1080-იან წლებამდე..

კერძოდ, მე-11 საუკუნეში, აღნიშნულ 1032 წლიდან, იმის შემდეგ, რაც საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის მეუღლემ 1032 წელს აღდე ალა-

ნელმა ანაკოფია (და შესაბამისად, მისი მიმდგომი ქვეყანა, ანუ კავკასიის ალანიის ერთი ნაწილი) გადასცა ბიზანტიას, აქ მე-10 ს-ში აფხაზ მეფეთა მიერ ნაგები სენტის ტაძარი ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა და მათ იურისდიქციაში გადავიდა, ანუ ქართველთა ტაძარი ბერძენი სასულიერო პირების ხელში აღმოჩნდა, მათ კი საჭიროდ მიიჩნიეს ტაძრის ხელახლა კურთხევა იმპერატორ ნიკიფორესა და მარიამ ალანიის ეკსუსიოკრატორობის დროს.

2. სენტის ტაძრის ბერძნული წარწერა მარიამ ალანელის, მისი მეუღლის იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატისა და შვილის, კონსტანტინე დუკას მოხსენიებით სენტის ტაძრის ბერძნული წარწერა, ბელეცკისა და ვინოგრადოვის ნაკითხვით, ასეთია –

+ Ένεκεν[ίς]θ(η), ἐνεώσ[θ(η)] ὁ να[ὸς] τ(ῆς)
ὑπεραγίας θ(εοτόκ)ου ἐπὶ βασιλ[είας]
Νηκηφώρου, Βασιλ[είου] καὶ [Κωνσταντίνου]
καὶ Δα(ν)δ ἑξουσιωκράτο(ος) [Ἀλανίας]
καὶ Μαρίας ἑξουσ[η]ακράτ[ορίσσης]
μ[η]ν(ῆ) Ἀπρη(λίου) β', ἡμέρᾳ ἀγ[ή]ου Α[ντιπάσχα (?)]
δ[η]ὰ χειρὸς Θεοδώρου, μητ[ροπο-]
λ(ίτου) καθηγ(ασμένου) Ἀλανί(ας), ἀπ[ὸ] κ[τί-]
σε(ως) κό(σμου) ἔτ(ους) ςουγ'. Ἀν[ε-]
γράφε[το] δ[η]ὰ χειρὸς [τοῦ] δ[ε]ῖνος
ἀποκριστ(αρίου) πατρ(ικίου).

ბელეცკისა და ვინოგრადოვის თარგმანი ასეთია –

+ Освящен, обновлен храм
пресвятой Богородицы в царствование
Никифора, Василия и Константина
и Давида, эксусиократора Алании,
и Марии эксусиократориссы
2 апреля, в день святой антипасхи (?),
рукою Феодора, митропо-
лита освященного Алании, от сотво-
рения мира в 6473 г. На-
писано рукой имярек,
апокрисиария патрикия.

ქართულად, ალბათ, შეიძლება ასე ვთარგმნოთ – „იკურთხა, განახლდა ტაძარი ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლისა ბასილევს ნიკიფორესა და

ბასილევს კონსტანტინეს მეფობისას ... დავით აღლანის ეკსუსიოკრატორისა და მარიამის ეკსუსიოკრატორობისას“.

ბიზანტიის რომელი მმართველი მოიხსენება ამ წარწერაში ვითარცა „ბასილევსი ნიკიფორე“? ანდა ვინ იყო „მარიამ ეკსუსიოკრატორი“?

ესაა უმთავრესი საკითხი ტაძრის წარწერის დათარიღებისათვის.

საკითხი იოლად, მაგრამ მცდარად გადაჭრეს ბელეცკიმ და ვინოგრადოვმა, მათ უბრალოდ, ყოველგვარი გამოკვლევის გარეშე, გადაჭრით განაცხადეს, რომ სენტის ტაძრის წარწერაში ნახსენები იმპერატორი ნიკიფორე არის ნიკიფორე ფოკა – «Никифор император» – это, несомненно, византийский император Никифор II Фока (963-969)“ – წერენ ისინი.

რატომ „несомненно“? რატომ არის უეჭველად სენტის წარწერაში ნახსენები „ბასილევსი ნიკიფორე“ იმპერატორი ნიკიფორე ფოკა და არა სხვა ამავე სახელის მქონე იმპერატორი?

ჩვენ კი ვფიქრობთ და ქვემოთ გამოკვლევლიც გვაქვს, რომ სენტის წარწერის „ბასილევსი ნიკიფორე“ არის იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი (1078-1081), რომელსაც აღლანისთან აკავშირებდა მისი ძალზე გავლენიანი მეუღლე, ცნობილი დედოფალი მარიამ აღლანელი, ხოლო ნიკიფორე ფოკას აღლანისთან არაფერი აკავშირებდა. ჩვენთვის ცნობილი მისი ბიოგრაფიის მიხედვით მას შეხება არ ჰქონია კავკასიის აღლანისთან, მხოლოდ მე-20 საუკუნეში დაუკავშირა ისინი ერთმანეთს (ნიკიფორე ფოკა და „აღლანია“) მეცნიერ ბელეცკის მცდარმა თეორიამ.

წარწერაში იმპერატორ ნიკიფორეს გარდა ნახსენებია მარიამი და ასევე დავითი, ბიზანტიური წოდებით „აღლანის ეკსუსიოკრატორი“.

ბელეცკი და ვინოგრადოვი აცხადებენ, რომ მათ არ იციან, თუ ვინ არიან ისინი და წერენ „Мария так же, как и Давид, не известна по письменным источникам. Скорее всего, эта эксусиократорисса была его женой“.

მე კი ვფიქრობ, რომ წარწერაში ნახსენები მარიამი არის ბიზანტიის დედოფალი მარიამ აღლანელი, მეუღლე არა დავითისა, არამედ წარწერაშივე ნახსენებ იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატისა. ხოლო წარწერაში იმპერატორის გვერდით ნახსენები „კონსტანტინე“ არის მარიამ აღლანელის ვაჟი კონსტანტინე, რომელიც იმპერატორის თანამეფე იყო. Βασίλ[εῖου] καὶ [Κωνσταντίνου] ასეთად ის გამოაცხადეს იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატის მმართველობისას.

მარიამ აღლანელის ვაჟი კონსტანტინე დუკა (1074-1095) ბიზანტიის იმპერატორების თანამეფე (ბასილევსი) იყო 1074-1078 და ასევე 1081-1087 წლებში. ის მარიამ აღლანელს ჰყავდა იმპერატორ მიხეილ მე-7 დუკასაგან (პარაპინაკისაგან).

პორფიროგენეტ კონსტანტინე დუკას უდიდესი უფლებები გააჩნდა საიმპერატორო კარზე.

ვითარცა პორფიროგენეტი (პორფიროსანი), ის დაბადებისთანავე თავისი მამის, მიხეილ VII დუკას თანამმართველად გამოაცხადეს.

მამის ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგაც, ახალი იმპერატორის ნიკი-ფორე ბოტინატისა და დედოფალ მარიამ ალანელის ურთიერთშეთანხმების შესაბამისად, კონსტანტინეს კვლავ დარჩა იგივე უმაღლესი საიმპერატორო უფლებები.

ამ ფაქტის შესაბამისად, მისი ეს უფლებრივი მდგომარეობა ასახა სენტის წარწერამ....*ἐπὶ βασιλ[είας Νηκηφόρου, Βασίλ[είου] καὶ [Κωνσταντίνου]*

საფიქრებელია, რომ ჩამოთვლილი ტიტულები მარიამ ალანელმა თავის ვაჟს კონსტანტინეს მიანიჭა იმის აღსანიშნავად, რომ თავისი უფლებამოსილებას ალანიაზე გადასცა მას, მაგრამ ახალგაზრდა შვილის გარდაცვალების შემდეგ უმემკვიდროდ დარჩენილმა მარიამ ალანელმა თავისი ეს უფლებამოსილება ალანიის მიმართ გადასცა თავის ძმისშვილს დავით აღმაშენებელს, რომელსაც, მართლაც, მემკვიდრის სიტყვით, ოსი მეფეები დაემორჩილნენ, ვითარცა მონები.

ანა კომნენას „აღექსიადიდან“ ისე ჩანს, რომ მარიამი და ირინა ალანელი დები იყვნენ (თუ ასე იყო, ისინი ერთი მამის, ანუ ბაგრატ მეოთხის შვილები ყოფილან), მაგრამ ამჟამად საქართველოში მიიჩნევა, რომ ის იყო ბაგრატ მე-4-ის ნახევარძმის დემეტრეს ქალიშვილი, ანუ მას მეფური წარმომავლობა ჰქონდა, ამასთანავე, ეს დემეტრე ოსებშიც მეფის ტიტულს ატარებდა. ბიზანტიური შეფასებითაც ირინე ალანელი იყო „ალანთა მბრძანებლის“ ეკსუსიოკრატორის ქალიშვილი. თუმცა რუსი მკვლევრები სხვაგვარად მიიჩნევენ ალანიაში ქართული ნაკვალევის მიჩქმალვის მიზნით.

ამჟამინდელ მკითხველს წარმოუდგენია, რომ კავკასიის ალანია იყო უცხო ქვეყანა, განშორებული ქართულ სახელმწიფოებრიობრივ და კულტურულ სივრცეს, მაგრამ ქართული წყაროების მიხედვით ანაკოფიის რეგიონს მოიცავდა ალანიის ერთი ნაწილი, რომელსაც ქართულად ერქვა „ანაკოფია-ალანითურთ“. წყაროს თანახმად, „ალანია“ ერქვა მინა-წყალს ანაკოფიის მიმდებარედ, მიმდგომ მთიანეთთან ერთად, სადაც (ამ მთიანეთში იდგა სენტის ტაძარი) ანუ ტერიტორიას აფხაზეთში მოქცეულს მდ. კლისურადან (ზოგჯერ მდ. ეგრისწყლიდან) ვიდრე ბზიფისწყლამდე, ჩვენ ამის შესახებ მითითებას გვანვდიან წყაროები. მართლაც, „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ ანონიმ ავტორთან დაფიქსირებულია პასაჟი „ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“;

ამ ცნობის მიხედვით, ალანთა ქვეყანის ამ ნაწილს სახელი აფხაზეთი შემდგომში დაერქვა (იხ.: ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II, რედ. ს. ყაუხჩიშვილი, თბ. 1959, გვ. 15).

ვახუშტი ხშირად ახსენებს ოლქს „ანაკოფია ალანიათურთ“, რაც ქვემოთაა განხილული.

საერთოდ, აფხაზთა სამეფოს დაარსებამდე, VI-VII საუკუნეებში სახელწოდება „ალანია“ ერქვა ქვეყანას მოქცეულს ეგრისწყალსა (ანდა მდ. კლისურასა) და ბზიფისწყალს შორის, ასე იყო მე-8 საუკუნემდე.

ორ ქართულ მდინარეს (კლისურასა და ბზიფისწყალს) შორის მოქცეულ მინა-წყალს ეს სახელი (ალანია) ეწოდა ბიზანტია-სპარსეთის ომების დროს, რომელიც მე-6 საუკუნეში გაჩაღდა ლაზიკის დაუფლებისათვის (იხ. ჩემი წიგნი – „საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“).

ამ დროს (ანუ მე-6 საუკუნეში) ჩრდილოკავკასიისა და დონისპირეთის სტეპებიდან ბიზანტიელებმა სპარსეთთან ომისას დამხმარე ძალად მოიშველიეს ალანთა რაზმები, რომელთაც დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიის ძლიერი მხარდაჭერით დაიკავეს რამდენიმე ციხე-ქალაქი, ხოლო ანაკოფიის ირგვლივ – მთელი ოლქი, მასში შედიოდა ასევე არხიზ-ზელენჯუკ, შოანა, სენტის ოლქიც.

ამ უკანასკნელით (არხიზ-ზელენჯუკ, შოანა, სენტის ოლქით) ბიზანტიელები და ალანები დაინტერესდნენ აქ გამავალი საერთაშორისო-საქარავნო, ანუ აბრეშუმის გზის გამო.

VI ს-დან, აქაურ მკვიდრ ტომებზე ალანთა გაბატონების შემდეგ, ქვეყანასაც ალანია ეწოდა, იგულისხმება, ოლქი „ანაკოფია ალანითურთ“, რომელიც მოქცეული იყო კლისურიდან ბზიფისწყალამდე და რომელშიც შედიოდა ციხე სობლისისა, ანუ არხიზ-ზელენჯუკ, სენტ-შოანას ოლქი.

ხაზართა გაძლიერების კვალდაკვალ დამპყობელმა ალანურმა რაზმებმა დატოვეს ეს ოლქი, მაგრამ, ტრადიციის შესაბამისად, ქვეყანას კვლავ ალანია ერქვა, ხოლო აქაური, ანუ ალანური ხალხი მხოლოდ სახელს ატარებდა ალანებისას, ტომობრივად კი ის ქართული იყო, ასეთი მძაფრი განცხადების გაკეთების უფლებას, უპირველეს ყოვლისა, იძლევა აქაური წარმომავლობის გამოჩენილი ბიზანტიელი ფილოლოგის იოანე ცეცეს ცნობა, რომ „ალანები, აბაზგები და იბერები ერთი ხალხია“, ერთი სისხლის მქონე, რაც 21-ე საუკუნის გენეტიკურმა კვლევებმაც დაადასტურა. ალანებად სახელდებულ თანამედროვე ტომებს, ბალყარებსა და ოსებს, აქვთ იგივე გაბლოჯგუფი G2 და ჟ2, რაც ზოგადად აქვთ ქართველებს, მათ შორის ასევე აფხაზებსაც. ანუ იოანე ცეცეს ცნობა ამჟამადაც შეესაბამება რეალობას ამ მხრივ.

საერთოდ, ისტორიული ალანები, თუკი ინდოევროპელ ხალხთა ჯგუფს განეკუთვნებოდა, მათი გაბლოჯგუფი უნდა ყოფილიყო არა G2, არამედ R1A.

G2 ქრისტიანი სვანებისა და გამუსლიმანებული სვანების (ყარაჩაელები, ბალყარელები) და ასევე ზოგადად, ქართველთა ერთ-ერთი ძირითადი გაბლოჯგუფია J2-თან ერთად. სკვითების, სარმატების, შესაბამისად, ალანების გაბლოჯგუფი კი იყო R1A.

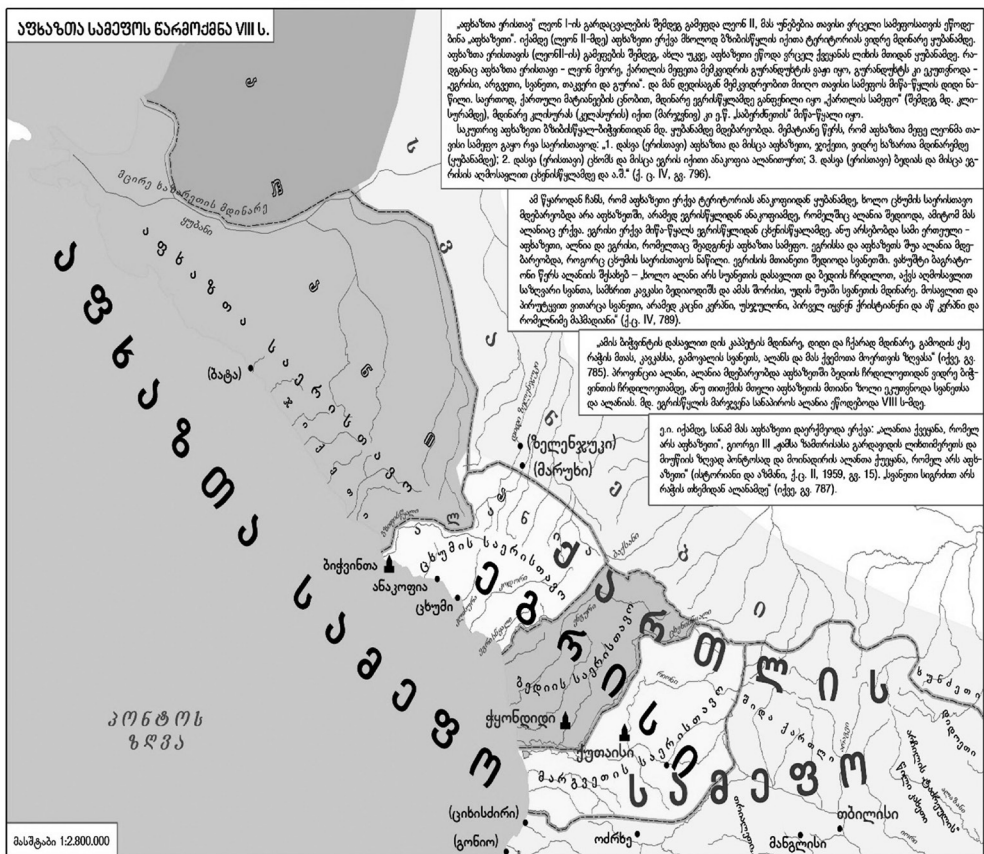
ბიზანტიელი გამოჩენილი ფილოლოგი და მოღვაწე იოანე ცეცე, რომელიც ამ ტომს ეკუთვნოდა და მარიამ ალანელის შორეული ნათესავი იყო, წერდა – *Иоанн Цец – „иверы, авазги и аланы – один народ“* <https://www.phantastike.com › sarmatii › pdf>

იოანე ცეცე, როელიც წარმოშობით კავკასიელი იყო, თავის შრომებს წერდა სწორედ განსახილველ პერიოდში – მარიამ ალანელის დროს, ის მუდამ ტრიალებდა ბიზანტიის იმპერიის ქართულ სამეფო წრეში და შრომები მიუძღვნა იოანე, ისააკ და ასევე, მანუელ კომნენოსს და მის მეუღლეს ირინეს, რომელნიც მარიამ ალანელთან იყვნენ დაკავშირებულნი, ანუ ის კარგად იცნობდა ქართველებს, აბაზგებსა და ალანებს, თავისი დაკვირვებით დაადგინა, რომ ეს სამი ეთნიკური ჯგუფი – ერთ ხალხს შეადგენდა, ის „ალანთა“ ქვეშ ამ შემთხვევაში გულისხმობდა არა ზოგადად მთელ მსოფლიოში მიმოფანტულ ალანებს, არამედ, კონკრეტულად, „კავკასიის ალანებს“. ცხადია, ზოგადად, ალანები მთლიანობაში სხვები იყვნენ, მაგრამ იოანე ცეცეს სწორედ კავკასიის ალანები, აბაზგ-აფხაზები და იბერ-ქართველები მიაჩნდა ერთ ხალხად. ცნობილია, რომ ალანებს ზოგადად ინდოევროპელებს მიაკუთვნებენ, მაგრამ კავკასიის ალანები, იოანე ცეცეს ცნობით ეთნიკურად ქართველები იყვნენ, ის მათ წრეში ტრიალებდა, თავის თვალთ ხედავდა და ამოწმებდა, რომ მაგალითად, მარიამ ალანელი, ირინა ალანელი და სხვა კავკასიის ალანები ეთნიკურად ქართველები იყვნენ. იოანე ცეცე ამ თვალთხილულ ფაქტს აღწერდა თავის ნაშრომში, მსგავსად, მაგალითად, მის ეპოქაში მოღვაწე უხტანესისა. მე-10 საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი აფხაზთა სამეფოს უკიდურესი სიძლიერის ეპოქაში მოღვაწეობდა და ის აფხაზეთს პირდაპირ უწოდებდა ქართველთა ქვეყანას. უხტანესი აღწერდა მათ ისტორიას და წერდა, რომ ივერები შავი ზღვისპირეთში ჩამოასახლა ნაბუქოდონოსორმა, ეს ივერები გამრავლდნენ, გაძლიერდნენ და მათ ქვეყანას ამჟამად აფხაზეთი ეწოდება, ხოლო ეთნიკურად ისინი ქართველები არიანო.

მაშასადამე, ორი X-XI საუკუნეთა უცხოელი ავტორი თავიანთი ეპოქის აფხაზებს ქართველებად მიიჩნევდა, იოანე ცეცეს კი კავკასიის ალანებიც ქართველებად მიაჩნდა.

როგორც ითქვამდ, კლისურიდან ვიდრე ბზიფისწყლამდე მოქცეულ ტერიტორიას მე-6 საუკუნიდან ვიდრე მე-8 საუკუნემდე, ზოგადად, „ალანიას“ ანდა „ოსეთს“ უწოდებდნენ. ის მე-8 საუკუნიდან უკვე აფხაზეთის სამეფოს ნაწილად გადაიქცა და აფხაზეთი ეწოდა, მაგრამ ამ სამეფოს ცხუმის საერისთავოს ერთ ნაწილს ერქვა „ანაკოფია ალანიურთ“.

ცხუმი-ალანიურთ ერთ საერისთავოში გააერთიანა აფხაზთა პირველმა მეფემ ლეონ მეორემ.



მეუფე ანანიას რუკა: აფხაზთა საერისთავო და ცხუმის საერისთავო (ანაკოფია-ალანიათურთ ეგრისწყლიდან ბზიფისწყლამდე).

საერთოდ, თუ კარგად დავაკვირდებით ქართულ წყაროებს, მისი ძირითადი კონცეფცია ასეთია – აზო-ფარნავაზის ეპოქიდან ქართლის სამეფოს საზღვარი დასავლეთის მიმართულებით უცვლელად გადიოდა შავ ზღვასა და მდინარე ეგრისწყალზე, მეხუთე საუკუნეში ვახტანგ გორგასლის დროს ეს საზღვარი უფრო განივრცო და მდ. კლისურაზე იქნა გადატანილი. შესაბამისად, მე-5 საუკუნიდან საზღვარი ბიზანტიასა და საქართველოს შორის მდ. კლისურაზე გადიოდა.

მე-6 საუკუნის შემდგომ საზღვარი ბიზანტიასა და ქართლის სამეფოს შორის კვლავ უკან გადანეულა და ძველებურად მდ. ეგრისწყალზე გადებულია.

შესაბამისად, ტრადიციული საზღვარი ქართლის სამეფოსა და „საბერძნეთს“, შემდეგ კი ქართლის სამეფოსა და ბიზანტიას შორის გადიოდა ეგრისწყალსა და მდ. კლისურაზე.

მე-8 საუკუნისათვის ხაზართა ეპოქაში გაჩნდა აფხაზეთი, ის თავდაპირველად, ვახუშტის ცნობის მიხედვით, მოქცეული იყო ხაზერითისწყალსა (მდ. ყუბანსა) და ბზიფისწყალს შუა.

ანუ აფხაზეთი თავდაპირველად ჩრდილოკავკასიაში მდებარეობდა, თავდაპირველად შედიოდა ბიზანტიურ სფეროში საერისთავოს სახით, ხოლო შემდგომ ის იყო ხაზარეთის შავი ზღვისპირა მხარე ჩრდილოეთ კავკასიაში.

მისი აფხაზთა ერისთავები თავდაპირველად, ქართული წყაროს ცნობით, ბიზანტიელებს ემორჩილებოდნენ, შემდეგ კი – ხაზარებს, რაც რეალობასთან ახლოს უნდა იყოს.

მართლაც, რაც განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი, აფხაზეთის პირველი მეფის ლეონ მეორის ადმინისტრაციული დაყოფიდან ჩანს, რომ საკუთრივ აფხაზეთის საერისთავო არ მოიცავდა ცხუმის ოლქის მიწა-წყალსაც კი, ანუ ცხუმიც კი მის (აფხაზთა საერისთავოს) შემადგენლობაში არ შედიოდა.

მამასადამე, მე-6 ს. შემდეგ ქართლის სამეფოში შედიოდა მიწა-წყალი ვიდრე ეგრისწყლამდე (ანდა მდ. კლისურამდე), ხოლო აფხაზეთის საერისთავო მოიცავდა მიწა-წყალს ბზიფისწყლიდან ვიდრე მდ. ყუბანამდე.

თუ ასე იყო, ისმის კითხვა, რა სახელი ერქვა ქვეყანას ეგრისწყალსა (კლისურასა) და ბზიფისწყალს შორის?

როგორც ზემოთ აღინიშნა, VI-VII საუკუნეებში ქვეყანას მოქცეულს ეგრისწყალსა (ანდა მდ. კლისურასა) და ბზიფისწყალს შორის ერქვა სახელი „ალანია“, ზოგჯერ კი ოსეთი. ის მე-8 საუკუნიდან უკვე აფხაზეთის ნაწილად გადაიქცა და აფხაზეთი ეწოდა, რასაც ადასტურებს „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ანონიმი ავტორი წინადადებით – **„ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“**; ამ ცნობის მიხედვით, ალანთა ქვეყანას აფხაზეთი დაერქვა (იხ.: ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი. ქართლის ცხოვრება, ტ. II, რედ. ს. ყაუხჩიშვილი, თბ., 1959, გვ. 15).

ამიტომ ცხუმი-ალანიათურთ ერთ საერისთავოში გააერთიანა აფხაზთა პირველმა მეფემ ლეონ მეორემ.

ანუ აფხაზთა სამეფოს შემადგენლობაში შევიდა ალანიის ერთი ნაწილი, მოქცეული აღნიშნულ ეგრისწყალსა და ბზიფისწყალს შორის, ამ ოლქის მთავარი ქალაქი იყო ანაკოფია, ამიტომაც ოლქს ეწოდა „ანაკოფია ალანიითურთ“.

ჩანს, უკვე იქამდე, აფხაზთა ერისთავმა ლეონ პირველმა განავრცო აფხაზთა საერისთავოს საზღვარი, გადმოლახა მდ. ბზიფისწყალი და ტერიტორია ბზიფისწყლიდან ეგრისწყალ-კლისურამდე შეიყვანა აფხაზთა საერისთავოში, ამ ტერიტორიული გაფართოვების გარეშე ის გურანდუხტის შერთვის შემდეგ ქართლის სამეფოში შემავალ დასავლეთ საქართველოზე ვერ განახორციელებდა თავის უფლებამოსილებას, რადგანაც გურანდუხტის წილი ოლქი იყო „ეგრისი, არგვეთი, თაკვერი, სვანეთი და გურია“. ამ

ეგრისის საზღვრავდა მდ. ეგრისწყალი (ანდა კლისურა, ხოლო აფხაზთა საერისთავოს თავდაპირველი საზღვარი იდო მდინარე ბზიფისწყალზე, ხოლო აფხაზთა საერისთავოს თავდაპირველ საზღვარ ბზიფისწყალსა და კლისურას შუა იდო სხვა ტერიტორია, ალანია.

წყაროდან ჩანს, რომ მირ მეფის ქალიშვილ გურანდუხტსა და მეფე მირის ძმას არჩილს საუხუცესოდ ერგოთ დასავლეთ საქართველო „ეგრისი, არგვეთი, თაკვერი და გურია“. ეს მიწა-წყალი მდებარეობდა მდ. კლისურამდე.

როგორც ითქვა, გურანდუხტის მეუღლის, ლეონის სამფლობელო (ანუ აფხაზეთის საერისთავო) იყო მიწა-წყალი ყუბანიდან ვიდრე ბზიფისწყალმდე. ამ ტერიტორიებს შორის (ანუ ბზიფისწყალსა და კლისურას შორის) იდო ოლქი „ალანია“.

ლეონ ერისთავის დროს ამ ოლქის სტატუსი შეიცვალა, მოხდა პოლიტიკური სახეცვლილება, ეს „ალანია“ (ტერიტორია ბზიფისწყალსა და კლისურას შუა) მიუერთეს აფხაზთა საერისთავოს. შესაბამისად, ალანიის ეს ნაწილი (მიწა-წყალი ბზიფისწყალსა და კლისურას შუა) აფხაზეთად იწოდა, ამის შემდეგ შეეძლო ეთქვა მემატთანეს – „ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი“.

ამ აზრს განამტკიცებს ცნობები ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მიმოსვლის შესახებ, აქ ნათქვამია, რომ ანდრია ქართლიდან ჯერ ოსეთში შევიდა, შემდგომ კი აფხაზეთში, ჩემეული კვლევით, ეს ასე უნდა გავიგოთ – ანდრიამ გადალახა ქართლის (ეგრისის) მდინარეები ეგრისწყალი და მდ. კლისურა და შევიდა ალანიაში, ამის შემდეგ გადალახა ბზიფისწყალი და შევიდა აფხაზეთში, თუ ასე გავიგებთ ამ ცნობას, უფრო ლოგიკური გახდება მისი მარშრუტი, რადგანაც ამჟამად მიიჩნევა, რომ ანდრია ქართლის შემდეგ ოსეთში შევიდა, იქიდან კი აფხაზეთში, რაც გაცილებით არალოგიკური მარშრუტია.

უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ამჟამად საყოველთაოდ ცნობილი სახელები, ტერმინები და ტოპონიმები წარსულში სხვა ტერიტორიებსაც ერქვა. მაგალითად, წყაროს მიხედვით, წმ. ანდრია თავდაპირველად შევიდა ქართლის ქვეყანაში და გადალახა მდინარე ფაზისი, ამ მდინარეს წმ. ექვთიმე მთანმიდელი ჭოროხს უწოდებს („მიიწივნეს ქუეყანასა ქართლისასა...ვიდრე მდინარედ ჭოროხადმდე“), ამ მდინარიდან იწყებოდა სვანეთი, ანუ თანამედროვე გურია-იმერეთს ოდესღაც სვანეთი ერქვა (...მიიწივნეს სვანეთისა ქუეყანასა...), მართლაც, მე-ნ საუკუნეში ბიზანტია-სპარსეთის ომების დროს, ისინი დასავლეთ საქართველოს უწოდებდნენ სვანეთს“, რაც კარგად ჩანს როგორც პროკოფი კესარიელისა და აგათია სქოლასტიკოსის, ასევე სხვა ბიზანტიელი ავტორების შრომების განხილვისას (იხ. ჩემი წიგნი „საეპისკოპოსოები ლაზიკაში“). წმ. ანდრია პირველწოდებულის ცხოვრების მიხედვით, წმ. მოციქული სვანეთიდან შესულა „ქვეყანასა ოსეთისასა“.

ისმის კითხვა, რომელი ქვეყანა მოიაზრებოდა ამ ტერმინით – „სვანეთი“ ანდა „ოსეთი“?

ამ წყაროდან შეიძლება გავიგოთ, რომ ოსეთი (ალანია) ერქვა მიწა-წყალს მდ. კლისურას იქით, ბზიფისწყლის მიმართულებით.

ანუ წმ. ანდრიას გადაულახავს მდ. ეგრისწყალი და მდ. კლისურა და შესულა ალანიაში (ანუ აფხაზეთის ალანიაში, მას ქართველები იმჟამად ოსეთს უწოდებდნენ), რომელსაც წყაროში „ანაკოფია ალანითურთ“ ეწოდება, და ამის შემდეგ გადაულახავს ბზიფისწყალი, ანუ შესულა აფხაზეთში, აქედან კი ჯიქეთში.

მამასადამე, ანდრიას მარშრუტია ქართლი (ჭოროხი, სვანეთი), ოსეთი და აფხაზეთი, ანუ ჭოროხის შემდეგ დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალს უწოდებდნენ სვანეთს, მდ. კლისურას იქით იყო ალანია (ანუ ოსეთი) და ამის შემდეგ აფხაზეთი, ანუ ექვთიმე მთაწმიდელს წმ. ანდრია მოციქულის მიმოსვლის თარგმნის დროს გამოუყენებია წინა საუკუნეთა, ანუ VI-VII საუკუნეების გეოგრაფიული ნომენკლატურა.

„მიიწივნეს ქუეყანასა ქართლისასა...ვიდრე მდინარედ ჭოროხადმდე, ...მიიწივნეს სვანეთისა ქუეყანასა...ხოლო დიდი ანდრია სიმონითურთ შევიდა ქუეყანასა ოსეთისასა, და მიიწია ქალაქად, რომელსა ეწოდებოდა ფოსტაფორი...წარვიდეს და შევიდეს ქუეყანასა აფხაზეთისასა“.

[https://wikisource.org/wiki/ლეონტი_მროველი_„ცხოვრება_ქართველთა_მეფეთა“_\(1955\).](https://wikisource.org/wiki/ლეონტი_მროველი_„ცხოვრება_ქართველთა_მეფეთა“_(1955).)

ასეთი ნომენკლატურა შეესაბამება ჩვენს კვლევას, რომ მდ.ეგრისწყალი (ან კლისურა) ერთმანეთისაგან ყოფდა იბერიასა (აქ სვანეთსა) და ალანიას (ანუ „ანაკოფია-ალანითურთ“), რომლის შემდეგაც იწყებოდა აფხაზეთი (კონკრეტულად კი აფხაზთა საერისთავო ბზიფისწყლიდან ვიდრე ყუბანამდე), იქვე იყო ჯიქეთი.

ამის გარდა სხვა მრავალი წყაროს ცნობით, აფხაზეთის სანაპიროს ტერიტორიას ოსეთს უწოდებდნენ, მაგალითად, „ცხოვრება შვიდთა მონამე ძმათა-ორიენტოსისა...“ და სხვა.

აი, ეს „ალანია“, მიწა-წყალი (ტერიტორია კლისურასა და ბზიფისწყალს შორის, კავკასიის ალანიასთან ერთად) არ ეთმობოდა ბიზანტიას და მას ედავებოდა აფხაზთა სამეფოს. აქ მდებარეობდა ანაკოფიის დიდი პორტი, რომელიც ჩრდილოკავკასიიდან შემომავალი აბრეშუმის გზის მნიშვნელოვანი პუნქტი იყო, ამ ალანიაში იდგა ცნობილი ტაძრები არხიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა და შოანასი.

ამიტომაც ეს ალანია სადავო იყო აფხაზ მეფეთა და ბიზანტიას შორის, აქ სურდა ნიკოლოზ მისტიკოსს თავისი ეპარქიის დაარსება, რისი ნებაც არ მისცეს აფხაზთა (წყაროშია-ალანთა) მეფეებმა.

ამის საწინააღმდეგოდ, ანუ ბიზანტიის ეკლესიური ექსპანსიის გასანეიტრალებლად აფხაზთა მეფეებმა ამ მიწა-წყალზე დააარსეს ბიჭ-

ვინთის ქართულენოვანი საკათალიკოსო, აქ ააგეს ქართული წარწერებით დამშვენებული დიდებული ეკლესიები, მოქვისა, ლიხნისა და სხვა, რათა ბიზანტიური ბრწყინვალეობაც კი გადაეფარათ მორწმუნეთა გასამხნეებლად. ეს ალანია გადასცა 1032 წელს ალდე დედოფალმა ბიზანტიას და დაიბრუნა გიორგი მეორემ, მარიამ ალანელის ძმამ, 1074 წელს. აქაური ალანების პრინცესები უნდა ყოფილიყვნენ ბიზანტიისა და საქართველოს ზოგიერთი დედოფალი.

საერთოდ, აღსანიშნავია, რომ ზოგადად ქართველობა აფხაზთა მეფეებს თანამეტომედ და ეროვნულ წინამძღვრებად მიიჩნევდა, ხარობდა მათი წარმატებებით, და მათ ვახტანგ გორგასალსა და ეროვნული დიდების კორიფეებს ადარებდა. ეს სიყვარული იყო გულწრფელი, რაც ჩანს იმით, რომ წერილობითი წყროების გარდა ამას ადასტურებს ხალხური წარწერები ეკლესიების კედლებზე, მაგალითად, ერედვის ეკლესიის წარწერაში, სადაც განდიდებულია აფხაზთა მეფე კონსტანტინე, რომელსაც ნიკოლოზ მისტიკოსი ბერძენი სამღვდელოების დახმარებას ევედრებოდა, ის კი ბერძნულის ნაცვლად ქართულ ეკლესიებს აგებდა ქართული წირვა-ლოცვით. მაგალითად, ერედვის ეკლესიის წარწერიდან ჩანს, რომ აფხაზთა მეფე თავისი განმათავისუფლებელი ომებისას, სწრაფი მარშებით, არწივსაა შედარებული, ამ წარწერით აფხაზთა ეს მეფე კახეთ-ჰერეთში მნიშვნელოვანი ბრძოლის შემდეგ ცისკარზე ალავერდში მივიდა და ილოცა, საღამოს კი უკვე ბრეძაში იყო (ლიხის ქედთან ახლოს), მალევე კი არწივის სისწრაფით კვლავ ჩავიდა კახეთში და ვეჯინის ციხე გაათავისუფლა. ის ერედვის, ანუ შიდა ქართლის ეკლესიის წარწერაში იწოდება წმიდა მეფედ, რომელიც „ლთივდამყარებულია“.

ერედვის ეკლესიის რ. მეფისაშვილისეული წარწერა ასეთია – „სახელითა ღმრთისაითა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისაითა, მეოხებითა წმიდისა და ღმრთისმშობელისაითა, შეწევნითა წმიდისა გიორგისაითა **ხელმწიფობასა ლთივდამყარებულსა წმიდისა კონსტანტინე მეფისასა, რომელმან ბრძანა და ჩავიდა ჰერეთს შიგან, ჰერთა მეფეი გააქცია და მუნიტ მშვიდობით იქცა, ცისკრად ალავერდს ილოცა, მწუხრი ბრეძას გადაჰბოძა; მეორედ კულა ავიდა, ვეჯინისა ციხე დალენა;** ქართლსა შინა უფლობასა ტბელისა ივანესა, მთავარებისკობოსობასა სანატრელისა ყუარყვარესა, ჯუარითა მისითა, განზრახვითა ნიქოზელისა – სანატრელისა სტეფანეებისკობოსისაითა, ძალითა, შეწევნითა მოყუასთაითა, მე თეოდორე თავღლაისძემან დავდე საძირკველი – წელნი იყუნენ ხვი, ქრონიკონსა რკვ“.

მაშასადამე, ქართლსა და კახეთში აფხაზთა მეფეები წმიდა მეფეებად, ანუ ამ ეპოქის ქართლ-კახეთის ხალხისათვის საყვარელ, საამაყო მეფეებად ითვლებოდნენ და არა უცხო დამპყრობლებად.

იგივე ჩანს სხვა ხალხური (არაოფიციალური) წარწერებიდანაც, სამშვილდიდან, კუმურდოდან და სხვა. მაგალითად, ქართლში ატენის წარწე-

რაშიც აფხაზთა მეფე იქაური ხალხის მიერაა განდიდებული, ის სახალხო მეფეა. წარწერა ასეთია –

„ქ. სახელითა ღვთისათა, მე გრიგოლ-მან მირიანის ყმა-მან თარხნის ძისა-მან, ატენის ციხისთავმან, ავაგენ ატენს სახლნი ქულბაქი მას ჟამსა ოდეს, **ადიდენ ღმერთმან, ძლიერ-მან მეფეთა მეფე-მან ბაგრატ** უბრძანეს მიწასა მათსა მირიანს პატრონსა ჩემსა, სეფესა ზუარსა შიდა ქალაქის აშენება გაუმარჯვა ღმერთ-მან და ბედ-მან მეფეთ მეფობისა მათისა-მან. **ვითა სწაღდა მეფობასა მათსა ეგრე ავაშენეთ** დარბაზი და ქალაქი...სალოცველად ჰგიანმცა უკუნისამდე **ძრიელი მეფეთა მეფე[მ] ბაგრატ სე-ვასტოსი და ძე მათი გიორგი კურაპალატი**“.

ეს უკანასკნელები, ანუ ბაგრატ მე-4 იყო მამა მარიამ-მართა ბიზანტიის დედოფლისა, რომელსაც „ალანელს“ უწოდებდნენ. და ბიძა, მამის ძმა ირინე ალანელისა. ხოლო გიორგი კურაპალატი, ძმა მართა-მარიამისა არის დავით აღმაშენებლის მამა.

იმის შემდეგ რაც ბიზანტიის ყოვლისშემძლე დედოფალმა „მარიამ ალანელმა“ სადედოფლო ტახტი დაიჭირა, უმაღლვე თავისი უახლოესი დიდმოხელის გრიგოლ ბაკურიანისძის ხელით თავის ძმას საქართველოს მეფე გიორგი მეორეს, ანუ საქართველოს სახელმწიფოს გადასცა ყარსის ციხესიმაგრე, მიმდებარე ქვეყნით, და ამასთანავე, ბიზანტიაში შემავალი იბერიის თემის უმეტესი ნაწილი, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო დაპყრობილი თურქ-სელჯუკთა მიერ.

საერთოდ, იბერიის თემიდან გამოსული ჯარი, ანუ იბერიელი ჯარისკაცები ქმნიდნენ 50 000-კაციან არმიას, ბიზანტიურ რეგულარულ სამხედრო შენაერთს, რომელიც წარმატებით იგერიებდა თურქ-სელჯუკთა შემოსევებს, მარიამ ალანელის მამამთილმა, იმპერატორმა კონსტანტინე მე-10 დუკამ მთლიანად დაშალა იბერიის თემის 50 000-იანი არმია, ხარჯების შემცირების მიზნით, მაგრამ უდიდესი შეცდომა დაუშვა, რამაც დააჩქარა ანდა გამოიწვია კიდევ დაცემა ბიზანტიის იმპერიისა.

„იბერიელების ჯარი“, ანუ იბერიის თემის რეგულარული არმია, დაიშალა, ამით თურქ-სელჯუკებს გზა გაეხსნათ ბიზანტიის დედაქალაქისაკენ. მალევე, 1071 წელს მანასკერტთან ბიზანტიის არმია სასტიკად დაამარცხა თურქ-სელჯუკებმა, იმჟამინდელი იმპერატორი **რომანოზ IV დიოგენე (1068-1071)** კი დაატყვევეს.

როგორც ითქვა, იბერიის თემის ჯერ კიდევ დაუპყრობელი ნაწილი გრიგოლ ბაკურიანისძის, ანუ მარიამ ალანელის ღვაწლით, საქართველოს დაუბრუნდა ანაკოფიის ციხე-ქალაქთან ერთად,

ისმის კითხვა, თუ რატომ იყო დაინტერესებული ბიზანტიის ქართველი დედოფალი მარიამ ალანელი, რომ მის სამშობლოს უკან დაბრუნებოდა ისტორიულად ქართული მიწა-წყალი ტაო-იბერიის თემსა და აფხაზეთ-ალანიაში?

ამ მიწა-წყლის იბერულობას მიუთითებდა ჯერ კიდევ სტრაბონი.

სტრაბონი წერდა – „მოგვითხრობენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები. კერძოდ, იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭრეს კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“ (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5).

მაშასადამე, პარიადრეს კალთები (რომელიც ტრაპეზუნტიდან არზრუმის მიმართულებითაა განფენილი) ისტორიული ქართული მიწა-წყალია, სტრაბონის ცნობით, კარენიტი, ანუ არზრუმის რეგიონი იყო იბერიელებისა, ხალიბებისა, ხოლო, ტაო ხორძენას ნაწილი იყო, ხორძენა კი ჩვენი კვლევით განფენილი იყო არზრუმის ოლქიდან ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე (იხ. ჩემი წიგნი „ქართული საეპისკოპოსოები ისტორიულ ივერიაში“), იბერიელების არაქსზე ცხოვრებას სტრაბონის გარდა აპოლოდორეც მიუთითებს, შესაბამისად, იბერები ანისის ოლქის მკვიდრი მოსახლეობა იყო, რომელიც არმენიზაციის მძიმე პროცესის ქვეშ იმყოფებოდა სტრაბონისავე ცნობით (ის წერს, რომ არმენიელთა მიერ მიტაცებულ მიდიის, იბერიისა და ქართული ტომების მიწა-წყალზე უკვე მის დროს ერთი სომხური ენა იყო გავრცელებული, ანუ არმენიის იბერია არმენიზაციის პროცესში იყო სტრაბონის ეპოქამდეც და ასევე ეს პროცესი გაგრძელდა სომხეთის გაქრისტიანების შემდეგაც. ეს მოსახლეობა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა, ამის მიუხედავად, არმენიის განაპირა მხარეების იბერებმა გარკვეულწილად შეძლეს თავისი ქართული იდენტობის შენარჩუნება, იგულისხმება ტაო-ბასიანის, არზრუმისა და მიმდებარე ოლქების ქართველობა, ამ ხალხს ბიზანტიელები „იბერებს“ უწოდებდნენ, ხოლო მათ ქვეყანას „იბერიას“, ბასილი ბულგარმმუსერელის ლაშქრობას ამ ქვეყანაში „ომი იბერიასთან“ ეწოდებოდა და ამ მიწა-წყლის დაპყრობის შემდეგ აქ იბერიის თემი დაარსდა.

არ იყო შემთხვევითი, რომ მაგალითად, ბიზანტიის სახედრო-ადმინისტრაციული ერთეულის „იბერიის თემის“ დედაქალაქები იყო არზრუმი და ანისი და ორივე ამ ქალაქს მოიცავდა ქართული საეპისკოპოსოები. ამ ოლქებში ქართული საეპისკოპოსოების – ანელის, არზრუმელის, ვალაშკერტელისა თუ დადეშნელის მრევლი ის უძველესი ქართული მოსახლეობა იყო, რომელიც სტრაბონის მიერ აღწერილ პარიადრესა, კარენიტიდასა, ხორძენესა თუ გოგარენაში მკვიდრობდა ძველთაგან.

(ჩვენ სტრაბონის მიერ ნახსენებ იბერიულ პარიადრეს კალთებს, ხორძენესა და გოგარენას ვუწოდებთ „ძველ, თავდაპირველ, ისტორიულ ივე-

რიას და მას მივიჩნევთ „არიან-ქართლად“, ტერიტორიულად ის მოიცავდა მიწა-წყალს შავი ზღვიდან, ტრაპეზუნტის სამხრეთიდან, პარიადრეს მთიანეთის დასაწყისიდან, ვიდრე მტკვარ-არაქსის შესართავამდე, მტკვრის მარცხენა სანაპიროს ჩათვლით. ამ მიწა-წყლის იბერებს არ გაუმართლა იმით, რომ სტრაბონის ცნობით ეს მიწა-წყალი არმენიის მეფეებმა (არტაქსიამ და ზარიადრემ ძვ. წ. 190 წლისათვის) დაიპყრეს – ამის შემდეგ დაიწყო აქაურ ქართველთა არმენიზაცია. არმენიის გაქრისტიანების შემდეგ არმენიის იბერები სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში აღმოჩნდნენ, ამიტომაც, მაგალითად, ზოგიერთი კონსტანტინოპოლელი პატრიარქი არმენიის კათალოკოსებს „სომეხთა და ქართველთა“ მწყემსს უწოდებდნენ, ხოლო სომეხთა ზოგიერთ მეფეს „სომეხთა და ქართველთა მეფე“ ერქვა. ანტიოქიის პატრიარქიას ტიტულატურაშიც კი დღემდე იხსენიება ივერია (полный титул: **Его Божественное Блаженство, Патриарх Великого Божия града Антиохии, Сирии, Аравии, Киликии, Иверии, Месопотамии и всего Востока**).

ამ ტიტულატურაში „ივერიის“ ქვეშ იგულისხმება არა თანამედროვე საქართველო, არამედ „არმენიის ივერია“, ანუ მიწა-წყალი არზრუმიდან ვანის ტბამდე.

როგორც ითქვა, ამ მიწა-წყალს ბიზანტიელებიც ივერიას უწოდებდნენ, ამიტომაც დაარქვეს თავიანთ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ოლქს – „იბერიის თემი“, მხოლოდ ქალკედონიტობის გავრცელების შემდეგ სომეხებისაგან განსასხვავებლად და თავისი განსხვავებული იდენტობის შესანარჩუნებლად არმენიის იბერები მკაცრად ემხრობოდნენ ქალკედონიტობას, ისინი თავიანთ თავს მუდამ ქალკედონიტებად წარმოაჩენდნენ, რადგანაც თავისუფალი საქართველოს, ანუ მცხეთის ივერიის ქართველობა ასევე მტკიცე ქალკედონიტი იყო, არმენიის ქართველობას თავიანთი ქალკედონიტობით თავის თავისუფალ ქვეყანასთან (მცხეთის ივერიასთან) სულიერი კავშირის გამოხატვა სურდათ.

კარტაშევის კვლევით, რომელიც განხილულია ჩემს წიგნშიც, აღმოსავლეთის მრავალი ხალხი ეთნიკური ნიშნითაც ირჩევდა სარწმუნოებრივ აღმსარებლობას. მსგავსადვე, არმენიის ქართველები უფრო ეთნიკური ნიშნით უჭერდნენ მხარს ქალკედონიტობას, ამით თავიანთ იდენტობას განასხვავებდნენ სომეხებისაგან, რომელნიც უფრო მონოფიზიტობისაკენ იხრებოდნენ.

საბოლოო ჯამში, არმენიის იბერების ერთმა ნაწილმა მართლაც შეძლო ამ გზით გათავისუფლება სომხური საეკლესიო იურისდიქციისაგან.

არმენიის იბერების გათავისუფლება სომხური საეკლესიო უღლისაგან უკავშირდება მანასკერის 726 წლის სომხურ საეკლესიო კრებას, სადაც დაწყევლეს ქალკედონიტები, ანუ შესაბამისად, არმენიის ივერები.

726 წლის ამ კრების ანათემებმა გამოაფხიზლა ტაოს, ბასიანის, არზრუმისა და მეზობელი თემების ქართველობა. მაგრამ მათ თითქმის ნახევარი

საუკუნე დასჭირდათ ურთულესი მდგომარეობიდან, ანუ სომხური ეკლესიის უღლისაგან გასათავისუფლებლად. დაახლოებით 780 წლისათვის მათ, ჩვენი მოსაზრებით, იქაური ქართული საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით, დაადგინეს სომხური ეკლესიისაგან საბოლოოდ გათავისუფლება, მათ (ტაოს, ბასიანის, არზრუმისა და მიმდებარე ოლქების იბერებმა) უარყვეს ეკლესიებში სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, აღიდგინეს დედა ქართულ ენაზე მსახურება, მსგავსადვე იმისა, როგორც ერთი საუკუნით ადრე, კირიონ კათალიკოსის დროს, გუგარქის ქართველობამ ეკლესიებში აღიდგინა ქართულენოვანი მსახურება.

ეს იყო უდიდესი განმანთავისუფლებელი ნაბიჯი და, სამწუხაროდ, ასეთი დიდი განმანთავისუფლებელი ნაბიჯის გადადგმა ვერ შეძლო ალბანეთის ეკლესიის მრევლმა, სადაც გაბატონებულმა სომხურმა ეკლესიამ აკრძალა ალბანურენოვანი მსახურება და დაადგინა სომხურენოვნება. ამის შესახებ წერს მოვსეს კალანკატუაცი, რომელიც იმასაც აღნიშნავს, თუ როგორ გადაყარეს გაბატონებულმა სომხის მსახურებმა ალანურენოვანი წიგნები ბარდავთან ახლოს გამავალ მდინარე ტრტუტში და საეკლესიო კრების გადაწყვეტილებით დაადგინეს ალბანეთის ეკლესიებში სომხურენოვნება.

ანუ, 726 წლის შემდეგ, რაც სომხურმა ეკლესიამ საბოლოოდ მიიღო მონოფიზიტობა, ხოლო ქალკედონიტები დაწყევლა, არმენიის იბერიული მხარეების მკვიდრმა მოსახლეობამ, ანუ იბერებმა თავი გაითავისუფლეს სომხური ეკლესიისაგან (უფრო 780 წელს), ანუ ქართველთა არმენიზაცია ამ ოლქებში შენელდა, უფრო მეტიც, ეკლესიურად გათავისუფლებულმა იბერებმა ტაოში დააარსეს სახელმწიფო – „ქართველთა სამეფო“.

სამწუხაროდ, ქართველთა სამეფო, რომელიც თითქმის მთლიანად მოიცავდა არმენიის იბერიულ მხარეებს ტაოდან ვანის ტბამდე, სასტიკად დაამარცხა ბასილი ბულგართმმუსვრელმა და ამ მიწა-წყალზე დააარსა იბერიის თემი.

აქაური „იბერიული ჯარი“ თურქ-სელჯუკებისაგან იცავდა ქრისტიანულ იმპერიას და ებრძოდა ქრისტიანობის მტრებს.

საბოლოოდ, 1074 წლისთვის ეს მხარეები საქართველოს სახელმწიფოს ნაწილად გადაიქცა მარიამ ალანელისა და გრიგოლ ბაკურიანისძის ღვაწლით, უფრო კი მარიამის ძმისშვილის, დავით აღმაშენებლის დროისათვის.

(საინტერესოა, რომ შემდეგში კვლავ შეიცვალა აქაურ ქართველთა ბედი. არმენიის იბერია ანუ ყოფილი იბერიის თემის მიწა-წყალი თამარის დროს აღმოჩნდა მონოფიზიტი ზაქარია მხარგრძელის ხელში, რამაც ანისის ოლქის იბერიელების არმენიზაციის პროცესი ნაწილობრივ კვლავ გააგრძელა, ყოფილი იბერიის თემის მნიშვნელოვანი ნაწილი XIII საუკუნის 80-იან წლებში სამცხის სამთავროს ფარგლებში შედიოდა: ტაო, შავშეთი, კლარჯეთი, კოლა, არტაანი, კარნიფორი, აჭარა, „ქარული ქვეყანა“ (ყარსის რეგიონი) და სპერი. საბოლოოდ ყოფილი იბერიის თემის დიდი ნაწილი

აღმოჩნდა სამცხე-საათაბაგოს ხელში, რომელიც თავიდან ქრისტიანული სახელმწიფო იყო. მისმა გამაჰმადიანებამ აქ გააბატონა ოსმალეთის სახელმწიფო, 1628 წელს ოსმალეთმა დაიპყრო სამცხე-საათაბაგო. ის იმპერიის რიგით საფაშოდ გამოცხადდა. 1795 წლამდე მას გამაჰმადიანებული ქართველები, ყოფილი მთავრები – ჯაყელი ფაშები განაგებდნენ.

ამ დროს განხორციელდა უდიდესი რელიგიური ცვლილებები, კერძოდ, ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს მკვიდრი მოსახლეობის, კერძოდ კი, ქართველი ქრისტიანების უდიდესი მასა შეიყვანა ე.წ. „სომხურ მილეთში“, იგივე არმენიულ მილეთში.

ოსმალეთში სომხური მილეთის შესახებ წერს სანდრო ბაკურაძე – „სულთნის ხელისუფლება, რელიგიურ და კულტურულ საკითხებში, არა-დომინანტ ჯგუფებს ფართო ავტონომიას ანიჭებდა, რომელიც არ გახლდათ ტერიტორიული შინაარსის, შესაბამისად, აბრკოლებდა რაიმე სახის ფეოდალური ოპოზიციის წარმოქმნას. იმპერიის მოსახლეობა რელიგიის მიხედვით იქნა დაყოფილი და რელიგიური ჯგუფების ლიდერები ფაქტობრივ ეთნარქებად იქცნენ, რომლებიც თავიანთ სამწყსოებს სულთნის კარზე წარმოადგენდნენ. ხოლო დომინანტი რელიგიური ჯგუფის – მუსლიმების ლიდერი თავად სულთანი გახლდათ, რომელმაც, ეგვიპტის დაპყრობის შემდეგ, 1517 წელს, ხალიფის ტიტული მიიღო და მსოფლიო მუსლიმების ლიდერობაზეც განაცხადა პრეტენზია. თავდაპირველად ოსმალეთის იმპერიაში სამი ძირითადი არამუსლიმი მილეთი არსებობდა – ესენი იყო:

1. მართლმადიდებელი ქრისტიანები, რომელთაც კონსტანტინოპოლის პატრიარქი მეთაურობდა და იმპერიის ყველა მართლმადიდებელ ქვეშევრდომს აერთიანებდა ეთნიკური კუთვნილების მიუხედავად, დაპყრობილი ქვეყნების ავტოკეფალური ეკლესიები, როგორც წესი, უქმდებოდა და მათი ეპარქიები და ქონება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ხელში გადადიოდა.

2. ებრაელები, რომელთაც ხახამბაში მეთაურობდა და

3. სომხები, რომელთაც კონსტანტინოპოლის სომეხი პატრიარქი ედგათ სათავეში.

მილეთის სისტემა, საშინაო საქმეებში რელიგიურ ჯგუფებს ფართო ავტონომიას ანიჭებდა; ისეთი საკითხები, როგორიც იყო ქორწინება, მემკვიდრეობის გადანაწილება და სხვა, როგორც წესი, თემის შიგნითვე წყდებოდა და ცენტრალური სასამართლო სისტემა, რომელსაც სულთნის მიერ დანიშნული მუსლიმი მოხელეები განაგებდნენ, მხოლოდ ერთგვარი სააპელაციო ინსტანციის როლს ასრულებდა, რომელსაც მაშინ მიმართავდნენ, როცა სათემო სასამართლოს გადაწყვეტილება არ ჰყოფნიდა პრობლემის გადაწყვეტას“

<http://regional-dialogue.com/wp-content/uploads/2020/04/მილეთიდან-ერამდე-ისლამი-და-თურქული-იდენტობა.pdf>

არმენიული, ანუ ოსმალეთის სომხური მილეთის ქართველობა (ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს ქართველობა), როგორც ვახუშტი აღნიშნავს, „უპატრონობის“ გამო ერთმანეთს შორის გადაინაწილეს ოსმალეთის ბერძნულმა და სომხურმა მილეთებმა, ბერძნულ მილეთში ძირითადად შეიყვანეს ლაზები და მიმდებარე ქართველები, არმენიულ მილეთში კი მესხეთის, ანუ ყოფილი იბერიის თემის ერთი ნაწილის ქართველები, საერთოდ, რადგანაც ოსმალეთში არც არსებობდა „ქართული მილეთი“, აღნიშნული ტერიტორიის ქრისტიანი ქართველობა იძულებული იყო მიკედლებოდა რომელიმე მილეთს, მათ ერჩიათ სომხური მილეთი, რადგანაც ბერძნული მილეთი უფრო სასტიკად დევნიდა ქართულ (ლაზურ) ენას, მის გამოყენებას ოჯახებშიც კი, ხოლო სომხური მილეთი ოჯახებში ქართული ენის გამოყენებას არ კრძალავდა, მაგრამ მათი არმენიზაციის პროცესი გრძელდებოდა, ისინი თავისებურად ითვისებდნენ სომხური ენის ელემენტებს, საბოლოოდ კი ამათ წიაღში ჩამოყალიბდა ე. წ. „ახალი სომხური ენის ადგილობრივი დიალექტი“. ნ. მარი და ასევე სხვები აღნიშნავდნენ, რომ ეს „ახალი სომხური ენა“ უფრო ახლოს იდგა კავკასიურ, ანუ ქართულ ენასთან, ვიდრე ძველ სომხურ ენასთან. იგი საერთოდ დაშორებული იყო ინდოევროპული ძველი სომხური ენისაგან, ყოფილი იბერიის თემის ქართველობა, ანუ ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს მოსახლეობამ შეადგინა კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოს ძირითადი სამრევლო, საბოლოოდ, ისინი ე. წ. სომხების გენოციდს შეენივნენ 1914-იან წლებში, ანდა გადასახლდნენ უფრო სამხრეთით და საბოლოოდ გასომხდნენ.

საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ არმენიის ივერიის ქართველთა მხოლოდ მცირე ნაწილმა შეინარჩუნა იდენტობა, მათი უდიდესი ნაწილი გასომხდა, თვით სომეხი ისტორიკოსებიც აღნიშნავენ, რომ ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს ქრისტიანმა მოსახლეობამ შეადგინა კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოს ძირითადი სამრევლო ნაწილი. საქმე ის იყო, რომ კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოს დაარსებისას სომხების ძირითადი მასა ეკლესიურად უკვე ექვემდებარებოდა ერმიაძინის, იერუსალიმისა და კილიკიის სომხურ საკათალიკოსოებს, ასეთ დროს ახლად დაარსებული კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სამრევლოდ კი გადააქციეს ის ქართველები, რომლებიც ცხოვრობდნენ უკვე ოსმალურ ყოფილი სამცხე-საათაბაგოს მიწა-წყალზე.

ჩვენში მიღებულია ტერმინები და სადავო არ არის, რომ ქართველთა ე. წ. „გათათრების“ გვერდით არსებობდა ტერმინიც – „გაფრანგება“, ანუ გაკათოლიკება, მაგრამ მეცნიერები არ ხმარობენ ტერმინებს „არმენიზაცია“, ანუ გასომხება, „გაბერძნება“, ანუ დენაციონალიზაცია ქართველთა გადაყვანისას კონსტანტინოპოლის ბერძნული საპატრიარქოს იურისდიქციაში, „გააფხაზება“, რაც თვალხილული ფაქტია, ანდა „გაოსება“ (მაგალითად, ამჟამინდელ სამხრეთ ოსეთში ქართველების მასობრივი დენაცი-

ონალიზაცია), ანდა საინგილოსა და ყოფილ ჭარ-ბელაქანში ქართველების „გაღეკება“. ამ საკითხების კვლევა ისტორიკოსთა გარდა მოეთხოვება ეთნოგრაფებსაც, მაგალითად, ისინი უნდა დააკვირდნენ ამჟამად უცხოეთში გადასული თითქმის მილიონი ქართველის დენაციონალიზაციის პროცესს.

ასეთ საყოველთაო ფონზე უფრო გასაგებია ის ვითარება, რომელიც იყო მეორე ათასწლეულის დადგომამდე არმენიის ივერიაში. აქაურ ქართველთა დენაციონალიზაციას აფერხებდა საქართველოს სახელმწიფოს არსებობა, რომელიც არმენიის ივერიას უშუალოდ ემიჯნებოდა ჩრდილოეთის მხრიდან.

ასეთ ვითარებაში განსაკუთრებითაა დასაფასებელი ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მარიამ-მართას, ანუ მარიამ ალანელის ღვაწლი. მას ურთულესი ცხოვრება ჰქონდა, მაგრამ ამის მიუხედავად, მუდამ ცდილობდა ყურადღება არ დაეკლო თავისი ძმის, მეფე გიორგი მეორის სახელმწიფოსა და ქართული ეკლესიისათვის.

საერთოდ, აღნიშნულია, რომ აჯანყებული სარდალი ნიკიფორე ბოტინატი ვერ მოიპოვებდა საიმპერატორო ლეგიტიმაციას კანონიერი დედოფლის, მარიამ ალანელის გარეშე.

მართლაც, მიხეილ დუკა დაამხო უზურპატორმა ნიკიფორე ბოტინატმა მარიამ ალანელის თანხმობით და მასთან თანხმობითვე დაიჭირა საიმპერატორო ტახტი, თანხმობის პირობა კი ეხებოდა მარიამის შვილს – კონსტანტინე დუკას.

საიმპერატორო ტახტზე ასვლის სანაცვლოდ მოხუცმა ნიკიფორე ბოტინატმა დაწერა ანდერძი, რომ მის შემდეგ იმპერატორი გახდებოდა კონსტანტინე დუკა, ამიტომაც ეწოდება სენტის წარწერაში კონსტანტინეს ბასილევსი.

მაშასადამე, სენტის წარწერა შესრულებულია ნიკიფორე ბოტინატის დროს, ანუ **1078-1081 წლებში და არა 965 წელს.**

თვითონ ამ წარწერის რუსი მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ წარწერის დათარიღებაში ერთ-ერთი ასოს ამოკითხვა მათ ვერ შეძლეს. შესაბამისად, დათარიღების მათეული ახსნა ძალზე საეჭვოა, ამის მიუხედავად, თუკი გავიზიარებთ მათეულ დათარიღებას, წარწერაში არსებული თარიღი „сотворения мира в 6473 г.“ მიუთითებს არა წარწერის შესრულების, არამედ ტაძრის აგების **965 წელს.**

1081 წლის შემდეგაც, რაც ალექსი I კომნინმა ჩამოაგდო ნიკიფორე ბოტინატი, მარიამ ალანელი შეუთანხმდა ახალ მმართველს, რომ ის მხარს დაუჭერდა დუკების დინასტიას. იგულისხმებოდა, რომ მარიამის შვილი კონსტანტინე დუკა ავიდოდა საიმპერატორო ტახტზე, ასევე, ალექსის შემდეგ.

ამ თანხმობის შესაბამისად, მარიამის შვილმა **კონსტანტინემ მიიღო უმაღლესი ტიტული იმპერატორის „თანამმართველი და მემკვიდრე“.** ის ხელს აწერდა ყველა ოფიციალურ დოკუმენტს. ასეთი მდგომარეობა გაგრ-

ძელდა ვიდრე 1087 წლამდე, როცა დაიბადა ალექსი კომნინის ვაჟი იოანე, მაგრამ უმთავრესი მიზეზი იყო კონსტანტინეს მუდმივი ავადმყოფობა, მისი სუსტი ჯანმრთელობა. ის მალევე, 1095 წელს გარდაიცვალა.

სენტის ტაძრის წარწერაში მოხსენიებული კონსტანტინე დუკა სამი იმპერატორის თანამმართველი და მეგვადრე იყო არა მხოლოდ მისი დედის, ბიზანტიის დედოფლის მარიამ ალანელის ავტორიტეტისა და გავლენის გამო, არამედ იმიტომაც, რომ ის იყო „პორფიროგენეტი“, ანუ დაბადების-თანავე ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტის ლეგიტიმური პრედენდენტი.

საქმე ისაა, რომ ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტს ძალზე ხშირად იჭერდნენ უზურპატორები, ძირითადად ჯარის მთავარსარდლები, რომელნიც თავიანთ თავს იმპერატორად აცხადებდნენ, ამიტომაც მათ უჭირდათ ტახტზე ლეგიტიმაციის მოპოვება, მათთან შედარებით სრულიად განსხვავებული იყო პორფიროსნების (პორფიროგენეტების) მდგომარეობა, მიღებული წესის თანახმად, მათ ტახტზე „უეჭველი“, კანონიერი უფლება გააჩნდათ „პორფიროგენეტობის“ გამო.

„პორფიროგენეტად“ ითვლებოდა იმპერატორის არა ყველა შვილი, არამედ მხოლოდ ის, რომელიც დაიბადებოდა მისი საიმპერატორო მმართველობის წლებში. ამასთანავე, ბავშვის დედაც უნდა ყოფილიყო დედოფალი, ანუ იმპერატორის ოფიციალური მეუღლე. ის, ვითარცა კანონიერი მმართველი დედოფალი, ვალდებული იყო ემშობიარა საგანგებო სახლში, რომელსაც „პორფირა“ ერქვა. ის იყო სასახლის ერთ-ერთი ნაგებობა, რომლის დარბაზი მოპირკეთებული იყო წითელი ქვით – პორფირით, მენამული თეთრწიწკლებიანი მინერალით. საერთოდ, მენამული ფერი – საიმპერატორო სიმბოლოდ მიიჩნეოდა. ამგვარად ნაშობ ბავშვს უფრო მეტი უფლება ჰქონდა იმპერატორის სხვა შვილებთან, თუნდაც პირველშობილთან შედარებით, რომელიც არ იყო პორფიროსანი.

როგორც ითქვა, საიმპერატორო ტახტზე ასვლა ოცნება იყო მრავალი უზურპატორისა, მაგრამ მათთან შედარებით ტახტზე ასვლის სრული უეჭველი უფლება პორფიროსანს ენიჭებოდა. მას დიდი ლეგიტიმაცია გააჩნდა, მაგრამ რეალური გავლენის სფეროს სიმცირე ზოგჯერ აფერხებდა მათ წინსვლას.

მარიამ ალანელის ვაჟი კონსტანტინე დუკა მე-10 საუკუნეში ბიზანტიის ტახტის ყველაზე ლეგიტიმური, კანონიერი და უეჭველი პრედენდენტი იყო თავისი პორფიროგენეტობის გამო. მაგრამ, ვინაიდან ის მცირეწლოვანი იყო მის საიმპერატორო უფლებებს მისი რეგენტი-დედა მარიამ ალანელი ახორციელებდა.

მარიამ ალანელი, კონსტანტინეს მცირეწლოვნობის დროს სახელმწიფოს მმართველად ითვლებოდა, რომელიც, დროებით, შვილის სრულწლოვანებამდე ახორციელებდა მონარქის უფლებამოსილებას, სახელმწიფოს მართავდა მონარქი-შვილის ნაცვლად.

მაშასადამე, დედოფალ მარიამ ალანელს თავისი შვილის კონსტანტინე პორფიროგენეტის გამო 1070/80-იან წლებში დიდი საიმპერატორო უფლებანი გააჩნდა, ამ მიზეზით შეძლო მან ტახტზე ორი უზურპატორი იმპერატორის აყვანა, ნიკიფორე ბოტინატისა და ალექსი I კომნენისა.

ამ მიზეზების გამო ერთად მოიხსენებიან კავკასიის ალანიაში მდებარე სენტის ეკლესიის წარწერაში იმპერატორი ნიკიფორე ბოტინატი, მისი თანამმართველი კონსტანტინე დუკა და დედოფალი მარიამი, რომელსაც, ჩანს, „ალანიის ეკსუსიოკრატორის“ ტიტულიც გააჩნდა.

3. „ეკსუსიოკრატორი“ მარიამ ალანელი

სენტის ტაძრის ბერძნულ წარწერაში ნახსენებ „დავითს“ აქვს ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, მაგრამ მარიამს ეწოდება არა „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, არამედ პირდაპირ – „ეკსუსიოკრატორი“. ამ ტიტულს აფხაზთა მეფეებსაც ანიჭებდნენ.

რომელი ტიტული ჰქონდა სამი იმპერატორის ზეობისას ბიზანტიის ყველაზე გავლენიან მმართველ-დედოფალს მართა-მარიამს, ის ჩვეულებრივი ეკსუსიოკრატორი იყო, თუ „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“. როგორც ქვემოთაა გამოკვლეული ამ ტიტულებს (ეკსუსიოკრატორი) მართა-მარიამის გარემოში ატარებდა მრავალი დიდებული, მაგალითად, მისი უახლოესი ნათესავის ირინა ალანელის მამა და სხვები.

იმის კითხვა, ჰქონდა თუ არა დედოფალ მართა-მარიამს ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“?

დავსვათ ასეთი შეკითხვა, ბიზანტიაში რატომ უწოდებდნენ დაბადებით ქართველს, საქართველოს მეფის, ბაგრატ მე-4-ის ასულს მარიამ-მართა ბაგრატიონს – „ალანელს“?

ამ უცნაურ მოვლენას ხსნიან, თითქოსდა, მას „ალანელს“ უწოდებდნენ იმის გამო, რომ მრავალი ალანელი ემსახურებოდა, მაგრამ ეს ვერ ხსნის ფაქტს.

ვფიქრობ, რომ მარიამ-მართა ბაგრატიონს ალანელს უწოდებდნენ სწორედ იმის გამო, რომ მას მინიჭებული ჰქონდა მაღალი ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“.

რატომ მიანიჭეს მას ეს ტიტული?

მარიამ ალანელი იყო მემკვიდრე მისი დიდი დედის ბორენა ალანელისა, რომელიც საქართველოს დედოფალი იყო, მაგრამ იყო ალანიის მეფის ასული და შესაბამისად, ალანიაში თავისი ქონება და მამულები გააჩნდა, ისევე, როგორც მარიამ ალანელის ბებია ალდე ალანელს, მაშასადამე, მარიამ ალანელს თავისი დედის, ალანიის მეფის ასულ ბორენა ალანელის, დიდი ბებულის ალდე ალანელისა და სხვა ალანელი დიდებულების მემკვიდრეობის გამო ალანიაში მამულები, ციხე-ქალაქები და დიდი უფლებები გააჩნდა

მართლაც, ბიზანტიის დედოფალ მართა-მარიამ ბაგრატიონს ალანიას-თან აკავშირებდა მისი დედა, საქართველოს დედოფალი ბორენა ალანელი, შესანიშნავი ქართველი პოეტი ქალი, მუდამ საქართველოს ეკლესიის გაძლიერებისათვის მზრუნველი.

ქვემოთ განხილულია, რომ, ზოგადად, ალანიის პრინცესებს დიდი მემკვიდრეობითი უფლებები გააჩნდათ, მაგალითად, აღდე ალანელს, საქართველოს დედოფალს, იურიდიულ საკუთრებაში ჰქონდა ანაკოფიის ციხესიმაგრე – კავკასიის ალანიის პორტი, და მან, განაწყენებულმა იმით, რომ თავისი შვილი ვერ აიყვანა საქართველოს სამეფო ტახტზე – პირადი საკუთრება – ანაკოფიის ციხე-ქალაქი და პორტი ბიზანტიის იმპერიას გადასცა თავისი მიმდებრე ქვეყნით, ანუ „ანაკოფია-ალანიურთ“. შემდგომ მარიამ ალანელის ძმამ, საქართველოს მეფე გიორგი მე-2-მ, საქართველოს დაუბრუნა ანაკოფია 1074 წელს. ეს მოხდა ეპოქაში, როდესაც მარიამ ალანელის ხელმწიფობრივი გავლენა ბიზანტიის იმპერიის პოლიტიკაზე – ზენიტში იყო.

ჩანს, ფაქტი იმისა, რომ საქართველოს დაუბრუნდა „ანაკოფია-ალანიურთ“ განხორციელდა დედოფალ მარიამ ალანელის ნებით, ანდა უზენაესი თანხმობით.

დედოფალ აღდეს მსგავსად, ბორენას, ალანიის პრინცესას, ალანიის მეფის ასულს და საქართველოს დედოფალს, დიდი მიწები და სხვა მემკვიდრეობითი უფლება უნდა ჰქონოდა ალანიაში, რომელიც, ალბათ, თავის ქალიშვილს მარიამ-მართას გადასცა.

ჩანს, იმის გამო, რომ ბიზანტიის დედოფალს მარიამს ალანიაში მნიშვნელოვანი მემკვიდრეობა და შესაბამისად, უფლებებიც გააჩნდა, ბიზანტიაში მიაწიჭეს მაღალი ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, თუმცა მას შეეძლო თავისი თავისთვის მიენიჭებინა კიდევ ეს ტიტული თავის ქმრის ნიკიფორე ბოტინატის მეშვეობით.

ჩვენი ეს მოსაზრება შეიძლება უსაფუძვლოდ ჩანდეს, მაგრამ გაცილებით უსაფუძვლოა ბელეცკი, როდესაც ის სენტის წარწერაში მოხსენიებულ დავითსა და მარიამს ცოლ-ქმრად მიიჩნევს ჯერაც გამოუქვეყნებელი ყარაჩაული თქმულების საფუძველზე, რომელიც პედაგოგ რ.ბატაშევს შეუკრებიან. ამ ლეგენდის მიხედვით, ვინმე დაუდხანი და მისი ცოლი მარიამი ალანიის მმართველები ყოფილან (ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ასეთი თქმულების არსებობა საეჭვოა, რადგანაც ათასი წლის წინანდელ წვრილმანებს ხალხის მეხსიერებაში არ რჩება).

ამ ზღაპარ-გადმოცემაზე დაყდნობით ტაძრის აგების დათარიღება ძალზე საეჭვოა, გაცილებით საფუძვლიანად მიგვაჩნია ჩვენი სხვა მოსაზრება, რომ წარწერაში მოხსენიებული დავითი, შესაძლოა, იყოს ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის ძმისშვილი, ის იყო ბორენა ალანელის მეუღლის, მეფე გიორგი მე-2-ის შვილი პრინცი დავითი, რომელსაც შესაძლოა, ჯერ კიდევ უფლისწულს, მისმა მამიდამ, ბიზანტიის დედოფალმა მართა-მარიამ-

მა მოუხერხა დიდი ბიზანტიური ტიტულის „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“-ის მინიჭება. ეს შეიძლება ყოფილიყო სიმბოლური გამოხატულება იმისა, რომ დედოფალმა თავის ძმისშვილს საკუთარი დედისეული ალანური ქონება და უფლებები გადასცა.

დავით აღმაშენებელს ასევე კარგი ურთიერთობა ჰქონდა მარიამ ალანელის შვილობილთან, იმპერატორ ალექსი კომნენთან, როგორც ამას მიუთითებს იერუსალიმის პატრიარქის ცნობა, რომელიც ქვემოთაა მიმოხილული. ასე რომ, დავით აღმაშენებელს ძალზე კარგი ურთიერთობა ჰქონდა თავის მამიდა მარიამ ალანელთან და საიმპერატორო კართან. ამიტომაც, როგორც ვთქვით, შესაძლოა მარიამ ალანელმა დავით აღმაშენებელს გადასცა თავისი ალანური მემკვიდრეობა, რაც ალანიის ეკსუსიოკრატორის ტიტულით დაადასტურა.

მართლაც. თუ წარწერის დავითი მომავალი დავით აღმაშენებელია, მას ოსი მეფეები ემორჩილებოდნენ „ვითარცა მონები“, მისმა სამეფომ მალე მოიცვა ალანია.

მემატიანე აღნიშნავს – დავითი „შევიდა ოსეთში, შემოეგებნენ ოსეთის მეფეები და მათი მთავრები, როგორც მონები დადგნენ მის წინაშე“.

წყარო წერს – „შევიდეს ოსეთს და მოეგებნეს მეფენი ოსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა“ <http://www.amsi.ge/istoria/qc/daviT2.html>

ეს ფაქტიც მიუთითებს, რომ შესაძლოა, დავით აღმაშენებელს ასეთი ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“, ჰქონოდა ჯერ კიდევ გამეფებამდე. ის ამ დროს იქნებოდა 8-9 წლისა, ხოლო მისი მამიდაშვილი კონსტანტინე დუკა 3-4 წლისა, თუმცა ის უკვე თანამეფე იყო იმპერატორისა. იმ ეპოქაში ასაკს ნაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა, უმთავრესი იყო მათი სამეფო უფლებები და რეგალიები.

უფლისწულ დავითის ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“ ეთანადება მის სიჭაბუკის წლებში განვითარებულ მოვლენებს, კერძოდ, მის გამეფებამდე დადებითად შეიცვალა დამოკიდებულება ბიზანტიასა და საქართველოს შორის. სწორედ მისი უფლისწულობის დროს ბიზანტიამ საქართველოს გრიგოლ ბაკურიანისძის ხელით საჩუქრად გადასცა დიდი მოსაზღვრე კარის ქვეყანა და მიმდგომი რეგიონები, ამავე დროს, როგორც აღინიშნა, ბიზანტიამ საქართველოს დაუბრუნა ანაკოფიის უდიდესი ციხე-ქალაქი, შესაბამისი მიმდგომი ქვეყნით, ანუ მთის ალანიით.

ამის მიზეზად მიიჩნევა თურქ-სელჯუკების შემოსევის გამო ბიზანტიის საგარეო პოლიტიკის ცვლილება, როდესაც იმპერიამ გადაწყვიტა საქართველოს სამეფოს გაძლიერება ერთიანი ფრონტის შექმნის მიზნით. თუმცა საფიქრებელია ისიც, ეს მოხდა გრიგოლ ბაკურიანისძისა და მარიამ ალანელის ურთიერთსიახლოვით, მათ გადაწყვიტეს თავიანთი სამშობლოსთვის, საქართველოსათვის მოსაზღვრე ქვეყნების უკან დაბრუნება.

ეს შეეძლო ბიზანტიის მმართველ დედოფალს, რომელმაც საქართველოს უამრავი სიკეთე არგუნა.

საფიქრებელია ისიც, რომ გრიგოლ ბაკურიანისძე 1074 წელს საქართველოსაკენ გამოემგზავრა ბიზანტიის დედოფალ მარიამის ბრძანებით. ამ დროს საქართველოს მართავდა მარიამის ძმა მეფე გიორგი მე-2 და გადასცა მას კარის (ყარსის) ციხე-ქალაქი მიმდგომი ქვეყნებით, ამავე დროსვე ანკოფიის ასევე უდიდესი ციხე-ქალაქის დაბრუნება საქართველოს შემადგენლობაში გვაფიქრებინებს, რომ ამ ფაქტის უკანაც მარიამ ალანელის ღვაწლი იდგა.

ანაკოფია წყაროებში ხშირად მარტო არ მოიხსენიება, არამედ მოიხსენიება ალანიის ნაწილთან ერთად ტერმინით – „ანაკოფია ალანიტურთ“.

როგორც აღინიშნა, ცხუმის საერისთავოში შედიოდა მიწა-წყალი, ანუ ოლქი „ანაკოფია ალანიტურთ“.

ამჟამად არასწორად განმარტავენ, რომ თითქოსდა, ცხუმის საერისთავო მხოლოდ ალანიამდე ვრცელდებოდა, მაშინ როცა წყარო გარკვევით და ერთმნიშვნელოვნად აცხადებს, რომ ამ საერისთავოში შედიოდა „ანაკოფია ალანიტურთ“.

საერთოდ, ალანიაში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მრავალი ტერიტორიული ერთეული არსებობდა თავიანთი მეფეებით, მათ შორის ერთ-ერთი უნდა ყოფილიყო „ანაკოფია ალანიტურთ“, რომელიც 1032 წელს აღდე დედოფალმა ბიზანტიას გადასცა, მაგრამ საქართველოს სამეფოს შემადგენლობაში კვლავ შევიდა მას შემდეგ, რაც ანაკოფია 1074 წელს საქართველოს სამეფოს დაუბრუნდა, ხოლო უფრო ადრე, ის 931-1032 წლებში, თითქმის ერთი საუკუნის მანძილზე, ანუ მე-10 საუკუნის 3/4 და მე-11 ს. 1/3 აფხაზთა სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა, ამიტომაც შეძლეს აქ ქართული სტილის ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიების აგება აფხაზთა მეფეებმა, სწორედ ამ პერიოდში, უმეტესად, მე-10 ს. მეორე ნახევარში. თუმცა, როგორც ითქვა, შემდეგ ეს ოლქი აღდე დედოფლის წყალობით ბიზანტიამ დაიჭირა. ალანიის ამ ნაწილში ბიზანტიის გაბატონებისას, ანუ 1032 წლისათვის აქ უკვე აგებული იყო აფხაზ მეფეთა მიერ სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ეკლესიები.

წყაროს ცნობას, რომ ანაკოფია ალანიასთან იყო დაკავშირებული, ადასტურებს არქეოლოგიაც. კერძოდ, ანაკოფიაში აღმოჩნდა ბეჭედი, რომლის წარწერაშიც ალანიის მმართველის შვილის სახელი მოიხსენიება, რაც ალანიასთან ანაკოფიის კავშირზე მიუთითებს.

ჩვენი მოსაზრებით, მარიამ ალანელმა ალანიის ეკსუსიოკრატორის ტიტული მიანიჭა თავის ძმისწულს, მცირეწლოვან უფლისწულს დავითს. საფიქრებელია, რომ ის, ანუ შემდგომი დავით აღმაშენებელი, დედის მხრიდანაც ალანიასთან იყო დაკავშირებული. მის სამეფო ოჯახში (ამ პერიოდში) თითქმის ორი საუკუნის მანძილზე დედოფლებს ალანიური წარმოშობა

ჰქონდათ, თუ არას ვიტყვით თამარ მეფის მეუღლე დავით სოსლანზე.

თუ უფლისწულ დავითს გამეფებამდე ნამდვილად გააჩნდა „ალანიის ეკსუსიოკრატორის“ ტიტული, ეს ნიშნავს, რომ მარიამ ალანელის დედოფლობისას ბიზანტიამ საქართველოს სამეფოს ანაკოფიასთან ერთად მიმდებარე მთის ალანიაც გადასცა, ისევე, როგორც ამავე დროს გრიგოლ ბაკურიანისძის ხელით გადასცა ყარსის ციხე-ქალაქი და მიმდგომი ქვეყანა.

როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, ანაკოფიის მიმდგომი ქვეყანა მთის, ანუ კავკასიის ალანია იყო .

„ანაკოფია ალანითურთ“ 1074 წელს საქართველოს სახელმწიფოს დაუბრუნდა. ეს ნიშნავს, რომ ანაკოფიის მოსაზღვრე მთის ალანიაშიც მოხდა დიდი პოლიტიკური ცვლილება ეკლესიური იურისდიქციის თვალსაზრისით, 1074 წლის შემდეგაც, ჩანს, 1081 წლამდე მთის ალანია კვლავ კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში რჩებოდა, ამის სადემონსტრაციოდაა გაკეთებული სენტის აღნიშნული ბერძნული წარწერა, რომელიც უნდა დათარიღდეს 1074-1080 წლებით, ანუ ეს წარწერა 1081 წლამდე უნდა გაკეთებულიყო ნიკიფორე ბოტინატის მმართველობისას, ალექსი კომნინის გამეფებამდე.

მაშასადამე, ჩვენი აზრით, სენტის ბერძნულენოვანი წარწერა განაცხადია იმისა, რომ 1074 წელს მომხდარი პოლიტიკური ცვლილების მიუხედავად კონსტანტინოპოლი თავის იურისდიქციაში ინარჩუნებდა ალანიის ამ ნაწილს 1081 წლამდე, ამის შემდეგ ალექსი კომნინის ქრისობულით ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლეს, მისი იურისდიქცია განივრცო ბარის, ანუ დონისპირეთის ალანიაში, საკათედრო ქალაქად კი განესაზღვრა სოტირიუპოლი.

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს აქტებში მრავალჯერაა ნახსენები მომთაბარე ალანების ეპარქია, რომლის მღვდელმთავარსაც ვერ გამოუძენეს საკათედრო ქალაქი ალანიაში, რადგანაც საერთოდ, ამ ალანიაში არ არსებობდა ქალაქები, რადგანაც იქაური ალანები მიწაზე დამჯდარნი არ იყვნენ, მომთაბარეობდნენ საქონელთან ერთად, ანუ მწყემსური ცხოვრებით ცხოვრობდნენ. აქ კვლავ უნდა შევეკითხოთ რუს მკვლევრებს, თქვენი დაბეჯითებული მტკიცებებით, ალანიაში, მაგალითად, არხიზ-ზელენჯუკში თქვენ თვითონვე არქეოლოგიურად შეისწავლეთ ამ ეპოქის მრავალი დიდებული ნაქალაქარი, გრანდიოზული თავდაცვითი სისტემები, აღწერეთ შესანიშნავი აღნიშნული ეკლესიები, გამზადებული საეპისკოპოსო კათედრების სახით, აღნიშნავთ, რომ აქაური მოსახლეობა მინათმოქმედი იყო და ჰქონდათ ქალაქები და სოფლები, ამავე დროს კი კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის აქტები მიუთითებს ზემოთ აღნიშნულს, რომ ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები მომთაბარე ანუ მწყემსური ცხოვრების გამო, რომ ამის გამო იმპერატორმა ალექსი კომნინმა ალანიის მღვდელმთავრისათვის საგანგებო ბრძანებით გამოყო ქალაქი თვით იმპერიის შიგნით, ალანიისაგან ტერიტო-

რიულად ძალზე დაშორებულ ლაზიკაში, ტრაპეზუნტთან ახლოს, სოტირიოპოლი.

ჩვენ ამ მოვლენას, როგორც აღვნიშნეთ, ვხსნით ალანიის აღნიშნული ტაძრებისმომცველი ნაწილის საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებით, რაც სახელმწიფოთა შორის საზღვრების ცვლილებასთან იყო დაკავშირებული. კერძოდ, ანაკოფია ალანიათურთ, ანუ აღნიშნული მიწა-წყლით დაუბრუნდა საქართველოს სახელმწიფოს 1074 წელს, ამის გამო შეიცვალა საეკლესიო იურისდიქციაც, ეს ვერ მოხერხდა იმპერატორ კონსტანტინე ბოტინატის დროს, მაგრამ განხორციელდა მარიამ ალანელის შვილობილის, იმპერატორ ალექსი კომნინის დროს, უფრო 1081 წლისათვის. კერძოდ, სადავო მთის ალანია ეკლესიურად გადაეცა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, კვლავ მარიამ ალანელის წყალობით, ხოლო ბიზანტიურმა ალანიის ეპარქიამ სანაცვლოდ მოიცვა მომიჯნავე ტერიტორია დონის სტეპებში, სადაც კვლავ ალანური ტომები მომთაბარეობდნენ. ამ იურისდიქციათა ცვლილებების წლებში, 1074 წლიდან ვიდრე 1081 წლამდე, ჩანს, დიდი ვნებათაღელვის საგანი იყო ალანიის იურისდიქციის საკითხი, ამის ასახვა უნდა იყოს სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერა.

კვლავ დაგვუბრუნდეთ ამ წარწერაში აღნიშნული სენტის ხელმეორე კურთხევის საკითხს.

სენტის ტაძარი თავდაპირველად, ცხადია, იკურთხა აგებისთანავე. ის, ჩვენი აზრით, აიგო, როგორც ბელეცკიც აღნიშნავს, 965 წელს, ოღონდ არა მითიური ალანი არქიტექტორების მიერ, არამედ სტანდარტული ქართული საეკლესო არქიტექტურის შესაბამისად აფხაზთა მეფე ლეონ III-ის მიერ, რომელმაც 964 წელს ააგო კუმურდო და ამავე წლებში – მოქვი, სწორედ მოქვისა და კუმურდოს არქიტექტურის გავლენითაა ნაგები სენტის ტაძარი, სხვა მახლობელი ეკლესიების მსგავსად.

მეორედ, ანუ ხელახლად კურთხევა ტაძრისა, უნდა გამოენვია იურისდიქციის ცვლილებას დედოფალ აღდეს მიერ ანაკოფიის ბიზანტიისათვის გადაცემის, ანუ 1032 წლის შემდეგ, ანაკოფია-ალანიათურთ, კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, შეიცვალა იურისდიქცია, სენტის ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა ბერძნულმა ჩაანაცვლა, შეიცვალა სამღვდელოება და იერარქია, რისი სიმბოლური ნიშანი იქნებოდა ტაძრის ხელმეორე ენკენია, ანუ კურთხევა-განახლება.

მაგრამ სხვაა ხელმეორე კურთხევა და სხვაა ფაქტი იმისა, თუ როდის, რომელ წელს წაანერეს ეკლესიის კედელს ამ ფაქტის აღმნიშვნელი ცნობა. ეს შესაძლოა მოხდა იურისდიქციათა ახალი ცვლილების 1074-1080 წლებში, როდესაც ერთი ((კონსტანტინოპლის კარი) არ თმობდა არსებულს და თავის უფლებას წარწერით გამოხატავდა, ხოლო მეორე (აფხაზეთის საკათალიკოსო) ცდილობდა ძველი სტატუსის აღდგენას.

ამიტომ, შესაძლოა დაახლოებით 1080 წელს სენტის ტაძრის კედელზე ბერძნულად წაანერეს აღნიშნული ფაქტების ერთობა (ტაძრის აგება, მისი ხელმეორედ კურთხევის ცნობა). ამ წარწერის დედანი, ელექციის აზრით, თავდაპირველად რაღაც მაგარ ლითონზე იყო დაწერილი და აქედან გადაიტანეს ტაძრის კედელზე საგანგებო კალიგრაფის ხელით.

კვლავ შევცადოთ ავხსნათ ეს მოვლენა –

1074 წელს ანაკოფიის მიმდებარე მთის ალანიიდან ბიზანტიის გასვლასა და მის საქართველოს სახელმწიფოში შეყვანას, უნდა მოჰყოლოდა ცვლილება საეკლესიო იურისდიქციის სფეროშიც და ასეც მოხდა, საბოლოოდ, მთის ალანია დაუბრუნდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, ანუ მასზე დაკარგა თავისი საეკლესიო უფლებამოსილება კონსტანტინოპოლის საპატრიარქომ. 1074-1080-იანი წლები ჩვენ შეიძლება განვიხილოთ ვითარცა ჭიდილი ორი იურისდიქციისა, ერთი ცდილობდა მის შენარჩუნებას, მეორე კი – მის აღდგენას, რადგანაც ეს რეგიონი, როგორც აღინიშნა აქამდე, ანუ ნახევარი საუკუნით ადრე, 931-1032 წლებში აფხაზეთის საკათალიკოსოში შედიოდა და ამ დროს აიგო კიდეც აღნიშნული ტაძრები.

1074-1080-იან წლებში სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიები დაუბრუნდა საქართველოს საეკლესიო წიაღს უფრო ბიზანტიის ქართველი დედოფლის მარიამ ალანელის წყალობით. ასე გაგრძელდა დიდხანს, როგორც ითქვა, თემურ ლენგის შემოსევამდე და დიდხანს მის შემდეგაც.

საერთოდ, მარიამ ალანელის გარშემო თითქმის ყველა კავკასიური წარმოშობის დიდებულს „ეკსუსიოკრატორის“ ტიტული გააჩნდა, მაგალითად, ასეთი იყო ირინა ალანელის მამა, თვითონ ირინა გახლდათ იმპერატორის ძმის მეუღლე და უახლოესი ადამიანი მარიამ ალანელისა.

თავის ჩანაწერებში ისტორიკოსი ვრიენიოსი აღნიშნავს, რომ ირინა ალანელის მამა ატარებდა ტიტულს „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“.

მისი ცნობა სანდოა, რადგანაც ვრიენიოსი იყო ანა კომნენოსის ქმარი, თვითონ ანა კი იმპერატორ ალექსი კომნენის ქალიშვილი.

ირინა ალანელი იყო ანა კომნენის უშუალო ბიძოლა, ანას მამის ძმის – ისააკის მეუღლე.

მაშასადამე, სენტის ტაძრის წარწერაში ნახსენები ტიტული „ალანიის ეკსუსიოკრატორი“ მარიამ ალანელის გარემოცვაში ბუნებრივი იყო.

მარიამ ალანელის წინაპარ აფხაზთა მეფე კონსტანტინე მე-3-ს (899-929) აბაზგიის ეკსუსიოკრატორს უწოდებს თავის წერილში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი 914-916 წლებში.

ასევე, აფხაზთა მეფე გიორგი მე-2-ს (929-960) იმპერატორი კონსტანტინე მე-7 პორფიროგენეტი უწოდებს „მაგისტრსა და აბაზგიის ეკსუსიოკრატორს“.

აქედანაც ჩანს, რომ მარიამ ალანელის გარემოში მრავალი დიდებული ატარებდა ამ ტიტულს, ამიტომაც, ვფიქრობ, რომ წარწერაში ნახსენები მარიამ ეკსუსიოკრატორი (Эксусиократор) უნდა იყოს მარიამ ალანელი.

როგორც ცნობილია, აღმოსავლეთში საქართველოს მეფეებს – დავით აღმაშენებელსა და ლაშა გიორგის „აღანთა მეფესაც“ უწოდებენ. ეს პატივი თავდაპირველად უნდა მიეღო დავით აღმაშენებელს, ჩანს, მას მისმა მამიდამ, იმპერატორის უფლებებით აღჭურვილმა მარიამ ალანელმა მიანიჭა ალანიის ეკსუსიოკრატორის ტიტული ჯერ კიდევ სიყმაწვილისას, ტახტზე ასვლამდე, ხოლო შემდგომში, შესაძლოა ამ უფლების ძალითაც, ქართული წყაროს ცნობით, მას (დავით აღმაშენებელს) ოსეთის (ალანიის) მეფეები ემორჩილებოდნენ (ვითარცა მონები) ანუ ის ალანიის უმაღლესი მმართველი, რეალური ეკსუსიოკრატორი-ხელმწიფე იყო.

(В своих письмах, направленных Давиду I Строителю персидские шахи называют его «царь царей Абхаза, Шаки, Алана и Руса» 276. Вообще, По протоколу персидского двора к царю Абхазскому Георгию Лаша надлежало обращаться – «царь царей Абхаза, Шаки и Алана).

<https://caucasianculture.files.wordpress.com/2020/03/e18390e183a4e183ace18390e18396e18394e18397e18398e183a1-e18394e18399e1839ae18394e183a1e18398e18394e18391e18398.pdf>

8e183a1-e18394e18399e1839ae18394e183a1e18398e18394e18391e18398.pdf

4. „ანაკოფია ალანიურთ“ – წყაროები ზღვისპირა ალანიის შესახებ

ბატონიშვილი ვახუშტი თავის ნაშრომში საკმაოდ ხშირად ახსენებს ტერმინს „აღანს“, ანუ ალანიას. ის გულისხმობს კავკასიის ალანიის იმ ნაწილს, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიაში ანკოფიის სიახლოვეს მდებარეობდა და რომელშიც შედიოდა სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიების სამრევლოები.

ჩვენ მას აფხაზეთის ალანიას ვუწოდებთ და ამ ოლქში მდებარეობდნენ არხიზ-ზელენჯუკის, შოანასა და სენტის ტაძრები, ხოლო მისი მმართველი, ანუ ალანური იერარქია შესისლბორცებული იყო აფხაზეთის სამეფოსა და შემდეგ საქართველოს სახელმწიფოს მმართველ იერარქიასთან.

საზოგადოდ, ადმინისტრაციის, ეკლესიის, ლიტურგიისა, სახელმწიფო და კულტურის ენას კი ამ დიდ ქართულ სამყაროში ქართული ენა წარმოადგენდა. ამიტომაც არიან, მაგლითად, ალანელი ბორენა დედოფალი, მარიამ ალანელი თუ დავით სოსლანი ქართულენოვანი მოღვაწეები სხვებთან ერთად.

„ანაკოფია ალანიურთ“ – ვახუშტის ცნობით, ცხუმის საერისთავოს ერთ-ერთ ძირითად ოლქს (ნაწილს) წარმოადგენდა, ანუ თავდაპირველად აფხაზთა სამეფოს ნაწილი იყო, შემდეგ კი გაერთიანებულ საქართველოსი, ამასვე მიუთითებს უცხოური წყაროც.

ვახუშტის ცნობით- „სუანეთი და ალანი იყო კავკასისავე წილნი, და მეფეთა ქართველთა თვთ განიმკვდრეს“, ანუ ის არეალი, რომელსაც ვიკ-ვლევთ, ვახუშტის ცნობით, ქართველ მეფეთა სამკვიდროს, ანუ საქართველოს ნაწილს შეადგენდა.

მისი ცნობა დასტურდება უცხო, კერძოდ, სპარსული წყაროებით, ეს წყაროები აღნიშნავენ, რომ ამ ეპოქის ქართველ მეფეებს ასევე „ალანიის მეფესაც“ უწოდებდნენ.

დიპლომატიური მიმართვებისას დავით აღმაშენებელს ასევე „ალანიის მეფეს“ უწოდებდნენ, არც ესაა გამონაკლისი, შემდგომში ასევე საერთაშორისო წრეები „ალანიის მეფეებად“ მოიხსენიებდნენ ლაშა გიორგის და, ჩანს, საქართველოს სხვა მეფეებსაც.

В своих письмах, направленных Давиду I Строителю персидские шахи называют его «царь царей Абхаза, Шаки, Алана и Руса» ... „По протоколу персидского двора к царю Абхазскому Георгию Лаша надлежало обращаться (за вычетом пышных восточных эпитетов и религиозных наречений) – «царь царей Абхаза, Шаки и Алана»

(თოდუა მ., XII საუკუნის ქართველ მეფეთა და სახელმწიფო მოღვაწეთა ტიტულები და სახელოები // ქართულ-სპარსული ეტიუდები, III, თბ., 1979, გვ. 9, გვ. 28).

კავკასიის, ანუ მთის ალანიის იმ ნაწილის შესახებ, რომელიც ანაკოფიასთან ერთად ცხუმის საერისთავოში შედიოდა, ვახუშტი შემდეგს წერს –

„ამის ბიჭვინტის დასავლით დის კაპპეტის მდინარე, დიდი და ჩქარად მდინარე. გამოსდის ესე რაჭის მთას, კავკასსა, გამოვლის სუანეთს, **ალანსა** და მას ქუეითა ორს კავკას-შორისთა და მოერთვის აქა ჩდილოდამ ზღუასა“.

https://wikisource.org/wiki/აღწერა_ეგრისის_ქუეყანისა,_ანუ_აფხაზეთისა,_ანუ_იმერეთისა.

დასავლით სუანეთსა და ოდიშს-შორისი კავკასი და **ალანის საზღვარი** სიგრძით არს რაჭის კავკასის თხემიდან ოდიშის კავკასის თხემამდე და ალანამდე, ჩვენი ფიქრით ეს ის ალანიაა, სადაც მოქმედებდნენ სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ეკლესიები და რომელიც ქრისტიანი ხალხით იყო დასახლებული.

აქაური წარმოშობის ბიზანტიელი მოღვაწის **იოანე ცეცეს** თქმით, ქართველთა ერთისხლი, ნათესავი ხალხები იყვნენ აბაზგები და ალანები. იოანე ცეცეს ეს ტომები ერთ ხალხად მიაჩნია.

იოანე ცეცე კი, როგორც ითქვა, აქაური იყო და კარგად იცოდა აქაურთა ენა და წარმოშობა.

ალანური უმაღლესი არისტოკრატიის თითქმის ყველა ცნობილი წარმომადგენელი, მათ შორის მარიამ და ირინა ალანელები, მარიამ ალანელის დედა ბორენა, დედოფალი ალდე, ბურდუხანი, თამარ მეფის დედა და მეუღლე – დავით სოსლანი, იყვნენ ქართულენოვანი მოღვაწეები, პოეტები და ქართველი ლიტერატურული მოღვაწეები,

ალანიის სენტიისა და შოანას ტაძრისმომცველ ქვეყნებს, ცეცეს მიერ აღწერილი ეთნიკური ერთგვაროვნების გამო, უფრო ხშირად სვანების მიწა-წყალსაც უწოდებენ, რის შესახებაც გამოკვლევა აქვს ლავროვს (Л. И. Лавров, Расселение Сванов на Северном Кавказе до XIX века, Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950).

ვახუშტის მტკიცება, რომ „სუანეთი და ალანი იყო კავკასიისავე წილნი“, მიუთითებს იმის შესახებ, რომ კავკასიის ალანები ვახუშტის მიაჩნდა არა სტეპების ალანების, ანდა სარმატების შთამომავლებად, არამედ თარგამოსის ძის „კავკასოსისა“.

ეგროსი და კავკასოსი სისხლისმიერი ძმები იყვნენ, თარგამოსის სხვა შვილებთან ერთად, ანუ ვახუშტის ცნობა, ასე ვთქვათ, ეთანადება იოანე ცეცეს ცნობას აბაზგების, ალანებისა და იბერების ერთნათესაობის შესახებ.

აღსანიშნავია, მაგალითად, რომ ქართლის ცხოვრება სხვადასხვა წარმოშობის ხალხად მიიჩნევს ოსებსა და კავკასიის ალანებს, მაგალითად, ამ წყაროს ოსები ხაზართა, ანუ თურქულენოვანი ეთნარქის „უოზოსის“ შთამომავლებად მიაჩნია, ხოლო, როგორც ითქვა, კავკასიის ალანები – თარგამოსის ძის „კავკასოსისა“, ანუ მიიჩნეოდა, რომ ისინი სხვადასხვა წარმოშობის ხალხია. მაგრამ მათგან კიდევ უფრო განსხვავდებოდა თავისი კულტურის დონით „ანაკოფიის“, ანუ აფხაზეთის ალანია, ის ქართული კულტურული წიაღის ნაწილი იყო და შესაძლოა, ეთნიკურადაც ადგილობრივი წარმოშობისა.

ანაკოფიის მხარის ალანები ქართველთა ეთნიკური მონათესავენი ყოფილან, ხოლო ოსებთან დაკავშირებით მიიჩნევა, რომ ხაზარი (თურქულენოვანი) უოზოსის შთამომავლები შეერია ჩრდილოკავკასიელ ქართველურ მოსახლეობას და ამის შედეგად ჩამოყალიბდა მონღოლებამდელი ოსი ხალხი.

მონღოლებმა როგორც ალანები, ისე თურქულენოვანი ოსები გააქრეს ისტორიის ასპარეზიდან, მათ მიწა-წყალზე კი თანდათან ჩამოსახლდნენ უფრო მეტად შუა აზიიდან გამოსული მომთაბარეები, რომელნიც ნელ-ნელა ჩასახლდნენ ჩრდილოკავკასიის ყოფილ, უკვე გაუკაცრიელებულ ყოფილ ოსეთსა (შემდეგი ჩერქეზეთი) და ალანიაში (შემდეგი ბალყარეთი).

თემურ ლენგის შემდეგ ამ არეების ეთნიკური სახე რამდენჯერმე შეიცვალა. კერძოდ, შუააზიელი მომთაბარეები მალე შეცვალეს ადილებმა, ანუ ოქროს ურდოს ბეგლარბეგის ედილეს (ადილეს, эмир Едигей) მიერ ჩრდილოკავკასიაში ჩამოყვანილმა ულუსმა, შემდგომში ამ მხარეებში დამკვიდრდნენ ყირიმის ხანების მიერ შემოყვანილი თურქულენოვანი მომთაბარეები.

ჩრდილოკავკასიის ოსეთი ერქვა შემდგომდროინდელ ჩერქეზეთს. ის მონღოლური გაუკაცრიელების შემდეგ დაუსახლებელი იყო, მაგრამ მალე შეიცვალა მისი დემოგრაფიული სახე, უფრო მეტად თემურ ლენგისა და თოხთამიშთან მეზობელი ედიგეის (ადიღეს) შემდეგ.

ამ გაუკაცრიელებულ ოსეთში ჩასახლდა, ჩანს, ინდოევროპული ენის მატარებელი ტომი და ახალ ხალხსაც, მინა-წყლის სახელის მიხედვით ქართველებმა ოსები უწოდეს, მათ დაიპყრეს დვალეთი და დიგორი, ამის შედეგად მოახდინეს კავკასიელი დვალეებისა და რაჭულ-სვანური წარმოშობის დიგორელების ასიმილაცია.

საერთოდ, ამ მხარეებში ალანთა ხსენება მონღოლების შემდეგ შეწყდა, აღსანიშნავია, რომ ყოფილი კავკასიის ალანიის მეზობლად მცხოვრებ ხალხებს ახსოვდათ, რომ ამ მინა-წყალს საზოგადოდ ალანია ერქვა, ამიტომაც იქ შემდგომში, მე-15 საუკუნის შემდეგ, ყირიმის ხანის აქლაშქრობისას ჩასახლებულ დონელ მომთაბარე თურქულენოვან ტომს (ბალყარელებს) ადგილის სახელის მიხედვით, მაგალითად, მეგრელები ალანებს უწოდებდნენ, რაჭველები კი ოსებს, სვანები სავიარებს. თვითონ ის ხალხიც კი, რომელსაც დღეისათვის ჩვენ ოსებს ვუწოდებთ, სახელ „ოსებს“ უწოდებენ არა საკუთარ თავს, არამედ ამ ბალყარელებს.

როგორც სვანები, ისე ძველი კავკასიელი ალანები – სახელმწიფოებრივად და კულტურის თვალსაზრისით – ქართულენოვანი ტომი იყო, რაზედაც იოანე ცეცეც მიუთითებს, მაგალითად, ალანთა მეფის ასული, დედოფალი ბორენა ქართულენოვანი პოეტი იყო და მისი ქართული ლექსი მოღწეულია, ასევე მისი ქალიშვილი, იოანე ცეცეს დედოფალი მართა-მარიამ ალანელი ასევე ქართულენოვანი საეკლესიო მოღვაწე იყო. იგივე ითქმის ყველა ჩვენთვის ნაცნობ ალანელ სახელმწიფო მოღვაწეზე, დავით სოსლანსა თუ ბურდუხანზე.

ამჟამადაც კი, როგორც აღინიშნა, ადგილობრივი ოსები და ყარაჩაელები შოანას ეკლესიას თავიანთ ენაზე „სვანების ეკლესიას“ უწოდებენ Шоанинский храм (карач.-балк. Чууана клиса, осет. Суаны Уастырджы (Осетины, проживающие в селе имени Коста Хетагурова, называют храм Суаны Уастырджы. См.: Калоев Б. А. Вторая родина Коста. – Владикавказ: Ир, 1999 ¹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский_храм#cite_note-1)

სენტის ტაძარს სახელი მიუღია სვანეთში სეტის ცნობილი ეკლესიისაგან, შესაძლოა, სენტი სეტის სახიზარი იყო.

ვახუშტი წერს – „ოდიშის აღმოსავლით არს ეცერი. აქა არს ეკლესია სუეტიად წოდებული, სახიზარი სუეტის ცხოველის სამკაულ-საუნჯისა, რომელსა შინა იტყვან სუეტის-ცხოველის კანკლის ყოფასა დღესაცა, რომელი მოიღო გორგასალ ინდოეთიდან, წითლის იაგუნდისა ქმნილი. არამედ საჩინოდ არიან ანცა ხატნი და ჯუარნი ოქროვეცხლისანი და მოოჭვილნი ქვითა, მრავალნი და პატიოსანნი, დიდნი და მცირენი, რომელთა ზედა

აქუსთ სასოება და პატივ-სცემენ. არამედ უმჯობესი ხატი უბიათ ძეწკვთა ოქროსათი“.

ვახუშტი ასევე წერს კავკასიის ალანიის შესახებ – „ალანისათჳს“

ხოლო ალანი არს სუანეთის დასავლით და ბედიის ჩდილოთ. აქუს ალ-მოსავლით კავკასი და საზღვარი სუანთა; სამჴრით კავკასი ბედია-ოდის და ამას შორისი; დასავლით კავკასი; ჩდილოთცა კავკასი. უდის შუაში სუანეთის მდინარე. მოსავლით და პირუტყვთ სცან, **ვითარცა სუანეთი**. არამედ კაცი კერპნი, უსჯულონი. გარნა პირველ იყვნენ ქრისტიანენი და ან კერპნი, და რომელნიმე მოჰმადიანი და მისიცა უმეცარნი. ხოლო კავკასნი, რომელნი აღვსნერეთ ამ ადგილებთა შინა, კედელის კავკასის მთიდამ, ვიდრე ჯიქეთამდე, არიან ეგრეთივე მყინვარენი მთანი, ვითარცა ქართლისანი და ოსეთისანი, სიმაღლით, მყინვარებით და ყოვლითურთ. არამედ **სუანეთი და ალანი იყო კავკასისავე წილნი, და მეფეთა ქართველთა თჳთ განიმკვდრეს**, ვითარცა აღვსნერეთ“.

მაშასადამე, ვახუშტის ცნობით, კავკასიის ალანია ქართველ მეფეთა სამფლობელოს წარმოადგენდა – **„მეფეთა ქართველთა თჳთ განიმკვდრეს“** (ცხორება ეგრისისა, აფხაზეთისა, ანუ იმერეთისა).

იოანე ცეცეს ცნობას აბაზგებისა და იბერების ეთნიკური მთლიანობის შესახებ, როგორც აღინიშნა, ეთანადება უხტანესის ძალზე მნიშვნელოვანი სხვა ცნობა.

კერძოდ, უხტანესი საუბრობს ქართველთა კავკასიაში გავრცელების შესახებ, მსგავსად მოვსეს ხორენაცისა წერს შემდეგს – ივერების ერთი ნაწილი ლიბიის, ანუ ლუბიის ქვეყნიდან შავი ზღვისპირეთში ჩამოასახლა ნაბუქოდონოსორმა ძვ. წ. მე-6 ს-ში, აქ ეს ხალხი გამრავლდაო, – წერს უხტანესი, გავრცელდა და მოიცვა ვრცელი არეები სომხეთისა და ალბანეთის საზღვრამდე, მათ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდება, ხოლო ხალხს ქართველები ჰქვიაო, – წერს ის, მაშასადამე, უხტანესის ცნობით, აფხაზეთის მოსახლეობა, ანუ აფხაზები ქართველებია, ისინი გამრავლებული ივერიელები არიან. ამ მხრივ უხტანესის ცნობა ძალზე მნიშვნელოვანია, კიდევ უფრო ადრე მსგავს ცნობას იძლევა სტრაბონი, ის წერდა სვანების შესახებ „ზოგიერთები მათ იბერიელებს უწოდებენ“, სამეგრელოს ხალხსაც ივერიელებს უწოდებდა თვით სამეგრელოს მთავარი ლევან მეორე დადიანი თავის წერილებში რუსეთის ხელმწიფისადმი, თავის მხრივ რუსეთის ხელმწიფეც მას ივერიის მეფედ მოიხსენიებდა. მხოლოდ მისიონერების შემდეგ შეიცვალა ეს წარმოდგენები, კერძოდ, პირველად არქანჯელო ლამბერტიმ უწოდა სამეგრელოს მოსახლეობას კოლხები, იმ დროს, როდესაც მისი თანამედროვე აღნიშნული ლევან დადიანი მათ ივერებს უწოდებდა. ასე რომ, არა მხოლოდ იოანე ცეცე უწოდებდა აბაზგებს, იბერებსა და ალანებს ერთი სისხლის ხალხს.

5. სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ტაძრების აგება აფხაზ მეფეთა მიერ

როგორც აღინიშნა, ჩვენ სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერის ცნობას სენტის ხელმეორე კურთხევის შესახებ ვათარილებთ **ნიკიფორე ბოტინატის მმართველობის 1078-1081 წლებით**. სინამდვილისათვის ავიღოთ **1080 წელი**.

ტაძრის წარწერა მიუთითებს **6473 წელს** სამყაროს შექმნიდან.

ბელეცკის კვლევით, ის ტაძრის ხელახალი კურთხევის (განახლების) წელს მიუთითებს ბიზანტიური ერის შესაბამისად, კერძოდ კი, **965 წელს**. ჩვენი მოსაზრებით, ის ტაძრის აშენებისა და პირველი კურთხევის წელს მიუთითებს.

სენტი, ჩანს, თავდაპირველად აკურთხეს **965 წელს**.

როგორც ჩვენ გავარკვეით, **931 წლიდან** ერთი საუკუნის მანძილზე **1032/3 წლამდე**, კავკასიის ალანია აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა, ამ პერიოდში, ანუ **965 წელს** ნამდვილად იყო შესაძლებელი სენტის ტაძრის აგება.

965 წლისათვის აფხაზთა მეფე იყო **ლეონ III**, ის გამეფებამდე იყო ქართლის ერისთავი **926-960 წლებში**, ხოლო **960-969 წლებში** იყო აფხაზთა მეფე.

ლეონ III გამეფებამდე „ქართლის ერისთავის“ ტიტულით აქტიურად იღვწოდა საქართველოს გასაერთიანებლად, რისთვისაც საჭიროდ მიიჩნევდა კახეთის სამეფოს შემოერთებას. ამასთანავე **ლეონ** მეფე გრანდიოზულ ეკლესიათა მშენებელიც იყო, მან აფხაზთა მეფობის დროს ააგო მოქვის საკათედრო ტაძარი და ასევე, ჯავახეთში კუმურდოს დიდებული საკათედრო ტაძარი, უამრავი ქართული წარწერით დამშვენებული.

აღსანიშნავია, რომ სენტის არქიტექტურაშიც, ზოგიერთი კვლევით, იგრძნობა მოქვის გავლენა. ჩვენ კი ის **ლეონ** მეფისავე ნაგებ კუმურდოს ტაძარს გვაგონებს, მათ ერთნაირი, ქართული ჯვარ-გუმბათოვანი სტილი აერთიანებს.



კუმურდოს ტაძარი

ჩვენი კვლევით, სენტის ტაძარი 965 წელს აუგია აფხაზთა მეფე ლევან III-ს, შესაბამისად, შეიყვანეს აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში და მაშინვე პირველად უკურთხებიან კიდეც, ხოლო მეორეჯერ სენტი აკურთხეს, ანუ განაახლეს 1032 წლის, ანუ ალდე დედოფლის გამცემლობის შემდეგ, როდესაც სენტი და მისი ოლქი კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, ხოლო სენტის ტაძარში წარწერა გააკეთეს დაახლოებით 1080 წელს ბიზანტიის იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატი-სა, მისი თანამმართველის კონსტანტინე დუკასა და დედოფალ მარიამ ალანელის დროს. ყველა მათი სახელი სენტის წარწერაშია მოხსენიებული.

საერთოდ, სენტის ტაძარში ამ წარწერის გაჩენა, ანუ მისი მეორედ კურთხევა-განახლება გამოიწვია საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის მეუღლის, ალდე ალანელის ღალატობრივმა მოქმედებამ, როდესაც მან 1032/3 წლისათვის ანაკოფია და მიმდგომი ქვეყანა (კავკასიის ალანიის ნაწილი) გადასცა ბიზანტიის იმპერიას. ამ ქმედების გარეშე ეს წარწერა ტაძარში არ აღმოჩნდებოდა.

აფხაზთა მეფეები კახეთ-ჰერეთსა და კიდეც უფრო სამხრეთით იბრძოდნენ და ავრცელებდნენ თავის ძალაუფლებას ადგილობრივი, ანუ ქართული მოსახლეობის მხურვალე მხრდაჭერით, რასაც უამრავ საბუთთან ერთად, მოწმობს, მაგალითად, ერედვის ეკლესიის წარწერა, რომელიც აღფრთოვანებულია აფხაზთა მეფით, რომელიც ათავისუფლებს ისტორიული საქართველოს კუთხეებს, რომელიც ამჟამად შიდა ქართლის ოკუპირებულ ოლქში მდებარეობს, რომელსაც ოკუპანტებმა სამხრეთ ოსეთი უწოდეს. აფხაზთა მეფეები, ვითარცა ქართველი გულმხურვალე პატრიოტები, საქართველოს მრავალ კუთხეში, ქართლსა თუ თრიალეთში აგებდნენ უამრავ ტაძარს და საქართველოს ეკლესიის გაძლიერებისათვის მუდმივად იღვწოდნენ, აარსებდნენ ქართულ ეპარქიებს, ზრუნავდნენ ქართული საეკლესიო კულტურის ამალგებისათვის, მაგალითად, ქართული საგალობლებისა და პოეტური თხზულებების შექმნა-განვრცობისათვის (იოანე მინჩხის სახით), ეკლესიათა შემკობისათვის (მაგალითად, აფხაზეთიდან დაშორებულ კახეთშიც კი შეამკეს ალავერდის წმიდა გიორგის ხატი). ამიტომაც, თუკი ისინი თავიანთი საეკლესიო ცენტრიდან, ბიჭვინთიდან, ასე დაშორებით ნათლად აჩვენებდნენ თავიანთ საეკლესიო პოზიციას, გამოხატულს ქართული ეკლესიის მიმართ მხურვალე მხრდაჭერით, ნუთუ შესაძლებელია, რომ ბიჭვინთასთან სულ რამდენიმე კილომეტრში მდებარე სენტსა, არხიზ-ზელენჯუკსა და შოანაში ისინი თავიანთ საეკლესიო ნებას არ განახორციელებდნენ, რომელიც პროქართული იყო და არა ბიზანტიური.

კონსტანტინოპოლის მმართველობის პირველ წლებში რეალურად განხორციელდა ალანიის ეპარქიის ადგილის შეცვლა.

ანუ კონსტანტინოპოლის ალანიის ეპარქია მთის ალანიიდან გადადგილებულ იქნა დონისპირეთის სტეპებში, ხოლო მთის ალანია, ანუ „ანაკოფია ალანიურთ“ დაუბრუნდა ქართული ეკლესიის წიაღს.

ეს ფაქტი არაა გამონაკლისი, სწორედ ამ წლებში ბიზანტიამ საქართველოს გადასცა ყარსის (კარის) ციხე-ქალაქი თავისი მიმდგომი ოლქებით, სადაც ამ პოლიტიკური აქტის შემდეგ საქართველოს ეკლესიამ აღიდგინა თავისი იურისდიქცია ამავე 1074 წელს, როდესაც ანაკოფია გადმოეცა საქართველოს. ცხადია, აქ თავისი იურისდიქცია აღიდგინა ქართულმა ეკლესიამ, მსგავსადვე, ანაკოფიის ალანიაში, ანუ მთის ალანიაში, ალექსი კომნენის დროს ქართულმა ეკლესიამ აღიდგინა თავისი იურისდიქცია.

ალექსი კომნენმა, ცხადია, არც ბიზანტიური საპატრიარქოს ინტერესები დაივიწყა, რაც მან არხიზ-ზელენჯუკ-სენტ-შოანას რეგიონიდან ადგილი მოუნაცვლა ალანიის ეპარქიას და გადაანაცვლა ის დონისპირეთის ალანიაში, იმის შემდგომ გამოძებნა იმპერიაში საგანგებო ქალაქი ალანელი მღვდელმთავრისთვის (სოტირიოპოლი), რადგანაც დონისპირეთის ალანია ფართოდ გაშლილ სტეპს წარმოადგენდა, სადაც მწყემსური ცხოვრების მქონე მომთაბარე ალანებს არ გააჩნდათ ქალაქები.

საერთოდ, კომნენების ბიზანტიურ დინასტიას საუკეთესო ურთიერთობა ჰქონდა საქართველოს სახელმწიფოსთან, ამით ისინი გამოხატავდნენ მადლიერებას ბიზანტიის დედოფალ ქართველთა მეფის, ბაგრატ მეოთხის ასულ მარიამ ალანელისა და მის გარშემო შემოკრებილ მძლავრ ქართველთა მიმართ, დასავლეთის დომესტიკოს გრიგოლ ბაკურიანიძის სახით, რომელთაც ის ტახტზე აიყვანეს.

დედოფალი მარიამ ალანელი, მართალია, ბიზანტიის მმართველი დედოფალი იყო, მაგრამ ასევე წარმოადგენდა საქართველოს გულმხურვალე პატრიოტს, მისი მმართველობის დროს მის ძმას, საქართველს მეფე გიორგი მეორეს ბიზანტიის იმპერიამ უდიდესი პატივი მიაგო კარისა და ანაკოფიის ციხე-ქალაქებისა და მიმდებარე ოლქების დაბრუნებით, ჯერ კიდევ მიხეილ VII დუკას იმპერატორობის (1071-1078) დროს 1074 წელს.

ასევე ერთმანეთთან შესანიშნავი ურთიერთობა ჰქონიათ ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი კომნენსა და საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელს, ერთმანეთის თანამედროვე ლიდერებს, იერუსალიმის პატრიარქის დოსითეოსის ცნობის მიხედვით.

ამ დროს კონსტანტინოპოლში საიმპერატორო კარზე ქართველთა საკმაოდ დიდი პარტია არსებობდა. ისინი, უპირველესად, ბიზანტიის დედოფლის, ქართველი მართა-მარიამის გარშემო იყვნენ თავმოყრილი ჯერ კიდევ მარიამ ალანელის პირველი მეუღლე-იმპერატორობის დროს. საფიქრებელია, რომ ამ დაჯგუფებას მიეკუთვნებოდა გრიგოლ ბაკურიანიძეც. პოლიტიკურმა ვითარებამ და საქართველოს სამეფო ოჯახთან ახლო ნათესაობამ იმპერატორს უბიძგა, იბერიის თემში შემავალი ციხეები საქართველოს მე-

ფისტვის, გიორგი II-ისთვის გადაეცა. ამ გადაწყვეტილების მიღებაში დედოფლის გარშემო დაჯგუფებულ ქართველთა დასაცა უნდა შეესრულებინა საგრძნობი როლი. საბოლოოდ ეს საქმე იმპერატორმა მარიამ ალანელის ახლობელს გრიგოლ ბაკურიანისძეს მიაწო. გიორგი II და ბაკურიანისძე ბანაში შეხვდნენ ერთმანეთს. საქართველოს ბიზანტიამ გადასცა კარის (ყარსის) ციხე-ქალაქი და მისი მიმდებარე ტერიტორია. ასევე, ქართველთა ხელში გადავიდა ისტორიულ სამხრეთ საქართველოში ბიზანტიელთა გამგებლობაში მყოფი ციხეები.

თურქ-სელჩუკთა გაბატონების გამო, რადგანაც „იბერიის საკატეპანო“ გაუქმდა, გრიგოლმა მოღვაწეობა ბიზანტიის დასავლეთ ნაწილში განაგრძო. 1081 წელს ალექსი კომნენოსმა აჯანყება მოაწყო, იმპერატორი ნიკიფორე III ტახტიდან ჩამოაგდო და თავი იმპერატორად გამოაცხადა. ამიერიდან ბიზანტიის სათავეში თითქმის ერთი საუკუნე კომნენოსთა საგვარეულო იდგა. ეს გადატრიალება კონსტანტინოპოლში არსებულ ქართველთა ხელდებით განხორციელდა. შეთქმულებას ფარულად ხელმძღვანელობდა მარიამ დედოფალი. ალექსი კომნენოსს მხარში ედგა და მასთან ერთად იბრძოდა გრიგოლ ბაკურიანისძეც.

წარმოშობის შესახებ გრიგოლ ბაკურიანისძე გვაუწყებს, რომ იგი არის „იბერთა უბრწყინვალესი გვარიდან“, ამის მიუხედავად, ნ. მარმა ის ეთნიკურ სომეხად გამოაცხადა და ასევეა მიღებული უცხოეთში. მიუხედავად იმისა, რომ გრიგოლ ბაკურიანისძე თავის ტიპიკონში მრავალგზის მიუთითებს თავის „ნათესავით ქართველობას“, „გვარად ქართველობას“, ანუ ეთნიკურ ქართველობას, თუმცა მას სომხური სარწმუნოების მქონე მსახურებიც ჰყოლია.

ტიპიკონში აღნიშნულია – „...მონასტერსა პეტრინონისასა, რომელი-ესე აღინერა და დაემტკიცა ბრძანებითა ჩემ გრიგოლისათა, ნებითა ღმრთისათა სევასტოსისათა და დიდისა დომესტიკოსისა ყოვლისა დასავლეთისათა, ძისა სანატრელისა ერისთავთა მთავრისა ბაკურიანისათა აღმოსავლელისა და ქართველისათა და თანამელვიძლისა ძმისა ჩემისა სანატრელისა აბაზ მაგისტროსისა...“

მამანო და ძმანო რომელნი ესე მკვიდრ ვართ მონასტერსა ამას შინა, ვინაითგან ქართველნი ვართ ნათესავით მხნენი და მხედრობით აღზრდილნი...

ვინაიცა მეწეოს, ნათესავთა ჩემთა და მსახურთა ჩემთა, დაღაცათუ სომეხნი იყვნენ სარწმუნოებითა...

მონაზონნი მონასტრისა ჩემისა გუარად ქართველნი არიან...”

დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ცნობით, გრიგოლ ბაკურიანისძეს „ჰქონდეს ოლთისნი, კარნუ-ქალაქნი და კარი“, რომელნიც გადასცა საქართველოს მეფეს.

იერუსალიმის პატრიარქ დოსითეოსის ცნობიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ ერთმანეთის ახლო მეგობრები იყვნენ საქართველოს მეფე დავით აღმაშენებელი, მეფე 1089-1125 წლებში და ალექსი კომნენი (კომნენ-

ნოსი) იმპერატორი იმავე 1081-1118 წლებში. ეს უკანასკნელი დავითის მამიდა მარიამ ალანელის არა მარტო შვილობილი იყო, არამედ მოვალეც, რადგანაც საიმპერატორო ტახტზე აიყვანა.

გიორგი კალანდიას კვლევით, იერუსალიმის პატრიარქმა დოსითეომ მოქეი 1659 წელს მოინახულა და შემდეგი შინაარსის წარწერა ამოიკითხა: „მოხატულია იმპერატორ ალექსანდრე კომნენის და აფხაზეთის დიდებული მეფის დავითის დროს“. ალექსანდრე პირველი კომნენი მეფობდა 1081-1118 წლებში. ამ წარწერის თანახმად, ისინი მეგობრები ყოფილან.

მოქეში 1899 წელს კარგად იკითხებოდა ხუცური ლაპიდარული წარწერები.



მოქეის ტაძარი



მოქეის ქართული სახარება

**6. ალანიის ეპარქიის გადანაცვლება მთის ალანიიდან
ბარის ალანიაში**

(При Алексии Комнине **Аланская** митрополия была соединена с
Сотириупольской)

როგორც ითქვა, ანაკოფია და კავკასიის ალანია 1032 წლიდან კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა ვიდრე 1074/80 წლებამდე.

ამ დროისათვის, ანუ 1032/3 წლამდე კავკასიის ალანიაში აფხაზ მეფეთა მიერ უკვე აგებული იყო არხიზ-ზელენჯუკის, შოანასა და სენტის ტაძრები, რომელნიც ახლა უკვე 1032/3 წლიდან, აღდეს გადაწყვეტილების შედეგად, კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში გადავიდა და ისინიც ხელახლა აკურთხეს. წერილობითაა დადასტურებული სენტის წარწერით, რომ ის ხელახლა აკურთხეს.

მაგრამ პოლიტიკური ვითარება მკვეთრად შეიცვალა, ბიზანტიის სიძლიერე დაასუსტა ანატოლიაში თურქ-სელჯუკების გამარჯვებებმა, 1071 წელს მათთან მანსკერტის ომში ბიზანტია სასტიკად დამარცხდა. ჩანს, საიმპერატორო კარზე მიხვდნენ, რომ საქართველოს სამეფოსთან კი არ უნდა ებრძოლათ, როგორც წინა იმპერატორების, ბასილი მე-2-ის, რომანოზისა და კონსტანტინეს დროს, არამედ პირიქით, უნდა გაეძლიერებინათ, რათა საერთო მტერი შეეჩერებინათ.

ჩანს, ამიტომ ბიზანტიელმა სარდალმა გრიგოლ ბაკურიანისძემ, როგორც ითქვა, თავისი მამულები კარის, ანუ ყარსისა და მიმდგომ ქვეყანაში საჩუქრად გადასცა საქართველოს სახელმწიფოს, ჩემი მოსაზრებით, ამავე 1074 წელს ბიზანტიის დედოფალმა მარიამ ალანელმა თავისი მამული „ანაკოფია ალანითურთ“ გადასცა თავის ძმას, საქართველოს მეფეს.

აქ შეიძლება მოვიტანოთ შედარება – ისევე, როგორც ერთმა ალანელმა დედოფალმა აღდემ შეძლო ანაკოფიის გადაცემა ბიზანტიისათვის, მსგავსადვე შეძლო მეორე დედოფალმა მარიამ ალანელმა თავის მამულის ანაკოფიის დაბრუნება უკან, საქართველოსათვის.

ქართველთა მეფეებმა 1074 წელს ბიზანტიელებისაგან უკანვე დაიბრუნეს უდიდესი ზღვისპირას ციხე-ქალაქი ანაკოფია, ამ ქალაქის მნიშვნელობას აძლიერებდა ის, რომ ის წარმოადგენდა ერთადერთ საზღვაო პორტს მთის, ანუ კავკასიის ალანიისათვის.

როგორც ჩანს, ეს ციხე-ქალაქი ალანიის სამეფო ოჯახის ქალიშვილების იურიდიულ საკუთრებას წარმოადგენდა. ამიტომაც აღდეს უფლება გააჩნდა მისი გასხვისებისა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს საკუთრება გაუგრძელდა ბორენა და შემდგომ მარია ალანელებს, იგულისხმება ამ ქალაქთან ერთად მიმდგომი ქვეყნების ფლობა, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ქართული წყაროებით ალანია ერქვა ქვეყანას ასევე კლისურადან

ვიდრე ბზიფისწყლამდე. აქ კარგი სანადირო ადგილები იყო მეფეებისათვის. ამიტომაც ანაკოფიის კვალდაკვალ მთის ალანიაც უკვე საქართველოს სახელმწიფოს ხელში გადავიდა და ბიზანტიას მისთვის ნაკლებ ეცალა, მხოლოდ მარიამ ალანელი იყო დაინტერესებული თავის დედისა და მისი აქაური სავარაუდო მამულებით.

საფიქრებელია, რომ მარიამ ალანელი ეცადა მშვიდობიანად მოგვარებულიყო ალანიის საეკლესიო საკითხიც.

რადგანაც მთის ალანია პოლიტიკურად დაკარგა ბოზანტიამ, უკვე დადგა ჯერი იმისა, რომ ის დაბრუნებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს წიაღს.

მთის ალანიის მოსაზღვრედ გადაჭიმული იყო ვრცელი ოლქი ბარის, ანუ დონისპირეთის ალანია ბიზანტიის გავლენის სფეროსა და კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში. მარიამ ალანელს ეს მომენტი უნდა გამოეყენებინა რთული საეკლესიო საკითხის გადასაჭრელად.

კერძოდ, მთის ალანიიდან ბარის ალანიაში გადმოანაცვლეს კავკასიის, ანუ მთის ალანიის ეპარქია.

ამის მიღწევა ვერ მოხერხდა ნიკიფორე ბოტინატის დროს, ხოლო მისი ჩამოგდებიდან მალევე, მარიამ ალანელის შვილობილის, ალექსი 1-ის დროს ეს მოხერხდა, ანუ ალანიის ეპარქიის ადგილსამყოფელი განისაზღვრა უკვე ბარის, ანუ დონის სტეპების ალანიაში.

Запись о соединении Аланской и Сотириупольской кафедр относилась к патриаршеству Николая III Грамматика (1084–1111). Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь». Первым митрополитом и архиепископом стал Иоанн Монастириот. (Малахов, 1992, с. 154).

[https://www.wikiwand.com/ru/Аланская_епархия_\(историческая\)#/CITEREFМалахов1992](https://www.wikiwand.com/ru/Аланская_епархия_(историческая)#/CITEREFМалахов1992)

Запись о соединении Аланской и Сотириупольской кафедр относилась к патриаршеству Николая III Грамматика (1084–1111). Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь». Первым митрополитом и архиепископом стал Иоанн Монастириот. При этом Сорериупольская кафедра упразднена не была, она так и продолжала числиться в нотициях как автокефальная архиепископия и занимавший эту двойную кафедру иерарх именовался митрополитом Аланским и архиепископом Сотериупольским. Правда в документах вторая часть часто опускалась.

Запись о соединении Аланской и Сотириупольской кафедр относилась к патриаршеству Николая III Грамматика (1084–1111). Сформулирована она так: «Алании отдан Сотериуполь». Первым митрополитом и архиепископом стал Иоанн Монастириот. При этом Сотериупольская кафедра упразднена не была, она так и продолжала числиться в нотициях как автокефальная архиепископия и занимавший эту двойную кафедру иерарх именовался митрополитом Аланским

и архиепископом Сотериупольским. Правда в документах вторая часть часто опускалась

7. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები დონისპირეთის ალანიის ეპარქიასთან დაკავშირებით

Древние акты константинопольского патриархата, относящиеся к новороссийскому краю

ბიზანტიის იმპერატორ ალექსი კომნენის დროს ალანიის ეპარქია გადანაცვლებულ იქნა მთის, ანუ კავკასიის ალანიიდან, ბარის ანუ დონისპირეთის ალანიაში. ამ პროცესს ზოგჯერ გამოხატავენ ფრაზით – При Алексии Комнине Аланская митрополия была соединена с Сотириупольской.

ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა, რატომ გახდა საჭირო ალანიის ეპარქიისა და სოტირიუპოლის კათედრის გაერთიანება?

ძველი დოკუმენტები და აქტები, რომელნიც კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს სინოდმა გამოსცა, ამ ფაქტს ხსნის ასეთნაირად – ალანები მომთაბარე ხალხია, ანუ მესაქონლეობას მისდევენ, მწყემსური ცხოვრებით ცხოვრობენ, არ არიან მობინადრენი, არა აქვთ მუდმივი დასახლებები, რადგანაც იქ შლიან კარვებს, სადაც კარგი საძოვარია მათი ცხვარ-ძროხისათვის, ამის გამო არა აქვთ ქალაქები, ალანიის ეპარქიის მმართველ ეპისკოპოსს კი ესაჭიროება ქალაქი თავისი კათედრისათვის, ამიტომაც გადაწყდა ალანიის მღვდელმთავრისათვის გამოეყოთ ქალაქი ალანიიდან დაშორებით, ბიზანტიურ ლაზიკაში (ქართულ ჭანეთში), ესაა ქალაქი სოტირიუპოლი ტარპეზუნტთან ახლოს. ეს მომხდარა იმპერატორ ალექსი კომნენის დროს.

ავხსნათ ეს უცნაური საეკლესიო მოვლენა, რომელიც პოლიტიკასთან და სახელმწიფო საზღვრების ცვლილებასთანაა დაკავშირებული –

მონღოლების შემოსევამდე ალანია ორი ძირითადი გეოგრაფიული ნაწილისაგან შედგებოდა, ესენი იყო კავკასიის მთებში კავკასიის ალანია და ბარის, ანუ დონისპირეთის ალანია, აზოვის ზღვის მარჯვენა მხარის სტეპებში.

ქრისტიანული სარწმუნოება თავდაპირველად კავკასიის ალანიის დასავლეთ ნაწილში გავრცელდა, რომელსაც ქართულ წყაროში „ანაკოფია ალანიურთ“ ეწოდება, ანუ მთის იმ რეგიონში, რომელიც ესაზღვრებოდა ანაკოფიას.

ანაკოფიასა და მიმდებარე მთის ალანიას ერთმანეთთან უმჭიდროესად აკავშირებდა საერთაშორისო აბრეშუმის გზა.

შემდგომში სწორედ ამ რეგიონში, ანუ ანაკოფიის ალანიაში აიგო ცნობილი ეკლესიები არხიზ-ზელენჯუკისა, სენტისა და შოანასი, მათზე გამავალი აბრეშუმის გზა ანაკოფიის შემდეგ უკავშირდებოდა ბიზანტიას ე. წ. „დარინის გზით“, ეს გზა გაივლიდა დასავლეთ საქართველოს

და პუნქტ როგატორიონიდან შედიოდა ფაზისში, იქიდან კი საცხენოს-
ნო-საჭაპანე გზით სანაპიროს გავლით შედიოდა ბიზანტიაში.

VI საუკუნე

№ 59



საერთაშორისო, ე.წ. აბრეშუმის გზა, ანუ ე.წ. „დარინის გზა“ გაივლიდა არხიზ-ბელენჯუკს, უერთდებოდა ანკოფიას, იქიდან კი დასავლეთ საქართველოს გავლით შედიოდა ბიზანტიაში.

ეს მინა-წყალი აბრეშუმის გზისა და რეგიონზე მიბმული საზღვაო პორტის, ანაკოფიის ციხე-ქალაქის გამო მდიდარი ქვეყანა იყო, მთებში აგებული გრანდიოზული თავდაცვითი ზღუდეებით, ციხე-ქალაქებითა

და დასახლებებით. აქ ამ სიმდიდრის წყალობით აიგო აღნიშნული ეკლესიები და ციხე-ქალაქები. ეს ტერიტორია სადავო იყო ხაზართა და ბიზანტიელთა, შემდეგ კი აფხაზთა სამეფოსა და ბიზანტიას შორის. აქ იწებოდა პატრიარქმა ნიკოლოზ მისტიკოსმა თავის იურისდიქციაში ეპარქიის ჩამოყალიბება, გამოაგზავნა კიდევ ეპისკოპოსი და ამასთანავე ევედრებოდა აფხაზთა მეფეებს – კონსტანტინე მე-3-სა და გიორგი მე-2-ს დახმარებოდნენ ალანიის ეპისკოპოსს ეპარქიის ჩამოყალიბებაში. მაგრამ აფხაზთა მეფეები ეკლესიურად და ადმინისტრაციულად არ ექვემდებარებოდნენ ბიზანტიურ საპატრიარქოებს, რადგანაც მათ თვითონვე ჩამოყალიბეს ადმინისტრაციულად დამოუკიდებელი აფხაზეთის საკათალიკოსო, დააარსეს მისთვის ქართული ეპარქიები, მარტვილისა, ბედიისა, მოქვისა, დრანდისა, მთელ საქართველოში აგებდნენ ბრწყინვალე ეკლესიებს ქართულენოვანი ლიტურგიისათვის, ქართული ფრესკებით და წარწერებით დამშვენებულთ.

საერთოდ, აფხაზეთის საკათალიკოსო ეკლესიურად ექვემდებარებოდა საერთო ზოგადქართული საეკლესიო კრების დადგენილებებს, სჯულისკანონს (იხ. ჩემი წიგნი – ქართული საეკლესიო კრებების სამართალი), შესაბამისად, მისი საეკლესიო ენა იყო ქართული.

აფხაზეთის საკათალიკოსო მხოლოდ ერთ-ერთ ნაწილს შეადგენდა ქართული ეკლესიისა, მეორე ასეთივე ადმინისტრაციული ფრთა იყო „ქართლის საკათალიკოსო“, კიდევ უფრო შემდეგ ჩამოყალიბდა ასევე ქართული ეკლესიის ახალი ადმინისტრაციული ერთეული „ხუნძეთის საკათალიკოსო“ მთელი ქრისტიანებისათვის, ხოლო ყოფილი იბერიის თემის მიწა-წყალზე არსებული ქართული საეპისკოპოსოები თავდაპირველად ტაოს „აღმოსავლეთის საკათალიკოსოში“ გაერთიანდნენ (ვალაშკერტის, ანისის, დადაშენის, ტბეთისა და სხვა ეპარქიები), ხოლო მოგვიანებით ქართულ ე.წ. „სომხეთის სამიტროპოლიტოში“, ყველა ეს თანაბარი ღირსებების მქონე ქართული სამიტროპოლიტო ოლქები აღიარებდა მცხეთელი იარარქის პირველობას.

მემატიანის ცნობით, „830 წელს ბაგრატ მეფემ განაჩინა ქათალიკოსი აფხაზეთს“. ეს ბაგრატ მეფე ჩვენთვის ტაო-კლარჯეთის მეფის „ბაგრატ 1 კურაპალატის“ (826-876) სახელითაა ცნობილი.

მემატიანე წერს – „ხოლო ამან ბაგრატ გააჩინა და განაწესა კათალიკოსი აფხაზეთს ქრისტეს აქეთ ყ“ლ“ (830 წ.).

<https://www.allgeo.org/index.php/ka/344-2019-02-23-17-52-37>

ამ მიზეზის გამო ანაკოფიის მიმდებარე ალანიაში ბიზანტიური ეპარქიის ჩამოყალიბება ეწინააღმდეგებოდა აფხაზ მეფეთა საეკლესიო ინტერესებს.

ჩანს, ეს იყო უმთავრესი მიზეზი იმისა, რომ მალევე, 931 წელს ალანიის მეფეებმა ალანიიდან გააძევეს ბერძენი სასულიერო პირები (და არა ხაზართა ნება).

ამ დროს აფხაზთა მეფე იყო გიორგი მე-2 (922-957), ქართულ ეკლესიათა მაშენებელი, მთელ საქართველოში სახელოვანი, მამა ქართლის ერისთავ ლეონ მე-3-ისა, რომელმაც შემდეგ აფხაზთა მეფის ტიტული მიიღო და შეძლო საქართველოს გაერთიანების ეტაპის შექმნა კახეთის შემოერთებით.

ეს ის აფხაზთა მეფე გიორგია, რომელსაც კონსტანტინოპოლი სთხოვდა ეცნო მისი საპატრიარქოს უზენაესობა კავკასიის ალანიაში, მან კი ქართული ეკლესია გააძლიერა უამრავი ქართული ტაძრის აგებითა და ჭყონდიდის კათედრის დაარსებით.

გიორგი მე-2-ის მამა კონსტანტინე მესამე (893-922) ასევე, შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოს გამაერთიანებელი იყო, მას ასევე წერდა წერილებს კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი, რათა კავკასიის ალანიაში ბერძნული საეკლესიო უპირატესობა ეცნო, მაგრამ ის, როგორც წესი, ქართული ეკლესიის უზენაესობას აღიარებდა, ამიტომაც კონსტანტინე მე-3-ს შიდა ქართლის ერედვის ეკლესიის წარწერაში განადიდებენ და ემადლიერებიან – „ხელმწიფობასა ღმრთივ და-მყარებოლისა წმიდისა კონსტანტინე მეფისასა, რომელმან ბრძანა და ჩავიდა ჰერეთს შიგან, ჰერეთა მეფე გააქცია და მუნით მშვიდობით იქცა. ცისკრად ალავერდს ილოცა; მწუხრი ბრეძას გადაჰხთა. მეორედ კულა ავიდა, ვეჯინისა ციხე დალენა“. ეკლესიის ამ წარწერას ეთანადება მატეანის ცნობაც – „მოვიდა კოსტანტი, აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდის[ა] გიორგის წინაშე და შემოსა ხატი მისი ოქროვთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივ-სცა კვრიკე ქორეპისკოპოსმან და წარვიდა* ქუეყანად თვსად“. <https://wikisource.org/wiki/„მატიანე-ქართლისა“> – (2008)

უფრო მეტიც, ქართული მატეანე აფხაზთა მეფეს ვახტანგ გორგასლის მემკვიდრედ მიიჩნევს და მას ადარებს – „შემდგომად დიდისა მეფისა ვახტანგ გორგასლისა არავინ გამოჩენილ არს სხუაი მსგავსი მისი დიდებითა და ძალითა და ყოვლითა გონებითა“.

როგორც აღვნიშნეთ, არა ხაზართა, არამედ აფხაზ მეფეთა მოთხოვნით გააძევეს ალანთა მეფეებმა ბერძენი სასულიერო პირები ალანიიდან 931წელს. ამის შემდეგ მთელი ერთი საუკუნე 931 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე, კავკასიის ალანია აფხაზეთის კათალიკოსების იურისდიქციაში შედიოდა და ამ დროს ააგეს კიდეც აფხაზთა მეფეებმა არხიზ-ზელენჯუკის, შოანასა და სენტის ეკლესიები.

საქართველოს მეფის, გიორგი 1-ის ქვრივის აღდე დედოფლის ღალატის შემდეგ, ანუ 932 წლიდან „ანაკოფია ალანითურთ“ კვლავ ბიზანტიელთა ხელში აღმოჩნდა, ამ დროს ბიზანტიელებმა ანაკოფიაში და ალანიაშიც თავისი საეკლესიო რეფორმები გაატარეს, რაც აისახა სენტის ეკლესიის ბერძნულენოვან წარწერაში.

როგორც აღინიშნა, პოლიტიკური ვითარება კვლავ შეიცვალა 1074 წელს, ანაკოფია ბიზანტიამ საქართველოს დაუბრუნა, ჩანს, მიმდებარე ალანიათურთ. მაგრამ მას მყისიერად არ მოჰყვა ეკლესიური იურისდიქციის ცვლილება, ეს მოხდა 1081 წლისათვის, იმპერატორ ალექსი კომნენის დროს.

შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გათვალისწინებით, რადგანაც ანაკოფია ალანიათურთ აღმოჩნდა საქართველოს სახელმწიფოს ხელში, იმპერატორმა იწება თვითონვე გადაეწყვიტა ალანიის საეკლესიო საკითხი, კერძოდ, მან ადგილი მოუწაცვლა ალანიის ეპარქიას, გადაიტანა ის მთის, ანუ კავკასიის ალანიიდან ბარის, ანუ დონისპირეთის ალანიაში.

დონისპირეთის ალანიაში მომთაბარე ალნებს არც კი ესაჭიროებოდათ ქალაქები, მწყემსური ცხოვრების სტილიდან გამომდინარე, ეს კი ქმნიდა რეალურ პრობლემას, რადგანაც აღმოჩნდა, რომ ალანიის მღვდელმთავრისათვის ალანიაში არ აღმოჩნდა ქალაქი. ამიტომაც იმპერატორმა გადაწყვიტა ასეთი ქალაქი გამოეძებნა ალანიის გარეთ, კერძოდ, ტრაპეზუნტთან – სოტირიოპოლი, მან გააერთიანა ეს ორი კათედრა ალნიისა და სოტირიოპოლისა. ეს ფაქტი ასახა კონსტანტინოპოლის წმ. სინოდის ძველმა აქტებმა.

При Алексии Комнине Аланская митрополия была соединена с Сотириупольской.

ამ აქტებიდან სრულიად ნათლად ჩანს, რომ ისინი ეხება არა მთის, ანუ კავკასიის ალანიას, არამედ დონისპირეთის ალანიას. ეს ფაქტი ხაზგასმითაა აღსანიშნავი, რომ ეს საბუთები ეხება დონისპირეთისა და არა კავკასიის ალანიას.

XLI. (6826–1317-18 г. ²)

...намереваясь строить божественные храмы. А те приписали их к храмам воздвигнутым за много лет, и с тех пор присвоивают их себе, как патриаршие.

Донес же и то, что за много лет перед сим случилось опустеть некоторым селам его епархии совсем от набега татар. Когда же снова возвратились в них жители и заселили их, то пришли туда экзархи священнейшего и пречестного митрополита Готфского и сделали в селах тех ставропигии митрополита Готфского, и с тех пор требуют себе от жителей тех сел и законного, сколько приходится на долю митрополии Сугдейской, относительно чего и искали получить Синодальное рассуждение.

В следствие чего мерность наша вместе с священнейшими архиереями Ираклийским, Никейским, Филадельфийским, Прусским, Пигийским, Серрским, Диррахийским, Атталийским и Месинским положили: сделать на месте через ближайших архиереев исследование, но так, чтобы при сем исследовании находился и священнейший архиерей Готфский, и что окажется

истинным в деле том заметить, и свое замечание прислать сюда, что бы потом сделать, на сколько скажется правды, Синодальное рассуждение.

Возлагаем же дело это на священнейших и пречестных архиереев Аланийского, Вичинского и Зикхо-Матрахского которые и должны отправиться на те места и исполнить что нужно для Синодального сего нашего рассуждения.

Поелику же священнейший оный архиерей Сутдейский донес, что в его епархии бывают браки, возбращаемые божественными и любоблагочестивыми законами, как от крови так и от сватовства, и совершающие их не слушаются увещания и совета архиерея, то священнейшие сии архиереи должны сделать воззвание к тамошним христианам, чтобы они не смели делать ничего подобного, что это обратится в суд и погибель душ их, и что они не должны ослушаться своего истинного архиерея как в этом, так и в прочем, что он говорит им в пользу душ их. А если подобный брак отыщется, то следует расторгнуть его. В уверение чего и дана сия Синодальная граммата нашей мерности. В месяце индиктиона.

მონღოლთა შემდეგ დონისპირეთის დაცარიელებულ და შემდეგ კვლავ დასახლებული მიწების მოსახლეობას, ანუ მრევლს ისაკუთრებს „გოთეტის მიტროპოლიტი, მას ედავება სუგდეას მიტროპოლიტი. სინოდმა საკითხის შესწავლა დაავალა კომისიას გოთეთის, ალანიის, ვიჩინისა და ჯიქეთის (ზიხიის) მატრახის მღვდელმთავრების მონაწილეობით. 1317-18 წ.

LXXXIII без года.

Избираемые святою и кафолическою Церковию Божиею в архиереи, как другие, так и те, кои посылаются к христианскому народу, находящемуся под властью народа нечестивого, должны всячески держать в уме своем, что они взяли на себя апостольский подвиг, и поставлены проходить путь честных учеников и Апостолов Христовых, которым между множеством других бедоносных слов сказано и сие: *Аз посылаю вы яко овцы посреде волков.* Поелику же и я, имиже Бог весть судьбами, избран святою Церковию Божией и определен к церкви Херсонской, которою удалось завладеть нечестивой руке языческой, и поелику есть подозрение, если будучи рукоположен туда, я не отправлюсь или, и отправившись, возвращусь опять в сей царствующий град для спокойствия и для избежания предстоящих трудностей то я даю на сей конец настоящее письменное обещание всесвятейшему нашему владыке, вселенскому патриарху и божественному и священному Синоду, и говорю и заверяю, что не имею позволения, после бывшего над мною по благодати Божией рукоположения, оставаться здесь отыскивая предлог к праздности и откладывая отъезд, ни, после отправления к церкви, куда назначен возвратиться сюда, оставивши вверенную мне паству, опричь великой нужды и надобности, которую всесвятейший наш владыка, вселенский патриарх и

божественный и священный Синод найдут благословною и истинною. Да и в таком случае обещаюсь вовсе не беспокоить всесвятейшего моего владыку, вселенского патриарха, ни докучать ему, ища управления, и другой церкви пасения и предстоятельства, но жить мирно и невозмутимо, пока откроется возможность мне вести дела своей церкви, как заповедано. Если же Бог попустит мне преступить сие мое обещание и отречься от того, в чем теперь заверяю я навлекая и охотно принимаю на себя всякий, какой заблагорассудит произвести надо мною суд, всесвятейший наш владыка вселенский патриарх с божественным и священным Синодом. На сей конец сделано настоящее мое письменное обещание для верности.

Смиренный митрополит Херсонский пречестный Иеремия принимая и подтверждая вышеписанное подписался+.

Такое же точно дает митрополит Вичинский и пречестный Макарий. Под обещанием подписано: + Смиренный митрополит Вичинский и пречестный Макарий, принимая и подтверждая вышеписанное, подписался +.

Священнейший митрополит Аланийский и пречестный, возлюбленный о Господе брат и сослужитель нашей мерности, донес священному и божественному при нас Синоду, что святейшая митрополия Сотиропольская с незапамятных почти лет соединена Синодальным актом и честным хрисовулом, и стала одно тело, с святейшею митрополиею Аланийскою по причинам, изложенным в предъявленных документах и определена состоять навсегда кафедрою Аланийского архиерея კონსტანტინოპოლის სინოდის წევრს –

„ჩვენ მოგვმართა ალანიის მიტროპოლიტმა, რომ სოტიროპოლის მიტროპოლია დიდი ხნის წინ სინოდის აქტითა და პატიოსანი ხრისოვულით გაერთიანდა და სამუდამოდ მიკუთვნა იქნა ალანიის მღვდელმთავრის კათედრასთან, იმ მიზეზის გამო, რომ ამ სამიტროპოლიტოს არ გააჩნია საკუთარი სამღვდელმთავრო კათედრა, რადგანაც ეს ხალხი არის მომთაბარე“ (იგულისხმება დონისპირეთის ალანიის მიტროპოლიტი, რომელსაც საკათედრო ქალაქი და ტაძარი არ გააჩნდა სტეპების ალანიაში მისი მოსახლეობის ნომადური ცხოვრების გამო).

так как митрополия сия не имеет собственной архиерейской кафедры по той причине, что народ ея пастушеский.

Акт оный соблюдался и пребывал оттоле и впредь неизменным.

Не задолго же перед сим невесть каким образом был избран и рукоположен к сей Сотиропольской церкви особенный архиерей бывшим перед нами патриархом, нарушившим порядок сей и отделившим ее от кафедры Аланийской; из чего по необходимости вышло то, что народ лишился своего архиерея, так как тот не имел собственного местопребывания, что предвидя он (народ) и решился на это дело, соединив оба места в одно.

დონისპირეთის ალანიისა და სოტირიოპოლის კათედრები გაერთიანდა, მაგრამ ეს წესი დაარღვია იმ ფაქტმა, რომ სოტირიოპოლის ეკლესიაში დაადგინეს საკუთარი მღვდელმთავარი, რამაც წესრიგი დაარღვია, რადგანაც ამ ფაქტით სოტირიოპოლი განაშორა ალანიის კათედრას. ამის შედეგად კი ალანიის ხალხი აღმოჩნდა თავის მღვდელმთავრის გარეშე, რადგანაც მას საკუთარი ადგილსამყოფელი არ გააჩნდა (ანუ სოტირიოპოლში უკვე აღარ შეეძლო ალანიის მღვდელმთავარს სამყოფელი კათედრა ჰქონოდა).

Донося обо всем этом, Аланийский архиерей искал, чтобы Синодальным рассуждением решено было, как поступать в таком случае, предъявивши при сем и сказанные стародавния права, т. е. Синодальный акт и хрисовул. По сему, по предложению мерности нашей, прочтены были оные во всеуслышанье, и найдены согласными с тем что он говорил. А именно: Синодальный акт наложил и нерешимую узу от всесвятые и живоначальные Троицы на всякого имеющего взойти на высокий престол сей,

чтобы он сохранил верным то, что установлено, и ничего в нем не трогал, не изменял, не колебал, но еще более укреплял бы и усиливал по неразрывному союзу братской любви.

წმ. სინოდი ადგენს – „დაცული უნდა იქნას უცვლელად ძველთაგან დადგენილი წესი...რა მიზეზიც არ უნდა ყოფილიყო მიუღებელია სოტირიოპოლის კათედრაზე განსაკუთრებული იერარქის ხელდასხმა, რადგანაც წინათ არსებული წესი სასარგებლო იყო ალანი ხალხისათვის“ (აქ ალანი ხალხის ქვეშ იგულისხმება სტეპების, ანუ დონისპირეთის ალანიის ნომადები).

зная, что восколько он поддерживает оное, востолько укрепляет свое положение. По сему мерность наша обдумавши дело это с священнейшими архиереями присудили, что как бы там ни было, не хорошо было и несправедливо сделано, что на Сотиропольскую кафедру рукоположен особый აპხიეპეი, и через то отменено было хорошо сделанное распоряжение относительно обеих сих церквей на пользу толикого народа Аланов.

Ибо надлежало, если не другое что, то устрашится одной узы, и постараться оставить совершенно неприкосновенным и нетронутым сказанное распоряжение.

„ხელუხლებელი უნდა იყოს ძველად არსებული წესი, ამიტომაც კვლავინდებურად გაერთიანებულნი უნდა იყვნენ ორივე, ალანიისა და სოტირიოპოლის მიტროპოლიები ერთ სხეულად და განუყოფელ ერთობად უწყვეტად შემდგომ წლებშიც ძველი სინოდალური აქტისა და პატიოსანი ქრისოვულის შესაბამისად“.

Почему и опять обе те митрополии т. е. Аланийская и Сотиропольская да будут соединены в одно тело, и единство неразъятое и неразрывное да

имеют во все следующие непрерывные годы, по содержанию тогдашнего Синодального акта и честного хрисовула.

Ибо и вообще належит долг хранить неизменным все что до нас хорошо установлено, а тем более то, что сделано ради душевной пользы толикого народа.

Мы не можем понять, как бы кто нибудь взялся пастырствовать без сего утешения, т. е. без архиерейской кафедры. „საზოგადოდ ჩვენი ვალია დავიცვათ შეუცვლელად რაც კი წარსულში, ჩვენამდე, კარგად იყო დადგენილი.

ჩვენ არ შეგვიძლია გავიგოთ, როგორ უნდა მწყსოს იერარქმა საკუთარი კათედრის გარეშე სამღვდელმთავრო (ალანიაში კი ქალაქების არ არსებობის გამო არაა სამღვდელმთავრო კათედრა), ამიტომაც ალანიის მღვდელმთავარი დაე კვლავ იწოდებოდეს სოტირიოპოლელად, და დაე, მას ერთდროულად ჰქონდეს ორი წოდება, რომელიც მიმართულია ერთსა და იმავე საგნისადმი, თანახმად, როგორც ნათქვამია ძველ სინოდალურ აქტში.

ამ მიზეზით მივეციტ ეს სინოდალური აქტი ალანიისა და სოტირიოპოლის მიტროპოლიტს.ინდიქტიონის 15, აგვისტოს თვე“.

Посему архиерей Аланийский пусть называется опять и Сотиропольским, и пусть в одно и тоже время имеет два названия, как относящиеся к одному и тому же предмету, согласно с тем, что говорится об этом в старобывшем Синодальном акте.

Ради чего и дается настоящий наш Синодальный акт нынешнему священнейшему митрополиту Аланийскому и Сотиропольскому и пречестному, возлюбленному о Господе брату и сослужителю нашей мерности в уверение.

В месяце Августе, индиктиона 15-го

სად მდებარეობდა ვიჩინის კათედრა, რომელიც ხშირად იხსენიება ამ აქტებში, ის ამჟამინდელ რუმინეთში მდებარეობდა და არაფერი ჰქონდა საერთო ბიჭვინთის კათედრასთან.

„Вичинская епархия. Вичинское викариатство Румынской архиепископии в Америках Румынской Православной Церкви (недейств.)

Город Вичина (наиболее часто отождествляемый исследователями с Исакчей, Румыния), известен по Восточно-Римским источникам уже с XI века, и тогда, как и вся дельта Дуная, входил в состав империи, будучи оспариваем также Болгарией и Русью. С конца XI века усилился приток кочевых тюркских племен в Подунавье, печенеги, а затем куманы (половцы), заполонили всю придунайскую низменность, а в середине XIII века край на более чем вековой период попал в состав монгольской Золотой Орды. В Вичине находилась ставка беклярибека эмира Ногая. Но византийское присутствие вероятно сохранилось, также как и Церковь.

В середине XIII века, когда Никейская империя поддерживала связь с устьем Дуная, и в Вичине известна православная епископия Константинопольской Церкви. В списке епархий времен императора Андроника II Палеолога (1282-1328) Вичинская епархия значиться митрополией, под 95 номером. С 1300 года есть данные и о Вичинских митрополитах. Валахский воевода Николай Александр запросил патриарха Константинопольского святителя Каллиста I позволить Вичинскому митрополиту переместиться в стольный город Валахии Арджеш (ныне Куртя-де-Арджеш). В 1359 году патриарх дал свое благословение, приняв Церковь Валахского господарства под свой омофор и положив начало Унгро-Влахийской митрополии.

В 2006 году Вичинская епархия была восстановлена решением Священного Синода Румынской Православной Церкви как титулярная епископия, викариатство Румынской архиепископии в Америках. При этом сам город Исакча и его округа находятся в ведении Тулчинской епископии Мунтенской митрополии“. აქედანაც ჩანს, რომ აქტების „ვიზინი“ არ არის ბიჭვინთა.

<https://drevo-info.ru/articles/15172.html>

CXXXI. без года.

-|- Все, проповеданное Св. Апостолами и утвержденное седьмью святыми Вселенскими Соборами принимая от души, чту и духовно лобызаю, как содержащее точное учение божественного и святого Евангелия, а равно и всесвятейшему моему владыке и вселенскому патриарху, господину Исидору и божественному и священному при нем Синоду, поелику и они точнейшим образом содержат всенепорочное сие Учение, т. е. божественных и священных отцев, покаяюсь вседушевно, и и сомудрствую и единомудрствую и подчиняюсь во всем. Варлаама же и Акиндина.... единомысленников и приверженцев их, согласно с смыслом произнесенных над ними священных приговоров, отвергаю как зловерных, и, если не раскаются, подвергаю анафеме, как не следующих не сомудрствующих и несогласующих божественным и священным нашим отцам, и божественнейшему моему владыке, вселенскому патриарху господину Исидору и божественному и священному при нем Синоду. Сие во всю жизнь мою хранить и соблюдать обещаюсь, и с сею верою желаю предстать судищу Христа, и получить от него спасение, Его силою и благодатию, что и подписал в извещение и точное уверение собственноручною отметкою.

Была и подпись: Евсевий иеромонах и кандидат святейшей митрополии Сугдейской

ქვემოთ მოყვანილ აქტში პირდაპირაა ნაჩვენები, რომ კონსტანტინოპოლის ეს განჩინებანი შეეხება დონისპირეთის ალანიას, სწორედ დონელი და ტანაისელი სამღვდელოება ეძებს საეკლესიო სამართალს კონსტანტინოპოლში და მათ აძლევენ კიდევ შესაბამის საბუთებს და არა კავკასიის ალანიის სამღვდელოებას.

CXXXI. 6864–1356.

Синодальное низложение бывшего Аланийского архиеерея. +

წმ. სინოდი აღნიშნავს, რომ რამდენიმე წლის წინ დონელ (tanaisel) სამღვდელოებას, დეკანოზ მიხეილს, პრესვიტერ ნიკოლოზს და სხვებს, მათთან ერთად პრესვიტერ თეოდორეს ჰქონდათ დავა და წინააღმდეგობა ალანიის ყოფილ მღვდელმთავართან, რომელთაც მან საეკლესიო უფლებამოსილება ჩამოართვა.

1364 წელს ალანიისა და სოტირიოპოლის მიტროპოლიას განუახლდა უფლება, რომ კვლავინდებურად ფლობდეს ტრაპეზუნტში ღვთისმშობლის ეკლესიას და ასევე სოტირიოპოლის ეკლესიებს, კერძოდ კი, ათინას ე.წ. ლაზთა ეკლესიას (ღვთისმშობლის სახელობისას). სინოდის აქტში მითითებულია, რომ ალანიისა და სოტირიოპოლის კათედრები გაერთიანებულია ძველთაგანვე სინოდის აქტითა და შესაბამისი სამეფო ქრისოპულით.

ქალაქ კაფაში მცირე მონასტერი უშუალოდ ექვემდებარება პატრიარქს და მასზე არ გააჩნია უფლებამოსილება სუგდეის მიტროპოლიტს.

CCXL. (6377-1368) სინოდმა გაარჩია ყირიმის ეპისკოპოსთა შორის სადავო საკითხები

CCCLXVII. (6893-1384). წმ. სინოდმა განიხილა სადავო საკითხები ხერსონისა და გუთეთის სამიტროპოლიტოებს შორის. ისინი დავობდნენ ზოგიერთი სამრევლოს კუთვნილების შესახებ, კერძოდ, რამდენიმე სამრევლო და სოფელი, მათ შორის ერთ-ერთ სამრევლოს ერქვა „ალანია“. პატრიარქს აქვე, ყირიმში, ასევე გააჩნდა თავისი საპატრიარქო სტავროპიგიები, ანუ სტავროიგიალური ეკლესიები.

CCCLXVIII. (6893–1385) Здесь разумеются священники города Танаиса, бывшего там где теперь земли войска донского селения Недвиговка. Подробности о Танаисе см. в Прописях, изд. Леонтьева: Разыскания на устьях Дона; книга III, стр. 397. Упомянутый в этом акте Хан, есть Джанибек. Н. М.

რუსი კომენტატორიც კი აღნიშნავს, რომ ეს აქტები ეხება არა კავკასიის ალანიას, არამედ ტანაისის, ანუ დონისპირეთის ალანიას.

ამ აქტებით სხვადასხვა წლებში, მაგალითად, ქალაქ კაფაში მცირე მონასტერი უშუალოდ ექვემდებარება პატრიარქს და მასზე არ გააჩნია უფლებამოსილება სუგდეის მიტროპოლიტს.

სინოდმა გაარჩია ყირიმის ეპისკოპოსთა შორის სადავო საკითხები.

პატრიარქი შენიშვნას აძლევს ხერსონის მიტროპოლიტს, რომელიც ედავება გოთეთის მიტროპოლიტს სამრევლოების გამო.

პატრიარქი აფუძნებს კაფასთან (ყირიმში) ერთ-ერთ ეპარქიაში სტავროპიგიალურ ეკლესიას.

სინოდი კვლავ არჩევს ყირიმის ეპისკოპოსების სადავო საკითხებს.

(пер. Архимандрита Антонина)Текст воспроизведен по изданию: Древние

акты Константинопольского патриархата, относящиеся к новороссийскому краю // Записки Одесского общества истории и древностей, Том VI. 1867

კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ყველა ძველი აქტი მიუთითებს, რომ ისინი ეხება არა კავკასიის ალანიას, არამედ დონისპირეთის, ანუ ტანაისის ალანიას, იმ მიზეზის გამო, რომ კავკასიის ალანია ქართველ მეფეთა ხელში მოექცა ვახუშტის სიტყვით და, შესაბამისად, იმყოფებოდა კიდევ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო ტანაისის, ანუ დონისპირეთის ალანია შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, რაც ასახულია ამ აქტებში.

ამ მიზეზის გამო 1081 წლისათვის ბიზანტიის იმპერატორმა ალექსი 1 კომნენმა ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლა და კავკასიის მთებიდან გადაიტანა მახლობლად, დონის სტეპების ალანიაში. ამის შესახებ იმპერატორმა ალექსი 1-მა გამოსცა შესაბამისი ხრისობული-ოქროწერილი. ამ ბრძანების მიხედვით, ალანიის მღვდელმთავრისათვის საკათედრო ქალაქად განისაზღვრა სოტირიოპოლი ლაზიკაში, ტარპეზუნტთან. ქრისობულში ახსნილია ამის მიზეზი, იქ განმარტებულია, რომ „ვინაიდან ალანები მწყემსურად მცხოვრები, ანუ მომთაბარე ხალხია (იგულისხმება დონისპირეთის ალანია სტეპებში, რაც რუკაზეც ჩანს), მათ ამის გამო არა აქვთ ქალაქები, არც ალანიის იერარქის კათედრისათვის, ამიტომაც სოტირიოპოლი დადგინდა ალანიის მღვდელმთავრის საკათედრო ქალაქად (იხ. ამის შესახებ ჩემი „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“).

ალანური თუ სვანური ეკლესიები?

ზოგიერთი რუსი ავტორის აზრით, სენტის ტაძარი აიგო 869 წელს. ეს წელი თანხვდება აფხაზეთში სვანი იოანე შავლიანის მეფობის ხანას.

იოანე შავლიანი აფხაზეთა მეფე იყო 868 წლიდან, სწორედ მან წამოიწყო პირველად დიდი ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის, სურდა ქართლისა და აფხაზეთის გაერთიანება. მხნედ იბრძოდა საქართველოს ერთობისათვის.

რადგანაც სვანურმა დინასტიამ შავლიანებისა შეძლო აფხაზეთა სამეფო ტახტზე ასვლა, ეს ნიშნავს, რომ ზოგადად, სვანებს აფხაზეთში ჰქონდათ ძალზე დიდი რაოდენობრივი გავლენა, სამეფო ტახტს, ცხადია, არისტოკრატიული ოჯახები იჭერდნენ, ანუ აფხაზეთის არისტოკრატიაში სვანებს დიდ წილი ჰქონდათ, იმდენად, რომ სამეფო ტახტზე ასვლაც შეძლეს, ვიდრე მე-9 საუკუნის 80-იან წლებამდე.

იოანე შავლიანის ოჯახის დიდგვაროვნებას მოწმობს მისი მოყვრობითი კავშირი ბაგრატიონებთან.

როგორც ითქვა, აფხაზეთის ეს მეფეები, შავლიანები, სვანები ყოფილან, რაც მიუთითებს იმის შესახებ, რომ ზოგადად, სვანთა გავლენა ძალზე დიდი იყო ასევე, კავკასიის ალანიაში.

სენტის, შოანასა და არხიზის ეკლესიების კავშირს სვანებთან ამონ-მებენ ამჟამად მათ მიწა-წყალზე მცხოვრები ხალხები, რომელნიც ამ ეკლესიებს „სვანთა ეკლესიებს“ უწოდებენ.

საერთოდ ამ მიწა-წყალზე (კავკასიის ალანიაში) მონღოლთა შემდეგ ცხოვრობდნენ არა ალანები, არამედ სვანები, საუკუნეთა მანძილზე, ვიდრე მე-19 საუკუნემდე, როგორც ეს გამოიკვლია ლავროვმა.

მიიჩნევა, რომ კავკასიის ალანიის მიწა-წყალზე მონღოლების შემოსევამდე ალანები ცხოვრობდნენ, რომელნიც აქედან მონღოლებმა გააძევეს.

ისმის კითხვა, როდესაც ალანები გაქრნენ კავკასიის ალანიიდან, ამის შემდეგ (ანუ XIII ს-დან) რომელი ხალხი ცხოვრობდა ამ ტერიტორიაზე და პატრონობდა აღნიშნულ ეკლესიებს, ვიდრე თითქმის XIX ს-მდე?

ეს კითხვა მნიშვნელოვანია, რადგანაც მე-13 საუკუნის შემდეგ, ვიდრე თითქმის XVIII-XIX სს.-მდე ეს ტაძრები მოქმედნი იყო, უფრო მეტიც, მათ გულმოდგინედ უვლიდნენ და ანახლებდნენ. ამის გამო მე-19 საუკუნის დასაწყისშიც კი მათ შენარჩუნებული ჰქონდათ გუმბათები და კედლები ფრესკებით იყო დაფარული, მოღწეული ცნობები, რომ აქ უცხოელმა მოგზაურებმა ადგილობრივი სასულიერო პირებიც კი ნახეს და ლიტურგიკისათვის საჭირო ხელნაწერებიც მოიძიეს.

თვითონ შესანიშნავი მკვლევარი ბელეცკიც კი აღნიშნავს, რომ მხოლოდ სენტის ტაძარი ოთხჯერ მაინც მოხატეს იატაკიდან ვიდრე გუმბათის ჩათვლით.

კიდევ ერთხელ დავსვათ კითხვა XIII-XVIII საუკუნეებში, თითქმის ნახევრი ათასწლეულის, 500 წლის მანძილზე, ვინ უვლიდა და პატრონობდა სენტის, შოანასა და არხიზ-ზელენჯუკის ეკლესიებს, ვინ იყო მისი მრევლი, რომელ ხალხს ემსახურებოდნენ აქაური სასულიერო პირები?

როგორც ითქვა, ეს ხალხი მე-13 ს-დან არ იყო ალანები, მონღოლების აგრესიის გამო.

აღნიშნულ კითხვას შესანიშნავი პასუხი გასცა რუსმა მეცნიერმა ლ.ლავროვმა თავის ნაშრომში „სვანთა განსახლება ჩრდილოეთ კავკასიაში მე-19ს-მდე (Л. И. Лавров, Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века // Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950).

ლეონიდ ლავროვი დიდი ხნის მანძილზე იყო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში წამყვანი მეცნიერი-კავკასიისმცოდნე, მისი ცნობილი ნაშრომები ეძღვნება კავკასიის ხალხების – ყარაჩაელების, აბაზინების, ლეკების, ლაკებისა და სხვათა ისტორიებს. თვითონაც კავკასიაში დაიბადა, მღვდლის ოჯახში, შესაბამისად, ეცნობოდა და აინტერესებდა კავკასიის ხალხების ისტორია.

ლ.ლავროვმა ასევე გამოიკვლია სვანების განსახლების ისტორია ჩრდილოეთ კავკასიაში.

ლ. ლავროვის უმთავრესი დასკვნით, მონღოლთა მიერ ალანების გაძევების შემდეგ, კავკასიის ალანიის მიწა-წყალი დასახლებული იყო ქრისტესმოყვარე სვანი ხალხით, ვიდრე თურქულენოვანი ტომების შემოსვლამდე, ანუ XIII საუკუნიდან, ვიდრე XVI-XVII საუკუნეებამდე და გარკვეული ხნით ამის შემდეგაც, ზოგიერთი ეკლესია უფრო დიდხანს მოქმედებდა.

ლ. ლავროვის კვლევა ჩრდილოეთ კავკასიაში ქართველთა (სვანების) განსახლებასთან დაკავშირებით ძალზე მნიშვნელოვანია და განსხვავდება ამჟამად მიღებული საგან, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიას აუცხოვებს ყოველივე ქართულისაგან.

საოცარია, რომ ლ. ლავროვის ნაკვლევს ალანიასთან და სვანებთან დაკავშირებით თითქმის არ იყენებენ ქართველი და მით უფრო არაქართველი სპეციალისტები, თუმცა კი ავტორის დიდი ავტორიტეტის გამო, მისი ნააზრევის უარყოფა არ შეუძლიათ.

ლ. ლავროვმა მრავალ წყაროზე დაყრდნობით დაასკვნა, რომ ყუბანის სათავეები, სადაც განლაგებულია აღნიშნული ეკლესიები სენტისა, შუანასი და არხიზ-ზელენჯუკისა, მონღოლების შემოსევის შემდეგ, უკვე მე-14 საუკუნის შემდგომ და მე-17 საუკუნეშიც სვანებით იყო დასახლებული, ის წერს – „Так как до монгольского нашествия верховья Кубани находились в руках аланов, то появление здесь сванов могло произойти между XIV и XVII вв. К сожалению, более точная датировка пока невозможна“ (მისი დასკვნით, კავკასიის ალანები შეცვალეს სვანებმა).

ლ. ლავროვის კვლევით, რუსული მატიანის თანახმად, სვანები განსახლებულნი იყვნენ კიდევ უფრო ჩრდილოეთით და ასევე სხვა მიმართულებითაც, კერძოდ კი, ყაბარდომდე და შესაბამისად, ჩრდილოკავკასიაში იყო მრავალი სვანური სოფელი.

ის წერს – „Согласно дополнению к Никоновской летописи, в 1562 г. 500 стрельцов с головою Григорием Семеновым и 500 казаков при пяти атаманах по царскому приказу ходили вместе с кабардинским князем Темрюком (тесть Ивана Грозного) против недругов последнего. Главным из этих недругов в дополнении к Никоновской летописи назван кабардинский князь Шепшук. В числе «Шепшуковых улусов», т. е. подвластных Шепшуку земель, упоминается взятый у него г. Кован, может быть от ногайского Кобан, что значит р. Кубань. Главная же ценность для нас свидетельства дополнения к Никоновской летописи заключается в указании, [83] что кабардинцы Темрюка вместе с царскими людьми отвоевали у Шепшука много «сонских кабаков», т. е. сванских поселений. 17

Допустимо ли предполагать, что кабардинский князь Шепшук мог владеть частью закавказской Сванети и что именно ее потом отнял у него Темрюк? Конечно, нет. Дополнения к Никоновской летописи доказывают, что в XVI в. на Северном Кавказе было значительное сванское население.

С другой стороны, упоминание этим документом г. Кована дает возможность предполагать, что сваны, входившие в число «Шепшуковых улусов», в середине XVI в. проживали в верховьях Кубани. Во всяком случае это положение согласуется с другими нашими материалами.

Таким образом, на основе приведенных материалов, можно сказать, что расселение сванов на Северном Кавказе до XIX в. не подлежит сомнению“.

<https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok-knjazej-1743/text.phtml>

ასევე, ლ. ლავროვის კვლევით, შონას ცნობილი ეკლესია მე-20 საუკუნის შუა წლებამდე იწოდებოდა არა ალანურ ეკლესიად, არამედ მას ადგილობრივი მოსახლეობა „სვანურ ეკლესიას“ უწოდებდა, საზოგადოდ, შონა ადგილობრივ დიალექტზე ნიშნავს – „სვანებისა“, „სვანურ ეკლესიას“. ის წერს შონას ეკლესიასთან დაკავშირებით, რომელიც დგას პუნქტ ხუმარასთან – „Известная гора с развалинами средневековой церкви около Хумары, в верховьях Кубани, фигурирует на картах и в литературе под именем Шоана, Шуана, Шона. Прилегающая к горе местность в XVIII и первой половине XIX вв. входила в состав абазинской территории. Поэтому нельзя пройти мимо возможности сопоставить название горы с абхазо-абазинским термином *ш.ānwā*, означающим «сваны». Приведенные данные позволяют предполагать, что в некую историческую эпоху часть Северного Кавказа, в первую очередь, верховья р. Кубани и р. Баксана, были населены сванами“.

ლ. ლავროვი თავის ნაშრომში არხიზ-ზელენჯუკის, სენტისა და შონას ეკლესიებს არ უწოდებს ალანურ ეკლესიებს, აქედან ჩანს, რომ თვით რუსეთის სამეცნიერო წრეებში 1950 წლამდე, ანუ ამ გამოკვლევის გამოქვეყნებამდე, აღნიშნულ ეკლესიებს არ უწოდებდნენ „ალანურ ეკლესიებს“, მით უფრო არავინ ახსენებდა ტერმინს „ალანური საეკლესიო არქიტექტურა“, ეს ტერმინები ხელოვნურად დაინერგა დაინტერესებული სსრკ სახელმწიფო წრეების მიერ მე-20 ს. 60-იანი წლების შემდეგ, რათა მიეჩქმალათ ჩრდილოკავკასიაში თავიანთი ბოროტმოქმედება ყარაჩაელთა და სხვა ხალხთა მიმართ და ამასთანავე მიეჩქმალათ ჩრდილოკავკასიაში ქართველთა ისტორიული ნაღვანი. ასეთი მიდგომა საბჭოთა სახელმწიფო პროპაგანდის ელემენტად გადააქციეს ისეთი წარმატებით, რომ ამჟამადც არავინ ახსენებს, რომ ამ ეკლესიების მომცველ ტერიტორიებზე, ყუბანისა და ბაქსანის სათავეებში, სვანები რეალურად ცხოვრობდნენ თითქმის 500 წლის მანძილზე და პატრონობდნენ შუანას, სენტის და არხიზის ეკლესიებს, შესაბამისად, ტაძრები მე-13 ს. შემდეგ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციას განეკუთვნებოდნენ.

ამ ეკლესიათა არქიტექტურასა და მით უფრო მის ფრესკულ მხატვრობას უშუალო კავშირი აქვს სვანურთან და ზოგადქართულთან, ისინი უფრო სვანური ეკლესიებია, ვიდრე ალანური.

დავსვით კითხვა კავკასიის ალანიასთან დაკავშირებით, რომელსაც ამჟამად ყარაჩაი ეწოდება და კვლავ შევხებით ამ ტერიტორიაზე სვანების განსახლების საკითხს იმ მიზნით, რათა დავადგინოთ ამ ტერიტორიაზე საქართველოს საპატრიარქოს ისტორიული იურისდიქციის საკითხი.

ცნობილია, რომ მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებისას, საბჭოთა მთავრობა აპირებდა დაესვა მოთხოვნა, რათა ქართველებსა და სომხებს უკანვე დაბრუნებოდით ოსმალეთის მიერ მიტაცებული მათი ისტორიული ტერიტორიები იმჟამინდელ თურქეთში.

ანუ ისტორიული ტერიტორია თუ დაუბრუნდებოდა თავის ხალხს, ეს სამართლიანობად ჩაითვლებოდა.

კერძოდ, კრემლის 1943/4 წლის განკარგულებით ყარაჩაის ნაწილი ადმინისტრაციულად „ზემო სვანეთს“ უნდა შეერთებოდა.

საბჭოთა მთავრობის მკაცრ დოკუმენტებში გამოჩნდა ფრაზა „ზემო სვანეთი“.

რატომ ჩანს ეს ტემინი („ზემო სვანეთი“) უმაღლეს განკარგულებაში?

„კაცთმოყვარე და ჰუმანურ“ საბჭოთა ხელისუფლებას სამართლიანობის აღდგენა, ანუ სვანებისათვის ისტორიული მიწა-წყლის დაბრუნება სამართლანად მიაჩნდა აღნიშნული ვითარების დროს, რადგანაც უმაღლესი მთავრობისათვის ცნობილი იყო, რომ ეს მიწა-წყალი არც თუ დიდი ხნის წინ სვანებს ეკუთვნოდათ.

სვანებთან დაკავშირებით კიდევ ერთი, სხვა ნაბიჯიც გადაიდგა, ისევ უმაღლესი განკარგულებით, ყარაჩაის ამ დაცლილ ადგილებში ჩაასახლეს საგანგებოდ გამოძებნილი სვანური ოჯახები და სვანების მეზობელი რაჭველები, ანუ მიიჩნეოდა, რომ სვანების გარდა ეს ტერიტორიები ოდესღაც ასევე რაჭველებისა იყო.

შესაბამისად, ჩვენთვის საინტერესო ტაძრები კვლავ საქართველოს შემადგენლობაში მოექცა და კვლავ სვანებით დასახლდა ვიდრე 1956 წლამდე.

ოფიციალური საბუთი ასეთია – სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმი ადგენს: ...4. ყოფილი ყაზარდო-ბალყარეთის ასსრ-ის ელბრუსსკისა და ნაგორნის რაიონების სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი შეუერთდეს საქართველოს სსრ-ის ზემო სვანეთის რაიონს, ამასთან დაკავშირებით, შეიცვალოს ამ უბანზე საზღვარი საქართველოს სსრ-სა და რსფსრ-ს შორის შემდეგი სახით: ელბრუსის მთის ჩრდილოეთ კალთებზე მდებარე ბურუნ-ტაშის უღელტეხილიდან საზღვრის ხაზი გატარდეს აღმოსავლეთით მდინარე მალკაზე, სიმაღლე 2377-მდე, შემდეგ სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარე ისლამ-ჩაიზე, სიმაღლე 3242-ის ჩათვლით, ყირკიტაუშის უღელტეხილთან, შემდეგ ისევ სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდინარე

ყირკიტზე, დასახლება ვერხნი ბაქსანის დასავლეთით და სამხრეთით მდინარე ალირ-სუს გასწვრივ მესტიის უღელტეხილამდე. სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე მ.კალინინი, სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი ა.გორკინი, მოსკოვი, კრემლი. 1944 წლის 8 აპრილი“ (სუიცსა, ფ.600, აღნ.2, საქმე 589, ასლი). <https://georgekhuroshvili.home.blog/2015/12/29/საქართველო-ჩრდილოეთ-კავკ/>

მთავრობის მეორე დადგენილება ასეთია – „ყოფილი ყარაჩაის ავტონომიური ოლქის უჩკულანის რაიონი, აგრეთვე მიქოიანის რაიონის ნაწილი გადაეცეს საქართველოს სსრ-ს, აღნიშნულ ტერიტორიებზე კი შეიქმნას ახალი ადმინისტრაციული ერთეული – ქლუხორის რაიონი, ცენტრი – ქალაქი მიქოიან-შახარი; აღნიშნულ ქალაქს შეეცვალოს სახელი და ეწოდოს ქლუხორი. ქლუხორის რაიონში დაწესდეს შემდეგი საზღვარი საქართველოს სსრ-სა და რსფსრ-ს შორის: დასავლეთიდან – ყოფილი მაიაკოვსკის რაიონის ამჟამად არსებული საზღვარი, შემდეგ აღმოსავლეთის მიმართულებით – ქალაქ ქლუხორის ჩრდილოეთით, მდინარე მარას გასწვრივ, სოფელ ნიჟნი მარას გვერდაქცევით და გავიდეს ყოფილი უჩკულანის რაიონის საზღვარზე, სოფელ ვერხნი მარას სამხრეთით, შემდეგ ხაზმა გაიაროს სამხრეთით ყოფილი უჩკულანის რაიონის ამჟამად არსებულ აღმოსავლეთ საზღვარზე...სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის თავმჯდომარე მ.კალინინი, სსრკ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის მდივანი ა.გორკინი, მოსკოვი, კრემლი, 1944 წლის 12 ოქტომბერი“ (სუიცსა, ფ.600, აღნ.2, საქმე 585, ასლი).

რუკაზე გაჩნდა სოფლები: მზისა (ყოფილი სინტი), ზედვაკე (ყოფ. ხურზუკი), მადნისხევი (ყოფ. უჩკულანი), მთისძირი (ყოფ. კარტ-ჯურთი), ზემო ხიდისკარი, ახალშენი (ყოფ. ტაშკეპიური), იალბუზი (ყოფილი ელბრუსი), ბუხაიძე.

საბჭოთა ხელისუფლების მიერ ყარაჩაელებისა და ბალყარელების გადასახლების შედეგად მოსახლეობისაგან დაცლილ ტერიტორიას მშრომელები ესაჭიროებოდა, ამიტომ, ცენტრის მითითებით, სვანეთიდან და რაჭიდან ქლუხორის რაიონში ხუთი ათასზე მეტი ადამიანი ჩაასახლეს.

მადნისხევში – 200 კომლი სვანი, მთისძირში – 35 კომლი სვანი, ქვემო თებერდაში – 180 კომლი რაჭველი სოფელ გლოლადან და ჭიორადან, მზისაში – 72 კომლი სოფელ ლებიდან, ახალშენში – 18 კომლი უწერადან.

აშენდა სკოლები, სახელოსნო სასწავლებლები, ბიბლიოთეკები, მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი, ახალი ავტოვაგზალი, კვებისა და გადამამუშავებელი მრეწველობის რიგი საწარმოები.

1955 წლის 10 მარტს საქართველოს სსრ-ის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიიღო შემდეგი დადგენილება: „საბჭოთა კავშირის კომპარ-

ტიის ცენტრალური კომიტეტის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილების საფუძველზე, საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა, მხედველობაში მიიღო რა ქლუხორის რაიონის ტერიტორიული დაშორება საქართველოსთან და მისი მჭიდრო სამეურნეო-ეკონომიური, კულტურული კავშირები რსფსრ სტავროპოლის მხარესთან, აგრეთვე რსფსრ-ის თანხმობა ქლუხორის რაიონის სტავროპოლის მხარესთან მიერთების თაობაზე, დაადგინა: გადაეცეს საქართველოს სსრ ქლუხორის რაიონის ტერიტორია რუსეთის საბჭოთა ფედერაციულ სოციალისტურ რესპუბლიკას“ (სუიცსა, ფ.1165, აღწ.8, საქმე 1034).

ყარაჩაელთა დეპუტატები მთავრობას წერდნენ – „ჩვენ ასევე არ ვითხოვთ იქ მცხოვრები სვანების დაუყოვნებლივ გასახლებას. ჩვენ ვიყავით ყარაჩაიში და ვნახეთ, რომ ქლუხორის გარდა, ფაქტიურად, ყველა რაიონი ცარიელია. შევხვდით იქ მცხოვრებ სვანებს და რუსებს, ისინი ჩვენს დაბრუნებას მიესალმებიან“.

მართლაც, სვანები და რაჭველები უკან – სვანეთში და რაჭაში დაბრუნდნენ, „მათ თავიანთი ეზო-კარი, ბალები და ბოსტნები უკლებლივ ყარაჩაელებს დაუტოვეს“.

1957 წლიდან კვლავ შეიცვალა რაიონის ტოპონიმია – ქლუხორს ეწოდა ყარაჩაევსკი, ახალშენს – კამენომოსტი, მაღარო გადაიქცა ელბორუსად, მთისძირი – კარტ-ჯურთად, ზედვაკე – ხურზუკად, მადნისხევი – უჩკულანად, მზისა – ნიჟნი თებერდად, შუამთა – დაუთად, შერთულა – მარა-აიგად.

აქედან ჩანს, რომ ე. წ. ალანთა ეკლესიები, სინამდვილეში, აგებული იყო აფხაზთა მეფეების მიერ, აფხაზთა მეფეები კი, მათი აგების პერიოდებშიც კი ზოგჯერ სვანები, კერძოდ, შავლიანები იყვნენ. ამჟამადაც კი, ამ ეკლესიებს ადგილობრივი ხალხები „სვანთა ეკლესიებს“ უწოდებენ, მაგრამ განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი ის, რომ მე-13 საუკუნიდან, ვიდრე თითქმის მე-19 საუკუნემდე, 500 წლის მანძილზე ამ ეკლესიებს უვლიდნენ და პატრონობდნენ სვანები, იყენებდნენ მათ ვითარცა სარწმუნოებრივ სინამდევებს და აქ ქართულენოვანი ღვთისმსახურება აღესრულებოდა. მათ შეძლეს ისიც, რომ რუსების კავკასიაში გაბატონებისას ეს ეკლესიები დამშვენებული იყო შესანიშნავი ფრესკებით და ზოგიერთში შემორჩენილი გადახურვით. 500 წლის მანძილზე სვანთა პატრონობის გარეშე ისინი ნანგრევებად გადაიქცეოდა. თვით საბჭოთა ათეისტურმა ხელისუფლებამაც კი ამ ეკლესიების ოლქი სვანეთის რაიონში შეიყვანა, ამიტომაც ამ ეკლესიებს უნდა ეწოდოს მათი ნამდვილი სახელი, რომლითაც მას იცნობენ ადგილობრივი ხალხები – „სვანთა ეკლესიები“ და არა ალანური ეკლესიები.

ლავროვის კვლევის შესაბამისად, სენტი, შოანა და არხიზ- ზელენ-ჯუკის ტაძრები ალანური კი არა, სვანური ეკლესიებია, ამიტომაც

**ძალზე მნიშვნელოვანია მისი, უკვე იშვიათობად ქცეული წერილის
расселение сванов на Северном Кавказе до XIX в. ხელახალი გამოქ-
ვეყნება –**

[https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok –
knjazej –1743/text.phtml](https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok-knjazej-1743/text.phtml)

Лавров Л. И. (1950)

Расселение Сванов на северном Кавказе до XIX века

Господствует мнение, будто Кавказский хребет всегда оставался крайним северным рубежом распространения картвельских племен. В настоящее время эту точку зрения нельзя считать правильной. Обратимся к фактам. При слиянии р. Джилги с р. Чегемом стоит старинная боевая башня, построенная в стиле, который не известен на Северном Кавказе. Она увенчана парапетом, в точности воспроизводящим форму парапетов многочисленных башен Сванети. 2 Народная молва приписывает постройку этой башни сванским мастерам. А. Фиркович в 1841 г., осматривая в Бизингийском ущелье развалины старинного христианского храма, видел на его стенах фрески с остатками грузинской надписи. 3 У сванов существует предание, согласно которому **верховья р. Кубани и часть бассейна р. Терека** некогда принадлежали их предкам. Вот, например, что со слов сванов записал в 1887 г. В. Я. Тепцов: «Все земли по истокам Кубани и Терека... сванеты считают своими... Еще... лет 20-30 назад, сванеты брали с горцев Северного Кавказа арендную плату за земли по истокам Терека; плата эта прекратилась с покорением Западного Кавказа русскими... Сванеты на Северном Кавказе указывают башни одинаковой конструкции с сванетскими и говорят, что башни эти выстроены их предками, которым принадлежали эти земли и христианские могилы на них... На одном из **истоков Кубани**, Кичкенекол, сванеты указывают на развалины чрезвычайно древнего моста, как на доказательство их бывших владений. Здесь, по преданию, был **город и крепость**, сторожившая проход по ущелью этой реки в Сванетию. Как разложилось их государство и когда – сванеты не помнят». 4 В другой своей работе тот же автор замечает, что, по словам сванов, верховья р. Кубани в древности были населены сванами, которые потом были вытеснены за Главный кавказский [78] хребет тюркоязычными пришельцами. 5 В. В. Бардавелидзе и Р. Л. Харадзе сообщили автору этих строк, что в Сванети до сих пор еще существуют аналогичные предания. Показательно, что сванские предания согласуются с преданиями того населения, которое исторически сменило собою сванов Северного Кавказа. Так, население ущелья, по которому течет р. Восточный Черек, рассказывало, что первоначально там жили сваны и от них, будто бы, вели свое происхождение жители с. Сауты. М. Иванов, ссылаясь на мнение стариков-урусбиевцев, писал, что верховья р. Баксана в древности принадлежали сванам. 6 По преданию чегемцев, во времена одного из полулегендарных предков чегемских феодалов, Анфако, Баксанское

ущелье принадлежало сванам и Анфако безуспешно пытался отвоевать его. 7 Лет 10 назад местный исследователь Х. О. Лайпанов сообщил автору этих строк, что в верховьях р. Кубани им записано предание о том, что на месте с. Эльбрус в Баксанском ущелье в старину существовало сванское селение. Пребывание сванов в **верховьях р. Кубани и на р. Баксане** оставило след и в топонимике. Не будучи специалистом в области картвельских языков, ограничусь указанием только следующих фактов. Названия некоторых населенных пунктов в интересующем нас районе как бы дублируют названия сванских селений: Учкулан – Ушгуль, **Хумара (древний Схумар) – Цхумар**, Лашкута – Лашкети. Из них: Ушгуль, Цхумар и Лашкети находятся в Сванети; Учкулан и **Хумара – в верховьях р. Кубани**, а Лашкута – на р. Баксан. Из приведенных сопоставлений только названия Учкулан – Ушгуль допускают объяснение из тюркских языков, но они могут быть объяснены также из картвельских. 8 Объяснение остальных двух пар названий следует искать только в картвельских языках и, в первую очередь, в сванском языке. По разъяснению вице-президента Академии Наук Грузинской ССР А. Г. Шанидзе Лашкута происходит от сванских слов, означающих «место, где вешают». Отметим, что полулегендарный предок чегемских феодалов Ипар сын Анфако, проживавший в Лашкуте, носил имя, совпадавшее с названием одного из селений в Сванети (с. Ипар юго-восточнее Местии).

Известная гора с развалинами средневековой церкви около Хумары, в верховьях Кубани, фигурирует на картах и в литературе под именем Шоана, Шуана, Шона. Прилегающая к горе местность в XVIII и первой половине XIX вв. входила в состав абазинской территории. Поэтому нельзя пройти мимо возможности сопоставить название горы с абхазо-абазинским термином $\text{щ.} \text{āpnwā}$, означающим «сваны».

Приведенные данные позволяют предполагать, что в **некую историческую эпоху часть Северного Кавказа, в первую очередь, верховья р. Кубани и р. Баксана**, были населены **сванами**. Но предположение должно иметь опору в неподлежащем сомнению документе. Есть ли такой документ? Да, есть. Это – запись показаний одного кумыкского и двух кабардинских князей, сделанная в 1743 г. в Коллегии иностранных дел, в Петербурге. В записи сказано, что между народом харачай, обитающим [79] «в кубанских вершинах» и имеющим «татарский язык», с одной стороны, и «волостью Чегем», где в употреблении «особливый» язык (сванский?), но «они употребляют и татарский язык», с другой стороны, расположен «народ Соны». В русских документах XVII-XVIII вв. «сонами» называются изредка осетины и постоянно – сваны. То, что в нашем документе имеются в виду не осетины, видно как из точно указанного географического положения «сонов» (Баксанское ущелье), так и из того, что запись четко отличает «сонов» от осетин, которых она называет «дюгорами» и «сюрдюгорами». Указание на пребывание сванов в Баксанском ущелье нельзя считать ошибкой записи, так как лиц, со слов которых она составлена, нельзя заподозрить в

плохой осведомленности в вопросах политической и этнической обстановки на территории, которая тогда была объектом постоянных захватнических претензий кабардинских князей. Хорошая осведомленность информаторов составителя документа обнаруживается из самого содержания записи, которая изобилует политико-экономическими и бытовыми подробностями. О баксинских сванах в записи говорится следующее: «Четвертый народ Соны, живут на вершинах реки Баксана, близ вершин реки Кумы и Кубани. Имеют особый язык. Носят платье короткое с малыми фалдами, подобное немецкому. Волосы имеют длинные. Многие из оных и до ныне состоят в христианском законе. Есть у них и владельцы. Дорога к ним простирается через Баксан, где живут Большой Кабарды владельцы Магомет Коргокин с братьями, и надобно ехать 3 дня». 9 К сожалению, запись не дает указания на северную границу распространения сванов на Северном Кавказе. Ссылка на трехдневный путь ничего не объясняет, так как нам не известен тот пункт, который осведомители считали началом этого пути. Можем только констатировать, что **документ никого, кроме сванов, на Баксане не упоминает**, а это значит, что **территория сванов в начале 40-х годов XVIII в. непосредственно граничила с территорией, населенной кабардинцами**. Где же проходила эта граница? Наличие картвельского названия у с. Лашкута (თითქმის ნალჩიკამდე ყაბარდო ბალყარეთში, ასევე, თებერდასთან ახლოს მდებარე შონა-ხუმარას (ცხუმარის) ეკლესია არხიზის რეგიონის ჩათვლით ყარაჩაი-ჩერქეზეთში სვანებით იყო დასახლებული) о чем речь шла выше) позволяет считать, что сваны занимали земли от истоков р. Баксан до с. Лашкута включительно, т. е. все Баксанское ущелье до выхода р. Баксан на кабардинскую равнину. Северная граница расселения сванов до XIX в. в области верхней Кубани, исходя из топонимики, намечается ниже слияния р. Теберды с р. Кубанью. В. И. Абаев в своей последней книге пишет: «Северокавказские, в частности осетинские влияния, являются фактом, с которым полностью следует считаться историку сванского языка». В примечании к этому месту он добавляет, что автору в 1944 г. «приходилось отмечать в сванском, рядом с осетинскими, попутно балкарские, кабардинские и другие северокавказские элементы. Так, сванское wärg «князь» неотделимо от кабардинского work «дворянин». 10 Нам кажется, что **многие северокавказские элементы могли проникнуть в сванский язык именно в ту пору, когда сами сваны занимали часть территории Северного Кавказа**. В этом отношении особенно интересно свидетельство В. И. Абаева о термине wärg. Возникает вопрос: почему кабардинское название «дворянина» на сванской почве выросло до значения «князь». Если допустить, что сваны всегда жили только по южную сторону главного Кавказского хребта, т. е. за пределами [80] досягаемости захватнической политики кабардинских князей, то сванское переосмысление термина ворк останется непонятным. Если же учесть, что сваны в известный период своей истории были непосредственными соседями кабардинцев и занимали ту часть северокавказских земель, которая

долгое время являлась объектом захватнической политики кабардинских князей, то подобное переосмысление оказывается неизбежным. Кабардинские князья считали соседние с ними горские племена своими данниками и, как следствие этого, княжеское сословие этих племен кабардинский адат уравнивал в правах не с кабардинскими князьями, а с кабардинскими первостепенными дворянами. Князья северокавказских сванов, в глазах кабардинца XVII-XVIII вв., были поэтому не князья, а только дворяне. Сохранение сванами кабардинского термина *work* в значении «князь» является не только еще одним подтверждением пребывания сванов на Северном Кавказе, но, кроме того, позволяет высказать предположение, что сваны на Северном Кавказе оказались в числе данников Кабарды. Хронологические рамки пребывания сванов на Северном Кавказе можно приблизительно установить лишь при учете истории нагорной полосы центральной части Северного Кавказа. Можно считать доказанным, что до татарского нашествия (XIII в.) эта полоса была заселена аланами, говорившими на языке, близком дигорскому диалекту осетинского языка. Известно, что позже здесь обосновались тюркоязычные племена. Можно утверждать, что распространение их по разным ущельям произошло не сразу. Предания считают первоначальным местом поселения их ущелье р. Восточного Черека, где до них, будто бы, жили сваны. Нам кажется, что пребывание тюркоязычного населения в этом ущелье в XIV-XV вв. можно считать несомненным. Такое заключение вытекает из разбора грузинской надписи на золотом кресте из церкви в с. Цховати. В переводе Е. Такайшвили эта надпись гласит:

«Спас цховатский я, Квенипневели эристав Ризия, пожертвовал цховатской пречистой богоматери имение двух дымов в Зенубане с его горами и равнинами. Попал в плен в Басиане и выкупился твоими вещами. Пусть никакой владетель не изменит».

Ризия Квенипневели сделал пожертвование в церковь с. Цховати в память того, что он, попав в плен «в Басиане», был выкуплен на средства этой церкви. Сел. Цховати, населенное грузинами, находится в верховьях р. Ксани и входит в состав Юго-Осетинской автономной области. Квенипневели – известная фамилия грузинских феодалов (эриставов), владевших Ксанским ущельем. Само ущелье лежит на пути в Северную Осетию, откуда северокавказские горцы не раз совершали набеги на Грузию. Надпись датируется XIV-XV вв. Е. Такайшвили не понял значения термина «басиан». По его мнению, Ризия был в плену в провинции Басиан, в верховьях р. Аракса (теперь в Турции). Но, во-первых, старая грузинская литература называет басианами тюркоязычное население Восточного Черека (см. соответствующие места в «Географии Вахушта», а также документы начала XIX в., опубликованные в «Актах Кавказской археографической комиссии»). Во-вторых, Ксанское ущелье отстоит от аракского Басиана намного дальше, чем от «басианов» Восточного Черека. В-третьих, частые военные

столкновения жителей Ксанского ущелья с горцами центральной части Северного Кавказа были реальным историческим фактом, чего нельзя сказать по отношению к арацкому Басиану. Исходя из сказанного, мы приходим к выводу, что «басиан» цховатской надписи означает то северокавказское тюркоязычное племя, которое и позже было известно грузинам под этим же именем. Уже в начале XVII в. это племя обитало в ущелье р. Восточного Череха. Когда оно там появилось? Цховатская надпись не дает на это прямого ответа. Но из нее видно, что «басианы» жили вблизи нынешней Северной Осетии, так как через нее, видимо, происходила большая часть военных и экономических общений Ксанского ущелья с Северным Кавказом. Северокавказская степь в то время была занята татарами и кабардинцами. Поэтому «басиан» цховатской надписи нужно искать в горах западнее нынешней Северной Осетии, и, скорее всего, в ущелье р. Восточного Череха. Наличие здесь тюрок уже в XIV-XV вв., с одной стороны, и отсутствие более достоверных, чем предания, доказательств пребывания здесь сванов – с другой, приводят к выводу: искать сванское население в истории Восточночерекского ущелья нет достаточных оснований.

Пребывание сванов или собственно грузин в Западночерекском (Хуламо-Бизингийском) ущелье как будто подтверждается грузинской надписью, которую там видел А. Фиркович. Но так как надпись могла быть сделана одиноким картвельским строителем, богомазом или священнослужителем, то вопрос о заселении в прошлом ущелья сванами хотя и не снимается, но остается пока открытым. То же самое приходится сказать и о Чегемском ущелье, где, кроме башни, построенной в сванском стиле, нет других следов пребывания сванов. Вопрос о сванах на Чегеме и Западном Черехе осложняется из-за отсутствия исторических свидетельств. Известно лишь, что в 1743 г. оба эти ущелья были заселены тюркоязычными племенами. Но время появления там этих племен остается неизвестным. Пребывание сванов в верховьях Кубани и на Баксане подтверждается, как мы видели, не только преданиями, но и топонимикой. В отношении Баксана, кроме того, имеется свидетельство письменного источника. Для датировки пребывания сванов в этих местах интересен «статейный список» московских послов в Мегрелию 1639-1640 гг. Послы Ф. Елчин и П. Захарьев ехали через Кабарду и Сванетию, причем от Кабарды и до перевала через главный Кавказский хребет их путь пролегал по ущелью, населенному тем тюркоязычным племенем, которое позже, начиная с 1743 г., становится известным только в верховьях р. Кубани. Послы не называют реки, по ущелью которой они шли к перевалу. Можно было бы думать, что это была Кубань. Но когда они сообщают, что, **перейдя перевал, попали к «сонам» «в деревню Влешкараш»**, 13 т. е. в сванское с. Лашхраш, то становится очевидным, что их путь лежал по Баксанскому ущелью. Таким образом, «Статейный список» Ф. Елчина и П. Захарьева является свидетельством пребывания в 1639-1640 гг. на Баксане не сванов и не урусбиевцев (поселившихся здесь позже), а того тюркоязычного племени, которое с XVIII в.

известно в верховьях Кубани. Среди этого племени многие исследователи не раз записывали предания о переселении его с Баксана на Кубань. Приведенный нами документ подтверждает эти предания. Так как запись показаний кумыкского и кабардинских князей 1743 г. уже знает это племя только в верховьях Кубани, то, [82] значит, указанное **переселение тюркоязычного племени совершилось в период между 1640 и 1743 гг.** В промежутке между этими годами произошло и заселение Баксанского ущелья сванами. Для того чтобы решить, когда сваны выселились с берегов Баксана, необходимо прежде всего ответить на другой вопрос: с какого времени появились там урусбиевцы? И. Гильденштедт в 1773 г. дает подробное описание горских племен Северного Кавказа, но ничего не знает ни об урусбиевцах, ни о северокавказских сванах. Из текста его сочинения следует, что Баксанское ущелье в то время вообще не имело постоянного населения, хотя считалось территорией, подвластной кабардинским князьям. 14 То же самое видим и в сочинении П. Палласа, сведения которого относятся к 1793-1794 гг. 15 Но последний просто не знал происшедшей после И. Гильденштедта перемены. Во всяком случае, Я. Рейнегтс, путешествовавший по Кавказу до П. Палласа, в самом начале 1780-х годов отметил, что «на баксанских горах... пасут (свой скот. – Л. Л.) 160 бедняков племени Орузпи». 16 Из приведенных данных заключаем, что урусбиевцы появились на Баксане между 1773 г. (путешествие Гильденштедта) и началом 1780-х годов (путешествие Я. Рейнегтса.) С таким заключением согласуются и данные исторического фольклора урусбиевцев, по свидетельству которых, один из бизингийских феодалов, – Чепеллеу, сын Урусбия Суншева, не поладив с родственниками, переселился во второй половине XVIII в. на Баксан, где пришедшие с ним подданные его стали численно увеличиваться за счет выходцев с верховьев Кубани. Приведенный материал достаточен для вывода, что не **натиск урусбиевцев заставил сванов покинуть Баксан.** В ту пору урусбиевцы для этого были слишком слабы. Их переселение на Баксан было переселением на свободные земли. Сваны ушли за перевал задолго до появления урусбиевцев, во всяком случае, до путешествия И. Гильденштедта. Разбор источников устанавливает, что сваны овладели Баксанским ущельем (на всем его протяжении) между 1640 и 1743 гг., а оставили его (видимо под давлением Кабарды) в период между 1743 и 1773 гг. Пребывание сванов в верховьях Кубани должно быть отнесено к более раннему времени, именно – до переселения сюда тюрков с Баксана, т. е. грубо говоря, до рубежа XVII-XVIII вв. Так как до **монгольского нашествия верховья Кубани находились в руках аланов, то появление здесь сванов могло произойти между XIV и XVII вв. К сожалению, более точная датировка пока невозможна.** Согласно дополнению к Никоновской летописи, в 1562 г. 500 стрельцов с головою Григорием Семеновым и 500 казаков при пяти атаманах по царскому приказу ходили вместе с кабардинским князем Темрюком (тесть Ивана Грозного) против недругов последнего. Главным из этих недругов в дополнении к Никоновской летописи назван кабардинский

князь Шепшук. В числе «Шепшуковых улусов», т. е. подвластных Шепшуку земель, упоминается взятый у него г. Кован, может быть от ногайского Кобан, что значит р. Кубань. Главная же ценность для нас свидетельства дополнения к Никоновской летописи заключается в указании, [83] что **кабардинцы Темрюка вместе с царскими людьми отвоевали у Шепшука много «сонских кабаков», т. е. сванских поселений.** 17 Допустимо ли предполагать, что кабардинский князь Шепшук мог владеть частью закавказской Сванети и что именно ее потом отнял у него Темрюк? Конечно, нет. Дополнения к Никоновской летописи доказывают, **что в XVI в. на Северном Кавказе было значительное сванское население.** С другой стороны, упоминание этим документом г. Кована дает возможность предполагать, что сваны, входившие в число «Шепшуковых улусов», в середине XVI в. проживали в верховьях Кубани. Во всяком случае это положение согласуется с другими нашими материалами.

Таким образом, на основе приведенных материалов, можно сказать, что **расселение сванов на Северном Кавказе до XIX в. не подлежит сомнению.**

<https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok-knjazej-1743/text.phtml> Текст воспроизведен по изданию: Расселение сванов на Северном Кавказе до XIX века // Краткие сообщения института этнографии АН СССР, Вып. X. М.-Л. АН СССР. 1950 © текст – Лавров Л. И.

1950 <https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok-knjazej-1743/text.phtml>

ძველ წყაროებზე დაყრდნობით დაკვირვებული მკვლევარი აქვეყნებს ნაშრომს, რომელიც ნათლად აჩვენებს, თუ როგორ გამოაძევეს სვანები ჩრდილოეთ კავკასიიდან სასტიკი მეთოდებით, რომელსაც გენოციდად მიიჩნევენ ავტორი –

ЗАБЫТЫЙ ГЕНОЦИД СВАНОВ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ

<https://mshwan1.livejournal.com/1284.html>

(სვანების დავიწყებული გენოციდი ჩრდილოეთ კავკასიაში)

1563 (7072) გ. Октябрь

...Того же месяца октября в 3 день приехал ко царю и великому князю Ивану Васильевичу всея Руси Григорей Семенов сын Плещеева ис Черкас Пятигорских, а посылал его царь и великий князь в Черкасы к Темгрюку-князю Айдаровичю посольством и оберегати его от его недругов от черкас, которые от него отступили и которые ему тесноту чинили. А сказывал Григорей. – Пришел он в Астрохань в 71-м году ноября в 3 день, а Темгрюк-князь был в то время от своих недругов приехал в Астрохань и с сыном своим з Домануком. И Темгрюк-князь и сын его Доманук-мирза в Черкасы пришли декабря в 6 день, а Григорей в Черкасы с ними же пришел, а с ним голова стрелецкая Григорей Вражской, а с ним стрельцов 500 человек да пять атаманов казачьих с казаки,

а казаков с ними 500 человек. И Темгрюк со государскими людьми недругом своим недружбу довел и в свою волю их привел, а воевал Шепшуковы улусы да воевал Татцкие земли близ Скинских городков, и взяли три городки: город Мохань, город Енгирь, город Каван, и мирзу Телишку убили и людей многих побили. А те городки были Шепшуковы княжие, и люди тех городков доби́ли челом Темгрюку-князю, и дань Темгрюк-князь на них положил. И воевали землю их одинатцетъ дней, и взяли кабаков Мшанских и Сонских сто шестьдесят четыре, и людей многих побили и в полон имали, да взяли четырех мурз: Бурната, Ездоура, Бурнака, Дудыля (Кабарда ни в XVI в., ни позднее не сложилась в единое государство, но состояла из ряда небольших феодальных владений, враждовавших между собою. Главенство большего, старшего князя было в значительной степени номинальным. Как видно из известной летописи, Темгрюк Идаров стремился, пользуясь русской помощью, укрепить свою власть и оказать сопротивление крымско-турецкой агрессии. Шепшуковы улусы – владение кабардинского князя Пшеапшоко Каитукова, который придерживался крымской ориентации и находился в союзе с князем Малой Ногайской орды Казыем Ураковым, вассалом Крыма. Владение Пшеапшоки находилось в будущей Большой Кабарде и было известно позднее по имени его сына Казыя Пшеапшокова под названием Казыевой Кабарды.)А отпустил Темгрюк Григория ко царю и великому князю.
<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVI/Russ-Kab-otn-1/1-20/4.htm>

Е.Н. Кушева пишет: „Документы конца XVI и XVII вв. дают материал для определения Сонских кабаков.

“Соны“ русских источников – это сваны, для которых русские приняли грузинскую форму их названия; но термин Сонская земля употреблялся тогда в более широком смысле... Отсюда название перевальных путей из Кабарды в Грузию „Сонскими щелями“. Как видно, Соны (Сонэ), Суаны – это грузинская форма этнонима сван, распространенная и среди адыгов.

С. Н. Бейтуганов. Кабардинские фамилии: истоки и судьбы. – Нальчик: Эльбрус, 1989. – 184 с

<http://circas.ru/index.php?newsid=1615>

Этнонимы и племенные названия Северного Кавказа. Наталия Георгиевна Волкова. Наука, 1973

<http://rbedrosian.com/va2.htm>

Хулам – на западном берегу Черек-Хахо, где проживают сванские семьи, которые до сих пор [323] одеваются полностью по-имеретински и называются «соны»
<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XIX/1820-1840/Blaramberg/text28.htm>

Свани, во множ. сванети, или сони, или сонета, [так] называют грузины народ, который сам себя называет шнау.

Иоганн Антон Гульденштедт. Путешествие по Кавказу. Путешествие и наблюдения в Грузии в 1771 г.

запись показаний одного кумыкского и двух кабардинских князей, сделанная в 1743 г. в Коллегии иностранных дел, в Петербурге. В записи сказано, что между народом харачай, обитающим [79] «в кубанских вершинах» и имеющим «татарский язык», с одной стороны, и «волостью Чегем», где в употреблении «особливый» язык (сванский?), но «они употребляют и татарский язык», с другой стороны, расположен «народ Соны»...

«Четвертый народ Соны, живут на вершинах реки Баксана, близ вершин реки Кумы и Кубани.

http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok_knjazej-1743/text.phtml –

Он называет себя тсон; соседи называют его по-разному – сваны, сонты, тсинты, а самые скалистые долины они называют Сванетией.

<http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1760-1780/Reineggs/text2.htm>

В. Я. Тепцов: «Все земли по истокам Кубани и Терека... сванеты считают своими... Еще... лет 20-30 назад, сванеты брали с горцев Северного Кавказа арендную плату за земли по истокам Терека; плата эта прекратилась с покорением Западного Кавказа русскими... Сванеты на Северном Кавказе указывают башни одинаковой конструкции с сванетскими и говорят, что башни эти выстроены их предками, которым принадлежали эти земли и христианские могилы на них... На одном из истоков Кубани, Кичкенекол, сванеты указывают на развалины чрезвычайно древнего моста, как на доказательство их бывших владений. Здесь, по преданию, был город и крепость, сторожившая проход по ущелью этой реки в Сванетию. Как разложилось их государство и когда – сванеты не помнят» В. Я. Тепцов. Сванетия (Географический очерк).

«Сб. материалов для описания местностей и племен Кавказа», вып. X, Тифлис, 1890, стр. 56, ср. еще стр. 63.

Показательно, что сванские предания согласуются с преданиями того населения, которое исторически сменило собою сванов Северного Кавказа. Так, население ущелья, по которому течет р. Восточный Черек, рассказывало, что первоначально там жили сваны и от них, будто бы, вели свое происхождение жители с. Сауты. М. Иванов, ссылаясь на мнение стариков-урусбиевцев, писал, что верховья р. Баксана в древности принадлежали сванам. М. А. Иванов. В ущелье р. Баксана. «Известия Кавказского отделения Русского географического общества», XV, № 1, Тифлис, 1902, стр. 11.

По преданию чегемцев, во времена одного из полулегендарных предков чегемских феодалов, Анфако, Баксанское ущелье принадлежало сванам и Анфако безуспешно пытался отвоевать его.

В. Миллер и М. Ковалевский. В горских обществах Кабарды. «Вестник Европы», 1884, кн. 4, стр. 562-568.

Лет 10 назад местный исследователь Х. О. Лайпанов сообщил автору этих строк, что в верховьях р. Кубани им записано предание о том, что на месте с. Эльбрус в Баксанском ущелье в старину существовало сванское селение.

Пребывание сванов в верховьях р. Кубани и на р. Баксане оставило след и в топонимике. Не будучи специалистом в области картвельских языков, ограничусь указанием только следующих фактов. Названия некоторых населенных пунктов в интересующем нас районе как бы дублируют названия сванских селений: Учкулан – Ушгуль, Хумара (древний Схумар) – Цхумар, Лашкута – Лашкети. Из них: Ушгуль, Цхумар и Лашкети находятся в Сванети; Учкулан и Хумара – в верховьях р. Кубани, а Лашкута – на р. Баксан. Из приведенных сопоставлений только названия Учкулан – Ушгуль допускают объяснение из тюркских языков, но они могут быть объяснены также из картвельских.

Одно из таких объяснений в отношении Ушгуля нам известно у К. Ф. Гана. Опыт объяснения кавказских географических названий. «Сб. материалов для описания местностей и племен Кавказа», XL, Тифлис, 1909, стр. 143.

Объяснение остальных двух пар названий следует искать только в картвельских языках и, в первую очередь, в сванском языке. По разъяснению вице-президента Академии Наук Грузинской ССР А. Г. Шанидзе Лашкута происходит от сванских слов, означающих «место, где вешают». Отметим, что полулегендарный предок чегемских феодалов Ипар сын Анфако, проживавший в Лашкуте, носил имя, совпадавшее с названием одного из селений в Сванети (с. Ипар юго-восточнее Местии).

Известная гора с развалинами средневековой церкви около Хумары, в верховьях Кубани, фигурирует на картах и в литературе под именем Шоана, Шуана, Шона. Прилегающая к горе местность в XVIII и первой половине XIX вв. входила в состав абазинской территории. Поэтому нельзя пройти мимо возможности сопоставить название горы с абхазо-абазинским термином *щ. āṇwā*, означающим «сваны».

Согласно дополнению к Никоновской летописи, в 1562 г. 500 стрельцов с головою Григорием Семеновым и 500 казаков при пяти атаманах по царскому приказу ходили вместе с кабардинским князем Темрюком (тесть Ивана Грозного) против недругов последнего.

Главным из этих недругов в дополнении к Никоновской летописи назван кабардинский князь Шепшук. В числе «Шепшуковых улусов», т. е. подвластных Шепшуку земель, упоминается взятый у него г. Кован, может быть от ногайского Кобан, что значит р. Кубань. Главная же ценность для нас свидетельства дополнения к Никоновской летописи заключается в указании, что кабардинцы Темрюка вместе с царскими людьми отвоевали у Шепшука много «сонских кабаков», т. е. сванских поселений.

Допустимо ли предполагать, что кабардинский князь Шепшук мог владеть частью закавказской Сванети и что именно ее потом отнял у него Темрюк? Конечно, нет.

Дополнения к Никоновской летописи доказывают, что в XVI в. на Северном Кавказе было значительное сванское население. С другой стороны, упоминание этим документом г. Кована дает возможность предполагать, что сваны, входившие в число «Шепшуковых улусов», в середине XVI в. проживали в верховьях Кубани. Во всяком случае это положение согласуется с другими нашими материалами. Полное собрание русских летописей, XIII, 2-я половина. СПб., 1906, стр. 371.

Расселение Сванов на северном Кавказе до XIX века – Доклад на сессии по вопросам этнографии Кавказа, 15-21 ноября 1949 г. в Тбилиси. Лавров Л. И http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/1740-1760/Pok_knjazej-1743/text.phtml <https://mshwan1.livejournal.com/1284.html>

ისმის კითხვა, ნამდვილად ცხოვრობდნენ ქართველები ჩრდილო-კავკასიის ამ რეგიონში? დიახ, არსებობს პირდაპირი წყარო, ეს არის ევლია ჩელები, რომელიც მრავალგზის მიუთითებს ჩრდილოკავკასიაში ქართველთა ცხოვრების შესახებ იალბუზის რეგიონიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე, და მიუთითებს ასევე ქართული ენის დომინანტობის შესახებ ჩრდილოეთ კავკასიის ზოგიერთ რეგიონში.

გვიან დროსაც კი, საქართველოს სახელმწიფოებრიობრივი მთლიანობის დარღვევის შემდეგაც, გვაქვს ევლია ჩელების ცნობა, რომ იმ ტერიტორიაზე, რომელსაც ოდესღაც „მთის ალანია“ ერქვა, ტაუსულტანში, იალბუზის რეგიონიდან დაღესტნამდე მის დროს, ანუ მე-17 საუკუნეშიც კი ქართული ენა მოსახლეობის ერთ-ერთ უმთავრეს სალაპარაკო ენას წარმოადგენდა, ამ მხრივ ჩრდილოკავკასიაში ქართულ ენის გავრცელებასთან დაკავშირებით ევლია ჩელების ცნობა ძალზე ჰგავს თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობას.

ჩერქეზეთის ერთ ნაწილში – ტაუსულტანში 12000 ადგილობრივი „აზნაურისაგან“ შედგენილი ქართულენოვანი ჯარის შესახებ, ევლია ჩელებისავე ცნობით, ტაუსულტანი ვრცლად იყო განფენილი იალბუზის შემოგარენიდან დაღესტნამდე. ცნობილია, რომ კავკასიის ალანია იალბუზის შემოგარენსაც მოიცავდა. ასევე, ევლია ჩელები მიუთითებს ჩრდილოკავკასიის ამ რეგიონში ქართული ენის გავრცელების შესახებ. დაღესტანშიც კი, სადაც, არაბული წყაროების ცნობებით, არსებობდა თავად-აზნაურთა ინსტიტუტი, რომელიც ეწინააღმდეგებოდა აქ მუსლიმანობის გავრცელებას, იგივე წყაროები ასახელებენ აქ ქართულ სოფლებს, რაც განხილულია წიგნში „საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია ჩრდილოეთ კავკასიაში“.

ჩვენთვის ახალი წყაროები ადასტურებს ამ ფაქტს, მაგალითად, როგორც აღინიშნა, ევლია ჩელები, მე-17 ს. თურქი მოგზაური, თავის წიგნში აღნიშნავს, რომ ჩერქეზეთის მნიშვნელოვან ნაწილში (ყაბარდოში) უმთავრეს სამხედრო ძალას წარმოადგენდა – „12 ათასი აზნაური“, ასევე ამ ქვეყანაში ყველაზე მეტად გავრცელებული ენა იყო ქართული ენა.

ჩერქეზეთში ევლია ჩელები მოიხსენიებს „12 000 აზნაურს“, აზნაური კი ქართული „ფეოდალური“ ტიტულია.

ისმის კითხვა, რას ნიშნავს ეს? ნუთუ მართლა მართავდა ჩერქეზე-თის ერთ ნაწილს 12 000 ქართულენოვანი „აზნაური“, როგორც ჩელები უწოდებდნენ მათ?

ეს ნიშნავს, რომ ჩელებისათვის წარსულში ჩერქეზეთი, ყოფილი ალანია, ანდა ყოფილი ოსეთი, წარმოადგენდა ქართული სოციალური ანუ სახელმწიფოებრივი სივრცის ნაწილს და ამ სივრციდან გასვლის შემდეგაც იქაურ დიდკაცობას შეუნარჩუნდა ძველი ტიტული – „აზნაური“.

ეს დასტურდება იმ ფაქტითაც, რომ მე-17 საუკუნეშიც კი მათი ძირითადი ენა იყო ქართული, ანუ ევლიას დროს ისინი ახალი გასულები იყვნენ ქართული სოციალურ-კულტურული სივრციდან და ჯერ კიდევ ჰქონდათ შენარჩუნებული ძველი ტიტულები, ასევე ცოდნა ქართული ენისა.

ევლია ჩელები წერს – „...Все дороги ведут к горе Эльбрус. Эта местность является пограничной областью Таустана. Эта страна и представляет собой изначальное Дагестанское падишахство, которое называют Таусултан. ..Языки их – грузинский и черкесский. Их армия состоит из двенадцати тысяч азнауров, вооруженных двумя тысячами ружей. И все они мусульмане [98] шафиитского толка. Но вместе с тем они считаются черкесским племенем. Во все времена они поддерживали связь с грузинским народом, и потому особенности их говоров свидетельствуют о связях с языками грузинским, персидским и кумыкским... Эта река начинается с не покрытых снегом вершин Грузинских гор и впадает в реку Терек... Описание древних городов и великого города земли Дагестанской, то есть описание древнего города Ирак-и Дадиян... население Ирак-и Дадиян составляли люди грузинского происхождения. Это были люди сильные и храбрые, они не покорились Тимур-хану. Поэтому Тимур-хан осадил Ирак-и Дадиян. Обратив за семь дней и ночей этот город с его семьей крепостями в руины, он убил бахистанского султана, который был там падишахом“ (Эвлия Челеби, книга путешествий, сейахатнаме, земли северного Кавказа, Поволжья и Подонья, III, [путь через земли большой и малой Кабарды], подробное описание обширной страны древнего народа Кабартай).

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ანუ ევლია ჩელები წერს –

„იალბუზი არის სასაზღვრო ზონა დაღესტნის საფადიშაჰოსი, რომელსაც ეწოდება „ტაუსულტანი“ (ტაუსტანი), მათი ენებია ქართული და ჩერქეზული, მისი არმია შედგება 12 000 (თორმეტი ათასი) „აზნაური-საგან“, ისინი ყველანი მუსულმანებია, ყველა ერთად ჩერქეზების ტომის წევრებად ითვლებიან. ყველა დროში, მუდამ, მათ კავშირი ჰქონდათ ქართველ ხალხთან, და ამიტომ მათი ლაპარაკის თავისებურება მოწმობს ქართულ ენასთან მათ კავშირს, ასევე სპარსულთან და კუმიკურ-

თან. აქაური მდინარე გამოედინება საქართველოს თოვლიანი მთებიდან და უერთდება თერგს. ძველი ქალაქებისა და დაღესტნის ძველი ქალაქის ირაკი-დადიანის აწერილობა ასეთია: ირაკი-დადიანის მოსახლეობას წარმოადგენდა ქართული წარმოშობის ადამიანები, ისინი იყვნენ უშიშარნი და ძლიერები, არ დაემორჩილნენ თემურ-ხანს. ამიტომ თემურ-ხანმა ალყა შემოარტყა ირაკი-დადიანს, და ეს ქალაქი 7 დღის მანძილზე თავისი 7 ციხე-სიმაგრით, ნანგრევებად გადააქცია. მოკლა იქაური ბახისტანის სულთანი, რომელიც იქ ფადიშაჰი იყო“ (Эвлия Челеби, книга путешествий, сейахатнаме, земли северного Кавказа, Поволжья и Подонья, III, [путь через земли большой и малой Кабарды], подробное описание обширной страны древнего народа Кабартай).

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლიას მიერ ქართული სოციალური ტერმინის, „აზნაურის“ გამოყენება მიუთითებს, რომ ამ საჯარისო ნაწილის ოფიცრებს ნამდვილად ერქვათ სახელი „აზნაური“. მათ მიერ ქართული ენის ფლობა (ქართულ ენას ამ ქვეყნის ენათა ჩამონათვალში ევლია პირველ ადგილზე აყენებს) მიუთითებს, რომ ჩვენი ზემოთ მოყვანილი მოსაზრება სიმართლეა, კერძოდ, რომ თემურ-ლენგის შემოსევამდე ჩრდილოეთ კავკასიის უპირველესი და ყველაზე მეტად განვრცობილი ენა იყო ქართული ენა და მოსახლეობასაც გააჩნდა ქართული თვითშეგნება.

თემურ ლენგის შემდეგ მალევე ოქროს ურდოს მხედართმთავარ ედიგეის დროს ჩრდილო კავკასიაში ადიღური ტომების გაბატონებისა და ისლამის გავრცელების შემდეგ ვითარება კარდინალურად შეიცვალა, კერძოდ კი, ჩრდილოკავკასიის ადგილობრივმა ქართულენოვანმა დიდებულებმა და ხალხმა მიიღო ისლამი და ასიმილირდა ადიღეელებში, თუმცა კი ერთ ხანს მათ კიდევ სცოდნიათ ქართული ენა და, ევლიას ცნობით, იყენებდნენ კიდევ მას. ამასთანავე, შეუნარჩუნებიათ ტრადიციული სოციალური წყობა ანუ, „აზნაურობა“ ძველებურადვე შეადგენდა ამ ქვეყნის სამხედრო წყობის საფუძველს.

ევლია ჩელების სხვა ცნობებიც სრულ საფუძველს იძლევა ვიფიქროთ, რომ ქართული ენა არა მხოლოდ ჩერქეზეთის ნაწილში, არამედ ჩრდილოკავკასიის ქალაქებსა და დაღესტანშიც იყო გავრცელებული.

ამას მიუთითებს ევლია ჩელების ცნობა ჩრდილოკავკასიის ყველაზე დიდ ქალაქ დედაიკოვსა (ირაკი-დადიანსა), ასევე, მის ოლქსა და დაღესტანში ქართული ენის გავრცელების შესახებ. ამ უკანასკნელს ადასტურებს სხვა არაბულენოვანი წყაროებიც, ესენია, ირხანის ისტორია და დერბენდ ნამე.

ევლია ჩელების ცნობით, ჩრდილოკავკასიის უდიდესი ქალაქი დედაიკოვი (ტეტიაკოვი), დასახლებული იყო „ქართული წარმომავლობის ხალხით“, რომელნიც ქალაქის ალებისას დახოცა თემურ-ლენგმა. ამ ქა-

ლაქის ქართული წარმომავლობის მოსახლეობა გმირულად 7 დღის მანძილზე იცავდა ქალაქს.

ის ამის შესახებ წერს და კიდევ ერთხელ გავიმეორეთ მის ნათქვამს –

„в очень древние времена столицей падишахов Дагестана был именно указанный город. ..Ирак-и Дадиян. ..он стал столицей Хулагу-хана, ...В конце концов он сделался столицей дагестанских падишахов. .. во время похода, совершенного Тимур-ханом ...**население Ирак-и Дадиян составляли люди грузинского происхождения.** Это были люди сильные и храбрые, они не покорились Тимур-хану. Поэтому Тимур-хан осадил Ирак-и Дадиян. Обратив за семь дней и ночей этот город с его семью крепостями в руины, он убил бахистанского султана, который был там падишахом. /778/ В настоящее время город находится под властью таустанского султана. .. в городе было двести тысяч владельцев домов неопишущей красоты. Там сохранились ..христианские монастыри и лавки, где торговали сдой и тканями...Но Ирак-и Дадиян лежит в развалинах,

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ამჟამად არასწორად აღინიშნება, რომ ჩრდილოკავკასიის უდიდესი ქალაქი ირაკ-ი-დადიანი, ანუ დედიაკოვო, თითქოსდა, იყო „**ალანური ქალაქი**“, მაშინ როცა ამ ქალაქ დედიაკოვოს ევლია „**ქართული წარმოშობის ხალხით დასახლებულად**“ მიიჩნევა, რომელთაც ამ ქალაქში ჰქონდათ 200 000 ქვის სახლი და შესანიშნავი ქრისტიანული მონასტრები და სავაჭრო ნაგებობები.

ამჟამად ვიკიპედიაში არასწორად იწერება, თითქოსდა, დედიაკოვო ანუ ირაკ-ი-დადიანი დასახლებული იყო ბერძნებით და ქაშაგებით, მაშინ როცა ევლიას პირდაპირი ცნობით, ეს ქალაქი „ქართული წარმოშობის ხალხით“ იყო დასახლებული. **население Ирак-и Дадиян составляли люди грузинского происхождения**, შესაბამისად, არასწორია ვიკიპედიის უმართებულო ცნობა, რომ ის ალანური ქალაქი იყო, რადგანაც ევლია ჩელების ცნობით, ის ქართველებით იყო დასახლებული. ანდა მთის ალანები ქართველი ხალხის ერთ-ერთ ტომს შეადგენდა. მართალაც, ალანებს ქართველი ხალხის ერთ-ერთ ნაწილად მიიჩნევა იოანე ცეცე **Иоанн Цец: (585) Иберы, абазги и аланы – одного рода**

Иберы, абазги и аланы – одного рода, при этом аланы занимают последнее ...

Иберы, абазги и аланы – одного рода, при этом аланы занимают последнее третье место. [...] Массажеты являются абазгами

შესაბამისად, ვიკიპედია არასწორად წერს – Тетяков, Дедаков – средневековый (X–XIV) аланский город на Северном Кавказе. Также в городе проживали греки и косоги...Эвлиа Челеби называет Татартуп «Ирак-и Дадияном», это название, возможно, состоит в связи с именем «Дедаков».

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%B4%D1%8F%D0%BA%D0%BE%D0%B2>

საინტერნეტო სივრცისაგან განსხვავებით, სულ სხვა ფაქტს აღწერს საიმედო წყარო – ევლია ჩელების აღნიშნული თხზულება.

ევლიას ცნობით, დედიაკოვის ანუ „ირაკი-დადიანის“ ოლქში და მის მომიჯნავე ქვეყნებში, მათ შორის დაღესტანში, საერთოდ არ იხმარებოდა არც ალანური და არც ოსური ენები, მაგრამ აქ ქართული ენა ჯერ კიდევ იყო გავრცელებული, სხვა ენებთან ერთად, ამასთან დაკავშირებით ევლია წერს –

В настоящее время в этих странах чаще всего встречаются такие языки: монгольский и похожие на него языки, кытайский, кумыкский, лезги-лезганский, чагатайский, грузинский и подобные им. Надписи, встретившиеся нам на могилах, большей частью были сделаны на вышеперечисленных языках.

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

ევლია წერს – „ამჟამინდელ დროს ამ ქვეყნებში გვხვდება შემდეგი ენები: მონღოლური და მისი მსგავსი ენები, ჩინური, კუმიკური, ლეზგიური, ჩაგატაური, ქართული და მათი მსგავსნი, წარწერები, რომელნიც გვხვდება მათ საფლავებზე, უმეტესწილად გაკეთებული იყო ზემოჩამოთვლილ ენებზე“.

<http://www.vostlit.info/Texts/rus10/Celebi5/text3.phtml?id=7005>

<http://meufeanania.info/evlia/>

სვანები ჩრდილოკავკასიის ამ რეგიონიდან (სენტის, შოანასა და არხიზის მომცველი ოლქიდან) გამოაძევეს ორ ტალღად, პირველად ივან გროზნის რუსი მეთოფეებისა და ადიღების გაერთიანებულმა ლაშქარმა, რომელთაც 500 სვანური სოფელი გადაწვეს, ხოლო მეორეჯერ ყირიმელი ხანების ლაშქარმა, რომელნიც ამ რეგიონში მათ შემდეგ შემოვიდნენ და რუსული გავლენის განვრცობას ეწინააღმდეგებოდნენ. ამ დროს მათ აქ ჩამოასახლეს ყუბანის პირეთიდან თურქულენოვანი მომთაბარეები, ამჟამინდელი ყარაჩაელებისა და ბალყარების წინაპრები. ქრისტიანი სვანების მეორე დიდი ტალღა აქედან მესტიისაკენ დაიძრა, ხოლო დარჩენილებმა მიიღეს მუსლიმანობა და შეერწყნენ გაბატონებულ ახალ ხალხს.

შოანა – სვანების ეკლესია (Шоанинский храм)

სვანეთის მახლობლად, ამჟამინდელ ყარაჩაიში, მდებარეობს ნაქალაქარი ხუმარა, რომელსაც წარსულში ცხუმარი ერქვა, ის უნიკალური ძეგლია, რომელიც სპეციალისტებსაც აოცებს და მიაჩნიათ მსოფლიო მნიშვნელობის კულტურულ მემკვიდრეობად. <https://museumkchr.ru/branches/74-humarinskoe-gorodische-shimar-shimaris-viii-vv.html>. ამ ნაქალაქართან ახლოს ერთ-ერთ გორაკს „თამარის მთა“ ეწოდება საქართველოს წმიდა მეფის თამარის სახელის მოსახსენიებლად. თამარის მთაზე არის კიდევ ერთი ნაქალაქარი, რომელიც წარსულში დიდი ქალაქი ყოფილა.

დღემდე შემორჩენილი კოშკებისა და ნაგებობების ნაშთები. მახლობლადაა ასევე ნეკროპოლი, განსასვენებელი, რომელსაც „მკვდართა ქალაქი“ ეწოდება. აქ 1000-მდე ნეშტია ნაპოვნი, 100-მდე სარკოფაგი. ყარაჩაიში ყველას ამათ თამარის სახელს უკავშირებენ და ყარაჩაის ამ რეგიონში უწოდეს „თამარის ციხე“, „თამარის მთა“, „თამარის ქვაბები“ და სხვა. მაგრამ, ბოლო თითქმის ნახევარი საუკუნეა, ყოველი საშუალებით ცდილობენ აღმოფხვრან თამარის ხსენება და ქართველ მშენებელთა სახელი, რომელიც შემონახული ჰქონდა ადგილობრივ უკვე მუსლიმ მოსახლეობას (крепости Тамар-кала, а также название пещеры, горы и местности Тамара).

Вплотную примыкая к Хумаринскому городищу на **горе Тамара** (названной в честь знаменитой грузинской царицы) находится ещё один из крупнейших городов Алании, вернее – его городище. По дороге к нему стоит менгир (4,2м x 0,8м x 0,42м) VIII-X вв. Это древние дорожные указатели на караванных путях. Дорога к городу **на Тамаре** была вымощена по всей длине, она огибала гору и выводила к поселению и каменной башне (VIII-XI вв.). Башня имела форму прямоугольника со сторонами 4,5м x 4м, с толщиной стен 1,2м. Камень, как и на всех подобных сооружениях, был сложен на известковом растворе. Башня была разрушена, ныне сохранившаяся высота стен составляет 1м. Историки полагают, что его население составляло около 8 тыс. человек. Теперь же от него остались лишь основание башни, остатки инженерных коммуникаций на горе и вокруг неё, и неподалеку в верховьях ущелья Шубшурук некрополь- «город мёртвых». Здесь было захоронено около 1000 человек. Свыше 100 гробниц, как для групповых погребений, так и для одиночных, выбиты в отвесных скалах. Входные отверстия, без исключения, ориентированы на юг.

Автор: МД Каракетов · 2020 – К Древу, **согласно преданиям, приезжала грузинская царица Тамара (Тамар-бийче), с именем которой сохранилось название крепости**

езжала грузинская **царица Тамара (Тамар-бийче)**, с именем которой сохранилось название **крепости Тамар-кала**, а также название пещеры, горы и местности Тамара ...



„თამარის ჯარის სადგომი გამოქვაბულები“ შოანას ეკლესიასთან



თამარის ნეკროპოლი – ასე უწოდებენ ამ გამოქვაბულებს
ამჟამადაც შოანა-ხუმარასთან

в 2007 году был произведен самовольный ремонт, в результате которого утрачены остатки древней декоративной росписи, греческие, арабские, грузинские, армянские и русские надписи различных эпох и многочисленные северокавказские родовые знаки-тамги внутри храма. მოსპეს ქართული წარწერები <https://nashaplaneta.net/europe/russia/karachaevo-cherkessiya-teberda-dostoprimechatelnosti-shoaninskiy-hram>

Шоанинский храм (карач.-балк. Чууана клиса, – ბალყარულად – სვანების ეკლესია

от топонима Чууана (Шоана) – название горы вблизи г. Карачаевска, Примечательно, что на террасе этой горы предки карачаевцев построили один из древнейших на территории России православных храмов (1-я пол. 10 в.).

<https://vk.com/wall-75535816-501000> осет. Суаны Уастырджы

კიდეც უფრო ხშირი იყო თამარის მოხსენიება ხუმარასთან ახლოს, შოანას ეკლესიასთან. აქ ტაძრის წინ აჩვენებდნენ დიდი ლოდს, რომელზეც, გადმოცემით, დადგა თამარი ცხენზე ამხედრებული, აჩვენებდნენ გაქვავებულ ანაბეჭდებს თამარის ცხენის ფლოქვებისა ამ ლოდზე, აჩვენებდნენ თამარის ჯარის სადგომებ სენაკ-გამოქვაბულებს, ხოლო თვით შოანას ეკლესიის აგებას თამართან აკავშირებდნენ. ასე იყო მოსკოველი ისტორიკოსების ჩარევამდე, მათ სეპარატისტ-სატელიტ ისტორიკოსებში ჩანერგეს მეცნიერული საბურველით შემოსილი მტკიცება, რომ ეს ყველაფერი ალანურია, ალანური საეკლესიო არქიტექტურაა, შესაბამისად, ქართულ მემკვიდრეობაზე გადმოცემები არამეცნიერულია.

**2007 წელს შოანას ეკლესიაში ჩამოფხიკეს ფრესკები
ქართული ნაკვალევის აღმოსაფხვრელად და მერე
2011 წლის 30 აპრილს ეკლესია გადანვეს**

В 2007 году жители села имени Коста Хетагурова произвели самовольный ремонт собора. При этом была грубо сбита поздняя штукатурка в интерьере храма, под которой находилась просматривавшаяся и до этого первоначальная обмазка. В результате часть этой обмазки погибла, а на открывшихся частях в настоящее время **имеются** остатки древней декоративной росписи, греческие, арабские, **грузинские**, армянские и русские надписи различных эпох и многочисленные северокавказские родовые знаки-тамги. Восточная часть храма, смотрящая на село, была побелена.

30 апреля 2011 года неизвестные подожгли храм,

[https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский –храм](https://ru.wikipedia.org/wiki/Шоанинский_храм)

ამის მიუხედავად, შოანას ტაძარში ძველი ქართული წარწერები მაინც შემორჩა.

Из истории Грузино-Балкарских отношений

В Балкарии к ним можно отнести многочисленные церквушки, которые видели путешественники XVIII-XIX веков в горах Балкарии. В некоторых также сохранились **надписи на грузинском языке**.

Весьма интересно, что **слова, обозначающие на балкарском языке «храм» и «крест» – чууана и джор, восходят к грузинским «шуанэ» – сван и «джвари» – крест.**

<https://karachai.ucoz.ru/publ/ist/prochee/iz-istorii-gruzino-balkarskikh-otnoshenij/17-1-0-2160>

XVIII-XIX სუკუნეების მოგზაურები აღწერდნენ, რომ ბალყარეთის მთებში მიმოფანტული იყო მრავალი მცირე ზომის ეკლესია ქართულენოვანი წარწერებით, რომელთაც ბალყარელები უწოდებდნენ „ჩუანაჯორს“. თვითონ სიტყვა „ჩუანაჯორი“ ბალყარულ ენაზე ნიშნავს „სვანურ ჯვარს“ (ჩუანა-სვანი, ჯორი-ჯვარი).

<https://karachai.ucoz.ru/publ/ist/prochee/iz-istorii-gruzino-balkarskikh-otnoshenij/17-1-0-2160>.

Взаимоотношения со Сванетией

О наличии сванского этнического компонента на северных склонах писали многие путешественники и исследователи. Балкарцы сванов называют «эбзе», а сваны балкарцев – «савиар». Языковеды отмечают, что в горах и в предгорьях Балкарии имеются ряд топонимов, которые переводятся со сванского языка. Исследователи Харадзе и Робакидзе на конференции по происхождению

балкарцев и карачаевцев в своём докладе отмечали, что за этнокультурными параллелями, которые имеются между балкарцами и сванами, скрывается единая культурная область «органической частью, которой были балкарцы». Для выявления наиболее ранних свидетельств о контактах балкарцев с жителями южных склонов кавказского хребта, можно привести пример с надписи на золотом кресте из церкви в Цховати, где говорится о нападении балкарцев на грузинскую церковь в г. Цховати, что в Имеретии и пленении здесь грузинского религиозного деятеля, которая произошла примерно в XV веке. Это первое упоминание о балкарцах в документах. Впрочем, история взаимоотношений обоих народов имеет больше позитивных, мирных страниц, чем военных негативных.

В Холаме и в Безенги путешественник начала XIX века Ю. Клапрот обнаружил сванских жителей, которые разговаривали «на татарском и имеретинском языках и одевались по-имеретински». Отчасти это свидетельство подтверждается фамильными легендами некоторых фамилий – выходцев из этих обществ – Рахаевых, Холаевых, Аттоевых, Ольмезовых, Жабоевых, Махиевых, Боттаевых и других, где говорится, что их предки по каким-либо причинам покинули Сванетию или Рачу и поселились в Балкарии. Однако, на наш взгляд, необходимо иметь в виду, что в более ранние времена, балкарцы при неблагоприятных ситуациях, как например, эпидемия, внешняя агрессия или кровная месть, часто перебирались в горную Грузию. Многие сванские и Рачинские наши информанты это подтверждали. Многие из них после стабилизации возвращались в Балкарию.

https://karachai.ucoz.ru/publ/ist/prochee/iz_istorii_gruzino_balkarskikh_otnoshenij/17-1-0-2160

Особо отличавшихся, ведущих праведную жизнь людей называли Шонай-Адам (Синайский человек სინამდვილეში კი „ბალყარული გამოთქმა, „შონაი ადამ“ ნიშნავს არა სინაის კაცს, არამედ „სვან კაცს“. ანუ ბალყარეთში პატიოსან ადამიანს ერქვა „სვანი კაცი“). Эти люди получали свое призвание и назначение блюсти туру-джашау (истинную, честную жизнь) только после того, как пребывали в Шонай-Тала в течение шести дней в месяц Тюшюр-Ай (тюркизм). (სვანური ტოპონიმები)

Очистившихся, святых людей, кроме того, называли по-тюркски **эбзе-адам).**

(„ეპზე“ ბალყარულად ნიშნავს ქართველს, სვანს, მაგალითად, სტალინს უწოდებდნენ „ეპზე სტალინ“, იქაურ წმინდა, ანუ პატიოსან ადამიანს ერქვა „ეპზე-ადამი“ ებზე-ადამ, ანუ „ქართველივით კაცი“. ქართველი ანუ ვაჟკაცი, პატიოსანი ადამიანი.

<http://www.balto-slavica.org/forum/index.php?showtopic=8751>



Башня въ сел. Чечемъ.



სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში
Балкарцы и карачаевцы – Кавказ – Balto-Slavica



სვანური ნაკვალევი ბალყარეთში
Балкарцы и карачаевцы – Кавказ – Balto-Slavic
<http://www.balto-slavica.org/forum/index.php?showtopic=8751&page=2>

Безенгийское ущелье лежит в высокогорной области Кабардино Балкарии в районе, который знаменит самыми высокими Кавказскими горами. Недалеко от Безенгийского ущелья лежит Безенгийская стена Главного хребта, а также примыкающие с северной стороны хребты поменьше, которые образуют бассейн горной реки Черек.

<https://www.idempohod.com/tourism/dostoprimechatelnosty/543-bezengi>

არქიტექტურისა და ქართული კულტურის მიტაცება

მოსკოველმა მეცნიერებმა, ტიპური ქართული საეკლესიო არქიტექტურის მქონე ნაგებობებს (ისტორიული საქართველოს ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში) უწოდეს იქამდე უცნობი ახალი სახელი – „ალანურ-აფხაზური წრის ტაძრები“ – „храмы алано-абхазского круга“.

იქამდე, ე.წ. „ალანური საეკლესიო არქიტექტურა“ მსოფლიოსათვის უცნობი იყო, რადგანაც ასეთი ტაძრები არც არასოდეს აგებულა.

რეალობა ადვილად ჩნდება ზოგადი სურათის დანახვისას, ზოგიერთმა გავლენიანმა რუსმა და ადგილობრივმა სეპარატისტმა მეცნიერმა ტიპური ქართული საეკლესიო არქიტექტურით ნაგები ტაძრები ალანურად გამოაცხადა, ზედ ისტორიული საქართველოს საზღვართან, ამჟამინდელ ყარაჩაიში –

ეს მაშინ, როცა თვით ამ ტაძრებთან მცხოვრები ადგილობრივი მოსახლეობა, ვიდრე მე-20 ს. 60-იან წლებამდე, ამ ეკლესიებს ქართულ სამყაროსთან აკავშირებდა. მაგალითად, შუანას ეკლესიასთან მცხოვრები სოფლელები ამ ტაძარს თამარ მეფის ნაგებად მიიჩნევდნენ, მტკიცებით, რომ აქ თვითონ პირადად ბრძანდებოდა თამარ მეფე, უჩვენებდნენ ტაძრის ირგვლივ კლდეებში სენაკებს, რომელნიც, მათ აზრით, თამარის ჯარის სადგომები იყო, ერთ-ერთ დიდ ლოდზე თამარის ცხენის ფლოქვების ანაბეჭს აჩვენებდნენ და ამტკიცებდნენ, რომ ამ ლოდზე მდგარი თამარი აქედან ლოცავდა თავის ჯარს. ანუ თვით ადგილობრივი მოსახლეობა ამ ეკლესიას ქართულ სამყაროსთან აკავშირებდა, მით უფრო, რომ სახელიც კი ამ ეკლესიისა, შოანა, მათ ენაზე ნიშნავდა სვანურ ეკლესიას, ანდა სვანების ეკლესიას. მსგავსადვე, სენტი და არხიზის ეკლესიები, შეიძლება ითქვას, მოქვის, ლიხნის, კუმურდოს თუ სამნევრისის შემცირებული ასლებია. სახელ სენტს სვანეთის სენტთან, სვეტთან, მესტიასთან აკავშირებდნენ.

წარმოდგენები მკვეთრად შეიცვალა მოსკოველი და სეპარატისტი მეცნიერების ჩართვის შემდეგ. ამჟამად, როგორც სამეცნიერო ლიტერატურიდან ჩანს, იქაურ ექსკურსიამძღოლებს სასტიკად ეკრძალებათ თამარის სახელის ხსენება, არა თუ თამარისა, სიტყვა „ქართველიც“ არ უნდა ესმოდეთ მნახველების ყურებს, ნაცვლად კი სავალდებულოა სიტყვა „ალანის“ მუდმივად გამეორება ამ ეკლესიებთან დაკავშირებით.

მათი მიზანია როგორმე დააკნინონ ძველი საქართველოს კულტურული როლი ამ რეგიონში და წარმოადგინონ, რომ აქაური ძეგლები მხოლოდ ბიზანტიური წარმოშობისაა.

ამასთანავე, მათი მიზანია არა მხოლოდ ისტორიული საქართველოს ტერიტორიები (აფხაზეთი და ცხინვალის რეგიონი) მიაკუთვნონ სეპარატისტ ოსებსა თუ აფსუებს, არამედ ქართული კულტურის მნიშვნელოვანი ნაწილი მათ შემოქმედებად გამოაცხადონ.

სახეზეა კულტურის მიტაცება ტერიტორიების მისაკუთრების კვალდაკვალ.

მაგალითად, როგორ შეიძლება ალანების არქიტექტურულ ნაღვანად გამოაცხადო მშვენიერი ტიპური ქართული საეკლესიო არქიტექტურით ნაგები ჯვარ-გუმბათოვანი ეკლესიები – არხიზ-ზელენჯუკში, სენტსა და შუანაში, მაშინ როცა ამ ეკლესიების აგების მახლობელ საუკუნეებში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმიდა სინოდის აქტებში მრავალჯერაა განმარტებული, რომ ალანები მომთაბარე ხალხია, ამიტომაც მათ არ გააჩნიათ საკუთარი ქალაქები და სოფლები (რადგანაც, ზოგადად, მომთაბარეებს არ ესაჭიროებოდათ მუდმივი საცხოვრებელი ქალაქები და სოფლები, არც აგებდნენ მათ და ამიტომ არც გაჩნდათ ისინი, ამ ფაქტს მუდმივად აღნიშნავს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წმ. სინოდის აქტები (იხ. ქვემოთ).

ამ მიზეზის გამო ბიზანტიის საიმპერატორო კარი იძულებული იყო ალანიის ეპიკოპოსისათვის საკათედრო ქალაქად განეჩინა ქალაქი სოტერიოპოლი, ალანიიდან ძალზე დაშორებულ, სულ სხვა ტრაპეზუნტის რეგიონში.

თუ ასე იყო, მაშინ როგორ ავხსნათ ფაქტი იმისა, რომ სვანეთისა და აფხაზეთის ჩრდილოეთით მდებარე კავკასიის ალანიაში მრავალი დიდი ნაქალაქარი და აღნიშნული, დღემდე მოღწეული ეკლესია არსებობს? ვინ პატრონობდა მათ საუკუნეთა მანძილზე ანდა ვისთვის აგებდნენ მათ? მომთაბარეებისათვის? იქნებ ეს რეგიონი ნაწილი იყო დიდი კულტურული სამყაროსი, სადაც მსგავსი და თანაც უკეთესი არქიტექტურით ნაგები ათასობით ეკლესიაა და მათ შორის უმრავლესი ჯვარ-გუმბათოვანი არსებობს? ეს ქვეყანა კი საქართველოა.

გეოგრაფიულადაც კავკასიის ალანიის სამხრეთითა და დასავლეთით უშუალო მომიჯნავე აფხაზეთი და სვანეთი სავსეა ქრისტიანული კულტურული ნაღვანით, მათ შორის შესანიშნავი მოხატული ეკლესიებით და ამ ეკლესიებში ოდესღაც დაუწვებელი ქართული ხელნაწერებით, რომელთა ნაწილმა დღემდე მოაღწია, ხოლო კავკასიის ანუ მთის ალანიის მომიჯნავე ჩრდილოეთის რეგიონის თვალუწვდენელი სტეპები აუთვისებელი და ველური იყო. გეოგრაფიულ-კულტურულადაც მთის ალანია სამხრეთული ანუ ქართული კულტურის ნაწილი იყო.

კავკასიის ალანის ცივილიზაცია ერთ-ერთი ბუნებითი ნაწილი იყო აფხაზეთ-სვანეთის ქრისტიანული ანუ ზოგადქართული ცივილიზაციისა. მათი გამიჯვნა არის ხელოვნური, მიუდგომელი მეცნიერისათვის ეს შეუძლებელიც უნდა იყოს.

მთის ანუ კავკასიის ალანიაში ქალაქებსა თუ ეკლესიებს აგებდა ის, ვინც აგებდა იქვე მეზობელი აფხაზეთისა და სვანეთის ქალაქებს, სოფლებსა და ეკლესიებს, ეს იყო ადგილობრივი მოსახლეობა იმჟამად ბუნებითი ნაწილი ქართული ცივილიზაციური სამყაროსი.

საიდან ჩანს, რომ კავკასიის ანუ მთის ამ ეკლესიებსა და ქალაქებს აგებდა ქართული ცივილიზაციური სამყარო?

პასუხისათვის გავიხსენოთ კავკასიის ალანიის ანუ ე.წ. ალანიის სამეფოს დიდებულების ბიოგრაფია ამ სამეფოს არსებობისას X-XII საუკუნეებში, ვიდრე 1230 წლამდე, მონგოლთა მიერ მის დაცემამდე.

ალანიის სამეფოს ყველა ცნობილი პიროვნება ქართულ პოლიტიკურ ანდა კულტურულ სამყაროსთანაა დაკავშირებული და ზოგჯერ ქართული პოლიტიკისა და კულტურის შემოქმედიცაა.

მაგალითად, ყველაზე ცნობილი დედოფალი მარიამ ალანელი, სინამდვილეში საქართველოს მეფის ბაგრატ IV-ის ქალიშვილი, მისი დედა ბორენა ალანელი საქართველოს დედოფალი, ქართულენოვანი პოეტი ქალი, რომელიც ზრუნავდა ქართულ ეკლესია-მონასტრებზე, ბორენა დედოფალმა თავის ქალიშვილ მარიამ ალანელთან ერთად არა მხოლოდ საქართველოში, უცხოეთშიც კი დააარსა ქართული სასულიერო კერები, ერთ-ერთი ცნობილია, იერუსალიმის სიონის უბნის მონასტერი კაპათა, ქართული მწიგნობრობის სახლოვანი კერა, მასთან დაკავშირებით ბორენა დედოფალს, ვითარცა ქართული კულტურის სფეროს სახელოვან წარმომადგენელს, მოიხსენიებს ქართული ხელნაწერის „წიგნი სინას მთის მარტილობაზე“ გადამწერი. დედოფალი ბორენა ქართველი პოეტი ქალი იყო, რადგანაც ქართულ ენაზე წერდა.

კავკასიის ალანიიდან გამოსული მოღვაწეები ქართული კულტურის ბუნებრივი წარმომადგენლები იყვნენ. მათთვის უცნობი იყო ე.წ. ალანური საეკლესიო კულტურა, რადგანაც, ზოგადად, ასეთი კულტურა არ არსებობდა.

კავკასიის ალანიაში, მის მეზობელ სვანეთსა, აფხაზეთსა და საერთოდ, სრულიად საქართველოში ლიტერატურა, არქიტექტურა, მხატვრობა, საეკლესიო მუსიკა-გალობა და კულტურის სხვა ელემენტები – მხოლოდ ქართული და ქართულენოვანი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ 1032 წლიდან ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანიაც მიტაცებული იყო ბიზანტიელების მიერ, ამ ფაქტს გავლენა არ მოუხდენია კავკასიის ალანიის სამეფო ზედაფენის ქართულ ორიენტაციაზე, ანაკოფიის ბიზანტიელთა ხელში გადასვლიდან 2 წლის

შემდეგაც კი ალანიის მეფე საქართველოს სამეფო კარს უაღრესად დაუმოყვრდა, და პრინცესა ბორენა ალანელი საქართველოს დედოფლად იქცა, 1034 წელს ის ცოლად შეირთო საქართველოს მეფე ბაგრატ IV-მ.

ალანიის მეფის ურდურეს ასული ბორენა, როგორც ითქვა, მუდამ ქართულენოვანი შემოქმედი და საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი მფარველი იყო, თავის ქალიშვილ მარიამ ალანელთან ერთად.

ჩანს ბორენას ალანიაშივე ასწავლიდნენ ქართულ მწიგნობრობას, უფრო სწორად ის ამ ენით ალიზარდა, ისევე როგორც, ზოგადად, აფხაზეთისა და სვანეთის ოჯახებში ქართულენოვანი მწიგნობრობა – განათლების უმაღლეს საფეხურად მიიჩნეოდა.

ქართული ენა და კულტურა მთელი კავკასიის საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და სოციალურ ინსტიტუტებს მოიცავდა, არა მხოლოდ კავკასიის ალანიის არსებობისას, არამედ მის შემდეგაც.

ბორენა ალანელზე უფრო ადრე, დაახლოებით 1014 წელს, კავკასიის ალანიის მეფის ასული ალდე საქართველოს დედოფალი გახდა, მას იმედი ჰქონდა რომ თავის ძეს დემეტრე უფლისწულს მამის, მეფე გიორგი I-ის გარდაცვალების შემდეგ (1027) საქართველოს სამეფო ტახტზე აიყვანდა, მაგრამ შიდადინასტიურ ომში გაიმარჯვა მისმა ძმამ ბაგრატ IV-მ, რომელიც მეფე გიორგის პირველი ცოლიდან ჰყავდა.

ანაკოფია ალდეს პირდი საკუთრება იყო, მას უშუალოდ სახმელეთო გზით უკავშირდებოდა კავკასიის ალანია, ალდეს სამშობლო.

განაწყენებულმა დედა-შვილმა ანაკოფია და შესაბამისად კავკასიის ალანია აღარ დაუთმეს ბეგრატ IV-ს, და 1032/3 წელს ის გადასცეს ბიზანტიას. შესაბამისად, საქართველოს სამეფომ ანაკოფია თავისი მიმდგომი კავკასიის ალანიით დაკარგა.

ასეთი მდგომარეობა გაგრძელდა 1074 წლამდე, როდესაც საქართველომ უკანვე დაიბრუნა ბიზანტიისაგან ანაკოფია და შესაბამისად, კავკასიის ალანია. ასეთი პოლიტიკური ცვლილება საფძვლად ედო საეკლესიო იურისდიქციის ცვლილებას, კერძოდ, კავკასიის ალანია 916 წლიდან 931 წლამდე ბიზანტიურ იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ანუ მისი გაქრისტიანებიდან ვიდრე ალანთა მეფის მიერ ბიზანტიელ სასულიერო პირთა გაძევებამდე, ამის შემდეგ კავკასიის ალანია შევიდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს ანუ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, რაც საეკლესიო ქართულენოვნებას გულისხმობს, ვიდრე 1032/3 წლამდე, ალდეს მიერ ანაკოფიის გადაცემამდე.

აი, ამ პერიოდში, ანუ 931 წლიდან ვიდრე 1032 წლამდე კავკასიის ალანიაში აფხაზთა მეფეებმა ააგეს ცნობილი ჯვარ-გუმბათოვანი ტაძრები, ანუ ძირითადად მე-10 საუკუნის მეორე ნახევარში.

1032/3 წლის შემდეგ კავკასიის ალანია ანაკოფიასთან ერთად კვლავ ბიზანტიურ საეკლესიო დაქვემდებარებაში აღმოჩნდა, ამის გამო ბიზან-

ტიელებმა ხელახლა „აკურთხეს“ აღნიშნული ტაძრები, რასაც სენტის ეკლესიის ბერძნული წარწერის ცნობაც მიუთითებს მისი ხელმოწერა კურთხევის შესახებ.

ბიზნატიელთა ხელში ეს ტაძრები იყო დაახლოებით 1032/3 წლიდან ვიდრე 1081 წლამდე, როცა კავკასიის ალანია, ჩვენი ვარაუდით, მარიამ ალანელის დიდი შეწევნით, დაუბრუნდა ქართულ იურისდიქციას.

საიმპერატორო კარმა ადგილი მოუწევდა ალანიის ეპარქიას – ალანიის ეპარქია კავკასიის მთებიდან გადაადგილებულ იქნა ველის ალანიაში, ანუ მახლობლად, დონისპირეთის სტეპებში. ეპარქიის ადგილმონაცვლეობის მთავარი მიზეზი იყო ბიზანტიის იმპერიის სასტიკი დამარცხება 1071 წელს თურქ-სელჯუკებთან და ამის გამო საჭიროება იმისა, რომ საქართველოს სამეფოსათვის ბიზანტიას უკანვე დაებრუნებინა მიტაცებული ტერიტორიები, არა მხოლოდ ტაო-ბასიან-არზრუმის მიმართულებით, არამედ ანაკოფია-მთის ალანიის მიმართულებითაც.

საქართველოს მეფეს გიორგი მე-2-ს, შეიძლება ითქვას, მისმა დამ, ბიზანტიის დედოფალმა უშუამდგომლა და ამ დიდი მოვლენის აღსრულებისათვის გამოყენებული იქნა საქართველოს მეფის დის ბიზანტიის დედოფალ მარიამ ალანელის დიდი გავლენა საიმპერატორო კარზე.

იმის შემდეგ რაც მან თავისი შვილობილი ალექსი კომნენი საიმპერატორო ტახტზე აიყვანა, ეს საკითხი გადაიჭრა, ალექსი კომნენმა გამოსცა ქრისობული, რომლის ძალითაც ალანიის ეპარქიის საკათედრო ქალაქად განისაზღვრა სოტერიოპოლი ტრაპეზუნტთან ახლოს ლაზიკაში, რადგანაც ალანიის ეპარქიის ახალი ტერიტორია ეკუთვნოდა მომთაბარე ალანებს, რომელთაც არ გააჩნდათ ქალაქები თავიანთი მწყემსური ცხოვრების გამო. დაახლოებით 1081 წლიდან კავკასიის ალანიის მიწა-წყალი მუდმივად საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა მის განარმართებამდე და შემდეგ გამუსულმანებამდე, სტეპებიდან იქ შემოსული ტომების გამო.

კულტურის ერთიანობის გამო ქართული და ალანური სამეფო ოჯახები შეძენილი და შერწყმული იყო, უცნობია, რომ რაიმე სახის კონფლიქტი ყოფილიყო საქართველოს სახელმწიფოსა და კავკასიის ალანიას შორის, პირიქით, კავკასიის ალანია ქართული სამყაროს ბუნებითი ნაწილი გახდა, ვიდრე მონღოლების შემოსევამდე.

ზოგადად მონღოლების შემოსევას ემსხვერპლა დონისპირეთის ანუ ველის ალანია, აქაური ალანები თურქულენოვანი ხალხი უნდა ყოფილიყო, რაზედაც მიუთითებენ არაბული და ასევე ქართული წყაროებიც, რომელიც ოსების წინაპრებს ხაზართა წინაპრებთან აკავშირებდა.

ეს ხალხი იქცა მსხვერპლად მონღოლებისა, მაგრამ იმავე მონღოლებმა ჩანს შუა აზიის სტეპებიდან შემოიყვანეს სულ სხვა წარმოშობის

ალანები ანუ ქართულად ოსები, რომელთანაც წინააღმდეგობას და კონფლიქტებს აღწერენ მათიანები.

მაშასადამე, მონღოლების ეპოქაში გამოიკვეთა ორი სხვადასხვა წარმოშობის ოს-ალანები, პირველები იყვნენ მონღოლების დაუძინებელი მტრები, თურქულენოვანი ხალხი, რომელნიც ემსხვერპლნენ მონღოლებთან წინააღმდეგობას, მეორე ტიპის ალანები, ჩანს იყო ირანულენოვანი შუაზიელი მომთაბარეები, მონღოლების მეგობრები, მათ მონღოლები იყენებდნენ დაპყრობილი ტერიტორიების ასათვისებლად, ანუ იმის შემდეგ რაც მონღოლები რომელიმე ოლქს დაიპყრობდნენ, ისინი გადადიოდნენ სხვა ოლქების დასაპყრობად, ხოლო დაპყრობილ ოლქში აბატონებდნენ ამ თავის მომხრე ალანებს, მათ ევალებოდა დაპყრობილი ტომების სრული დამორჩილება.

ასეთი ოს-ალანები ჩაასახლეს მონღოლებმა ჩერქეზეთის მხარეს, ასევე საქართველოშიც. საქართველოდან ისინი გიორგი ბრწყინვალემ გააძევა, ხოლო ჩრდილოკავკასიის დვალეთსა და დიგორში მათ ფეხი მტკიცედ მოიკიდეს, გაბატონდნენ აქ და მოახდინეს დვალეებისა და სვანის დიგორელების ასიმილაცია-გაოსება. დვალეთის საკითხს კარგად იხილავს ვახუშტი ბატონიშვილი.

კავკასიის ალანების სამეფო ოჯახიდან იყო ზემოთ აღნიშნული ბორენა, ბაგრატ IV (1027-1072) მეუღლე და საქართველოს მეფის გიორგი II-ის (1054-1112) დედა და დავით აღმაშენებლის ბებია. ის იყო ალანთა მეფის ურდურეს ქალიშვილი, დორლოელის დაი.

ხოლო მარიამი ქართული საეკლესიო კულტურისათვის მზრუნველი მოღვაწე ათონის მთაზე თუ წმიდა მინაზე.

მეორე ოსი დედოფალი აღდე საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის მეუღლე იყო, ხოლო ბურდუხანი – თამარ მეფის დედა, თუ არას ვიტყვით ასევე საქართველოს სახელმწიფოსათვის თავდადებულ თამარის მეუღლე დავით სოსლანზე.

„წარავლინა სარწმუნო კაცები, მოუხმო ყივჩაღებს. ყივჩაღებმა სიხარულით მიიღეს მოწვევა, მაგრამ ითხოვეს ოსებისაგან მშვიდობის გზა. ამისათვის წაბრძანდა მეფე ოსეთში, თან წაიყვანა გიორგი ჭყონდიდელი – მწიგნობართუხუცესი, კაცი სრული სულისა და ხორცის ყოველი სიკეთით, თანააღზრდილი, ყოველი საქმის და ღვანლის თანაგამკაფველი.

შევიდა ოსეთში, შემოეგებნენ ოსეთის მეფეები და მათი მთავრები, როგორც მონები დადგნენ მის წინაშე. აიყვანეს ორივე მხრიდან მძევლები – ოსებიდან და ყივჩაღებიდან და ასე ადვილად შეარიგა ორივე ტომი. ჩამოაგდო მათ შორის სიყვარული და მშვიდობა. აიღო დარიალის, ოსეთის კარის და კავკასიის მთის ციხეები. შექმნა გზა მშვიდობისა. გამოიყვანა ყივჩაღთა დიდი სიმრავლე“.

<http://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/patriarc/document/>

კავკასიის ალანიის ზედა ფენის კულტურა და ენა ქართული იყო, რასაც მოყვანილი მაგალითიც აჩვენებს, არავითარი ოსური ლიტერატურა ანდა ალანური საეკლესიო არქიტექტურა არ არსებობდა ისტორიულად, ის ახლახან ჩვენს თვალწინ „ჩამოაყალიბეს“ მოსკოველმა და სეპარატისტმა მეცნიერებმა.

ამ ფონზე ცინიკურია გავლენიანი რუსი მეცნიერების ის გამოკვლევები, რომელნიც კავკასიის ალანიის საეკლესიო წარსულს შეეხება და ამ დროს ისინი ცდილობენ სიტყვა „ქართველიც“ კი არ ახსენონ, და იძულებულები არიან მის ნაცვლად „ზაკავკაზიელს“ წერენ.

მაგალითად, ერთი მკვლევარი წერს – Считается, что эти сооружения «обнаруживают явные связи с восточновизантийским (малоазийским) зодчеством», но при этом не исключается и причастность мастеров к закавказской (სიტყვა ქართველს არ ხმარობს) традиции (Кузнецов, 1977, с. 115-116; Перфильева, 1992, с. 200).

ალანიის ამ მკვლევართა შორის სახლოვნად ითვლება ბატონი კუზნეცოვი, რომელიც ფაქტობრივ შეცდომებს უშვებს, მაგალითად, მარიამ ალანელი მიაჩნია ოსთა მეფე დორდოლელის შვილად და წერს –

„ – Сам он (Дургулель Великий) был женат на Борене, дочери грузинского царя. А дочь Дургулеля и Борены Мария была замужем за двумя византийскими императорами. Она была какой-то ослепительной красавицей, ее так и называли в письменных источниках – Мария Аланская. Она даже упоминается в византийской книге «Алексиада». Вот такой была Алания в XI веке. Тогда же там искали возможность создать свою письменность – на основе греческого алфавита. Вот если бы они создали письменность и она у них прижилась... Там, где появляется письменность, варвар кончается – начинается цивилизация! Подробно на сайте Это Кавказ:

<https://etokavkaz.ru/istoriya/tainy-alanskogo-tcarstva>

ეს რუსი მკვლევრები არ იცნობენ ქართულ ლიტერატურას, საისტორიო წყაროებს, კულტურას, რომლის ცოდნის გარეშეც შეუძლებელია კავკასიის ალანიის კულტურის ისტორიის გამოკვლევა.

Владимиров отмечал, что кресты «носят следы многочисленных поновлений». На самом деле, их частично перекрывает побелка с росписью следующего этапа. (სენტი, სულ მცირე, ოთხჯერ მოიხატა, ალანები უკვე გამქრალი ხალხი იყო, მაშ ვინ ხატავდა Исследователь опубликовал прориси крестов, отличающихся друг от друга по форме и декорации (Владимиров, 1902, с. 11, рис. 8). Видимо, это ошибка – судя по сохранившимся фрагментам, оба изображения совершенно идентичны. Подобные богато украшенные «триумфальные» кресты (т.н. *cruces gemmatae*) на характерном трехступенчатом монументальном основании являются распространенным мотивом в византийском искусстве начиная с доиконоборческих времен.

К первому этапу декорации относится и строительная надпись (см. ниже), датирующая как сам храм, так и первый слой росписи. Забегая вперед, укажем, что этот первый слой относится к 965 г.

ეს დათარიღება არასწორია, უნდა იყოს 1080-იანი წლები, რადგანაც სენტი ბიზანტიელთა ხელში იყო 916-931 და 1032-1074/80 წლებში, ხოლო 932-1031 წლებში ის იყო აფხაზ მეფეთა ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, ეს იურისდიქცია დაირღვა 1032 წელს ალდე დედოფლის ღალატის შედეგად, როცა მან ანაკოფია და შესაბამისად, კავკასიის ალანია ბიზანტიელებს გადასცა. ქართული იურისდიქცია აღსდგა 1074 წელს ანაკოფიაში და თანდათანობით კავკასიის ალანიაში. ამ ფაქტმა ბიზანტიის მმართველობაში წამოჭრა საკითხი, რომ ადგილი მოენაცვლებინათ თავიანთი ალანიის ეპარქიისათვის და გადაეტანათ ის დონის სტეპებში, სადაც მომთაბარეობდნენ ბიზანტიური ორიენტაციის ალანები. პრობლემას ქმნიდა ის საკითხი, რომ ალანიის ეპარქიის იერარქისათვის დონის ალანიაში არ გამოიძებნა ქალაქი კათედრისათვის, რადგანაც იქაური ალანების მომთაბარეული ცხოვრების გამო აქ არ არსებობდა ქალაქები, ამიტომაც ბიზანტიის საიმპერატორო კარზე გადაწყვიტეს ალანიის იერარქისათვის საკათედრო ქალაქად გამოეყოს სულ სხვა რეგიონში მდებარე სოტერიოპოლი, ტრაპეზუნტის რეგიონში, ლაზიკაში.

სავარაუდოდ, 1081 წლისათვის ალანიის ეპარქიას ადგილი მოუნაცვლეს და კონსტანტინოპოლმა თავისი ალანიის ეპარქია აქედან გადაიტანა დონის სტეპებში, რასაც კონსტანტინოპოლის სინოდის აქტებიც მიუთითებს.

1080-იანი წლებიდან ვიდრე თემურ ლენგის შემოსევამდე და მის შემდეგაც მე-18 საუკუნეშიც კი სენტი მოქმედი ეკლესია იყო არა ალანებისათვის არამედ აქ მცხოვრები სვანებისათვის, რომელთა საეკლესიო ენა ყოველთვის ქართული იყო. ანუ ის აფხაზეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში შედიოდა მე-11 სუკუნიდან.

შესაბამისად სენტის ეკლესია აიგო პირველ პერიოდში ანუ 931-1032 წლებში, აფხაზ მეფეთა მიერ.

ამ შუალედში, ანუ მე-10 საუკუნის მეორე ნახევარშია აგებული აფხაზეთში მოქვის ტაძარი, რომელიც ააგო აფხაზთა მეფე ლეონ მე-3-მ დაახლოებით 957-969 წლებში.

შესაბამისად მისი სტილი არის ტიპური ქართული ჯვარ-გუმბათოვანი, ასეთი სტილის ეკლესიები საქართველოში ასეულობითაა, ხოლო ბიზანტიაში თითებზეა ჩამოსათვლელი. ამის მიუხედავად მოსკოველმა მეცნიერებმა მთელ მსოფლიოში მტკიცედ დანერგეს მოსაზრება, რომ კავკასიის ალანიის ეკლესიები თითქოსდა განსაკუთრებული ე.წ. ალანურ-აფხაზური არქიტექტურითაა ნაგები, მაშინ როცა აფხაზეთის

საეკლესიო არქიტექტურა ტიპური ქართულია, და ის არქიტექტურა, რომელსაც ამჟამად აფხაზურად მოიხსენებენ სწორედ თვითონვე წარმოადგენს ტიპურ ქართულ არქიტექტურას.

სენტი, იმის შემდეგ რაც ის ააგეს აფხაზთა მეფეებმა, ჩანს არ იყო მოხატული, როდესაც ის 1031/2 წლიდან გადავიდა ბიზანტიურ იურისდიქციაში, შესაბამისად აქაურ ალანიის ეპარქიაში ბერძნულენოვანი ღვთისმსახურება გაჩაღდა, ვიდრე 1074 წლამდე, ვიდრე ანაკოფიის საქართველოს სამეფოში დაბრუნებამდე. ანაკოფიის ბიზანტიელთაგან გათავისუფლების შემდეგ დადგა საკითხი, რათა კავკასიის ალანია კვლავ დაბრუნებოდა ქართული ეკლესიის წიაღს, ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს. ამ დროისთვის ბიზანტიის გავლენა კავკასიის ალანიაში სრულიად მინიმალური იყო, ის ბიზანტიას ანაკოფიის მეშვეობით უკავშირდებოდა. ბიზანტიისათვის ნათელი გახდა, რომ შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, როცა ის სასტიკად დამარცხდა თურქ-სელჯუკებთან ომებში, უმჯობესი იყო კავკასიაში ჰყოლოდა ძლიერი მოკავშირე საქართველოს სამეფოს სახით, კერძოდ, კავკასიის ალანია ბიზანიაში ეკლესიურადაც დათმო, მან გადაწყვიტა, რომ კავკასიაში კვლავ შეენარჩუნებინა ალანიის ეპარქია, მაგრამ არა კავკასიის ალანიაში, არამედ დონისპირეთის ალანიაში, კერძოდ, რეგიონში აზოვის ზღვისპირას, დონის სტეპებში, ყირიმის აღმოსავლეთის მიმართულებით. ამ დროისათვის ბიზანტიის საიმპერატორო ტახტზე გავლენიანი პოლიტიკოსის მარიამ ალანელის ხელშეწყობით ავიდა ალექსი კომნენი. მისი ქრისობულით ალანიის ეპისკოპოსის საკათედრო ქალაქად დადგენილი იქნა სოტერიოპოლი.

დასკვნა

იოანე ცეცეს ცნობით იბერები, აბაზგები და ალანები ერთი ხალხი იყო (გეორგიკა, 7, 1967).

იოანე ცეცე თვით ამ ხალხისაგან იყო წარმოშობილი და მახლობლობდა მარიამ ალანელის წრესთან, ამიტომაც მან პირადი დაკვირვებით აღწერა ფაქტი იბერების, ალანებისა და აბაზგების ერთგვაროვნების შესახებ.

ერთგვაროვნების მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ კავკასიის ალანები, ან მისი ზედაფენა მაინც, აფხაზეთის მეზობლად, მოღწეული წერილობით წყაროების შესაბამისად, ქართული კულტურის მატარებელნი იყვნენ, შესაბამისად ქართულენოვანები (ბორენა დედოფალი, ალან მეფეთა ქალიშვილი, ქართულენოვანი პოეტი იყო).

ვახუშტის ცნობით, აფხაზეთის ალანია და კავკასიის ალანია „მეფეთა ქართველთა თვით განიშვიდრეს“ (ქ.ც. ტ. 4. გვ.788), ალანიის ქვედაფენა, ასევე ქართველები, სვანები უნდა ყოფილიყვნენ, ზედაფენა კი თურქულენოვანი ალანები, რომელნიც, როგორც ითქვა, ქართულ კულტურულ წრეს განეკუთვნებოდნენ.

საქართველოს მეფეთა მრავალი მეუღლე აქედან, კავკასიის ალანიიდან იყო (ალდე, ბორენა, ბუდუხანი), თუ არ ჩავთვლით თამარის ქმარს.

ამ მიზეზთა გამო, ბაგრატ მე-4-ის ქალიშვილს მართა-მარიამს, რომელიც ბიზანტიის დედოფალი-იმპერატორი იყო, თავისი დედის მხრიდან საკუთრება, მიწები და ციხე-ქალაქები უნდა ჰქონოდა ალანიაში, შესაბამისად, მას ბიზანტიაში მარიამ ალანელი ეწოდა,

შესაბამისად, მარიამ ალანელს ინტერესებიც გააჩნდა ალანიაში, ამიტომაც სენტის ტაძრის ბერძნულ წარწერაში სწორედ ისაა მოხსენიებული თავის ქმარ ნიკიფორე III ბოტანიატესთან ერთად, ამავე წარწერაშია მოხსენიებული მისი შვილი კონსტანტინე დუკა ვითარცა ბასილევსი, რომელიც ნამდვილად იყო თანაიმპერატორი, ანუ ბასილევსი.

ამ წარწერაში ნახსენები დავით ეკსუსიოკრატორი უნდა იყოს იმჟამად პრინცი დავით აღმაშენებელი, მარიამ ალანელის ძმისშვილი, ჩანს მას უკვე სიყმაწვილის წლებში მზრუნველმა მამიდა-იმპერატრიცამ მიანიჭა „ალანიის ეკსუსიოკრატორის“ მაღალი წოდება. მართა-მარიამ ალანელს, ბიზანტიის მძლე დედოფალ მამიდას ეს შეეძლო, რადგანაც თავის ძმისშვილს გამეფების შემდეგაც გულმხურვალედ ეხმარებოდა, მაგალითად ურთულეს საქმეში, საქართველოს საეკლესიო (რუის-ურბნისის) კრების ორგანიზებაში.

ჩანს, ამის შემდეგ, თანადათანობით ალანიაში დავით აღმაშენებელი ხელმწიფედ იქნა მიჩნეული, რომელსაც უნდა დამორჩილებოდნენ, ამიტომაც მემკვიდრის სიტყვით, 1118 წელს ოსეთში გადასულ დავით აღმაშენებელს „მოეგებნეს მეფენი ოვსეთისანი და ყოველნი მთავარნი მათნი და ვითარცა მონანი დადგნეს წინაშე მისსა“.

1080 წელს, როდესაც სავარაუდოდ, გაკეთდა სენტის ტაძრის ბერძნული წარწერა, მომავალი დავით აღმაშენებელი, იმჟამად უფლისწული დავითი იქნებოდა 8 წლისა. იმ დროისათვის საკმაო ასაკის პრინცი, რომელსაც მიანიჭეს ალანიის ეკსუსიოკრატორის წოდება, რადგანაც მასაც ალანიაში, აქაური ალანი ბებოის (მარიამ ალანელის დედის) მხრიდან საკუთრება (მიწები ანდა ციხესიმაგრეები) უნდა ჰქონოდა. ამიტომაც მას, როდესაც საქართველოს მეფე გახდა, ალანიის მეფეები და მთავრები დაემორჩილნენ.

შესაბამისად, სენტის ტაძრის ბერძნულ წარწერაში მისი მოხსენიება, ასევე უფლისწულ, მამიდაშვილ კონსტანტინე დუკას გვერდით, ბუნებრივია.



„ოდეს აბრაჰამს ესტუმრა სამეზაი წმიდაი“ - ლიხნის ფრესკა

ლიხნის ტაძრის ფრესკული წარწერა, რომელიც მოგვითხრობს 1066 წელს ჰალეის კომეტის გამოჩენის შესახებ: „ქ. კურთხეულ ხარ, ღმერთო, ყოვლად ყოველსა შინა. ესე იქმნა დასაბამითგან წელთა ხქდთ, ქორონიკონსა სჰჲ, მეფობასა ბაგრატ გიორგის ძისასა ინდიკტიონსა ლჰ, აპრილსა თუესა, ვარსკულავი გამოჩნდა, რომელ მისსა წიაღსა აღმოივლიდის და წინა მისსა, ვითარცა შარავანდი დიდი, მოკიდებით მასვეა. ესე იქმნა ბზობითგან აღვსებადის“. ლიხნის ტაძრის ამ წარწერაში მოხსენიებული მეფე ბაგრატ გიორგის ძე არის ბაგრატ IV (1027-1072 წწ.).

http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/ლიხნის_ტაძარი



სამწვერისი



სენტის ტაძარი - სამწევრისის ასლი *Церковь Самцевриси.*
Надпись из церкви упоминает Константина III.
Сентинский храм, вид сверху. Май 2018г.



სენტის ტაძარი *Сентинский храм.* Алтарь. Май 2018г.

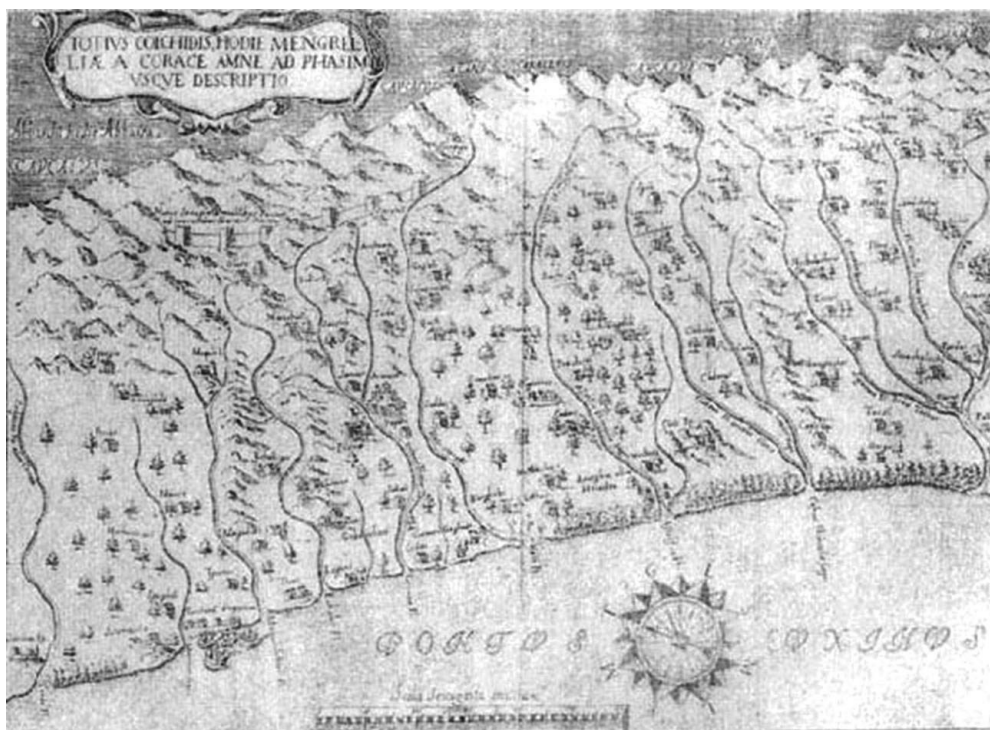


სენტის ტაძარი *Сентинский храм, Нижняя Теберда* Подробно на сайте Это Кавказ:
<https://etokavkaz.ru/istoriya/tainy-alanskogo-tcarstva>

18

არქანჯელო ლამბერტი (XVII ს.)

იტალიელი მოგზაური და მისიონერი არქანჯელო ლამბერტი 1635 წლიდან 1653 წლამდე ცხოვრობდა სამეგრელოში ლევან მეორე დადიანის კარზე. მისი მონასტერი, იმჟამად სამეგრელოს შემადგენლობაში შემაგალი მდ. ენგურის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს იყო, დანერა ორი ნაშრომი კოლხიდის შესახებ. ერთ-ერთი „სამეგრელოს აღწერა“ თარგმნილია ქართულად.



არქანჯელო ლამბერტის რუკა, რომელზეც გამოხატულია ლევან მე-2 დადიანის მიერ აგებული სამეგრელოს დამცველი ზღუდე-კედელი, რომელსაც ამჟამად „აფხაზეთის დიდი კედელი“ ეწოდება

არქანჯელო ლამბერტის აღწერით არსებობდა ორი კოლხიდა, ძველი და ახალი.

პირველი, ანუ ისტორიული კოლხიდა, მოიცავდა ვრცელ მხარეებს, სამეგრელოს, ასევე აჭარა-გურიასა და სამეგრელოს ნაწილად იმჟამად მიიჩნეულ აფხაზეთს ვიდრე ჩერქეზებამდე. აჭარა-გურია არქანჯელო ლამბერტისათვის

იყო ქართულენოვანი ქვეყანა, რომელიც წარსულში სამეგრელოსთან ერთად შეადგენდა ძველ კოლხიდას, მისი აზრით, ახალი კოლხიდა კი არის მხოლოდ სამეგრელო, რადგანაც აჭარა-გურია დაპყრობილია ოსმალთა მიერ.

ლამბერტი მიიჩნევს, რომ ენობრივად, მეგრელების ძველი დედაენა არის ქართული ენა, ამიტომაც, წერდა ის, მეგრელები საზოგადო ურთიერთობაში, სამოქალაქო და საეკლესიო ცხოვრებისათვის ხმარობენ ქართულ ენას, ანუ თავიანთ ძველ ენას. ის განმარტავს, თუ რატომ მიაჩნია მას მეგრული ქართული ენის გახალხურებულ-მდაბიურ ნაირსახეობად. მისი სიტყვით, იტალიური ენა არის კლასიკური ლათინურის გახალხურებული ფორმა, მისი გაუბრალებული სახე. მისი სიტყვით ასევე, სამეგრელოს ხალხის ძველი კლასიკური ენა იყო ქართული, რომელიც შემდეგ გახალხურდა და მეგრული ასე წარმოიშვა, ხოლო, **„მათი ნამდვილი ძველებური და წმინდა ენა“ არის ქართული ენა.**

როგორც ჩანს, ენათა მიმართ ასეთი დამოკიდებულება იმჟამად ფეხმოკიდებული იყო ევროპაში და საქართველოშიც, საფრანგეთში მსგავსად უყურებდნენ პროვინციულ ენებს და მეცნიერებათა აკადემიამ კლასიკური ფრანგული ენა გამოაცხადა დომინანტად, პროვინციული ენები კი მის მდაბიურ-გახალხურებულ ფორმად. მსგავსად, საქართველოში მეგრულს, როგორც ლამბერტი, ასევე აფასებდნენ სულხან-საბა ორბელიანი და ვახუშტი ბატონიშვილი. თვით სამეგრელოშიც ის დაბალი ფენის – ე.წ. მარგალების ენად ითვლებოდა, ხოლო ე.წ. ზინოსკუები (სამთავრო სახლი, თავადაზნაურობა), ვაჭართა და სასულიეროთა ფენა მხოლოდ კლასიკურად მიჩნეულ ქართულ ენას მოიხმარდა, ის, საფრანგეთის მსგავსად, განათლებულობის ერთგვარ ნიშანსაც წარმოადგენდა. დასავლური კვლევების საუცხოო ნიმუშად ითვლება ჟან შარდენის მოგზაურობის წიგნი. ის საკმაო ხანს აკვირდებოდა ხალხის ყოფას სამეგრელოში და იმავეს წერს, რომ **„კოლხების (მეგრელების) ენა წარმოსდგება იბერიულისაგან ანუ ქართულიდან...“, იმავეს წერდა ინგლისელი მოგზაური და სწავლული ე. სპენსერი, რომ იმერლები და მეგრელები ქართული ენის დიალექტებზე ლაპარაკობენ და სხვა.**

ამიტომაც არქანჯელო ლამბერტის წიგნში – „სამეგრელოს აღწერა“ ნათქვამია, რომ სამეგრელოში გავრცელებული ქართული წიგნები დანერგილია **„მათის ნამდვილის ძველებურის და წმინდა ენით“.**

<https://wikisource.org/wiki/%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%AF%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D-%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%A2%E1%83%98---%22%E1%83%A1%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%94%E1%83%92%E1%83%A0%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%A1-%E1%83%90%E1%83%A6%E1%83%AC%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%90%22>

ლამბერტი წერს – „მართლაც, მეგრელები იმდენად უმცარნი არიან, რომ მათ შორის არავის არ ესმის ის ქართული წიგნები, რომელიც დანერგილია მათის ნამდვილის ძველებურის და წმინდა ენით. ამ ენისაგან მათი მდაბიური ენა ისე განირჩევა, როგორც ჩვენი მდაბიური, ლათინურიდან განირჩევა“ (ლამბერტი, 2011: 185).

მეჩვიდმეტე საუკუნის, მეორე ცნობილი ფრანგი მოგზაური შარდენი აღნიშნავს, რომ **„კოლხების (მეგრელების) ენა წარმოსდგება იბერიული-საგან ანუ ქართულიდან...“ (შარდენი, 1975: 123).**

მეცხრამეტე საუკუნეშიც მოგზაურები, როდესაც ახასიათებენ ქართულ ერთობას, ქართველობის ერთ-ერთ უმთავრეს მარკერად საერთო ენის ქონას ასახელებენ: „მეგრელები, იმერლები და ქართველები ერთი და იგივე ხალხის ჩამომავლები არიან, ოღონდ ერთი ენის სხვადასხვა დიალექტზე ლაპარაკობენ“ (სპენსერი 1981: 144).

(ზურაბ თარგამაძე <https://digitallibrary.tsu.ge/book/2021/apr/dissertations/targamadze-disertacia.pdf>).

ლამბერტის სიტყვით, სახელმწიფოებრივადაც სამეგრელო მხოლოდ ლევან დადიანის პაპის (ბაბუის) დროს გამოეყო საქართველოს სამეფოს.

ლამბერტის მტკიცებით, ძველი კოლხიდა ქართველთა ქვეყნის ნაწილი იყო და ფართოდ იყო განფენილი არარატის მთიანეთამდე. ის არარატის მთის რეგიონსაც ქართველთა ქვეყნად მოიხსენიებს, სადაც, მისი მტკიცებით, გაჩერდა ნოეს კიდობანი წარღვნის შემდეგ, აქ ამ არეალზე დამკვიდრდა ნოეს სამი ვაჟი – სემი, ქამი და იაფეტი.

მისთვის არარატის მახლობელი ქვეყნები საქართველოს ისტორიული ნაწილებია, მაგალითად, ეტიმოლოგიურად არარატის ოლქის მიმდებარე ქვეყანას – სამცხეს – სახელი ეწოდა იმ სამი ციხის გამო, რომელიც აქ ააგეს ნოეს ვაჟებმა სემმა, ქამმა და იაფეტმა.

მას ასევე მოჰყავს მეორე მტკიცებაც მისი აზრის სასარგებლოდ, რომ ამ ქვეყანას „გეორგია“ ეწოდა იმის გამო, რომ აქ კიდობნიდან გადმოსულმა ნოემ მიწა დაამუშავა, ვენახი დაასხა, ანუ იმუშავა ვენახის გასაშენებლად, მიწათმოქმედს კი სახელი „გეორგი“ ეწოდება ბერძნულად. აქედანაა საქართველოს სახელი გეორგია. საერთოდ კი არქანჯელო ლამბერტის მიერ გადმოცემული გეოგრაფიული სახელები საკმაოდ განსხვავდება ჩვენგან, მაგალითად, ის სახელს „რუსეთი“, ანუ როგორც ის წერს Russia, უწოდებს არა ჩვენთვის ცნობილ ქვეყანას, არამედ გალიციას, ხოლო თვით რუსეთის ქვეყანას ის მოიხსენიებს სახელით „მოსკოვია“ – Moskovia.

მაგალითად, არქანჯელო ლამბერტი თავისი წიგნის შესავალში აღნიშნავს – „ბერძნები მუდამ წინააღმდეგობას უწევენ ჩვენს სიტყვებს, მაგალითად, რუსეთში (Moscovia), საბერძნეთში, ბულგარეთში, გალიციაში (Russia), მოლდავეთში და ვალახეთში და სხვაგან“ (გალიცია – ამჟამად ლვოვისა და კრაკოვისმომცველი მიწა-წყალია). მაშასადამე, როგორც აღინიშნა, მისთვის რუსეთი არის ისტორიული ოლქი გალიცია.

https://wikisource.org/wiki/არქანჯელო_ლამბერტი_—_სამეგრელოს_აღწერა

კოლხიდა – სამეგრელო

არქანჯელო ლამბერტი წერს – „ჩემს აღწერაში კოლხიდის სახელით იგულისხმება ის ქვეყანა, რომელიც მდებარეობს კოდორსა და ფაზისს შუა და რომელსაც დღეს სამეგრელოს უწოდებენ.

ძველად კი კოლხიდის საზღვრები უფრო ვრცელი იყო, რადგან კოლხიდელებად იწოდებოდნენ ლაზებიც, რომელნიც სახლობდნენ ფაზისის სამხრეთით და რომელთა ენა მეგრული კი არა, ქართულია. ამიტომაც

ლაზები უფრო ქართველებში უნდა ირიცხებოდნენ, ვიდრე მეგრელებში“.
 ლამბერტი, ჩანს, სახელ „ლაზებს“ უწოდებს ასევე, აჭარა-გურულებს.

კოლხიდის საზღვრები

ლამბერტი წერს – „ძველის პოეტებისაგან ფრიად სახელგანთქმული კოლხიდა არის აზიის ის ნაწილი, რომელიც მდებარეობს შავი ზღვის უკიდურეს ნაპირზე და რომელსაც მკვიდრნი უწოდებენ ოდიშს და სხვები კი – სამეგრელოს (Mengrellia).

ზღაპრულ თქმულებით ეს ქვეყანა იყო მედეას სამშობლო.

აქ მოვიდა თავის არგონავტებით იაზონი, რომელმაც დაადგა უძლეველ ხარებს უღელი, დაიმორჩილა მხედრები და დააძინა ურჩხული. შემდეგ ამისა გამდიდრებული ოქროს მატყლოვანის ვერძის მოპოვებით და კიდევ უფრო მედეას მოტაცებით, დიდებულად დაბრუნდა იგი თავის ქვეყანაში.

კოლხიდა მდებარეობს იმერეთსა (აგრეთვე ბაში-აჩუკად წოდებულსა) და აფხაზეთს შუა. იმერეთი აღმოსავლეთით აქვს და აფხაზეთი – ჩრდილოეთით. იმერეთისაგან მას ჰყოფს სახელგანთქმული მდინარე ფაზისი, რომელიც მკვიდრთაგან იწოდება რიონად. ეს მდინარე გამოდის კავკასიის მთებიდან. მას შეერთვის მეორე მდინარე, სახელად ცხენისწყალი, რომელსაც ძველი ბერძნები ჰიპპოსად (ცხენი) უწოდებდნენ.

რიონი ჰყოფს აგრეთვე სამეგრელოს და გურიას და ბოლოს წყნარად შეერთვის ზღვას სებასტოპოლის მახლობლად, რომელიც ძველად წარჩინებულ ქალაქს წარმოადგენდა და დღეს კი წყალში ჩანთქმულია.

კოლხიდის საზღვარია აფხაზეთის ანუ აბაშების მხრით მდინარე, რომელიც მკვიდრთაგან იწოდება **კოდორად** და ჩემის აზრით კი ძველთა კორაქსია. დასავლეთის მხრით კოლხიდის საზღვარია შავი ზღვა ანუ პონტუს ევქსინუსი, რომლის უკიდურესი ნაპირი, სტრაბონის სიტყვით, სწორედ აქ არის. ჩრდილო-დასავლეთით იწყება კავკასიის მთების ზურგი.

ამ მთების ზურგზე სახლობენ ველური და ბარბაროსი ხალხები, რომელთა აღწერა და ჩვეულებათა ჩამოთვლა მოითხოვდა ძლიერ გრძელ მოთხრობას და მთელ წიგნების დანერას. უმახლობლესნი არიან აფხაზები, ალანები, სვანები, ყარაჩაელები (Caraccioli), ჯიქები და ჩერქეზები. ესენი ყველანი ქრისტიანებად იწოდებიან, მაგრამ კანონები კი არა აქვთ, ეტანებიან ნადირობას და მტაცებლობას. მათის ენების და კილოკავის სხვადასხვაობა გასაკვირველია. თვითეული ამ ხალხთაგანი ხმარობს საკუთარს ენას, რომელიც განირჩევა მეორე ხალხის ენისაგან იმდენად, რომ არავითარი მსგავსება ბგერისა მათ შორის არ არის.

მთელი კოლხიდა უხვად არის მორწყული. იქ ხშირია არამც თუ ცივი წყაროები, არამედ უდიდესი მდინარეები, რომელნიც ჩამოდიან კავკასიის მთებიდან, სჭრიან მთელს სიგრძეს კოლხიდისას და მიიმართებიან ზღვასთან შესართავად. გარდა ფაზისისა და ცხენისწყლისა ცნობილნი არიან: აბაშა, ტეხური, ხოფი, ჭანისწყალი (Ciani), ენგური, ხეთა, ოქუმი, Echaris, მოქვის წყალი და კოდორი ანუ კორაქსი“.

...

კოლხიდელები – იაფეტის შთამომავლები

გრიგოლ კედრენოსი ამტკიცებს კიდევ, რომ კოლხიდელები ნოეს მესამე შვილის იაფეტის ჩამომავლობისანი არიანო; ეს აზრი მე სარწმუნოდ მიმაჩნია, რადგან სომხეთის მთები, სადაც ნოეს კიდობანი გაჩერდა, მხოლოდ რამდენიმე დღის სავალზეა კოლხიდას დაშორებული.

ნოე, თავისი სამი შვილით დაბინავდა სამცხეში

ამას გარდა კოლხიდას თითქმის საზღვრავს სამცხე (აქ ახლა მთავრობენ ათაბაგები), სადაც ძველის ზეპირგადმოცემით, ნოე თავის სამის შვილით, კიდობნიდან ჩამოსვლისთანავე, დაბინავდაო.

ამ მიზეზით ამ ქვეყანას დღემდე დარჩა ეს სახელი სამცხე, რომელიც ქართულად ნიშნავს სამის თავშესაფარს, ან სამის ციხეს. ასე უწოდეს ამ ქვეყანას ნოეს შვილებმა, რომელთაც ნახეს რა ასეთი უხვი ქვეყანა, ააშენეს სამი სახლი თვითეულმა თავისთვის და დაესახლნენ თავიანთი ოჯახებით. მათი სახლები ციხეებს წარმოადგენდნენ. შემდეგ მათი ჩამომავლობა გარეშე მოქვეყნებში გამრავლდა.

ნოეს კიდობანი გაჩერდა სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა

ლამბერტი წერს – „ეს ამბავი შეიძლება დავასაბუთოთ წმ. ეპიფანეს მოწმობით. ეს წმინდანი თავისი წიგნის, „პანარიონის“ დასაწყისში (Epiphan., In Pan.), როცა ნოეს შესახებ ამბობს, შემდეგსა სწერს: „როცა წარღვნის შემდეგ ნოეს კიდობანი გაჩერდა არარატის მთებზე, სომეხთა (Armeniorum) და ქართველთა (Cardiensium) ქვეყნის შუა, ლუბარად წოდებულ მთაზე, გაჩნდა პირველი ადამიანთა საცხოვრებელი და იქ დარგო წინასწარმეტყველმა ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაური ბინადარიო“. აქ შესანიშნავია შემდეგი სიტყვები ეპიფანესი: „სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა“.

„ნოე – ანთროპოს გეორგოს“

ამ ქვეყანას დღესაც ქართლი ჰქვია. მკვიდრნი კი თავის თავს უწოდებენ ქართველებად. ეს კუთხე არის საქართველოს (Giorgia) ერთი ნაწილი.

ამას და სომხეთს შუა მდებარეობს სამცხე, რომელიც აგრეთვე ნაწილია საქართველოსი.

ვინ იცის, იქნება ძველებმა იმიტომ უწოდეს ქართველებს გიორგიანი (ეს სიტყვა ნიშნავს მიწის მუშაკს), რომ ნოემ პირველად მათ ქვეყანაში გამოიყენა ეს ხელობა და იქნება დაბადებამ (წმ. ბიბლიამ) ამ ქვეყნის მკვიდრთა ამისათვის უწოდა მიწის მუშაკნი! „და იწყო ნოე კაცმან საქმედ ქვეყანისა და დაასხა ვენახი“. (დაბად. თ. 9, მუხ. 20). აქ ბერძნულ თარგმანში სწერია: „ნოე ანდროპოს გეორგოს“. იქაურებს დღემდეც მარტო სახელი კი არა, ჩვეულებანიც თავის პირვანდელი წინაპრებისა შერჩენიათ.

მევენახეობის სიყვარული ქართველებისა

ლამბერტი წერს – „მართლაც, მიწის მუშაობას, როგორც საქართველოში, ისე კოლხიდაში იმდენად ეტანებიან, რომ ყველას კეთილშობილურ საქმედ მიაჩნია თავის ყანის მუშაობა. სხვა რომ არაფერი იყოს, ნოესაგან მათ

ჩამომავლობას ეს მათი ჩვეულება ამტკიცებს: ყოველგან ვენახებს აშენებენ და ცდილობენ ბევრი ღვინო მოიყვანონ, რომელიც ძლიერ უყვართ; ხშირად უზომოდაც სვამენ და დამთვრალნი მიწაზე დაეგდებიან ნოესავით“.

...

სახელმწიფო მოხელეთა აჯანყება მეფის წინააღმდეგ

საქართველოს მეფეები წინად ფრიად ძლიერი იყვნენ და მათი უფლება დიდზე იყო გავრცელებული. ამის გამო სახელმწიფო მათ უნდა განეგოთ მოხელეების შემწეობით. შემდეგ კი ეს მოხელეები, რომელთა რიცხვში დადიანიც იყო, აჯანყდნენ და სრული პატრონები გახდნენ იმ მხარეებისა, რომელნიც მათ სამოურავოდ ებარათ. რაც ამის თაობაზე მეგრელებისაგან გამიგონია, ეხლა მოგახსენებთ.

საქართველოს სამეფოსა და ეკლესიის საზღვრები

არქანჯელო ლამბერტი წერს – „იმ დროს საქართველოს სამეფო (l'imperio Giorgiano) გავრცელებული იყო ირანის მხრით თავრიზამდი და თურქეთის, ანუ უკედ ვთქვა, სამცხის მხრით – არზრუმამდი. კოლხიდისაკენ კი საქართველოს სამეფო მიდიოდა კავამდი, რომელიც ხერსონესშია^[2]. ამ მხრით საქართველო შეიცავდა თავის სამფლობელოში აფხაზებს, ანუ აბასქებს, ჩერქეზებს და ჯიქებს, ანუ ძიქებს. საქართველოს სამეფოს რომ ასეთი სივრცე ეჭირა, ამის ცხადი კვალი დღესაც იპოვება იქ. არზრუმის ქალაქის მახლობლად ახლაც მოიპოვება ქართული სოფლები. უწინდელ დროში თვით ამ ქალაქში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი, არზრუმელად ნოდებული. კოლხიდის გარედ, აფხაზების და ჯიქების ქვეყნებში, მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები და ქართულის ზედწარწერებით; მაგალითად, ანაკოფიაში და ბიჭვინთაში არის კოლხიდის, გურიის და იმერეთის პატრიარქის საჯდომი. ირანის მხრითაც, თვით თავრიზამდი, როგორც ქართული ეკლესიების, ისე ქართული სოფლების ცხადი კვალი დღესაც სჩანს“.

საქართველოს სამეფო განყოფამდე

საქართველოს მეფემ იმ ადგილთა შორის, რომელსაც ის ფლობდა, ამოირჩია თავის სამყოფად ქუთაისი (Cotatis).

... (ქუთაისში სავაჭროდ ჩამოდიან) ქართლიდან (და ჩარდუელი ბ ჩართული) მოდიან ქართლები (გიორგიანი)

...(დადიანი მხოლოდ მინისტრი (ანუ ერისთავი) იყო მეფისა)

მეფე ქუთაისში ბრძანდება და დანარჩენს ნაწილებს თავის სამეფოისას განაგებს თავის მოადგილეთა შემწეობით, რომელნიც იწოდებიან ერისთავებად; მაგალითად, არიან ერისთავეები ქართლისა, კახეთისა, გურიისა, სამცხისა, ოდიშისა და ბევრნი სხვებიც, რომელთაც სიმოკლისათვის აღარ ჩამოვსთვლი. ყველა ერისთავეებზე უფრო **საყვარელი მეფისა, და პატივცემული მისგან იყო ოდიშის ან კოლხიდის ერისთავი დადიანი**. დადიანები იმდენად საყვარელნი იყვნენ მეფისა, რომ მათ ხშირად ღირსებით მეფის ქალის ცოლად შერთვა.

საქართველოს სამეფოს დაშლა

მეფე, ერისთავების შემწეობით, საქართველოს დიდხანს განაგებდა, ვიდრე ერთმა მეფემ, შვილების ძლიერ მოყვარულმა, სახელმწიფოს ყოველივე სარგებლობის წინააღმდეგ, არ **გაუნაწილა შვილებს თავისი სამეფო**. თავისთვის მან დაინარჩუნა მხოლოდ იმერეთი, ოდიში, სამცხე და გურია, რომელნიც დასტოვა ისევ ერისთავების გამგეობის ქვეშ.

დადიანისა და ათაბაგის განდგომა

ათაბაგმა მზაკვრობით შეიპყრო დადიანი, დაატუსაღა, შემდეგ სატუსაღოში მოელაპარაკა და ჩაითრია ლალატში.

ლამბერტი წერს – „დაიფიცეს ორთავემ და დადიანი განთავისუფლებულ იქმნა.

იგი უეცრად გამოცხადდა სამეგრელოში, სადაც მას ჰგლოვობდნენ, რადგან მკვდარი ეგონათ. მისმა ნახვამ მთელი ქვეყანა ასიამოვნა და საოცრად გაამხიარულა. განსაკუთრებით მაშინ იმატა სიხარულმა, როცა შეიტყვეს მისი შეთანხმება ათაბაგთან. ამის შემდეგ ორთავემ მეფეებად იწოდეს თავიანთი თავი და გახდნენ სრული ბატონები თავიანთი ქვეყნისა.

მეფემ რომ ეს ამბავი გაიგო, ძლიერ დალონდა. კიდევ ერთი ორად შეწუხდა, როცა ამბავი მოუვიდა, რომ გურიის ერისთავმაც სხვას წაბაძა, აჯანყდა და გახდა თავისი ქვეყნის დამოუკიდებელი ბატონიო.

...ამ ჟამად მთავრობს სამეგრელოში მეხუთე მთავარი შემდეგ აჯანყებისა და ამას ხშირად უომნია იმერეთის მეფესთან. ეს მთავარი, როგორც მისი წინამოადგილეებიც, მუდამ სჯობნიდა მეფეს და ოდიშში დიდის ნადავლით ბრუნდებოდა. მეფე და დადიანი ხშირად ემოყვრებოდნენ ერთმანეთს იმ აზრით, რომ მეგობრობა დამყარებულიყო მათ შორის, მაგრამ ყოველივე ეს ფუჭად რჩება და მათ შორის მაინც განუწყვეტელი ომია“.

...

ლევან დადიანი

კოლხიდის აწინდელს მთავარს ჰქვიან ლევან. იგი არის შემდეგ აჯანყებისა, მეხუთე დამოუკიდებელი მთავარი, შვილი მანუჩარისა.

...მისი ბიძა გიორგი ლიპარტიანი.

აფხაზთა თავდასხმების შედეგად სამეგრელოს საზღვრების აოხრება

ლამბერტი წერს – „აფხაზები ბუნებითაც მოუსვენარნი არიან და, ამას გარდა, დადიანისგან თავს შეურაცხყოფილად სთვლიდნენ, რადგან ამან გააგდო ცოლი, მათის მთავრის ქალი. ამის გამო აფხაზები ისე ბრაზმორეულნი იყვნენ დადიანზე, რომ იმ დროს, როცა დადიანი გართული იყო თავის ძმისაგან დაწყებული ამბოხების დაცხრომის საქმეში, სულ **თავს ესხმოდნენ სამეგრელოს საზღვრებს, რომელიც თითქმის სრულიად გააოხრეს, მცხოვრებლები დაატყვევეს და აფხაზეთში გადაასახლეს**. დადიანმა, როგორც კი შინაურ საქმეებისაგან მოიცალა, საჩქაროდ გაილაშქრა აფხაზების წინააღმდეგ და მალეც დაამარცხა იგინი. აფხაზებმა მორჩილება განუცხადეს, ხარკი იტვირთეს, მაგრამ რადგან ეს ხალხი მოქალაქეობას და ვაჭრობას

მოკლებულია და არც ფული გააჩნია, არც საქონელი ხარკის გადასახდელად, – დადიანმა მათ ხარკად დაადგა რამდენიმე მწევარ-მეძებარი და მიმინო, რომლებითაც აფხაზები ნაქებია.

...

ლევან დადიანის ზრუნვა ეკლესიათა მიმართ

ლამბერტი წერს – „ღვთის მსახურების და ეკლესიის საქმეშიც გამოიჩინა დადიანმა თავი. არ არის ოდიშში ახლა არც ერთი ეკლესია, სადაც მისი ღვთის მოყვარეობის ნიშანი არ იყოს; რომელიც დანგრეული ეკლესია იყო, ხელახლავ ააშენა; რომელსაც სახურავი არ ჰქონდა, იმას სახურავი გაუკეთა; რომელსაც ორნამენტები შემოსცლოდა, ისევ გაამშვენიერა და შეამკო. ამასთანავე ყველა ეკლესიას ფრიად შეუმატა შემოსავალი. უთვალავი ოქრო ვერცხლის ხატი გააკეთებინა თვალმარგალიტებით შემკობილი. ათი წლის განმავლობაში ოცზე მეტი ოქრომჭედელი ჰყავდა, რომელნიც განუწყვეტლივ აკეთებდნენ საეკლესიო ჭურჭელს.

მათ შორის უნდა მოვიხსენიოთ: ძვირფასის ქვებით შემკული ფიალი (ბარძიმი), რომელიც ფასობსო, ამბობენ, თორმეტ ათას სკუდოთ (Scudi); ღვთის მშობლის ხატი, ხალასი ოქროსაგან გაკეთებული და ძვირფასის ქვებითვე შემკული, რომელსაც აფასებენ ხუთი ათას ოქროდ (ducati), და მრავალი ამისთანა, რომელიც დადიანმა თავის სამთავროს ყველა ეკლესიებს დაურიგა. ასეთია ეს დიდსულოვანი და კეთილშობილი მთავარი, რომელსაც საუცხოვო ნივთები სურს გააკეთოს, მაგრამ მისი სურვილი სურვილად რჩება ხელოვანთა სიმცირის გამო.

...

თავადები და აზნაურები სამეგრელოში

ლამბერტი წერს – „კოლხიდის ან ოდიშის ერი შესდგება, როგორც ქვეყნიერების ყველა ერი, აზნაურების და გლეხებისაგან. თვითეული ამ წოდებათაგანი კიდევ განაწილდება: აზნაურის წოდებას შეადგენენ აზნაურები და თავადები, ანუ ადგილობრივ სახელწოდებით ჟინასკვები (Ginasqua) და ჟინაჯები (Ginagi), გლეხთა წოდებას შეადგენენ მსახურები და მოინალები.

მხოლოდ თავადებს შეუძლიანთ თავის ხელქვეით იყოლიონ აზნაურები. აზნაურებს ემორჩილებიან მსახურნი და მოინალები. მსახურებს მართო მოინალები შეუძლიანთ იყოლიონ ხელქვეით“.

(მე; „მსახურს“ თავისი ხელქვეითი ჰყავს, ანუ ის („მსახური“) ზედაფენის ნაწილია ჟინოსქუებთან, ვაჭრებთან, ხელოსნებთან და სასულიერო პირებთან ერთად. ყველა ამ ზედაფენის ენა არის ქართული, რადგანაც ქართული ენა სამეგრელოში იყო ადმინისტრაციისა და ეკლესიის ენა, ვაჭრები, მაგალითად ებრაელი და სომეხი ვაჭრები სამეგრელოში ქართულენოვანი იყვნენ, რაც სხვა ავტორების მიერაც არის გამოკვლეული, ზედაფენა ანუ ზინოსკუა მხოლოდ ქართულენოვანი იყო და ამით ის თავის ღირსებას განასხვავებდა მარგალისაგან ანუ გლეხისაგან, მათ ლამბერტის სიტყვით მოინალები ერქვათ).

დასკვნა

ბიზანტიის დაცემის შემდეგ აღმოსავლეთის ქრისტიანი ხალხები ჩართული აღმოჩნდნენ გამარჯვებული ოსმალეთისა და სპარსეთის იმპერიების წინაშე, ამიტომაც, ამ დროს ისინი ეძებდნენ ძლიერ ქრისტიან მოკავშირეებს, რომის ეკლესია კი ხშირად აგზავნიდა თავის მისიონერებს, რომელთა მიზანი იყო ადგილობრივი ქრისტიანი მოსახლეობის დამორჩილება რომისადმი. მსგავსადვე გამოაგზავნეს საქართველოში არქანჯელო ლამბერტი – იტალიელი მისიონერი, თეატინელთა ორდენის ბერი, თუმცა ის ამავე დროს მღვდლის მოვალეობასაც ასრულებდა. წესდების შესაბამისად თეატინელთა ორდენის მოვალეობა იყო ერესებთან ბრძოლა და ამავე დროს სასულიერო წოდების გამხმევება, რათა განეხლებინათ თავიანთი ცხოვრება. მათთვის ერესად ითვლებოდა მართლმადიდებლობა, იმედი ჰქონდათ, რომ ომებით დაქანცულ საქართველოში გაავრცელებდნენ თავიანთ სარწმუნოებრივ შეხედულებებს, მაგრამ იწვნიეს უდიდესი მარცხი, რასაც თვითონვე აღიარებდა არქანჯელო ლამბერტი რომში გაგზავნილ მოხსენებებში (რელაციონებში)

„1647 წლის 21 აგვისტოს არქანჯელო ლამბერტის შედგენილ რელაციონებში აღნიშნულია, რომ ოდიშის სამეფოში ვერ მოხერხდა იმ ნაყოფის მიღება, რომელიც პროპაგანდა ფიდეს წმინდა კონგრეგაციას სურდა, მაგრამ მახლობელი ხალხების (სვანები, ჩერქეზები, ალბანელები, თურქები, ყალმუხები) იმედი მაინც ჰქონდათ“.

https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%A5%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%AF%E1%83%94%E1%83%9A%E1%83%9D_%E1%83%9A%E1%83%90%E1%83%9B%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%A2%E1%83%98

ლამბერტს, ცხადია, შეუძლებელია მოწონებოდა საქართველოს ეკლესიის სასულიერო წოდება, რომლის ჩანაცვლების სურვილითაც ჩამოვიდა ქვეყანაში, ამიტომაც ცდილობს როგორმე ნაკლი უპოვოს მათ და მცირე დიდად წარმოაჩინოს, თუმცა შინაგანი წესიერება აიძულებს აღწეროს სიმართლეც, თუ რა დიდ სიმაღლემდე აიყვანა ქართულმა სამღვდელოებამ თავისი მრევლი, თუ რა ღრმა და მტკიცე იყო ქართველთა სარწმუნოება. მან თვალთ დაინახა, რომ ოსმალთა და მთიელთა მუსლიმურ წარმართულ გარემოს მიუხედავად სამეგრელოს მთავარი პატრონობდა და მფარველობდა ადგილობრივ საკათალიკოსოს, არსებობდა მძლავრი საეკლესიო სისტემა – ოდიშის ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო, თვითონვე წერს, რომ მის „კათალიკოსს ოდიშის, იმერეთის, გურიის, აფხაზეთისა და სვანეთის სამღვდელოება ექვემდებარებოდა...საქართველოს პატრიარქს ირჩევდა საქართველოს მეფე, სამეგრელოსას – მთავარი. ოდიშის კათალიკოსი სამჯერ იყო იერუსალიმის წმინდა ადგილების სანახავად და სამივეჯერ დიდი შეწირულობა ჩაიტანა. კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ ეპისკოპოსები. ოდიშში იყო ექვსი ეპისკოპოსი, დანარჩენი ექვსი კათედრა გადაკეთებული იყო მონასტრად. დრანდის, მოქვის, ბედიის, ცაიშის, წალენ-

ჯიხისა და მარტვილის ეკლესიები ოდიშის საეპისკოპოსოს ეკუთვნოდნენ. ქიაჩის, წიფურიას, ხოფის, ობუჯის, სებასტოპოლისა და ანაკრიას მონასტრები ოდიშის საეპისკოპოსო ეკლესიებიდან, რომლებსაც წინათ ეპისკოპოსები ჰყავდათ, მონასტრებად გადაკეთდნენ. სამეგრელოში ეპისკოპოსები ძლიერებით, სიმდიდრითა და ძალაუფლებით სჯობდნენ დიდებულებს, მეგრელი ეპისკოპოსები იცავდნენ მარხვას და კათოლიკე მისიონერებს, რომლებიც არ მარხულობდნენ ზიზლით უყურებდნენ და ღვთისმსახურის სახელის ტარების ღირსად არ მიიჩნევდნენ. სამეგრელოში ეპისკოპოსების მსგავსად წინამძღვრებიც მდიდრები იყვნენ. სამეგრელოში ნათლობა მიმდინარეობდა მარანში. **სამეგრელოში არ მოიძებნებოდა ღარიბი ოჯახი, სადაც მღვდელი ხშირად არ დადიოდა.** სამეგრელოში შესანიშნავი გარდადიდი შემოსავალი ჰქონდათ მღვდლებს. ოდიშელები საქმეს არ დაიწყებდნენ, სანამ მღვდელი არ გამოუცხადებდა მათ კარგად დასრულებოდა ეს საქმე თუ ცუდად. **ავადმყოფობის, მგზავრობის, სასამართლოში საქმის გარჩევის, ქორწინებისა და ყველა მომავალში გასაკეთებელი საქმის შესახებ მღვდლის რჩევას ისმენდნენ.** სამეგრელოში ადამიანს უბედურება რომ შეემთხვეოდა, მღვდელს უნდა აეხსნა, რა მიზეზით მოუვლინა ღმერთმა ეს გასაჭირი. მარიამობის მარხვის დროს მეგრელები ყოველდღე გამოდიოდნენ სახლიდან მინდორში და ღამის უმეტეს ნაწილს ცეკვასა და სიმღერაში ატარებდნენ. **მეგრელები დიდ მარხვას ძალიან მტკიცედ ინახავდნენ.** დღეში მხოლოდ ერთხელ ჭამდნენ მზის ჩასვლისას, თუმცა დღის განმავლობაში მიირთმევდნენ ხილს. დიდი მარხვის პირველ და ბოლო კვირაში მეგრელები მძიმე მარხვას ინახავდნენ. პირველ კვირაში ისინი ცხენზე არ ჯდებოდნენ და ფეხით მოგზაურობდნენ. მეგრელები, განსაკუთრებით ქალები, დიდი მარხვის პირველ კვირაში როგორი სიცივეც არ უნდა ყოფილიყო, ფეხშიშველები დადიოდნენ. დიდი მარხვის უკანასკნელ კვირაში მეგრელები ღვინოს საერთოდ არ სვავდნენ და ბოლო სამ დღეს არც საჭმელს მიირთმევდნენ. სამეგრელოში ვაჟი რომ დაიბადებოდა, მშობელი მღვდელს სთხოვდა, თავის წიგნში ენახა, როგორ უნდა მოქცეულიყვნენ პატარას ჯანმრთელობისთვის.

არქანჯელო ლამბერტი აღნიშნავს, რომ სამეგრელოში თავადებს ეზოს შუაგულში ედგათ პატარა ეკლესია, რათა სოფლის ეკლესიის სიშორის გამო, დღესასწაულებსა და მარხვაში არ დარჩენილიყვნენ წირვა-ლოცვას მოკლებულნი ღვინოს სწირავდნენ წმინდა გიორგის. პეტრე-პავლობამდე მღვდლები მათ არ აძლევდნენ ამ ღვინის ჭურის თავის ახდის უფლებას.

სამეგრელოში ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ მთავარს რჩებოდა მისი მემკვიდრეობა.

სამეგრელოში ლევან დადიანის ბრძანებით სიკვდილით სჯიდნენ მხოლოდ საეკლესიო ნივთების მოპარვის ან ეკლესიის გადანვის გამო.

სამეგრელოში ქორწილზე წყვილი ჯვარს იწერდა კარის ეკლესიაში, ხოლო თუ კარის ეკლესია არ ჰქონდათ, მარანში. კოლხიდაში მარანს ეკლესიის მსგავსად სცემდნენ პატივს – წერს ლამბერტი.

მისი აღწერიდან ჩანს, რომ **იტალიელ მისიონერებს საქართველოში დახვდა მტკიცედ მორწმუნე, თავის საკუთარი ეკლესიის ერთგული საზოგადოება**, ამიტომაც ვერ შეძლეს თავიანთი სარწმუნოებრივი მისიის შესრულება, მხოლოდ ვითარცა მკურნალი ექიმები და განათლებული ევროპელები ცდილობდნენ მისიის გაგრძელებას,

<https://missio.iliauni.edu.ge/ka/factoid/179>

ლამბერტიმ ასევე ნახა, რომ მოხვდა **დახვეწილი მანერების ხალხში** და აღწერა –

„მეგრელები განსაკუთრებული **ზრდილობითა და თავაზიანობით გამოირჩეოდნენ ერთმანეთის მიმართ**. მეგრელები მუხლის მოდრეკით ესალმებოდნენ დიდი ხნის მოგზაურობის შემდეგ სამშობლოში დაბრუნებულ ადამიანს. მეგრელები მუხლმოდრეკით ესალმებოდნენ დიდი ხნის უნახავ ნაცნობებს. სამეგრელოში ქვეშევრდომები უფროსთან საუბრის დროს მუხლს იდრეკდნენ. სამეგრელოში უზრდელობად ითვლებოდა საუბრის დროს მოსაუბრესთან ახლოს დადგომა, განსაკუთრებით, როდესაც უმცროსი უფროსს ესაუბრებოდა“.

ის მეგრელ ბანოვან ქალებს გარეგნობით, ჩაცმულობითა და თმის ვარცხნილობით ადარებდა ვენეციის ქალბატონებს, ეს მისი მხრიდან იყო უდიდესი შეფასება.

1654 წელს გამოქვეყნებულ „სამეგრელოს აღწერაში“ არქანჯელო ლამბერტი აღნიშნავს, რომ მეგრელი ქალები გრძელ თმას იყოფდნენ ოთხ ნაწილად, ორს ყურებზე შემოიხვევდნენ და ორს, რომელიც უფრო გრძელი იყო, ზოგი მხრებზე გადაიდებდა, ზოგი გულ-მკერდზე.

მეგრელი ქალები ატარებდნენ თეთრ თხელ ლეჩაქს, რომელსაც თავზე იმაგრებდნენ თავსაკრავით, რომელიც გვირგვინს ჰგავდა. გვირგვინზე იმაგრებდნენ ფრთას ან ყვავილს.

მეგრელები ცოლში აფასებდნენ არა მის მიერ მოტანილ ქონებას, არამედ სილამაზეს, კარგ შთამომავლობას და ზრდილობას.

მეგრელი ქალები განსაკუთრებულად ღრმა განათლებით გამოირჩეოდნენ, დახვეწილი ზრდილობის ფორმების ანუ ერთმანეთთან მოქცევის საუკეთესო მანერების ცოდნა ბავშვის აღზრდის მთავარ მოვალეობას წარმოადგენდა.

ასევე მეგრელი ქალები იყვნენ ერთგვარი ცენტრები მნივნობრობისა, ლამბერტის აღწერით – **„ქართული წერა-კითხვა სამეგრელოში არავის ეცოდინებოდა, ქალებს რომ არ შეენახათ. თუ ვინმეს უნდოდა კითხვის სწავლა, რომელიმე ქალს უნდა მიბარებოდა“**.

<https://missio.iliauni.edu.ge/ka/factoid/179>

19

Федот Елчин и священник Павел Захарьев

(მე-17 ს-ის რუსეთის ელჩები დადიანის ანუ „ივერიის მიწაზე“)

Гавриилу Гегенава объявили, что государь желает взять под свое покровительство Левана Дадиани и его **Иверскую (Грузинскую) землю**, оберегать православие от неверных, что с этой целью в Мегрелию вместе с ним посылаются русские послы. Ими оказались Федот Елчин и священник Павел Захарьев.

ნანყვეტი ჯემალ გამახარიას წიგნიდან <https://javakhishviliinstitute.files.wordpress.com/2009/06/gamaxaria.pdf>

რუსეთის სახელმწიფო მე-17 საუკუნეში აფხაზეთ-სამეგრელოსა და ზოგადად დასავლეთ საქართველოს იბერიის ნაწილად მიიჩნევდა.

რადგანაც, რუსეთში იცოდნენ, რომ იმუამინდელ ქართველობას აერთიანებდა საერთო ქართული („იბერიული“) კულტურა და საერთო ქართული ენა.

დასკვნა

რუსეთის სახელმწიფო მე-17 საუკუნეში აფხაზეთ-სამეგრელოსა და ზოგადად დასავლეთ საქართველოს იბერიის ნაწილად მიიჩნევდა. ამიტომაც რუსეთის მეფე ლევან დადიანის სამთავროს „ივერიის მიწას“ უწოდებდა.

რუსეთში იცოდნენ, რომ ისტორიული იბერია ანუ საქართველო, ქვეყნის ორივე ნაწილს, მის დასავლეთ და აღმოსავლეთ მხარეებს მოიცავდა. ლევან დადიანის ეპოქის ქართველობას აერთიანებდა საერთო ქართული („იბერიული“) კულტურა და საერთო ქართული ენა, ამიტომაც სამეგრელოს ივერიას („ივერიის მიწას“) უწოდებდნენ.

20

მიქაელ ბრეკი

(XVIII ს. არაბი მღვდელი-მემატიანე)

მიქაელ ბრეკის ცნობა ივერიის ეკლესიათა შესახებ

კავკასიაში ტერმინით „იბერია“ (ივერია) მოიხსენიებოდა სხვადასხვა ერთმანეთის მოსაზღვრე რეგიონი, უპირველეს ყოვლისა, ფარნავაზის მიერ დაარსებული „ქართლის სამეფო“.

X-XI სს-ში იმპერატორ ბასილი ბულგართმმუსერელის (976-1025) დროს იოანე სკილიცას (1040-1101) ცნობით „შიდა ივერია“ ერქვა საქართველოს მეფის გიორგი 1-ის (1014-1027) სამეფოს, რომელსაც სხვა წყაროებში აფხაზთა სამეფოს უწოდებდნენ, რადგანაც მისი გული იმჟამად დასავლეთ საქართველო იყო.

შიდა ივერიის ანუ აფხაზთა სამეფოს მოსაზღვრედ (მის სამხრეთით, მდებარეობდა ვრცელი რეგიონი, ტერიტორია არზრუმიდან ანისის ჩათვლით, რომელსაც ასევე ერქვა ივერია, ამ მიწაწყალს ბიზანტიელები ასევე უწოდებდნენ „იმპერატორის ივერიას“.

ეს იყო სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული „იბერიის თემი“ (θῆμα Ἰβηρίας), რომელიც ბიზანტიამ შექმნა დავით კურაპალატის „ქართველთა სამეფოს“ (იგივე ივერიის ანუ ტაოს სამეფოს) დაპყრობის შემდეგ.

ანუ ერთი და იგივე სახელი ივერია მე-10-მე-11 სს-ში ერქვა რამდენიმე სხვადასხვა პოლიტიკურ და გეოგრაფიულ ერთეულს, ესენი იყვნენ – მცხეთის ივერია, შიდა ივერია ანუ აფხაზთა სამეფო, ტაოს იბერია და მის საფუძველზე დაარსებული იბერიის თემი.

ამ „ივერიებს“ (ოთხივე ამ ივერიას) გააჩნდათ თავიანთი მართლმადიდებელი ანუ ქალკედონიტური საეკლესიო სტრუქტურები საკუთარი იერარქიითა და მრევლით. კერძოდ, აღნიშნულ საუკუნეებში არსებობდა ქართლის საკათალიკოსო, აფხაზეთის საკათალიკოსო და ტაოს ივერიის საკათალიკოსო, ისინი იყვნენ ქართული საეკლესიო ერთეულები, ხოლო „იბერიის თემი“, ვითარცა დაპყრობილი ქვეყანა, შედიოდა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, კერძოდ კი ლაზიკის სამიტროპოლიტოში.

ოთხივე ამ ივერიის ეკლესიას ჰქონდა საკუთარი საეკლესიო საბუთები. ამ ეკლესიების მიმართ გამოცემულ უცხოენოვან საბუთებში მათ ყველას ივერია ეწოდებოდა, ამიტომ, შემდგომ საუკუნეებში, მოხდა ამ საბუთების ერთმანეთში აღრევა, და მკვლევრებს გაუძნელდათ მათი დიფერენცია.

მაგალითად ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქები, დოსითეოსი, ქრისანთი და სხვები, აღმოსავლეთ საქართველოს ეკლესიას „ზემო იბერიისას“ უწოდებენ, ხოლო დასავლეთს – ქვემო იბერიას. ასევე სხვა მწერლები, ბალსამონი მეორე მსოფლიო კრების მე-2 კანონის განმარტებისას ხმა-

რობს ტერმინს „ეკლესიები ივერიაში“, ანუ ივერიაში რამდენიმე საეკლესიო ერთეული არსებობდა, ასევე, არსებობდა კიდევ ერთი ივერიული საკათალიკოსო, ეს იყო ქართველთა სამეფოს ანუ ტაოს საკათალიკოსო, რომელიც თავის იურისდიქციას უფრო ფართო მიწა-წყალზე ახორციელებდა ბასილი 2-ის შემოჭრამდე.

ყველა ამ ივერიის ეკლესიებს აერთიანებდათ საერთო სჯულისკანონი, საერთო სასულიერო გადწყვეტილებანი, საერთო საეკლესიო სამართალი, საერთო ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, ერთი სიტყვით ისინი ერთობლიობაში შეადგენდნენ ერთ, საქართველოს წმიდა ეკლესიას, ის იყო ქართველი მრევლის მომსახურე ერთიანი ქართული ეკლესია, რამდენიმე საეკლესიო-ადმინისტრაციული ერთეულით, თავისი საკათალიკოსოებით.

ყველა მათგანს თავის ავტოკეფალიის ათვლის სხვადასხვა თარიღი ჰქონდა, მაგალითად, მცხეთის იბერიის საკათალიკოსო ანუ ზოგადად ქართული ეკლესია, გიორგი მთაწმიდელის მტკიცებით მოციქულთა მიერ დაარსებული ანუ იმთავითვე ავტოკეფალური იყო.

ქართული წყაროებით აფხაზეთის ანუ ქვემო ივერიის საკათალიკოსო დაარსდა ზოგადქართული ეკლესიის წიაღში საეკლესიო-ადმინისტრაციული მმართველობის გაადვილების მიზნით, მე-8, მე-9 საუკუნეებში, 830 წელს ქართელთა მეფის მიერ „გაჩენილი“ ანუ დაკანონებული.

აფხაზთა საკათალიკოსო, წყაროს მიხედვით – „განაჩინა“ ქართველთა მეფემ. ამავე პერიოდში ჩამოყალიბდა ტაოს იბერიის საკათალიკოსო.

ტაო, მე-8 ს. შუა წლებამდე, შედიოდა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში, რადგანაც ამ ეპოქაში სომხეთი გაძლიერებული იყო და სტაბონის ცნობითაც, მრავალი ქართული ოლქი (შესაბამისად, ტაო, ბასიანი და მეზობელი მიწა-წყალი) მიიტაცა. სომხეთის გაქრისტიანების შემდეგ ეს ქართული ოლქები უგარქთან ერთად, ასევე ალბანეთი ვრცელი ქვეყანა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში შეიყვანეს. განსაკუთრებით მე-6 საუკუნიდან დაიწყო ეკლესიებში სომხურენოვანი მსახურება ალბანეთთან ერთად.

ნაშრომის სიახლე ისაა, რომ ჩვენი გამოკვლევით, მე-8 საუკუნის შუა წლებში (ტაო და მიმდებარე ქართული რეგიონი) გათავისუფლდა სომხური საეკლესიო უღლისაგან და ქართული ეკლესიის ნაწილად გადაიქცა არა მეზობელი ოლქებიდან იქ ქართველთა ჩასახლებით, როგორც ამჟამად ამტკიცებს რუსული და სომხური ისტორიოგრაფია, არამედ ტაო, მისი რეგიონი (თეოდოსოპოლისი), ბასიანი და მიმდგომი ოლქები, ისტორიულად, ჯერ კიდევ ტაოხების ეპოქიდანვე, უწყვეტად დასახლებული იყო ქართველი ხალხით. ხოლო ალბანეთი ცხადია ალბანელი ხალხით, თუმცა ზოგიერთი ამჟამინდელი მკვლევარი ალბანეთსაც სომეხი ხალხით დასახლებულად მიიჩნევს.

ტაოს ივერიის ეკლესიას კირიონ მე-2 კათალიკოსი მე-20 ს. დასაწყისში უწოდებს სახელს – „სხვა ივერია“. კონსტანტინოპოლის პატრიარქი ამიტომაც უწოდებდა სომეხ კათალიკოსს ტერმინს – „სომეხთა, ქართველთა და ალბანელთა უფალი“. ამ მიმართვაში იბერების ქვეშ გულისხმობდა ტაოს და ბასიანის იბერიას,

ტაოს იბერია მოიცავდა ძალზე ვრცელ ოლქებს.

სტრაბონის ცნობით ეს ისტორიული ქართლი დაიპყრო არმენიამ ძვ. წ. მე-2 ს.-ში, დაპყრობის შემდეგ კი, შეეყვანა ე.წ. დიდი არმენიის შემადგენლობაში.

როგორც ითქვა, არმენიის გაქრისტიანების შემდეგ ეს ქართული ოლქები სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში აღმოჩნდნენ, კონკრეტულად, ეს ქართული ოლქები მდებარეობდნენ ე.წ. დიდი არმენიის ჩრდილო და ჩრდილო-დასავლეთ მხარეებში.

სომხეთის შემადგენლობაში შემავალ ამ ქართულ ოლქებს ნ. ადონცი უწოდებდა „არმენიის ივერიულ ზოლს“, მე-8 ს. შუა წლებამდე ის მოიცავდა მთლიანად ანდა ნაწილობრივ არმენიზებულ ქართულ ოლქებს – ტაოს, ბასიანს, აირარატს, თეოდოსიოპოლიდან ავანის ჩათვლით. ამ მხარეების არმენიზაციის ეპოქაში ეს ივერიული მხარეები მამიკონიანების მფლობელობაში იმყოფებოდა. ამ საგვარეულოს სამფლობელოები ძირითადად არმენიზებული ანდა შედარებით ნაკლებად არმენიზებული ივერების სამკვიდრებელს წარმოადგენდა.

არმენიის გაქრისტიანების შემდგომ IV–VII საუკუნეებში, დაპყრობილ ტაოსა და მეზობელ ოლქებში მცხოვრებ ქართველებს ნაციონალური იდენტობა მეტ-ნაკლებად არ დაუკარგავთ, თუმცა კი მათ ეკლესიებში დამპყრობელმა ქვეყანამ დანერგა სომხურენოვანი ღვთისმსახურება (მსგავსადვე, როგორც ითქვა) ალბანეთის ვრცელ ქვეყანაში, ამავე ეპოქაში, VI–VII საუკუნეებში დამპყრობლებმა აკრძალეს ალბანურენოვანი ღვთისმსახურება და მის ნაცვლად შემოიღეს სომხურენოვნება.

ამ დაპყრობილი იბერიის გარეთ არსებობდა მთავარი ანუ მცხეთის იბერია, ის თავისუფალი იყო ეკლესიურადაც. ის იყო ყოველმხრივ თავისთავადი ქვეყანა, პირობითად მას მცხეთის ივერია შეიძლება ვუწოდოთ, ქართულენოვანი ადმინისტრაციით, ქართულენოვანი ეკლესიით და სხვა ეროვნულ-კულტურული ქართული ატრიბუტებით.

როგორც ითქვა, მას ესაზღვრებოდა არმენიული მიწები, რომელის სასაზღვრო ოლქები დაპყრობილი იბერების ტერიტორიებით იყო შედგენილი. ამის მიუხედავად ამ დაპყრობილი (ტაოსა და სხვა) ოლქების მკვიდრი ქართული მოსახლეობა თავის საკუთარ თავისუფალ მცხეთის ივერიის ეკლესიასთან სულიერ ძლიერ კავშირს გამოხატავდა იმით, რომ გულმხურვალედ უჭერდა მხარს და მტკიცედ იცავდა იმ აღმსარებლობას, რომელიც ქართულთა ეროვნულ სარწმუნოებად გადაიქცა კირიონ 1 კათალიკოსის ეპოქაში VI და VII საუკუნეებში – ეს იყო მართლმადიდებლობა ანუ ქალკედონიტობა, დიოფიზიტური ქრისტიანობა.

ასე გაგრძელდა 726 წლის მანასკერტის სომხური ეკლესიის კრებამდე, რომელმაც ანათემას გადასცა არმენიაში მცხოვრები (ანუ ტაო-ბასიანელი და სხვა) ქალკედონიტები და დაავალდებულა ისინი ელიარებიანთ მხოლოდ და მხოლოდ მონოფიზიტური სარწმუნოება.

მანასკერტის კრების ანათემა ტაოს ქალკედონიტებმა პირად შეურაცხყოფად მიიღეს და მართალი სარწმუნოების დაცვის მიზნით გადანყვიტეს

გაენწყვიტათ კავშირი სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიასთან და გაბატონებული სომხური ენის ნაცვლად თავიანთ ეკლესიებში დაენერგათ ქართულენოვნება. ამ ცნობას გვანვდის ანტიოქიელი ისტორიკოსი მიქაელ ბრეკი, რომელიც უთითებს თავის წყაროს მე-11 ს. ისტორიკოს კედრენეს ცნობებს.

იმისათვის რათა სომხურ იერარქულ ეკლესიასთან კავშირის განწყვეტის შემდეგ ტაოს იბერები ზემდგომი ეკლესიის გარეშე არ დარჩენილიყვნენ, მათ გადაწყვიტეს შესულიყვნენ ანტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ანუ ტაოს იბერიის ეკლესიის მეთაურს სომეხი კათალიკოსის ნაცვალად უკვე ანტიოქიის პატრიარქი დაასხამდა ხელს. ანუ ტაოს იბერიის ანდა უბრალოდ იბერიის მღვდელმთავარს ხელს დაასხამდა ანტიოქიის პატრიარქი, ყოველივე ამის შესახებაც მეორე ცნობას გვანვდის იგივე ანტიოქიელი ისტორიკოსი მიქაელ ბრეკი მე-18 ს. ანტიოქიელი მღვდელი.

ის აღნიშნავს და წერს, რომ იბერების დელეგაცია ჩავიდა ანტიოქიის საპატრიარქოში, რათა მის წმიდა სინოდში შეეტანათ საჩივარი და თხოვნა, რათა გათავისუფლებული ყოფილიყვნენ სომეხი კათალიკოსისაგან და მათ ეკლესიებში დანერგული სომხურენოვნება ანუ მათთვის უცხოენოვნება გაეუქმებინათ, რათა აღედგინათ მშობლიურ ქართულ ენაზე ღვთისმსახურება, ისინი წარდგნენ პატრიარქის წინაშე. მიქაელ ბრეკი წერს –

„როცა მასთან მივიდნენ ქართველები, რათა მიეღოთ ხელდასხმა ძველი წესის შესაბამისად, მაგრამ მან გაიგო, რომ ისინი განიცდიან გაჭირვებას და დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენისაგან. მოიწვია მღვდელმთავრების კრება და მართლმადიდებელი დოგმატების უარყოფელი სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა მათთვის სხვა კათალიკოსს. დაადგინა, რომ ის დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მაგრამ ლოცვის დროს ანტიოქიელი პატრიარქი მოეხსენებინათ“ (Брейк М. Список Антиохийских Патриархов. Труды Киевской духовной академии. 1874. стр.416)

ამ ცნობაში „ძველი წესი“ ნიშნავს, რომ იბერთა დელეგაცია მსგავსი თხოვნით ჯერ კიდევ მე-6 საუკუნეში ჩასულა ანტიოქიაში, ოღონდ იმ დროს იბერების საკათალიკოსო ცენტრი ავანში მდებარეობდა. იბერების კათალიკოსისათვის მაშინ ხელი დაუსხამს ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასის. ასეთი გაბედულებისათვის სასტიკად დასაჯა იბერთა (ავანელთა) კათალიკოსი, ის გადაასახლეს, ხოლო იქაური იბერიული ცენტრები სასტიკად დაარბიეს და მოსპეს. ამიტომაც მან თავის ფუნქცია დაკარგა და არმენიის იბერთა სასულიერო ცენტრმა ტაოსაკენ გადაინაცვალა. იგივე თხოვნით უკვე მე-8 საუკუნეში იბერების დელეგაცია კვლავ ჩასულა ანტიოქიაში, რათა „ძველი წესი“ აღედგინათ.

აღსანიშნავია, რომ არმენიის იბერიამ და მისმა სასულიერო დასმა თავისი დიდი ძალისხმევა ჩადო ამ საქმეში, რამაც ტაოს იბერიას თავისუფლება მოუტანა, საუბედუროდ, ეს ვერ შეძლო ალბანეთის სასულიერო დასმა, ამიტომაც ალბანელი ხალხი საბოლოოდ გასომხდა.

ბრეკის ამ ცნობიდან სრულებით ნათელია, რომ აქ აღნიშნული იბერები (ანუ ტაოს იბერიისა და მიმდგომი ქვეყნების ვრცელი ქვეყნების ქართველების დელეგაცია) წარდგნენ ანტიოქიის პატრიარქის წინაშე საჩივრით,

რომ ისინი მართალია არიან ეთნიკურ იბერთა ქვეყნიდან, მაგრამ იბერთა სამრევლოები, რომელთა წარმომადგენლებიც ისინი იყვნენ, შედიოდნენ სომეხი კათალიკოსის ანუ სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში და დიდ გაჭირვებას განიცდიდნენ განსაკუთრებით იმის გამო, რომ მათ ეკლესიებში ლიტურგია და ღვთისმსახურება აღესრულებოდა არა მათ მშობლიურ ენაზე, არამედ სომხურად, ამიტომაც ამბობდნენ, ჩვენ ვზარალდებით გაბატონებული სომხურენოვნებით (ისინი ამბობდნენ, რომ „დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენისაგან“).

ანტიოქიის პატრიარქმა შეისმინა მათი თხოვნა და სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა ერთ-ერთ მოსულ ბერს, დაადგინა ის „კათალიკოსად“, ანუ მრავალი საეპისკოპოსოს მეთაურად, თვით სიტყვა კათალიკოსი მიუთითებს, რომ იბერთა მრევლი, რომელიც იქამდე სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, იყო მრავალრიცხოვანი და გააჩნდათ მრავალი საეპისკოპოსო სომხური ეკლესიის დაქვემდებარების ქვეშ.

ანტიოქიის პატრიარქმა ამ იბერთა ეკლესია კანონიერი საეკლესიო გზით გაათავისუფლა სომეხი კათალიკოსის იურისდიქციისაგან, ამით ტაოს იბერიის ეკლესიამ მოიპოვა არასრული ავტოკეფალია ანტიოქიის პატრიარქის ხელქვეით, კერძოდ ამ იბერებს ანტიოქიის პატრიარქი უნდა მოეხსენიებინათ წირვის დროს, ხოლო, წმ. მირონი და ასევე, მწვანე ღვინოს დროს ზედამხედველი უნდა მიეღოთ ანტიოქიისაგან.

ეს ცნობა მრავალი გაუგებრობის საფუძვლად გადაიქცა, განსაკუთრებით მე-20 ს.-ში, როდესაც საქართველოს ეკლესია იბრძოდა ავტოკეფალიის აღდგენისათვის.

როგორც სხვაგანაც აღვნიშნეთ, კავკასიაში ერთი და იგივე სახელი „იბერია“ (ივერია) ერქვა რამდენიმე ერთმანეთისაგან პოლიტიკურად დაშორებულ რეგიონს,

1. მცხეთის ქვეყანას, მას ზოგჯერ ერქვა ასევე სახელი „ზემო იბერია“;

2. VIII-XI საუკუნეებში სახელი „იბერია“ ასევე ერქვა „სხვა“ ანუ ტაოს იბერიას ანუ ვრცელ რეგიონს არზრუმის ქვეყნიდან ტაოსა, ბასიანისა და სხვა მომიჯნავე ოლქების მიმატებით, ანუ შემდეგდროინდელ „ქართველთა სამეფოს“, მას ზოგჯერ „აღმოსავლეთს“ ან „აღმოსავალსაც“ უწოდებდნენ;

3. VIII-XVIII საუკუნეებში იგივე სახელი „ივერია (იბერია) ერქვა ასევე „ქვემო ივერიას“ ანუ დასავლეთ საქართველოს, რომლის ძირითადი სახელი იყო „აფხაზეთი“ ან „ეგრისი“, შემდეგ კი მას დაერქვა იმერეთი სამეგრელო-გურიასთან ერთად; მე-11 ს. ბიზანტიაში მას ასევე „შიდა იბერიას“ უწოდებდნენ, ხოლო ბიზანტიურ ანუ „იმპერატორის იბერიას“ უწოდებდნენ ბიზანტიურ „ივერიის თემს“;

4. 1021-1074 წლებში სახელი იბერია ასევე ერქვა „იბერიის თემს“ ანუ ბიზანტიურ სამხედრო ადმინისტრაციულ ერთეულს, რომელიც ყოფილი ქართველთა სამეფოს მიწების უმეტეს ნაწილსა და ასევე ანისის ოლქსაც მოიცავდა ავანის ჩათვლით.

ქვემოთ შევხებით ასევე კიდევ ერთ იბერიას, რომელიც სინამდვილეში ჩამოთვლილი სიის ე.წ. „სხვა იბერიის“ ნაწილს შეადგენდა, ეს იყო „ავანის

ივერია“, რომლის დელეგაცია იმავე მოთხოვნით (რომ გათავისუფლებულიყვნენ დვინის იურისდიქციისაგან) ანტიოქიაში უფრო ადრე, ანასტასი მღვდელმონაშემ ანტიოქიელი პატრიარქის დროს მისულა.

მოთხოვე ივერიაში სხვადასხვა საეკლესიო ვითარება იყო, კერძოდ პირველი ანუ მცხეთის ივერიის ეკლესია მოციქულთა ეპოქიდან თავისთავადი იყო და წმ. მირონსაც ადგილზე მოიპოვებდა წმიდა კვართის სვეტიდან და ასევე ადგილზევე აკურთხევდა, უკვე მე-5 საუკუნიდან ქართლის მეფე არჩილ 1-ის დროიდან.

მცხეთის საეკლესიო წიაღიდან იყო წარმოქმნილი „ქვემო იბერიის“ ეკლესია ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო, ქვემო და ზემო იბერიების ეკლესიები ანუ ქართლისა და აფხაზეთის საკათალიკოსოები VIII-XVIII საუკუნეებში ქმნიდნენ ერთიან ქართულ ეკლესიას საერთო სჯულისკანონით და საერთო ადგილობრივი საეკლესიო კრებების ძალით, საერთო ქართული საეკლესიო ენით, საერთო საეკლესიო ტრადიციებითა და საერთო საეკლესიო კულტურით,

როგორც აღინიშნა, მისგან განსხვავებით სრულებით სხვაგვარი საეკლესიო ვითარება იყო მესამე ანუ ტაოს ივერიაში (მე-8 საუკუნის შუა წლებამდე), რომელსაც წმ. კირიონ მე-2 კათალიკოსი „სხვა ივერიას“ უწოდებდა. აქაური იბერები ანუ ქართველების სამრევლოები ანუ იბერთა საეპისკოპოსოები და ეკლესია-მონასტრები აღნიშნულ მე-8 ს. შუა წლებამდე როგორც ითქვა, შედიოდნენ სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში. ის სომეხი კათალიკოსის დაქვემდებარებისაგან გაათავისუფლა ანტიოქიის წმ. სინოდმა და პატრიარქმა მე-8 ს. შუა წლებში.

ამასვე აღნიშნავს მე-18 ს. ანტიოქიელი ისტორიკოსი მღვდელი მიქაელ ბრეკი, რომ ქართველების დელეგაცია მე-8 საუკუნეში მივიდა ანტიოქიის პატრიარქთან და ითხოვა დახმარება, რათა მათ ეკლესიებში ლიტურგიის ენა ყოფილიყო არა მათთვის უცხო ენა ანუ სომხური ენა, არამედ მათი მშობლიური ქართული, მათი თხოვნა შესმენილ იქნა და ქართველთა მღვდელმთავარს თვითონ აკურთხა ანუ „დაასხა ხელი“ ნაცვლად სომეხი კათალიკოსისა. ეს ცნობა ნიშნავს, რომ ამ ივერიის ანუ ტაოს ივერიის სამღვდელოება იქამდე იმყოფებოდა სომეხი კათალიკოსის იურისდიქციაში და ანტიოქიამ ეს (ტაო-ბასიან-თეოდოსიოპოლისის) ივერები სომხური ეკლესიის ბატონობისაგან გაათავისუფლა და მათზე აღადგინა ძველი ანტიოქიური იურისდიქცია.

როგორც ითქვა, მიქაელ ბრეკი წერს, და კიდევ ერთხელ მოგვყავს ეს მნიშვნელოვანის ცნობა –

„როცა მასთან (ანტიოქიის პატრიარქთან) მივიდნენ ქართველები, რათა მიეღოთ ხელდასხმა ძველი წესის შესაბამისად, მაგრამ მან გაიგო, რომ ისინი განიცდიან გაჭირვებას და დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენისაგან (ენებისაგან). მოიწვია მღვდელმთავრების კრება და მართლმადიდებელი დოგმატების უარმყოფელი სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა მათთვის სხვა კათალიკოსს. დაადგინა, რომ ის დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მაგრამ ლოცვის დროს ანტიოქიელი პატ-

რიარქი მოეხსენებინათ“ (Брейк М. Список Антиохийских Патриархов. Труды Киевской духовной академии, 1874. стр.416).

მაშასადამე, მეორე ანუ ტაოს ივერიის კათალიკოსს ხელი მე-8 საუკუნეში დაასხა ანტიოქიის პატრიარქმა.

სულ სხვა ვითარება იყო მეოთხე ივერიაში ანუ იბერიის თემში.

მეოთხე ივერია, ანუ „იბერიის თემის“ საეკლესიო იურისდიქცია თანდათანობით შეიცვალა მე-11 საუკუნეში ბიზანტიელთა ბატონობისას.

კერძოდ, მე-11 ს. 20-30-იან წლებში იბერიის თემის (ტაოს იბერების) საეპისკოპოსოები (რომელთაც ამჟამად არასწორად უწოდებენ სომეხ-ქალკედონიტთა კათედრებს) კვლავ ქართულენოვანი იყვნენ.

აქაური ქართველი ეპისკოპოსი ზაქარია ვალაშკერტელი ბიზანტიაში თავდადებით იღვწოდა, რათა როგორმე ქართულენოვნება შეენარჩუნებინა იბერიის თემში (ამის შესახებ გამოკვლევა იხ. ჩემი წიგნი „არიან-ქართლი“). ახლაუკვე იბერიის თემში ბერძნულენოვნება ინერგებოდა, ამიტომაც კიდევ ერთი დელეგაცია წმ. გიორგი მთაწმიდელის მეთაურობით ჩავიდა ანტიოქიაში.

საუბედუროდ, კონსტანტინოპოლში ზაქარია ვალაშკერტელის ბრძოლა იბერიის თემში ქართულენოვნების შენარჩუნებისათვის დამარცხდა, და დამპყრობელმა ბიზანტიამ იბერიის თემის საეპისკოპოსოები შეიყვანეს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიაში დაახლოებით მე-11 ს. 50-იან წლებში, ბერძნულენოვანი წირვა-ლოცვით.

ანტიოქიის საპატრიარქოში საგანგებოდ ჩავიდა წმიდა გიორგი მთაწმიდელი დედოფალ მარიამთან ერთად და მოთხოვა ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ს რათა ანტიოქიის საპატრიარქოს დაედასტურებინა იბერიის თემსა და აქაურ მიწებზე ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია, უფრო მეტად ეს ნაბიჯი გადაიდგა, რათა ანტიოქიის პატრიარქს თავისი უფლებამოსილება დაედასტურებინა იბერიის თემში და აქ არ დაეშვა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციის განვრცობა. ამის მიუხედავად საბოლოოდ, იბერიის თემში კონსტანტინოპოლმა განავრცო თავისი იურისდიქცია და აქაური კათედრები დაუქვემდებარა თავის ლაზიკის ეპარქიას.

მაშასადამე, თითქმის მე-12 საუკუნემდე არსებობდა ოთხი იბერია სხვადასხვა საეკლესიო იურისდიქციით, ამის გამო ისმება კითხვა, თუ რომელი იბერიიდან მივიდა მე-8 ს. შუა წლებში ანტიოქიის საპატრიარქოში ქართველ სასულიერო პირთა დელეგაცია?

როგორც უკვე აღინიშნა, ანტიოქიის პატრიარქთან მე-8 ს-ში მისულან სასულიერო პირები ტაოს იბერიიდან.

როგორც ჩვენს მიერაა გარკვეული, ანტიოქიაში მე-8 საუკუნეში, 750-იან წლებში ქართველთა სასულიერო დელეგაცია ჩავიდა არა მცხეთის ივერიიდან, არამედ მეორე ანუ სხვა ივერიიდან.

ე.წ. „ტაოს ივერია“ იყო ვრცელი რეგიონი განფანილი შემდგომი არზრუმის ოლქიდან, ტაოს ჩათვლით, ვიდრე ანისამდე და ავანამდე.

ეს ოლქი იმჟამად (მე-8 საუკუნისათვის) წარმოადგენდა არმენიის ქვეყნის ნაწილს და აქ საეკლესიო იურისდიქციას ახორციელებდა სომხური ეკლესია.

ამასთან დაკავშირებით ისმის კითხვა – რამდენადაა შესაძლებელი, რომ ეს ვრცელი მხარეები ჯერ კიდევ მე-8 საუკუნემდე იბერებით ყოფილიყო დასახლებული?

ამ რეგიონში იბერთა ცხოვრებას მიუთითებდა ჯერ კიდევ სტრაბონი, მისი სიტყვით, არმენიამ იბერიისაგან მიიტაცა ვრცელი ოლქები – პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა. ამ რეგიონს თავდაპირველად არასომხური წარმომავლობის მამიკონიანები მართავდნენ, შემდეგ კი სპერელი (ლაზურ-იბერიული) ბაგარტიონები.

პარიადრეს ადგილმდებარეობა ცნობილია, ის ტრაპეზუნტის სამხრეთით დიდი მთიანეთია, გოგარენა სტარბონის სიტყვით, „მტკვრის იქით“ იყო, ამიტომ ის ჩვენთვის შემდგომი შაქის ოლქია, თუმცა მას ამჟამად გუგარქად მიიჩნევენ, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, მათ შორის, ანუ პარიადრესა და გოგარენას შორის იყო მოქცეული ხორძენა, ანუ ვრცელი რეგიონი პარიადრედან მტკვრამდე (აღსანიშნავია, რომ ამჟამად ხორძენას უწოდებენ მხოლოდ კალარჯეთს, ეს არასწორი აზრი დაინტერესებულმა წრეებმა დაამკვიდრეს იმისათვის, რათა დაეკნინებინათ სტრაბონის ცნობის მნიშვნელობა და ასე დაემცროთ მიტაცებული ტერიტორიების რეალური განზომილება).

მათ გარდა ქართველთა ქვეყნებიდან არმენიამ ძვ.წ. მე-2 საუკუნეში მიიტაცა კარენიტიდა ანუ შემდგომი არზრუმის ოლქი ტაოს ჩათვლით და ქსერქსენე, რომელსაც შემდგომ მცირე არმენია უწოდეს.

ყველა ამ ქართული ოლქის მოსახლეობა იმთავითვე აღმოჩნდა არმენიზაციის პროცესის ქვეშ, რასაც, როგორც ითქვა, თავი მე-8 ს. შუა წლებში დააღწია მხოლოდ ტაოს იბერიის ქართველობამ.

სამწუხაროდ, ამჟამად გაბატონებულია საპირისპირო მტკიცება, რომ ტაოს ვრცელ ქვეყანაში თითქოსდა მე-8 საუკუნემდე ქართველები არც კი ცხოვრობდნენ და მხოლოდ არაბთა შემოსევების დროს, უფრო მე-9 საუკუნიდან, თითქოსდა აქ (ტაოში) ჩასახლდნენ ქართველები.

ამ საკითხის კვლევისას უცხოელი მკვლევრები უფრო მეტად ნ. მარისა და არუთინოვა-ფიდანიანის არასწორ მტკიცებებს იმეორებენ, რომ თითქოსდა ტაოს ქვეყანაში ქართველობა გვიან, არაბობის დროს, გრიგოლ ხანძთელის ეპოქაში ჩასახლდა და წყაროდ მიუთითებენ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“, თითქოსდა ამ წმიდანის ცხოვრებაში აღწერილია ფაქტი – ქართლიდან ტაოში ქართველთა მასობრივი გადასახლებისა, სინამდვილეში კი ამ წყაროში („გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში“) არაფერი მსგავსი მოთხრობილი არ არის, აქ მინიშნებაც კი არ არის იმისა, რომ არაბობის დროს ტაოში ქართველობა მასობრივად ჩასახლდა.

მართალია არაბთა დროს, კლარჯეთში, საკუთარ მამულში თბილისიდან დაბრუნდა ამოტ ბაგრატიონი, რადგანაც კლარჯეთი ქართლის ანუ მისი სამეფოს ნაწილს წარმოადგენდა (ეკლესიებში ქართულენოვანი ლოცვით), მაგარამ სულ სხვა იყო ტაოს პოლიტიკური სახე. იმ დროს, ტაო (მე-9 საუკუნემდე) სულ სხვა პოლიტიკურ ერთეულს წარმოადგენდა. ის იყო იმჟამინდელი ტაიქი, მართალია იბერებით დასახლებული ნაწილი სომხური

სამეფოსი, ამიტომაც აქ ეკლესიებში ლოცვები სომხურ ენაზე აღესრულებოდა. ამ ფაქტს ტაოს იბერიის ქართველობა აპროტესტებდა და სწორედ ეს ფაქტია აღწერილი მიქაელ ბრეკის ცნობაში, რომ როდესაც იბერთა ამ ქვეყნიდან ანტიოქიის პატრიარქთან წარდგენენ იბერი ბერები, მათი მთავარი საჩივარი სწორედ ენობრივ საკითხს შეეხო, რაც ზემოთ აღვწერეთ (რასაც ადასტურებს მიქაელ ბრეკის ცნობა), რომ ეს იბერები „განიცდიან გაჭირვებას და დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენისაგან“

(Брейк М. Список Антиохииских Патриархов. Труды Киевской духовной академии. 1874. стр.416)

მაშასადამე, მე-8 ს. შუა წლებამდე ტაოს იბერთა უმთავრესი საწუხარი იყო მათ ეკლესიებში გაბატონებული სომხურენოვნება, რასაც ადასტურებს მიქაელ ბრეკის შესანიშნავი ცნობა.

ასეთი ენობრივი ვითარება არაა გამონაკლისი, სწორედ იმჟამინდელ ტაოელთა მსგავსად სომხურენოვნება გავრცელებული იყო ასევე მეზობელ ალბანეთის ეკლესია-მონასტრებში და მოვსეს კალანკატუაცის თანახმად სომეხი კათალიკოსები სასტიკად კრძალავდნენ ალბანურ ენასა და ლიტერატურას, დვინის სომეხთა კათალიკოსმა აქ, ალბანეთში, ბარდავთან გამდინარე წყალშიც კი დემონსტრაციულად გადაყარა ალბანურენოვანი წიგნები (აღნიშნული, მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით, ალბანელი კათალიკოსის წიგნების სკივრი, რომელიც წყალში გადააგდო სომეხმა პატრიარქმა, სავსე იყო ალბანურენოვანი ლიტერატურით (წიგნებით). სომხური ეკლესია სომხურენოვნებას ასევე ავრცელებდა გუგარქში, რაც ეპისტოლეთა წიგნშიცაა მოცემული, სომხური ეკლესიის ამ ქმედებას ეწინააღმდეგებოდა კირიონ მცხეთის კათალიკოსი.

მცხეთის ქართლში შედიოდა ამჟამინდელი შიდა და ქვემო ქართლი, ასევე ამჟამინდელი სომხეთის ჩრდილოეთი ნაწილი, რომელზეც გამავალი მდინარეები ერთვის მტკვარს, სწორედ ასეთი წალგამყოფი ქედით სახავს ქართლის საზღვრებს მეფე მირიანის მემკვიდრე, კერძოდ იმპერატორ კონსტანტინეს დაუზავებია ქართლისა და სომხეთის მეფეები და განუსაზღვრავს, რომ ის ოლქები, რომლის მდინარეები ერთვის მტკვარს, ქართლის ქვეყნის ნაწილია, შესაბამისად ამჟამინდელი სომხეთის ტავუშისა და ლორეს ოლქები, რომლის მდინარეები ერთვის მტკვარს – ქართლის ნაწილი იყო, რაც შეეხება გუგარქს, ანუ „ქართველთა ქვეყანას“, ის ქართლის სამხრეთით მდებარეობდა, განიცდიდა ძლიერ არმენიზაციას, თუმცა კი შედიოდა ქართლის კათალიკოსის იურისდიქციაში, რაც კარგად ჩანს „ეპისტოლეთა წიგნიდან“.

ასევე, მკვიდრი ქართველებით, ოღონდ შედარებით ძლიერ არმენიზებულიებით, იყო დასახლებული აირარატის ოლქი, რომელიც „იბერიის თემის“ მთავარ ნაწილს შეადგენდა და შემდეგში საუკუნეთა მანძილზე შედიოდა საქართველოს სახელმწიფოში, ვიდრე მე-15 საუკუნემდე. თემურ ლენგმა აქაური მოსახლეობა, შესაბამისად, ქართველობა მასობრივად ამოხოცა, აქ ადამიანის ხმაც კი აღარ ისმისო, წერდა სომეხი მემკვიდრე.

ამ საკითხის რკვევისას, ძალზე ტენდენციურია ზოგიერთი სომეხი ისტორიკოსი, მაგალითად **Акопян Заруи Аветисовна**, რომელიც თავის სტატიაში *Раннесредневековая скульптура Гугарка и Картли* მიიჩნევს, რომ თითქოსდა ქართლი ეწოდებოდა ქვეყანას, რომელიც მოიცავდა მხოლოდ „შიდა ქართლს“ და ასევე, ნაწილობრივ მომიჯნავე მთიანეთის ამჟამინდელ რეგიონებს. ის წერს – *ей сегодня соответствуют районы Шида-Картли (Внутренняя Картли) и частично Мцхета-Мтианети*, <http://tiny.cc/p5qa001>

ასე ამცრობს ისტორიულ ქართლს სომეხი მკვლევარი, აღნიშნული **Акопян Заруи Аветисовна**, რომელიც ამ საკითხის ერთ-ერთ ყველაზე გამოჩენილ მკვლევარად ითვლება, ანუ თითქოსდა ისტორიული ქართლი მხოლოდ შიდა ქართლს და მთიულეთის ნაწილს მოიცავდა.

ცხადია, ისტორიული ქართლის გული იყო შიდა ქართლი, მაგრამ ქართლში შედიოდა ქვემო ქართლი და სხვა მრავალი ოლქი, მის სამხრეთით კი განფენილი იყო დიდი ქართული ქვეყანა, რომელსაც სომხები გუგარქს უწოდებდნენ,

ზოგიერთ საუკუნეში მტერთა ბატონობისას მისი ქართული მოსახლეობა ზარალდებოდა მტერთან მოთანამშრომლე ძალებით, ამიტომც ხდებოდა მისი ნაწილობრივი არმენიზაცია, მაგრამ ამის მიუხედავად, მტრისაგან თავისუფლებისას აქაური ქართველობა აჩვენებდა დიდ სულიერ და შინაგან ძალას, რისი მაგალითიც არის ლორეს, არტანის, კლარჯეთისა თუ შავშეთის ქართული საეკლესიო არქიტექტურა, ამ ოლქის ქართველთა მიერ შექმნილი უმდიდრესი ქართული ლიტერატურა. რომელსაც ამჟამად ისაკუთრებენ, იტაცებენ და „სომხურ-ქალკედონურად“ აცხადებენ, იმდენად უპასუხოდ, რომ თვით ახტალის ტაძარში გამოხატულ გიორგი მთაწმიდელს, ილარიონ ქართველს, და სხვა მნათობებს ქართული სულიერებისა – „სომეხ-ქალკედონიტებს“ უწოდებენ.

ყველა აღნიშნული ოლქი ქართლის ნაწილი იყო, თუმცა გუგარქის სამხრეთი ქვეყნები სომხური ანონიმური გეოგაფიის მიხედვით აირარატის ოლქები ბასიანი, გაბელიანი, აბელიანი, ბაგრევანდი, შირაკი, ვანანდი, არაგანი, კოგოვიტი, კოტაიკი და სხვა, უმეტესად არმენიზებული იყო.

სტრაბონის ცნობით ის იბერებისაგან მიიტაცა არმენიის მეფემ არტაქსიამ ძვ. წ. მე-2 საუკუნეში, ამის შემდეგ დაიწყო იქაური ქართველების არმენიზაცია, სწორედ ამ ოლქიდან იყო ავანის ქალქედონიტო კათალიკოსი იოანე კოგოვიტელი.

ეს ოლქი არმენიის გაქრისტიანების შემდეგ შედიოდა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში, და ქართველთაგან დაპყრობილ ამ მხარეში იყო განლაგებული სომხური ეკლესიის მთავარი ცენტრები იოანე კოგოვიტელის დროს, მაგრამ აღნიშნული მიტაცებიდან, არც თუ დიდი დრო იყო გასული. არმენიზებული ქართველი მრევლისა და ეპისკოპოსების ნაწილს მე-6 საუკუნეში ჯერ კიდევ კარგად ახსოვდათ თავიანთი ქართული წარმომავლობა, ამიტომაც როგორც კი მიეცათ ამის საშუალება და დასუსტდა სომხური ეკლესიის მფარველი სასანიდური მმართველო-

ბა მე-6 ს. ბოლოს, მაშინვე შეკრებილან არმენიზებული აირარატისა და ჩამოთვლილი მისი ოლქების ეპისკოპოსები თეოდოსიოპოლისში. მათ დაუდგენიათ საკუთარი ქალკედონიტი კათალიკოსი იოანე კოგოვიტელი, მის კათედრად განუზრახავთ ავანი, სადაც აუგიათ კიდეც მცხეთის ჯვრის ასლი საკათალიკოსო ტაძარი, დაუდგენიათ განშორება სომხური ეკლესიისაგან, ამის დასამტკიცებლად კი დელეგაცია გაუგზავნიათ ანტიოქიის პატრიარქ წმ. ანასტასისთან. მისი სინოდისათვის მიურთმევიათ საჩივარი, იმის შესახებ, რომ ისინი ეთნიკური იბერები არიან, მაგრამ იჩაგრებიან იმით, რომ მათ ეკლესიებში დანერგილია უცხოენოვანი ანუ სომხურენოვანი მსახურება.

ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასისა და მის წმ. სინოდს შეუსმენიათ იბერთა საჩივარი და სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად ხელი დაუსხამთ აღნიშნულ იოანესათვის და უცვნიათ იბერიის (ანუ არმენიის იბერიის) ეკლესიის ავტოკეფალია, თუმცა არასრული, მას მირონი უნდა მიეღო ანტიოქია-იერუსალიმში.

სწორედ აღნიშნულ მიწა-წყალზე, საუკუნეთა შემდეგ დააარსა ბიზანტიამ თავისი სამხედრო ადმინისტრაციული ერთეული იბერიის თემი, მისი მთავარი ოლქი აირარატი იყო. ეს მიუთითებს, რომ იბერიული მოსახლეობა აქ უწყვეტად ცხოვრობდა საუკუნეთა მანძილზე, ამიტომაც ეს მიწა-წყალი უწყვეტად შემდეგში წარმოადგენდა საქართველოს სახელმწიფოს ნაწილს, მე-16 საუკუნემდე.

მიქაელ ბრეკის ცნობა დასტურდება არანაკლები მნიშვნელობის სხვა ფაქტებით, რომელნიც მოყვანილია ამ ნაშრომში. **МИХАИЛ БРЕЙК** «Список Антиохийских патриархов». «Труды Киевской Духовной Академии» 1874 г

მისი ცნობიდან კი ვიგებთ, რომ იბერთა (იბერიიდან ჩასული იბერების) მშობლიური ენა არ იყო სომხური ენა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ისინი არ იჩივლებდნენ გაბატონებული უცხოენოვნების გამო. ამასთანავე, ანტიოქიის პატრიარქმა მათ ხელი დაასხა სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად, მაშასადამე გამოიყვანა სომხური ეკლესიის იურისდიქციიდან და მიანიჭა თავისთავადობა, ანუ უფლება სომხურის ნაცვლად საეკლესიო ქართულენოვნებისა.

საკვლევია ის, თუ როდის ჩიოდნენ ქართველები მათი ქვეყნის ეკლესიებში გაბატონებული უცხოენოვნების შესახებ, მე-6 თუ მე-8 საუკუნეებში.

ბრეკისაგან და ასევე სხვა წყაროების ანალიზიდან ჩანს, რომ არმენიის იბერიიდან ანდა უბრალოდ იბერიიდან საეკლესიო დელეგაცია ანტიოქიაში ჩავიდა ორჯერ, კერძოდ მე-6 საუკუნესა და მე-8 საუკუნეში, თუ არ გავიხსენებთ მე-11 საუკუნეში ანტიოქიაში გიორგი მთაწმიდელის დელეგაციის ჩასვლას.

მე-6 საუკუნეში ანტიოქიის პატრიარქმა წმ. ანასტასიმ სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად ხელი დაასხა და კათალიკოსად აკურთხა იბერიელი იოანე, ჩემი კვლევით, ესაა ავანის კათალიკოსი იოანე კოგოვიტელი, რომელიც

ამჟამად „სომეხ-ქალკედონიტთა კათალიკოსად“ იწოდება, ამ აზრის უარმყოფელთა საყურადღებოდ უნდა ითქვას, რომ ე.წ. „სომეხი-ქალკედონიტები“ თვითნებურად უწოდებდნენ არა სომეხს, არამედ იბერებს, და ეს ფაქტი აღიარებულია. მაგალითად, შესაბამის საინტერნეტო საიტზე.

მეორეჯერ, ანტიოქიაში იბერების ანუ არმენიის იბერების საეკლესიო დელეგაცია მისულა მე-8 საუკუნის შუა წლებში, იმავე საჩივრით ენობრივ დევნასთან დაკავშირებით, და კვლავ მოუთხოვიათ კათალიკოსის კურთხევა, იმის მომიზეზებით, რომ პირველი იბერიის კათალიკოსის იოანეს შემდეგ (იგულისხმება არმენიის იბერია) იბერებს ვერ უკურთხებიათ საკუთარი კათალიკოსი, ანტიოქიაშიც ველარ ჩასულან არაბთა შემოსევების გამო, ამიტომაც უთხოვიათ მათთვის ახალი კათალიკოსის კურთხევა. ტრადიციის დაცვის მიზნით ანტიოქიის პატრიარქს მე-8 ს.-ში მის მიერ ნაკურთხ იბერიის ახალ კათალიკოსისათვისაც იგივე სახელი იოანე დაურქვამს. ისაა ავანის იბერიის 1 კათალიკოსი იოანე. ცხადია ენობრივი საკითხიც დადებითად გადაიჭრა, არმენიის იბერებმა მათ ეკლესიებში დანერგილი სომხურენოვნების ნაცვლად აღიდგინეს ქართულენოვანი ღვთისმსახურება მე-8 საუკუნის შუა წლებიდან.

ამ მნიშვნელოვან ფაქტს, კერძოდ ტაოს ვრცელი ქვეყნების ეკლესიამონასტრებში ქართულენოვნების დანერგვას მე-8 ს. ბოლოდან და მე-9 ს. დასაწყისიდან მიიჩნევენ შედეგად იმისა, თითქოსდა ამ დროს არაბობის გამო ტაოში მასობრივად ჩასახლდა ქართული მოსახლეობა, რომელთაც ქართული ენა შეიტანეს იქამდე სომხურენოვან სასულიერო დაწესებულებებში, ამ მნიშვნელოვანი ფაქტის წყაროდ მიუთითებენ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას, თითქოსდა ამ ძეგლში აღწერილია ეს ამბები, რაც არასწორია, მაშასადამე მათ წყარო არ გაჩნიათ და მათი დასკვნა მხოლოდ ვარაუდზეა დაფუძნებული, ჩვენ კი ვუთითებთ წყაროს, ესაა ბრეკის ცნობა და სხვა წყაროების ანალიზი.

ეს მოხდა მე-8 საუკუნის შუა წლებში, ამ დროსვე დაარსებული იქნა არმენიის იბერიის (ტაოს) ქართული საკათალიკოსო, რადგანაც ანტიოქიის პატრიარქმა ამ დროს აკურთხა ტაოს პირველი კათალიკოსი სახელწოდებით იოანე.

ამავე ცნობას უფრო გამოწვლილვით იძლევა ეფრემ მცირე „ანტიოქურ ქრონოგრაფზე“ დაყრდნობით. ეფრემ მცირე წერს:

„დღეთა კონსტანტინე სკორის მოსახელისათა, Константин V Копроним (греч. Κωνσταντῖνος Ε΄ Κοπρῶνυμος; 718-775) – византийский император с. 741

ანტიოქიას პატრიარქობისა ნეტარისა თეოფილაქტესსა, Феодилакт (748-757)

მოვიდეს ქართლით (იგულისხმება ტაოს ქართლი) მოციქულად მონაზონნი ორნი მოუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტეს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი მკვიდრნი ქართველთა სოფლებისანი.

რამეთუ დღითაგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელ-მონაშისა ანტიოქიელ პატრიარქისა Анастасий II (599-610)

არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი მთავარეპისკოპოსი სიძნელისათვის გზისა, რამეთუ აგარინთაგან ვერვინ იკადრებს სვლად.

ხოლო მან ბჭობითა კრებისათა მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თვისთა თანა მისცა ქართველთა პროტრეპტიკონი, რომელ არს განხსნითი, რათა თვით მათისა საზღვრის ეპისკოპოსთაგან ხელნი დაესხმოდინა ჟამად-ჟამადსა კათალიკოსსა ქართლისასა (იგულისხმება ტაოს იბერია ანუ ტაოს ქართლი მ.ა.ჯ.), რაიცა საღმრთო-მან მადლმან უჩვენოს მათ და რომელი გამოარჩიონ მოყვასთა თავისა ეკლესიისათა... და შეუქმნა მათ აღწერით მოსახსენებელი თავისა თვისისათვის და მუნ შემოკრებულისა კრებისათვის და ხელთ – დასხმულ ყო ერთი ორთა მათ მისსა მოვლინებულთა მონაზონთაგანი სახელით იოანე მის ჟამისა კათალიკოსად მათდა“.

ვინ არის პირველი კათალიკოსი იოანე, ცხადია არა მცხეთის, არამედ ტაოს პირველი კათალიკოსი.

მის შესახებ არავითარი ცნობა არ მოიპოვება ქართულ წყაროებში, ის მხოლოდ ანტიოქიურ ქრონოგრაფაში ყოფილა მოცემული, შეცდომით ის ამჟამადაც მიჩნეულია მცხეთის კათალიკოსად, ანუ მხოლოდ მე-20 საუკუნეში შეიყვანეს ის მცხეთის კათალიკოსთა სიაში, რაც არის შეცდომა. ის (იოანე) იყო მე-8 საუკუნეში ტაოს და არა მცხეთის კათალიკოსი.

მაშასადამე, ეფრემ მცირეს თხზულების იოანე არის არა მცხეთის კათალიკოსი, არამედ ტაოს I კათალიკოსი. შესაბამისად, შეცდომაა ამ იოანეს მცხეთის კათალიკოსთა სიაში შეტანა, რაც არასწორად მოხდა მე-20 საუკუნეში.

როგორც ითქვა, მის შესახებ არავითარი ცნობა არ არსებობს ქართულ წყაროებში, მის შესახებ ცნობა ყოფილა მხოლოდ ანტიოქიურ ქრონოგრაფაში, საიდანაც აუღია ეფრემ მცირეს.

ივერიის ის ეკლესია, რომელიც, ბრეკის მიერ შემონახული ცნობის თანახმად, მე-8 ს.-ში გათავისუფლდა სომხური კათალიკოსისაგან და ხელდასხმა მიიღო ანტიოქიაში, იყო ტაოს ივერიის კათალიკოსი, ამიტომაც იოანე ნაკურთხი ანტიოქიელი პატრიარქის მიერ არის ტაოს I კათალიკოსი. კერძოდ, როგორც აღინიშნა, ეს ცნობა ასეთია –

„...სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა მათთვის სხვა კათალიკოსს. დაადგინა, რომ ის დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მაგრამ ლოცვის დროს ანტიოქიელი პატრიარქი მოეხსენებინათ“ (Брейк М. Список Антиохийских Патриархов. Труды Киевской духовной академии. 1874. стр.416)

მაშასადამე, ბრეკის ცნობაში ნათქვამია, რომ ანტიოქიის პატრიარქმა სომეხი კათალიკოსის მაგიერ დაასხა ხელი ივერიის (ანუ ტაოს ივერიის) კათალიკოსს, რომელსაც მიენიჭა ავტოკეფალია, მაგრამ არასრული, მას ანტიოქიელი უნდა მოეხსენებია ლოცვებში, საეკლესიო ენაზე ეს ნიშნავს, რომ ტაოს ივერია გამოვიდა სომხური ეკლესიის იურისდიქციიდან და შევიდა ანტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, როდის

მოხდა ეს მნიშვნელოვანი საეკლესიო მოვლენა, ბრეკისა და სხვა ცნობებით აშკარაა, რომ მე-8 საუკუნის შუა წლებში.

ამავე დროს, როგორც ბრეკისავე ცნობიდან ჩანს, საკითხი ენობრივ საკითხსაც შეეხო, თუკი იქამდე ტაოს სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იყო, ცხადია მის ეკლესიებშიც სომხურენოვანი მსახურება იქნებოდა, ანუ იქამდე ტაოს ეთნიკურად ქართული სამღვდელოება იძულებული იყო სომხურ ენაზე ეწირა, ამ ენობრივი საჩივრითაც მივიდნენ ისინი ანტიოქიაში, ავტოკეფალიის მოპოვების შემდეგ უკვე ტაოში აღსდგა ქართულენოვანი ღვთისმსახურება. უკვე მე-9 საუკუნიდან, მართლაც, სხვა უამრავი წყაროდან ვიცით, რომ ტაოსა და მიმდგომ ოლქებში, ტაოს ქართველთა სამეფოში ზეალმატებულად იყო გაჩაღებული ქართულენოვანი მსახურება.

ჩვენი დასკვნა ბრეკის ცნობის საფუძველზეა ჩამოყალიბებული.

ამგვარი დასკვნა სრული სიახლეა, რადგანაც სავსებით განსხვავდება ამჟამად საყოველთაოდ, მათ შორის უცხოეთში, გავრცელებული საგან, რომ, თითქოსდა ტაოში ქართულენოვნება დაინერგა მხოლოდ არაბთა შემოსევების დროს მე-8 საუკუნიდან. და ეს მოხდა ეთნიკურად სომხურ ტაოში ქართველთა მასობრივი ჩასახლების გამო, ანუ მიიჩნევა, რომ ტაო სომეხთა ქვეყანა იყო და ის ქართული გახდა მხოლოდ იქ ქართველთა ჩასახლების გამო.

როგორც ითქვა, ამ არასწორი დასკვნის წყაროდ უთითებენ გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას, თითქოსდა იქ აღწერილია სომხეთში ქართველთა მასობრივი ჩასახლების პროცესი, ზოგჯერ ტერმინ „ოკუპაციასაც“ ახსენებენ, სინამდვილეში ამ წყაროში მსგავსი ცნობა არ არსებობს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ, ბრეკს მხოლოდ მოუპოვებია ცნობები იბერთა ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ, მაგრამ, უნებლიედ სხვადასხვა საუკუნეთა ცნობები ერთმანეთზე გადაუბამს, ამიტომაც, ტაოს საკათალიკოსოს შესახებ ცნობები მან მიაწერა ქვემო ივერიის ეკლესიას ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსოს.

ამ უკანასკნელი 30 წლის წინ ამ თვალსაზრისს პირადად მეც ვიზიარებდი, მაგრამ შემდგომი კვლევით დავრწმუნდი, რომ ანტიოქიის პატრიარქმა მე-8 საუკუნეში აკურთხა არა აფხაზეთის არამედ ტაოს კათალიკოსი.

ივერიის კათალიკოსს უკურთხებია იოანე გუთელი ეპისკოპოსი მე-8 საუკუნეში, დაახლოებით 754 წელს, ოღონდ ის აკურთხა არა იმჟამად დარსებული ტაოს ანდა აფხაზეთის კათალიკოსებმა, არამედ მცხეთელმა პატრიარქმა.

„იერუსალიმის პატრიარქთა ისტორიაში“, პატრიარქი დოსითეოსი (1669-1707) წერს, რომ „ქვემო ივერიის“ კათალიკოსმა იოანე გუთელი აკურთხა. ჩვენ სხვა ნაშრომში გარკვეული გვაქვს, რომ მე-17, მე-18 საუკუნეთა ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქები არც თუ იშვიათად დასავლეთ საქართველოს ეკლესიას უწოდებენ „ზემო ივერიის“ საარქიეპისკოპოსოს, ხოლო აღმოსავლეთისას „ქვემო ივერიისას“, იქვე ახსნილია ამ ფაქტის

მიზეზი, ამიტომაც დოსითეოსის მიერ ქვემო ივერიად მოიაზრებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ ანტიოქიელი პატრიარქის თეოფილაქტეს დროს (744-750) ანტიოქიაში ჩასულ ტაოელ ქართველთა საეკლესიო დელეგაციას მიუღწევია მიეღო არასრული ავტოკეფალია იქამდე სომხურ ეკლესიაზე დაქვემდებარებული ტაო-არზრუმ-ბასიანის რეგიონის (ე.წ. „აღმოსავალის“) ე.წ. „მეორე ივერიის“ (ტაოს) ანუ „ახალი ქართლის“ ეკლესიისათვის.

სამწუხაროდ, წარსულ წლებში, როგორც ითქვა, მე ვიზიარები ვ. გოილაძის თეორიას, რომ თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ 744-750 წლებში ქართველთა კათალიკოსად ხელდასხმული იოანე დასავლეთ საქართველოს (აფხაზეთის) პირველი კათალიკოსი იყო.

მაგრამ, ამ საკითხის მიმართ შევიცვალე შეხედულება და ამჟამად სრულებით ვიზიარებ ნმიდა კირიონ მე-2-ის აზრს, რომ თეოფილაქტემ მე-8 ს. შუა წლებში სომხური ეკლესიისაგან გაათავისუფლა ანუ ავტოკეფალია მიანიჭა არა მცხეთის ივერიის ეკლესიას, არამედ ე. წ. მეორე ივერიის ანუ ტაოს ეკლესიას, და მან (ანტიოქიელმა პატრიარქმა) მე-8 ს.-ში აკურთხა კათალიკოსი „ახალი ქართლისა“ ანუ ტაოს კათალიკოსი.

მართლაც, ასოლიკი და იაჰია ანტიოქიელი იძლევიან ცნობას ტაოს მეფის დავით კურაპალატის კარზე კათალიკოსის და პატრიარქის ტიტულის მქონე პირის შესახებ.

ეფრემის ცნობას „ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან“, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია, იმეორებს ეფრემის თანამედროვე და თანამოღვაწე ნიკონ შავმთელი თავის „პანედიქტებში“.

ამ ცნობაში, როგორც ზემოთ იყო მოყვანილი, ნახსენებია ბიზანტიის იმპერატორი ხატმებრძოლი კონსტანტინე V (719-775). იგი მართლმადიდებლებს სძულდათ და მეტსახელიც შეარქვეს ხატმებრძოლობის გამო „ფუნიანი“ (მუდამ საჯინიბოში იყო ცხენთა სიყვარულის გამო), ქართულად კი შეარქვეს „სკორე“, რაც იგივე მეტსახელია.

ამ იმპერატორის დროს ანტიოქიაში „იბერიიდან“ მოსულა ორი მონაზონი, თანახმად ნიკონ შავმთელისა. ნიკონს ნახსენები აქვს არა „ქართლი“, არამედ „იბერია“. ეფრემ მცირეს, ვახტანგ გოილაძის გამოკვლევით, დაუშვია მრავალი ქრონოლოგიური შეცდომა ქართული ეკლესიის ისტორიული თხრობის გადმოცემის დროს.

ჩვენ იერუსალიმელი პატრიარქების ცნობების ანალიზის საფუძველზე შეიძლება ვთქვათ, რომ მან შეცდომა დაუშვა საქართველოს ისტორიულ გეოგრაფიაშიც. კერძოდ, უცხოელები იბერიას უწოდებდნენ არა მხოლოდ აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ ტაო-არზრუმ-ბასიანის ქვეყანასაც.

როგორც ნიკონის ცნობიდან ჩანს, „ანტიოქიურ ქრონოგრაფში“ ეწერა, რომ ანტიოქიაში დელეგაცია მივიდა „იბერიიდან“, მაგრამ იგულისხმებოდა ტაო-არზრუმ-ბასიანის ქვეყანა.

ეფრემმა სიტყვა „იბერია“ თარგმნა, როგორც „ქართლი“.

შემდეგდროინდელმა ისტორიკოსებმა, ბუნებრივია, „ქართლის“ ქვეშ იგულისხმეს მცხეთის საქართველო და ეფრემ-ნიკონის ცნობა მცხეთის საკათალიკოსოსადმი მიკუთვნებულ ცნობად მიიჩნიეს.

მაშასადამე, „ანტიოქიურ ქრონოგრაფში“ ეწერა, რომ საეკლესიო დელეგაცია ანტიოქიაში მივიდა „იბერიიდან“ ანუ ტაოს იბერიიდან.

ჩვენი აზრით, როგორც აღინიშნა, იმავე ცნობას გვანვდის XVIII ს. ანტიოქიელი მღვდელი მიქაელ ბრეკი, Список Антиохийских Патриархов“ (Михаил Брек. Труды Киевской Духовной Академии. 1874).

ამასთანავე აღსანიშნავია, ისიც რომ თავის მხრივაც, მას (მიქაელ ბრეკს) ასევე დაუშვია შეცდომა და ერთმანეთისათვის გადაუბამს ორი სხვადასხვა საუკუნის ცნობა, პირველი ცნობა შეეხებოდა ანტიოქიაში მე-11 ს.-ში პატრიარქ პეტრე III-სთან წმ. გიორგი მთაწმიდელის დელეგაციის სტუმრობას, ხოლო მეორე ცნობა მე-8 საუკუნეში ტაოს იბერიიდან ანტიოქიაში ბერების ჩასვლას და ტაოს იბერიისათვის არასრული ავტოკეფალიის მინიჭებას.

როგორც აღინიშნა, ამ დროისათვის ერთმანეთისაგან პოლიტიკური საზღვრებით დაშორებულ, სულ მცირე, ვრცელ სამ რეგიონს ერთიდაიგივე სახელი „ივერია“ ერქვა, 1. იყო მცხეთის ივერია, 2. ტაო-არზრუმ-ბასიანის რეგიონი (kirion kaTalikosi mas „sxva iverias“ uwodebda, ჩვენ ki „meore iverias“ ვuwodebT). 3. „ქვემო ივერია“ ანუ დასავლეთ საქართველო, 4. მალევე „იბერიის თემი“ დაერქვა ასევე ბიზანტიურ სამხედრო-ადმინისტრაციულ ერთეულსაც (მე-2 და მე-4 ივერიას ასევე „აღმოსავლეთი“, „აღმოსავალი“ ერქვა).

ოთხი ივერიის, 1. მცხეთის; 2. ტაოს ივერიის; 3. დასავლეთ საქართველოს ანუ აფხაზეთის (ქვემო ივერია); და 4. „იბერიის თემის“ საეკლესიო საბუთები, როგორც ითქვა, ერთი და იგივე სახელის გამო, შემდგომ საუკუნეებში ერთმანეთში აირია.

როგორც აღინიშნა მეორე ანუ ტაოს იბერიის შესახებ ცნობებს გვანვდიან XI საუკუნეში მოღვაწე ბერები – ეფრემ მცირე და ნიკონ შავმთელი, რომლებსაც უსარგებლიათ „ანტიოქიური ქრონოგრაფით“. 744-750 წლებში თეოფილაქტე ანტიოქიელის მიერ ქართლის კათალიკოსის კურთხევის შესახებ.

ეფრემ მცირის შრომაში „უწყებაი მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა, თუ რომელთა შინა მოიხსენების“ ნათქვამია –

„დღეთა კონსტანტინე სკორის მოსახელისათა, ანტიოქიის პატრიარქობასა ნეტარისა თეოფილაქტესსა, მოვიდეს ქართლით მოციქულად მონაზონნი ორნი და მოუთხრეს ნეტარსა თეოფილაქტეს, ვითარმედ დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი მკვიდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელ-მონაშისა ანტიოქიელ პატრიარქისა არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი მთავარეპისკოპოსი სიძნელისათვის გზისა, რამეთუ აგარიანთაგან ვერვინ იკადრებს სლვად. ხოლო მან ბჭობითა კრებისათა მთავარეპისკოპოსთა, მიტროპოლიტთა და ეპისკოპოსთა თვისთა თანა მისცა ქართველთა პროტრეპტიკონი, რომელ არს

განხსნითი, რათა თვით მათისა საზღვრისა ეპისკოპოსთაგან ხელნი დაესხმოდინ ჟამად-ჟამადსა კათოლიკოსსა ქართლისასა, რაიცა საღმრთო მან მადლმან უჩუენოს მათ და რომელი გამოირჩიონ მოყუასთა მის ეკლესიისათა თანადგომითა და წამებითა ეპისკოპოსთაითა წესთაებრ საეკლესიოთა და შეუქმნა მათ აღწერით მოსახსენებელი თავისა თვისისათვის და მუნ შემოკრებულისა კრებისათვის, და ხელთ-დასხმულ ყო ერთი ორთა მათ მისსა მოვლინებულთა მონაზონთაგანი სახელით იოანე მის ჟამისა კათალიკოსად მათდა“ (ეფრემ მცირე, 1959:9).

როგორც ვხედავთ, საქართველოდან ანტიოქიაში გაგზავნილ იქნა ორი მონაზონი, რომლებმაც ანტიოქიის პატრიარქს თავიანთი გასაჭირის შესახებ მოუთხრეს. წყაროში მოხსენიებული არიან იმპერატორი კონსტანტინე კოპრონიმი და ანტიოქიის პატრიარქი თეოფილაქტე, რომელთა დროს ქართლიდან გაიგზავნა მონაზონნი, რომელთაგან ერთ-ერთი, იოანე, ქართლის კათალიკოსად იქნა ხელდასხმული.

აქ უკვე შემოდის ახალი თემა, კერძოდ ანტიოქიაში ჩასულ იბერთა დელეგაციის მიერ მოცემული ცნობა, რომ ანტიოქიელმა პატრიარქმა ჯერ კიდევ მე-7 ს. დასაწყისში (ანდა მე-6 ს. ბოლო) აკურთხა იბერებისათვის ავტოკეფალური კათალიკოსი, მასაც თურმე სახელი იოანე ერქვა.

ამასთან დაკავშირებით, როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, ხშირად მისი კითხვა, თუ ვინ იგულისხმება მე-6 საუკუნის ბოლოს ანდა მე-7 ს. დასაწყისში ანტიოქიელი პატრიარქის ანასტასის მიერ იბერთა კათალიკოსად ნაკურთხი იოანეს ქვეშ.

ჩვენ გამოვიკვლიეთ ეს საკითხი, რაც მოცემულია წიგნში „არიან ქართლი“, რომ ანტიოქიაში მე-6 ს. ბოლოს ნაკურთხი „იბერთა კათალიკოსი“ იყო ის, ვისაც ამჟამინდელ სამეცნიერო ლიტერატურაში ეწოდება „ავანელი ქალქედონიტი პატრიარქი იოანე“, რადგანაც, როგორც მრავალჯერ აღვნიშნეთ, იმჟამად ჯერ კიდევ იბერიად მოიაზრებოდა ზედ გუგარქის საზღვარზე მდგომი პუნქტი ავანი და მისი ქვეყანა. ეს უკანასკნელი იყო არმენიის მეფე არტაქსიას მიერ დაპყრობილი იბერთა ქვეყნის (რის ცნობასაც სტრაბონი იძლევა), ანუ გოგარენას ქვეყანა.

აღსანიშნავია, რომ ამჟამადაც კი ანტიოქიელი პატრიარქის ტიტულატურაში იხსენიება, რომ ის არის ასევე „იბერიის პატრიარქი“. მისი ტიტულატურის იბერია არის არა თანამედროვე საქართველო, არამედ ვრცელი მიწა-წყალი არზრუმიდან ავანამდე.

შემდეგი ცნობა „**რამეთუ დღითაგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელ-მონამისა ანტიოქიელ პატრიარქისა არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკოსი მთავარეპისკოპოსი სიძნელისათვის გზისა**“.

სრულიად სამართლიანია ბ. ლომინაძე, როცა წერს – მღვდელ-მონამე ანასტასში იგულისხმება ანტიოქიის პატრიარქი ანასტასი II (602-610), მაგრამ ის ცდება, რადგანაც მიაჩნია, რომ ეს საეკლესიო დელეგაცია ანტიოქიაში თითქოსდა მცხეთიდან გაემგზავრა, სინამდვილეში ეს დელეგაცია გაიგზავნა სხვა, ანუ მეორე ივერიიდან, ანუ ტაო-არზრუმ, ბასიანის რეგიონიდან, რომლის საეკლესიო ცენტრი, იმჟამად, ანუ მე-6 ს. ბოლოს იყო ავა-

ნი, იმუამად შემავალი სომხურ ეკლესიაში და სწორედ მისგან გათავისუფლებას ცდილობდა ავანელი ქალკედონიტი კათალიკოსი.

ავანის კათალიკოსი, სინამდვილეში, ჩვენი მოსაზრებით, რაც წყაროს ანალიზიდან ჩანს, იყო არმენიზებული ივერების კათალიკოსი, რომელთაც სურდათ როგორმე გათავისუფლებულიყვნენ სომხური ეკლესიისაგან, ამის გამო დელეგაცია გააგზავნეს ანტიოქიის პატრიარქ ანასტას მღვდელმონაქსთან და მისგან მიიღო კიდევაც ამ დელეგაციის წევრმა, ავანის იბერიის წარმომადგენელმა იოანემ კათალიკოსის წოდება მე-6 საუკუნის ბოლოსათვის.

მაშასადამე, ჩვენი კვლევით, მე-6 საუკუნეში, ისევე, როგორც I საუკუნეში, სტრაბონის დროს, მიწა-წყალს ავანიდან ტაოს ჩათვლით ერქვა ივერია (ანუ ის იყო იბერიული ისტორიული ოლქის პარიადრეს მთიანეთსა და გოგარენას შორის მოქცეული ოლქის ხორძენას ნაწილი, რომელიც მუდამ დასახლებული იყო იბერებით, ამ დროისათვის უკვე არმენიზებულების, მაგრამ მათ კვლავ ჰქონიათ ეთნოიდენტობის რაღაც ნაწილი, რომლის გავლენითაც მუდამ მხარს უჭერდნენ ქართველთა ეროვნულ სარწმუნოებას – ქალკედონიტობას, მით უფრო, რომ მათი თანამედროვე იყო ქართველთა ეთნოიდენტობისათვის ჯვარამაღლებული იბერთა პატრიარქი კირიონ I.

ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან და სხვა წყარების ანალიზიდან ჩანს, რომ არმენიის ჩრდილოეთ და ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილებში მცხოვრებ იბერებსა და სხვა ქართულ ჯგუფებს ჯერ კიდევ მე-6 ს. ბოლოდან სურდათ გათავისუფლება სომხური საკათალიკოსოსაგან და ეძებდნენ საეკლესიო კანონების შესაბამისად პირველმღვდელმთავარს ხელდასახმელად სომეხი კათალიკოსის მაგივრად, ეს იყო ანტიოქიის პატრიარქი, იმუამად ანასტას მღვდელმონაქმე. ამ უკანასკნელმა იბერთა კათალიკოსად ხელი დაასხა იოანეს, ეს ყოფილა ავანის ქალკედონიტი კათალიკოსი იოანე ბაგარანელი. თვით ამჟამინდელი სომეხი მკვლევრები აღიარებენ, რომ ე.წ. სომეხი-ქალკედონიტები თავიანთ თავს უწოდებდნენ იბერებს, სწორედ ასეთი ანუ იბერი კათალიკოსი იყო ავანელი იოანე ბაგარანელი, ოღონდ არა ეთნიკური სომეხი, არამედ იქაური, მკვიდრი ივერიელი, რომლის ქვეყანაც ჯერ კიდევ ძვ. წ 2 საუკუნეში დაიპყრო არმენიამ (სტრაბონის ცნობით), ხოლო გაქრისტიანების შემდგომ სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში შეიყვანეს, საიდანაც, ხელსაყრელი მომენტის დადგომისთანავე გათავისუფლდნენ იოანე ავანელი კათალიკოსის ეპოქაში, ანუ მე-6 ს. ბოლოსა და მე-7 ს. დასაწყისში.

თუმცა კვლავ შეიცვალა პოლიტიკური ვითარება და კვლავ სომხური მონოფიზიტური ეკლესიის მფარველი სპარსეთის იმპერია გაძლიერდა, რომელმაც გაანადგურა ავანის ივერთა საკათალიკოსო.

შესაბამისად, საინტერესოა ბ. ლომინაძის მსჯელობა ამ საკითხთან დაკავშირებით, მაგრამ არასწორია, რომ თითქოსდა „ანტიოქიის ქრონოგრაფის“ ცნობები ეწინააღმდეგება ქართულ წყაროებს. თუკი ამ საკითხს განვიხილავთ ჩემს მიერ შემოთვაზებული მეთოდით, ვნახავთ, რომ წყაროთა ცნობები სინამდვილეში ავსებენ და არ ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს.

წყაროს ცნობით, ანასტასი ანტიოქიელის მოღვაწეობიდან თეოფილაქტე ანტიოქიელის მოღვაწეობამდე „არა კურთხეულ არს მათდა კათალიკო-

სი“. თუკი ამ ცნობას მივუსადაგებთ მცხეთის ივერიის საკათალიკოსოს, მაშინ მართლაც წყაროს ცნობა არასწორი იქნება, რადგანაც ამ პერიოდში, მთელი 140 წლის მანძილზე ქართულ ეკლესიას მრავალი კათალიკოსი ჰყავდა. ამ შემთხვევაში წყაროს ეს ცნობა სინამდვილეს არ შეესაბამება. მართლაც, ამ ხნის განმავლობაში დაახლოებით 16 კათალიკოსი მოღვაწეობდა მცხეთის საკათალიკოსო ტახტზე. მაგრამ თუ ამ ცნობას მივუსადაგებთ ე.წ. დიდი არმენიის ჩრდილოეთ ნაწილში მცხოვრები ქალკედონიტი იბერების ეკლესიას, მაშინ წყაროს ცნობა უეჭველი გამოჩნდება.

დილემა ახსნა შეიძლება ზემოთმოყვანილი აზრით, რომ იბერთა ქვეყანა ერქვა ავანის საკათალიკოსოს მიწა-წყალს, იბერთა ეს ეპარქია მოიცავდა მიწა-წყალს ავანიდან ტაოს ჩათვლით, სადაც შემდეგ, მართლაც მე-11 ს.-ში ჩამოყალიბდა იბერიის თემი. ამ ივერიის სასულიერო ცენტრი მე-6 საუკუნეში ყოფილა ავანი, ხოლო მე-8 საუკუნეში ასეთად გადაიქცა ტაო, მათ შორის მოქცეული აირარატის ოლქიც ქალკედონიტური ყოფილა იოანე ბაგარანელის დროს.

ამ ივერიიდან მე-6 საუკუნეში ანტიოქიაში ჩავიდა ავანის სასულიეროთა დელაგაცია, და მოიპოვა ივერიის ანაუ არმენიის ივერიის ეკლესიის დამოუკიდებლობა სომხური ეკლესიისაგან, რაც დიდხანს არ გაგრძელდა, 140 წლის შემდეგ ამ ივერიული ოლქიდან ანუ არმენიის ივერიიდან კვლავ ჩასულა ანტიოქიაში სასულიეროთა დელეგაცია იმავე მოთხოვნით, რათა გათავისუფლებული ყოფილიყვნენ სომხური ეკლესიის უღლისაგან და თავიანთ ეკლესიებში უცხო, სომხური ენის მაგიერ დაენერგათ ქართულენოვნება, ეს თხოვნა დაკმაყოფილებული იქნა.

ამიტომაც მე-8 საუკუნეში არასრული ავტოკეფალია მოიპოვა არა მცხეთის, არამედ ტაოს საკათალიკოსომ, ხოლო თეოფილაქტე ანტიოქიელმა ქართველებს „შეუქმნა აღწერითი მოსახსენებელი თავისა თვისისათვის“, ხოლო შემდეგ ერთ-ერთი მონაზონი სახელად იოანე კათალიკოსად აკურთხა.

140 წლით ადრე ანტიოქიის პატრიარქმა (მე-6 ს. ბოლოს) ანასტასიმ იბერთა (სომხეთის იბერიის) პირველ კათალიკოსს უწოდა სახელი იოანე, იგივე სახელი, იოანე, ტარადიციის განგრძობის მიზნით, კვლავ, 140 წლის შემდეგ უწოდეს ამავე რეგიონის იბერიის (ტაოს) კათალიკოსს მე-8 ს. შუა წლებში, უკვე ანტიოქიის პატრიარქ თეოფილაქტეს დროს.

იოანე ბაგარანელი (მას ჩვენ ვუწოდებთ ე.წ. არმენიის ივერიის იბერთა ანუ ქართველთა კათალიკოსს) მე-6 საუკუნის დასასრულს იყო მტკიცე ქალკედონიტი, მსგავსად მცხეთის ივერიის იბერებისა, მისთვის ამ დროს, სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიასთან დავისას, ვისგანაც გათავისუფლებას ცდილობდა, სამაგალითო უნდა ყოფილიყო კირიონ მცხეთის კათალიკოსი, ამ გავლენის ნიშანი მან გამოხატა საეკლესიო არქიტექტურითაც, მან ავანში ააგო მცხეთის ქალკედონური ბრძოლისა და გამარჯვების სიმბოლოდ მიჩნეული მცხეთის ჯვრის ზუსტი არქიტექტურული ასლი.

მცხეთის ტაძარმა თავისი არქიტექტურული სახე მიიღო არა რაიმე გარედან შემოტანილი ნიმუშის მიხედვით, არამედ შენდებოდა საუკუნეთა მანძილზე, მე-4, მე-5 და მე-6 საუკუნეებში, კერძოდ მცხეთის ერთ-ერთი

გორის ბორცვზე წმიდა ნინომ აღმართა პატიოსანი ჯვარი, ის იყო ჭეშმარიტად ძლევამოსილი თავის კურნებებითა და უდიდესი სასწაულებით, ყველამ იხილა, რომ მას დაადგრა ვარსკვლავების თანავარსკვლავედი, გააცოცხლა მიცვალებული და განკურნა მრავალი მორწმუნე და სამეფო სახლის წევრიც, ამის გამო მას უფლისწულმა რევიმ დაადგა გუმბათიანი კუბური ფორმის ნაგებობა, ნალექისაგან დაცვის მიზნით,

ჩვენი გამოკვლევით, ეს ნაგებობა იყო კუბური ფორმის ქვის ოთხთაღედი, მსგავსი რომაული ტეტრაპილონისა და სასანიდური მსოფლიოს „ჩაჰართალისა“, ასეთ ნაგებობებს ცეცხლთაყვანისმცემლები აგებდნენ წმიდა ცეცხლის დასაცავად.

ცეცხლთაყვანისმცემელთა ქვის თაღებიანი კუბის ცენტრში, საგანგებო პლატფორმაზე ენთო წმიდა ცეცხლი, მისგან განსხვავებით რევიმ თავის მიერ აგებული ქვის კუბის ცენტრში აგებულ პლატფორმაზე უცვლელად დატოვა აღმართული პატიოსანი დიდი ზომის ხის ჯვარი.

როგორც ვთქვით, მცხეთის ჯვრის გარშემო მოშენებულ თაღებიან და გუმბათიან ქვის ნაგებობას ერქვა „კუბი“, აღსანიშნავია, რომ ამ ტერმინს ხმარობს, როგორც მოქცევაი ქართლისაი, ისე ქართლის ცხოვრება, პირველი მას უწოდებს „კუბას“, ხოლო მეორე „კუბოს“, ანუ ეს იყო ქვის თაღებიანი კუბი, რომლის ცენტრში რევის მიერვე აგებულ დიდ ქვის პლატფორმაზე აღმართული იყო პატიოსანი ჯვარი.

მისი აგებიდან თითქმის საუკუნის შემდეგ, წყაროსავე ცნობით, ეს ქვის ნაგებობა ოდნავ გააფართოვა გურამ კურაპალატმა და კედლები ამოუშენა, ოღონდ კედლის მშენებლობისას გარდაიცვალა, მისი საქმე მისმა შვილებმა დაასრულეს, სტეფანოზმა მონეტაც კი დაბეჭდა, რომელზეც სწორედ მცხეთის ჯვრის უმთავრესი იდეაა გამოსახული, კერძოდ, საგანგებო პლატფორმაზე გიზგიზებს არა ცეცხლთაყვანისმცემელთა „წმიდა ცეცხლი“, არამედ აღმართულია პატიოსანი ჯვარი. ეს იყო დემონსტრაცია იმისა, რომ ქართლში ცეცხლთაყვანისმცემლობას სძლია ქრისტიანობამ და გაიმარჯვა, ეს იყო დიდი გაბედულება, რადგანაც ქართლი დაპყრობილი იყო და სპარსული იმპერიის შემადგენელ ნაწილად მიიჩნეოდა.

მცხეთის ჯვრის ამ ტაძრისა ძალზე ეშინოდათ სომხური ეკლესიის მმართველებს, რადგანაც სომეხთა კათალიკოსმა აბრაამმა მკაცრად აუკრძალა სომეხებს მცხეთის ამ ტაძარში ლოცვა, უპირველეს ყოვლისა იმის გამო, რომ მცხეთის ჯვრის ტაძარი ეკურთხა და საბოლოო სახე მიიღო სომხური საეკლესიო პროზელიტიზმის წინააღმდეგ უდიდეს მებრძოლის კირიონ კათალიკოსის დროს, კირიონ 1-ის კათალიკოსობისას, ანუ შესაბამისად მისი საბოლოო კურთხევით.

იოანე ბაგარანელმა ქალკედონიზმის ამ უდიდესი სიმბოლოს ანუ მცხეთის ტაძრის ასლი გადაიღო და ავანში მისი მსგავსებით ტაძარი ააგო.

ტარონიდან თეოდოსიოპოლამდე (არზრუმამდე) და აქედან ავანამდე ვრცლად გადაშლილი მიწა-წყალი ნ. ადონცის მიერ იწოდებოდა „არმენიის ივერიულ ზოლად“, შემდეგ აქ ბიზანტიამ დააარსა „იბერიის თემი“, მისი მოსახლეობის უმეტესობა ის ივერიული მოსახლეობა იყო, რომელთა მიწა-

წყალი ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე, ანუ ამ კათალიკოსამდე დაახლოებით 700 წლით ადრე, სტრაბონის ცნობით იბერებისაგან მიიტაცეს არმენიის მეფეებმა არტაქსიამ და ზარიადრემ, ანუ „არმენიის ივერიული ზოლი“ იგივეა, რაც ერთი ნაწილი არმენიის მიერ იბერებისაგან მიტაცებული „პარიადრეს კალთებისა, ხორძენასი და გოგარენასი“.

I-II საუკუნეებში ეს მიწა-წყალი უკანვე დაიბრუნა იბერიის მცხეთის სამეფომ, მაგრამ, სომხეთში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ ის კვლავ არმენიაში აღმოჩნდა ანუ სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში.

იქაური, ანუ არმენიის იბერები ცდილობდნენ საეკლესიო გათავისუფლებას, რისთვისაც გამოიყენეს მე-6 საუკუნეში წარმოშობილი დავა ქალკედონიტებსა და მონოფიზიტებს შორის.

მე-6 ს. შუა წლებში სომეხთა კათალიკოსის ნერსე მიჯინის დროს საეკლესიო კრებების ძალით სომხური ეკლესია უმტკიცესი მონოფიზიტური აღმსარებლობის დამცველად გამოცხადდა, შესაბამისად, იმ დროს, ეთნიკური სომხები მონოფიზიტები იყვნენ, სულ სხვა პლატფორმა აირჩია ქართველთა ეკლესიამ, ეს იყო მტკიცე ქალკედონიტობა, შესაბამისად, ეს აღმსარებლობა ასევე ეროვნულ სარწმუნოებად გადაიქცა არმენიაში მცხოვრები ქართველებისათვის ანუ იბერებისათვის.

არმენიის იბერები, როგორც ითქვა, ცხოვრობდნენ ვრცელ არეალზე ტარონიდან თეოდოსიოპოლამდე და ამ ქალაქიდან ავანამდე აქაურმა, იბერიული წარმომავლობის ეპისკოპოსების რეგიონალურმა საბჭომ 593 წელს თეოდოსიოპოლისში მოიწვია კრება, რომელმაც ქალკედონიტობა აღიარა ჭეშმარიტ აღმსარებლობად. შესაბამისად, ოფიციალურად გამოეყო მონოფიზიტობის ერთგულ სომხურ ეკლესიას და საბჭომ აირჩია საკუთარი ეკლესიის მეთაურად იოანე ბაგარანელი. მათ საეკლესიო სამართლის სრული დაცვისათვის თავიანთ უზენაეს პირველიერარქად, სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად აირჩიეს ანტიოქიის პატრიარქი. ანტიოქიაში პატრიარქ წმ. ანასტასისთან გააგზავნეს საეკლესიო დელეგაცია, ვითარცა იბერიელმა სასულიერო პირებმა, რომელნიც იბერიის (ანუ არმენიის იბერიის) სამწყსოსა და საეპისკოპოსო საბჭოს სახელით მოქმედებდნენ. მართალაც, ანტიოქიის პატრიარქმა ხელი დაასხა ერთ-ერთ მათაგან ბერს, იოანეს და ის დაადგინა იბერთა (ანუ არმენიის იბერთა) კათალიკოსად. ამის შემდეგ დიდი პოლიტიკური ცვლილებები დაიწყო, ფრონტებზე მე-7 ს. დასაწყისში დამარცხდა ბიზანტიური ჯარი და უპირატესობა მოიპოვა სასანიდურმა იმპერიამ. ეს უკანასკნელი სასტიკად დევნიდა ქალკედონიტობას და მხარს უჭერდა მონოფიზიტობას, კერძოდ, დვინის სომხურ საკათალიკოსოს. ამ პროცესმა გადანეჭიდა არმენიის იბერთა და არმენიაში ქალკედონიტური საკათალიკოსოს ბედი, ის აკრძალა საპარსეთმა, ხოლო იოანე ბაგარანელი დააპატიმრა და დაატყვევა, ის გარდაიცვალა. ანუ ის იყო არა სომეხი ქალკედონიტები კათალიკოსი, არამედ არმენიაში მცხოვრები იბერების კათალიკოსი. იქაური იბერები კი სომხებისაგან განსხვავებით ქალკედონიტები იყვნენ. ამის შემდეგ რევანში აიღო ბიზანტიის იმპერატორმა ჰერაკლემ, 620-იან წლებში გაანადგურა სპარსეთის სახელმწიფო, მალევე არაბებმა დაიპყრეს

ეს მხარეები, თავის მხრივ არაბებიც მხარს სომხურ ეკლესიას უჭერდნენ. აჩვენებდნენ მუჰამედის მიერ დადებულ ხელშეკრულებას სომხურ ეკლესიასთან, ასევე სხვა ზოგიერთი ხალიფისა, რაც რეალობა იყო და სომხურ ეკლესიას დიდი უპირატესობას ანიჭებდა, მაგალითად ქართულ ეკლესიასთან შედარებით, რომელიც იდევნებოდა როგორც სასანიდების, ისე სახალიფოს მიერ. ასეთ ვითარებაში სომხური ეკლესია გაძლიერდა, ჯერ კიდევ არაბების შემოჭრამდე, მე-7 საუკუნეში ჰერაკლე კეისრის გამარჯვების შემდეგ, რომელმაც შეთანხმება ანუ „უნია“ დადო სომხურ ეკლესიასთან, ასეთ დროს არმენიის ქართველობა კვლავ სომხური ეკლესიის სამწყსოს შეადგენდა, მაგრამ უმტკიცესად ქალკედონიზმის ერთგული, განსხვავებით ეთნიკური სომხებისაგან, რომელნიც ასეთ დროს არ ავლენდნენ აღმსარებლობით მიმართულებას, ამის გამო ეთნიკურმა ქართველებმა, ქალკედონურ სომხურ ეკლესიაში დიდი სასულიერო თანამდებობები დაიკავეს და სახელოვანი მღვდელმთავრებიც იყვნენ სომხური ეკლესიისა, მაგალითად მცხეთის კათალიკოსი ცნობილი კირიონი, თავადაპირველად სომხური ეკლესიის მღვდელმთავარი იყო ანუ არმენიის იბერიული ზოლის ქართველობას ემსახურებოდა აირარატსა და დვინის ეკლესიაში. ასევე ეთნიკური ქართველი უნდა ყოფილიყო ტაოელი მღვდელმთავარი ცნობილი ნერსე იმხნელი (641-661), რომელიც სომხური ეკლესიის პატრიარქიც კი გახდა. მას პატივს სცემდნენ საქართველოში და ნეტარის წოდებითაც მოიხსენებდნენ, ჩანს ეთნიკური ქართველობისა გამო, რადგანაც სხვა ქალკედონიტ სომეხ კათალიკოსებს საქართველოში წმიდას წოდებით არ მოიხსენიებდნენ, ნერსე იმხნელის მსგავსად. საზოგადოდ, სომხეთში ამ პერიოდში ქალკედონური აღმსარებლობის მატარებელს „ქართველს“ უწოდებდნენ, რადგანაც სწორედ ქართველთა ეროვნულ სარწმუნოებას ქალკედონიტობა წარმოადგენდა, არაბთა ბატონობის შესუსტების შემდეგ არმენიაში მცხოვრებმა ივერებმა უფრო მეტი გაბედულება შეიძინეს და აღარ მალავდნენ თავიანთ აღმსარებლობას, გაღიზიანებული კათალიკოსი ანანია მოკაცი (946-968) სომხეთში ქალკედონიტთა გამრავლების გამო თავის ეპისტოლეში წერდა „არ იყო მეუღლეთა სარეცელი, ერთი სომეხია მეორე კი ივერიელი, შესაბამისად შვილებიც ორად არიან გაყოფილნი“.

ეს კიდევ ერთხელ ნიშნავს, რომ არმენიის ჩრდილოეთსა და ჩრდილოდასავლეთში იბერები მოსახლეობის თუ უმეტესობას არა, ნახევარს მაინც შეადგენდნენ. ამ ივერიელების სარწმუნოება კი ქალკედონიტობა იყო. ზოგიერთი არმენიზებული ქართველი, რომლის არმენიზაცია მხოლოდ მიმდინარეობდა და დასრულებული არ იყო უბრუნდებოდა ქართველთა ეროვნულ სარწმუნოებას ანუ ქალკედონიტობას, ასოლიკის ცნობით ერთ-ერთი ასეთი იყო გაგის ციხესიმაგრის მფლობელი დემეტრე. ის დაბრუნებია ქათველთა ეროვნულ სარწმუნოებას და ხელახლა მართლმადიდებლად მონათლულა, რამაც, თურმე, სომეხი დიდებულები აღამფოთა.

აღსანიშნავია, რომ ე.წ. სომხურ-ქალკედონიტური ეკლესიის (ჩვენი აზრით კი სხვა ანუ მეორე ივერიის) იერარქები უმეტესად, ქართული პროვინციებიდან იყვნენ – ტაოდან და გუგარქიდან.

არმენიის იბერიული ზოლი ანუ მკვიდრი ქართველებით დასახლებული ე.წ. დიდი არმენიის ჩრდილოეთი და ჩრდილო-დასავლეთი ნაწილები, ჩამოყალიბებული მის შემდეგ, რაც სტრაბონის ცნობის შესაბამისად არმენიის მეფეებმა არტაქსიამ და ზარიადრემ მიიტაცეს ქართულ-იბერიული ოლქები პარიადრე, ხორძენა, გოგარენა, კარენიტიდა და ქსერქსენე, (რომელთაც ქრისტიანულ ეპოქაში ეწოდებოდათ კარენი-თეოდოსიოპოლის-არზრუმის მხარე, მისი მომიჯნავე ოლქები ტაო, ბასიანი, აირარატი, ვიდრე ავანის ოლქის ჩათვლით, და სამხრეთით, ვიდრე ვანის ტბამდე, შემდგომი მამიკონიანებისა და ბაგრატიუნ-ბაგრატიონების სამფლობელოები სომხურ საეკლესიო იურისდიქციაში მყოფი ეთნიკურად ქართველი ეპისკოპოსების სამწყსოს წარმოადგენდა, არმენიის იბერების I ეპისკოპოსი იყო კორიუნი, (დაახლ. 30-450). ის თვითონვე წერს, რომ დაბადებით იყო ქართველი იმ პირველ მონაფეთაგანი, რომელიც იბერიის მეფის კარზე განისწავლა, მაშტოცის ეპოქაში, დაინიშნა იბერების ეპისკოპოსად.

შემდეგი ჩვენთვის ცნობილი „არმენიის იბერების“ ეპისკოპოსი იყო იოანე ბაგარანელი, აირარატელი.

არმენიის იბერების უმთავრესი ქალაქი იყო კარინი ანუ კარნუ-ქალაქი, რომელსაც თეოდოსიოპოლისიც ერქვა, ის იყო სტრაბონის მიერ ნახსენები ქართული ოლქი კარენიტიდა, რომელიც მიიტაცეს არმენიის მეფეებმა.

მე-5 ს.-ში, ქართლის ცხოვრების ცნობით, კარნუ-ქალაქში ილაშქრა ვახტანგ გორგასალმა, მის გასათავისუფლებლად, აქედანვე თავისი ლაშქრით შეეცადა კიდევ უფრო სამხრეთით ქართული ოლქების გათავისუფლებას და ზღვისპირეთის გავლით უკან დაბრუნდა, მან მხოლოდ კლარჯეთის ერთი ნაწილის გათავისუფლება შეძლო, დანარჩენი ისტორიული კლარჯეთი ბიზანტიას დარჩა.

VI საუკუნეში აირარატისა და კარინის ეპოსკოპოსები მიემხრნენ ქართულ ეროვნულ სარწმუნოებას ანუ ქალკედონიტობას, როდესაც მთელი სომხეთი მონოფიზიტური გახდა სომეხთა კათალიკოს წერსე მიჯინის დროს. არსენ საფარელი წერს ამის შესახებ –

– მრავალი სიკეთე აღუთქვა ხოსრო II-მ წერსე II კათალიკოსს, რომელსაც შუა (სომხურად მიჯინი) ეწოდა. ამით მისი გული შეარყია, მოიწვია დვინის პირველი კრება და სომხეთი განშორდა ბერძნულ სჯულსა და იერუსალიმს. ამის გამო ყოველი ქართლი და სომხეთის მეოთხედი განეყვანენ სომეხთაგან მღვდლობის ხელდასხმას, ხოლო ჰერნი და სივნიელნი ერთ პერიოდში განშორდნენ და შემდეგ კვლავ შეერივნენ.

(არსენ საფარელი, „განყოფისათვის...“ VII მუხლის ბოლო აბზაცი)

„მეოთხედ სომხეთში“ ის მოიაზრებს უპირველესად აირარატისა და კარინის ქალკედონიტა საეპისკოპოსოებს.

ეს მოხდა მე-6 საუკუნის შუა წლებში, მაგრამ აირარატისა და მით უფრო კარინის (კარენიტიდას) ეპისკოპოსები გულმხურვალე ქალკედონიტები იყვნენ, რაც გამოჩნდა შესაბამისი პოლიტიკური მომენტის დადგომისთანავე მე-6 ს. ბოლოს, მათ კარინში მოიწვიეს საეკლესიო კრება, რომელმაც დაადგინა, რომ არმენიის იბერია განშორებოდა სომხურ ეკლესიას, დაედგინა სა-

კუთარი კათალიკოსი, და ეს ახალი საკათალიკოსო შესულიყო ანტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, მათ, შესაბამისად, შეადგინეს სასულიერო პირთა დელეგაცია, რომელიც შესაბამისი საჩივრით წარუდგა ანტიოქიის წმ. სინოდსა და პატრიარქ წმ. ანასტასის, მათი საჩივარი უპირველესად შეეხო ეროვნულ საკითხს, ისინი ამტკიცებდნენ რომ იყვნენ იბერები, მაგრამ მათ ეპისკოპოსებს ხელს ასხამდა სომეხი კათალიკოსი, ამის გამო ეთნიკურად იჩაგრებოდნენ, რადგანაც მათ ეკლესიებში ლოცვის ენად დადგენილი იყო მათთვის უცხო-სომხური ენა. ანტიოქიაში შეისმინეს ეს საჩივარი კედრენეს ცნობით, რომელსაც დაეყრდნო მიქაელ ბრეკი და თავის წიგნში გადმოგვცა ეს ცნობა არმენიის იბერიელი ეპისკოპოსების საჩივრის, ასევე იმის შესახებ, რომ სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად მან ხელი დაასხა ერთ-ერთ იქ მისულ იბერ დელეგატს, უწოდა სახელი იოანე და დაადგინა არმენიის იბერების კათალიკოსად, ეს, როგორც ქრონოლოგიიდან და სხვადასხვა საბუთის შეჯერებიდან ჩანს იყო ცნობილი ავანელი კათალიკოსი იოანე ბაგარანელი.

მოვსეს კალანკატუაცი მას უწოდებს მესვეტეს, ეს ნიშნავს, რომ მას ეკლესიაში მიიჩნევდნენ წმინდა მოღვაწედ და დიდი ავტორიტეტი ჰქონდა. 591 წელს ბიზანტია-სპარსეთის 20 წლიანი ომის ბოლოს არმენია ორად გაიყვეს.

სომეხთა კათალიკოსმა მოსე ელივარდელმა (574-604) პროსპარსულ ორიენტაციას არ უღალატა და გადავიდა სპარსული არმენიის ტერიტორიაზე დვინში. რადგანაც სპარსელები დევნიდნენ ქალკედონიტებს და მხარს უჭერდნენ სომხურ სარწმუნოებას.

არმენიის იბერიული ნაწილის ეპისკოპოსები მტკიცე ქალკედონიტები იყვნენ და შესაბამისად პრობიზანტიური ორიენტაცია ჰქონდათ. როგორც ითქვა, მათ ისარგებლეს მომენტი, კარინში მოიწვიეს კრება და თავის კათალიკოსად დაადგინეს აღნიშნული იოანე ბაგარანელი, რომლის კათალიკოსობა ცნო ანტიოქიის პატრიარქმა ანასტასიმ და გამოიყვანა სომხური ეკლესიის იურისდიქციიდან, როგორც აღინიშნა.

ამ პროცესს, ანუ არმენიის იბერების ეკლესიურ გათავისუფლებას სომხური ეკლესიის იურისდიქციიდან, წარმართავდა თეოდოსოპოლიოსის (კარინის) ავტორიტეტული ეპისკოპოსი თეოდორე, სომხეთის იბერიულ ეკლესიას, რომელსაც ამჟამად შეცდომით „სომეხი ქალკედონიტებისას“ უწოდებენ, მიემხრო აღნიშნული ვრცელი იბერიული ზოლის ყველა ოლქის მოსახლეობა ანუ ეთნიკური იბერები, ჩანს, ისინი ამ პროცესს იღებდნენ, ვითრცა ეროვნულ გათავისუფლებას, დაბრუნებას მშობლიური ქართული ეკლესიის წიაღში, რის სადემონსტრაციოდაც ყველგან „არმენიის იბერიულ ზოლის“ ოლქებში აშენებდნენ მცხეთის ჯვრის ტიპის ტაძრებს, რომელიც იყო ქალკედონური აღმსარებლობის გამარჯვების სიმბოლო, რადგანაც მისმა მცხეთელმა კათალიკოსმა კირიონმა პირველად გაზედა ხმის ამოღება სომხური ეკლესიის პროზელიტიზმის წინააღმდეგ და გამარჯვებით დაიცვა ქართველთა ეროვნული სარწმუნოება – ქალკედონიტობა.

არსენ საფარელი წერს –

„სომეხთა კათალიკოს აბრაამის დროს განდევნა ქართლის კათალიკოს-მა კირიონმა მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი თავისი ეპარქიიდან, რომელიც წმიდა შუშანიკის საფლავზე იყო. თხოვა აბრაამმა კირიონს ეს ეპარქია, ხოლო მან არ მისცა. და გადიდდა მათ შორის ცილობა. მოუხმო აბრაამმა არარატის პროვინციის სამღვდელოებას და უთხრა მათ: ან შეაჩვენეთ ქალკედონის კრება, ან გადით ჩვენი სამკვიდრებელიდან. ზოგიერთი დაემორჩილა და შეაჩვენეს წმიდა კრება, ზოგიერთი კი არ დაემორჩილა და განიდევნენ“.

<https://meufeanania.info/safareli/>

ამ ამბების შესახებ კარგად მოგვითხრობს არსენ საფარელი კათალიკოსი, რომლის წყარო ყოფილა ბერძნულ ენაზე დაწერილი თხზულება „სომეხთა საქმის შესახებ“.

ქართლის კათალიკოსს კირიონ I-ს და არმენიის იბერიული ზოლის კათალიკოსს იოანე ბაგარანელს დევნიდნენ ერთი და იგივე კათალიკოსები სომხური ეკლესიისა მოსე და აბრაამი (606/07-610/15).

მათ, პირველი, კირიონ I, სპარსელთა დახმარებით ჩამოაშორეს მცხეთის საკათალიკოსო ტახტს და აიძულეს ბიზანტიისათვის შეეფარებინა თავი, ხოლო მეორე იოანე ბაგარანელი სპარსელებს დაატყვევებინეს და გაასახლებინეს.

ამჟამად ამ პროცესს უწოდებენ „სომხური ეკლესიის ორად გაყოფას“, მაგრამ ეს იყო არა სომხური ეკლესიის ორად გაყოფა, არამედ არმენიის იბერების გათავისუფლება სომხური საეკლესიო იურისდიქციისაგან.

პოლიტიკური ვითარება კვლავ შეიცვალა, კვლავ გაიმარჯვა სომხური სარწმუნოების ანუ მონოფიზიტობის მხარდამჭერმა იმპერიამ – სპარსეთმა, ამის გამო ბიზანტიამ 603 წელს მიატოვა იოანე ბაგარანელის საკათალიკოსო ქალაქი ავანი და მან კათედრა გადაიტანა თავისივე საკათალიკოსოს სხვა ქალაქში – კარინში. მაგრამ 610 წელს ეს ქალაქიც დაიპყრეს სპარსელებმა, კათალიკოსი იოანე დაატყვევეს და ჰამადანში გადასახლეს.

ეს იყო ზეიმი სომეხთა კათალიკოს აბრაამისა, რომელმაც იმავე წლებში, დაახლოებით 608 წელს შეჩვენება დაადო ქალკედონიტებს, ეთნიკურ სომხებს აუკრძალა ქალკედონიზმის გამარჯვებული დედაქალაქის მცხეთის ტაძრის მოლოცვა, მანგლისის ტაძართან ერთად.

ის რაც მან (აბრაამმა) შეძლო არმენიის ივერიაში, ვერ შეძლო მცხეთის ივერიაში, თუმცა კი მისი ძალისხმევით სპარსელებს ტახტიდან ჩამოუგდიათ ქართლის კათალიკოსი კირიონი.

აბრაამმა ანათემას გადასცა სომხეთის ქალკედონიტები, არსენ საფარელის ცნობით აიძულა ისინი ან სომხური რჯული მიეღოთ ანდა ქვეყანა დაეტოვებინათ, ამის გამო არმენიის იბერიული ზოლის ქართველობა იძულებული იყო კვლავ შეგუებოდა ეკლესიებში სომხურენოვან ღვთისმსახურებას, ვიდრე მე-8 ს.შუა წლებამდე, ამ დროს მათ კვლავ

მოიცეს ძალა, კვლავ შეადგინეს სასულიერო პირთა დელეგაცია და კვლავ გააგზავნეს საჩივრით ანტიოქიის პატრიარქის წინაშე, ოღონდ ეს იყო უკვე არა სპარსული ძლიერების, არამედ არაბთა შემოსევების ხანა, არაბები კი მოვსეს კალანკათუაცის ცნობების თანახმად სპარსელთა მსგავსად მხარს უჭერდნენ სომხურ-მონოფიზიტურ სარწმუნოებას და დევნიდნენ ბიზანტიურ-ქართულ ქალკედონიტობას, ამის მიუხედავად ბიზანტია კვლავ ებრძოდა მათ, ერთ-ერთი ასეთი ბიზანტიური წარმატების დროს, მე-8 საუკუნის შუა წლებში, ანტიოქიის პატრიარქთან კვლავ, როგორც აღინიშნა, მივიდა არმენიის იბერიული ზოლის, ამჟამად უკვე ტაოს სასულიერო პირთა მიერ შედგენილი დელეგაცია, მათ იგივე ითხოვეს, რაც იქამდე 140-150 წლით ადრე სომხური საეკლესიო იურისდიქციისაგან გათავისუფლება,

უნდა აღინიშნოს, რომ კარინ-თეოდოსოპოლიოსი ძალზე უყვარდათ ქართველებს, ამიტომაც კონსტანტინე პორფიროგენეტის სიტყვით, მის მოსახლეობას მე-10 საუკუნეშიც მტკიცედ იცავდნენ, როდესაც ბიზანტიელებმა ალყაში მოაქციეს ქალაქი დიდი ხნით და აკრძალეს იქ სურსათის შეტანა, რათა შიმშილის გამო ქალაქი დანებებულიყო, ამ დროს იბერიელები გარედან მალულად სურსათით ამარაგებდნენ ქალაქს და თხოვდნენ კეისარს არ ენებებია მოქალაქეთა ამოხოცვა. ეს ქალაქი მე-11 საუკუნეში გადაიქცა „იბერიის თემის“ დედაქალაქად, ცხადია მისი იბერიულობის გამო. იბერიის თემი უმეტესად ბიზანტიელთა მიერ მიტაცებული ტაოს ქართველთა სამეფოს მიწა-წყალს მოიცავდა, დავით კურაპლატის მემკვიდრეობას, მალე აირარატის ყოფილი ოლქის ნაწილიც დაემატა და მისმა საზღვარმა ავანამდე და ყოფილ გუგარქამდე მიაღწია.

ამ მიტაცებლობის დროს კვლავ დაზარალდა აქაური ქართველობა, იქამდე ქართველთა სამეფოში ანუ ტაოს სახელმწიფოში ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა იყო გაჩაღებული, მე-8 საუკუნის შემდეგ ვიდრე მე-11 საუკუნის ამ ანექსიამდე. ტაოს სამეფოს ქართველობა ანუ იქაური „იბერიის ეკლესია“ წმიდა მირონს ანტიოქიაში ყიდულობდა მე-8 საუკუნეში დადგენილი წესის თანახმად, როგორც ანტიოქიური ქრონოგრაფი მოუთხრობდა ეფრემ მცირესა და ნიკონ შავმთელს. ამ, მე-11 ს. დაპყრობის შემდეგ წესები შეცვლილა, როგორც სალიტურგიკო ენის, ისე წმიდა მირონთან დაკავშირებით.

როგორც ითქვა იქამდე, მე-8 ს. შუა წლებიდან, არმენიის იბერების საკათალიკოსო, სომხური ეკლესიისაგან გათავისუფლების შემდეგ ტაოს „ქართველთა სამეფოს საკათალიკოსო“ მირონის შესაძენად ანტიოქიის საპატრიარქოში იხდიდა ათას დრაჰკანს („რაითა წლითინლად მოსცემდნენ ჟამად-ჟამადთა პატრიარქთა ანტიოქიისათა ათასსა დრაჰკანსა“), ასე გაგრძელებულია ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III -მდე (996-1021). ამის შემდეგ, ბიზანტიის იმპერატორს გაუთვალისწინებია იერუსალიმის საპატრიარქოს ფინანსური გასაჭირი და შემდეგ თანხა, წმ. მირონის შესაძენად უნდა გადასცემოდა იერუსალიმის საპატრიარქოს, ვფიქრობ, ეს უნდა მომხდარიყო უფრო იბერიის თემის ჩამოყალიბების შემდეგ, ეს თემი თავის იურისდიქციაში გადაეცა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს, რამაც გააღვივანა

ანტიოქიის საპატრიარქო, ჩანს იბერებისაგან თანხის გადახდის პროცესის ცვლილება ამასთან უნდა იყოს დაკავშირებული. მართლაც, ეფრემის ცნობაში ნახსენებია კეისარი ბასილი ბულგართმმუსვრელი (976-1025), რომლის ნებითაც იბერების თანხა უნდა გადასცემოდა იერუსალიმს, ანტიოქიის პატრიარქის იოანე მე-3-მდე (996-1021) ამ ბასილმა დააარსა კიდეც იბერიის თემი, რაც მძაფრი ბრძოლების შემდეგ დაიპყრო ტაოს „ქართველთა სამეფო“.

საერთოდ, იმის გამო, რომ, როგორც აღინიშნა, სხვადასხვა იბერიის სხვადასხვა საკათალიკოსოს შესახებ ცნობები საუკუნეთა მანძილზე ერთმანეთში აირია, ამან დაბადა უამრავის გაურკვევლობა, გაუგებრობა და დაბნევა მკვლევრებისა, ხოლო დაინტერესებულ მხარეს აღედგრა სურვილი დაჭვებულიყო საზოგადოდ საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის მიმართ, მაგრამ თუკი ისე შევხედავთ ზოგად სქემას, რომელიც წარმოვადგინე, რომ არსებობდა რამდენიმე ივერია, რომელთაც თავიანთი საკათალიკოსოები ჰქონდათ, ამასთანავე ამ საკათალიკოსოებს ავტოკეფალიაც სხვადასხვა დროს ჰქონდათ მინიჭებული სურათი დალაგდება და გასწორდება, კერძოდ

1. მცხეთის იბერიის ეკლესია ავტოკეფალური და თავისთავადი იყო მოციქულთა დროიდან, ეს თვალსაზრისი მტკიცედ დაიცვა წმ. გიორგი მთაწმიდელმა ანტიოქიის საპატრიარქო კარზე პეტრე მე-3-ის დროს.

2. არმენიის იბერიული ზოლის, შემდეგში, ტაოს „ქართველთა სამეფოს“ საკათალიკოსომ ავტოკეფალია მოიპივა მე-8 ს. შუა წლებში და შეუერთდა დედაქართულ ეკლესიას.

3. დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა მცხეთის საკათალიკოსოს წიაღში, საეკლესიო-ადმინისტრაციული მმართველობის გასაადვილებლად, აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბების ეპოქაში, მისი დაფუძნება 839 წელს დაამტკიცა ქართველთა მეფე ბაგრატმა.

ამ იბერიებს სხვადასხვა სახელი ერქვათ, მაგალითად, დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს ანტიოქია-იერუსალიმელი პატრიარქები ზოგჯერ უწოდებენ ზემო იბერიის საარქიეპისკოპოსოს, ზოგჯერ კი ქვემო ივერიისას, გულისხმობდნენ აფხაზეთისა და ქართლის საკათალიკოსოებს, ტაოს ივერიის ეკლესიას და ასევე მის ბაზაზე შექმნილ იბერიის თემისას ზოგჯერ „აღმოსავლეთს“ ანდა „აღმოსავალს“ უწოდებდნენ.

საბოლოო ჯამში იბერიის ეკლესიები ქმნიდნენ ერთიან ქართულ ეკლესიას.

ქართულ ეკლესიაში ცალკეული საკათალიკოსოები არსებობდნენ ისევე, როგორც, მაგალითად, ბერძნულ სამყაროში ერთმანეთისაგან თავისთავადი, მაგრამ მაინც ბერძნული კონსტანტინოპოლის, ალექსანდრიის, იერუსალიმისა და სხვა საპატრიარქოები, როგორც მაგალითად სომხურ ეკლესიაში დღესაცაა ერთმანეთისაგან ადმინისტრაციულად მაგრამ სულიერ-ეროვნულად და სარწმუნოებრივად ერთიანი ერშიაძინის, კონსტანტინოპოლის სომხური საპატრიარქოები, იერუსალიმისა და კილიკიის საკათალიკოსოები.

ქართული ეკლესიის სხვადასხვა საკათალიკოსოებს აერთიანებდა ერთიანი ქართული თვითშემეცნება, საერთო ქალკედონური სარწმუნოება, საერთო სჯულისკანონი, საერთო საეკლესიო კრებების გადანაცვებები და სხვა მრავალი საეთოობა.

საბოლოოდ, შეიძლება ვთქვათ, რომ მე-18 ს. ანტიოქიელი ისტორიკოსის მამა მიქაელ ბრეკის შესანიშნავი ცნობა, რომელიც ბიზნტიელი ისტორიკოსის კედრენესაგან აუღია, შეეხება არა მცხეთის იბერიის საკათალიკოსოს, არამედ ტაოს იბერიისას.

გიორგი კედრენე თავის მხრივ სარგებლობდა მნიშვნელოვანი წყაროებით, იოანე სკილიცეს, გიორგი სვინგელოზის, თეოფანე აღმსარებლისა და სხვათა შრომებს. ამასთანავე აღწერს თავის ეპოქაში ქართველთა და ბიზანტიელთა ურთიერთობებს. ქართველი მეცნიერები ფიქრობენ, რომ მიქაელ ბრეკის ცნობები შეეხება მცხეთის საკათალიკოსოს, ამიტომაც მრავალი ფაქტობრივი, ისტორიული შეუსაბამობის გამო არასანდოდ მიიჩნევა, ჩვენი დაკვირვებით, ისაა ძალზე სანდო, კედრენეზე დაფუძნებული წყარო, რომელიც ასახავს ტაოს იბერთა ბრძოლას სომხური ეკლესიისაგან გათავისუფლებისათვის, რაც წარმატებით განხორციელდა ანტიოქიის საპატრიარქოს დახმარებით.

ამასთანავე, ის აღწერს, არა მხოლოდ მე-8 საუკუნის ამბებს, არამედ მე-11 საუკუნისას, როდესაც ჩამოყალიბდა ბიზანტიური „იბერიის თემი“, ამ დროს ქართული ეკლესია, ათონის მთის მამები, ასევე ადგილობრივი ქართველი ეპისკოპოსები, მაგალითად ზაქარია ვალაშკერტელი, მედგრად ცდილობდნენ, რათა უკვე ბიზანტიურ იბერიის თემში საეკლესიო ენად დარჩენილიყო ქართული ენა, მაგრამ რეპრესირებულ იქნა, საბოლოოდ იბერიის თემის სასულიერო საქმის გადაჭრის საქმე თავის თავზე აიღო წმ. გიორგი მთაწმიდელმა, ის ანტიოქიაში პატრიარქ პეტრე მე-3-ის წინაშე ამტკიცებდა, რომ იბერიის თემის ქართველობა მხოლოდ ერთი ნაწილია ზოგად ქართული სამყაროსი, შესაბამისად, მრევლმა მოციქულების ეპოქიდანვე თავისთავადი ქართული ეკლესიისა, მიიღო კიდევ ანტიოქიისაგან აღიარება, მაგრამ, საბოლოოდ, იბერიის თემი ბიზანტიამ დაუქვემდებარა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიას ბერძნულენოვანი ლიტურგიით.

შეჯამება:

კედრენე წერდა: „როცა მასთან მივიდნენ ქართველები, რათა მიეღოთ ხელდასხმა ძველი წესის შესაბამისად, მაგრამ მან რომ გაიგო, რომ ისინი (ქართველები) გაჭირვებას განიცდიან და დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენებისაგან, მოიწვია მღვდელმთავრების კრება და მართლმადიდებელი დოგმატის უარყოფელი სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა მათთვის სხვა კათალიკოსს. დაადგინა, რომ ის დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მაგრამ ლოცვის დროს ანტიოქიის პატრიარქი მოეხსენიებინათ, როგორც ამას აკეთებდნენ ანტიოქიის პატრიარქის თეოფილაქტეს მიერ ხელდასხმული იბერიელთა პირველი კათალიკოსიდან მოყოლებული“ (Труди киевскои Дух. Акад, 1874:416).

ეკლესიის ისტორიის მკვლევარი ამ ცნობასთან დაკავშირებით სვამს ასეთ კითხვას – „გაუგებარია, გიორგი კედრენე რას გულისხმობდა „გაბატონებულ ენებში“. ვ.გოილაძეს აზრით საქართველოში ამ დროს გაბატონებული ენები არ არსებობდა. მართალია, იმ დროს საქართველოში კვლავ არსებობდა თბილისის საამირო, მაგრამ მას საქართველოში გაბატონებულ ხალხად ვერ მივიჩნევთ. არასოდეს არ ყოფილა, და მით უმეტეს, **XI ს-ში, საქართველო „ქრისტიანული დოგმატის უარმყოფელ“ სომეხ კათალიკოსს დამორჩილებოდა.** ამ მხრივ მ. ბრეკის ცნობები საქართველოსთვის სრულიად მიუღებელია“ (გოილაძე. 1991:140)“. (ლევან ტყემელაშვილი, საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის ისტორიის ძირითადი საკითხები) <https://www.academia.edu/34897142/>.

ამ კითხვას ვპასუხობ მე – კედრენეს ცნობა ეხება არა მცხეთის იბერიას, არამედ ე. წ. „მეორე იბერიას“, ანუ ე.წ. „სხვა იბერიას“, მინა-წყალს რომელიც შემდგომ მოიცვა ტაოს ქართველთა სამეფომ და ასევე იბერიის თემმა. არმენიის მიერ ოკუპირებულ ამ იბერთა ტერიტორიაზე მე-8 ს. მდე გაბატონებული იყო სომხური ენა, ხოლო იბერი ქრისტიანების პირველიერარქს (და საერთოდ იერარქიას ამ იბერებისას) აკურთხებდა ანუ ხელს ასხამდა სომეხი კათალიკოსი, ამიტომაც უწოდებდა, მაგლითად პატრიარქი ფოტი სომეხების კათალიკოსს „სომეხების, ალბანელებისა და იბერების კათალიკოსს“. სომეხი კათალიკოსის მაგიერ მე-8 ს-ში იბერთა კათალიკოსს ხელი დაასხა ანტიოქიელმა პატრიარქმა.

ანუ გიორგი კედრენეს ეს ცნობა აღებული ჰქონდა ანტიოქიური ქრონოგრაფიდან და ეს ცნობა მე-8 საუკუნისა მან მიაბა მე-11 საუკუნის სხვა ცნობას, ასევე ანტიოქურს, რომელიც ასახავდა პეტრე მე-3 პატრიარქთან გიორგი მთანმედელის დელეგაციის მისვლას.

მე-11 ს. 50-იან წლებში ანტიოქიის პატრიარქ პეტრე III-ის მოღვაწეობის დროს ქართველები ანტიოქიაში ჩავიდნენ, ასევე მოხდა საუკუნეებით ადრე მე-8 ს-ში, ამ ვიზიტების შესახებ ცნობები კედრენემ ერთმანეთს გადააბა, რითაც ისარგებლა მიქაელ ბრეკმა.

ზოგიერთი ქართველი ისტორიკოსის აზრით ამ ვიზიტების დროს ანტიოქიის პატრიარქმა ქართულ ეკლესიას დაუქვემდებრა ტაოს და მიმდებარე რეგიონების ეთნიკურად სომეხი ქალკედონიტი მრევლი, ეს არასწორია აზრია.

საქმე პირიქით იყო.

ამ დროს, ეთნიკურად ქართული მრევლი მე-4 საუკუნიდან, ვიდრე მე-8 საუკუნის შუა წლებამდე შედიოდა სომეხი კათალიკოსის იურისდიქციაში, ოღონდ არა მცხეთის იბერიისა, არამედ მეორე ანუ ტაოს იბერიისა, ისევე, როგორც ამავე ეპოქაში სომეხი კათალიკოსის იურისდიქციაში შედიოდა ალბანელი ხალხი,

მაგრამ ალბანელებისაგან განსხვავებით, ტაოს იბერებმა გამოიჩინეს დიდი გამბედაობა, საჩივრით მივიდნენ ანტიოქიის საპატრიარქოში, რადენჯერმე, სხვადასხვა საუკუნეში და მისი დახმარებით თავი გაითავისუფლეს სომხური იურისდიქციისაგან. დაიბრუნეს საღვთისმსახურო საჭიროები-

სათვის ქართულენოვანი ღვთისმსახურება.

ეს ვერ შეძლო ალბანელმა ხალხმა, რის გამოც ასიმილირდნენ სომხებში, ხოლო სომხური ენისაგან გათავისუფლებული ქართველები კულტურულად გაძლიერდნენ და შექმნეს თავისი სახელმწიფო – ტაოს ქართველთა სამეფო, რომელიც საფუძვლად იქცა საქართველოს გაერთიანებისა და საქართველოს ოქროს საუკუნეებისა.

საბოლოოდ, რომ ითქვას, მცხეთის ივერიის საკათალიკოსოსთან ერთად ქართულ საეკლესიო სამყაროში არსებობდა ასევე ტაოს ანუ მეორე ივერიის საკათალიკოსო, რომელმაც ავტოკეფალია მოიპოვა მე-8 საუკუნის შუა წლებში, იმის შემდეგ, რაც გათავისუფლდა სომხური ეკლესიის უკანონო იურისდიქციისაგან ანტიოქიის საპატრიარქოს დახმარებით, რაც შეეხება მცხეთის ივერიის საკათალიკოსოს, ის თავისთავადი ანუ ავტოკეფალური იყო მოციქულთა ეპოქიდანვე და დაარსებისთანავე.

ტაოს ივერიის საკათალიკოსო გაუქმდა ბასილი მეორის ივერიაში ლაშქრობის შემდეგ, მისი სამრევლოს დიდი ნაწილი ივერიის თემში შეიყვანეს, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქიაში, აქ განლაგდა მისი საეპისკოპოსოები.

ივერიის თემში მდებარე ტრაპეზუნტის სამიტროპოლიტოს (ლაზიკის ეპარქიის) შემდეგი კათედრები:

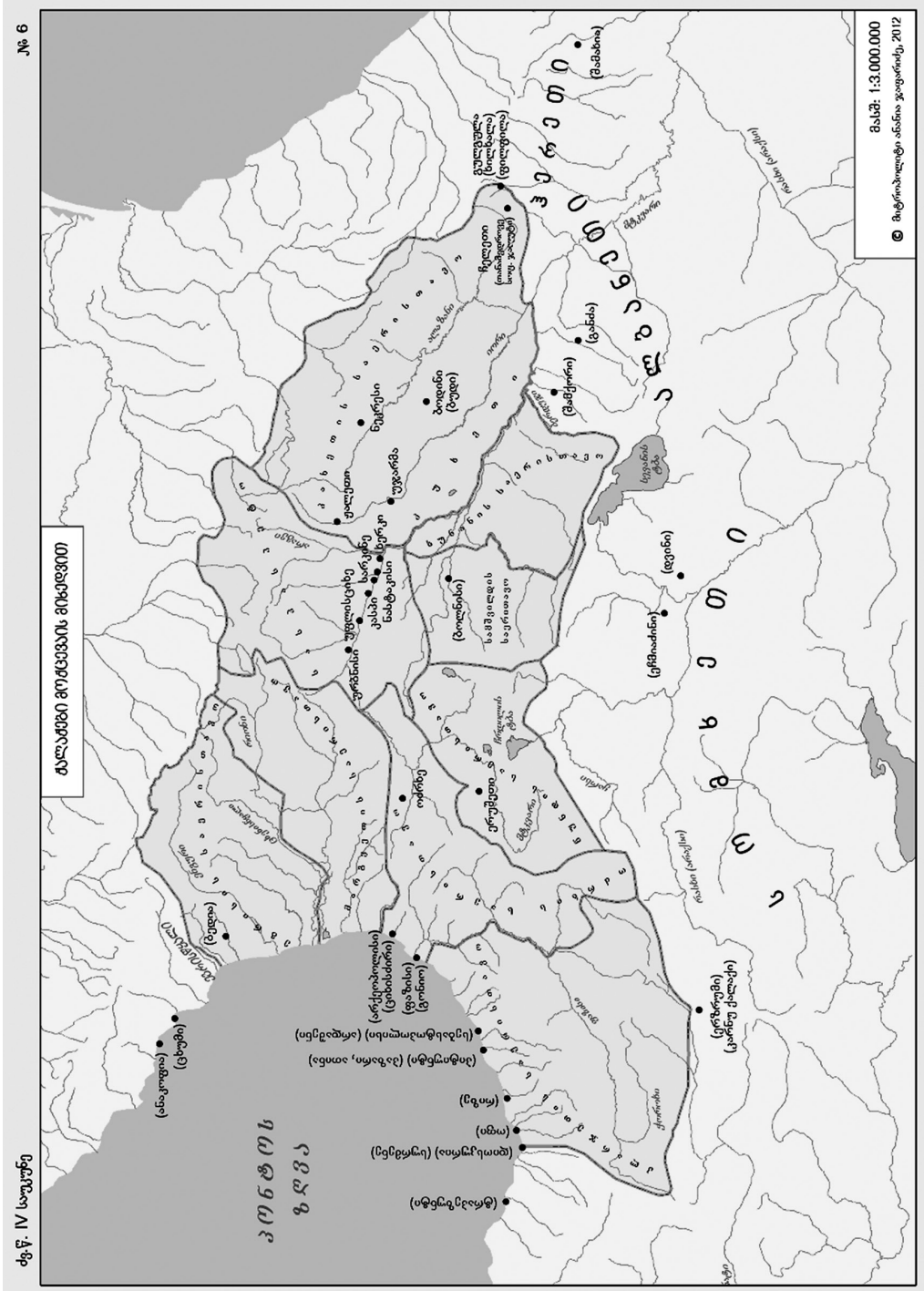
1. ხერიანი; 2. ხამაძური (ხამუზური, ხამაზრი, ხამატოზური); 3. ხახეი (ხალი, ხაიონი, ხალხევი); 4. პაიპერტი (პაიპერი); 5. კერამევი; 6. ლერიონი; 7. ბიზანა (ბიზანტი); 8. ხავიძიტი; 9. ხანძიორძი; 10. ოლნუტი; 11. ფასიანი; 12. (ტო)სერმანძი; 13. ანდაკი; 14. ზარინაკი (გეორგიკა IV, ნაწილი II, 1952, გვ. 185).

მათ გარდა ივერიის საეკლესიო სივრცეში არსებობდა ასევე ანტიოქიელ-იერუსალიმელი პატრიარქების მიერ ქვემო ივერიის ეკლესიად წოდებული აფხაზეთის საკათალიკოსო.

ასევე, ჩრდილოკავკასიაში ქართული საეპისკოპოსოების – ანწუხის, წახურის, ხუნძახისა და სხვა ჩამოყალიბების შემდეგ, ჩამოყალიბებულა ხუნძეთის ქართული საკათალიკოსო, ხუნძელი კათალიკოსის ოქროპირის სახელი ცნობილია სინას მთის აქტებიდან.

ყველა ეს საკათალიკოსო ერთიანი ქაული ეკლესიის – საქართველოს საპატრიარქოს საეკლესიო ადმინისტრაციული ერთეულები იყვნენ, საერთო ქართული ეკლესიის მთლიანობა მიიღწეოდა საერთო სჯულისკანონით, საერთო საეკლესიო ტარდიციებით, საერთო წმიდანებით, საერთო საეკლესიო ქართულენოვანი ღვთისმსახურებითა და კულტურით.

მსგავსი სტრუქტურა, ანუ ერთიანი ეკლესიის შიგნით რამდენიმე საკათალიკოსო და სამიტროპოლიტო ერთეული, საპატრიარქოები არსებობს მეზობელ ბერძნულ და სომხურ ეკლესიებში.



დასკვნა

მე-18 ს. ანტიოქელი მღვდელი აღწერს მე-8 საუკუნის ამბებს, როდესაც ანტიოქიის საპატრიარქოში **744-750**-იან წლებში ქართველ სასულიერო პირთა დელეგაცია ჩავიდა არა მცხეთის და არა აფხაზეთის, არამედ ტაოს ივერიიდან.

ჩემთვის ამის აღნიშვნა მნიშვნელოვანია, რადგანაც წინა წლებში ვფიქრობდი და ვწერდი, რომ აღნიშნულ მე-8 საუკუნეში სასულიერო ქართველ პირთა დელეგაცია ჩავიდა აფხაზეთიდან ანუ ქვემო ივერიიდან, მათ შორის მიქაელ ბრეკის ცნობის დამოწმებითაც.

შესაბამისად, არასწორად ვხსნიდი წყაროში ნახსენებ ტერმინს „აღმოსავალი“, რადგანაც მიმაჩნდა, რომ წყაროში დაქარაგმებით ეწერა აფხაზეთი, ამის უფლებას იძლეოდა ლიტერატურა, მათ შორის ვ. გოილაძის ნაშრომი. შემდეგში შევიცვალე შეხედულება, რადგანაც თვითონვე გამოვიკვლიე, რომ არასწორია ჩვენში დამკვიდრებული მტკიცება, რომ თითქოსდა მე-10 საუკუნემდე დასავლეთ საქართველო შედიოდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს იურისდიქციაში, ესაა იმდენად ჩაბეჭდილი მტკიცება, რომ მას, როგორც აღვნიშნე, თავდაპირველად მეც ვიზიარებდი, გამოვიკვლიე, რომ სინამდვილეში კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ანუ მინა-წყალს ტრაპეზუნტის ოლქიდან ვიდრე მდ. ჭოროხამდე, ამჟამინდელ ლაზისტანს თურქეთში, ძველ ჭანიკას. ხოლო დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების შემდეგ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა არა თითქოსდა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკისა და აბაზგიის ეპარქიების გაერთიანებით, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ აფხაზეთის საკათალიკოსო დაარსებული იქნა ქართული ეკლესიის წიაღში უმაღლესი ქართველი ხელისუფლის ბაგრატ მეფის გადაწყვეტილებით, საეკლესიო-ადმინისტრაციული მმართველობის შემდგომი გაადვილების მიზნით (წყარო წერს – „ამან ბაგრატ განაჩინა კატალიკოზი აფხაზეთს“). შესაბამისად, აფხაზეთის საკათალიკოსოს ავტოკეფალიის აღიარებას კი არ შეეხება მიქელ ბრეკისა და სხვა წყაროების ცნობები, არამედ ტაოს ივერიას.

რადგანაც ტაო, დაახლოებით 780 წლამდე ანუ თითქმის მე-9 საუკუნემდე, ალბანეთის მსგავსად, სომხური ეკლესიის უღელქვეშ გმინავდა და იქაც, როგორც ალბანეთში, მტრულად განწყობილ იმპერიათა მიერ ეკლესიებში სომხურენოვნება იყო დანერგილი, ამ ენობრივ საკითხს ეხება კიდევ ბრეკის ცნობა.

მართლმადიდებელთა მიმართ იმჟამინდელი მტრული იმპერიები იყვნენ სასანიდური სპარსეთი (მე-6 ს.-ში) და შემდეგ, არაბული ხალიფატი. მტრული იმდენად, რომ მართლმადიდებელურ (ქალკედონურ) ბიზანტიის იმპერიასთან მათი ომების გამო, ისინი მხარს უჭერდნენ არაქალკედონურ სომხურ ეკლესიას. შესაბამისად, მათ მიერ დაპყრობილ კავკასიის ქრისტი-

ანულ რეგიონებში ცდილობდნენ სომხური ეკლესიისა და სომხური ენის გაბატონებას.

ამასვე აღნიშნავს მიქაელ ბრეკი, რომ ქართველები (ანუ ტაოს იბერები) ეკლესიებში ენობრივ შევიწროებას განიცდიდნენ, რადგანაც მათზე მოქალაქეობდა სომეხი კათალიკოსი, ამის შეტყობის შემდეგ სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად ქართველებს (ანუ ტაოს იბერებს) ანტიოქიის პატრიარქმა დაუნიშნა ქართველი კათალიკოსი (იქვე აკურთხა) და გაათავისუფლა მათი ეკლესიები სომხური ენის განვრცობისაგან (აღსანიშნავია, რომ ალბანეთის ხალხმა ვერ შეძლო თავისი ეკლესიის გათავისუფლება სომხურენოვნობიდან, ამიტომაც ალბანეთში მე-7 საუკუნიდან საეკლესიო ენა იყო არა ალბანური, არამედ სომხური, ის რაც ვერ შეძლეს ალბანელებმა, შეძლეს ტაოს იბერებმა).

მიქაელ ბრეკი წერს – როდესაც იბერიიდან სასულიერო პირთა დელეგაცია ზღვით გაემგზავრა ანტიოქიაში, წარდგნენ 104-ე ანტიოქიელ პატრიარქთან –

– „როცა მასთან მივიდნენ ქართველები, რათა მიეღოთ ხელდასხმა ძველი წესის შესაბამისად, მაგრამ მან გაიგო, რომ ისინი განიცდიან გაჭირვებას და დიდი ზარალი აქვთ გაბატონებული ენისაგან (ენებისაგან). მოიწვია მღვდელმთავრების კრება და მართლმადიდებელი დოგმატიზმის უარყოფელი სომეხი კათალიკოსის მაგიერ ხელი დაასხა მათთვის სხვა კათალიკოსს. დაადგინა, რომ ის დამოუკიდებელი ყოფილიყო, მაგრამ ლოცვის დროს ანტიოქიელი პატრიარქი მოეხსენებინათ“ (Брейк М. Список Антиохийских Патриархов. Труды Киевской духовной академии 1874. стр.416).

21

ბერძენი მეცნიერი აბანას იოანიდისი ქართველი ისტორიკოსების მიერ ისტორიის ფალსიფიკაციის შესახებ

საბჭოთა ეპოქაში უარყოფილ იქნა ქართველთა წარმოშობის შესახებ ჩვენს უძველეს ავტორთა, მათ შორის სასულიერო პირთა, მიერ გამოკვლეული და პატიოსნად გადმოცემული გმირულ-ჰეროიკული ისტორია ქართველი ერისა, იგულისხმება ქართლის ცხოვრება, მართალია, მისი შესავალი, სულ ორიოდ ფურცელი გარკვეულ ეტაპზეა დამატებული არმენიზებული რედაქტორის მიერ, მაგრამ უმთავრესი და ძირითადი ნაწილი ქართლის ცხოვრებისა, ასევე მოქცევაი ქართლისაისა გადმოგვცემს ჩვენი ერისა და წინაპრების წარსულს უძველესი ხანიდან.

წითელი ხაზივით გასდევს მთელ ამ მშვენიერ თხზულებას დიდებული თხრობა იმისა, რომ ქართველი ხალხის ერთობა უკვე მტკიცედ იყო ჩამოყალიბებული ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე, ამიტომაც ფარნავაზის დროს ჩვენმა ერმა გამთლიანებულმა ერთი ენით, მნიგნობრობით და სარწმუნოებით შექმნა ერთიანი სახელმწიფო გადაჭიმული შავი ზღვიდან და მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე ალბანეთამდე და სომხეთამდე.

ამ ერთიან სახელმწიფოს ქართლის სამეფო ერქვა და ის აერთიანებდა ქვეყნის ორივე ნაწილს, როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს. ამ სახელმწიფოს ხალხს, როგორც ითქვა, აერთიანებდა ერთი ენა, ერთიანი თვითშეგნება, ერთიანი სარწმუნოება და კულტურა, ერთიანი სახელმწიფო სტრუქტურები.

ასეთია მტკიცება ძველი ქართველი მემკვიდრეებისა. ახალ დროში, მე-20 საუკუნეში, ეს ძველი ისტორია უარყოფილ იქნა და ის ჩაანაცვლა მე-20 საუკუნის საისტორიო შენათხზმა, რომ დასავლეთ საქართველო სხვა კულტურისა და სახელმწიფოებრიობისა იყო წარსულში, ხოლო აღმოსავლეთი სხვა და ისინი მხოლოდ IX- XI საუკუნეებში გაერთიანდნენ.

ახალმა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ დასავლეთ საქართველოს ისტორია დაუკავშირა ბერძნულ მითოლოგიაში სახელგანთქმულ კოლხეთს, თუმცა ამ ტერმინს ძველი ისტორიოგრაფია არც კი იცნობს.

ახალ ქართულ ამ საისტორიო მტკიცებას აკრიტიკებს ბერძენი მეცნიერი, გულისტკივილით მიიჩნევს ბერძნული კულტურის, მისი წარსულის, მითოლოგიისა და გმირების მიტაცებად და წერს –

**Фальсификация истории и мифологии в Грузии:
Грузинизация сюжетных линий, отражающихся в древнегреческой
мифологии 10.11.2017 12:46**

https://rua.gr/greece/history/25720-gruzinskaya-falsifikatsiya-prisvoenie-istorii-grecheskogo-naslediya-vostochnogo-berega-chernogo-morya.html#google_vignette

В Грузии, на протяжении постсоветских лет и по сей день наблюдается всплеск фальсификации истории.

В среде грузинских авторов, занимающихся фальсификацией истории не принято указывать на первоисточник, а иногда наоборот, указывать источник и изменять смысл текста, предоставляя в качестве неопровержимой истины тексты, которых в оригинале не существует.

Этот юродивый миф получил довольно широкое распространение в среде грузинского общества: как в академических кругах, так и у частных лиц, что вообще ни в какие рамки не лезет.

Поступок грузинских ученых и частных лиц – выдвигать такие абсурдные теории, объясняется не только отсутствием знаний о древнегреческой мифологии, но и стремлением сознательного присвоения древнегреческого литературного памятника и удревить свою мифологию.

Грузинские историки игнорируют очень важное значение для исследования Черноморского побережья Кавказа, греческие поселения и основание городов-государств и сильное влияние греческой культуры и мифологии на все побережье. И пытаются своей юродивостью фальсифицировать и представить древнегреческую культуру в качестве колхидской.

Превращая героев греческой мифологии в колхов, здесь грузинские фальсификаторы стремятся тщательно «огрузинить» древнегреческие мифы, представляя колхов как древних предков нынешних грузин или мингрел.

Грузинские авторы целенаправленно игнорируют научные труды античных авторов, фальсифицируя античную историю, превращая колхов, то ли в «грузин», то ли в «мингрелы», то ли в «лазы».

Здесь, мы имеем дело уже с двойной фальсификацией на государственном уровне.

Первое: в мифе среди главных героев нет колхов, а есть герои древнегреческой мифологии, колхов всего лишь упоминает Пиндар как темнокожих воинов царя Ээта.

Второе: темнокожие египетские колонисты – колхи, не являются прямыми предками современных «грузин», «мегрел» и «лазов».

Об египетском, темнокожем происхождении колонистов – колхов, подтверждают известные древнегреческие и римские авторы: Пиндар – лирический поэт древней Греции (Πίνδαρος; V век до н. э); Геродот Галикарнасский – отец истории (Ηρόδοτος Ἀλικαρνασσεύς; V век до н. э); Диодор Сицилийский – древнегреческий историк (Διόδωρος Σικελιώτης; I век до н. э.); Аммиан Марцеллин – древнеримский историк (Ammianus Marcellinus; IV веке н. э.);

Официальная грузинская историография утверждает, что племена колхов сыграла значительную роль в формировании грузинской нации, что не соответствует действительности.

Научные исследования древнегреческих и римских авторов подтверждают на 100 %, что **колхи и грузиноязычные племена – разные этнические группы.**

(ამ შემთხვევაში შეიძლება არ დავეთანხმოთ იოანიდისს, რადგანაც ტაციტუსი ამბობს – იბერები კოლხებში ჩამოყალიბდნენ თესალიელებისაგან არგონავტების ეპოქაში).

Если племена колхов сыграла бы значительную роль в формировании грузиноязычных народов, то соответствие представители современных грузинских народов, это мингрелы, лазы и картвелы, должны также выглядеть, как и 2000-2500 лет тому назад **колхи; темнокожие с кучерявыми волосами.**

Колхидский (египетский) язык входил в группу семито-хамитской языковой семьи, а языки грузиноязычных народов входят в кавказскую или иберийско-кавказскую семью.

Двойная фальсификация, конечно же является государственным заказом. «Превращение» египетских колонистов – колхов, то ли в «грузин», то ли в «мингрелы», то ли в «лазы» – явление ненаучного подхода к изучению истории, вернее, это фальсификация античной истории грузинскими историками.

Присвоение героев греческой мифологии, их грузинизация – это целенаправленное осквернение греческой мифологии (религии), это неуважение к древнегреческой культуре. Такое вызывает отвращение, это можно назвать наглым присвоением чужой истории и культуры. Присвоение древнегреческих мифов, переписывание и фальсификация истории, с целью выглядеть исторически более древними в регионе, конечно очень подло. Это свойственно народам и племенам, чувствующими себя ущемленным. Автор: Атанас Иоаннидис, историк – Copyright © 2014 – 2019 Megagroup.ru

Источник: https://grekobook.ru/vse-o-gretsii/article_post/falsifikatsiya-istorii-i-mifologii

© grekobook

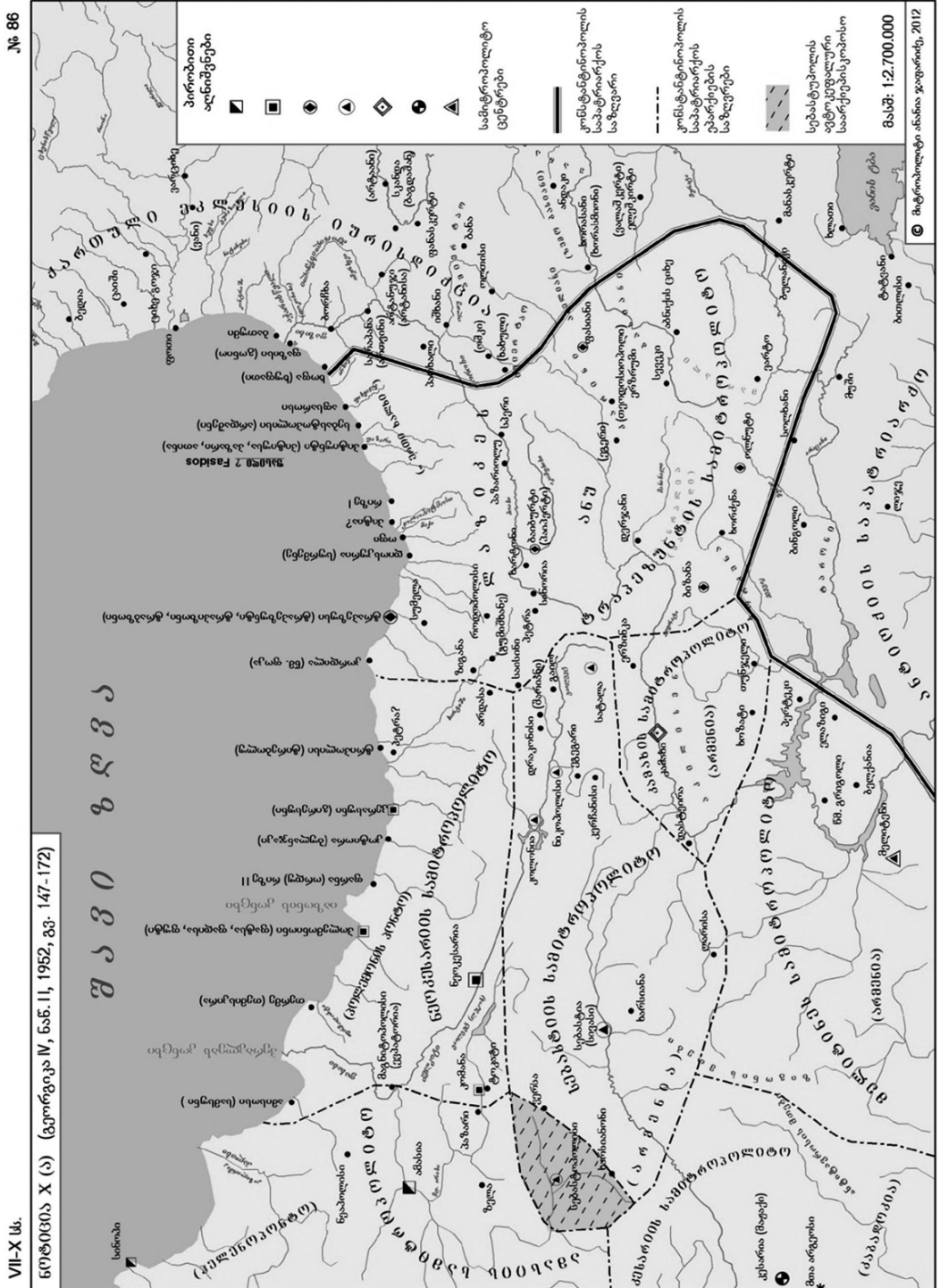
https://rua.gr/greece/history/25720-gruzinskaya-falsifikatsiya-prisvoenie-istorii-grecheskogo-naslediya-vostochnogo-berega-chernogo-morya.html#google_vignette

დასკვნა

ძნელია დავეთანხმო ამ ბერძენ მეცნიერს, რადგანაც ტაციტუსი ქართველებს (იბერებს) პირდაპირ აკავშირებდა თესალიელებთან და არგონავტებთან, სტრაბონი კი ვთქვათ, აქეელებს დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებად სახავდა და სხვა.

ამიტომაც შეიძლება გამოითქვას მოასაზრება ატანას იოანიდისის ნაშრომთან დაკავშირებით –

ტაციტუსის ცნობა არგონავტების ეპოქის კოლხეთში იბერების თესალიელებისაგან წარმოშობის შესახებ ეწინააღმდეგება ამ ბერძენი მეცნიერის მტკიცებებს.



#2

STRABO ABOUT COLCHIS

Mitropolitan Anania Japaridze

Georgian Technical University

ABSTRACT: In the represented work there are considered results of the scientific researches about the location of Colchis. These researches were conducted based on the works of the famous Greek historian Strabo and the number of other scientists T. Kaukhchishvili, P. Ingorokva and others. In the article there are discussed in details considerations of these scientists about location of Colchis and based on this is proved that Colchis was situated to the south-west of Iberia.

KEY WORDS: Colchis; Strabo; Dioscuri; Phasis; Sarapana; Armenia

1. Colchis is located to the south-west of Iberia

In his book „Strabo’s Geography“ (1957) T. Kaukhchishvili wrote: „According to Strabo, Colchis was located not along Iberia-Albania, but more to the south – along the Armenia: „And to the south of the Hyrcanian Sea, in part, and of the whole of the isthmus between this sea and the Pontus lie the greater part of Armenia, Colchis, the whole of Cappadocia up to the Euxine and to the Tibaranian tribes (Strabo II.5.31)“.

Strabo recurred different times to the above consideration about the location of Colchis. T. Kaukhchishvili wrote (p.21): „It is important to notice, that Iberians and Albanians are considered to reside above the Colchis – „the peoples who are situated above Colchis, both Albanians and Iberians“ (Strabo VI, 4, 2)“.

It appears from this that Colchis was located to the south (south-west) of Iberia, and according to Strabo, it involved the Trapezus region to the Chorokhy Gorge direction.

The reason, why Strabo insisted on the closeness of the location of Armenia to the head of the river Phasis, is his belief that river Phasis is the same with the river Chorokhy. Only in this case Colchis might appear to be located the south-west of Iberia, and Iberia, in its turn, „above“ Colchis.

T. Kaukhchishvili recurred to this issue and wrote:

“In the secondary references of Strabo, Colchis was considered to be located to the east of Cappadocia, on the same line with Armenia, and Iberia and Albania are placed more to the north-eastern side“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p. 283).

It is clear from the above reference of Strabo that Colchis was located not „along Iberia“, i.e. in the west Georgia, but „along Armenia“, in the Trabzon -Chorokhy region, i.e. in the south-west part of the historic Georgia. As long as Strabo mentioned Colchis in relation with Cappadocia, it seems that one part of it was located below Trabzon.

2. Colchis shore

According to Strabo’s references, „a shore of Colchis was spread from Pityus to Trabzon (T. Kaukhchishvili, Strabo’s Geography, 1957, p. 283).

The location of Pityus is a controversial point. In particular, N. Adontsi and P. Ingorokva thought that Pityus (Pitia) was located at Off, near Rise. According to other considerations, the Abkhazian Bichvinta is assumed under it. From the consideration that Colchis is located along Armenia, it follows that Strabo's Pityus must be in Off-Rise region.

3. Armenia is along Colchis

It is evident from the Strabo's secondary references that there was Armenia located to the east of Colchis and not Iberia. For example, after Colchis, Jason invaded Armenia and Medes. Why? Because the immediate neighbor of Colchis was Armenia, and Medes next to it. That's why Strabo wrote: „The old people didn't sail, instead, they move along the beach like Jason, who left a ship on his way back from Colchis and invaded Armenia and Medes from the land“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p. 283).

4. Iberians settled down at Araxes, above Colchis

From the Strabo point of view, Iberians came to Caucasus from „Western Iberia“, that is Spain and they settled down not around Colchis, but at Araxes, above Colchis. „Part of Western Iberians settled down in the regions above Pontus and Colchis (According Apolidor statement, Iberians border Armenia with Araxes, Mtkari and Mosk mountains). Part of Egyptians settled down in Ethiopia and Colchis“. (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957). Therefore, Iberians were located above Colchis, to the direction of the river Araxes. From this follows, that Strabo didn't consider Colchis as western Georgia, because a river Araxes is not „above“ the western Georgia!

5. Colchis is located near Samsun

Strabo writes elsewhere: „and from Amisus, if you bear towards the equinoctial sunrise, you come first to Colchis“ (Strabo II, 1, 3). Therefore, Colchis is to the east of Amisus. The current name of Amisus is Samsun – „Amisus, a city in Pontus, current Samsun“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p. 270). Therefore, Colchis is near Samsun, i.e. to the Trabzon direction.

6. Armenia and Colchis are situated in line

While speaking about Iberia Strabo frequently mentions tribes living in the littoral zone of the Georgia – Achaeans, Zygiens, and Heniochians and etc (Strabo, II, 5, 31). But he always specifies that Armenia is located along Colchis. For example, he wrote: „between the Hyrcanian Sea and the Pontus lie the greater part of Armenia, Colchis, the whole of Cappadocia up to the Euxine and to the Tibaric tribes“ (Strabo II, 5, 31).

Of course, Strabo knew very well what he wrote. For example, the same place he indicates about the geographical „parallels“ – „and, according to Eratosthenes, this parallel runs through Caria“ (Strabo II, 5, 39), or „and a little north of it lies the parallel through Lysimachia“ (Strabo II, 5, 40).

7. Albanians and Iberians, who are residing above the Colchis

Along the Iberians (to the west) reside Heniochians, Soanes and other tribes; and Armenians reside along Colchis (to the east). Therefore, in Colchis the Georgian tribes were living beside Cappadocians and Armenians.

Strabo recurred to the issue of Iberian residence and wrote: „As for the Armenians, and the peoples who are situated above Colchis, both Albanians and Iberians, they require the presence only of men to lead them, and are excellent subjects“ (Strabo VI, 4, 2). Therefore, we can assert that Strabo considered as Colchis not western Georgia, but a territory located to the south-west of Iberia, because it was „above“ it.

8. Colchis is located near Trabzon

In another place Strabo wrote, that Colchis was located near Trabzon. He wrote: „In the mountainous district of the Taurians is also the mountain Trapezus, which has the same name as the city in the neighborhood of Tiberania and Colchis.“ (Strabo VII, 4, 3).

9. Islands along the Colchis shore

It is known, that there are no islands at the west Georgian shore. But, according Strabo, there were islands along the Colchis shore, which were known as if Media killed her brother there – „There are islands along the whole of the aforesaid seaboard: first, the Apsyrtydes,¹ where Medeia is said to have killed her brother Apsyrtyus who was pursuing her“ (Strabo VII, 5, 5).

10. Jason's invasion in Armenia

To Strabo's opinion, Jason invaded Armenia as well. He wrote: „To this the expedition of Jason and the Jasonian monuments bear witness, some of which were built by the sovereigns of the country, just as the temple of Jason at Abdera was built by Parmenion“ (Strabo XI, XIV, 12). These churches in Armenia were built in honor of Jason and his fellow travelers.

In general, to Strabo's point of view, Armenians establish after the Jason's invasion. He wrote: „There is an ancient story of the Armenian race to this effect: that Armenus of Armenium, a Thessalian city, which lies between Pherae and Larisa on Lake Boebe, as I have already said, accompanied Jason into Armenia; and Cyrsilus the Pharsalian and Medius the Larisaean, who accompanied Alexander, say that Armenia was named after him, and that, of the followers of Armenus, some took up their abode in Acilisene, which in earlier times was subject to the Sopheni, whereas others took up their abode in Syspiritis, as far as Calachene and Adiabene, outside the Armenian mountains. They also say that the clothing of the Armenians is Thessalian, for example, the long tunics, which in tragedies are called Thessalian and are girded round the breast; and also the cloaks that are fastened on with clasps, another way in which the tragedians imitated the Thessalians, for the tragedians had to have some alien decoration of this kind; and since the Thessalians in particular wore long robes, probably because they of all the Greeks lived in the most northerly and coldest region (Strabo XI, 14, 12)“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p. 194).

11. Medes – descendants of Media

In Strabo's opinion, Armenians and Medes are descendants of Media and Jason. In general Strabo admits, that Media was not genetically Colehian, instead he thought that she was Tesalinian, just like Jason. Strabo considered Tesalinians to be the same with Elininans. He wrote: „and therefore, from all this, it is supposed that both the Medes and the Armenians are in a way kinsmen to the Thessalians and the descendants of Jason and Medeia“ (Strabo XI, XIV, 14).

12. Georgians in the Iberia, conquered by Armenians

In general, due to the political situation, Strabo couldn't distinguish between Armenians and some Georgian tribes. It seems that he considers Tibarenians and Chaldaei (Chans) as residents of Armenia. Although, he stressed out again the theory about Egyptians settled down in Colchis.

What might be the same between Chaldaei (Chans) and Egyptians, or Armenian and Tibarenians 2000 years ago? It is evident that in that time the Qartvelian languages were much less differentiated and Chaldaei (and Tibarenians) had more lingual closeness with Iberians. Despite of this evident fact, Strabo believes that Iberians, which were located at the Araxes, were Armenians. This was stipulated by the fact that the Iberians were under the political-cultural influence of Armenia, after Armenia seized their territory.

13. Jason by Araxes

According to Strabo's references, in Armenia Jason gave a new bed to the river Araxes and saved large lowland from the permanent flood: „And it is said that in ancient times the Araxes in Armenia, after descending from the mountains, spread out and formed a sea in the plains below, since it had no outlet, but that Jason, ..., made the cleft through which the water now precipitates itself into the Caspian Sea, and that in consequence of this the Araxene Plain, through which the river flows to its precipitate descent, was relieved of the sea. (Strabo XI, 14, 13)“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p. 194).

14. Phasis – „is a river of Armenia“

Strabo believed that rivers Phasis and Lycus were Armenian. That's why he wrote: „There are several rivers in the country, but the best known are the Phasis and the Lycus (Strabo XI, 14, 7)“ (the same, p. 190).

Phasis was considered as Armenian river by Strabo (Strabo XI, XIV, 7). From this reference it is clear, that for Strabo Phasis doesn't belong to west Georgia. Otherwise, the west Georgia would be the part of Armenia, that is evident misunderstanding. The reason why Strabo believed that Phasis and Lycus are Armenian rivers was the fact that Chorokhy is assumed to be under Phasis. That's why Strabo repeats several times: „Through it flows the Phasis, a large river having its sources in Armenia“ (Strabo XI, II, 17).

These references of Strabo should be explained as following: It is evident, that a lot of geographic points and rivers of south and south-west Georgia felt within Armenia's jurisdiction after they took away from Iberia big regions (according to Strabo references) – slopes of Paryadres, Khordzene and Gogarena. Therefore, as it was said above, according Strabo's references the south-west Georgian river Phasis (i.e. Chorokhy) flowed within Armenia and, consequently, its head was also there (Strabo XI, II, 17).

15. Trabzon, Pharnacia, Lesser Armenia, Scydises, Mosk mountains located above Colchis, Paryadres, Themiscyra, Sidene, Ephesuso, Smirna, Cyme and Mirna – are in the same region

All the other references of Strabo become clearer if we consider as Colchis a territory between Trabzon and Chorokhi. For example, Strabo wrote: „Above Trapezus and

Pharnacia are situated Tibareni, Chaldasi, Sanni, (who were formerly called Macrones,) and the Lesser Armenia; and the Appaitae, in earlier times called the Cercitae, are fairly close to these regions. Two mountains cross the country of these people, not only the Scydises, a very rugged mountain, which joins the Moschian Mountains above Colchis (its heights are occupied by the Heptacomitae), but also the Paryadres, which extends from the region of Sidene and Themiscyra to Lesser Armenia and forms the eastern side of Pontus. Now all these peoples who live in the mountains are utterly savage, but the Heptacomitae are worse than the rest...In former times they were called as Moschic... The Chaldaei of today were in ancient times named Chalybes; and it is just opposite their territory that Pharnacia is situated... Upon the whole, the seaboard in this region is extremely narrow, for the mountains, full of mines and forests... the people were in earlier times called „Alybes“ instead of „Chalybes“... Homer calls them Halizoni, mentioning them next the after Paphlagonians in his Catalogue. .. Some change the text and make it read „Alazones,“ others „Amazones,“ ... And there are certain cities, it is said, which got their names from the Amazons, I mean Ephesus, Smyrna, Cyme, and Myrina“ (Strabo XII, 3, 18-21).

Therefore, in the Moschic mountains, that is to the direction of the modern Erzurum above Trabzon (i.e. Colchis), Chaldeans, Tibarans, Sanni (Macrones), Apaitis (Cercetae) and Moschic were located. The shore in front of this mountain system is very narrow. From this it is clear that they are not talking about the west Georgia. According to the researches of N. Khazaradze, Moschic mountains were located not in Imereti, but to the Erzurum direction.

16. Tibarans, Sanni (Macrones), Apaitis (Cercetae), Heptacomitae (Moschic) and Chaldaei (Chalybes)

Strabo mentioned the same in another place – „Above the region of Pharnacia and Trapezus are the Tibareni and the Chaldaei, whose country extends to Lesser Armenia. This country is fairly fertile. Lesser Armenia, like Sophene, was always in the possession of potentates, who at times were friendly to the other Armenians and at times minded their own affairs. They held as subjects the Chaldaei and the Tibareni, and therefore their empire extended to Trapezus and Pharnacia“ (Strabo XII, 3, 28).

Therefore, near Trabzon and Pharnacia Colchis tribes – Tibareni and Chaldaei – were situated. They are bordered with Lesser Armenia, but are under Armenian jurisdiction, because the jurisdiction of Armenia is spread till Trabzon and Pharnacia – according to Strabo references (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, p. 212).

17. Mithridates Eupator

Mithridates Eupator took authority under Colchis away from Armenians and „he established himself as master, not only of Colchis, but also of all these places“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, p. 212). Under „all those“ are assumed Chaldaei and all other tribes, mentioned above.

The town Pharnacia was situated in Pontus, near Trabzon. „Colchis and all those“ were given to Mithridates by Antipater, the son of Sisis, a king of Lesser Armenia, according to Latishev (the same, p. 235). Here are described the most notable of these strongholds of Colchis, for example, „Sinoria; Sinoria was close to the borders of Greater Armenia“ (the same, p.212). In general, these are slopes of Paryadres – I think and it is evident – it is Pontus mountains and not of west Georgia. „Mithridates fled for

refuge into these farthestmost parts of the kingdom of Pontus, when Pompey invaded the country, and having seized a well-watered mountain near Dasteira in Acilisene (nearby was also the Euphrates, which separates Acilisene from Lesser Armenia), he stayed there until he was besieged and forced to flee across the mountains into Colchis and from there to the Bosphorus. Near this place, in Lesser Armenia, Pompey built a city, Nicopolis“ (the same, p.213).

18. Pythodoris – a widow of Polemon and Archeläus

“Tibareni and Chaldaei, extending as far as Colchis, and Pharnacia and Trapezus are ruled by Pythodoris“ (Strabo XII, 3,29) – a daughter of Pythodorus of Tralles, a wise woman, who received a throne from her husband Polemon. Her son was established as king of Greater Armenia of Greater Armenia. Afterwards she married the ruler of Lesser Armenia Archeläus and became a widow. According to Strabo, she dominated over the territories near Themiscyra and Paryadres and the Kabeira near Amis, where the palace of Mithridates was located. Therefore, here is said nothing about the west Georgia. A discussion is about historical south-west Georgia from Tibaren to Trabzon, i.e. Colchis.

Why are these references of Strabo important for us? Because all of this concerns the jurisdiction of Georgian Church in west Georgia; and, the reliability of „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles) as a historical source.

19. The reliability of „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles) is strengthened by Strabo’s references

The reliability of „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles) as a historical source about west Georgia, is completely neglected by the present historiography. In spite of the fact, that according Georgian Chronicles, west Georgia belonged to the Georgian Kingdom from the period of Azon-Pharnavaz, it is strongly considered that Pharnavaz was the king of only the east Georgia. All the more is disregarded the authority of the subsequent Kings over the west Georgia. As a result, there were composed a completely new story about the existence of the Colchis kingdom in the west Georgia. This new story was mainly based on the references of the Strabo and Prokophi Kesarian. In fact, if interpret these sources properly, we will see that the west Georgia is one country; and the Colchis-Lazika – described by Strabo and Prokophi Kesarian – absolutely another. One of them was situated along Iberia to the west, and another – to the south-west.

To the east of Colchis there was located Armenia and not Iberia. The consideration that river Phasis, described by Strabo, was river Rioni was accepted under compulsion. In fact, almost always Strabo mentioned Phasis together with Armenia, because its head (i.e. the head of Phasis and not Rioni) was conquered with Armenians in Strabo’s time.

20. The head of Phasis is in Armenia

In Armenia „There are several rivers in the country, but the best known are the Phasis and the Lycus (Strabo XI, 14, 7)“. „Through it flows the Phasis, a large river having its sources in Armenia (Strabo XI, 2,17)“ (the same, p.123).

The head of Phasis is in Armenia – „Through it flows the Phasis, a large river having its sources in Armenia and receiving the waters of the Glaucus and the Hippius, which issue from the neighboring mountains (Strabo XI, 2,17)“ „ (the same, p.123). This is a sentence of Strabo, and from this follows, that not only Phasis flows out from the Armenian mountains, but Glaucus and Hippius as well.

21. Is a head of Tskenistskali in Armenia as well?

The head of Phasis is in Armenia – „Through it flows the Phasis, a large river having its sources in Armenia and receiving the waters of the Glaucus and the Hippius, which issue from the neighboring mountains (Strabo XI, 2,17)“ „ (the same, p.123).

According to the widespread consideration Glaucus is a river Kvirila (the same, p.275), and Hippius is a river Tskenistskali (the same, p.301). If this is true, that is if the heads of Glaucus and Hippius are nearby the Armenian mountains, then we should look for the heads of Kvirila and Tskenistskali in Armenian mountains as well. But it seems, that Glaucus and Hippius are the tributaries of Phasis (i.e. Chorokhy), and their heads are in Sper-Arsiani mountains, which were nearby the Armenia indeed, because it was conquered by Iberia in that time.

22. Sarapana and Shorapani are not the same

In his narrative Strabo didn't mention the word „Shrapani“, but he wrote about Sarapana. Georgian interpreters translate „Sarapana“ as „Shorapano“.

“It is navigated as far as Sarapana, a fortress capable of admitting the population even of a city (Strabo XI, 2, 17)“ (the same, p. 123). According G. Grigolia research, Shorapani, i.e. Sarapana is a Persian word and means a shelter for travelers. It can be fortress, a town, or a settlement on the central road, equipped with the places for rest and store houses. There were a lot of Sarapanas like this along the international road, separated with „one day walk“ distance, in every 20-30 kms.

In general, even if Sarapana in Georgian language is pronounced as Shorapani, we shouldn't identify it with the Shorapani near Zestaphoni. As we said above, there might be a lot of such places there. One of such Sarapanas was on Phasis (Chorokhy) in Strabo time, and by Prokophy Kesariely's time Sarapana was in the high mountains of Arsiani, on the road connected Arnatuji-Artaani-Dvini.

Is it possible to sail up from Photi to Shorapani of Zestaphoni now? Or, was it possible in that time? I think, it was impossible at least for the reason, that they are separated with the long distance. Besides, Shorapani is on the shore of Dzirula and not Kvirila. Dzirula is very thin there and moves very slowly towards Kvirila. In general, Kviria is very slow till Kutaisi and doesn't look like very fast Phasis, described in the old writers' narrative.

23. 120 bridges, put across very fast and noisy rivers

According Strabo, the river Phaisi is very quick and noisy near Sarapana:

“the Phasis, which has been made passable by one hundred and twenty bridges because of the windings of its course, flows down into Colchis with rough and violent stream“ (Strabo XI, 3, 4). There are not found the remains of any of the bridges described by Strabo near Shorapani, but the gorge of Chorokhy is full of the remains of the oldest arched bridges. It is evident from this that Strabo's Phasis is a river Chorokhy; and one of the Sarapanas, i.e. the shelter of the travelers, was located at its shore.

24. Phasis was a river for sail

“It was possible to sail up to Phasis till Shorapani“ (T. Kaukhchishvili, Strabo's Geography, p.123) . In our mind, this reference concerns to Chorokhy. The sailing was developed here since oldest days and a lot of researchers, E. Veidenbaum, G. Kazbegi

and Baqradze in particular, described it in their works. According to Baqradze's references: „200 passenger and cargo boats were sailing up and down Chorokhy from Batumi till Artvin“. Therefore, in our mind, Strabo's Sarapana was one of the riverside settlements, and there are a lot of oldest bridges there. And what about Shorapani near Zestaphoni and the river Dzirula, it is impossible to sail there, because this river is a small and slow stream in fact, and Kvirila is not a river for sail as well. In general, local inhabitants are not familiar with sailing at all.

25. The way of four days

“It is a way of four days by araba from Sarapani to Mtkvari „(the same, p.123).

As it was mentioned above, in general, one-day way was equivalent to 20-30 km, and to the less in the mountain regions. Therefore, a distance from Sarapana to Mtkvari was approximately 60-80 km.

In former times an araba road was very rare and important. By the Konstantin Porphirogeneti's time Artanuji was located on the road like this. It was an international road connecting Persia and Dvin with Black Sea, through Chorokhy gorge. Probably Strabo assumed one of the segments of this road, from Chorokhy to Mtkvari.

In other words, here is assumed an Artvin-Artanuji-Artaani araba road, which functioned in the Vakhtang Gorgasali time, and even Saint Apostles and others used it. That is, from Artvin to Mtkvari there was a distance of 4 day walking.

26. A town at the Phasis outfall

There was a town at the Phasis outfall „surrounded with a river, lake and sea“ (the same, p.123).

Photi is surrounded with a river, lake and sea indeed, that's why it is considered as Phasis, but not only Photi had a geographical location like that.

According to E. Veidenbaum description, there were big lakes to the left of Chorokhy outfall. Therefore, a river, lakes and sea had been gathered together on this place as well.

Nowadays there is one big and several smaller lakes to the left of Chorokhy outfall. It is possible, that the ancient town Phasis was located here. Probably, here is assumed one of the points near Gonio, exactly at the outfall.

It should be noticed that, according to the local residents, in front of Gonio flowed one of the biggest branches of Chorokhy; which was cut. Maybe in the future archeologists will discover remains of the town on this place.

Strabo describes this story in the chapter, where he discusses „Lesser Armenia“. In Strabo time Lesser Armenia was ruled by Archeläus. The famous saying of Strabo that the town Phasis was surrounded by sea, river and lake corresponds not only to Photi area, but also to the confluence of the river Chorokhy and sea. On this place, that is, at the confluence of the Chorokhy and sea, there was a lake of considerable size in the XIX century (according to E. Veidenbaum references). This lake is there nowadays as well (according to local touristic maps). Therefore, there existed lakes other than the Paliastomi Lake there, but to the left shore of the Chorokhy outfall.

27. The sailing way from Phasis

According to Strabo's references, it was a voyage of three or two days from Phasis to Amisus and Sinope. T. Kaukhchishvili wrote: „In the late additions this information was

changed to „8-9 days long“ (the same, p.123). In my opinion, the older information was more appropriate, because Phasis is more likely to be Chorokhy than Rioni, therefore, the way from Chorokhy to Amisus is shorter. „Thence people go to Amisus and Sinope by sea (a voyage of two or three days), because the shores are soft and because of the outlets of the rivers“ (Strabo XI, 3,4) – the same information is in the newest Russian translations: „Плавание отсюда до Амисса и Синопы занимает 2 или 3 дня из-за того, что земля на морских берегах топная и устьях рек болотистая“.

It is interesting that if Phasis was Photi, travel by sea would take much longer.

28. A soft shore

A Chorokhy outfall is the same with Phasis outfall, described by Strabo: „the softness of the shores“ – i.e. slough. To the direction from Chorokhy to Rise a shore is low and sandy.

29. Colchis' flax

„The country is fertile and its produce is good, except the honey, which has generally a bitter taste. It furnishes all materials for ship-building. It produces them in great plenty, and they are conveyed down by its rivers. It supplies flax, hemp, wax, and pitch, in great abundance. Its linen manufacture is celebrated, for it was exported to foreign parts“ (the same, p.124). There are beautiful forests in the Chorokhy gorge, till Artvin. Also, according to researchers' references, in the XIX century a lot of sawed wood was transported from Artvin to Batumi by the river Chorokhy. And here, i.e. Erge-Ligani gorge, was a famous production of flax in XIX century, and this flax was sold out of Ligani as well.

30. A Leucothea temple in Moschic country, above Phasis, Glaucus and Hiposi

„Above the rivers which I have mentioned in the Moschic territory is the temple of Leucothea, founded by Phrixus and his oracle, where a ram is not sacrificed. It was once rich, but was plundered in our time“ (the same, p. 124). That is, a temple is in the country of Moschic, above the mentioned rivers, but what rivers did Strabo mention here? – Phasis, Glaucus and Hippius. If Glaucus and Hippius are Kvilirila and Tskhenistkali, then we should look for the „country of Moschic“ near their heads. Is it possible that a country of Moschic was above the river Tskhenistskali? it is very unlikely. But, if we assume that Glaucus is the „Liganiskhevi“, i.e. „Imerkhevi“, and that Hippius is a river flowing nearby, then there really is a country of Meskhety – Kola-Artani – above them. There are Shavsheti and Samtkhe nearby as well, and Tao is below. The similar place indicates in his works N. Khazardze. We should look for the Leucothea temple here, and not in Imereti. The similar toponyms we can encounter in Javakhetu nowadays, this is a village „Kotelia“. Country of Moschis, i.e. Meskhs, was also the Klarjeti, i.e. Artanuji region, near the Chorokhy. In Strabo time it was under the rule of Colchis. Indeed, Strabo wrote, that a part of the Moschic country was under the rule of Colchis.

31. A Country of Moschic, divided into the 3 parts

„A country of Moschic, where a temple is located, involves three parts: one of them belongs to Colchis, another to Iberians, and the third to Armenians“ (the same, p. 125). Were „the country of Moschic“, divided among Colchians, Iberians, and Armenians, might be located? Clearly, it is a historical Meskhety from Samtskhe-Javakheti till

Tao-Basiani and Artanuj-Klarjeti. The same opinion is shared by T. Kaukhchishvili (the same, p.258). Colchis was spreading till Arsiani ridge, therefore, a part of Meskheta from Chorokhy till Arsiani was under the Colehians domination. The second part, i.e. Samtskhe-Javakheti and Kola-Artani, may be Shavsheti as well, belonged to Iberia, and the large territory from Kola included Tao-Tortum-Basiani was captured by Armenians. For this, Meskheta was divided into the three parts.

32. A border between Colchis and Iberia

Hence, a border between Colchis and Iberia passed by here, on the Arsiani ridge, later Shavshet-klarjeti. An Iberian town Phriqsopolis–Ideesa must have been situated here. P. Ingorokva thought that it was near Tao. Somewhere nearby must be Dioscuri, because Strabo reverted to it immediately after describing the division of Moschic country.

33. An Army of Soanes

The most brave and strong tribe among the Georgian tribes, Soanes, also came to Dioscuri for trading (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p. 126). „They are masters of the country around them, and occupy the heights of Caucasus above Dioscuri. They have a king, and a council of three hundred persons. They can assemble, it is said, an army of two hundred thousand men, for all their people are fighting men, but not distributed into certain orders.“

34. Gold of Soanes’

“In their country the winter torrents are said to bring down even gold, which the Barbarians collect in troughs pierced with holes, and lined with fleeces; and hence the fable of the Golden Fleece...”

35. Soanes are called Iberians as well

“Some say that they are called Iberians (the same name as the western Iberians) from the gold mines found in both countries“ (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo’s Geography, 1957, p.126).

Soanes are meant here, but what do they have in common with Iberians? Strabo wrote very clearly about this connection, but the translation is very vague. For example, an interpreter writes: „... if it is not put over Iberians the name like this“ and so forth. What does it mean „put“? The subsequent phrase is not clear as well. Therefore, as long as the Georgian version is not very clear, we used a Russian edition of Strabo, where the statement above is given very obviously: „Некоторые называют их также Иберийцами – одинокого с западными – от золотых россыпей, находящихся с обеих сторон (Strabo XI, 2, 19)“, i.e. Soanes were called Iberians also – like the name of western Iberians – because there are golden grains in both countries, brought by rivers and collected by the local population, which laid a basis for the legend of Golden Fleece.

Therefore, the name of the country of Soanes is Iberia as well, just like the name of western Iberia, because there are golden grains in both countries, brought by rivers.

Strabo wrote: „Some say that they are called Iberians“. This simple statement was translated very obscurely, that’s why this valuable information about Georgia is still not used properly.

36. Dwelling place of Soanes

Soanes is a big tribe – they have 200 000 warriors. These are all the efficient men, which might make up a third or fourth of the whole population. Therefore, the whole population of this tribe was more than a half of the million. It is evident, that such a big population couldn't reside on small territory. Where did Soanes live? They lived in the mountains above Dioscuri, over Moschic and Colchis; and in the inland of the country as well, near the mountaineer tribes. According to our research, the Dioscuri was located to the Trapezus direction, below Off-Rise. It seems that Soanes reside in the mountains above the narrow shore of Dioscuri, over Chaldeans, Tibareni, Moschic, and Colchis. The residents of the later Shavshet-Achara-Guria mountain region were known as Soanes in that time. Therefore, Soanes reside along Rioni gorge till Off-Rise (Dioscuri). It is clear that this small territory is not enough for the population of 0,5 – 0,8 mln. They were living in the today's Svaneti as well. They brought the golden grains as western Iberians did, and that's why they were called Iberians, wrote Strabo. Anyway, Iberia was the name of western Georgia as well, and such a big tribe, as Soanes was, was known as Iberians for some of the old historians. This reference of Strabo corresponds to our national source „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles). According to „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles) references, Egrisi, i.e. west Georgia after Pharnavaz, was always a part of Georgian Kingdom.

37. Jason

While speaking about Colchis, Strabo mentions Jason and Phriqse. Jason went to Armenia and Medes from Colchis (the same, p. 124).

38. Colchis was one of the parts of Pontus

As it was said above, in Strabo time Colchis was ruled by Pythodoris, who became a widow twice. In general, she was a queen of Pontus, a wife of the King of Pontus Polemon and, after his death, she married Archeläus – a king of one of the parts of Cappadocia-Armenia.

Mithridates of Pontus possessed Colchis earlier, and he sent his friend Moaphernes (Strabo's uncle) to rule there. After Mithridates overthrow, Colchis was given to Polomen, and, after his death, „his wife Pythodoris reigned over the Colehians, Trapezus, Pharnacia, and the Barbarians situated above them (Strabo XI, 2, 18)“ (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p.125). Pharnacia was a town of Pontus, near Trapezus (the same, p. 298). Near Themiscyra, above it, resided Tibareni, Chaldeans, and Sanni. It is assumed, that Parnakia was located on the Chaldean (Chalybes') territory (the same, p.298). It seems that „Soanes“ mentioned here are Chans or Soanes.

Therefore, the queen ruled over Pontus and Trapezus region, including Colchis, which was spread till Phasis (i.e. Chorokhy).

39. A tribe of Sanni beside the Chaldeans

Maybe a tribe of Sanni, located beside the Chaldeans, were Chans, or a part of Svan tribe (the dwelling place of tribes was changed dramatically during the Byzantium-Persian war and after it. This war was conducted because of Lazika first, and then because of Svaneti. In the key moment of the war Soanes draw in Persian side,

which wasn't forgiven by the eventually victorious Byzantium. This was reflected by the fact, that Soanes were forced to move to the north, and approached their today's place of residence. It seems that in the time of Maximus the Confessor they had already been moved to the north).

40. Iberia to the west Georgia

The presence of Iberia in west Georgia is confirmed by Strabo as well, but indirectly. For example, he wrote that one of the ridges of Caucasus moves along from north to south, crosses Iberia and connects to the Moschic Mountains. Strabo writes about the big Caucasus ridge – „It throws out forks towards the south, which embrace the middle of Iberia, and touch the Armenian and those called the Moschic Mountains, and besides these the mountains of Scydises, and the Paryadres.“ (Strabo, XI, II, 15).

Which ridge in Georgia goes from the north to the south and connects to the Moschis (Lesser Caucasus) mountains? It is the only ridge – the Likhy, i.e. Surami ridge. Therefore, according to Strabo references, the Surami ridge passed through Iberia and surrounded only one part of it – „middle Iberia“. It is evident, that if there was a „middle Iberia“, there must be other parts of Iberia as well, in particular – east and west parts of Iberia. If a Likhy ridge surrounds a middle Iberia, then it is a „shida qartli“, surrounded by the Surami-likhy and Saguramo-Qartli ridges indeed, which go out from Caucasus and are directed from the north to the south. If this is the case, then the west part of Iberia is the west Georgian, and the east of Iberia is Kakheti. From this follows that in Strabo's mind west Georgia was a part of Iberia. Therefore, west Georgia was a part of Mtskheta Kingdom, and Colchis was a part of Pontus Kingdom, which was located to the south-west of Iberia and its north border reached Chorokhy.

This reference of Strabo confirms facts described in „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles) and „Moqcevai Qartlisai“ (Baptizing of Georgia). Namely it confirms the fact that the west boarder of Mtskheta (Qartli) Kingdom reached the river Egristskali. In the period of the King Aderki, i.e. in Strabo time (according to „Moqcevai Qartlisai“ (Baptizing of Georgia) references, even earlier), people came from Qartli settled down in west Georgia. The river Egristskali is mentioned in this source as well. Therefore, this source also confirms that population resided on the shore of Egristskali (Egrisians) came from Qartli, and not from Colchis.

41. Colchis, lied at the foot of the Moschic Mountains

As we mentioned above, Strabo called Colchis an advanced and economically developed region populated by Georgian people, which was located in Trapezus region, and not in west Georgia. Strabo wrote: „there is Colchis, lying at the foot of the Caucasian and Moschic mountains“ (Strabo XI, II, 1). And the Moschic Mountains are the Arzrum-Arsiani Mountains.

The Moschic Mountains were a part of Paryadres – „One of which is called Paryadres, another Moschic mountains, and others by other names. The Moschic mountains comprehend the whole of Armenians as far as the Iberians and Albanians“ (Strabo, XI, XII, 4).

In the different place he writes: „The Caucasus encircles these nations, and approaches close to the Armenians, the Moschic and Colchis mountains“ (Strabo, XI, XIV, 1).

Therefore, Moschic and Armenian mountains are located in the same region and where joined with a Likhy ridge, which comes from middle Iberia and really joins the Arsiani mountain system. Is it was said earlier, Strabo wrote: Caucasus „throws out forks towards the south, which embrace the middle of Iberia, and touch the Armenian and those called the Moschic Mountains“. We must say again, that only Surami ridge goes from Caucasus north toward the south. Therefore, Strabo was talking about Surami ridge, which passed through the „middle Iberia“. To recur again, Strabo wrote: „It throws out forks towards the south, which embrace the middle of Iberia, and touch the Armenian and those called the Moschic Mountains“. Therefore, Strabo called „Shua (middle) Iberia“ the present „Shida Qartli“. Only this place is surrounded with the mountains directed from the north to the south (and Surami ridge among them, which is connected with the Moschic Mountains). One of these mountains is Surami ridge, as it was said several times before, and another might be Tianeti-Saguramo ridge, which is also directed from the north to the south. Therefore, Strabo called „Shida Qartli“ as „middle Iberia“.

42. The „Middle Qartli“ mentioned in „Qartlis Tskhverba“ (Georgian Chronicles) is the same with the Strabo's „Middle Iberia“

– „It throws out forks towards the south, which embrace the middle of Iberia, and touch the Armenian and those called the Moschic Mountains“.

Did Strabo own any source to use a term „middle of Iberia“? Perhaps there existed a region named „Middle Iberia“ in Strabo time? From this point of view, it is very interesting that this term is used in „Qartlis Tskhovreba“ (Georgian Chronicles) as well. In this source it is used as „Middle Qartli“.

In particular, there is said that – „Alexander came and conquered fortresses of middle Qartly and then fortresses of Kakheti“. Afterwards Alexander gave Egrisi under Azon's governance. The chronicler listed in details all the fortresses in middle Qartli (i.e. middle Iberia) from Moschic to Khunani. But it didn't mention fortresses in Kakheti or Egrisi. Probably chronicler didn't mention them because of the fact that, just like Strabo, it considers as the main part of Qartli only its „middle“ part, and not other parts of Qartly – Kakheti and Egrisi. That's how the following reference of Strabo should be interpreted: according to Strabo – this ridge (i.e. Surami ridge) passed through „middle Iberia“, which means that in Strabo's opinion, west Georgia was a part of Iberia.

Word-in-word this source says – Alexander reinforced, came and „founded these strong fortresses of middle-Qartli (Tsunda, Khertvisi,..., Tukharisi,..., Urbnisi,..., Kaspi, Uplistsikhe, ..., Sarkine,..., Rustavi and main Fortress Samshvilde and ... Sunani) and towns of Kakheti“ (Qartlis Tskhovreba, 1955, p.18). Azon „conquered Egrisi with Qartli as well“ (Qartlis Tskhovreba (Georgian Chronicles), I, p.19).

The Strabo's „Middle Iberia“ should be the same with the „Middle Qartli“ in „Qartlis Tskhverba“ (Georgian Chronicles).

43. Georgian tribes at the shore

In general, Strabo distinguishes among the shores of west Georgia and Colchis. He lists tribes from the town Bata, (which in some modern scientists opinion, is the same with Novorossiysk (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p.274)),

in the following order – Cercetae, Achaeans and Heniochians. The chroniclers of Mithridates's wars listed those tribes in this order – Achaeans, Zygians, Heniochians, Cercetae again, Moschic, Colehians; then, above them – Phtheirophagi, Soanes and other smaller tribes (the same, p.120).

44. Colehians resided in south as well

From the list given above it is evident, that Colchis was one of the tribes and its population resided in the most south, below all the tribes. Therefore, Colchis is in south, and where in particular, it is described by Strabo in very details, given in distances – In Strabo opinion, from the river Phasis till Bosphorus is a distance of 4000 stadia (Mithridates covered this way from Phasis to Bosphorus). If we assume, that, as it is considered, one stadium is equivalent of 178 meters, then there is a shore of 712 kilometers from Phasis to Bosphorus. Approximately 482 kilometers from this shore was taken by the Georgian tribes, listed above.

In particular „Next to Bata there is the coast of the Cercetae, which has places of shelter for vessels, and villages along an extent of about 850 stadia; then at 500 stadia more the coast of the Achaei, then that of the Heniochi, at 1000 stadia, then the Great Pityus, from which to Dioscurias are 360 stadia (Strabo, XI, 2, 14)“ (T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p.120).

Therefore, a tribe of Cercetae took a shore of 151 kilometers long (850 stadia) from Bata (i.e. from approximately today's Novorossiysk). Achaei took 89 kilometers of the shore (500 stadia), Heniochi took 178 kilometers (1000 stadia) of the shore, the subsequent was large tribe Pityus, and from the Pityus to Dioscuri there was a distance of 64 kilometers (360 stadia). In total, these tribes occupied 482 kilometers of the shore.

In fact, the length of the Black sea shore of historical Georgia was the same. In particular, according to the search system „Google – Planet the Earth“, a distance by land from Novorossiysk till Khopa (former Khupata) is approximately 460 kilometers. The references of Strabo are convincing.

45. Pityus is near the Off-Rise

If we convert those kilometers to the modern reality, then it turns out that a „big Pityus“ of Strabo is not Bichvinta of Abkhazia, but it is a Ptiusa- Pityus near the Off-Rise. Exactly the same place was indicated as a Pityus location by N. Adontsi and P. Ingorokva. Therefore, 482 kilometers mentioned above is a distance from Bata-Novorossiysk till Pityus near the Off-Rise, and not till Bichvinta in Abkhazia. From here started Colchis, that is, a dwelling place of Colehians people.

46. A Cercetae shore

„Next to Bata there is the coast of the Cercetae, which has places of shelter for vessels, and villages along an extent of about 850 stadia (Strabo XI, 2, 14)“

According to both sources of Strabo (one of them is Arthemidor, and another is narrative of Mithridates's chroniclers), a big section of the Black Sea shore from Bata-Novorossiysk – 151 kilometers (850 stadia) – was taken by the Cercetae tribe (approximately till modern Sokhumi-Ochamchire). Our historians etiologically related a tribe of Cercetae to Cherquezians (Adige-Cherquezians first appeared on the shore of the Black Sea and in the North Caucasus in general after the Tamerlane's campaign.

He resettled here tribes from the Steppes). The word „Cherqez“ is considered to be Turkish.

According the etiology the word „Cercetae“ is very close to the word „Gerget“. Gerg, i.e. Georg – is a Georgian ethnic name. About the existence of „Georg“ tribes in the north Caucasus wrote other ancient authors as well. „Cercetae“ is the same with „Georget“.

Cercetae – must be one of the regional names of the Georg tribe of Georgians. Especially since Cercetae – Cercitae lived near the Chaldea-Chaneti as well.

47. An Achaei shore

“...then at 500 stadia more the coast of the Achaei (Strabo XI, 2 14)“

The shore of 89 kilometers long (500 stadia), next to Cercetae shore, was took by Achaeans. According to Strabo and other authors' references, Achaeans descended from Thessalians, and they were offspring of the members of Argonauts' troop – „They say, that at the time of the expedition of Jason the Achaei Phthiotae founded the Achaia there, and the Lacedaemonians, Heniochia. Their leaders were Rhecas, and Amphistratus, the charioteers of the Dioscuri; it is probable that the Heniochi had their name from these persons (Strabo XI, 2, 12).“ (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p.118).

Achaei and Heniochi seem to be Georgian tribes, because, in Plinius opinion, Iberians, Albanians, north Armenians and Medes – people with the same Tesalinian origin – were also descendants of Argonauts (A. Japaridze, Saint Marry – The Aid of the Georgian Language, 2008, p.5-30). How correct was Plinius in this issue is a subject of further researches, but Achaei and Heniochi turned out to be kindred nations with Iberians because of the same Argonaut origin. Although, in Strabo's opinion, Iberians came from west Iberia (Spain), but according to other authors' references it seems, that the ruling dynasties of Iberians and Albanians (and probably the population as well) developed in Colchis, after the Argonauts' campaign. Moreover, as it was mentioned above, a descent of the Armenian people was also related to one of the members of Argonauts, Armenios (the same, p.5-30). According to the references of „Moqtsevai Qartlisai“, people came from Arian-Qartly were settled down till Egristskhali (i.e. in Egrisi as well „from Hereti till Egristskhali“).

48. A Heniochi shore

“...then that of the Heniochi, at 1000 stadia (Strabo XI, 2, 14)“

The longest section of the shore, 178 kilometers (1000 stadia), where taken by Heniochians. The name of this tribe – Heniokh – was related to riding. It is impossible not to recall here, that the word for „horse“ in the old Georgian language is „Hune“. If this connection is relevant here, then the word „Heniokh“ means a horseman, i.e. a rider.

According to another source of Strabo, there resided „Heniochians, again Cercetae, Moschic, Colehians“ from Bata till Dioscuri.

49. A Pityus shore

“... then the Great Pityus, from which to Dioscurias are 360 stadia (Strabo, XI, 2, 14)“

A dwelling place of Colehians is determined to be below Dioscuri – 360 stadia along the land (64 kilometers). „The rest of the shore after Dioscuri belongs to Colehians and it forms important curve together with the subsequent Trapezus“.

About the existence of Chans' tribe near the Rise was indicated by Prokophi Kesarieli. According to his references, the Roman Army, with the leadership of Theodor from Chan (a person from Chan), was fighting with Chans near Rise.

It seems that Dioscuri was located between Off-Rise and Trapezus.

According to Strabo references, an east curve of the Black sea was started at Bata and ended near Pityus and Dioscuri. Indeed, if we look at the map, we will see that this curve ends somewhere near Rise.

Strabo wrote: „The direction of the sea-coast is at first, as I have said, towards the east, with a southern aspect; but from Bata it makes a bend for a small distance, then fronts the west, and terminates towards Pityus, and Dioscuri (Strabo XI, 2, 14)“.

This Pityus – is a shore of Rise, because an east curve of the Black sea ends there.

While describing a Black Sea curve Strabo attaches Dioscuri to the Trapezus region: „Next to Dioscurias is the remainder of the coast of Colchis, and Trapezus contiguous to it; where the coast, having made a considerable turn, then extends nearly in a straight line, and forms the side on the right hand of the Euxine (Pontus), looking to the north (Strabo XI, 2, 14)“ (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p.121).

Therefore, Colchis started at Dioscuri (near the Trapezus), at a distance of 64 kilometers from Off-Rise. It is Colchis of Strabo and not west Georgia. We must notice, that the primary source of west Georgia history – „Artemidorus“ – didn't mention Colchis in the list of the Georgian Tribes at all. Another source – „Chroniclars of Mithridates“ – names Colchis at the end of the list, and list begins with Bata-Novorossiysk till Trapezus. Therefore, Strabo's Colchis was located to the south-west of Iberia, i.e. below Iberia, and Iberia was located „above“ Colchis.

On the other hand, river Phasis is a river of Colchis and Dioscuri is a town of Colchis as well. This place is „below the Caucasus“. Under Caucasus Strabo, as well as many other ancient authors, assumes so-called Lesser Caucasus, where is the mountain system of Arsian-Karchllhali. The same place was a historical province „Sakavkasidzeo“ and even now, there is a settlement „Kavkasori“ on the slope of the Karchkhali. But, it is evident, that for Strabo the main Caucasus is „the big Caucasus ridge“. According to Eratosthenes, named as Caspia by the local inhabitants, „It throws out forks towards the south, which embrace the middle of Iberia, and touch the Armenian and those called the Moschic mountains, and besides these the mountains of Scydises, and the Paryadres. All these are portions of the Taurus, which forms the southern side of Armenia (Strabo XI, 2, 15)“ (the same, p.122). „Situated on a bay of this kind, and occupying the most easterly point of the whole sea, is Dioscuri (Strabo XI, 2, 16)“ (the same, p.122). Therefore, there were Armenian and Moschic mountains near Dioscuri. From here it follows, that if Dioscuri is Sukhumi, as it is considered now (the same, p.276), then there must be Armenian and Moschic mountains near it and it is „the most easterly point of the whole sea“, which is not true. Therefore, we should look for Dioscuri more to the south.

Strabo mentioned Dioscuri together with Phasis (the same, p.122), because he thinks, that a country from Phasis (i.e. Chorokhy) till Themiscyra is a general Colchis (i.e. there existed concrete Colchis as well). That's how we interpret Strabo's phrase that these mountains are spread from Colchis till Themiscyra (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo Geography, 1957, p.122). „Dioscuri is situated on a bay of this kind“ – he wrote, i.e. there is an extreme north of the Black Sea located in front of it, and heights of Caucasus are raised behind.

50. A shore of Dioscuri-Colchis

Strabo wrote: „Situated on a bay of this kind, and occupying the most easterly point of the whole sea, is Dioscurias, called the recess of the Euxine Sea, and the extreme boundary of navigation, for in this sense we are to understand the proverbial saying, „To Phasis where ships end their course.“ Not as if the author of the iambic intended to speak of the river, nor of the city of the same name upon the river, but Colchis designated by a part, because from the city and the river there remains a voyage of not less than 600 stadia in a straight line to the recess of the bay (Strabo XI, 2, 16)“.

How can be understood Strabo's words „the most easterly point of the whole sea“ and „the recess“? We can't find words like „the most easterly point of the whole sea“ and „the recess“ in the Georgian translations of Strabo. But in Russian version there is: „Она считается „впадиной“ Эвкаторского Понта“ (Strabo, Geography, 1964, Russian translation, p. 472), or „от реки и города до „впадины“ (the same)“ and so forth.

It's clear, that the matter is a sea-shore or a bay that is the lowest relative to other bays in the Black sea. Therefore, the bay of Dioscuri was located at the lowest point of the Black sea. If we turn to the map, a bay like this is located at the present settlement Surmene, between Rise and Trabzon, more precisely, between Off and Arakle.

Indeed, the 42-st geographic parallel that connects the most south point of the Black Sea goes through Rise, Trabzon and Istanbul. Other points of the Black sea are situated above this parallel. But there are two exceptions. One of them is a Surmene's „recessed“ bay, which is located under this parallel, and can be seen well on the map (between Off and Arakle). Another „recessed“ bay, which is located under the parallel, is the Ordugirsun's bay. The more „recessed“ in Strabo time was considered Arakli-Surmene's bay (which is more southerly located). It seems, that Dioscurias (Dioscuri) was situated near Surmene.

The Dioscuri was far from Phasis (that is, Chorokhy) at a distance of 600 stadia, i.e. 106 kilometers. But, as it was mentioned above, a distance between Dioscuri and Pityus was 360 stadia (64 kilometers).

As it was said, the Colchians' dwelling place was under Dioscuri. „Next to Dioscurias is the remainder of the coast of Colchis, and Trapezus contiguous to it; where the coast, having made a considerable turn, then extends nearly in a straight line, and forms the side on the right hand of the Euxine, looking to the north (Strabo XI, 2, 14)“. Indeed, a shore from Surmene (where we locate Dioscuri) to Trabzon is curved, as it is directed not to the west, but upwards, to the north-west and leaves Surmene-Dioscuri in the „recessed“ bay. this bay is located near Off-Rise, to the west.

In general, Colchis was a country from Phasis (Chorokhy) till Trapezus. From this follows that „a shore from Pityus till Trapezus“ (the same, T. Kaukhchishvili, Strabo's Geography, 1957, p.283) was a part of it, but Colchis was a name of the country from Dioscuri till Trapezus. A Black Sea shore from Trapezus till Dioscuri was a „Colchis shore“, „Next to Dioscurias is the remainder of the coast of Colchis (Strabo XI, 2, 14)“.

„The river Charis flows near Dioscurias (Strabo XI, 2, 18)“.

The references of Strabo that „Next to Bata Artemidorus places the coast of the Cercetae, which has places of shelter for vessels, and villages along an extent of about 850 stadia; then at 500 stadia more the coast of the Achaei, then that of the Heniochi, at 1000 stadia, then the Great Pityus, from which to Dioscurias are 360 stadia (Strabo XI, 2, 14)“ should be interpreted as following:

There were 360 stadia from Dioscuri till Pityus, and was name correspondingly – „a Pityus shore“ (then the Great Pityus, from which to Dioscurias are 360 stadia (Strabo XI, 2, 14)). 1000 stadia from this place was named as a „Heniochi shore“, which was followed by an „Achaei shore“ – 500 stadia; and from this point there was a „Cercetae shore“ with the length of 850 stadia.

On the modern maps lengths given by Strabo look like the following: There are approximately 106 kilometers (600 stadia) from Chorokhy outfall till Rise, but Dioscure was located in the „recessed“ bay. A bay like this is placed at the Surmene, to the west from Rise. A distance to this „recessed“ place is about 140 km-s, this is more that 600 stadia, but this is what Strabo said: „there remains a voyage of not less than 600 stadia in a straight line to the recess of the bay (Strabo XI, 2, 16)“ from Phasis to Dioscuri. Therefore, Dioscure was located between Rise and Surmene, near the Srumene's „recessed“ bay.

There were 360 stadia, i.e. 64 km from Dioscuri to Pitunt. In approximately 64 kilometers from Surmene there is a settlement Pazari (near Ardesan), therefore, Pazari (Chaieli) was named as Pityus.

Therefore, a shore from present Trabzon till urmene was a „Colchis shore“, a shore from Surmene till Pazari was a „Pityus shore“, which was followed by Heniochi, Achaei and Cercetae shores till Novorossiysk.

In addition we can say, that a Bishop of Pityus, which took part in the I World Church Meeting in 325, was from Ardesan (Pazari)- Pityus, and not from Abkhazian Bichvinta. We must notice that this misunderstanding was due to the phonetic similarity of his name with the Georgian toponym „Bichvinta“. (In connection with the phonetic similarity it can be noticed that a lot of toponyms „Pazari“ can be encountered in the Ardasen-Rise region: for example, „Dernepazari“ to the south of Off; „Es(ki) pazari“ to the north shore of Off; „pazariolu“ to the south of Off again, near Ispiri, at the Chorokhy shore; „Pazariolu“ and a town „Pazari“ itself, which we consider as Pityus, together with Ardasen. A name „Pazari“ is interesting because it resembles the word „Phasis“. An eparchy in Lazika was also called as „Phasis Eparchy“. May be under this name was assumed a historical region of Pazari, i.e. Off-Rise-Ardasani, which we consider as a part of Lazika eparchy.)

To P. Ingorokva's opinion, a harbour „Pitiusa“ mentioned in the Claudius Ptolemy's Geography (and a „Hvisi“ harbour as well) was situated between Trabzon and Rize (p. Ingorokva, Giorgi Merchule, 1954, p.253). According to his researches – Pitius, Pitiusa, Pithia – mentioned by different authors, was located near Of. He wrote: „In the narrative „Notatie Dignitatum“, dated the V century, the Hvisi harbour, located in Ponto's province in Trapezus region, is Surmene, and Pithia – is Of (the same, p.253)“.

In contrast to him, as it was mentioned above, I think that Dioscuri mentioned by Strabo was situated near Surmene, and Pityus – near Pazari.

51. Therefore, Colchis was situated not to the west of Iberia, but to the south-west. Consequently, it was „above Colchis“, as it was written by Strabo.

REFERENCES

1. Strabo, Geography, Book II;
2. Strabo, Geography, Book VI;
3. Strabo Geography, Book VII;
4. Strabo, Geography, Book XI;
5. Strabo, Geography, Book XII;
6. T. Kaukhchishvili, „Strabo's Geography“, 1957;
7. P. Ingorokva, Giorgi Merchule, 1954;
8. Qartlis Tskhovreba (Georgian Chronicles), 1955;
9. A. Japaridze, Saint Marry – The Aid of the Georgian Language, 2008

დასკვნა №1

ქართული და უცხოური წყაროების შეჯერების შედეგი

ქართველი ერისა

და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება ქრისტიანობამდე

ჩვენი ქართული წყაროები დაბეჯითებით მიუთითებენ, რომ ქრისტიანობამდე საუკუნეებით ადრე ქართველ ხალხს გააჩნდა ერისათვის დამახასიათებელი ნიშნები, ამიტომაც მან შეძლო ქუჯი-ფარნავაზის ეპოქაში, ანუ ძვ. წ. IV-III საუკუნეებში ერთიანი პირველი ქართული სახელმწიფოს, ანუ ქართლის სამეფოს ჩამოყალიბება.

იმთავითვე უნდა ითქვას, რომ ქართულ წყაროთა დაბეჯითებული მიუთითებით ერთიან სამეფოში მუდამ შედიოდა ეგრისი, ვითრცა ერთ-ერთი საერისთავო და შესაბამისად, ქართლის სამეფოს სახელმწიფო საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე.

ჩვენს მკითხველს აბნევს ფაქტი იმისა, რომ თანამედროვე და შუა საუკუნეთა ქართლი გეოგრაფიულად მოიცავდა მცირე მიწა-წყალს მდ. არაგვიდან ლიხის ქედამდე და არა შავ ზღვამდე. საქმე ისაა, რომ მთლიანად სხვა იყო ანტიკური ეპოქის ქართლის სამეფო, ის აერთიანებდა ქვეყნის ორივე მხარეს, ანუ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს, ხოლო მის ხალხს, მოსახლეს შავი ზღვიდან ალბანეთამდე, სახელი „ქართველები“ ეწოდებოდა.

(ამას მოვსეს ხორენაციც მიუთითებს, რომ წმიდა ნინომ თვისი ტკბილი ენით დამოძღვრა ქართველი ხალხი მცხოვრები კლარჯეთიდან (ანუ შავი ზღვისპირეთიდან), ვიდრე მასქუთებამდე (კასპიის ზღვისპირეთში მტკვარ-არაქსის შესართავამდე).

ამჟამად აღიარებულია, რომ ძველი წელთაღრიცხვის მე-6 საუკუნეში უკვე ჩამოყალიბებული იყო სომეხი ხალხი, ვითარცა ნაციონალური ერთობა ანუ ერი, ხოლო სომეხთა ეთნოსის ჩამოყალიბება დაწყებულია გაცილებით ადრე „ბრინჯაოს ეპოქაში – Формирование армянского этноса произошло между XIII и VI веками до н. э.

<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BC%D1%8F%D0%BD%D0%B5>

ასევე, აღიარებულია, რომ თითქოსდა, მისგან განსხვავებით ქართველი ხალხი მასთან (ანუ სომეხ ხალხთან) შედარებით, ძალზე გვიან, ახალი წელთაღრიცხვის VI-X საუკუნეებში ჩამოყალიბდა. ანუ სომეხი ხალხის (ერის) ჩამოყალიბებიდან 1200-1600 წლის შემდეგ, ისიც არაბულ დაპყრობათა ეპოქაში, როდესაც დამპყრობლებმა ქართლის გულში თბილისის საამირო ჩამოაყალიბეს.

ამასთან დაკავშირებით იმის კითხვა, რამდენად შესაძლებელია არაბთა ბატონობისას, როცა ქართლის ცენტრში, თბილისში, არაბული საამირო

არსებობდა, თანც 400 წლის მანძილზე, მომხდარიყო ქართველი ეთნოსის ერთიან ხალხად ჩამოყალიბება? – ასეთია ამჟამინდელი მტკიცება.

ჩვენი წყაროების მითითებით კი ეს პირიქით მოხდა.

ძველ ქართველ ისტორიკოსთა მტკიცებებით, ჩვენმა ხალხმა გაუძლო მრავალ, მათ შორის არაბულ დაპყრობებს, ვინაიდან თბილისის საამიროს დაარსებამდე საუკუნეებით ადრე, უკვე ჩამოყალიბებული იყო ვითარცა ეროვნულ-ქართული ერთობა (ერი), ამიტომაც ქვეყნის ცენტრის დაპყრობისას უკვე ჩამოყალიბებულმა ერმა შეძლო პერიფერიებში ეროვნულ-ქართული სახელმწიფოების წარმოქმნა, ესენი იყო ქართულენოვანი აფხაზთა და ტაოს სამეფოები, ასევე კახეთ-ჰერეთის ქართულენოვანი სახელმწიფოები, საბოლოოდ კი, ერთიანი ძალებით, ქვეყნის გული გაათავისუფლეს თბილისის საამიროს ბატონობისაგან, გაერთიანდნენ და აღადგინეს ძველი ერთიანი სახელმწიფო ზღვიდან ზღვამდე, ანუ მე-11 და მე-12 საუკუნეებში პირველად კი არ გაერთიანდა საქართველო, როგორც ამჟამადაა მიჩნეული, არამედ აღდგა ქუჯი-ფარნავაზის მიერ დაფუძნებული ქართლის სამეფო, მდგრადი პოლიტიკური ერთეული, რომელმაც ერთიანი სახით იარსება საუკუნეთა მანძილზე, ვიდრე ვახტანგ-გორგასლის შვილებამდე, VI-VIII საუკუნეებამდე – იმავე წყაროებით.

ჩვენი წყაროების მითითებით, ქართველი ხალხის ფორმირება ჯერ კიდევ არიან-ქართლის სამეფოში დაწყებულია (არსენ ბერის ცნობით – „ჩვენ შვილნი ვართ მათ არიან-ქართლით გამოსულთანი და ენაი მათი ვუწყით (ძვ. ქართ. აგიოგრ. ლიტ. ძეგლ., 1971, III, გვ. 46), ხოლო მტკიცე ნაციონალურ ერთობად ჩამოყალიბებულია ქუჯი-ფარნავაზის სახელმწიფოში, ანუ ძვ.წ. IV-III საუკუნეებში.

ისმის კითხვა, რამდენად შესაძლებელია ძველ მსოფლიოში ერი/ნაციების არსებობა, მათ შორის ქართლისა?

ამ კითხვას პასუხს სცემს ავტორი ვებგვერდზე და წერს – „მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთი მეცნიერი ამტკიცებდა, რომ ერები თანამედროვე ფენომენია და საფრანგეთის რევოლუციის შემდგომი ეპოქიდან მომდინარეობს, სხვა მეცნიერები თვლიდნენ, რომ ერების ფენომენი ძველია, ან უძველესიც კი და წარმოადგენს პოლიტიკური ფორმაციის ერთ-ერთ ტიპს“, მაგალითად მოჰყავთ ძველი მსოფლიოს მრავალი ქვეყანა, მათ შორის ეგვიპტე, ისრაელი და სხვა. „ძველი ეგვიპტე იყო მსოფლიოს პირველი ერ-სახელმწიფო, რომელიც ჩამოყალიბდა საკმაოდ ადრეულ ეტაპებზე, როგორც უნიფიცირებული სახელმწიფო და რომელიც შეესაბამებოდა საერთო ეთნიკური წარმოშობის გარკვეულ ხალხს“.

<https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%94%E1%83%A0%E1%83%98>

ამჟამინდელი განსაზღვრებით, ნაცია (ლათინურიდან *natio* „ტომი,ხალხი“) არის ერთი სახელმწიფოს მოქალაქეთა ერთობლიობა – პოლიტიკური ანდა სამოქალაქო, ნაცია, ეთნიკური ერთობა – ეთნიკური ნაცია, ეთნონაცია, კულტურული ნაცია. ნაცია უფრო პოლიტიკურია, ვიდრე კულტურულ-ეთნიკური ჯგუფი. არსებობს ეთნიკური ნაციონალიზმი და სამოქალაქო ნაციონალიზმი.
<https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9D%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F>

წყაროს ცნობებს თუ დავუჯერებთ, უკვე ფარნავაზის დროს მის სახელმწიფოში მოსახლეობა ატარებდა იმჟამინდელი ერისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს – ეს იყო ხალხის ისტორიულად მყარი, პოლიტიკურად თავისთავადი ერთობა, რომელსაც გააჩნდა უნიკალური ნაციონალური იდენტობა, რომელზეც ზემოთ ვისაუბრეთ.

ნაციონალური იდენტობა არის ნაციის შეგრძნება, რომ ის უნიკალური ტრადიციებით, კულტურითა და ენით წარმოდგენილი მთლიანობაა. ამ ფაქტის საილუსტრაციოდ შეიძლება გამოგვადგეს მათიანეში აღწერილი ამბავი, უფლისწული ვახტანგ გორგასლი დაობდა 10 წლის ასაკში, ამით ისარგებლეს მეზობელმა იმპერიებმა, მათ შორის ბიზანტიამ. მან გადმოლახა ქართლის სამეფოს საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე და მოახდინა ტერიტორიის ოკუპაცია მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხეგოჯამდე. ამ ფაქტს, ანუ ქვეყნის ტერიტორიის ნაწილის დაკარგვას „ეგრისწყლიდან ციხეგოჯამდე,“ მემათიანის სიტყვით, „იგლოვდა ყოველი ქართველი“.

<https://www.amsi.ge/istoria/qc/gorgasali.pdf>

მას-ვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენი ... და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხეგოჯამდე. მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს: ...ვძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან...ამას იტყოდეს ყოველნი ქართველნი და იყვნეს მწუხარებასა შინა დიდსა“ <https://www.amsi.ge/istoria/qc/gorgasali.pdf>

„მაშინ იყო ურვა დიდი ივერიასა შინა, ვინაითგან მისტაცეს საზღვარნი მათნი და არა ჰყვათ წინამძღვარი, რათა ირგონ რამე“ (ქ.ც.4. გვ.101).

მაშასადამე, ქვეყანამ დაკარგა მიწა-წყალი დასავლეთ საქართველოს ერთ ნაწილში, და ამას იგლოვდა სრულიად ქართველობა, ქვეყნის მთელი მოსახლეობა როგორც აღმოსავლეთ საქართველოში, ისე დასავლეთში, ანუ ქვეყნის ერთი ნაწილის მიტაცების გამო (ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხეგოჯამდე) მწუხარებამ დაისადგურა ყოველი ქართველის ოჯახში.

მემათიანის მიერ აღწერილი ამ ამბიდან ჩანს, რომ მე-5 საუკუნის ქართველს უფრო ძლიერი ნაციონალური იდენტობა გააჩნდა, ვიდრე, მაგალითად, მე-20 საუკუნისა.

მართლაც, მე-20 ს-ის ბოლოსა და 21-ეს. დასაწყისში მტერმა მსგავსადვე მოახდინა ქვეყნის ნაწილის – აფხაზეთის ოკუპაცია, მაგრამ ამ ფაქტს ყველა ქართველი არ განიცდიდა და არც საყოველთაო მწუხარებას მისცემია ყველა ოჯახი, როგორც ეს მომხდარა საუკუნეთა წინ, მე-5 საუკუნეში, როცა მსგავსი ფაქტის გამო „**იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა ...ყოველნი ქართველნი იყვნეს მწუხარებასა შინა დიდსა**“.

ზოგჯერ ამბობენ, რომ ქართული იდენტობა დაკავშირებულია ქრისტიანობის გავრცელებასთან, მაგრამ ამ აზრს არ ეთანხმება მემათიანის ცნობა, რომ წარმართ და ასევე მაზდეანური სარწმუნოების მქონე ქართველებსაც „ქართველებს“ უწოდებდნენ.

მაგალითად, მე-5 საუკუნეში ქართლის წვრილ ერში მტერს მაზდეანობა გაუვრცელებია, მაგრამ ისინი, წყაროს ცნობით, კვლავ ქართველებად იწოდებოდნენ – „რომელსა ენებოს ცეცხლის მსახურება ქართველთა, არა

აყენებდნენ, თვინიერ იძულებისა...ვერ მოაქცივნეს წარჩინებულნი, გარ-
ნა წვრილნი ვინმენი ერნი“ (ქ.ც. გვ. 100). ანუ მტერს წარჩინებულთა შორის
მაზდეანობა ვერ გაუვრცელებია, არამედ გაუვრცელებია წვრილ ერში, მათ
ერქვით „ცეცხლის მსახურნი ქართველნი“ („...ცეცხლის მსახურება ქართ-
ველთა“...).

საზოგადოდ, ნაციონალური იდენტობის მთავარ მახასიათებლად ითვ-
ლება **1. შინაგანი ერთობა და 2. განსხვავებულობა სხვათაგან.**

ორივე ეს ნიშანი გააჩნდა ფარნავაზის სახელმწიფოს მოსახლეობას.
პირველი მიიღწეოდა ერთიანი ისტორიით, საერთო ტერიტორიით, საერთო
ენით, საერთო რელიგიით, ადათებით, ლეგენდებითა და გადმოცემებით.

ეს ნიშნები ნაციონალური იდენტობისა (ერთიანი ისტორია, საერთო
ტერიტორია, საერთო ენა, საერთო რელიგია, ადათები, ლეგენდები და გად-
მოცემები), წყაროს ცნობით, ფარნავაზის სახელმწიფოს ხალხს გამოკვეთი-
ლად გააჩნდა.

ფარნავაზის სახელმწიფოს ხალხს, წყაროს მიხედვით, გააჩნდა მეორე
ნიშანიც, **ნაციონალური იდენტობის გარე განზომილება** (ცნობა საგარეო
ეროვნული მტრისა), რომელიც ამ ხალხმა შეიმუშავა მტერთან ბრძოლისას.
მტერის დასამარცხებლად სხვა, უცხო, მეზობელი ხალხების მეომრებიც კი
დაიქირავა. ამით ეს ნიშანი გამოკვეთა.

ფარნავაზის სახელმწიფოს გააჩნდა საზოგადოების ორგანიზაციის,
ანუ სახელმწიფოებრიობის შესაბამისი პოლიტიკური ფორმები.

ფარნავაზის პირველ ერთიან ქართულ სახელმწიფოს, წყაროს მიხედ-
ვით, გააჩნდა განსაზღვრულ ტერიტორიაზე (მდინარე ეგრისწყლიდან (შავი
ზღვიდან) ვიდრე ალბანეთამდე) ხელისუფლების სუვერენული ორგანიზა-
ცია, აღჭურვილი სამმართველო და იძულებითი აპარატით (საერისთავოები
ძალოვანი სტრუქტურებითა და ფისკალური ინსტიტუტებით), რომელსაც
ქვეყნის მთელი მოსახლეობა ემორჩილებოდა.

ფარნავაზმა და ქუჯი ერისთავმა საერთო სახელმწიფო – „ქართლის
სამეფო“ დააარსეს ვითარცა სოციალური ინსტიტუტი, რომელიც უზრუნ-
ველყოფდა თავის წევრთა შორის წესრიგს, ეყრდნობოდა მოვალეობითი
ვალდებულებების აღსრულებასა და იქამდე არსებულ ტრადიციებს, ასევე,
საერთო ენასა და მნიგნობრობას.

ვახუშტი ბატონიშვილი საგანგებოდ აღწერს ფარნავაზ-ქუჯის სახელმ-
წიფოს ტრადიციებს ქვეთავში, რომელსაც ეწოდება „წესთათვის“.

ეს იყო –

ა. წარმართული კერპთმსახურება „კერპთა მღვდელთა“ მიერ და მათი
საგანგებო პატივისცემა.

ბ. მსგავსი პატივისცემა საერო მმართველთა მიმართ (ესენი იყვნენ
„ერისთავნი, მთავარნი, აზნაურნი, ვაჭარნი, მსახურნი, მუშაკნი“).

თავის მხრივ – ერისთავებს ევალეობდათ აღესრულებინათ საგანგებო
„**წესი ერისთავთა**“, ეს ძირითადად იყო – „მოურნეობა“, ანუ ზრუნვა სა-

ერისთავოს მიმართ, კერძოდ, ერისთავს ევალებოდა –

1. „თავის ქვეყნის სამართლის“ წარმოება, ანუ საერისთავოში სასამართლო სისტემის მეთაურობა;

2. მისი მოვალეობა იყო საერისთავოს ლაშქრის შეკრება, მისი განვრთვა და საომრად მომზადება;

3. ერისთავი თავის საერისთავოში ადგენდა სახელმწიფო მოხელეებს – „დაიდგინებოდნენ მთავარნი და წარჩინებულნი, და ძენი მათნი შეცვალებით“ (ქ.ც.4.1975, გვ.17).

აღნიშნული მთავარნი და წარჩინებულნი სახელმწიფო სამსახურში რომ ჩააყენეს, იქიდან ჩანს, რომ მათი თანამდებობა არ იყო მემკვიდრეობით, მათი თანამდებობიდან დათხოვნა და მათ მაგიერ სხვა მოხელეების დანიშვნა საჭირო წესი იყო აუცილებლობის შესაბამისად. მათი როტაცია შეიძლებოდა – „შეცვალებით“.

სუვერენიტეტი, ანუ მისი ხელისუფლება დამოუკიდებელი იყო სხვა სახელმწიფოსაგან თავისი სახელმწიფოს მთელ ტერიტორიაზე, ეს მდგომარეობა მათ მტკიცე და ხანგრძლივი ომებით მოიპოვეს მტერთან ბრძოლის შედეგად. წყაროს ეს ცნობაც სახელმწიფოს არსებობის ნიშანია.

წყარო აღწერს სახელმწიფოებრიობის ყველა ნიშანს, კერძოდ ეს იყო, აღნიშნული საერისთავოების დაარსება, ანუ **ტერიტორიული პრინციპით მოსახლეობის დაყოფა** და ორგანიზაცია, კერძოდ კი 8 (რვა) საერისთავოს დაარსება, რომელთაც გააჩნდათ თავისი საზღვრები.

ქვეყანაში არმიის, პოლიციის, სამართლის სისტემის არსებობა, რომელნიც უზრუნველყოფდნენ სახელმწიფო გადაწყვეტილებების აღსრულებისათვის იძულებას (ქ.ც. 4. 1975, გვ. 17).

საპოლიციო ფუნქციები ებარა „მანდატურთუხუცესს“, ის იყო, ასე ვთქვათ, შინაგან საქმეთა მინისტრი – „მანდატურთუხუცესის ჴელისა იყო: მანდატურნი მეჭჳნი, მეკრენი, ქონდაქართუხუცესი, სარანგანი“.

განიმარტება, რომ –

მანდატური იყო საპოლიციო-ადმინისტრაციული აპარატის მოხელე, ძველ საქართველოში „ამიერ და იმიერ“, ანუ აღმოსავლეთ-დასავლეთ **საქართველოში „300 სახლი“ მანდატური ყოფილა,**

ქონდაქარი – სასამართლო განჩინების აღმასრულებელია ან ჯალათია (რომელსაც თურქნი ჯალათს უწმოებენ), ხოლო,

სარანგი – პოლიციელია ან შეიარაღებული საპოლიციო რაზმია, რომელსაც ევალებოდა წესრიგისა და არსებული საზოგადოებრივი წესიერების (სიმშვიდის) დაცვა.

წყარო აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო აღასრულებდა თავის მრავალ ფუნქციას, მათ შორის **გადასახადების ამოღებას** (რათა უზრუნველყოთ სახელმწიფო აპარატის მუშაობა), ეს ფუნქცია ეკისრებოდა საგანგებო „ხელისუფალს“, მას ეწოდებოდა „**სპასალარი ანუ სპასპეტი**“, ის იყო „ერისთავთა უხუცესი“ და ამავე დროს ევალებოდა სამეფო გადასახადის, ანუ

„ხარკის“ მოკრება საერისთავოებში, ანუ მას გადაეცემოდა ერისთავების მიერ საერისთავოებში შეკრებილი გადასახადი.

სპასალარი ანუ სპასპეტი იყო საგანგებო უმაღლესი ხელისუფალი „ამისი ხელისანი იყუნენ ... ყოველთა ერისთავთა უხუცესობა. ესევე შეჰკრებდა ლაშქართა და ხარკსა სამეფოსა ერისთავთა მიერ ყოველთა საბრძანებელთა“.

შეიძლება შევეხოთ ზოგიერთ გამორჩეულ ხელისუფალს, მათ შორის – მსახურთუხუცესის ჯელისა იყუნენ: სალაშქრო საჭურველმსახურთლისა და იარაღისა მსახურნი მეფისანი და ციხექალაქთა მცველუხუცესნი სპანი მეფისანი.

მანდატურთუხუცესის ჯელისა იყო: მანდატურნი, მებჭენი, მეკრენი, ქონდაქარნი, სარანგანი და ნადიმობის წესი, და წინძლოლა მეფისა, მოხსენება ნადიმსა...”

„მეჭურჭლეთუხუცესი, ამისი ჯელისა იყო ყოველნი საჭურმეჭურჭლე და საუნჯენი მეფისა, და მას შინა დანესებულნი“.

მსაჯულთუხუცესისათჳს – ამისი ჯელისა იყუნენ ყოველნი **მსაჯულნი, ბჭენი და ჯევისბერნი. ჯევის-თავნი** და ესევე სჯიდა საბრძანოსა მეფისასა.

მეჯინიბეთუხუცესი – უხუცესი მეჯინიბე შემდგომად იწოდა **ამილახორი**. ამისი მეჯინიბეთ ჯელისა იყო: ყოველნი **მეჯინიბენი, შიკრიკნი, ტაიჭნი, ჭუნენი, ჯოგნი, რემანი მეფისანი**“ და სხვა.

ფარნავაზის მიერ რეგიონებში საერისთავოების დაარსება ნიშნავდა, რომ არა მხოლოდ ცენტრში, **რეგიონულ ოლქებშიც არსებობდა ადგილობრივი ორგანოები** (სამართლის ორგანო, ლაშქრის (არმიის) ადგილობრივი სტრუქტურული ერთეული და **ადგილობრივი ფისკალური ინსტიტუტი** ფინანსური საკითხების მოსაგვარებლად საერთო სახელმწიფოებრივი საჭიროებისათვის („**მოჰკრეფდეს ხარკთა სამეფოთა**“).

თვალსაჩინოა პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფო ატრიბუტები, მათ შორის საერთო სახელმწიფო ადმინისტრაცია – „ფარნავზი „მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა. და განამრავლნა ყოველნი მჴედარნი ქართლოსიანნი, განანესნა ერის-თავნი რვანი და სპასპეტი. ერთი გაგზავნა მარგვს ერის-თავად, და მისცა მცირით მთითგან, რომელ არს ლიხი, ვიდრე ზღუადმდე, რიონს ზემოთ. და ამან-ვე ფარნავაზ ალაშენნა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიმნა. და გაგზავნა მეორე კახეთისა ერის-თავად, და მისცა არაგვთგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი და კუხეთი. მესამე გაგზავნა ხუნანისა ერის-თავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი. მეოთხე გაგზავნა სამშჳლდის ერის-თავად, და მისცა სკვრეთისა მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი. მეხუთე გაგზავნა წუნდის ერის-თავად, და მისცა ფანვართგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა და არტანი. მეექუსე გაგზავნა ოძრჳის ერის-თავად, და მისცა ტასისკარითგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავითგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა. მეშჳდე გაგზავნა კლარჯეთის ერის-თავად, და მისცა არსიანითგან ზღუამდე. და მერვე, ქუჯი, იყო ერის-

თავი ეგრისისა. ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისით-გან და არაგვთგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანავარამდე, რომელ არს შიდა-ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომად-ვე წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ყოველთა ერის-თავთა ზედა. ხოლო ამათ ერის-თავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინნა სპასალარნი და ათასის-თავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეუფო და საერისთავო. ესრეთ განაწესა ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეფოსა სპარსთასა“. სამხედრო-სამოქალაქო ადმინისტრაციის ელემენტად გადაიქცა აზნაურობა – სამხედრო ფენა: „ხოლო იგი ჰრომნი ათასნი მწედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს ფარნავაზს, რომელი ზემოთ ვაჰსენეთ, იგინი განყვნა ჯევთა და ქუეყანათა შინა, იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას აზონისსა მწნედ იყვნეს. და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი“. მემატინე ეხება **სახელმწიფო ატრიბუტების** სხვა ელემენტებსაც – იმჟამინდელ ქართველთა საერთო სარწმუნოებას, საერთო სახელმწიფო ენასა და საერთო კულტურას ანუ „მწიგნობრობას“:

საერთო სარწმუნოების აღწერისას მემატინე წერს – „ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თჳსსა: ესე არს არმაზი, რამეთუ ფარნავაზს სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერთგან ეწოდა არმაზი კერპისა მისთჳს. და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთჳს აღმართებულისა...და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამან განავრცო ენა ქართული, და არ-ლა-რა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თჳნიერ ქართულისა. და ამან შექმნა მწიგნობრობა ქართული“.

სახელმწიფოებრიობის სხვა უმთავრესი ნიშანი იყო **საერთო არმია**.

მემატინე აღნიშნავს ამის შესახებ – კერძოდ, ფარნავაზმა მის ხელთ არსებული საგანძურით თავის არმიის პირველი ნაწილები შეკრიბა ეგრისში ქუჯი ერისთავის შემწეობით, მემატინე წერს – **„ეგრისით შეკრბეს ურიცხჳნი სპანი და მომართეს აზონს...ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თჳსთა და შემოკრიბნა“**.

ქუჯი და ფარნავაზი **„ეზრახნეს...და გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი და განიმრავლნეს სპანი“**. მათ დაემატა რომაელი მხედრების ათასეული – **„მაშინ ათასი მწედარი რჩეული ჰრომთა მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისაგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა“**.

მათ ასევე დაემატა „სომხეთის ერისთავთა“ სპა:

„მაშინ ყოველნი ქართველნი განუდგეს აზონს. ხოლო სპანი რომელ დარჩეს აზონს, ვერ-ლა-რა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ზედა ბოროტის მოქმედ იყო. წარვიდა აზონ და მივიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა. ამან ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ასურასტანისა, და წარსცა ძღუენი დიდ-ძალი. და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა ზედა.

ხოლო ანტიოქოს შეინყნარა ძღუენი მისი, და უწოდა შვილად თვსად, და წარმოსცა გვრგვნი. და უბრძანა ერის-თავთა სომხეთისათა, რათა შეენეოდიან ფარნავაზს“.

აზონთან გამარჯვების შემდეგ მან ეგრისში ქუჯის დახმარებით შექმნა სახელმწიფო არმია – **„ფარნავაზს განემრავლნეს მკედარნი ქართლისანი“**.

პირველი დაქირავებული, შესაბამისად, პროფესიონალური არმია ძველ საქართველოში გამოჩნდა ფარნავაზის სახელმწიფოში (ვახუშტის მიხედვით ძვ. წ. 302-237 წლებში).

ჯარს ეწოდებოდა **„ლაშქარი“**, ეს სიტყვა სპარსულ-ინდური წარმოშობის უნდა იყოს და მიიჩნევა, რომ ამ სახელს უწოდებდნენ ამაყ, თავადაჯერებულ ადამიანს, ხოლო საქართველოში ვაჟკაცური იერის ჯარისკაცებით დაკომპლექტებულ ჯარს.

როგორც ითქვა, ფარნავაზმა ეგრისში შეადგინა ჯარი. **„ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი“**, მათ გარდა ლაშქარს ემატებოდა 1000 **„რჩეული მხედარი“**, განვრთნილი ალექსანდრე მაკედონელის ჯარის სტანდარტების შესაბამისად – **„მაშინ ათასი მკედარი რჩეული ჰრომთა ...მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა“**.

მაშასადამე, ლაშქარს, თანამედროვე სიტყვით რომ ვთქვათ, ხელმძღვანელობდა განვრთნილ ცხენოსანთა ათასკაციანი კორპუსი.

დაქირავებულთა შორის იყვნენ ჩრდილოკავკასიელი ცხენოსანი მეომრები **„გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი და განიმრავლნეს სპანი“**.

საბოლოოდ შეიკრა ცხენოსანთა და ფეხოსან მოლაშქრეთა არმია – **„მკედარნი ქართლისანი“**, **„ფარნავაზს განემრავლნეს მკედარნი ქართლისანი“**.

სამეფო ლაშქარი, წესის მიხედვით, უნდა შეესებულებოდა საერისთავოებში.

სამეფო ლაშქრის შეკრება ევალებოდა სპასპეტს, ის თავის მხრივ ავალებდა ერისთავებსა და სპასალარებს, ისინი კი საერისთავოებში კრებდნენ ლაშქარს და გადასცემდნენ სპასპეტის განკარგულებაში, ამით „ყოველ საბრძანებელის,“ ანუ მთელი ქვეყნის ლაშქარი (ჯარი) მწყობრში დგებოდა.

„ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვთგან ვიდრე ტასისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიდა-ქართლი. და ესე სპასპეტი იყო შემდგომად-ვე წინაშე მეფისა, მთავრობით განაგებდის ყოველთა ერის-თავთა ზედა. ხოლო ამათ ერის-თავთა ქუეშე, ადგილთა და ადგილთა, განაჩინა სპასალარნი და ათასის-თავნი, და მათ ყოველთაგან მოვიდოდა ხარკი სამეუფო და საერისთავო“.

მაშასადამე, ქართული პირველი ერთიანი არმია იყოფოდა ათასეულებად, რომელთაც სპასალარები მეთაურობდნენ, სპასალარები კი სპასპეტს ექვემდებარებოდნენ.

სამხედრო მოვალეობის გარდა მათ მიერ ასევე იკრიბებოდა გადასახადი **„სამეუფო და საერისთავო ხარკი“**, ანუ დგებოდა სახელმწიფო ბიუჯეტი, რომელიც ადმინისტრაციისა და ლაშქრის შესანახად იყო საჭირო.

ამასვე წერს ვახუშტიც –

„ნესი სპასალარისათჳს – ესევე შეჰკრებდა ლაშქართა და ხარკსა სამეფოსა ერისთავთა მიერ ყოველთა საბრძანებელთა“.

სპასპეტი სახელმწიფოს სამხედრო აპარტის მეთაური იყო და ის უშუალოდ მეფეს ემორჩილებოდა.

ვახუშტი წერს პარაგრაფში – **„ლაშქართათჳს, ხოლო ლაშქართა წესნი აქუნდათ: მეფეთა ჰყვა როქითა, რაოდენი ძალედვა სპანი მცველად თჳსად, ვითარცა იტყვს მირიანისასა და აღმაშენებელისასა x (60) ათასსა მარადის მცველად მისად, და დავითთასა, არღარა განიყოფოდა საჭურჭლესპათა ზედა, და პატივი ამათი იყო სხუა. ხოლო სხუანი სპანი იყვნენ ქუეყანათაგან და ერისთავთა ქუეშე დანესებულნი, რომელთა მოუწოდიან ჟამად“.**

ფარნავაზის ლაშქარში არსებობდნენ ფეხოსანთა და ცხენოსანთა დანაყოფები.

ვახუშტი წერს, თუ რა სახის იარაღს ფლობდა ქართული ჯარი, ეს ყოფილა – „ხოლო საომარნი საჭურველნი აქუნდათ: ჯავშანი, ხვაფთანი, პოლოტიკნი, საბარკულნი, მუზარადნი, ჩაბალახნი, ჯმალნი, ხანჯალნი, ლახტნი, ჩუგლუგნი, გურზნი, ოროლნი, შუბნი, ხიშტნი და მშკლდისარნი“.

ცხენოსნებისა და ფეხოსნების სამხედრო ვარჯიშის საუკეთესო სახედ ითვლებოდა ნადირობა. ვახუშტი ჩამოთვლის იმჟამინდელ იარაღს – **„არამედ ისარი ბოძალი დიდთა ნადირთათჳს, ქეიბური მვეცთათჳს, სარჩა და ქიბორჯი წვრილთა ნადირთათჳს, და სამუდამოდ აქუნდათ; ხოლო კაპარჭის ისარი, რომელ არს საყალნო, ომსა-ბრძოლასა შინა“.**

მემატიანე ასე ამთავრებს ქართველთა ეროვნული იდეის შემოქმედი მამის ცხოვრების აღწერას – „მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა თჳსთაგან და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურსა ზედა... ჟამითი ჟამად მივიდის ეგრისს და კლარჯეთს, და მოიკითხნის მეგრელნი და კლარჯნი, და განაგის ყოველი საქმე დაშლილი...იყო განსუენება და სიხარული ყოველსა ქართლსა ზედა მეფობისათჳს ფარნავაზისსა და იტყოდეს ამას ყოველნი: „ვჰმადლობთ სუესა ჩუენსა, რამეთუ მოგუცა ჩუენ მეფე ნათესავთაგან მამათა ჩუენთასა და აღგვიწადა ხარკი და ჭირი უცხოთა ნათესავთაგან. და ესე ყოველი აღასრულა ფარნავაზ სიბრძნითა და სიქუელითა, სიმჴნითა და სიმდიდრითა“.

ყველაზე უმნიშვნელოვანესი მემატიანის თხრობიდან, ალბათ ისაა, რომ ამ წყაროთა მიხედვით, ფარნავაზისა და ქუჯის ეპოქაშივე საქართველოს მოსახლეობას გააჩნდა საკუთარი **ნაციონალური იდენტობა**, რომელიც გაძლიერდა ამ ორი მებრძოლი მამულიშვილის ერთობლივი მუშაკობის შედეგად.

ფარნავაზისა და ქუჯის მიერ დაარსებულ სახელმწიფოს „ქართლის სამეფო“ ეწოდა, მისი სტაბილური და მყარი არსებობისათვის მათ, როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, საჭიროდ მიიჩნიეს ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე სახელმწიფო ენის უპირატესი განვრცობა, **„არღა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა“**, ამის გარდა მეფე ფარნავაზმა **„შექმნა მნიგნობრობა ქართული“.**

ძნელია განსაზღვრა იმის, თუ რა იგულისხმებოდა იმჟამად „ქართული მწიგნობრობის“ ქვეშ, მაგრამ ჩანს ის გულისხმობდა საკუთარ წერით ტრადიციას, რომელიც ალბათ საჭირო იყო ცენტრის სამმართველო ადმინისტრაციისა და რეგიონების ელიტების ერთმანეთთან დასაკავშირებლად, ამასთანავე, ამ საერთო ენას უეჭველად ექნებოდა საკულტო დატვირთვა.

საკუთარი ქართული მწიგნობრობის შექმნამ და მისმა შესწავლ-განვრცობამ იმჟამინდელი საქართველოს იქამდე დანაწევრებული ოლქების მოსახლეობა გადააქცია კავკასიის უდიდეს ხალხად.

ამ სიკეთის (მწიგნობრობის) დანერგვა, როგორც ითქვა, მიენერება ფარნავაზ მეფეს. ეს გულისხმობდა ნაციონალური თვითშემეცნების გაძლიერებას.

რამდენად შესაძლებელია ქუჯი-ფარნავაზის ეპოქის საქართველოს მოსახლეობას ჰქონოდა ეროვნული იდენტობა?

გ. მელიქიშვილს არ ეეჭვება ქუჯისა და ფარნავაზის კავშირი ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს საფუძვლების ჩასაყრელად, რაც მათ განახორციელეს კიდევ აღნიშნულ წყაროთა ცნობებით (Меликишвили Г. А., К истории Древней Грузии, Тб., 1959).

ერთიანი სახელმწიფოს არსებობა საუკუნეთა მანძილზე ერთიანი კულტით, სახელმწიფო ენითა და მწიგნობრობით თავისთავად გულისხმობს, რომ მის ხალხს უკვე გააჩნია ნაციონალური იდენტობა თავისი ეპოქის შესაბამისად, მსგავსად, ისევე, როგორც ეს გააჩნდა მის უშუალო მეზობელ სომეხ ხალხს, სხვა მეზობელ ხალხებს, თუ არას ვიტყვით ძველი ეგვიპტის თუ ჩინეთის ხალხების შესახებ.

მაშასადამე, ქართველობა, როგორც ნაცია, სხვა მეზობელი ერების მსგავსად, ჯერ კიდევ ქრისტიანობამდე ჩამოყალიბდა. მან ათასწლეულთა მანძილზე რამდენჯერმე შექმნა კიდევ ერთიანი სახელმწიფო, მათ შორის ერთ-ერთი პირველი ყოფილა ქუჯი-ფარნავაზის სახელმწიფო, ანუ თავდაპირველი ქართლის სამეფო, რომელმაც მრავალი საუკუნე იარსება ვიდრე არაბთა შემოსევამდე.

პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფო დაიშალა მეფეების მირისა და წმიდა არჩილის დროს VIII საუკუნეში. ამის შემდეგ, თანდათანობით, IX-X საუკუნეებში, ქართველი ხალხის განსახლების განაპირა ტერიტორიებზე ჩამოყალიბდა ქართული სახელმწიფოები – ესენი იყო – აფხაზთა სამეფო და ტაო-კლარჯეთის, ანუ „ქართველთა სამეფო“, მათ თანდათან შეემატა კახეთ-ჰერეთისა და ტაშირ-ძორაკერტის სამეფოები, ამ უკანასკნელს მონოფიზიტი ქართველები მართავდნენ, ამიტომაც „სომეხთა სამეფო“ ერქვა.

ყველა ეს სახელმწიფოებრივი ერთეული ქართველი ხალხის განსახლების განაპირა რეგიონებში იმიტომ შეიქმნა, რომ ქვეყნის გული, იმჟამად, არაბულ თბილისის საამიროს ეჭირა.

ამ ქართული სამეფოების გაერთიანება ბაგრატ III-ის შემდეგ იყო არა საქართველოს პირველი გაერთიანება, როგორც ამჟამადაა მიჩნეული, არამედ აღორძინება ქუჯი-ფარნავაზის სახელმწიფოს ათასწლოვანი ტრადიციებისა, ეს გაერთიანება ემყარებოდა აღნიშნული სახელმწიფოებრივი ერთე-

ულების ხალხის ცოდნას წარსული მთლიანობისა, მის სწრაფვას ამ იდეის განხორციელებისა და მე-8 საუკუნემდე არსებული ერთიანი სახელმწიფოს ხსოვნის საფუძველზე აღმოცენებული გაერთიანების მძლავრ სურვილს.

მტრების ძალმომრეობით XV ს. ბოლოს კვლავ დაიშალა ერთიანი სახელმწიფო, მაგრამ ჩვენს დროს ის კვლავინდებურად აღსდგა იმ ძალით, რომელიც ერის ფსიქიკაში იყო ჩაბეჭდილი წინაპართაგან ბოძებული მემკვიდრეობითი ცოდნით, ძალით, რომლის მესაძირკვლენი იყვნენ ეგრისის სახელოვანი ერისთავი ქუჯი და ქართველთა უდიდესი მეფე ფარნავაზი

<https://meufeanania.info/idea/>

როგორც აღინიშნა, ეგრისის საერისთავო შედიოდა ქართლის სამეფოს, ანუ იბერიის შემადგენლობაში. ჩვენი წყაროების ცნობით, ფარნავაზისა და ქუჯის მიერ ჩამოყალიბებულ ქართლის სამეფოს ხალხი წარმოადგენდა არა ცალკეულ ტომებს, არამედ ნაციონალურ ერთობას, საერთო სახელმწიფო ქართული ენით, საერთო კულტურა-მნიშვნელობებით, საერთო სახელმწიფოს მკაცრად განსაზღვრული საზღვრებით, რეგიონული (საერისთავოები) და ცენტრალიზებული (სამეფო) მმართველობით, მკაცრად განსაზღვრული ფისკალური პოლიტიკით, რაც ჩვენს მიერ ზემოთაა აღწერილი, საერთო ჯარით და სხვა.

ძვ.წ. IV-III საუკუნეებში (ფარნავაზის ეპოქაში) საერთო ქართული ენით გაერთიანებული იყო „ქართლის სამეფოს“ ყველა საერისთავო (ეგრისის, კლარჯეთის, ოძრხის, მარგვეთის, კახეთის, ხუნანის, სამშვილდის, წუნდის საერისთავოები და სასპასპეტო (შიდა ქართლის საერისთავო)).

საერთო ქართული სამეფოს შექმნის შემდეგ ამ სამეფოში შევიდა მთლიანი ეგრისი, ის „ქართლის სამეფოს“ მკვიდრი ნაწილი გახდა. „შემოდგომით ფარნავაზი მცხეთაში ცხოვრობდა, ზამთარში – გაჩიანში, ხოლო ზაფხულს წუნდაში ატარებდა. ზოგჯერ მოინახულებდა კლარჯეთს და ეგრისს“.108 ფარნავაზამდე აზოც ჰერეთ-ეგრის-ქართლის მმართველი – „ქართლის მეფე“ ყოფილა: „ქართლის ცხოვრების მიხედვით აზო... იმორჩილებს ქართლთან ერთად ჰერეთს... დას. საქართველოს (ეგრისს)“.109 საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია 137.

ფარნავაზის ეპოქაში ქართული ეროვნული ერთობის, ანუ ერი/სახელმწიფოს (ნაციის) ჩამოყალიბებისათვის საჭირო მრავალ ნიშანს ჩამოთვლიან წყაროები (საერთო ენა, საერთო მინა-წყალი, საერთო მტერთან ბრძოლები, საერთო თვითშემეცნება, სახელმწიფოს მოწყობის სისტემები, საერთო ბიუჯეტი და ფისკალური სისტემები და სხვა. რაოდენ საოცარიც არ უნდა იყოს, ყველა ამ და სხვა ნიშნებს ერი-ნაციის არსებობისა ჩამოთვლიან წყაროები).

ნაციის გაერთიანებას ერთიანი ენით იმ ეპოქაში ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ქართული ენა, როგორც ცნობილია, სახელმწიფო ენად გამოაცხადა ფარნავაზ მეფემ („ქართლის ცხოვრება“ და შემდგომდროინდელი ისტორიკოსები ამას ხაზგასმით აღნიშნავენ), რომ მას ეს ღონისძიება ცხოვრებაში მკაცრად გაუტარებია – ქართლის სამეფოში სხვა ენა ქართული ენის გარდა ოფიციალურად არ იხმარებოდა.

ეს მომხდარა ძვ. წ. მე-4 ს. ბოლოს, ამ დროისათვის ენობრივი ერთობის რღვევა ახალი დაწყებული ყოფილა, არსებული დაფიქსირებით ეს პროცესი თავისი რეფორმებით ფარნავაზმა შეაჩერა კულტურულ-საგამანათლებლო-რელიგიურ დონეზე მაინც.

ბრინჯაოს ეპოქის მიწურულსა და ადრეული რკინის დასაწყისში ძველი ნელთალრიცხვის VIII-IV საუკუნეებში ზანურ-ქართული ენობრივი ერთობა ის-ის იყო იწყებდა რღვევას, ეს იმას ნიშნავს, რომ სხვაობა ქართველისა და ეგრისელების მეტყველებაში თითქმის არ არსებობდა ან დიალექტურ დონეზე იყო ქუჯი-ფარნავაზის სამეფოს დაარსებისას ძვ. წ. მე-4 საუკუნეში. არსებული მეტყველება კი ფარნავაზმა სახელმწიფო, კულტურის, განათლებისა და რელიგიის ენად გამოაცხადა, ანუ გარკვეულწილად, გაამყარა. ფარნავაზის მიერ დამტკიცებული ენა საერთო-სახალხო ყოფილა, ამ ენას „ქართულს“ უწოდებს მემატიაწე, თუ ასეა, ის ეგრისელებისათვისაც მშობლიური ენა იყო.

ეს რომ ასე იყო მიუთითებს ფაქტი იმისა, რომ ეგრის-სამეგრელოში საუკუნეთა მანძილზე ქართული ენა იყო კულტის მსახურების, ქვეყნის კულტურული ფენების, არისტოკრატიის, სახელმწიფო მოხელეების, ზედაფენის ენა, ე.ი. სალიტერატურო ენა.

მართლაც, მეცნიერთა აზრით, „ნარსულში იბერიულ-კავკასიურ ენებს მეტი სიახლოვე ახასიათებდათ, ვიდრე ახლა ვხედავთ. ზედაპირზე სხვაობა ჩანს, სიღრმისეულ ფენაში სხვაობა მცირდება, საერთო მატულობს. საერთო ძველია, განსხვავება – ახალი“.

მეცნიერების მიერ გარკვეულია, რომ ქრისტიანობამდე ქართველების ყველა ტომს ჰქონია საერთო რწმენა, არსებულა საერთო ქართული წარმართობა. ივანე ჯავახიშვილმა გაარკვია, რომ სვანეთში წარმართული სანესჩვეულებო კულტი ქართულ ენაზე სრულდებოდა და არა სვანურ ენაზე. „ფერხულის სიტყვებს მეფერხულე სვანები ქართულად წარმოსთქვამდნენ“.

შემდეგმა კვლევამ აჩვენა, რომ „ამ წესების ძველქართულ სახელებთან ერთად ფერხულის ქართულად წარმოთქმის ჩვეულება, უეჭველია, თავდაპირველი საერთო ქართული წესის ნაშთი უნდა იყოს“.

წარმართულ წესებს, სვანეთში შემორჩენილს, ჰქონია ქართული ტერმინოლოგია, ხოლო თვით ეს წესები ქართულ ენაზე სრულდებოდა. ასევე ყოფილა სამეგრელოშიც. „ივ. ჯავახიშვილს სათანადოდ დამტკიცებული აქვს, რომ ახალწლის დღესასწაულის ჩვეულებების თანახმად, მეგრელი მეკვლეც თავის წარმოსათქმელ სიტყვებს მეგრულად კი არა, სწორედ ქართულად ამბობს ხოლმე“.

მოყვანილი ფაქტები კიდევ ერთხელ ამტკიცებს იმ აზრს, რომ არსებობდა საერთო ქართული ენა – კულტის მსახურებისა და სხვათა შესრულება ხდებოდა ამ ყველასათვის გასაგებ ენაზე, ხოლო შემდეგში (IV-III სს.) ეს ენა იქცა სახელმწიფო ენად. ივანე ჯავახიშვილი სრულიად სამართლიანად დაასკვნა მითითებული და სხვა მონაცემების საფუძველზე – „ცხადი გახდება, რომ არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა

ტომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ რომ წარმართობის საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა“.

ასე რომ, ერთიანი სახელმწიფოს – „ქართლის სამეფოს“ წარმოქმნამდე (ქრისტემდე IV-III საუკუნეებში) და, ცხადია, მის შემდეგაც, ყველა ქართულ ტომს – ქართვეს – მეგრელებსა და სვანებს – ჰქონიათ საერთო მშობლიური ქართული ენა, ე.წ. სალიტერატურო ენა. ენათმეცნიერები გამოწვლილვითი ანალიზის საფუძველზე მიდიან დასკვნამდე, რომ ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირება დაწყებული არა V საუკუნეში, არამედ ბევრად უფრო ადრე, შესაძლოა, მეხუთე საუკუნეში ქრისტეშობამდე.

ენათმეცნიერი ლ. ლეჟავა წერს „... სარწმუნოდ შეიძლება მივიჩნიოთ, რომ ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირება დაწყებულია V ს-ზე გაცილებით უფრო (შესაძლებელია, ათი საუკუნით) ადრე“.115 ცნობილი მეცნიერი ივ. გიგინეიშვილი წერდა: „ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას შვიდასზე მეტი წელი დასჭირდა, მისი ჩამოყალიბება მხოლოდ მე-19 საუკუნეში გახდა შესაძლებელი და ეს ენაც კი არ იყო ისეთი სრულყოფილი ნორმების მქონე ლიტერატურული ენა, როგორც ძველი ქართული იყო, მიუხედავად იმისა, რომ ამ ენის ნორმალიზაციისა და სრულყოფისათვის მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან მოკიდებული გაცილებით მეტად ხელსაყრელი გარემოება და პირობები არსებობდა, ვიდრე ძველ საქართველოში. თუ ახალი სალიტერატურო ენის საბოლოოდ ჩამოყალიბებას ამდენი დრო დასჭირდა, ცხადია, ადვილი წარმოსადგენია, თუ რამდენი საუკუნე დასჭირდებოდა ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებასა და სრულქმნას, ვიდრე ის იმ დონეზე ავიდოდა, როგორც სალიტერატურო ენა, რა დონეზეც დგას „შუშანიკის წამების“, ან ოთხთავისა და ბიბლიის ქართული თარგმანების ენა“. V საუკუნემდე ქართულ სალიტერატურო ენას განვითარების გრძელი გზა უნდა გაეწყო. „ასე განვითარებული და უნიფიცირებული სალიტერატურო ენა მხოლოდ საუკუნეთა განმავლობაში შეიძლებოდა შექმნილიყო. მეცნიერის შეხედულებით, მეხუთე საუკუნემდე ბევრად უფრო ადრე, ჯერ კიდევ მწერლობის წარმოშობამდე არსებობდა საერთო-სახალხო ენა. ცხადია, ეს საერთო-სახალხო ენა იყო საერთო ქართული ფუძე ენა, რომელიც ფარნავაზ მეფემ სახელმწიფო ენად გამოაცხადა. ენობრივი ერთობის დროს ეს საერთო-სახალხო ენა გამოიყენებოდა ყველა ქართული ტომის მიერ კულტის მსახურებისა და სხვა მიზნებისთვის. საერთო-სახალხო ენა, რომელიც ბატონობდა დიალექტებზე და იმორჩილებდა მათ, მწერლობის წარმოშობამდეც უნდა ყოფილიყო. სამწერლო ენის არსებობა კი დამწერლობის წარმოშობიდან იწყება, ე.ი. V ს-ზე გაცილებით უფრო ადრე, ქრისტიანობამდელ ეპოქაში“.დავასკვნით, რომ ჯერ კიდევ IV-III საუკუნეებში ქართლის სამეფოში, ანუ აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქართველოში მცხოვრებ ხალხს უკვე ჰქონია ერის რაობის განმსაზღვრელი ერთ-ერთი მთავარი ელემენტი – კულტმსახურების საერთო-ქართული ენა, რომელსაც ჰქონდა დიალექტები, როგორც ყველა ცოცხალ ენას.

სახელმწიფოებრიობის სხვა ნიშანია ერთიანი მნიგნობრივი კულტურა.

ფარნავაზის „მნიგნობრობა ქართული“, ჩანს გულისხმობდა, ფინიკიურ-არამეული ანბანის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ ქართული დამწერლობის იმ ფორმას, რომელსაც იყენებდნენ ფარნავაზისა და მისი საერისთავოების კანცელარიები და ალბათ, ქურუმები.

ესაჭიროებოდა თუ არა ფარნავაზის ეპოქის სახელმწიფოს „მნიგნობრობა“, ანუ იყო თუ არა მოთხოვნილება იმისა, რომ ბრძანებები და მიმართვები ქვემდებარე დაწესებულებებისთვის წერილობით სახით მიეწოდებინა?

ვახუშტიმ საგანგებოდ გამოიკვლია ფარნავაზის შემდგომი ქართული სამეფოს სამოხელეო წყობა და წერდა, რომ სახელმწიფოში უამრავი სახელისუფლო უმაღლესი დაწესებულება არსებობდა, მსგავსი იმისა, რასაც ამჟამად ეწოდება სამინისტროები, მათი ერთმანეთთან ურთიერთობისათვის, ასევე სამეფო და საერისთავო ცენტრებიდან დაქვემდებარებულ უწყებებთან ურთიერთობისათვის საჭირო იყო მნიგნობრობა, ანუ ბრძანებებისა და მიმართვების წერილობითი სახით გადაცემა, ასევე სხვა საჭიროებისათვის.

ესენი ყოფილან შემდეგი „ხელისუფალნი“ (და, შესაბამისად, მათ ხელქვეშ არსებული დაწესებულებები) –

სპასალარი ანუ სამხედრო უწყების მეთაური,

სახლთუხუცესი, ხელისუფალი, რაც ჩანს, იგივე იყო რაც ევროპაში „მაჟორდომი“. მას მრავალი თანაშემწე ჰყავდა, რადგანაც სასახლეებსა და ციხესიმაგრეებში შესაბამის მეურნეობას უნდა გაძლოლოდა.

„მსახურთუხუცესი“ – დიდი სახელო იყო, რომელსაც ასევე მრავალი თანამშრომელი ჰყავდა, მას ასევე ევალებოდა „ციხე-ქალაქთა მცველთუხუცესობა“,

„მონათუხუცესი“ – საგანგებო ხელისუფალი,

მანდატურთუხუცესი – საპოლიციო სისტემის მეთაური,

მსაჯულთუხუცესი – მას ექვემდებარებოდნენ მთელ სამეფოში **ა. მსაჯულები**, **ბ. ბჭენი**; **გ. ხევისბერნი**,

წყარო წერს – „ეკითხებოდა ქვეყნის „მსაჯულები“, ასევე „ბჭეთა, ხევისბერთა და ხევისთავთა“ ნინძლოლა“,

მეჯინიბეთუხუცესი შეიძლება თანამედროვე ტრანსპორტისა და ფოსტის გაერთიანებულ სამინისტროს შევადაროთ, მას ექვემდებარებოდნენ „შიკრიკნი, პაიჭნი და ჯინიბნი“, ანუ ქვეყნის ტერიტორიაზე სხვადასხვა დავალებათა და ბრძანებათა ადრესატამდე მიტანა ევალებოდათ,

მეჭურჭლეთუხუცესი – სახელმწიფო ბიუჯეტის გამრიგე,

მოლარეთუხუცესი – ფინანსების განმკარგავი,

ეზოსმოძღვარი, რომელიც შესაძლოა ევროპულ „მაჟორდომს“ შევადაროთ.

სწორედ მათ ესაჭიროებოდათ თავიანთი ფუნქციების განსახორციელებლად „მნიგნობრობა“, ანუ წერილობითი სახით ბრძანების ანდა ნების გადაცემა სხვადასხვა უწყებისათვის,

ამიტომაც მათ შესახებ წერს კიდევ ვახუშტი:

„ესენი სწერდენ: უსტარს. იერლაცსა, პიტაცსა, ენდალმასა, პატრუ-

ცაგსა, როარტაგსა, გუჯართა, სიგელთა, ბრძანებათა, განაჩენთა და სხვათა“.

ამ უსტარ-ბრძანებებს საგანგებო მწერლები წერდნენ.

ვახუშტი წერს, რომ არსებობდა სახლმწიფო მწერალთა უწყება, ისინი განსაკუთრებით ესაჭიროებოდა საფინანსო სფეროს, ვახუშტი წერს:

„მწერალთათჳს – მწერალნი იყუნენ, რომელნი სწერდნენ შემოსავალსა და წარსაგებელსა ყოველთავე, და ტომართა, და სხვათა“.

აქედან ჩანს, რომ ფარნავაზის მიერ დაარსებულ სახელმწიფო სისტემას მნიგნობრობა ესაჭიროებოდა, ანუ უნდა არსებულიყო კიდეც შესაბამისი ქართული დამწერლობა.

მიიჩნევა, რომ ის, მართალია, არსებობდა, მაგრამ ინტენსიურად არ გამოიყენებოდა, ვიდრე ქართველთა გაქრისტიანებამდე.

სომხური წყაროებიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ როდესაც მე-5 ს. დასაწყისში დადგა საჭიროება ბიბლიის ნიგნების ქართული თარგმანების ჩაწერისა, ბაკურ მეფის კარზე, პეტრე იბერის პაპის ოჯახში გახსენებულ იქნა უკვე არსებული ძველი ქართული ანბანი, ამ დროს, უკვე არსებული ქართული ასოებისათვის აქ უნდა მიეცათ ის მრგვლოვანი სახე, რომელიც ახლა „მრგვლოვანის“ სახელითაა ცნობილი. შესაბამისად, ამ რეფორმის შედეგად ჩამოყალიბდა ქართული ანბანის ე.წ. მრგვლოვანი სახეობა და მას სრულყოფილი სახე ბერძნული დამწერლობის სისტემის შესაბამისად უნდა მისცემოდა.

მაშასადამე, ფარნავაზის მნიგნობრობის ენა იყო ის „ქართული ენა“, რომელიც მან წყაროს ცნობით განავრცო მთელ თავის სამეფოში.

ეს ენა, ანუ, ფარნავაზის ეპოქის ენა იმდენად განვითარებული ყოფილა, რომ ის დაედო საფუძვლად ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ საქართველოში საეკლესიო მსახურებას და ამ ენაზე ითრგმნა წმიდა წერილი.

ჩანს, ეს ენა, ანუ ფარნავაზის მნიგნობრობის ენა, დაედო საფუძვლად ძველ ქართულ წარმართულ კულტმსახურებას, შემდეგ კი ქართულ საქრისტიანო ღვთისმსახურებას, საბოლოოდ კი ძველ ქართულ სალიტერატურო ენას.

ენა

ძველი ქართული სალიტერატურო ენა ამოზრდილი უნდა ყოფილიყო ე.წ. ზან-ქართული ენიდან.

მაშასადამე, ძველი ქართული სალიტერატურო ენა აღმოცენდა არა ქართის დიალექტის ბაზიდან, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ იმ დროისათვის ჯერ კიდევ თითქმის მთლიან, თითქმის დაუშლელ ზან-ქართული ენიდან.

ამის გამო იყო, რომ **ძველი ქართული ენა არ განეკუთვნებოდა არც ერთ დიალექტს, არც ერთ რეგიონს, იგი წარმოადგენდა დიალექტებზე მაღლა მდგომ საერთო ენას, რომელიც პირველ საუკუნეებშივე გასაგები იყო ყველა ქართველისათვის, მათ შორის მეგრელებისა და სვანებისათვის. თავიდანვე იგი იყო საკრალური, წმინდა, ლოცვისა და ურთიერთობის ენა.**

ამიტომაც დგანან იოანე ლაზი და სხვა დასავლელი ქართველი მოღვაწეები (შესაძლოა, ევაგრე პონტოელიც) ქართული სამწერლო და კულტურის ენის შექმნა-შემუშავების სათავეებთან, რომელიც იოანე მინჩხბა (მარტვილის სოფელ ინჩხურიდან) უმაღლეს სალიტერატურ სიმაღლემდე აიყვანა, დიდ ჭყონდიდელებთან, დადიანებთან და ქართული სახელმწიფოებრიობისა და კულტურის ამჟამინდელ კორიფეებთან ერთად.

ერთიანი ქართული მნიგნობრობის ახალ სიმაღლემდე აყვანის დიდი სამუშაო ცენტრები იყო მონასტრები საქართველოსა და პალესტინაში.

პეტრე იბერმა და იოანე ლაზმა იერუსალიმსა და პალესტინაში რამდენიმე მონასტერი ააშენეს, მონასტრი ააშენეს ეგვიპტეშიც კი. ბიოგრაფი ზაქარია წერს, რომ იერუსალიმში პეტრემ და იოანემ „აღაშენეს სახლი სასტუმროი ქალაქსა შიდა და მოამზადეს ფერხთა საბანელი, ტაბლავი, და ცხედარი და განუსვენეს უცხოთა“ (ძველი ქართული აგიოგრაფ. ლიტ. ძეგლები, II, გვ. 229), „მერმე წარვიდეს უდაბნოდ და შეკრიბნეს ძმანი მრავლად და აღაშენეს მონასტერი (იქვე, გვ. 229). მას „ჰქვიაან ქართველთა მონასტერი“. უცხო წყაროები მას „ლაზთა მონასტერს“ უწოდებენ. იბერი და ლაზი იმ დროისათვის სინონიმები იყო. აქ დაკრძალეს იოანე ლაზი. იქამდე კი მათ „იორდანეს პირსა ადგილსა უდაბნოსა იშენეს მონასტერი“, ეგვიპტეში „უდაბნოსა მას აღაშენეს ეკლესიაი და გარემოს მონასტერი“ (იქვე, გვ. 235). იერუსალიმში დაბრუნების შემდეგ კი „კუალად აღაშენეს ქალაქსა სახლი სასტუმროი და იწყეს შენებად ეკლესიისა“ (იქვე, გვ. 235). მონოფიზიტების დევნისაგან დაბრუნების შემდეგ „გარეშე ქალაქისა აღაშენა მონასტერი და ეკლესია შუენიერი, შეკრიბნა ძმანი მრავალნი და განუწესა მათ წესი და კანონი სულიერი და საღმრთო“ (იქვე, გვ. 247).

ფარნავაზის რეფორმათა წყალობით საერთო ქართული მნიგნობრობის საუკუნოვანი ისტორიის გამო გაქრისტიანების შემდეგაც, საქართველოში, როგორც აღინიშნება, არასოდეს შექმნილა რაიმე თხზულება ანდა უბრალო წარწერაც კი, რომელიმე დიალექტზე ანდა კუთხურ ენაზე.

სამართალი მოითხოვს მტკიცებულებას, სამართლის დადგენისათვის საჭიროა მტკიცებულება, ანუ ჩვენი ქართული წყაროების მუდმივ ჩვენებებს, რომ ფარნავაზის ეპოქაში ერთიანი ქართული ენა და მნიგნობრობა განივრცო, ესაჭიროება შესაბამისი მტკიცებულება.

გვაქვს თუ არა რაიმე მტკიცებულება ამის შესახებ?

დიახ, გვაქვს, ესაა ფაქტი იმისა, რომ საქართველოში საუკუნეთა და ათასწლეულის მანძილზე, არასოდეს შექმნილა რაიმე თხზულება ანდა უბრალო წარწერაც კი რომელიმე კუთხურ ენასა თუ დიალექტზე, არამედ მხოლოდ ქართულ ენაზე, წარმოადგენს უტყუარ მტკიცებულებას, რომ ჩვენი წყაროები არ ტყუიან და არიან სრულებით სანდო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, საუკუნეთა მანძილზე, რომელთა დროსაც კუთხეებსა და რეგიონებში არსებობდა ადგილობრივი სახელმწიფოებრივი ერთეულები, ზოგჯერ ადგილობრივი საკათალიკოსოები, უთოოდ ადგილებრივი კილოკავები ანდა ენებით შეიქმნებოდა დოკუმენტები, ანდა გაკეთდებოდა რაიმე უბრალო წარწერა მაინც, ასეთი კი არ არსებობს, მიუხედავად მათი დაბეჯითებული ძიებისა.

ესაა უცილობელი ფაქტი იმისა, რომ ქრისტიანობამდე ფარნავაზის სახელმწიფომ ჩამოაყალიბა ქართველი ერი თავის ენითა და კულტურით, მცხოვრები ქვეყნის ორივე მხარეს დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში შავი ზღვიდან ალბანეთამდე.

უძველესი ეპოქიდანვე სრულიად საქართველოს ყოველ კუთხე-კუთხულს მხოლოდ ძველი ქართული ენა მოიცავდა.

ძველი ქართული იყო ზედიანლექტური ენა, ანუ იქვემდებარებდა ყველა დიალექტს, ამიტომაც სვანეთში, სამეგრელოში (ეგრისში), მარგვეთში (იმერეთში), გურია-აჭარაში, აღმოსავლეთ საქართველოში და ქართული ეთნოსით დასახლებულ ყოველ კუთხეში თავდაპირველად წარმართულ საკულტო, შემდეგ კი ქრისტიანული ღვთისმსახურების, სალიტერატურო და კულტურის ენას წარმოადგენდა მხოლოდ ძველქართული ენა.

ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო ის, რომ საქართველოში არსებული ენები და დიალექტები სალიტერატურო ენის დაფიქსირების დროისათვის, 1500 წლის წინ, ერთმანეთთან ძალზე ახლოს უნდა ყოფილიყო და ერთმანეთისაგან ნაკლები განსხვავება უნდა ჰქონოდათ, ვიდრე მათ ახლა აქვთ.

როგორც ცნობილია, ერთ დროს ქართული, მეგრული და სვანური ენები ერთ ენობრივ მთლიანობას ქმნიდა, მხოლოდ შემდგომ, ძველი ათასწლეულის ბოლოს უკვე იკვეთებოდა სიღრმე მათ შორის, მაგრამ, ფარნავაზისა და ქუჯის მიერ დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ერთიანი სახელმწიფოს წარმოშობის ეპოქაში, შემდეგ კი, მოციქულთა ქადაგებათა და ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბების დროს, ჩანს, მთელ საქართველოში ჯერ კიდევ ესმოდათ ის ერთიანი ენა (ენობრივი მთლიანობის ეპოქის ენა), რომელიც საფუძვლად დასდებია ღვთისმსახურებას უკვე მოციქულთა ეპოქიდანვე, ანუ I-II საუკუნეებიდან და მალევე IV-V საუკუნეებიდან სალიტერატურო, ანუ საეკლესიო ქართული ენის ფორმირებისა და საბოლოო ჩამოქვეყნების ხანას.

ივანე ჯავახიშვილი წერს, რომ ამ სალიტერატურო ენის შემუშავებაში მონაწილეობა მიუღია დასავლეთ საქართველოს ქართველობას, რომლის რეალურ წარმომადგენლაც იოანე ლაზი უნდა ვიგულისხმოდ.

მეცნიერი წერდა – „ქართველ ერს თავის მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრივი და სამწერლო ენაც ჰქონდა და აბადია დღესაც, რომელიც მეგრელებისა და სვანებისთვისაც ერთადერთი სამწერლო და კულტურის ენა იყო და არის დღესაც, რომლის შექმნა-შემუშავებაშიც მეგრელებსა და სვანებსაც თავიანთი წვლილი აქვთ შეტანილი“ (ივ. ჯავახიშვილი, ტ. I, 1979, გვ. 154).

კიდევ უფრო მეტი, ჯერ კიდევ წარმართობის დროს, ე.ი. IV საუკუნემდე ყველა ქართულ ტომთათვის, მათ შორის, სამეგრელოსა და სვანეთშიც კულტმსახურების ენა იყო ქართული ენა.

ივანე ჯავახიშვილი წერს: „ცხადი ხდება, რომ არამცთუ საზოგადოდ ყველა ქართველ ტომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვის საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ წარმართობის საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა“ (იქვე, გვ. 154).

მაშასადამე. წარმართობის ეპოქაშიც წარმართული საკერპო მსახურება საქართველოს კუთხეებში აღესრულებოდა არა კუთხური დიალექტებით, არამედ საერთო ენით, რომელსაც მემკვიდრე ქართულს უწოდებს.

იყო ამის მიზეზი? როგორც აღინიშნა, პროტოქართველური თანდათან დაიშალა, ჯერ მას, როგორც ფიქრობენ, გამოეყო სვანური ენა, ერთი ენის ადგილას მიღებული იქნა ორი ენა: ესენი იყო ე.წ. **ზან-ქართული ენა** და სვანური ენა.

ზანურ-ქართული ერთიანი ენა შემდგომ დაიშალა ასევე ორ ენად – მეგრულ და ქართულ ენებად.

ამ ერთობის დაშლის დასაწყისად მიიჩნევა ქრისტეშობამდე VIII საუკუნე (საქ. ისტ. ნარკვევები, I, გვ. 338).

თითქმის ამავე ხანაში, **ქრისტეშობამდე IV-III საუკუნეებში ჩამოყალიბდა დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი ფარნავაზის სახელმწიფო.**

ფარნავაზის რეფორმათა შედეგად ამ სახელმწიფოში, მემკვიდრის ცნობით, სხვა ენები „**არ იზრახებოდა, თვინიერ ქართულისა ენისა**“.

რომელი ენა უნდა ყოფილიყო ის ამჟამინდელი სახელდებით? ის უნდა ყოფილიყო ამ ტომთა ერთობისდროინდელი ენა. ანუ ის ენა, რომელიც დაშლამდე გამოიყენებოდა და ამიტომ შემოინახა უცვლელად საკულტო მსახურებამ.

ეს ენა უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ დაუშლელი აღნიშნული ზანურ-ქართული ერთიანი ენა

იმ დროს, 2400-2300 წლის წინ, ანუ ფარნავაზის ეპოქაში, ჯერ კიდევ არ იყო ერთმანეთისაგან დიდად განშორებული სვანური და პროტოქართულის დაყოფის შედეგად წარმოქმნილი ე. წ. „ზანურ-ქართული ენა“. ჩანს, ეს ენა ფარნავაზმა სახელმწიფო და საკულტო ენად დააკანონა, ანუ ის „ქართული ენა“, რომელიც ფარნავაზმა ოფიციალურ ენად გამოაცხადა, უნდა ყოფილიყო ჯერ კიდევ თითქმის დაუშლელი ე.წ. „**ზან-ქართული**“ ენა. ჩანს, ეს ენა გადაიქცა საქართველოში მოციქულთა ქადაგების ენად და ამ ენაზე ითარგმნებოდა თავდაპირველად ზეპირი სახით წმიდა სახარება, ხოლო შემდეგ ის დაედო საფუძვლად ქრისტიანულ საღვთისმსახურო ენას. როგორც აღინიშნა, ამ ენას ამჟამად ძველი ქართული სალიტერატურო ენა ეწოდება.

როგორც აღინიშნა, ქრისტიანობის გავრცელებამდე კი, ივ. ჯავახიშვილის კვლევის თანახმად, წარმართულ კულტმსახურებასაც კი საერთო, ანუ ქართულ ენაზე ასრულებდნენ საქართველოს ყველა კუთხეში.

კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, ენათმეცნიერებისთვის ცნობილია, რომ უძველეს დროს არსებობდა ქართველ ტომთაშორისი საერთო ენა – ფუძე ენა.

ქართველს, მეგრელ-ჭანებს და სვანებს ერთ დროს ჰქონიათ საერთო ფუძე ენა, რომელიც შემდგომში დაიყო.

ენობრივი ერთობის დაშლის დასაწყისად მიღებულია სხვადასხვა თარიღი. ყოველ შემთხვევაში, ეს ენობრივი ერთობა დაშლილა არა სხვაგან, არამედ კავკასიაში.

მეცნიერთა აზრით, ქრისტემდე VIII საუკუნეში ქართველთა და მეგრელ-ჭანებს ჰქონიათ საერთო ენა, ხოლო ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში უკვე არსებულა განსხვავება.

როგორი სახის იყო ეს განსხვავება?

მეცნიერი წერს – „რა თქმა უნდა, ენობრივი და სხვა სახის განსხვავება ამ დროს ბევრად ნაკლები უნდა ყოფილიყო, ვიდრე შემდეგში“.

ენობრივი განსხვავება VI-IV საუკუნეებში ქრისტემდე ქართველთა ენასა და მეგრულ-ჭანების ენას შორის „ბევრად ნაკლები“, ანუ დიდი არ ყოფილა. ამის მიზეზი ის იქნებოდა, რომ ენობრივი ერთობის დაშლის პროცესი ახალი დაწყებული ყოფილა.

როგორც ითქვა, ქართველთა და მეგრულ-ჭანებს შორის ენობრივი ერთობის დაშლა დაწყებულია VIII საუკუნეში (ქრისტემდე) და მალევე, დაახლოებით IV-III საუკუნეებში (ქრისტემდე) ჩამოყალიბდა ერთიანი ქართული, ანუ ფარნავაზ-ქუჯის სახელმწიფო, საერთო ენით, მნიგნობრობითა და რელიგიით (კულტურით).

ეს ნიშნავს, რომ ამ სახელმწიფომ დააკანონა ჯერ კიდევ ერთიანი ენა, რომლის დაშლის ხარისხი იმ დროისათვის ძალზე მცირე ყოფილა, ამ ენას, როგორც ითქვა, ამჟამად უწოდებენ „ზანურ-ქართულ ენას“, ხოლო მემადიანე უწოდებს „ქართულს“.

სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთი ნიშანი – საერთო ტერიტორია

მეცნიერი წერს – „ქართლის (იბერიის) ერთიანი დიდი სამეფოს წარმოქმნა დედაქალაქით მცხეთაში, როგორც ჩანს, მართებული იქნება, რომ ძვ.წ.ალ-ის IV-III სს. დავუკავშიროთ“.

ცნობილია, რომ ერთიანი საერთო ქართული სახელმწიფო „ქართლის სამეფოს“ სახელწოდებით შეიქმნა ეგრისელთა უშუალო და აქტიური მონაწილეობით, კერძოდ, ფარნავაზი ვერ შექმნიდა „ქართლის სამეფოს“, მას რომ არ მიეღო ეგრისის მმართველის, ქუჯის დახმარება.

მემადიანის სიტყვით, ქუჯი-ფარნავაზის ძმობამ სათავე დაუდო პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს დაფუძნებას.

შესაბამისად, წყაროთა მტკიცებით (მოქცევაი ქართლისაი, ქართლის ცხოვრება), ერთიანი პირველი სახელმწიფო დაარსდა არა მე-11 საუკუნის დასაწყისში, მეფე ბაგრატ მე-3-ის დროს, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ ქრისტემდამდე საუკუნეებით ადრე, ქუჯისა და ფარნავაზის დროს.

ამჟამინდელი ოფიციალური მტკიცებით, პოლიტიკური კავშირი ფარნავაზსა და ქუჯის, ანუ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს შორის შეუძლებელი იყო, რადგანაც თითქოსდა, ამ ეპოქაში დასავლეთ საქართველოს მოიცავდა პონტოს სამეფო. მაგრამ ასე არ იყო. ბიზანტიის ისტორიის გამოჩენილი მკვლევრის შარლ დილის სიტყვით, პონტოს სამეფოს საზღვარი აღწევდა მხოლოდ მდინარე ფაზისამდე (**შარლ დილი, ბიზანტიის იმპერიის ისტორია, 1998, გვ. 174**).

ის წერს, – პონტოს პოლემონიაკის სახელმწიფო აღმოსავლეთით მდ. ფასისამდე ვრცელდებოდა, მაშასადამე, არ მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს უმეტეს ნაწილს.

პონტოს სამეფო არ მოიცავდა ეგრისს, რადგანაც პონტოს სამეფოს საზღვარი აღწევდა მხოლოდ მდინარე ფაზისის მარცხენა სანაპირომდე. **ხოლო მარჯვენა სანაპიროს მომცველი ქვეყანა, ანუ ეგრისი, არ შედიოდა პონტოს სამეფოში.** ასეთი პოლიტიკური სურათის გამო ეგრისს თავისი მმართველის, ქუჯის სახით ადვილად შეეძლო კავშირი შეეკრა მცხეთის სამამასახლისოს მემკვიდრესთან, ფარნავაზთან.

ასეთი ვითარების გამო საჭიროა განისაზღვროს, თუ რომელ მდინარეს ეწოდებოდა ფაზისი, რიონს თუ ჭოროხს.

ამჟამად მიიჩნევა, რომ ბერძნული წყაროების ფაზისი არის მდინარე რიონი, ასეთ შემთხვევაშიც პონტოს სამეფოში არ შედიოდა ეგრისი, რადგანაც პონტო მხოლოდ ფაზისამდე აღწევდა, ანუ პონტო იქვემდებარებდა რიონის მარცხენა სანაპიროს მხარეს, ხოლო მარჯვენა სანაპიროს მხარე მისგან თავისუფალი იყო.

შესაბამისად, ეგრისი, პონტოს მარჯვენა სანაპიროს ქვეყანა, არ ექვემდებარებოდა პონტოს, ხოლო მარცხენა სანაპიროზე მდებარე ქვეყანა, შემდგომდროინდელი გურია შედიოდა პონტოს სამეფოს გავლენის სფეროში.

მაშასადამე, შეიძლება ვენდოთ ჩვენი წყაროს ცნობას, რომ ქუჯისა და ფარნავაზის დაკავშირებით შექმნილი სახელმწიფო, ანუ ქართლის სამეფო მოიცავდა ეგრისსაც, ანუ ეგრისის საერისთავოს.

მეორე მხრივ, თუკი მდ. ფაზისი არის ჭოროხი, როგორც, მაგალითად, მიიჩნევა ექვთიმე მთაწმინდელი თავის „ანდრიას მიმოსვლაში“, ამ შემთხვევაშიც, ეგრისი მით უმეტეს, არ შედიოდა პონტოს სამეფოში, ასე რომ, უნდა მოიხსნას მტკიცება, თითქოსდა, აღნიშნულ ეპოქაში დასავლეთ საქართველო შედიოდა პონტოს სამეფოში.

ასევე, ამჟამად არის სხვა გაბატონებული შეხედულებაც, თითქოსდა, ფარნავაზის დროს არსებობდა კოლხეთის სამეფო და ქუჯი იყო მისი მეფე.

ასეთი მტკიცება წარმოადგენს ორი სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი ერთეულის ერთმანეთში არევის მცდელობას, კერძოდ, სხვადასხვა ეპოქაში არსებული, პირობითად რომ ვთქვათ, „დიდი კოლხეთისა“ და „მცირე კოლხეთისა“.

„დიდი კოლხეთი“ შეიძლება ვუწოდოთ ბრინჯაოს კოლხური ბრწყინვალე კულტურის მქონე სახელმწიფოებრივ ერთეულს, რომელიც ამ კულტურის განფენის არეალს მოიცავდა, ეს იყო ამჟამინდელი სრულიად საქართველო, მისი როგორც დასავლეთი, ასევე აღმოსავლეთი ნაწილი, თურქეთის ამჟამინდელ ქალაქ ორდუდან, ვიდრე ამჟამინდელი სომხეთის ქალაქ ლალვარამდე, ანუ მოიცავდა ქართველი ხალხის იმჟამინდელი გავრცობის მთელ არეალს.

ამ მტკიცების გამოთქმის უფლებას იძლევა კოლხური კულტურის არტეფაქტების განვრცობის ფართო არეალი, რომელიც თანაბრად ინტენსიურია როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში.

შესაბამისად, დიდი კოლხური ბრინჯაოს კულტურა იყო არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს კულტურა, არამედ სრულიად ისტორიული საქართველოსი.

თავდაპირველი, ანუ დიდი კოლხეთი და მისი კულტურა, როგორც ცნობილია, არსებობდა არგონავტების ეპოქაში და ძირითადად იარსება ძვ. წ. მე-8 ს-მდე, კიმერიელების შემოსევებმა ის გაანადგურა. მისი არეალი სხვადასხვა სახელმწიფოებრივ ერთეულში მოექცა.

მამასახლისი

ქართული წყაროების, უმეტესად ვახუშტის მიხედვით, ძვ. წ. მე-6 ს-დან ეგრისზე უდიდესი პოლიტიკური გავლენა ჰქონდა მცხეთის სამამასახლისოს, ხოლო შემდეგ, ძვ. წ. მე-4-ს-დან ის (ეგრისი) საერისთავოს სახით შევიდა ქართლის სამეფოში, თავის მხრივ, ქართლის სამეფო სწორედ დასავლეთ საქართველოს მეშვეობით ჩამოყალიბებულა ეგრისელი ქუჯისა და მცხეთელი ფარნავაზის შეკავშირებით.

მცხეთელ მამასახლისებს ასევე უწოდებდნენ „ქართლის თავებს“, ქართული წყაროების, ასევე ვახუშტისა და თეიმურაზ ბატონიშვილის მიხედვით, პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფოს, ანუ ფარნავაზ-ქუჯის ქართლის სამეფოს ჩამოყალიბებამდე, ქართულ ეთნო-პოლიტიკურ ერთეულებს ერთმანეთთან დაუდევთ შეთანხმება, რომლის მიხედვითაც ყველა ქართული ერთეული უნდა დაქვემდებარებოდა მცხეთელ მამასახლისს, ანუ ქართლის თავს.

ამ შეთანხმების შესაბამისად, ეგრისის მმართველი ემორჩილებოდა მცხეთელ მამასახლისს, ისევე, როგორც სხვა ეთნოპოლიტიკური ერთეულების მეთაურები.

ამ შეთანხმების შესაბამისად, დაახლოებით ძვ. წ. მე-7, ანდა მე-6 ს-დან, ეგრისი ექვემდებარებოდა ქართლის თავს, ანუ მცხეთელ მამასახლისს, ამიტომაც შემდეგ მისი მმართველი ქუჯი მცხეთელი მამასახლისის უფლებამემკვიდრე ფარნავაზს დაემორჩილა. ისინი (ფარნავაზი და ქუჯი) ქართველი ნაციის, ანუ საკუთარი სახელმწიფოს მქონე ერის მესაძირკვლე მამები არიან, მათ მიერ დანერგილი სახელმწიფო ენა, ერთიანი კულტურა და რელიგია მრავალი საუკუნე ამთლიანებდა ხალხის სულს.

მეფე ფარნავაზმა და ერისთავმა ქუჯიმ ქრისტეშობამდე მე-4 საუკუნეში დადეს ფიცი, რათა ერთიანი ქართული სახელმწიფოსათვის საფუძველი ჩაეყარათ ურთიერთისიყვარულით –

„ვიყვნეთ ჩუენ ძმა ... და სუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი“. „ძლევა ძმობით“, ანუ გამარჯვება ერთობით, ერთიანობით, მთლიანობით.

ქუჯი ერისთავი ფარნავაზის წინაშე მკაფიოდ და მხატვრულად გამოთქვამს ქართული იდეის საბოლოო მიზანს –

„განიხარონ ყოველთა ქართველთა!“

ეს სულისკვეთება ერის მამებისა საუკეთესოდ ჩანს ქუჯის დამოკიდებულებითაც საქართველოს გამთლიანების შანსის მიმართ –

მემატიანე წერს –

„მაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თჳსი ქუჯის თანა და რქუა: „მე ვარ ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისა, და ძმის-წული სამარა მამა-სახლისისა ...და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა... გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერად აზონ ერის-თავსა, და

სუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი“. მაშინ განიხარა ქუჯი სიხარულითა დიდითა და რქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩემ თანა, და ...განგიმრავლნე სპანი შენნი ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად აზონისა. მაშინ განიხარონ ყოველთა ქართველთა ... „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართვეს უფლობა ჩემი. ან ნუ შურობ ხუასტაგსა შენსა, რათა განვაგმრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“.

ვახუშტი ბატონიშვილი განმარტავს, რომ ასეთი ურთიერთდამოკიდებულების მიზეზი იყო იმჟამად უკვე არსებული წეს-ადათები და ტრადიციები.

ნაციონალური მთლიანობა

ვახუშტი აღწერს ფარნავაზის ეპოქაში არსებულ ნიშნებს ქართველთა ნაციონალური მთლიანობისა,

ერთ-ერთი საფუძველი იყო საერთო სარწმუნოება.

ქართველთა წარმართული პირველსარწმუნოება გამოიკვლია დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა.

მისი დასკვნით, ქრისტიანობამდე ქართველების ყველა ტომს ჰქონია საერთო რწმენა, არსებულია საერთო ქართული წარმართობა.

ივანე ჯავახიშვილი სრულიად სამართლიანად დაასკვნოდა სხვადასხვა მონაცემის საფუძველზე –

„ცხადი გახდება, რომ არამცთუ საზოგადო ქართული, ყველა ტომთათვის, მათ შორის მეგრელთა და სვანთათვისაც საერთო წარმართობა არსებობდა, არამედ რომ წარმართობის საერთო ტერმინოლოგიაც, საერთო ენაც ქართული ჰქონდა.¹¹⁴

<https://meufeanania.info/koine/>

ივანე ჯავახიშვილმა ისიც გაარკვია, რომ ქრისტიანობამდე საერთო წარმართული კულტმსახურების ენა იყო ქართული (მათ შორის სვანეთსა და სამეგრელოში).

ჯავახიშვილის ამ აზრს განამტკიცებს ენათმეცნიერთა გამოწვლილ-ვითი ანალიზი, რომლის საფუძველზე მიდიან დასკვნამდე, რომ ქართული სალიტერატურო ენის ფორმირება დაწყებულია არა V საუკუნეში, არამედ ბევრად უფრო ადრე, შესაძლოა, საუკუნეებით ადრე ქრისტიანობამდე.

როგორც აღინიშნა, ივანე ჯავახიშვილის კვლევით, ისტორიული საქართველოს ხალხის, მათ შორის სვანეთსა და ეგრისში საერთო წარმართობის ენა (კერპთმსახურების ენა, წარმართული სადიდებელი ლოცვა) იყო ქართული.

შესაბამისად, ქართული ენა, ვითარცა საკულტო ენა, ფარნავაზამდეც წმიდა ენა იყო, ამიტომაც შეძლო მან ამ ენის განვრცობა უკვე სახელმწიფოებრივ დონეზე მთელ ქვეყანაში.

„ამან განავრცო ენა ქართული და არღა იზრახებოდა სხვა ენა ქართლსა შინა თვინიერ ქართულისა“.

კიდევ ერთხელ რომ მივუბრუნდეთ კოლხეთის წარსულს, როგორც ითქვა, დაახლოებით ქ. ორდუსთან ყოფილა კოლხური კულტურის სამხრეთი

საზღვარი, ხოლო ჩრდილოეთით, თეიმურაზ ბატონიშვილის სიტყვით, წარმართობისა და კიმერიელების ეპოქაში, კერა კოლხური კულტურისა ყოფილა ბიჭვინთა.

ფაქტობრივად, თეიმურაზ ბატონიშვილი იმეორებს ჰეკატოს მილეტელის ცნობას, რომ მოსხები ანუ იბერები კოლხური ტომია და წერს, რომ კიმერიელების შემოსევამდე, ანუ ძვ. წ. მე-8 საუკუნემდე – „კოლხიდელნიცა იყვნეს მაშინ იგინივე ქართლოსიანნი; ესოდენ კოლხიდა უუძველესთა ჟამთა შინა იყო პირველ სამკვიდრებელ, სიმტკიცე და მტერთა გაძლიერებასა შინა სახიზარი და შესავედრებელი ქართლოსიანთა“ (გვ.83). თეიმურაზს მიაჩნია, რომ კოლხიდა იყო ქართველთა თავდაპირველი სამკვიდრებელი. იმავეს წერდა სომეხი ისტორიკოსი უხტანესი მე-10 საუკუნისათვის. უხტანესი ქართველთა კავკასიაში ცხოვრებას ასევე აღწერს: თავდაპირველად ქართველები შავი ზღვის პირას ცხოვრობდნენ, აქ ეს ტომიო – როგორც უხტანესი წერს, ქართველობა აღორძინდა, გამრავლდა, აავსო შავი ზღვისპირეთი და შემდგომ გამრავლების გზით ვრცელი ქვეყანა სომხეთამდე და ალბანეთამდეო. აფხაზეთის მოსახლეობას კი უხტანესი უწოდებს არა „აფხაზებს“, არამედ ქართველებს – „ითესლეს და გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდებათ“. უხტანესის მიხედვით, მთლიანი საქართველოს მოსახლეობას შავი ზღვიდან ვიდრე ალბანეთ-სომხეთამდე შეადგენენ ქართველები. იგი მეგრელებსაც ქართველებად მიიჩნევს. ეროვნულად მეგრელები ქართველები არიან, თუმცა შეიძლება მათ სატომო სახელიც ჰქონდეთ. უხტანესი წერს, რომ არა მარტო მის დროს ცხოვრობს ქართველი ხალხი შავი ზღვისპირეთიდან სომხეთ-ალბანეთის საზღვრამდე, არამედ ძველ დროსაც, ჯერ კიდევ ქრისტემდე (<http://meufeanania.info/somxeti/>)

როგორც ითქვა, თეიმურაზი წერს: „... კოლხიდელნი არაოდეს ყოფილან საუკუნეთგან სხვანი ნათესაობანი, თვინიერ ქართლოსიანთა და ვიდრე ამა ჟამადმდე“ (თეიმურაზ ბატონიშვილი „ისტორია დაწყებითგან ივერიისა, ესე იგი გიორგიისა, რომელ არს სრულიად საქართველოისა, ქმნილი საქართველოს მეთაფამეტის მეფის გიორგის ძის თეიმურაზისაგან, სანკტ-პეტერბურგის სტამბასა შინა სამეცნიერო აკადემიისა, 1848 წელსა“, გვ.84).

ერთიანი სარწმუნოება

ბატონიშვილი თეიმურაზი აღნიშნავს – „სრულიად ივერიელთა ჰყავთ უძველესთა შინა დროთა უპირატეს ღმერთად ბოჩი და ტაძარი მისი იყო ფრიადით სიმდიდრითა შემკობილი სამზღავრსა ზედა კოლხიდისა და აფხაზიისასა ბიჭვინთას“ (გვ.84).

ბიჭვინთაში ყოფილა ივერიელთა ერთ-ერთი წარმატებული „ღმერთის“, ბოჩის ტაძარი. ბოჩისთან დაკავშირებით თეიმურაზი განაგრძობს „ბოჩი ღმერთი ძველი ივერიელთა, პირველ არმაზისა“ (გვ.84). ეს ნიშნავს, რომ არმაზის გაკერპაბამდე, ქართველთა უმთავრესი კერპი ყოფილა ბოჩი, რომლის დიდი, შვიდხელიანი ქანდაკება იდგა ბიჭვინთაში.

კერპ ბოჩის თაყვანისცემის წესი შეუცვლია ფარნავაზ მეფეს არმაზის

უპირატესობით. ამ დრომდე კი ბოჩს „პატივსა უყოფდნენ მას, ზოგადად, ზემოისა და ქვემოისა ივერელნი“ (გვ.84).

თეიმურაზი აღწერს ბიჭვინთის კერპის ქანდაკებას და წერს: „ბოჩი საკუთარი ღმერთი იყო უძველესთა ქართველთა.. ესხეს შვიდნი ხელნი... შვიდნი ხელნი ბოჩისანი ნიშნიდნენ შვიდთა ნათესაობათა თარგამოსიანთა: 1. ქართლოსისა (და სხვათა ექვსთა ძმათა მისთა, რომელნიცა იყვნეს ერთ საზოგადოება, ხელისა ქვეშე ქართლოსისა); 2. ეგროსის, 3. მოვაკოსისა, 4. ეროსისა, 5. ბარდოსისა, 6. ლეკოსისა, 7. კავკასოსისა. ესე შვიდნი ნათესავნი არიან ერნი გიორგიისა, ესე იგი საქართველოსა, ანუ ივერიისა, რომელნიცა პირველ ყოველნივე ერთ ერ და ერთ ენა იყვნეს და ყოველნივე ქართულისა მომზრახენი“ (გვ.51).

ამით იმის თქმა სურს თეიმურაზს, რომ ის ტერმინი, რომლითაც ახლა აღინიშნება „იბერიულ-კავკასიური ერთობა“ ანდა, მათ ვისაც ეწოდებათ „იბერიულ-კავკასიურ ენათა ჯგუფში შემავალი ხალხები“, თავდაპირველად ერთიან ენობრივ და გენეტიკურ სივრცეს ქმნიდნენ, თავდაპირველი კავკასიელები ქართველებთან ერთად მთლიანობას წარმოადგენდნენ, რომელთაც შემდგომ მოგვცეს 7 ძირითადი განშტოება. როგორც აღინიშნა, ამ საერთო ქართულ-კავკასიურ ერთობას გააჩნდა საერთო სარწმუნოება და „საკუთარი ღმერთი“, ერთ-ერთი ყოფილა „ბოჩი“.

გაქრისტიანების შემდეგ ბიჭვინთამ გააგრძელა თავისი ძველი სარწმუნოებრივი ფუნქცია – წერს თეიმურაზი – „ბიჭვინთა“ (შემდგომად მცხეთისა) იყო კათედრა კათალიკოზთა, ვინაიტგან ანდრია პირველწოდებულს მოციქულსა ქრისტესა მუნ ექადაგა პირველ და სვიმონ კანანელსა“ (გვ.84).

თეიმურაზის სიტყვით, IV-VIII საუკუნეებში საქართველოს ეკლესია იმართებოდა ერთი მცხეთელი მწყემსის მიერ. ამ პერიოდს თეიმურაზი უწოდებს „სრულიად ერთ მწყემსმთავრისა ჟამს“ (გვ.84). ამასვე წერს ვახუშტი. სამწუხაროდ, ვახუშტის ეს ცნობა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ვერ შეამჩნია. მე-8 ს-დან კი აფხაზეთში კათალიკოსობა დაწესდა ცენტრით ბიჭვინთაში.

კვლავ თუ დავუბრუნდებით ქრისტეშობამდე პერიოდს და შევაჯამებთ აღნიშნულ თეიმურაზ და ვახუშტი ბატონიშვილების ცნობებს, თავდაპირველად, დაახლოებით ძვ. წ. VI ს-მდე საერთო ქართული წარმართული სარწმუნოების უმთავრესი ცენტრი იყო ბიჭვინთა (კერპი ყოფილა ბოჩი), ამის შემდეგ, ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში, საერთო წარმართული სარწმუნოების საფიცარ ცენტრად ქცეულა „ქართლოსის საფლავი“, ხოლო, შემდეგ ქუჯი-ფარნავაზის ეპოქიდან, ამ საფლავზე აღმართული კერპი არმაზისა.

რას ნიშნავს ვახუშტის ცნობა, რომ ქრისტეშობამდე მცხოვრები ქართველი წარმართების სარწმუნოება ითვალისწინებდა დიდი წინაპრის „ქართლოსის საფლავის“ პატივისცემას? ეს ცნობა მიუთითებს, რომ ქართული წარმართობა წარმოადგენდა უძველეს რელიგიას, რომელსაც „წინაპართა კულტის“ სახელითაც იცნობენ.

წინაპართა კულტი გავრცელებული ყოფილა ისტორიული საქართველოს მეზობელ ძველ რომსა და ძველ საბერძნეთშიც, ასევე სხვა მრავალ

ხალხში, ჩინეთში წინაპართა კულტი საფუძვლად დადებია კონფუციანობას, ჩვენში ასეთი ყოფილა „ქართლოსის საფლავის“ თაყვანისცემა, მისი „ფუცვა“ ანუ ვედრებას მის მიმართ და დამონმება ვითარცა უზენაესი ავტორიტეტისა, ანუ ქართველ წარმართ მორწმუნეთა უზენაესი საფიცარი ქართლოსი ყოფილა, ხოლო მისი სათაყვანებელი მიწიური ობიექტი – მისი საფლავი. როგორც აღინიშნა, წარმართული რელიგიით, ქართლოსი წინაპართა უმთავრესი კულტის ნიშანს ატარებდა.

მცხეთელი მამასახლისი ქართლოსის პირდაპირი შთამომავალი იყო, მისი სახლის წევრებთან ერთად, ამიტომაც მათაც, ამავე კულტის შესაბამისი რელიგიური ნიშნით განადიდებდნენ, ვითარცა ქართლოსის ქვეყნიურ მემკვიდრეთა შორის უპირატესობის მექონეთ – როგორც აღინიშნა, ჯერ კიდევ ქუჯამდე და ფარნავაზამდე საუკუნეებით ადრე, ვახუშტის სიტყვით, მცხეთელ მამასახლისს ემორჩილებოდა ეგრისის (და მასთან ერთად ყველა სხვა რეგიონის) მოსახლეობა – „იყვნენ ესენი მორჩილებასა შინა მცხეთელ მამასახლისისა“ (ქ.ც.4, გვ.794), ანუ მცხეთელი მამასახლისი საერთო-სახალხო და საკულტო მეთაურად მიიჩნეოდა.

ფარნავაზი მცხეთელი მამასახლისის სახლის შვილი იყო, ამიტომ მამასახლისის სიკვდილის შემდეგ მასზე გადმოვიდა ამ სახლის უფლებები. ყველა მთავრის მიერ ის ბუნებით მეთაურად ჩაითვალა, ამასთანავე, ის რელიგიური ნიშნის მატარებელიც იყო ქართლოსის პირდაპირი შთამომავლობის გამო.

შესაბამისად, ტრადიციული წეს-ადათის თანახმად, ყველა ქართველი მთავარი მტრიანობის ჟამს მას უნდა დამორჩილებოდა. სხვა მთავართა შორის ქუჯიც.

მაშასადამე, ქუჯიმ აღასრულა ძველი ტრადიციის როგორც ქვეყნიური, ისე სარწმუნოებრივი მოვალეობა. ამით უნდა იყოს გამოწვეული მისი სიტყვები ფარნავაზის მიმართ – „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გამართებს უფლობა ...შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“.

ფსიქიკური წყობის ერთობა

„ზნენი“

„ერი – ადამიანთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული მყარი ერთობა, წარმოქმნილი ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკური ცხოვრებისა და იმ ფსიქიკური წყობის ერთობის საფუძველზე, რომლის გამოხატულებაა კულტურის ერთობა“.

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=14&t=75762>

ვახუშტი განაგრძობს ფარნავაზამდე და ქუჯამდე მრავალი საუკუნით ადრე ქართველთა საერთო ნიშან-თვისებათა აღწერას – „ზნენი აქვნდათ პირმტკიცობა, მტერთა ზედა ერთობა, თავისუფლებისათვის მხნედ ბრძოლა, მაგრად დგომა მისთვის, ციხე-სიმაგრეთა და ქალაქთა შენება, მაგრობა ქვეყნისა, ერთისა ცოლისა ქმრობა...არამედ, გარნა თუ მრავალ მთავარ იყვნენ და ოდესმე განდგიან თვის-თვისად, გარნა მარადის გარე მტერთა თვისთა ზედა ერთობდნენ და მორჩილებდნენ მცხეთელ მამასახლისსა და,

შეერთებულნი, თვისთა ქვეყანისათვის მხნედ იბრძოდნენ“ (ქ.ც. 4, 1975, გვ. 15).

ეს წესი (მთავრების მორჩილება მცხეთელი მამასახლისის მიმართ მტრიანობის ჟამს) მათ შემდეგ საუკუნეებშიც შეუნარჩუნებიათ. ვახუშტი განსაკუთრებულად აღწერს, რომ ერთი ღმერთის თაყვანისცემის დავინწყებისა და ქვეყანაში უკიდურესი ქაოსის ეპოქაშიც კი, მთავრებს კვლავ შეუნარჩუნებიათ უნარი გაერთიანებისა მტრის დასამარცხებლად მცხეთელი მამასახლისის ხელქვეშ – „გარნა იყვნენ მცხეთელ მამასახლისის მორჩილებასა ქვეშე და ერთობდნენ მტერთა ზედა მრავალსა წელსა“ (იქვე, გვ. 15).

ფარნავაზმა კიდევ უფრო განამტკიცა წინაპართა კულტის რელიგია, როცა არმაზის კერპი აღმართა ქართლოსის საფლავზე. ამით არმაზი ქართლოსის თაყვანისცემას დაუკავშირდა და უფრო განამტკიცა იქამდე ტრადიციული წარმართული კულტი.

იმჟამინდელი რწმენით, წინაპრებს შეეძლოთ შეწევნა, დახმარება, უბედურებისაგან დახსნა, ბედნიერების გაღრმავება, და მით უფრო წინაპართა შორის უპირატესს – ქართლოსს და შესაბამისად, მის საფლავზე აღმართულ არმაზს, ამიტომაც წერს ძეგლი – „ფარნავაზ შექმნა კერპი დიდი სახელსა ზედა თქსსა: ესე არს არმაზი...“

ამართა კერპი იგი არმაზი თავსა ზედა ქართლისასა“. თვითონაც ამ გზით, როგორც ითქვა, რელიგიური თაყვანისცემის ობიექტი გახდა.

კულტურის ერთობა

ფარნავაზს შეუქმნია „მწიგნობრობა ქართული“, თუ რა იგულისხმება ამ ცნობაში ჯერ კიდევ საკვლევი. სპარსეთის იმპერიაში ძველსპარსულის გარდა (რომელიც ლურსმულით იწერებოდა), გავრცელებული იყო არამეული ენა ფინიკიური დამწერლობის საფუძველზე. ასომთავრული ასოების მოყვანილობიდან ჩანს, რომ ის შემუშავებულია აღნიშნული ფინიკიური დამწერლობის საფუძველზე, რაც ჩვენ გამოვიკვლიეთ. ეს გრაფიკულადაც თვალსაჩინოა –

როგორც ზემოთ აღინიშნა, პროტოქართული ანუ წინარექართული ენის მატარებელი მოსახლეობა (კოლხები, მათი მემკვიდრე იბერები და სხვა ჯგუფები) ცხოვრობდნენ ტიგროსის სათავეებამდე, შუამდინარეთამდე და ყიზილ-ირმაკამდე (მდ. ჰალისამდე) და, ასევე, მის ქვემოთ. რაც იმას ნიშნავს, რომ ის (საერთო ქართველური ენის მატარებელი მოსახლეობა) უშუალოდ ემეზობლებოდა იმ დიდ იმპერიებს, სადაც არამეული ენა წარმოადგენდა ადმინისტრაციის ენას. თავის მხრივ, იმპერიათა საკანცელარიო მწერლობა ფინიკიურ ანბანს ეფუძნებოდა.

შესაბამისად, ქართულ-არამეული კულტურების კვეთის ამ არეალზე, მცირე აზიაში, უნდა ჩამოყალიბებულიყო ქართული დამწერლობის პირველსახე ფინიკიური დამწერლობის საფუძველზე, ბერძნული დამწერლობის გავლენის ფონზე.

ქართული ანბანის ადრეული ისტორია ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე იმ პერიოდიდან უნდა იწყებოდეს, როდესაც ფინიკიური დამწერლობა

მიღებულ იქნა ქართული ენის საჭიროებისათვის. თავდაპირველად თანხმობისათვის, ხოლო ხმოვნებისათვის გამოყენებულ იქნა ან ფინიკიური თანხმობები, ანდა უკვე არსებული ბერძნულის ხმოვნები. ცნობილია, რომ ჰ. ვინკლერმა დაასაბუთა ფრიგიისა ძვ. წ. მე-8 ს. ასურული ტექსტებით ცნობილი „მუშქების ქვეყნის“ იგივეობა. ამ ეპოქის მუშქების ბოლო მეფეს ერქვა მითა, პ. ინგოროყვამ ის მიიჩნია ფრიგიის მეფე მიდასად, და მას დაუკავშირა ფინიკიურიდან ქართული და ასევე ბერძნული ანბანის ჩამოყალიბება. თუმცა მიღებულია, რომ ფინიკიური ანბანი ბერძნულს მიუსადაგეს ძვ. წ. მე-9 ს-ში.

ქართულ ანბანს ბერძნულის აშკარა გავლენა აქვს, და ამასთანავე, გრაფიკულად ქართული ასო-ნიშნები თითქმის იდენტურია ფინიკიურისა, როგორც ეს ქვემოთ მოყვანილი ცხრილიდან თვალსაჩინოა, ამიტომ, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ შესაძლოა ქართულს ფინიკიური მიუსადაგეს, ალბათ, ძვ. წ. მე-7 ს. შემდეგ. უფრო კი, ფარნავაზის ეპოქაში, სახელმწიფოებრივი და საკულტო საჭიროებისათვის. თუმცა არ არის აღმოჩენილი არც რაიმე ტექსტი და არც რაიმე წარწერა ამის დასამტკიცებლად, ამიტომაც ვეყრდნობით ასო-ნიშნების ვიზუალური მსგავსებისა და მათი რიცხვითი მნიშვნელობების იგივეობის ფაქტს. თანხვედრა ფინიკიურისა და ქართულის ასოთა ზოგადი სახელებიც (იგულისხმება ზოგადი მნიშვნელობით).

აღნიშნული მიზეზის გამო ჩვენ სავარაუდოდ შევადგინეთ ფინიკიურიდან ქართულში გარდამავალი ასო-ნიშნების ე.წ. „გარდამავალი“ და „შუალედური“ ფორმები, ანუ მოხაზულობის რამდენიმე ვარიანტი, საჩვენებლად იმისა, თუ რა სახის ცვლილებები უნდა განეცადათ მათ ქართული ანბანის საბოლოო სახის ჩამოყალიბებამდე. ეს მნიშვნელოვანი მოვლენა, ანუ ქართული ანბანისათვის საბოლოო სახის მიცემა, ანუ ასომთავრულის ჩამოყალიბება, უნდა მომხდარიყო ახ. წ. მე-5 ს. პირველ წლებში ქართლის მეფე ბაკურის კარზე. 411 წელს დაბადებული ბაკურის შვილიშვილი პეტრე იბერი 12 წლის ასაკამდე სწავლობდა ქართულ „წმიდა წერილს“ (იხ. ამის შესახებ ჩემი გამოკვლევა), რომელიც, ჩანს, ამ დროს ის უკვე ჩაწერილი იყო ასომთავრული ანბანით, ამას მიუთითებს ისიც, რომ პალესტინაში აღმოჩნდა 430 წლის ქართული პირველი წარწერა (მის პირად მოძღვარ იოანე ლაზის მონასტერში), ამასთანავე, მეფე ბაკურს ქართული ანბანის ჩამოყალიბებასთან აკავშირებენ სომხური წყაროებიც. ეს ნიშნავს, რომ ბაკურამდე უკვე არსებობდა ქართული ანბანი, რომელიც ჩანს, ფინიკიურს ნააგავდა თავის სწორხაზოვანი ფორმებით, ხოლო, რადგანაც უკვე სანერ მასალად გამოიყენებოდა არა თიხა და ქვა, არამედ რბილი ეტრატი (პერგამენტი), ამიტომაც საჭიროდ მიიჩნიეს ფინიკიურიდან მიღებული ქართული სწორხაზოვანი ასოების გარკვეული ელემენტების მომრგვალება, რაც ქვემოთ სქემაზეცაა მოცემული. გრაფიკული ცვლილება ძველ სწორხაზოვან ასოებს შეეხო იმით, რომ ახლა უკვე გრაფემების სწორი ნაწილები მომრგვალდა, ანუ ასომთავრულმა ანბანმა მიიღო თავისი ამჟამად ჩვეული სახე.

<https://meufeanania.info/idea/>

ერთიანი ნაციონალური თვითშემეცნება

ქართლის სამეფოს ყველა რეგიონში, მათ შორის ეგრისში არსებულ სანიმუშო ქართულ-ნაციონალურ თვითშემეცნებას ადასტურებს წყარო. ის წერს, რომ როდესაც ეგრისის ტერიტორიის ნაწილი (ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხეგოჯამდე) დაიპყრო მტერმა, ეს გახდა საფუძველი საყოველთაო-სახალხო გლოვისა მთელ ქართლის სამეფოში, მისი ყველა მცხოვრები განიცდიდა ტერიტორიის ამ დანაკარგს და ემზადებოდა მის გასათავისუფლებლად.

წყარო წერს – „მას-ვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთით, რამეთუ ბერძენთა ჰქონდა ეგრისწყალს ქუემოთი კერძი ყოველი, და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხეგოჯამდე. მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს: „განვამრავლეთ ცოდვა ღმრთისა მიმართ, და არა კეთილად ვიპყართ სჯული ქრისტესი და წესი იოვანეს მცნებისა. სამართლად მოაწია ღმერთმან ჩუენ ზედა ესე რისხვა, რამეთუ მიგუცნა ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა, და მიგვლო ჩუენ საზღვარი ბერძენთაგან, ვითარცა მიულო ვარაზ-ბაქარს მეფესა კლარჯეთი. და იგი ცოდვითა ვარაზ-ბაქარისითა მოიწია, რამეთუ ვერ კეთილად ეპყრა სჯული ქრისტესი. ხოლო ესე არა მეფეთა ჩუენთა ცოდვისაგან იქმნა, არამედ ერისა ცოდვათაგან, ან მეფე ჩუენი ყრმა არს, და არ გვვის ჩუენ წინამძღუარი, რომელი-მცა სასოებითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა წარგვძლუა ჩუენ. და ვიძიოთ ჩუენ შური პირველ ოვსთა ზედა, და შემდგომად-მცა ვძებნეთ საზღვარი ქართლისა ბერძენთაგან“. ამას იტყოდეს ყოველნი ქართველნი და იყვნეს მწუხარებასა შინა დიდსა.

<https://www.amsi.ge/istoria/qc/gorgasali.pdf>

ქართლის სამეფოს საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე

ამ წყაროს (ჯუანშერის) ცნობითაც, ქართლის სამეფოს საზღვარი გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე –

„და მეფობდა მირიან მუნ ქართლს, რანს, ჰერეთს და მოვაკანს. და აქუნდა ეგრისი-ცა ვიდრე ეგრის წყლამდე“;

მეორე წყარო წერს – „არამედ სიმცირესა შინა ვახტანგ გორგასლისასა მიუღეს ეგრისისა და ზღვს პირნი ციხე-გოჯამდე ბერძენთა, გარნა მერმე ვახტანგვე მიულო მკლავითა თვსითა ბერძენთა ჯიქეთი აფხაზეთითურთ, საზღვარი თვსი ოვსეთიდან შემოსრულმან“. <http://tiny.cc/f6qa001>

ყველა წყარო და მათ შორიც ვახუშტიც წერენ, რომ ბერძნების (ამ შემთხვევაში ბიზანტიელების) მიერ დაპყრობილი ქართლის სამეფოს მიწა-წყალი ეგრისწყლიდან ვიდრე ციხეგოჯამდე გაათავისუფლა ვახტანგ გორგასალმა, იმის შემდეგ, რაც მან განახორციელა დიდი სალაშქრო შემოვლა (ფორსირებული სამხედრო მარში) ჩრდილოკავკასიიდან აფხაზეთში. ამ დროს მან ბერძნებისაგან გაათავისუფალა ასევე ეგრისის ისტორიული მიწა-წყალი ყუბანიდან ვიდრე ეგრისწყლამდე. ამიტომ ბიზანტიის იმპერატორი შეშფოთდა ამ მიწა-წყლის დაკარგვით, ამიტომაც ვახტანგ გორგასალთან დადო ხელშეკრულება, რომლის პირობით, თავის ქალიშვილს ცოლად

შერთავდა ვახტანგს და გადასცემდა მიწა-წყალს ეგრისწყლიდან ვიდრე მდ. კლისურამდე, ოლონდ ვახტანგს უკან უნდა დაებრუნებინა მიწა-წყალი კლისურადან ყუბანამდე.

და უკუ-მოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა...გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერძნეთისა, ქუეყანა ზღვს-პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: „ეგრის-წყლითგან ვიდრე მდინარედმდე მცირისა ხაზარეთისა – ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელი აწ შენ მიგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუ-მოგუეც, და ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მაშინ მოგცე მისგან ქუეყანა“ და დაუნერა **ეგრის-წყალსა და კლისურასა შუა ქუეყანა ზითვად**, და სხუა აფხაზეთი უკუ-სცა ვახტანგ ბერძენთა. და წარმოვიდა ვახტანგ გზასა კლარჯეთისასა.

<https://www.amsi.ge/istoria/qc/gorgasali.pdf>

მაშასადამე, მე-5 საუკუნეში ქართლის სამეფოს საზღვარი გახდა მდ. კლისურა.

მე-7 ს. დასაწყისში ეგრისწყალი კვლავ გამხდარა საზღვარი ქართლის სამეფოსი, რადგანაც ჰერაკლე კეისარს ამ მდინარის იქით მიწა-წყალი კვლავ დაუპყრია.

„ამანვე ვახტანგ მისცა ლეონს კეისარსა ეგრისის მდინარის იქითი საზღვარი ბერძენთა და მერმე ამზითვა კეისარმან ცოლსა ვახტანგისასა ეგრისის მდინარის იქითი და ეპყრათ ხოსროვანთა. ხოლო შემდგომად სტეფანოზ ბაგრატიონის ჟამსა მიუღო ერეკლეს კეისარმან კუალად ეგრისის მდინარის იქითი და დასუეს ბერძენთა ერისთავი თჳსი ანაკოფიას და უწოდეს აფხაზთა ერისთავად, იყვნენ აქა ერისთავნი ცვლილებითა. ხოლო მოსლვასა მურვან ყრუსასა იყო ანაკოფიას ერისთავი ლეონ. ამან ლეონ ისტუმრა მირ მეფე და არჩილ, პატივ-სცა და მსახურებდა მეფებრ და შემდგომად ყრუს უკუნქცევისა ამ ლეონს მისცა კეისარმან მკვდრად ერისთაობა და არჩილ მისცა ასული მირ მეფისა და გვრგვნი კეისრული, აღმთქმელსა მორჩილებისა და მონებისასა. არამედ შემდგომად ამ ლეონის სიკუდილისა დაჯდა ძმისწული ამ ლეონისა ერისთავად ანაკოფიას ლევანვე სახელით. ეს ლევან იყო ასულის წული ხაზართა მეფისა და ვინაჲთგან მოუძღურებულ იყვნენ ბერძენნი აგარიანთაგან, ამან ხაზართა შეწეწითა გაიმკვდრა საერისთო თჳსი და მორჩილებდნენ სრულიად ეგრისი მათთა მეფისა მოყურობისათჳს და პატივსა უყოფდნენ, და შემდგომად სიკუდილისა იოანესა და ჯუანშერი-სა განდგა ესე მეორე ლევან და დაიპყრა ძალითვე ხაზართა და მორჩილებითა ეგრისელთათა სრულიად ეგრისი ლისის მთის იქითი ვიდრე ზღუადმდე და ხაზარეთამდე და იწოდა მეფედ აფხაზთა და მოიღო საერისთოსა თჳსისა სახელი ეგრისსა ზედა, ქ[რისტ]ესა ლ~პვ, ქარ[თულსა] ვ~, და ამათგანნი მეფენი მეფობდნენ აფხაზეთს ი~ა ბაგრატიონადმდე ესრეთ.

ვახუშტი <http://tiny.cc/g6qa001>

წყაროების ნაჩვენები ამონარიდებიდან ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველოში ქართლის სამეფოს საზღვარი იმთავითვე იდო მდ. ეგრისწყალზე.

ამასთან დაკავშირებით მე-20 ს. ისტორიკოსები მუდამ წერენ, რომ წყაროთა ეს ცნობები მდ. **ეგრისწყალთან** ქართლის სამეფოს საზღვრის შე-

სახებ არ შეესაბამება სინამდვილეს და ისინი შეთხზულია მოგვიანებით, უფრო მეტად მე-11 საუკუნეში.

თუ ასეა, ისმება ბუნებრივი კითხვა, მე-11 საუკუნესა და შემდგომ, ვინაიდან აფხაზთა სამეფოს საზღვრებში შედიოდა გაცილებით ჩრდილოეთით მყოფი ბიჭვინთა, უდიდესი საეკლესიო ცენტრი, ამიტომაც რეალობის გათვალისწინებით მემკვიდრეობები არა მდ. ეგრისწყალს უჩვენებდნენ ისტორიული საქართველოს სასაზღვრო პუნქტად, არამედ ბიჭვინთას, რატომ წარმოადგინეს მათ ეგრისწყალი?

– ეს უცნაურობა რითი უნდა ყოფილიყო გამონკვეთი, რატომ ეგრისწყალი და არა ვთქვათ ბიჭვინთა, ან მდ. კოდორი, ანდა სხვა კიდეც უფრო ჩრდილოეთით მდებარე პუნქტი, სადამდეც იმ დროს აღწევდა საქართველოს სამეფოს საზღვარი.

მე-20 ს. ქართველ მეცნიერებს მხარს არ უჭერენ ქართული წყროები, როდესაც ისინი ქართლის სამეფოს დასავლეთ საზღვრად წარმოადგენენ ლიხის ქედს, ასე იყო არა პირველ საუკუნეებში, არამედ მხოლოდ მე-15 საუკუნის შემდეგ, როცა ჩამოყალიბდა ახალი ქართლის სამეფო ლიხის ქედიდან არაგვამდე, მაგრამ ძველი ქართლის სამეფოს საზღვარი ფარნავაზიდან ვახტანგ გორგასლამდე მუდამ მდ. ეგრისწყალი ყოფილა, წყაროთა ერთმხრივი მითითებით, ამის შესახებ ცნობებს იძლევიან მოქცევაი ქართლისაი და ქართლის ცხოვრების ყველა ავტორი – ლეონტი, ჯუშაშერი თუ ვახუშტი. ვახუშტის სიტყვით, ისტორიული საქართველოს სახელმწიფოს დასავლეთი საზღვარი მუდამ იყო შავი ზღვა –

„ხოლო ქუეყანა ესე იწოდების სახელითა სამითა. პირველად საქართველო, მეორედ – ივერია, მესამედ – გიორგია. **მდებარეობს კასპიისა და პონტოს ზღუას შორის.**

პირველს **ქუჯის მისცა ქუეყანა რიონის დასავლეთ ზღუამდე და ეგრისის წყლამდე** სუანეთით და დაჲ თჳსი ცოლად; ხოლო ეგრისს იქითა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა, და კუალად მეორე დაჲ მისცა ოვსთა მეფესა ცოლად. მეორე ერისთავი დასუა მარგუეთისა შორაპანს და მისცა **მცირე ლიხიდან ვიდრე ზღუამდე** ღაღოს მთისა და რიონს შუათი“.

მისთვის აფხაზთა სამეფოს ჩამოყალიბების შემდეგაც ეგრისწყალი კვლავ სასაზღვრო მდინარედ რჩება და მას „ეგრს“ უწოდებს.

ხოლო დაჲდა რა ესე **ლეონ მეფედ და დაიპყრა ყოველი ეგრისი**, არღარა უწოდა ეგრისი, არამედ აფხაზეთი და განყო ესე ეგრისი და აწ აფხაზეთი რვა საერისთაოდ:

ა~. დასუა აფხაზთა და მისცა **აფხაზეთი**, ჯიქეთი, ვიდრე ზღუამდე და ხაზართა მდინარემდე;

ბ~. დასუა **ცხომს** და მისცა **ეგრის-იქითი** ანაკოფია ალანითურთ;

გ~. დასუა **ბედიას** და მისცა **ეგრისის** აღმოსავლეთი ცხენის წყლამდე;

დ~. ვინაჲთგან ამასვე ლეონს მოერთნენ **ოძრახოს** წილნი, ჭოროხის სამეგრეთისანი და განუდგნენ ოძრახოს ერისთავსა, უწოდა გურია და დასუა მუნ ერისთავი თჳსი; ე~. დასუა **რაჭა-ლეჩხუმისა**; ვ~. დასუა **სუანეთისა**;

ზ~. შორაპნისავე, რიონისა და ხანის-წყლის აღმოსავლეთისა ლიხამდე სრუ-

ლიად **არგუეთისა**; ჴ. დასუა **ქუთათისს ვაკისა**, ოკრიბისა და ხანისწყლის დასავლეთისა გურიამდე და რიონის დასავლით ცხენისწყლამდე.

<http://tiny.cc/k6qa001>

ეგრისწყალი

ვინაიდან წყროებს ძალზე მნიშვნელოვნად მიაჩნიათ ქართლის სამეფოს საზღვარი მდინარე ეგრისწყალზე (ძვ.წ. მე-4 საუკუნიდან ვიდრე ახ.წ. მე-5 ს-მდე), კიდევ ერთხელ შევხებით მას – ქართულს წყაროებს მიაჩნიათ, რომ უფრო ადრე, ქრისტეშობამდე VI- IV საუკუნეებში არა მთელი შემდგომდროინდელი აფხაზეთი შედიოდა მცხეთელი სამამასახლისოს გავლენის სფეროში, არამედ მხოლოდ ტერიტორია მდ. ეგრისწყლამდე.

„ეგრისწყლის იქითა“ მიწა-წყალი, ანუ ტერიტორია ზღვისპირეთისა ღალიძგიდან (ოჩამჩირის რაიონიდან) ყუბანის მიმართულებით შედიოდა არა ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში, არამედ „ბერძენებისა“, ანუ ბერძენი კოლონიზატორებისა.

შესაბამისად, როგორც წყაროები ამბობენ, ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე საზღვარი „საქართველოსა და საბერძენთს“ შორის გადიოდა მდინარე ეგრისწყალზე, მას ვახუშტი უწოდებს „ეგრისის მდინარეს“ (ქ.ც. ტომი 4).

ესაა მიწა-წყალი დაახლოებით ახლანდელი ოჩამჩირედან ვიდრე მდ. ყუბანამდე (ხაზარეთისწყლამდე).

ამ ტერიტორიას ეწოდებოდა „ეგრისწყლის დასავლეთი“, ან „ეგრისწყლის იქით“, ისინი ბერძენთა მიერ კონტროლირებად ტერიტორიად ითვლებოდა, შესაბამისად, აქ მდებარეობდა ბერძნული პუნქტები – აღნიშნული გიენოსი, ჰერაკლეა, პიტიუნტი, დიოსკურია და სხვა. მაგრამ არცერთი ბერძნული პუნქტი არ ყოფილა ეგრისწყალსა (ოჩამჩირესა) და ჭოროხს შუა, რადგანაც ცნობილი ქალაქი ფაზისი მდ. ჭოროხის შესართავთან მდებარეობდა და, ვინაიდან ამ მდინარეს ერქვა ფაზისი.

როგორც ითქვა, მდ. ეგრისწყალი ყველა ქართულ წყაროში ითვლება საზღვარად ქართლის სამეფოსა და ბერძნული კოლონიების მიერ ხელდებული მიწა-წყალს შორის.

1. აზონის დროს, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ცნობით, ალექსანდრე მაკედონელის ნებით ჩამოყალიბდა ქართლის სამეფო შემდეგ საზღვრებში – შავი ზღვიდან და მდინარე ეგრისწყლიდან სომხეთამდე – „...და თანაჲჲყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოჲ, ძჲ არიან-ქართლისა მეფისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთაჲ საჯდომად და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი, და **ეგრისწყალი**, და სომხითი და მთაჲ ცროლისა[ჲ] და წარვიდა“ (მ.ქ.).

2. ბერძენთა (ბერძენ კოლონიზატორთა) და ქართველთა სამეფოს შორის საზღვრად ქართლის ცხოვრება ასახელებს მდ. ეგრისწყალს, ის წერს – „**ეგრისწყალს ქუეშით დარჩა ბერძენთა**, რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა... (ქ.ც.1).

3. და მისცა ქუჯის ქუეყანა **ეგრისწყალსა** და რიონს შუა, ზღვთგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი“ აღნიშნულ (ქ.ც.1).

4. „გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთით, რამეთუ **ბერძენთა ჰქონდა ეგრის-წყალს ქუემოთი კერძი ყოველი**, და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე-გოჯადმდე“ (ქ.ც.1).

5. შემდეგ „და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერძენეთისა, ქუეყანა ზღვს-პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: **ეგრის-წყლითგან ვიდრე მდინარემდე მცირისა ხაზარეთისა – ესე საზღვარი არს საბერძენეთისა ალექსანდრობითგან**“ (ქ.ც.1).

6. ხოლო მოსლვასა არდამ სპარსთა ერისთვისასა და დაპყრობასა საქართველოსასა, ამისა შემდგომად განდგნენ რა საქართველოსანი სპარსთაგან, მაშინ **ეგრის მდინარის დასავლეთისათა მოიმწეს ბერძენნი, განდგნენ საქართველოსაგან და მოსწყდნეს სპარსნი და მოერთუნენ ბერძენთა, რამეთუ ძალითა ბერძენთათა ჰყვეს და დაშთნენ და იყვნენ იგინი მორჩილებასა შინა ბერძენთასა** (ქ.ც.4).

7. ხოლო **ეგრის მდინარის** აღმოსავლეთი კუალად იყვნენ მცხეთელ მამასახლისის მორჩილებასა შინა (ქ.ც.4).

8. ხოლო შემდგომად მოკლა რა პირველმან მეფემან ფარნაოზ აზონ ერისთავი და დაიპყრა ყოველი საქართველო, არცაღა ამას მოერთნენ **ეგრისის მდინარის დასავლეთისანი**. არამედ ერჩდნენ ბერძენთავე და **ეგრის მდინარის აღმოსავლეთისანი** დაშთნენ ფარნაოზის მორჩილებასა შინა (ქ.ც.4).

9. ამან ფარნაოზ განჰყო ეგრისი თჳსსა მორჩილებასა შინა მყოფი ორ საერისთოდ და დასუა ქუჯი ერისთავად ეგრისს, რომელი აღაშენა ეგროს და უწოდა ბეღია, ვინაჲთგან ჰჰოვა ბედი და მისცა ქუჯის რიონის დასავლეთი და ჩრდილოეთი ზღუადმდე და **ეგრისის მდინარემდე** სრულიად სუანეთით (ქ.ც.4).

10. ამანვე ვახტანგ მისცა ლეონს კეისარსა **ეგრისის მდინარის იქითი** საზღვარი ბერძენთა და მერმე ამზითვა კეისარმან ცოლსა ვახტანგისასა **ეგრისის მდინარის იქითი** და ეპყრათ ხოსროვანთა (ქ.ც.4).

11. ხოლო შემდგომად სტეფანოზ ბაგრატიონის ჟამსა მიუღო ერეკლეს კეისარმან კუალად **ეგრისის მდინარის იქითი** და დასუეს ბერძენთა ერისთავი თჳსი ანაკოფიას და უწოდეს აფხაზეთა ერისთავად, იყვნენ აქა ერისთავნი ცვლილებითა. ხოლო მოსლვასა მურვან ყრუსასა იყო ანაკოფიას ერისთავი ლეონ (ქ.ც.4).

ჩვენი, ქართული წყაროების, ეს ცნობები შესატყვისია ბერძნული წყაროებისა, იმ შემთხვევაში, თუკი სწორად მოვახდენთ ამ წყაროებში მოცემული პუნქტების ლოკალიზებას.

პონტოს სამეფოს (ძვ. წ. 302-62) უკიდურესი საზღვარი აღწევდა მდ. ფაზისამდე, შესაბამისად, ის არ მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს უდიდეს ნაწილს. ქართული წყაროები, როგორც ითქვა, ამის შესატყვისია, რომ დასავლეთ საქართველოს მეტ ნაწილს ვიდრე მდინარე ეგრისწყლამდე მოიცავდა ქართლის სამეფო პონტოს სამეფოს არსებობის პერიოდში. საერთოდ კი უნდა ითქვას, რომ ამჟამად არ ითვალისწინებენ იმჟამად არსებულ კლიმატურ მონაცემებს, მაგალითად, ამ სამეფოს არსებობისას შავი ზღვის

წყლის დონე მნიშვნელოვნად იყო ამაღლებული, ამიტომაც ამჟამად ზღვის 0-იან დონეზე მდებარე დასავლეთ საქართველოს ბარი თხელი წყლით იყო დაფარული, ანდა გაუვალ ჭაობს წარმოადგენდა, მით უფრო მდ. რიონის შესართავთან, ეს მდინარე ამ გაშლილ ვაკეზე ქმნიდა უდიდეს მეანდრებს, რომელთა ნაკვალევი კოსმოსიდან გადაღებულ ფოტოებზეც კი ჩანს. ამის გამო ჩვენი წყროები არასოდეს ახსენებენ ამ მდინარის შესართავის ქვეყანას, არამედ მუდამ მიუთითებენ ეგრისს მდ. ეგრისწყლამდე, ანუ სამეგრელოს მთაგორებიან და მშრალ ნაწილს. ასევე, ნაკლებ ახსენებენ გურიას, რადგანაც სწორედ მისი ნაწილი არა მდ. რიონთან, არამედ მდ. ჭოროხთან შედიოდა ლაზიკის სამეფოს შემადგენლობაში. კლიმატიდან გამომდინარე, სრულებით შეუძლებელია ე. წ. კოლხეთის სამეფოს ეკონომიკური ანდა პოლიტიკური ცენტრები ყოფილიყო მდინარე რიონის ბარში, ანუ დასავლეთ საქართველოს მეტ ნაწილში. არქეოლოგიური არტეფაქტები მხოლოდ მის გარშემო მთიანეთში მოიპოვება, ასეთი ვითარების გამო აქ არ არსებობდა ადგილობრივი სახელმწიფო. როგორც ითქვა, ქართლის სამეფო მხოლოდ ეგრისის მთაგორიან ოლქებს მოიცავდა მდ. ეგრისწყლამდე, რადგანაც ბარის ტერიტორია გაუვალ ჭაობს წარმოადგენდა. მეანდრების გამო შეუძლებელი იყო მდინარე რიონზე ხიდების აგება, მაშასადამე, მდ. ფაზისზე აგებული 120 ხიდი, რის შესახებაც წერს სტრაბონი, შეეხება არა რიონს, არამედ ჭოროხს. ძველი ქართული ისტორიოგრაფიაც, ასევე, როგორც ეს წმ. ექვთიმე მთაწმინდელის ნაშრომიდან ჩანს, ფაზისს უწოდებდა არა მდინარე რიონს, არამედ ჭოროხს, შესაბამისად, ქალაქი ფაზისი ჭოროხის დელტაშია საძიებელი, ის, ჩვენი აზრით, ამჟამინდელი გონიოა ან მასთან მდებარეობდა. აღნიშნული არახელსაყრელი კლიმატური პირობების გამო ბერძნული კოლონიები არ დაარსებულა შავი ზღვისპირეთში ამჟამინდელი ოჩაჩირედან ვიდრე გონიომდე, მაშასადამე, ბერძნებისათვის ცნობილი ქალაქი ფაზისი იყო არა ფოთი, არამედ სავარაუდოდ, გონიო, ხოლო ბერძნული კოლონია თუ ქალაქი გიენიოსი ოჩამჩირესთან მდებარეობდა აღნიშნული მდინარე ეგრისწყლის იქით. ეგრისწყლიდან ჭოროხამდე სანაპირო არ იყო საინტერესო და ქართული წყაროები აქ არ ახსენებენ ბერძნების, ანუ ბერძნული კოლონიების ყოფნას, ისინი, როგორც ითქვა, მდ. ეგრისწყლის იქით, ანუ ყუბანის მიმართულებით მდებარეობდნენ, თუ ასეა, მაშინ ქართული და ბერძნული წყაროების ცნობები დასავლეთ საქართველოს მიმართ ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგება, პირიქით, ისინი ერთმანეთს ავსებს.

ამიტომ, მართალია, სწორია ერთ-ერთი რუსული ვებგვერდის ნათქვამი В VI-V веках до н. э. на побережье Абхазии были основаны греческие колонии Диоскуриада, Питиунт и др., რადგანაც ეს ბერძნული პუნქტები მდებარეობდნენ მდ. ეგრისწყლის იქით, მაგრამ არასწორია, როცა ამბობს – В конце II века до н. э. Абхазия, как и вся Колхида, находилась в подчинении понтийского царя Митридата VI Евпатора, <https://ria.ru/20120814/722748974.html>, რადგანაც პონტოს სამეფოს საზღვარი აღწევდა მხოლოდ მდ. ფაზისამდე ანუ ჭოროხამდე.

ქუჯისა და ფარნავაზის ეპოქაში (ძვ.წ. IV-III სს.) უკვე აღარ არსებობდა დიდი კოლხეთი, მაგრამ ე.წ. მცირე კოლხეთი არსებობდა და, როგორც აღინიშნა, ის იყო ნაწილი პონტოს სამეფოსი, მაგრამ მცირე კოლხეთი, რომელსაც პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ სტრაბონის ეპოქის კოლხეთი, მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, რომელსაც ამჟამად ლაზისტანი ეწოდება. ესაა ტრაპეზუნტიდან ჭოროხისაკენ მიმართული ტერიტორია, ამის შესახებ ყველაზე მეტი შეიძლება გავიგოთ სტრაბონის ცნობებიდან. იქამდე, ქსენოფონტეს დროს, კოლხები ტრაპეზუნტ-კერასუნტის რეგიონში ცხოვრობდნენ, შემდეგ საუკუნეებში, თვით ბერძენი ავტორების ცნობებით, მათ უფრო ჩრდილოეთისაკენ წაინაცვლეს, სტრაბონის კოლხეთი, უკვე ჭოროხის ხეობასთან ერთად, მესხეთის ერთ მესამედსაც ფლობდა. მისი ეპოქის კოლხეთი პონტოს სამეფოს ნაწილი იყო, პონტოს სამეფოს საზღვარი კი აღწევდა მდ. ფაზისამდე, ეს იყო არა რიონი, არამედ ჭოროხი. სხვათა შორის, 1000 წლის შემდეგაც კი წმიდა ექვთიმე მთაწმინდელი მდ. ფაზის უწოდებდა მდ. ჭოროხს. მან როდესაც თარგმნა ანდრია მოციქულის მიმოსვლა აქ ნახსენები ფაზისი ჭოროხად მიიჩნია. შესაბამისად, მაგალითად, მითრიდატე მე-6 ევპატორი (ძვ. წ. 132-63), პონტოს მეფე, მან ძვ. წ. 104 წელს დაიპყრო კოლხეთი, ის ამის შემდეგ ფლობდა არა სრულიად დასავლეთ საქართველოს, არამედ მხოლოდ მიწა-წყალს სამსუნიდან ფაზისამდე, ანუ ჭოროხამდე. დასავლეთ საქართველო ამ ეპოქაში, კერძოდ, ფარნავაზიდან მეფე ადერკამდე, იბერიის სამეფოს შემადგენლობაში შედიოდა.

როგორც ითქვა, პონტოს სამეფო (ძვ. წ. 302-ძვ. წ. 62) მდ. ფაზისამდე აღწევდა. შესაბამისად, სტრაბონის ცნობით, მისი ეპოქის კოლხეთი მდებარეობდა ზღვის ვიწრო სანაპირო ზოლზე სამსუნიდან ფაზისამდე (ჭოროხამდე) და სუფსის ხეობამდე.

ამჟამად საყოველთაოდაა მიღებული მცდარი შეხედულება, რომ კოლხეთი მდებარეობდა პონტოს სამეფოსაგან დამოუკიდებლად, არ იყო მისი ნაწილი და მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს სრულად.

ამ შეცდომის წყაროა სახელების იგივეობა ე.წ. დიდი და მცირე კოლხეთისა. დიდი კოლხეთი დასავლეთ საქართველოსთან ერთად აღმოსავლეთსაც მოიცავდა, როგორც ქვემოთაა აღწერილი,

რაც შეეხება ე.წ. მცირე კოლხეთს, ის მხოლოდ ტერიტორიის სახელი იყო ტრაპეზუნტის მიმდებარე მხარეებისა ჭოროხ-სუფსამდე.

„ეგრის მდინარე“ ანუ „ეგრისწყალი“, ჩანს, ერქვა მდინარე ლალიძგას, რომლის სანაპიროსთან იდგა ქალაქი „ეგრი“, ამჟამინდელი ბეღია.

დიდი კოლხეთი

(ძვ. წ. II ათასწლეულის II ნახევარი-I ათასწლეულის I ნახევარი),

ჩვენ ერთმანეთისაგან ვასხვავებთ ორ კოლხეთს, ესენია –

1. დიდი, ანუ ბრინჯაო-რკინის ხანის კოლხეთი, ანუ კოლხური კულტურის მატარებელი კოლხეთი.

ის, ამ კულტურის არტეფაქტების განფენის შესაბამისად, მოიცავდა სრულიად ისტორიულ საქართველოს, მისი განძების მნიშვნელოვანი ნაწილია აღმოჩენილი ცხინვალთან, თბილისთან, სევანის ტბასთან და ისტორიული საქართველოს სხვა მიწაზე დასავლეთ საქართველოსთან ერთად.

2. მცირე კოლხეთი, ესაა სტაბონის მიერ აღწერილი ელინისტური კოლხეთი, რომელიც, სტრაბონის ცნობით, მცირე ქვეყანა იყო, ვინრო ზღვისპირა ზოლი მდ. ფაზისამდე, ანუ ამჟამინდელი ქობულეთ-ბათუმიდან ხუფათამდე, ის იყო პონტოს სამეფოს ერთი ნაწილი.

აღსანიშნავია, რომ მემატიანის სიტყვით, ფარნავაზამდეც დასავლეთ საქართველო – ეგრისი მცხეთელი მამასახლისის გამგებლობის ქვეშ იყო. ე.ი. იმჟამად ქართველთა პოლიტიკური ცენტრი აღმოსავლეთ საქართველოში ყოფილა, მაგრამ უფრო ადრე, ასეთი კულტურული და პოლიტიკური ცენტრები მდებარეობდა დასავლეთ საქართველოში, ისტორიულ დიდ კოლხეთში, ანუ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ეპოქის კოლხეთი.

„ხოლო ეგროსს მისცა ქუეყანა ზღვს ყურისა, და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქვან ლიხი; დასავლით ზღუა; მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წარსწუთების. წუერი კავკასისა. ხოლო ამაჲნ ეგროს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თჳსი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქვან ბეღია“ – წერს წყარო.

გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ეპოქაში ისტორიული, ანუ დიდი კოლხეთი ერთ-ერთი პირველი კერათაგანი იყო ქართული ცივილიზაციისა, რომლის ჩრდილოეთი საზღვარი „მცირე ხაზარეთის წყალი“, ანუ მდ. ყუბანი ყოფილა.

ვინაიდან ბრწყინვალე კოლხური ბრინჯაოს კულტურის არტეფაქტები თანაბრადაა მოპოვებული როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოში და მის გარეთ, ქართული ეთნოსის მთელ იმჟამინდელ საცხოვრებელ არეალზე (თურქეთის ქალაქ ორდუდან ვიდრე სომხურ ლალვარამდე და კავკასიონამდე). ამიტომაც ეს ფაქტი აჩვენებს, რომ დიდი კოლხეთი მოიცავდა მთელ ისტორიულ საქართველოს და არა მხოლოდ მის დასავლეთ ნაწილს.

დიდი კოლხეთის ძლიერება, ბერძნული წყაროების თანახმად, დამცრობილა არგონავტების ეპოქაში. ჩვენი კვლევით, ე. წ. ზღვის ხალხების ბალკანეთიდან მცირე აზიაში ლაშქრობების შემდეგ სახელოვანი არგონავტები მათი პირველი ტაღლის წინამბრძოლებად შეიძლება მივიჩნიოთ. მითის თანახმად, არგონავტები შეებრძოლნენ კოლხეთის მეფეს, სამეფოს სახელმწიფოებრიობის მთავარი სიმბოლო „ოქროს საწმისი“ გაიტაცეს და შესაბამისად, სათავე დაუდეს დიდი კოლხეთის დაცემას უკვე ძვ. წ. მე-13 ს-დან. საბოლოოდ დიდი კოლხეთი დაშლილა კიმერიელების შემოსევების შემდეგ ძვ. წ. მე-8 საუკუნიდან.

დიდი კოლხეთის დაცემიდან თითქმის 500 წლის შემდეგ წყაროებში კვლავ ჩნდება კოლხეთის სახელი, ოღონდ ეს არის უკვე მცირე კოლხეთი, სტრაბონის სიტყვით, ის იყო პონტოს სამეფოში შემავალი ტერიტორია ტრაპეზუნტის ოლქში, სამსუნიდან ვიდრე ჭოროხისა და სუფსას ხეობებამდე.

უფრო მეტად მცირე კოლხეთი ერქვა ანტიკური ეპოქის ტერიტორიას, მიწა-წყალს ამჟამინდელი ციხისძირ-ქობულეთიდან ტრაპეზუნტ-სამსუნამდე.

მაშასადამე, **მცირე კოლხეთი** თვისობრივად განსხვავდებოდა **დიდი კოლხეთისაგან**. კერძოდ, **დიდ კოლხეთი** თავისთავადი სახელმწიფო იყო და მოიცავდა დიდ მიწა-წყალს, აერთიანებდა როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს, მაშინ როცა **მცირე კოლხეთი** მხოლოდ პონტოს სამეფოში შემავალი მიწა-წყალი იყო დასახლებული სხვადასხვა ეთნოჯგუფით.

როგორც ითქვა, დიდი კოლხეთი სკვით-კიმერიელთა შემოსევების გამო თანდათან დასუსტდა, ამას ძვ.წ. მე-6 ს-დან დაერთო მილეტელ ბერძენ მეომართა გააქტიურება ზღვისპირეთში.

„ბერძნები“ ძვ. წ. VIII-VI საუკუნეებში საუკეთესო ყურეებსა და ადგილებს ისაკუთრებდნენ, სადაც პოლისებსა და თავის კოლონიებს აარსებდნენ. **მათ მოსახლეობის ნაწილიც გადაუბირებიათ, მცხოვრებნი ეგრისწყლიდან ვიდრე ყუბანამდე, ამიტომაც წერს მემატიანე –**

– „ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკვდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“.

იგულისხმება, რომ ეგრისწყალსა და ყუბანს შორის მოსახლეობა (ეგრისელები) „ბერძნების“ გამგებლობაში შესულა, ხოლო ეგრისწყლის ზემოთ, ანუ ლიხის ქედისაკენ მიმართული ეგრისი, მცხეთის სამამასახლისოს, შემდეგ სამეფოს დაკავშირებია.

საქმე ისაა, რომ , როგორც ითქვა, ეგროსის წილი ქვეყანა იყო ეგრისწყლის ორივე სანაპიროს ოლქები, მისი ქვემო და ზემო მხარეები. ამ შემთხვევაში „ქვემო მხარეები“ ეწოდებოდა ეგროსის წილ, ანუ ეგრისელებით დასახლებულ მიწა-წყალს ეგრისწყლიდან ვიდრე ყუბანამდე, ხოლო „ზემო მხარეები“ ერქვა ეგრისწყლიდან ლიხის ქედამდე მდებარე ეგრისის ნაწილს.

ანუ ეგრისწყლის მარჯვენა სანაპიროს ოლქი ბერძნების (შესაბამისად, ბერძენი კოლონისტების) გამგებლობაში გადასულა, ხოლო ეგრისწყლის მარცხენა სანაპიროს მცხოვრებნი შეკავშირებიან მცხეთელ მამასახლისს, რათა შეეკავებიან „ბერძენთა“ აგრესია.

ძვ. წ. VII-VI საუკუნეებში მილეტელი ბერძენი კოლონისტები იმდენად ძლიერ საომარ და ფინანსურ რესურსებს ფლობდნენ, რომ შეეძლოთ დაქირავება დიდძალი მეომარი მოლაშქრეებისა.

ვახუშტის სიტყვით, ასეთ დროს საჭიროდ ჩათვლილა ყველა ქართველი მთავრის, ანუ დიდებულის გაერთიანება ერთიანი ხელმძღვანელობის ქვეშ.

ასეთ ხელმძღვანელად მათ დაუდგენიათ მცხეთელი მამასახლისი, ასეთი წესი ყოფილა ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში, ქუჯამდე და ფარნავაზამდე, რასაც გადმოგვცემს ვახუშტი.

ქალაქ მილეტიდან შავი ზღვის გარშემო ბერძენ მოახალშენეთა განსახლების ძირითადი მიზეზი იყო ის, რომ მათი ყველა მოქალაქისთვის მიწა აღარ იყო საკმარისი.

ამ ფაქტმა საფუძველი დაუდო ბერძენთა მასობრივ კოლონიზაციას.

ძვ.წ. 7-6 საუკუნეებში შავი ზღვის სანაპიროებზე მილეტს ჰქონდა 90-მდე კოლონია.

სანაპიროზე მდ. ეგრისწყლიდან მდ. მცირეხაზარეთისწყლამდე (ოჩამჩირის მდ.ღალიძგიდან – მდ. ყუბანამდე) კოლონისტებმა აღმოაჩინეს ნაყოფიერი მიწები, ცხოველების, ფრინველების, თევზების სიმრავლე. აქ იყო ბევრი ადგილობრივი ნავსადგური და მათ აქ მრავალი ქალაქი-კოლონია დააარსეს.

რაც შეეხება სანაპიროს ეგრისწყლიდან რიონისაკენ, ის მათთვის ნაკლებად მიმზიდველი იყო დიდი დაჭაობებისა და მალარიის, ასევე, ადგილობრივი მოსახლეობის მედგარი წინააღმდეგობის გამო, რომელნიც მცხეთელი მამასახლისის მხარდაჭერით სარგებლობდნენ, ვახუშტის ცნობის თანახმად.

ადგილობრივ მოსახლეობასთან ომები ბერძენ კოლონისტებს ყირიმშიც ჰქონდათ გაჩაღებული.

აბორიგენებთან თავდასხმის შიშის გამო ბერძნული ქალაქ-კოლონიები გაერთიანდნენ და ყირიმში შექმნეს ორი სახელმწიფო.

უნდა ვიფიქროთ, რომ იგივე პროცესები მიმდინარეობდა საქართველოს ზღვისპირეთშიც. შემდეგში, როგორც ითქვა, მათ ადგილობრივ მოსახლეობასთან სამშვიდობო ურთიერთობა დაუმყარებიათ, და შესაბამისად, მოსახლეობა ეგრისწყლიდან ვიდრე ყუბანამდე ბერძნებს შეკავშირებიან, როგორც მემათიანე წერს, **„მკვდრთა მის ადგილისათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“**.

მაშასადამე, ისინი არ მიემხრნენ ქუჯი-ფარნავაზის განმანთავისუფლებელ მოძრაობას დამპყრობლის წინააღმდეგ და მიემხრნენ ბერძენ კოლონისტებს, ზღვისპირზე განფენილთ ეგრისწყლიდან (ოჩამჩირედან) ვიდრე მდ. ყუბანამდე.

საბოლოოდ, მდ. ეგრისწყალზე გაივლო ქუჯისა და ფარნავაზის მიერ დაარსებული სახელმწიფოს (ანუ ქართლის სამეფოს) საზღვარი ძვ.წ. IV-III სს.-ში.

დიდი კოლხეთის (ანუ გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის კოლხეთის) პოლიტიკურ და კულტურულ მემკვიდრედ ამჟამად სრულებით უსაფუძვლო მტკიცებით მიიჩნევა ადილეურ-აფსუური ტომები, ხოლო, წყაროს (ქართლის ცხოვრების) შესაბამისად, დიდი კოლხეთის პოლიტიკური მემკვიდრე იყო თავდაპირველად მცხეთის სამამასახლისო, შემდეგ კი ქართლის სამეფო, რომლის ერთ-ერთი საერისთავო იყო ეგრისი.

აღნიშნული წყაროს ცნობით, ძვ. წ. VI-Vსს-ში დასავლეთ საქართველოს (ეგრისის) მმართველი ფენა ემორჩილებოდა მცხეთელ მამასახლისს, რომელსაც „უფალს“ უწოდებდნენ, ხოლო მალევე, ძვ.წ IV-III საუკუნეებში ჩამოყალიბდა აზონ-ფარნავაზ-ქუჯის ქართლის სამეფო, რომელშიც ეგრისი და მარგვეთი შედიოდნენ საერისთავოების სახით.

ხოლო ეგრის მდინარის აღმოსავლეთი კულად იყვნენ მცხეთელ მამასახლისის მორჩილებასა შინა.

„თანა-ჰყვანდა ალექსანდრეს მეფესა აზოჲ, ძჳ არიან-ქართლისა მეფისაჲ, და მას მიუბოძა მცხეთაჲ საჯდომად და საზღვარი დაუდვა მას ჰერეთი, და ეგრის წყალი, და სომხითი და მთაჲ ცროლისა[ჲ] და წარვიდ“.

https://www.amsi.ge/istoria/qm/qarTlis_moqceva.pdf

ხოლო მოსლვასა არდამ სპარსთა ერისთავისასა და დაპყრობასა საქართველოსასა, ამისა შემდგომად განდგნენ რა საქართველოსანი სპარსთაგან, მაშინ ეგრის მდინარის დასავლეთისათა მოიძნეს ბერძენნი, განდგნენ საქართველოსაგან და მოსწყდნენ სპარსნი და მოერთუნენ ბერძენთა, რამეთუ ძალითა ბერძენთათა ჰყვეს და დაშთნენ და იყვნენ იგინი მორჩილებასა შინა ბერძენთასა. ხოლო ეგრის მდინარის აღმოსავლეთი კუალად იყვნენ მცხეთელ მამასახლისის მორჩილებასა შინა.

წყაროში ნახსენები „არდამ სპარსთა ერისთავი“ უნდა იყოს აქემენიდური სპარსეთის პირველი სატრაპი დაპყრობილ საქართველოში ძვ. წ. მე-5 ს. 30-იან წლებში. ჩვენი წყაროს ცნობით, მისი მმართველობა განვრცობილა მდ. ეგრისწყლამდე, ამ მდინარის იქითა მხარე ბერძენი კოლონისტების მმართველობაში დარჩენილა.

მდ. ეგრისწყლის სახელი, როგორც ითქვა, მრავალჯერ გვხვდება წყაროებში, მათი ცნობით, ეგროსის ხალხი, ანუ ეგრისელები ცხოვრობდნენ მდ. ყუბანამდე, ანუ ხაზარეთისწყლამდე, მდ. ეგრისწყალი დაახლოებით გაედინებოდა ეგრისის ცენტრალურ რეგიონში, წყაროსავე ცნობით, ბერძენთა, ანუ ბერძენ კოლონისტთა გამო, მდინარე ეგრისწყლიდან ვიდრე ყუბანამდე მცხოვრები ეგრისელები მომხრობიან ბერძნებს, ხოლო ამ მდინარის აღმოსავლეთით მცხოვრებნი – მცხეთელ მამასახლისს.

„ხოლო ძე თარგამოსისა ეგროს, რა მოვიდა წილხდომილსა თჳსთა ძმათა შორის თჳსსა ქუეყანასა, ამან ეგროს ჰპოვა ადგილი ზღვს კიდის აღმოსავლეთით მთასა შინა. ამან აქა აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელითა თჳსითა ეგრი, და ამ ეგროსისაგან განითესნენ ქუეყანასა ამას შინა ძენი და ძენი ძეთა ეგროსისანი და აღავსეს ქუეყანა ეგროსისა და იყვნენ ესენი მორჩილებასა შინა მცხეთელ მამასახლისისასა“, ქ.ც. <https://www.amsi.ge/istoria/qc/>.

მამასაღამე ძვ. წ. მე-6 საუკუნიდან ამ მდინარის „ეგრისწყლის აღმოსავლეთით“ მცხოვრებნი მცხეთელი მამასახლისის პოლიტიკურ გავლენის სფეროში ყოფილან, ასეთი მდგომარეობა დაედო საფუძვლად ეგრისის ერისთავ ქუჯის ერთგულ დამოკიდებულებას ფარნავაზის მიმართ, ამიტომაც ფარნავაზის სამეფოში შევიდა ეგრისის ეს ნაწილი, ქუჯის საერისთავოს სახით ძვ.წ. მე-4 საუკუნეში.

„ხოლო შემდგომად მოკლა რა პირველმან მეფემან ფარნაოზ აზონ ერისთავი და დაიპყრა ყოველი საქართველო, არცაღა ამას მოერთნენ ეგრისის მდინარის დასავლეთისანი. არამედ ერჩდნენ ბერძენთავე და ეგრის მდინარის აღმოსავლეთისანი დაშთნენ ფარნაოზის მორჩილებასა შინა. ამან ფარნაოზ განჰყო ეგრისი თჳსსა მორჩილებასა შინა მყოფი ორ საერისთოდ და დასუა ქუჯი ერისთავად ეგრისს, რომელი აღაშენა ეგროს და უწოდა ბეღია, ვინაჲთგან ჰპოვა ბედი და მისცა ქუჯის რიონის დასავლეთი და ჩდილოეთი ზღუადმდე და ეგრისის მდინარემდე სრულიად სუანეთით. და მეორე დასუა შორაპანს და მისცა საერისთოდ ნეშტი ეგრისისა, რომელ არს რიონის აღმოსავლეთი და სამჯრეთი ზღუამდე და ლიხის

მთამდე და იყვნენ ესე ერისთავნი მორჩილებასა შინა და მოხარკეობასა შინა მეფეთა ქართველთასა“.

ძვ. წ. VII-VI საუკუნეებში არსებულ მამასახლისობის ინსტიტუტთან დაკავშირებით წყარო წერს –

„არა-ვინ იყო მათ შორის უწარჩინებულეს და უსახელოვანეს, არამედ ადგილითი-ადგილად თავადნი იჩინიან. ხოლო ვინ-ცა იყვის **მცხეთას**, რე-ცა თავადი იგი იყვის ყოველთა მათ სხუათა ზედა. და არ-ცა სახელ-ედებოდათ მეფედ, არ-ცა ერის-თავად, არამედ **მამასახლისი** ეწოდებოდათ, და იგი იყვის მაზავებელ და ბჭე სხუათა ქართლოსიანთა. რამეთუ ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდდეს დედა-ქალაქად.

ხოლო ამან აზონ ... **დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისი-ცა**, და მოხარკე ყვნა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი.

ფარნავაზ წარგზავნა მონა თჳსი **ქუჯის თანა** და რქუა: „მე ვარ ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისა, და ძმის-წული სამარა მამა-სახლისისა, და არს ჩემთანა ხუასტაგი დიდ-ძალი. ან ინებო, რათა მით ხუასტაგითა **მოვიდე შენთანა, და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა და ვიგმაროთ ჩუენ ხუასტაგი იგი ორთა-ვე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერად აზონ ერის-თავსა**, და სუემან ჩუენმან გუცეს ჩუენ ძლევა კეთილი“.

მაშინ განიხარა ქუჯი სიხარულითა დიდითა და რქუა: „აღდეგ და მოვედ ჩემ თანა, და ნუ შურობ ხუასტაგსა შენსა, და ხუასტაგითა შენითა განგიმრავლნე სპანი შენნი ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად აზონისა. მაშინ **განიხარონ ყოველთა ქართველთა** აწყუედილთა მისგან და მიწყუდეულთა. და ვგონებ, რომელ ჰრომთა მათგანნი-ცა **გამოგუერთნენ**. რამეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნი-ცა აზონისგან“.

მაშინ ფარნავაზ ფარულად წარვიდა სიხარულითა, და რომელი შესაძლებელ იყო განძისა მისგან წარიტანა თანა, და დედა-ცა და დანი მისნი მის-თანა. და მივიდა **ქუჯის თანა** და რქუა მას ქუჯი: „**შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართებს უფლობა ჩემი, ან ნუ შურობ ხუასტაგსა შენსა, რათა განვამრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი**“.

მაშინ **შეიერთნეს** და ეზრახნეს ოვსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სთნდა ხარკისა მიცემა აზონისა და გამოჰყვეს ოვსნი და ლეკნი და განიმრავლნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და მომართეს აზონს. ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თჳსთა და შემოკრიბნა.

ქ.ც.<https://www.amsi.ge/istoria/qc/>

დიდი კოლხეთის არქეოლოგია

(კოლხური ანუ საერთოქართული კულტურის ძეგლები)

არტეფაქტები

კიმერიელების შემოსევამდე, ანუ ძვ. წ. მე-8 საუკუნემდე, როგორც ითქვა, კოლხური კულტურა მოიცავდა არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს, არამედ ფარავდა აღმოსავლეთსაც. როგორც აღინიშნა, ამას მიუთითებს ის, რომ კოლხური არქეოლოგიური კულტურა, სახელგანთქმული ბრინჯაოს

მხატვრული ხელოსნობით, ფარავდა მთელ თანამედროვე საქართველოს. როგორც არქეოლოგიური მასალა აჩვენებს, იმჟამად ის ასევე მოიცავდა ქართული ტომებით დასახლებულ მეზობელ რეგიონებს (ჩრდილოეთ სომხეთსა და თურქეთს – ორდუდან ჭოროხამდე).

კოლხური კულტურის ძეგლები და არტეფაქტები აღმოჩენილია აღმოსავლეთ საქართველოს ცენტრებსა და უკიდურეს რეგიონებშიც კი – გორში, კასპთან (სასირეთში), თბილისში (დილომი), მცხეთასთან (თელოვანი), ცხინვალში, ახალქალაქში, ადიგენთან უდეში, ხევში (ყაზბეგი) და სხვაგან.

კოლხური კულტურის მძლავრი ცენტრები აღმოსავლეთ საქართველოშიც რომ მდებარეობდა, მაგალითად, მიუთითებს მცხეთა-თბილისთან სოფელ თელოვანის განძი.

აქ (თელოვანში) აღმოჩნდა ბრინჯაოს ხანის (ძვ. წ. XIII-XII სს.) განძი და მასში კოლხური ცულის ჩამოსასხმელი ბრინჯაოს ყალიბი. ეს გვიჩვენებს, რომ სწორედ აქ, აღმოსავლეთ საქართველოს ცენტრში, მზადდებოდა კოლხური კულტურის ეს ნივთები. კოლხურ ცულს კი საკულტო დანიშნულებაც ჰქონდა (ჯაფარიძე ო., კოლხური ცული, „ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე“, 1950, ტ. 16B).

ფაქტი იმისა, რომ კოლხური კულტურის უმთავრესი საკულტო და სამეურნეო ნივთები აღმოსავლეთ საქართველოში მზადდებოდა, მით უფრო, რომ მისი ჩამოსასხმელი ყალიბი მთელ კავკასიაში მხოლოდ აქ გვხვდება (და ასევე თავილონში) მიუთითებს, რომ კოლხური კულტურის მძლავრი ცენტრი აღმოსავლეთ საქართველოშიც იყო და აქედან ვრცელდებოდა სხვა რეგიონებში.

ეს არაა გამონაკლისი, ასევე აღინიშნება, რომ „ზოგადად, ისტორიული საქართველოს გულში – ქართლში გამოვლენილია დიდი რაოდენობით ბრინჯაოს ე. წ. სიმეტრიულპირიანი ცულები, აქედან კი ისინი დასავლეთ საქართველოსა და კახეთის მხარეს გავრცელებულა. ასევე, რკინის ხანის ქართლურ-სამთავროული კერამიკა ყარსის რეგიონშიც აღმოჩნდა“. ეს კიდევ ერთხელ მიუთითებს, რომ კოლხური კულტურის ცენტრები აღმოსავლეთ საქართველოშიც იყო, ფარავდა ისტორიულ საქართველოსა და ქართველი ხალხის განსახლების უმეტეს არეალს.

ისმის კითხვა, ეთანხმება თუ არა არქეოლოგიურ მასალას ავტორიტეტული უცხოური წერილობითი წყაროები?

კოლხურ კულტურას მიაკუთვნებენ გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ხანას, ზოგადად თარიღდება პერიოდით ძვ. წ. X-IX სს. – ძვ. წ. VII სს. ან ძვ. წ. მე-3 ს. კოლხური კულტურის აყვავების ხანაა მე-8 ს.

ამჟამად უსაფუძვლოდ, მოპოვებული არტეფაქტების ანალიზის გარეშეა მიჩნეული, თითქოსდა, კოლხური კულტურა იყო მხოლოდ დასავლეთ საქართველოსა და დასავლურქართული ტომების კულტურა, მაგრამ ფაქტობრივი მასალა, კერძოდ კი, კოლხური კულტურის განძები და სხვა არტეფაქტები მიუთითებს, რომ ის მთელი ისტორიული საქართველოს მიწა-წყალს ფარავდა. ყველაზე ავტორიტეტული მკვლევარი ამ სფეროში დ. ქორიძე დამოწმებულია უცხოურ გამოცემებში.

**დ. ქორიძის ქრონოლოგიაში მოცემული
კოლხური კულტურის განძები
საუკუნეთა მიხედვით –
ძვ.წ . XVII-XVI სს. –**

1. ურეკი (გურია)
ძვ.წ. XVIII-XVI სს. კოლხური კულტურის განძი მხოლოდ ერთადერთია
– გურიიდან.

ძვ.წ . XV-XIV სს. –

2. ქვიშარა (რაჭა),
3. განთიადი (აფხაზეთი),
4. გაგრა,
5. ბიჭვინთა,
6. ლიხნი (ყველა აფხაზეთი),
7. ერგე (აჭარა),
8. ჭოროხი,
9. ქობულეთი (ყველა აჭარა),
10. ლაილაში (ლეჩხუმი),
11. მელექედური (გურია),
12. დიმი (იმერეთი),
13. ფარცხანაყანევი (იმერეთი),
14. გორი (ქართლი).

ძვ.წ . XVI-XIV სს. კოლხური კულტურის მოპოვებული განძებიდან ერთია ქართლიდან, ერთია რაჭიდან, ორია იმერეთიდან, ერთია ლეჩხუმიდან, სამია აჭარიდან, ოთხია აფხაზეთიდან, არა გვაქვს სამეგრელოდან.

ძვ.წ . XIII-XII სს. –

15. ზენითი (ქობულეთი) (1935),
16. სასირეთი (ქართლი),
17. დიღომი (ქართლი),
18. ორდუ (თურქეთი),
19. უდე (სამცხე).

ძვ.წ . XIII-XII სს. კოლხური კულტურის განძებიდან ორია ქართლიდან, ერთია თურქეთიდან (ყოფილ ქართულ რეგიონიდან), ერთია სამცხიდან, ანუ ისტორიული ქართლიდან, ერთია აჭარიდან, არცერთი არა გვაქვს სამეგრელოდან და აფხაზეთიდან.

ძვ.წ . XII-XI სს. –

20. ვაკიჯვარი (ოზურგეთი, გურია),
21. შრომა (ოზურგეთი),
22. ართვინი (თურქეთი),
23. ჩაისუბანი (ხელვაჩაური, აჭარა),
24. ბობოყვათი (ქობულეთი, აჭარა),
25. ზენითი (ქობულეთი (1926 წ.),

26. ციხისძირი (ქობულეთი),
27. მაკვანეთი (ოზურგეთი),
28. ოფშკვითი (წყალტუბო, იმერეთი),
29. საქარა (იმერეთი),
30. სიმონეთი (იმერეთი),
31. დარკვეთი (იმერეთი),
32. ლაილაში (ლენხუმი),
- 33. თელოვანი (ქართლი).**

ამ ცხრილის მიხედვით, ძვ.წ. XII-XI სს. კოლხური კულტურის განძებიდან ერთი განეკუთვნება თურქეთის ქართულ რეგიონს, შვიდი აჭარა-გურიას, სამია იმერეთიდან, ერთია ლენხუმიდან, ერთია ქართლიდან, არცერთი არა გვაქვს აფხაზეთიდან და სამეგრელოდან.

ძვ.წ. XI-X სს. –

34. ერგე (აჭარა),
35. ლაილაში (ლენხუმი),
- 36. ცხინვალი (ქართლი),**
- 37. ახალქალაქი (ჯავახეთი),**
38. ბაჟათუბანი (ხარაგაული, იმერეთი),
39. ცაგერი (ლენხუმი),
40. გუტური (ჩოხატაური),
41. დიდივანი (ჩოხატაური, გურია),
42. ბუგეული,
43. თხმორი (რაჭა),
44. თავილონი (გალი, აფხაზეთი).

ძვ.წ. XI-X სს. კოლხური კულტურის განძებიდან არცერთი არაა სამეგრელოდან, ორია ლენხუმიდან, ორია რაჭიდან, ერთია იმერეთიდან, ორია გურიიდან, ერთია ქართლიდან, ერთია ჯავახეთიდან, ერთია აფხაზეთის მეგრული რეგიონიდან.

ძვ.წ. X-VIII სს. –

45. ოყურეში (ცაგერი, ლენხუმი),
46. ხვიშარა (რაჭა),
47. ლუხვანო (ლენხუმი),
48. პერევი (იმერეთი),
- 49. ცოისი (ცხინვალი, ქართლი),**
- 50. ლესიჭინე (ჩხორონყუ, სამეგრელო),**
51. სურმუში (ცაგერი, ლენხუმი),
- 52. ხევი (ისტორიული კახეთი),**
53. სინათლე (ამბროლაური, რაჭა),
54. მეჩხისციხე, ოჯოლა (ტყიბული, იმერეთი),
- 55. ჭალა (ქვემოჭალა, ქართლი),**
- 56. ჯვარი (ნალენჯიხა, სამეგრელო),**

- 57. დღნორისა (იმერეთი),
- 58. ბათუმი (აჭარა),
- 59. ტოლა (რაჭა),
- 60. საფუძვრები (ქართლი).**

ძვ.წ.X-VIII სს. კოლხური კულტურის განძებიდან ორია სამეგრელოდან, ოთხია რაჭა-ლეჩხუმიდან, სამია იმერეთიდან, სამია ქართლ-კახეთიდან (ხევის ჩათვლით), ერთია აჭარიდან.

ძვ.წ . VIII-VII სს. –

- 61. ურეკი-კაპროვანა (გურია),
- 62. ბზვანი (იმერეთი),
- 63. შუახევი (აჭარა),
- 64. კურზუ (მარტვილი, სამეგრელო).**

ძვ. წ. VIII-VII სს. კოლხური კულტურის განძებიდან ერთია სამეგრელოდან, ერთი იმერეთიდან და ორი აჭარა-გურიიდან.

სულ მოძიებული სხვადასხვა საუკუნის კოლხური კულტურის 64 განძიდან მხოლოდ სამია მოპოვებული სამეგრელოში, კერძოდ, ძვ. წ. მე-18 საუკუნიდან ვიდრე ძვ. წ. მე-7 საუკუნემდე, ანუ 1100 წლის მანძილზე კოლხური კულტურის 64 მოპოვებული განძიდან 20-ია აჭარა-გურიიდან, 25-ია იმერეთ-რაჭა-ლეჩხუმიდან, 11-ია ქართლიდან და სამცხე-ჯავახეთიდან, 4 აფხაზეთიდან, 3 სამეგრელოდან, 2 თურქეთიდან.

ეს გახლავთ ქორიძის ცხრილის მიხედვით წარმოებული ანგარიში. თუ ქორიძის ცხრილი მისაღებია, ამ შემთხვევაში აღმოჩნდება, რომ კოლხური კულტურის განძების ძირითადი ოდენობა, ანუ უმეტესობა მოპოვებულია ქართლსა, აჭარა- გურიასა და იმერეთში და მათ რეგიონებში – ლეჩხუმში, ჯავახეთში, სამცხესა და რაჭაში, ანუ, 64 განძიდან 57, ხოლო აფხაზეთსა და სამეგრელოში მხოლოდ 7.

აქ შეიძლება აღინიშნოს, რომ აფხაზეთში დაბეჭდილი გამოკვლევების მიხედვით, კოლხური კულტურის განძების არტეფაქტები აფხაზეთში გაცილებით მეტია მოპოვებული, ხოლო სამეგრელოში ნაკლები, ამის მიზეზი უნდა ყოფილიყო სამეგრელოს რეგიონის დიდი დაჭაობება, ე. წ. კოლხეთის ჭაობების არსებობა, რომელიც მხოლოდ მე-20 საუკუნეში დააშრეს.

მნიშვნელოვანია, რომ კოლხური კულტურის დიდი რაოდენობის საგანძური და კერებია აღმოჩენილი ქართლში, გაცილებით მეტი, ვიდრე დასავლეთ საქართველოს ზოგიერთ კუთხეში, ეს არ მოგვეჩვენება უცნაურად, თუ გავითვალისწინებთ ცხრილის მონაცემებს, რომ კოლხური კულტურის განძები უმეტესად მთიან რეგიონებშია მოპოვებული, ბარში და ჭაობებში კი ნაკლებად. თუმცა არის გამონაკლისები.

ქორიძის სია არქეოლოგიურად ადასტურებს ქართულ წყაროთა მტკიცებებს ქრისტეშობამდე ერთიანი ქართული ეთნოსის არსებობის შესახებ.

საინტერესოა, რომ საინტერნეტო ცნობებით, ე.წ. „კოლხიდის საფორტიფიკაციო ნაგებობები“ ძირითადად აღმოჩენილია აჭარასა და იმერეთში, კერძოდ, ნამჭედური-ქობულეთთან, სვირი (ხელოვნური ბორცვი) ზესტაფონთან და პატრიკეთის ბორცვი წყალტუბოსთან, ჩვენთვის ცნობილთაგან, მხოლოდ ერთია მითითებული სამეგრელოში ნამარნუ (ხელოვნური ბორცვი) აბაშასთან. ყველა წარმოდგენს გვიანდელი ბრინჯაოსა და ადრე რკინის ეპოქას, მათ მხოლოდ პირობითად თუ შეიძლება ეწოდოს „საფორტიფიკაციო ნაგებობა“, რადგანაც აღმოჩენილია მხოლოდ ხის არქიტექტურის ნაშთები და ჯარგვლის ტიპის ნაგებობები (ნამჭედური).

წარმოდგენილი მასალები აჩვენებს, რომ გვიანდელი ბრინჯაოსა და ადრეული რკინის (ძვ. წ. მე-2 ათასწლეულის მეორე ნახევრისა და ძვ. წ. პირველი ათასწლეულის პირველი ნახევრის) კოლხური არქეოლოგიური კულტურა ქართველთა წინაპრების საერთო კულტურაა, რადგანაც მისი გავრცელების არეალი ფარავს სრულიად საქართველოს მიწა-წყალს, მის როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ ნაწილს.

თუმცა ამჟამინდელი გავრცელებული არასწორი მტკიცებით ის მხოლოდ – „ძვ. კოლხებისა და სხვა დასავლეთის ქართული ტომების კულტურაა“.

https://ka.wikipedia.org/wiki/კოლხური_კულტურა

ფაქტი იმისა, რომ არა მხოლოდ ერთ რეგიონში, არამედ მთელ ისტორიულ საქართველოში იყო გავრცელებული ბრინჯაოს ხანის ცული (რომელსაც მხოლოდ 1930-იან წლებში უწოდეს ქართველმა მეცნიერებმა სახელი „კოლხური ცული“), იქიდან დასტრუდება, რომ მისი (ანუ ე.წ. კოლხური ცულის) დამამზადებელი ყალიბების ძირითადი ნაწილი აღმოჩენილია არა დასავლეთ, არამედ აღმოსავლეთ საქართველოში, კერძოდ, თბილისსა (დიდომსა) და ბორჯომში (ე.წ. თელოვანის განძები) და საერთოდ არ არის აღმოჩენილი გურია-სამეგრელოში, მის მიმდებარე რეგიონებში, გარდა აფხაზეთისა (გალის რაიონის თაგილონის განძი).

ეს ფაქტი მიუთითებს, რომ ბრინჯაოს ხანის ე.წ. კოლხური კულტურა ფარავდა სრულიად საქართველოსა და მის მიმდებარე ქართულ რეგიონებს, მათ შორის ჩრდილოკავკასიისა და სომხეთის ნაწილს, ვიდრე ამჟამად თურქეთში მდებარე ორდუმდე, ამიტომაც არაა სწორი ისტორიოგრაფია, როცა ამ კულტურას „დასავლეთ საქართველოს ბრინჯაოს კულტურას“ უწოდებს და ამით ხელოვნურად ცდილობს საქართველოს ტერიტორიაზე ისტორიულად ორი კულტურის არსებობის ფაქტის კონსტანტირებას, მაშინ, როცა ქართული წყაროები ანტიკურ პერიოდში და უფრო ადრე, მხოლოდ ერთი კულტურის არსებობაზე მიუთითებს.

„გრავეირებული კოლხური ცულები (ძვ. წ. IX ს.) ბრინჯაოს სხვა ნივთებთან ერთად პირველად 1869 წელს ყობანში (ჩრდილოეთი ოსეთი) აღმოჩნდა. მას აღმოჩენის ადგილის მიხედვით ეწოდა ყობანური ცული, ხოლო შესაბამის კულტურას – ყობანური კულტურა. თუმცა შემდგომში, როდესაც დასავლეთ და აღმოსავლეთ ტერიტორიაზე მიკვლეულ იქნა კოლხური

ცულის ყველა ფორმა (ძვ. წ. XV-VI სს.), მათ შორის ყობანში აღმოჩენილი ცულის ვარიანტიც, რასაც დაემატა კოლხური ცულის ჩამოსასხმელი ყალიბები, რომლებიც მხოლოდ საქართველოს ტერიტორიაზეა დადასტურებული (თაგილონის განძი, თელოვნის განძი), ამ ტიპის ცულებს „კოლხური ცულები“ ეწოდა. სადღეისოდ საქართველოს ტერიტორიაზე რამდენიმე ასეული ამ ტიპის იარაღია აღმოჩენილი. მათი გავრცელების არეალი თითქმის მთლიანად ფარავს დღევანდელ საქართველოს ტერიტორიას. აღმოსავლეთით მისი გავრცელების უკანასკნელი პუნქტი ფასანაურია. ჩრდილო-დასავლეთით – ქ.სოჭი. სამხრეთი საზღვარი დღევანდელი თურქეთის ტერიტორიაზე – ორდუსა და ართვინშია დაფიქსირებული. ჩრდილოეთით კი, მისი გავრცელება ჩრდილოეთ კავკასიაში, კავკასიის ცენტრალურ ნაწილში ცნობილ ყობანურ კულტურაში ექცევა. კოლხური ცულის არსებობა განისაზღვრება ძვ.წ. XV-VII-VI სს-ით. ძვ.წ. (ყობანი – საქართველოში შემავალი პუნქტი – რუსებმა მიიტაცეს და შეიყვანეს ოსეთის ასსრ-ში).

<https://www.qwelly.com/group/art/forum/topics/nationaltreather>

ეს ფაქტები იძლევა გარკვეული ვარაუდის გამოთქმის უფლებას, რომ აღმოსავლეთ საქართველო თანაბრად მონაწილეა კოლხური კულტურის დაფუძნებისა და მისი განვრცობისა. თუ ასეა, მაშინ კოლხური კულტურა არა რომელიმე კუთხისა ანდა ეთნიკური ჯგუფის კულტურაა, არამედ ისაა ჯერ კიდევ ნაკლებად დიფერენცირებული საერთოქართველური, ანუ წინარექართული კულტურა. არქეოლოგიის ამ მონაპოვარს ადასტურებს წერილობითი წყარო.

შეიძლება ითქვას, რომ ჰეკატოს მილეტელის ფრაგმენტი 188 – „მოსხები, კოლხების ტომია“, სრულად ეთანადება ქართულ წყაროებს ქრისტეშობამდე ქართველთა ერთობის შესახებ. მესხებისა და კოლხების იგივეობის თეორია შეიძლება იყოს პირდაპირი ასახვა ჩვენი წყაროს ცნობისა, რომ მეფე ფარნავაზმა და ეგრისის ერისთავმა ქუჯიმ დააარსეს ერთობლივი სახელმწიფო შავი ზღვიდან და მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე ალბანეთამდე, ანუ სახელმწიფო, რომელიც საერთო იყო იმჟამინდელი კოლხებისა და მესხებისათვის, ანუ აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობისათვის.

ვახუშტის თანახმად, ფარნავაზი ამ სახელმწიფოს მართავდა ძვ. წ. 302-237 წლებში, კირილ თუმანოვის თანახმად კი, ძვ. წ. 299-234 წლებში, ამავე ეპოქაში გარდაცვლილა მეგასთენე, ძველი ბერძენი ისტორიკოსი, ძვ. წ. 290 წელს, რომელიც წერს იბერების შავი ზღვისპირეთში ცხოვრების შესახებ.

ვფიქრობთ, რომ სანდოა ჰეკატოს მილეტელის ცნობა კოლხებისა და მესხების (მოსხების) ტომობრივი იგივეობის შესახებ, რასაც, როგორც ითქვა, ეთანადება ქართული წყაროს „ქართლის ცხოვრების“ ცნობა, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის გამაერთიანებელი ფარნავაზის სახელმწიფოში (ანუ ქართლის სამეფოში) ერთი ენა (ქართული) იყო განვრცობილი (არა იზრახებოდა ქართლსა შინა სხვა ენა თვინიერ ქართულისა), ანუ მესხებისა და კოლხების ენა

ჯერ კიდევ არ იყო დანაწევრებული, ანუ ე.წ. ზანურ-ქართული ენა ჯერ კიდევ ერთიანი იყო, ის მხოლოდ შემდეგ დაიშალა ე.წ. ქართველისა და ეგრისელების ენებად და ასევე აქ იყო ერთი კულტურა, ანუ მნიგნობრობა (ამან შექმნა მნიგნობრობა ქართული), ამ კუთხით ჰეკატოს მილეტელის, მეგასტენესა და ქართლის ცხოვრების ცნობები იდენტურია.

საერთო ენა დიდი კოლხეთისა და მამასახლისობის პერიოდში ქართულ წყაროთა მიხედვით, ძვ.წ. მე-4 საუკუნემდე, ანუ ქუჯი-ფარნავაზის სახელმწიფოს დაარსებამდე, დასავლეთ საქართველოს, მდ. ეგრისწყლამდე, აღმოსავლეთ საქართველოსთან ერთად განაგებდა ე. წ. მამასახლისობის ინსტიტუტი.

იქამდე, ათწლეულებით ადრე, ძვ. წ. VII-V სს.-ში, ბერძნებთან, ანუ მილეტელ კოლონისტებთან ბრძოლისას დასავლეთ საქართველო დახმარებას იღებდა აღმოსავლეთ საქართველოდან, ანუ მცხეთის სამამასახლისოდან.

საბოლოოდ, დაახლოებით, ძვ. წ. VII-V სს.-ში, აქ მცხეთელი მამასახლისის ავტორიტეტი იმდენად გაზრდილა, რომ მტრიანობის ჟამს მას ემორჩილებოდნენ კიდევ, მათ შორის ეგრისშიც (როგორც ითქვა, ჯერ კიდევ ფარნავაზამდე).

ვახუშტი ბატონიშვილი წერს –

– „ხოლო ეგრის მდინარის აღმოსავლეთი კუალად იყვნენ მცხეთელ მამასახლისის მორჩილებასა შინა“ (ქ.ც. 4, გვ.794).

მცხეთელი მამასახლისი წარმოადგენდა ყოველთა ქართველთა პოლიტიკურ ლიდერს კიმერიელებისა და მილეტელ ბერძენ კოლონისტებისაგან დიდი კოლხეთის დაუძღურების შემდეგ, ანუ ძვ. წ. მე-8 საუკუნიდან.

ვახუშტის ცნობით, ამ ინსტიტუტის (მცხეთის სამამასახლისოს) ავტორიტეტი გაიზარდა შავი ზღვის სანაპიროზე ბერძენი კოლონისტების გამოჩენის შემდეგ. კოლონისტებმა შეავიწროვეს ადგილობრივი მოსახლეობა და მათ სასიცოცხლო რესურსებს დაეუფლნენ, რამაც ისინი მტრად აქცია. კოლონისტებთან ბრძოლების დროს ადგილობრივ მოსახლეობას დასჭირდა სხვა ქართული პოლიტიკური ერთეულების დახმარება, მტრის სიძლიერის გათვალისწინებით, ქართველობას გადაუწყვეტია გაერთიანება მცხეთელი მამასახლისის მეთაურობით, შესაბამისად, ეგრისიც ემორჩილებოდა მცხეთელ მამასახლისს – თანახმად ვახუშტისა.

ეს, როგორც ითქვა, ხდებოდა ძვ.წ. VII-V საუკუნეებში, ფარნავაზ-ქუჯის მიერ საერთო სამეფოს დაარსებამდე.

ქუჯი-ფარნავაზის საერთო ქართული სამეფოს დაარსებამდე, ტიტული „მამასახლისი“ უფლებას ანიჭებდა მცხეთელ პირველ პირს, ჰქონოდა გარკვეული ზოგადქართული ადმინისტრაციული ფუნქციები, წარმოადგენდა განკარგულებების გამცემ ცენტრალურ ორგანოს, მათ შორის დასავლეთ საქართველოს მიმართ.

შესაბამისად, ძვ. წ. VII-VI საუკუნეებში დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს, ვახუშტის სიტყვით, აერთიანებდათ „მორჩილება მცხეთელ მამასახლისისა. აღსანიშნავია ისიც, რომ დასავლეთ და აღმოსავლეთ სა-

ქართველოს ამ დროს აერთიანებდათ ერთი წარმართული სარწმუნოება – ეს იყო ერთი ღმერთისა და ქართლოსის საფლავის თაყვანისცემა.

„არამედ სარწმუნოება მათი იყო ერთისა დამბადებელისა ღვთისა თაყვანისცემა და ფუცვიდიან ქართლოსისა საფლავსა“, „იყვნენ ესენი მორჩილებასა შინა მცხეთელ მამასახლისისა“ (იქვე, გვ.794).

ამ წინადადებას ვახუშტი ორჯერ იმეორებს – როგორც აღინიშნა, ის მოგვითხრობს, რომ თავდაპირველად, ისტორიული ეგრისი იყო ძალზე ვრცელი ქვეყანა – ლიხის ქედიდან ვიდრე მდ. ყუბანამდე („მცირე ხაზარეთისწყლამდე“), მაგრამ შემდეგ ეგრისის ერთი ნაწილი „ბერძნებს“ მიუტაცნიათ (ტერიტორია მდ. ეგრისწყლიდან ვიდრე მდ. ყუბანამდე), **ხოლო მდ. ეგრისწყლის მარცხენა სანაპიროს მხარეს მცხოვრები ეგრისელები კვლავ მცხეთელი მამასახლისის მორჩილების ქვეშ დარჩენილან – „ეგრის მდინარის აღმოსავლეთი კუალად იყვნენ მცხეთელ მამასახლისის მორჩილებასა შინა“**(იქვე).

ქუჯისა და ფარნავაზის მეგობრობამ დიდი შედეგი გამოიღო იმით, რომ მათ მიერ ერთიანი სახელმწიფოს დაარსების შემდეგ უბრძოლიათ კიდეც „ბერძნებთან“ და გაუმარჯვნიათ. წყარო წერს – **„იძლივნეს ბერძენნი ფარნავაზისგან“**. აღსანიშნავია, რომ აქ ნახსენებია „საბერძნეთის სპა“, რომელიც საგანგებოდ ჩამოსულა ფარნავაზთან საომრად.

<http://www.amsi.ge/istoria/qc/>

ქართულ წყაროში აღნიშნულია, რომ ქუჯი მორჩილებას უცხადებს ფარნავაზს, ვითრცა „უფლოსის“ შთამომავალ მცხეთელი მამასახლისის სახლის შვილს, იქამდეც, მდინარე ეგრისწყლამდე ეგრისელები ისევ, როგორც სხვა რეგიონების მცხოვრებნი, ვალდებულიან თვლიდნენ თავს დამორჩილებოდნენ ზოგადქართველთა მეთაურს „მცხეთელ მამასახლისის“, – როგორც ვახუშტი ბატონიშვილი წერს.

ქართლის ცხოვრება წერს –

„ხოლო უფლოს დარჩა საყოფელსა მამისა მათისა მცხეთოსისსა მცხეთას... ხოლო ვიდრე სიკუდილამდე მცხეთოსისა ესე ყოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი იყვნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა... ხოლო ვითარცა მოკუდა მცხეთოს, ძე ქართლოსისი, შთავარდა შური შორის შვილთა ქართლოსისთა...მამისა მისისაგან მიცემულ იყო უფლობა ქართლოსიანთა. იწყეს ბრძოლად და ჯდომად ურთიერთას...და გაგრძელდა მათ შორის ესე-ვითარი საქმე, და არა-ვინ იყო მათ შორის უწარჩინებულეს და უსახელოვანეს, არამედ ადგილითი-ადგილად თავადნი იჩინიან. ხოლო ვინ-ცა იყვის მცხეთას, რე-ცა თავადი იგი იყვის ყოველთა მათ სხუათა ზედა. და არცა სახელ-ედებოდათ მეფედ, არ-ცა ერის-თავად, არამედ მამასახლისი ეწოდებოდათ, და იგი იყვის მახავებელ და ბჭე სხუათა ქართლოსიანთა. რამეთუ ქალაქი მცხეთა განდიდებულ იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდეს დედა-ქალაქად..და მტკიცე და უფროსი საფიცარი მათი იყო საფლავი ქართლოსისი...ფარნავაზ იყო მამულად ქართლელი, ნათესავი უფლოსი,

მცხეთოსის ძისა, და დედულად სპარსი ასპანელი. და იყო იგი ძმის-წული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექსანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი ყოფილ-იყო.

მაშინ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თჳსი ქუჯის თანა და რქუა: „მე ვარ ნათესავი უფლოს მცხეთოსის ძისა, და ძმის-წული სამარა მამა-სახლისისა, და არს ჩემთანა ხუასტაგი დიდ-ძალი. ან ინებო, რათა მით ხუასტაგითა მოვიდე შენთანა, და ვიყვნეთ ჩუენ ძმა ...მაშინ ფარნავაზ ფარულად წარვიდა სიხარულითა, და ...მივიდა ქუჯის თანა და რქუა მას ქუჯი: „შენ ხარ შვილი თავთა მათ ქართლისათა, და შენ გმართებს უფლობა ჩემი. ან ნუ შურობ ხუასტაგსა შენსა, რათა განვამრავლნეთ სპანი; და უკეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩუენი და მე ვარ მონა შენი“.

მაშინ შეიერთნეს“ https://www.amsi.ge/istoria/qc/qarTlis_cxovreba_1_3.html

მამასახლისობის ეპოქაში, ძვ. წ. VII-V საუკუნეებში, ანუ გვიან-ბრინჯაო-აღრე რკინის ხანაში ქართველთა აღწერილი ერთობის ერთ-ერთი საფუძველი, ჯერ კიდევ არსებული ენობრივი ერთობა ის-ის იყო დაშლას იწყებდა, ანდა ახალი დაშლილი იყო ზანურ-ქართული ერთობა.

გ. მელიქიშვილი წერს – „უკვე II ათასწლეულის დასაწყისისათვის, ამ მკვლევართა აზრით, უნდა დანყებულიყო საერთო-ქართველური ფუძეენიდან სვანურის გამოცალკეების პროცესი, ხოლო ქართულ-ზანური ენობრივი ერთობის დაშლის დასაწყისი ძვ. წ. VIII საუკუნით უნდა დათარიღდეს. ეს მოსაზრება ემყარება ქართველურ ენათა მასალის ანალიზს ე. წ. გლოტოქრონოლოგიური მეთოდით (65). რა თქმა უნდა, ამ მეთოდით მიღწეული აბსოლუტური მაჩვენებლები შეიძლება სადავო იყოს (66); უფრო მეტი დამაჯერებლობა ექნება ამ საკითხის გადანყვეტას უძველესი ნასესხები ლექსიკის, ტოპო და ეთნონიმიკის მონაცემების საფუძველზე. ის მცირედენი, რაც გაკეთებულია ამ მხრივ, თითქოს ადასტურებს ქართველურ ენათა დიფერენციაციის ზემომოტანილ დათარიღებას. კერძოდ, ირკვევა, რომ ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანებისათვის ქართულ-ზანური ერთობა უკვე დაშლილი უნდა ყოფილიყო (67), მაშასადამე, სვანურის გამოყოფა საერთო-ქართველურიდან კიდევ უფრო შორეულ ხანაშია სავარაუდებელი. ძვ. წ. III-II ათასწლეულთა მიჯნაზე, როგორც ჩანს, ქართველურ ეთნიკურ ჯგუფს უკვე უნდა ჰქონოდა საკუთარი სახე. ამ დროს უნდა არსებულიყო ქართველურ ენათა ფუძენა, რომლის წიაღში მხოლოდ დიალექტური სახის განსხვავებანი თუ იყო ჩასახული.“

ამ უძველეს ქართველურ ჯგუფზე შეიძლება წარმოდგენა შევიქმნათ იმ ლექსიკური მასალის საფუძველზე, რომლის არსებობაც უკვე საერთო-ქართველურის, ე. ი. ფუძეენის დონეზე (ძვ. წ. III-II ათასწლეულთა მიჯნაზე?) ივარაუდება. უძველესი ქართველური ჯგუფის ადგილსამყოფელის განსაზღვრისათვის დიდი მნიშვნელობა ექნება ფუძეენაში არსებული მცენარეულის ან ცხოველთა და სხვ. მისთ. სახელების გათვალისწინებას. ამით ჩვენ გავეცნობით იმ ბუნებრივ გარემოს, რომელშიც ცხოვრობდა ქართველური ფუძეენის მატარებელი კოლექტივი და, მაშასადამე, საშუალება მოგვეცემა

ვიმსჯელოთ იმაზე, თუ სად შეიძლება ყოფილიყო ამგვარი გარემო, ე. ი. სად უნდა ვივარაუდოთ ქართველი ტომების წინაპარი ამ უძველესი ეთნიკური ჯგუფის ადგილსამყოფელი. ქართველურ ენებში დაცული კანონზომიერი დერივატების მიხედვით საერთო-ქართველურ დონეზე ივარაუდება მცენარეულის სახელები: ანწლ-, ბრყენ-, (პანტა), გვიმრა, ვაშლ-, ვერხვ-, მარწყ-, მსხალ-, სხმარტლ-, (ზღმარტლი), სოკო, ქრცხამლ- (რცხილა), ძაცხვ- (ცაცხვი)- ძენვენ-, (ტირიფი), წიფლ-, (წიფელი), წყავ-, (*Laurocerasus officinalis*, *лавровишня*) და სხვ (68). საერთო-ქართველურში ყოფილა სახელწოდებები: არჩვის, დათვის, კვერნის, თხის, ვაცის, ორბის (არწივი), მელიის და სხვ. (69). ასეთი ფლორა და ფაუნა კარგად ეგუება კავკასიის მინა-წყალს, უფრო მეტად მის მთიან ზოლს. ამიტომაც ქართველური ჯგუფის ადგილსამყოფელი ამ დროისათვის მაინც თამამად შეიძლება კავკასიისავე მინა-წყალზე ვივარაუდოთ (70).

საერთო-ქართველურის ეპოქიდან მოდის მესაქონლეობასთან დაკავშირებული მრავალი ტერმინი (დვა-თხა), ვაც-, მატყლ-, ფურ-, ჯამლ – (ტყავი), ჯან- (ხარი), ძალლ -, ყვერ -, (ს) ძე (რძე), ყველ -და სხვ.), ისევე როგორც მეფრინველეობასა და მინათმოქმედებასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ტერმინი. ასეთივე ტერმინოლოგიური მონაცემებით მომდევნო, ქართულ-ზანურ, ერთობის არსებობის ხანაში (ძვ. წ. II ათასწლეულის მეორე ნახევარი და I ათასწლეულის სანყისი საუკუნეები) შეიმჩნევა მინათმოქმედების სწრაფი დანინაურება, მევენახეობის განვითარება, მესაქონლეობაში წვრილფეხა საქონლის ხვედრითი წონის მკვეთრი ზრდა, მეცხენეობის განვითარება და სხვ. სვანურისათვის უცხოა და ქართულ-ზანურის საერთო კუთვნილებას შეადგენს ისეთი ტერმინები, როგორიცაა: ბაგა, ბელელ -, თიბ-, თეს-, სკა, ყანა, ცელ-, ვენაჟ, ღვინო, სელ-, სანწეხელ-, ფოცხ-, ღერლ- (ღერლილი), ცეხვ- და სხვ. ამავე ეპოქის კუთვნილება ჩანს ცხენის სახელი, მთელი რიგი ლითონების – სპილენძის, რკინის, ვერცხლის – სახელწოდებები (71), რომელთაც, ამასთანავე სამხრეთის ენებში ეძებნებათ პარალელები (72). ქართულ-ზანური ერთობის დროის ტერმინებია (სვანურში არ გვაქვს) აგრეთვე ცხვარ-, ცხოველ-, და სხვ. ამავე ეპოქის ტერმინოლოგიაში ადგილს იკავებს გამაგრებული პუნქტების აღმნიშვნელი სახელები (მდრ. ქართულ-ზანური ტერმინები: ციხე – ჯიხა, ქართა – ქორთუ) და ა. შ.

ყველაფერი ეს თვალნათლივ მიგვითითებს უკანასკნელი დროის საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ქართველურ ენათა დიფერენციაციის ეტაპების შესახებ გავრცელებული, თავდაპირველად გ. დეეტერსის მიერ წამოყენებული მოსაზრების სისწორეზე ქართველურ ენათა ფუძენიდან თავდაპირველად სვანურის გამოცალკევების და, ამის შემდეგ, კიდევ ერთხანს, **ქართული და მეგრულ-ჭანური (ზანური) ენობრივი ერთობის არსებობის** შესახებ. ამასთანავე, რადგანაც სვანურთან შედარებით ამ უკანასკნელის **(ქართულ-ზანური ერთობის)** ლექსიკური ინოვაციები (სიახლენი) ისტორიული რეალიებით სწორედ ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებიდან შეიძლება დათარიღდეს, უნდა ვიფიქროთ, რომ უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულის პირველ ნახევარში სვანური ეთნიკური ჯგუფი ენობრივ და, ამასთან დაკავშირე-

ბით, ფაქტიურ განცალკევებას განიცდის ქართულ-ზანური ჯგუფისაგან. რადგანაც ამ უკანასკნელს სამხრეთის ხეთურ-ხურიტულ მოსახლეობასთან კონტაქტები უჩანს (იხ. ზემოთ), უნდა ვიფიქროთ, რომ სვანური ტომები უკვე ამ დროს ქართველურ ტომთა გავრცელების ჩრდილოეთ არეალში იყვნენ დასახლებული, ხოლო ქართულ-ზანური ტომები – სამხრეთით. ამასთანავე, ენობრივი მონაცემებით **ძვ. წ. II ათასწლეულსა და I ათასწლეულის პირველ ნახევარში სვანური ტომები უფრო ფართო ტერიტორიაზე ჩანან გავრცელებული, ვიდრე უფრო გვიან, დასავლეთ საქართველოს არა მარტო მთიან, არამედ ბარის რაიონებშიც.**

ძველისძველ ხანაში დასავლეთ საქართველოს მიწა-წყალზე სვანური მოსახლეობის ფართოდ გავრცელებას მოწმობს, კერძოდ, ამ მხარის ტოპონიმიკის შესწავლა. ცალკეული სვანური სახელწოდებების არსებობა დასავლეთ საქართველოს არა მარტო მთიან, არამედ ბარის ზოლში ადრევე იყო ცნობილი. ახალი გამოკვლევებით ირკვევა, რომ დასავლეთ საქართველოში (სვანეთთან ერთად ლეჩხუმისა და ბარის რიგ სხვა რაიონებში) ფართოდ გავრცელებული – იშ (-შ)-სუფიქსიანი ტოპონიმიკაც არა ზანური, როგორც აქამდე მიაჩნდათ, არამედ საკუთრივ სვანური წარმოშობისა უნდა იყოს (73). აკად. ს. ჯანაშიას „ლანჩხუთი“ სვანური წარმოებებისად მიაჩნდა (74). სვანური ენის საფუძველზე შეიძლება აიხსნას დასავლეთ საქართველოს სანაპიროზე არსებული უძველესი ცენტრების – სოხუმის (ანტიკური წყაროების „დიოსკურია“, ძვ. ქართული „ცხუმი“ – შდრ. სვანური „ცხუმ“ – რცხილა) და ფოთის (ანტიკური წყაროების „ფაზისი“) სახელები (75) და ა. შ.

ამრიგად, ქართველი ტომები უძველესი დროიდან ცხოვრობდნენ საქართველოს ტერიტორიაზე, ამასთანავე, საფიქრებელია, რომ ისინი ნაწილობრივ დღევანდელი საქართველოს ფარგლებს გარეთაც მოსახლეობდნენ, კერძოდ, მცირე აზიის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რაიონებში, სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავი ზღვისპირეთის ტერიტორიაზე.

<https://matiane.wordpress.com/2009/10/05/kartvelebi-melikishvili/>

ძვ. წ. II ათასწლეულის შუა ხანებისათვის, კერძოდ, გვიან ბრინჯაოს ხანის დასაწყისში, როგორც ჩანს, ამიერკავკასიის მიწა-წყალზე კიდევ უფრო შორს წასულა მოსახლეობის ეთნიკური კონსოლიდაციის პროცესი. მონათესავე ტომების არეალში ყალიბდება ვრცელი ტერიტორიების მომცველი ერთგვაროვანი მატერიალური კულტურა. ერთ ასეთ არეალს წარმოადგენდა „კოლხური კულტურის არეალი“, რომელიც მოიცავდა მთელ დღევანდელ დასავლეთ და, აგრეთვე, მნიშვნელოვანწილად სამხრეთ საქართველოს, ისევე როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს დასავლეთ რაიონებს (იხ. ზემოთ). ამასთანავე, ეს კულტურა ვრცელდებოდა დღევანდელი საქართველოს საზღვრებს გარეთაც, თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რაიონებში და აგრეთვე ჩრდილოკავკასიაში. გვიან ბრინჯაოს ხანაში ქართველურ ეთნიკურ ჯგუფს, პირველ ყოვლისა, სწორედ ეს კულტურა უნდა დაუკავშირდეს. „კოლხური კულტურა“ წარმოადგენდა ჯერ კიდევ სუსტად დიფერენცირებული ქართველი ტომების კულტურას.

ენობრივი მთლიანობა კოლხური კულტურის ხანაში

ჩვენთვის განსაკუთრებითაა მნიშვნელოვანი უძველესი ბერძნული წერილობითი წყარო, ძვ.წ. მე-6 საუკუნისა, რომლითაც მტკიცდება, რომ კოლხეთი და კოლხური კულტურის არეალი მოიცავდა და აერთიანებდა იმჟამინდელ ქართველობას.

აღნიშნული წერილობითი წყაროა ჰეკატოს მილეტელის ცნობა, რომ „**მესხები კოლხური ტომია**“ (188. St. Byz. *Мосхи, племя колхов, соседнее с матиенами. Гекатей в описании Азии.*

<http://simposium.ru/ru/node/12704>)

ეს ცნობა იმჟამინდელ ენობრივ მთლიანობაზეც მიუთითებს, კერძოდ კი მიგვითითებს, რომ იმჟამად ჯერ კიდევ დაუშლელი ყოფილა ე.წ. „ზან-ქართული ენა“, საერთო პროტოქართული (საერთო – ქართველური) ენის უმთავრესი განშტოება. ანუ ჰეკატოს მილეტელის დროისათვის მისი (ზან-ქართული ენის) ერთიანობა ჯერ კიდევ იყო შენარჩუნებული. ძველი ბერძენი ისტორიკოსი და გეოგრაფი ჰეკატოს მილეტელი (Εκαταῖος), რომელიც წერს სხვადასხვა ქართული ტომის (კორაქსების, კოლების, მოსხების, ბექირების, მაკრონების, მოსინიკების, ხალიბებისა და სხვათა) შესახებ, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა დაახლ. ძვ. წ. 550-480 წლებში, ის მიიჩნევა პირველ ისტორიოგრაფად.

(185. *Кораксы, племя колхов, вблизи колов. Гекатей в описании Азии. Кораксийская крепость и Кораксийская страна.* 186. *Колы, народ у Кавказа. Гекатей в описании Азии: «а подгорья Кавказа называются Кольскими горами».* Страна называется Коликою. 187. *Schol. Apoll. Rhod., IV, 284. «Гекатей говорит, что Фасис не впадает в море и что аргонавтыплыли не по Танаису, а по тому же самому пути, по которому и прежде, как говорит Софокл в «Скифах».*

188. **Мосхи, племя колхов, соседнее с матиенами.** Гекатей в описании Азии.

190. *Хои, народ, вблизи вехиров. Гекатей в описании Азии: «до сих пор земля вехиров, а с ними рядом живут хои». И опять: «до этих хои». И опять: «с хоями соседят к востоку дизирь».* 191. *Макроны, ныне санны; о них упоминает Страбон в 12 й книге и Гекатей в описании Азии.* 192. *Мары, народ, соседний с моссиниками. Гекатей в описании Азии.* 193. *Хейрады, город моссиников. Гекатей в описании Европы (Азии?): «с тибарами к солнечному восходу граничат моссиники, а у них город Хейрады».* 195. *Халибы, народ у Понта, на реке Термодонте... и халибои у Гекатея: «с халибоями к югу граничат армении».* <http://simposium.ru/ru/node/12704>

ჰეკატოს მილეტელის თხზულებებიდან მხოლოდ 380-მა ნაწყვეტმა მოაღწია, მათ შორის რამდენიმე ეხება ქართველების წინაპრებს. მათ შორის ჩვენთვის ყველაზე მნიშვნელოვანია ფრაგმენტი 188, რომელშიც ჰეკატოსი წერს „მოსხები – კოლხების ტომია, მათიენების მეზობლად“ <http://simposium.ru/ru/node/12704> მათიენები ცხოვრობდნენ მდ. ჰალისტან (მდ. ყიზილ-ირმაკი), ამჟამინდელი თურქეთის გეოგრაფიულ ცენტრში. მამასადამე, მესხები აქ, ანატოლიის ზეგანზეც ცხოვრობდნენ, მართლაც, აქვე, მახლობლად, ქ. ორდუში აღმოჩენილია კოლხური კულტურის არტეფაქტები.

ორდუში აღმოჩენილი კოლხური კულტურის არტეფაქტები და არქეოლოგიური საგანძური ადასტურებს ჰეკატოს მილეტელის ჩვენებას, რომ კოლხები და მესხები მათიენების მეზობლად ცხოვრობდნენ, შესაბამისად, ისინი მოიცავდნენ ანატოლიის ზეგანს და მის ჩრდილოეთით ვრცელ ტერიტორიას.

ასევე, „კოლხური ტომის – მესხების“ აქ ცხოვრებას მიუთითებს ძველ ბერძენ ავტორებთან მოხსენიებული „მოსხის მთები“. პირველი საუკუნის ბერძენი ისტორიკოსი პლუტარქეც (46-127 წწ.) მიუთითებს, რომ **იბერების საცხოვრისი ვრცელდებოდა „მოსხის მთებამდე და შავ ზღვამდე“ (პლუტარქე, პომპეუსი, 34).**

„область иберов простирается до Мосхийских гор и Эвксинского понта“ (Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Помпей. 34)

მოსხის მთები ჭოროხის სათავესთანაა, ერზრუმთან, ყიზილ-ირმაკის, ანუ მდ. ჰალისის სათავესთან არც თუ მოშორებით. მთელ ამ არეალს მესხები იჭერდნენ, მათ ასევე იბერებს უწოდებენ. სტრაბონი როცა წერს, რომ პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა არმენიის მეფეებმა მიიტაცეს იბერებისაგან (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5), მიუთითებს აღნიშნულ რეგიონსაც, რომელიც ძვ. წ. მე-2 საუკუნეში იბერებისა ყოფილა, ხოლო I-ელ საუკუნეში, პლუტარქეს ცნობით, აქ, მოსხის მთებამდე კვლავ იბერები ცხოვრობდნენ. მესხები შემდეგში უფრო ჭოროხის ხეობაში მოიხსენებიან.

ჰეკატოსის ცნობა, რომ მესხები კოლხური ტომია, არ შეიძლება უმნიშვნელოდ მივიჩნიოთ, რადგანაც მილეტელები და მათ შორის ჰეკატოსიც კარგად იცნობდნენ კოლხეთს, რადგანაც მათ ძვ. წ. მე-6 ს-ში კოლხეთში თავიანთი მრავალი პოლის-კოლონია ჰქონდათ. ძვ. წ. მე-6 ს-ის ცნობა, რომ მესხები კოლხური ტომია, როგორც ითქვა, ნიშნავს, რომ პროტოქართული ენა ამ დროს ჯერ კიდევ არ იყო ბოლომდე დაშლილი, მისი დაშლის პირველ საფეხურზე მიღებული ე.წ. ზან-ქართული (ქართ-ზანური) ენა ჯერ კიდევ მთლიანი იყო, რადგანაც ქართ-ზანურის დაშლის დასაწყისად, მიჩნეულია – დაახლ. ძვ. წ. VIII ს. (Климов Г. А. Картвельские языки // Языки мира. Климов Г. А. Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте, М., 1962. Климов Г. А. Этимологический словарь картвельских языков. М., 1964).

თუ ასე იყო და **ზან-ქართულის (იგივე ქართ-ზანური) დაშლა** დაიწყო ძვ. წ. მე-8 ს-დან, მაშინ ჰეკატოს მილეტელის დროს, ანუ ძვ. წ. მე-6 საუკუნეში ის, ფაქტობრივად, ჯერ კიდევ ერთიანი იყო, ხოლო ფარნავაზისა და ქუჯის დროს, ანუ ძვ. წ. მე-4 საუკუნეში, თითქმის ერთიანი, შესაბამისად, მათ სწორედ ეს ენა, ჯერ კიდევ საერთო ზან-ქართული (ანუ ქართ-ზანური) ენა გაუვრცელებიათ საქართველოში, ანუ თავიანთ სახელმწიფოში. ამით ეს ენა დაფიქსირდა, ვითარცა განათლების, კულტურის, ადმინისტრაციის საერთო ენა და შემდეგ, წმიდა მოციქულებიც, შესაბამისად, მას იყენებდნენ ქადაგებათა დროს საქართველოში, ხოლო წმიდა ნინოს შემდეგ ეს ერთიანი ენა გადაიქცა საეკლესიო ენად, მას ამჟამად ეწოდება „ძველი ქართული ენა“, თუმცა ის ყოფილა ლინგვისტების მიერ სახელდებული ე. წ.

„ზან-ქართული, ანუ ქართ-ზანური საერთო ენა. ამიტომაც ის, იმთავითვე, საერთოობის გამო, იყო კულტურის, განათლების, ლიტერატურისა თუ ადმინისტრაციის ერთადერთი ენა ყველა კუთხის ქართველისათვის ათასწლეულის მანძილზე. უფრო ადრე, შესაბამისად, ეს ენა ყოფილა კოლხებისა და ჰეკატოს მილეტელის მიერ ნახსენები „კოლხური ტომის მოსხების“ საერთო ენა.

თუ შევაჯამებთ, ძვ. წ. მე-6 ს-ში კოლხებისა და მოსხების ენა, რომელიც ჯერ კიდევ საერთო ყოფილა ჰეკატოს მილეტელის დროს, მალევე, სულ რამდენიმე საუკუნის შემდეგ, ეგრისისა და ქართლის მოსახლეობისათვის „განავრცო“ მეფე ფარნავაზმა, როგორც მემკვიდრე ნერს – „განავრცო ენა ქართული“.

ენათმეცნიერები ჰეკატოს მილეტელის ეპოქის (ძვ. წ. 8-6 სს.) საერთო ენას „ზან-ქართულს“ უწოდებენ, ხოლო ჩვენ „ძველ ქართულ ენას“ ვუწოდებთ. ის, იმჟამად, საერთო ენა ყოფილა მოსხებისა და კოლხებისათვის, სწორედ ამ ენობრივი მთლიანობის ნიშნის მიხედვით უნდა ჩათვლილიყვნენ ისინი ერთ ხალხად ჰეკატოსის მიერ.

როგორც ითქვა, მოციქულთა შემოსვლის შემდეგ ჯერ კიდევ საერთო ე.წ. „ზან-ქართული ენა“ იქცა სარწმუნოების ენად და წმიდა ნინოს შემდეგ კი, ამ ენაზე ითარგმნა წმიდა ნერილი, ის გადაიქცა საეკლესიო ენად. ამიტომაც, ის, ანუ „ძველი ქართული ენა“, გადაიქცა ქართული ბიბლიისა და სახარების ენად. ანუ ეს ის ენაა, რომელიც ბიბლიის ქართულად თარგმნამდე თითქმის 800 წლით ადრე განავრცო მეფე ფარნავაზმა მთელ ქართულ სამყაროსა და თავის სახელმწიფოში, რითაც ის დაფიქსირდა ვითარცა წარმართული საერთო სარწმუნოების, ადმინისტრაციის, განათლებისა და იმჟამინდელი „მნივნობრობის“ ენა. **„და ესე ფარნავაზ იყო პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსისა ნათესავთაგანი. ამაჲს განავრცო ენა ქართული, და არ-ლა-რა იზრახებოდა სხუა ენა ქართლსა შინა თვნიერ ქართულისა. და ამაჲს შექმნა მნივნობრობა ქართული“.**

მაშასადამე, კოლხური დიდების დროს „კოლხური ტომის – მესხების“ განსახლების სამხრეთი საზღვარი მდ. ლალისი ანუ ყიზილ-ირმაკი ყოფილა თანამედროვე თურქეთში ქალაქ ორდუსთან. ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში აქვე, მახლობლად, „მოსხის“ ანუ მესხების ქედამდე აღწევდა იბერების საცხოვრისი. იმჟამად, მესხები, იბერები და კოლხები ერთ მთლიანობას ქმნიდნენ კოლხური ჰეგემონიით. თვით ცნობილი რუსი ისტორიკოსი ი. დიაკონოვი აღნიშნავს, რომ ქართულენოვანი ტომები ქალდეები, კოლხები, სასპერები და სხვანი, რომელნიც იხსენიებიან ურარტულ და ბერძნულ წყაროებში, იკავებდნენ აღმოსავლეთ პონტოსა და კოლხიდას, რომ ძვ. წ. 745 წლიდან 635 წლის ჩათვლით ჩრდილოეთი ნაწილი ე. წ. „სომხეთის მთიანეთისა“ – დასახლებული იყო ქართულენოვანი ტომებით („Восточный Понт, Колхида, западное и частично центральное Закавказье были заняты грузиноязычными племенами – халдайцами, колхами, саспирами и другими, часть которых упоминается в урартских)

и греческих источниках7)... там и (более северных горных областях Армянское нагорье) это время (примерно с 745 по 635 гг) жили грузиноязычные племена“).

<http://Annales.info/other/djakonov/03.htm>

(გეოგრაფიული ტერმინით – „სომხეთის მთიანეთი“, ამჟამინდელ თურქეთში აღინიშნება ტერიტორია აღმოსავლეთ პონტოს მთებიდან ვიდრე ტავრამდე (სამხრეთ თურქეთის მთათა სისტემამდე). დიაკონოვი ამბობს, რომ ქართველ ხალხი ძვ. წ. XII-VIII სს. ფართოდ იყო განსახლებული სამხრეთ კავკასიისა და პონტოს მრავალ ოლქში. „...ამ დროიდან ქართველი ხალხი წარმოადგენს ერთ-ერთ ნამყვან ხალხს აღნიშნულ ტერიტორიაზე, რომელსაც ეჭირა ძალზე მნიშვნელოვანი არეალი, გეოგრაფიული, კულტურული და პოლიტიკური მნიშვნელობით“ („С тех пор он является одним из ведущих народов изучаемой территории, занимавшим весьма значительный в географическом, культурном и политическом отношении ареал и разделяя общий культурно-исторический субстрат с армянским народом“).

ი. დიაკონოვი, როგორც აღინიშნა, წერს, რომ ძვ. წ. 745-635 წლებში სომხეთის მთიანეთის ჩრდილოეთ ნაწილი დასახლებული იყო **ქართულენოვანი ტომებით**, ანუ შემდგომდროინდელ არზრუმის, ანისისა და ტრაპეზუნტის ოლქები, რომლებშიც შედიოდა ტაო-ბასიანი, აირარატისა და სხვა ქვეყნები, არაქსის, ჭოროხის ხეობებისა და ევფრატის სათავეების ჩათვლით ქართველებით ყოფილა დასახლებული.

ისმის კთხვა, რატომ ახსენებს ი. დიაკონოვი დაზუსტებით ძვ. წ. 745-635 წლებს? „там и (более северных горных областях Армянское нагорье) это время (примерно с 745 по 635 гг) жили грузиноязычные племена“). იმის გამო, რომ მისი გამოწველილვითი გამოკვლევით, ამ წლების შემდეგ, ანუ მხოლოდ ძვ. წ. 635 წლის შემდეგ შემოსულან ამ ქართულ რეგიონში სომხური ტომები და თანდათანობით ამ რეგიონში დაწყებულა მკვიდრი მოსახლეობის, ანუ **ქართველების არმენიზაცია**. ქართველების დენაციონალიზაციის სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ მიმდინარე ეს საუკუნოვანი მცოცავი პროცესი გაგრძელდა, და ჩვენი კვლევით, ამ რეგიონში, კერძოდ კი ტაოში მხოლოდ ახ. წ. მე-8 ს-დან შეწყდა, 780 წლიდან, როდესაც ტაოს საეკლესიო კრებამ შეაფასა და შეწყვიტა ამ ოლქში ქართველთა არმენიზაციის პროცესი.

ი. დიაკონოვი ქრისტეშობამდე საუკუნეებით ადრე ქართულენოვან ქვეყნებად მოიხსენიებს კოლხიდასა და მის პოლიტიკურ მემკვიდრეს, იბერიას და მათთან ერთად უვრცელეს არეალს პონტოსა და მის მომიჯნავე რეგიონებში. ხოლო, კასტორიუსის რუკის მიხედვით, იბერია შუამდინარეთამდეა განფენილი.

ჩვენამდე მოაღწია რომაულმა ე.წ. კასტორიუსის რუკამ (იგივეა, რაც პოიტინგერის ტაბულა), აქ იბერია ეწოდება დიდ არეალს, რომელიც მოიცავს აღნიშნულ ტერიტორიებს ბაბილონამდე და აღნიშნულ ტავრის ანუ ტავროსის მთებამდე.

„პოიტინგერის ტაბულაზე იბერიის დიდი წარწერა მოთავსებულია ტავროსის მთების სამხრეთით, ბაბილონიის უშუალო სიახლოვეს...იბერია უშუალოდ ემეზობლება მდინარე ტიგროსს“ (ალექსან-

დრე თვარაძე, ფარსმან ქველის წერილი იმპერატორ ადრიანესადმი), იბერიის ყოფილი სიდიადითა და ქართველი ხალხის განსახლების დიდ არეალით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული ის, რომ I-II საუკუნეებში იბერია სომხეთს დაეუფლა, რომელიც იმჟამად დიდი ქვეყანა იყო, მას იბერიული დინასტიები, მცხეთის სამეფო ტახტი მართავდა. „ახ.წ. I საუკუნის შუა ხანებში ფარსმან I-ის მეფობისას იბერიელები გარკვეულ ხანს სომხეთს იპყრობენ. იბერების მხრიდან სომხეთის შემოერთების ცდები შემდეგაც არ წყდება. სომხეთის ფლობა ერთგვარად რომის ხელდასხმით ხდება, მაგრამ იბერიელთა მეფეები იმავდროულად რომის საწინააღმდეგო აქციებსაც ხშირად მიმართავდნენ, რაც, მაგალითად, იმითაც გამოიხატება, რომ როგორც ფარსმან I-ის, ასევე ფარსმან II-ის დროს ჩრდილოკავკასიიდან გადმოჰყავთ ალანები და არბევინებენ რომის კუთვნილ ტერიტორიებს წინა აზიაში. ამის მაგალითია ფარსმან II-ის მიერ სავარაუდოდ 134 წელს, ადრიანეს მმართველობის ხანაში, მოწყობილი ფართომასშტაბიანი აქცია. ფარსმანმა გახსნა კავკასიის კარები და ალანები შეუსია რომისა და პართიის სამფლობელოებს“ – წერს მეცნიერი.

<https://www.amsi.ge/academia/04/A4-4.pdf>

აქედან ჩანს, რომ იბერია და ქართველი ხალხი I-II საუკუნეებში ძალზე დიდ ძალას წარმოადგენდა და გარკვეულწილად ეფუძნებოდა ძველი, ანუ დიდი კოლხეთის მემკვიდრეობას, რომელიც, როგორც აღინიშნა, თავის დროზე, წარსულში, მდ. ჰალისიდან ჩრდილოეთით დიდ არეალზე იყო განფენილი ანატოლიასა და მის მიმდებარე სამხრეთ კავკასიაში და საერთოდ კავკასიაში.

თავის მხრივ, I-II საუკუნეთა იბერიის სიდიადე ქუჯი-ფარნავაზის მიერ დაარსებულ სახელმწიფოებრიობას ეფუძნებოდა. ის (იბერია) კოლხურ მემკვიდრეობას რომ ეფუძნებოდა ძველი ბერძენი ისტორიკოსის ფლავიუს არიანეს (95-175) ცნობიდანაც ჩანს, რომ იბერია შავი ზღვისპირეთზეც კი თვით რომის იმპერიას ეტოქებოდა (ძიდრიტები, იბერიის სამეფოში, მეფე ფარასმანესის დროს).

„130 წლისათვის იბერიას მთელი სამხრეთ კავკასია ემორჩილებოდა, უფრო მეტიც, სომხეთი მის ვასალურ ქვეყნად გადაიქცა, 140-იან წლებში იმპერიის დედაქალაქში ჩასულმა ქართლის მეფე ფარსმან ქველმა რომთან სამოკავშირეო ხელშეკრულება დადო, რითაც რომმა ცნო იბერიის ჰეგემონობა სამხრეთ კავკასიაში. 150-იან წლებში კი იბერიის ჯარმა ორჯერ დაამარცხა პართიის ჯარი და მისი დედაქალაქი ქტესიფონიც კი აიღო“ (საქართველოს ისტორია, ტ. I, 2012.ჯ. სამუშაო, „ისტორიანი“, 2012).

ეს ნიშნავს, რომ სამხრეთ კავკასიას, შავი ზღვისპირეთთან ერთად, იბერიის სამეფო მართავდა, რაც, როგორც ითქვა, მიუთითებს ქუჯი-ფარნავაზის პირველი ერთიანი საქართველოს სახელმწიფოს პოლიტიკური მემკვიდრეობითობის შესახებ.

მცირე კოლხეთი

მცირე ანუ ელინისტური ხანის კოლხეთი

ელინისტური ხანის კოლხეთი (ანუ მცირე კოლხეთი) ნაწილი იყო პონტოს იმპერიისა ანუ პონტოს სამეფოსი, ბერძნული ელინისტური სახელმწიფოსი (ძვ.წ. 302-ახ.წ.62), რომელიც ევქსინის პონტოს, ანუ შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე ჩამოყალიბდა. მისი საზღვარი აღმოსავლეთის მიმართულებით აღწევდა მდინარე ფაზისამდე, ბიზანტიის ცნობილი მკვლევრის შარლ დილის ცნობით.

მცირე კოლხეთი მდებარეობდა მდინარე ფაზისის მარცხენა სანაპიროს მხარეს და ის ოდნავ მოგვიანებით დაიპყრო პონტოს სამეფომ. მცირე კოლხეთს შესანიშნავად აღწერს სტრაბონი. მისი ნაშრომიდან ნათლად ჩანს, რომ მცირე კოლხეთი იყო ზღვისპირას მდებარე გეოგრაფიულად წაგრძელებული ფორმის ქვეყანა ზღვიდან მაღალ მთებამდე, ესაა მხარე ამჟამინდელი ქობულეთ-ბათუმიდან რიზე-ათინამდე.

მაშასადამე, სულ სხვა გეოგრაფიული ქვეყანა იყო დიდი კოლხეთი, რომლის კოლხური კულტურის არეალი ფარავდა ისტორიულ საქართველოს მნიშვნელოვან ნაწილს და მისგან სრულებით განსხვავდებოდა ელინისტური ხანის ე.წ. მცირე კოლხეთი. იქ მცხოვრებთა შესახებ ცნობებს სტრაბონის გარდა იძლევა ქსენოფონტე და სხვები.

ამ ეპოქის კოლხეთის, ანუ ე.წ. „მცირე კოლხეთის“ შესახებ ბევრს წერს სტრაბონი, რაც გამოწველილია გვაქვს განხილული ჩვენს წიგნში „სტრაბონი კოლხეთის შესახებ“. სტრაბონის ცნობით, ამ ეპოქის კოლხეთი შედიოდა პონტოს სამეფოში, რომლის ცნობილი დედოფალი იყო **პითადორიდა** (ძვ. წ. 30-ახ.წ. 38). ის დედ-მამის მხრიდან იყო გამოჩენილი რომაელი კონსულისა და მდიდარი ბერძნის შთამომავალი, მეუღლე პოლემონის პონტოს მეფე პოლემონ 1-ისა. დაქვრივების შემდეგ გახდა პონტოს სრულუფლებიანი დედოფალი. წმინდა ანდრია მოციქულის მიმოსვლაში პონტო-ლაზიკის მხარეებში მგზავრობის დროს ხშირად ნახსენები ქვრივი დედოფალი შეიძლება იყოს პითადორიდა. რადგანაც ის მეორეჯერაც დაქვრივდა, მეორე მეუღლის კაბადოკიის მეფე არქელაეს გარდაცვალების შემდეგ ის სიკვდილამდე ინარჩუნებდა ქვრივი მმართველი დედოფლის პატივს. პონტოსთან ერთად გარკვეულ წლებში ის კოლხეთის დედოფლადაც იწოდებოდა, რომელთაც მართავდა თავის ქალიშვილ, ასევე ქვრივ ანტონია ტრიფენასთან (Αντωνία Τριφαινα 10-55 წწ.) ერთად, მისი (პითადორიდას) მმართველობის ბოლო წლებში უნდა მისულიყო მის ქვეყანაში ანდრია პირველწოდებული. ამ მოსაზრების ვარაუდს იძლევა მეორე მსგავსი ვერსია, რომ ხსენებული ანტონია ტრიფენა წმიდა მოციქულ პავლეს ქადაგებათა გავლენით გაქრისტიანდა (მცირე აზიის ქალაქ კიზიკში).

პითადორიდას კოლხეთი, რომელსაც სტრაბონი აღწერს, მდებარეობდა მდ. რაიონის მარცხენა სანაპიროდან ტრაპეზუნტის მიმართულებით, და შესაბამისად, მას არ შეიძლებოდა ჰქონოდა კავშირი ადიღეურ-აფსუა ტომებთან, როგორც ამჟამად მიიჩნევა. ამ კოლხეთის ქვეშ

იგულისხმება არა გვიანბრინჯაო-ადრერკინის ეპოქის დიდი კოლხეთი, რომელიც მთელ ქართველურ სამყაროს მოიცავდა, არამედ აღნიშნული ელინისტური ხანისა, ის იყო გაცილებით მცირე ქვეყანა, მისი უმეტესი ნაწილი განლაგებული უმეტესად ჭოროხის (ფაზისის) შესართავთან, მოქცეული იყო კლდეებსა და ზღვას შუა ხუფათიდან (პეტრადან) ვიდრე მდ. სუფსამდე ანდა რიონამდე).

სტრაბონი კარგად აღწერს, რომ ის (კოლხიდა) იყო ვიწრო ზღვის-პირა ზოლი მაღალ მთებსა და ზღვას შორის (ამჟამინდელი ბათუმიდან თურქეთის ხოფამდე), ანუ ეს იყო ისტორიული სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო, რომელიც დაიპყრო პონტოს სამეფომ (ე.წ. კლიენტ-ვასალის უფლებით).

მცირე კოლხეთის ადგილმდებარეობა

ამჟამად, სამწუხაროდ, როგორც რამდენჯერმე აღინიშნა, არასწორადაა წარმოდგენილი სტრაბონის ძვირფასი ცნობები კოლხეთის მიმართ, თითქოსდა, ისინი ეხება დასავლეთ საქართველოს მთლიანობაში, სინამდვილეში, სტრაბონის ცნობების გამონვლილვით ანალიზი, ანუ მისი ყოველი წინადადების განმარტება, სრულად ნათლად ხატავს სურათს, რომ ამ ეპოქის კოლხეთი მოიცავდა არა დასავლეთ, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს. რადგანაც მრავალგზისი მითითებით, კოლხიდა მდებარეობდა არა იბერიის დასავლეთით, არამედ მის სამხრეთ-დასავლეთით, ანუ მისი კოლხიდა ის ქვეყანაა, რომელსაც ამჟამად ლაზისტანი ეწოდება ჭოროხის შესართავის ჩათვლით. **ამ ეპოქაში კოლხიდა იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა.**

თუ სწორად მოვახდენთ სტრაბონის ცნობებში ნახსენები პუნქტების ლოკალიზებას, საფიქრებელია, მივალთ სწორ დასკვნამდე, მაგალითად, მისი პუნქტი პიტიუნტი არის არა აფხაზეთის ბიჭვინტა, არამედ რიზე-ათინას რეგიონში მდებარე პუნქტი. სტრაბონის ცნობით, კოლხიდის „სანაპირო ვრცელდება პიტიუნტიდან ტრაპეზუნტამდე“ (იქვე, თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბ. გეოგრაფია, გვ. 283).

პიტიუნტის ადგილმდებარეობა დღემდე სადავოა. კერძოდ, ნ. ადონცი და პ. ინგოროყვა პიტიუნტს (პიტიას) ათავსებდნენ რიზესთან ახლოს პუნქტ ოფთან. სხვა მოსაზრებებით კი, აქ იგულისხმება აფხაზეთის ბიჭვინთა. ზემოთ აღნიშნულიდან, რომ კოლხიდა – არმენიის გასწვრივაა, „ერთ ხაზზეა არმენიასთან“, უფრო სავარაუდოა, რომ სტრაბონის პიტიუნტი იყო ოფ-რიზეს რეგიონში.

სტრაბონი წერს – კოლხიდის გასწვრივ, „ერთ ხაზზე“ – არმენიაა.

ანდა ახდენს უფრო ზუსტ ლოკალიზებას – „კოლხიდა ამისოსთანაა“ (სამსუნთანაა).

მსგავსია სტრაბონის ცნობა, რომ იბერები ცხოვრობდნენ არა კოლხიდის მარჯვნივ, არამედ ზემოთ. ის წერს – „კოლხიდის ზემოთ მცხოვრები ალბანები და იბერები“.

ანდა სხვაგან წერს, რომ იბერები კოლხიდის „ზემოთ“ ცხოვრობდნენ – „იბერები დასახლდნენ კოლხიდის ზემოთ არაქსთან“.

სტრაბონის თვალსაზრისით, კავკასიაში იბერები გადმოსახლდნენ „დასავლეთის იბერიიდან“, ანუ ესპანეთიდან და დასახლდნენ არა კოლხიდის გასწორვ მდებარე ადგილებში, არამედ – **კოლხიდის ზემოთ**, არაქსთან და მის იქით: „დასავლეთის იბერთა ნაწილი გადასახლდა პონტოსა და **კოლხიდის ზემოთ** მდებარე ადგილებში (იბერები, აპოლიდორეს მტკიცების თანახმად, არმენიას ესაზღვრებიან არაქსით, უფრო კი მტკვრით და მოსხური მთებით). ეგვიპტელთა ნაწილი ეთიოპიასა და კოლხეებში გადასახლდა“ (სტრაბონი, I, 3, 21. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 81).

მაშასადამე, აქაც იბერები **კოლხიდის ზემოთ** ცხოვრობენ მდ. არაქსის მიმართულებით. ამდენად, **კოლხეთს სტრაბონი არ უწოდებს დასავლეთ საქართველოს**, რადგანაც დასავლეთ საქართველოს „ზემოთ“ არაა მდ. არაქსი!

კოლხეთი ტრაპეზუნტთან მდებარეობდა – ის წერს: „ტავრების მთიანეთში არის მთა ტრაპეზუნტი, თანამოსახელე იმ ქალაქისა, რომელიც მდებარეობს ტიბარანიასა და კოლხიდასთან“ (სტრაბ. VII, 4, 3).

ფაზისი – „არმენიის მდინარეა“

სტრაბონის ცნობით – სათავე მდინარე ფაზისისა (ე.ი. ჭოროხი) მოექცა არმენიაში და შესაბამისად, ამ არმენიიდან იღებდა ის სათავეს (სტრაბ. XI, 2, 17).

ფაზისის სათავე არმენიაშია – „სათავე არმენიიდან აქვს, რომელიც ლებულოსს გლავკოსსა და ჰიპოსს, მახლობელი მთებიდან გამომდინარეთ“ (იქვე, გვ. 123).

ჩვენში გავრცელებული აზრით, გლავკოსი არის ყვირილა (იქვე, გვ. 275), ხოლო ჰიპოსი – ცხენისწყალი (იქვე, გვ. 301).

სტრაბონის ცნობით, გლავკოსისა და ჰიპოსის სათავეები არმენიის მთების მახლობლადაა, თუ ეს ასეა, ანუ მაშინ ცხენისწყლისა (ჰიპოსის) და ყვირილას (გლავკოსის) სათავეებიც არმენიის მახლობელ მთებში უნდა ვეძიოთ. **ცხენისწყლის სათავეც არმენიაშია?**

მაგრამ ჩანს, რომ გლავკოსი და ჰიპოსი ფაზისის ანუ ჭოროხის შენაკადებია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში. რომელთა სათავეები სპერ-არსიანის მთებშია და მისი მახლობელი მინა-წყალი მართლაც შედიოდა არმენიაში, რადგანაც, სტრაბონისავე ცნობით, იბერიისაგან იყო მიტაცებული.

მცირე კოლხეთი – პონტოს ერთი ნაწილი

როგორც ითქვა, სტრაბონის დროს კოლხეთს პითოდორიდა მართავდა, რომელმაც ორჯერ მოასწრო დაქვრივება. საერთოდ, ის იყო პონტოს დედოფალი, მეუღლე პონტოს მეფის პოლემონისა, მისი გარდაცვალების შემდეგ შეირთო არქელაუსმა – კაპადოკია-სომხეთის ერთი ნაწილის მეფემ.

მითრიდატე პონტოელი უფრო ადრე ფლობდა კოლხეთს, სადაც გამგებლად თავისი მეგობარი მოაფრენი (სტრაბონის ბიძა) გაგზავნა. მითრიდატეს დაცემის შემდეგ კი კოლხეთი პოლემონს გადაეცა. მისი სიკვდილის შემდეგ მისი მეუღლე „მეფობდა კოლხებზე, ტრაპეზუნტზე, ფარნაკიაზე და

ზემოთ მცხოვრებ ბარბაროსებზე“ (თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის გეოგრაფია, გვ. 125). ფარნაკია პონტოს ქალაქი ტრაპეზუნტის მახლობლად (იქვე, გვ. 298). თემისკარასთან ახლოს, მის მაღლა ცხოვრობდნენ ტიბარენები, ქალები და სანები. მიიჩნევა, რომ ფარნაკია უფრო ქალების (ე.ი. ხალიბების) მიწაზე მდებარეობდა (იქვე, გვ. 298). აქ ნახსენები „სანები“, ჩანს, რომ ჭანებია.

მაშასადამე, დედოფალი მართავდა პონტოსა და ტრაპეზუნტის რეგიონის მიწას, მათ შორის კოლხეთს, რომელიც ფაზისამდე (ე.ი. ჭოროხამდე აღწევდა). ანუ, სტრაბონის ეპოქაში, კოლხეთი ერქვა მიწა-წყალს ტრაპეზუნტიდან ფაზისამდე და ის იყო პონტოს სამეფოს ერთი ნაწილი.

შესაბამისად, ეგრისის საერისთავო არ შედიოდა პონტოს სამეფოში.



პონტოს სამეფოს მიერ დაკავებული ტერიტორია მითრიდატეს პირველი ომის შემდეგ <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/55/Pontus.png>

აფხაზეთი პონტო

ოფიციალური რუსული წყარო ამტკიცებს, რომ ძვ.წ. მე-2 საუკუნისათვის აფხაზეთი და მთელი კოლხეთი შედიოდა პონტოს მეფის მითრიდატე ევპატორის დაქვემდებარების ქვეშ. В конце II века до н. э. Абхазия, как и

вся Колхида, находилась в подчинении понтийского царя Митридата VI Евпатора, <https://ria.ru/20120814/722748974.html>

ამ ცნობასთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ შეუძლებელია აფხაზეთი ყოფილიყო პონტოს სამეფოს შემადგენლობაში, რადგანაც პონტოს სამეფოს აღმოსავლეთი საზღვარი აღწევდა მხოლოდ მდ. ფაზისამდე ბიზანტიის გამოჩენილი ფრანგი ისტორიკოსის შარლ დილის კვლევით.

<http://tiny.cc/u6qa001>

შავი ზღვისპირეთის მდ. ფაზის კი ბერძნულ სამყაროში ძირითადად უწოდებდნენ მდ. ჭოროხს, თუნდაც მდ. რიონი რომ იყოს ფაზისი, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, მაინც რადგანაც პონტოს სამეფო აღწევდა მდ. ფაზისამდე, აფხაზეთი, თუნდაც სამეგრელოს ჩათვლით, არ შედიოდა პონტოს სამეფოში. ასეთ შემთხვევაში, მეტ დამაჯერებლობას იძენს ქართული წყარო, რომელიც მიიჩნევს, რომ რიონის მარჯვენა ვრცელი სანაპიროს მხარე, არგვეთი, ეგრისი ვიდრე მდ. ეგრისწყალამდე (ოჩამჩირემდე) შედიოდა საერთოქართული სახელმწიფოს შემადგენლობაში, ანუ ამ მიმართულებით ქართლის სამეფოს საზღვარი გადიოდა მდ. ეგრისწყალზე. მხოლოდ ამჟამინდელი ოჩამჩირედან ჩრდილოეთით მოიკიდა ფეხი ბერძნულმა კოლონიზაციამ.

მართლაც, ქართული წყაროების შესაბამისია რეალური ფაქტი იმისა, რომ ბერძნული კოლონიები მართლაც მდ. ეგრისწყლის ჩრდილოეთით მდებარეობდა ზღვის პირას, ანუ გიენიოსი (ოჩამჩირის), დიოსკურიის, პიტიუნტის, ჰერაკლიას (ანაკლიას) ბერძნული კოლონიები აღნიშნული მდინარის, ეგრისწყლის ჩრდილოეთით მდებარეობდა.

აქვე შეიძლება ითქვას, რომ რადგანაც მდ. ფაზისი იყო მდ. ჭოროხი, ფაზისის ბერძნული კოლონიაც ჭოროხის ზღვასთან შესართავთან მდებარეობდა, აქვე იყო პუნქტი ბათისი ამჟამინდელ ბათუმთან.

გარდა ფაზისის, დიოსკურიის, პიტიუნტისა ასევე ბერძნებს ჰქონდათ კოლონიები: აფსარ(სარფი), იკონია(გონიო), ჰერაკლეა (ანაკლია), გიენოსი(ოჩამჩირე), ბათისი.

ყველა ქართული წყაროს ცნობით, ძვ. წ. მე-3 საუკუნიდან ვიდრე ვახტანგ გორგასლამდე ქართლის სამეფოს საზღვარი გადიოდა მდ. ეგრისწყალზე, ეს მტკიცება არ ეწინააღმდეგება ბერძნულ წყაროებს.

შეცდომას უშვებენ თანამედროვე მეცნიერები, რომელთაც მიაჩნიათ, რომ თითქოსდა, მთელი დასავლეთ საქართველო შედიოდა პონტოს სამეფოში. როგორც ითქვა, პონტოს სამეფოს საზღვარი აღწევდა მდ. ფაზისამდე, ანუ მდ. ფაზისის მარცხენა სანაპირომდე, ხოლო ქართული წყაროების ყურადღების ქვეშაა ამ მდინარის მარჯვენა სანაპირო და მიაჩნიათ, რომ მთელი ეს ქვეყანა მდ. ეგრისწყალამდე შედიოდა ქართლის სამეფოში.

ძველბერძენი კოლონისტები აფხაზეთში

რაც შეეხება ბერძენ კოლონისტებს ან ბერძნულ ქალაქებს დასავლეთ საქართველოში, ქართული წყაროები აქაც მართლდება, რადგანაც ცნობებით, ბერძნები ანუ ბერძენი კოლონისტები თავიანთ პუნქტებს და კოლო-

ნიებს აფუძნებდნენ მდინარე ეგრისწყლის იქით, ანუ ეგრისწყლის ჩრდილოეთის მიმართულებით, თანამედროვე სახელდებით ოჩამჩირედან სოჭის მიმართულებით.

ქართული წყაროები ასახელებენ საუკუნეებსაც, ანუ ეპოქას, რომელიც მთლიანად ეთანადება ქალაქ მილეტის გააქტიურებას ამ მიმართულებით, როცა ის თავის კოლონიებს აარსებდა ამ მხარეში ეგრისწყლის იქით, ეს ყოფილა ე.წ. „მამასახლისობის ეპოქა“, ანუ ძვ. წ. VI-IV საუკუნეები.

პუნქტების არასწორი ლოკალიზაცია

წყაროებში მოცემული პუნქტების სწორად ლოკალიზებას განსაკუთრებით შეუშალა ხელი ნ. მარმა, როდესაც მან დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმები მიაკუთვნა აფხაზ-აფსუათა წინაპრებს. ამასთანავე, მან ქართული წყაროები „სრულებით უვარგისად“ გამოაცხადა დასავლეთ საქართველოს მიმართ.

Н. Марр, топонимы в западной Грузии (Аджария, Гурия, Сванети, Рача) приписывал якобы жившим здесь около 5000 лет назад предкам абхазов.

https://www.dzeglebi.ge/rus/statiebi/istoria/abxazia_danie_pred.html

ნ. მარმა, დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმები (გურია-აჭარაში, სვანეთსა თუ რაჭაში) მიაკუთვნა აფხაზთა წინაპრებს, რომელნიც აქ, თითქოსდა, 5000 წლის წინ ცხოვრობდნენ. საბჭოთა დროს ეს კონცეფცია განავრცეს დ. გულიამ, ს. ჯანაშიამ, ი. ჯავახიშვილმა და სხვებმა იმ საფუძველზე, თითქოს მდინარეთა სახელწოდებანი და საკუთარი სახელები „აფხაზურადილეთური ეტიმოლოგიისა“ იყო, – წერს ვებგვერდი.

https://www.dzeglebi.ge/rus/statiebi/istoria/abxazia_danie_pred.html

В советское время эту концепцию развили Д. Гулия, С. Джанашиа, И. Джавахишвили и др. На основании названий рек и личных имен с «абхазо-черкесской этимологией»

Д. Гулия, как уже отмечалось, объявил весь Западный Кавказ, Армению и Турцию исторической территорией предков абхазского народа.

შეიძლება დავასკვნათ – ზოგადეროვნული კულტურა, რომელიც ამჟამად ცნობილია „კოლხური კულტურის“ სახელით, იყო არა ლოკალური კულტურა დასავლეთ საქართველოში, არამედ ის ფარავდა სრულიად ისტორიული საქართველოს ტერიტორიას და ქართველთა განსახლების ტერიტორიას.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიის იდეოლოგია

„ორი კულტურის“ შესახებ

ნაშრომის მიზანია, აჩვენოს, რომ იდეოლოგია, თითქოსდა, ანტიკურ პერიოდაში საქართველო ორ ნაწილად იყო დაყოფილი ორი განსაზღვრული იდენტობით – იბერიულად და კოლხურად – არის საბჭოთა ეპოქის თეორია.

მის უარსაყოფად დაიწერა ჩვენი კვლევა, კიდევ ერთხელ ორიოდ მაგალითიც კი აჩვენებს, რომ ის არასწორია. ამ პერიოდის ბერძენ-რომაელი ავტორები, მაგალითად, სტრაბონი, სრულიად ნათლად წერს თავის ნაშრომ-

ში, რომ ამ ეპოქის კოლხიდა მდებარეობდა არა დასავლეთ საქართველოში, არა იბერიის მარცხნივ, არამედ „იბერიის ქვემოთ, არმენიის გასწვრივ“, ანუ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში (ტრაპეზუნტიდან ჭოროხის ხეობის ჩათვლით), ამიტომც ის ხშირად მიუთითებს, რომ „იბერია კოლხეთის მალ-ლა“ მდებარეობდა და კოლხიდას აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა არა იბერია, არამედ არმენია, ხოლო იბერიის დასავლეთით ცხოვრობდნენ ჰენიოხები და სხვა ქართული ტომები. ამის შესახებ იხ. სპეციალური გამოკვლევა „სტრაბონი კოლხეთის შესახებ“.

ანდა, ბრილის საგანძურის კვლევა აჩვენებს, რომ მის შემქმნელს მჭიდრო ეკონომიკური და კულტურული კავშირი ჰქონდა შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ნაწილისა და ქართლის სამხრეთ ნაწილის, ანუ თრიალეთის მოსახლეობასთან და არა დასავლეთ საქართველოს ოლქებთან, ანუ ეს კულტურა ზოგადქართულია და კულტურის ერთიანობაზე მიუთითებს და არა დასავლეთ საქართველოს განყენებულ კულტურაზე, რაზეც აპელირებენ ამჟამად, ანუ ბრილის კულტურა არა მხოლოდ დასავლურქართულია, არამედ ზოგადქართული – მჭიდრო ეკონომიკური და კულტურული კავშირი ჰქონდა ახლანდელი დიგორის, ზემო იმერეთის, შიდა ქართლის ჩრდილოეთ ზოლის და თრიალეთის მოსახლეობასთან.

https://oni.gov.ge/?page_id=5435

თუ არას ვიტყვით ქორიძის ზემოთ ნაჩვენებ სიასთან კოლხური კულტურის განძების ისტორიული საქართველოს უდიდეს ნაწილზე მისი განფენით და არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოში, ასეთი არქეოლოგიური ფაქტები და წერილობითი წყაროები მრავალია.

მსგავსადვე, ვანის საგანძური თითქმის იგივეა ახალგორის იმავე ეპოქის საგანძურისა, რასაც საგულდაგულოდ მალავენ შესაბამისი არქეოლოგები, ამიტომ თუ არსებობდა კოლხეთის სამეფო, ის ზოგადქართული იყო, რადგანაც ვანში აღმოჩენილი კულტურა იდენტურია ახალგორისა და მცხეთის კულტურებისა.

კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, კოლხური კულტურა ზოგადქართველური, ანდა წინარექართველური კულტურაა. ამის თქმის უფლებას იძლევა ყველაზე უძველესი წყარო კოლხების შესახებ, ცნობა (ფრაგმენტი 188), რომ „მოსხები კოლხური ტომია“, ესაა კოლხების შესახებ არსებული ერთ-ერთი ყველაზე ძველი წყარო, თანაც მისი ავტორი პირადად იცნობდა კოლხურ სამყაროს.

ამ მნიშვნელოვან ცნობაში ნათქვამი, რომ „მოსხები კოლხური ტომია“, იგივეა, რაც „კოლხები მოსხური ტომია“, ნიშნავს, რომ ძვ.წ. მე-3 ს-ში საერთოქართული, ანდა ე.წ. ზანურ-ქართული ენა ჯერ კიდევ არა იყო საბოლოოდ დაშლილი, ასევე ამ ვარაუდის გამოთქმის უფლებას იძლევა ის ფაქტიც, რომ კოლხური კულტურის განძი მოპოვებულია თურქეთში ქ. ორდუში, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს ბარსა თუ მთიანეთში, იმჟამად ქართლში შემავალ სევანის ტბისპირეთში და სხვა, რომელიც იმჟამად (კოლხური კულტურის ხანაში) ჯერ კიდევ ერთიან პროტოქართულ რეგიონში შედიოდა.

თუ ასეა, ამ შემთხვევაში არასწორია ოფიციალური ზოგადად მიღებული დასკვნა, რომ კოლხური კულტურა დასავლეთ საქართველოს კულტურაა (Колхидская культура (груз. კოლხური კულტურა) – археологическая культура на территории Западной Грузии[1], одними из носителей которой были колхи – древние западно-грузинские племена).

ასეთი საყოველთაოდ დამკვიდრებული აზრი არასწორია.

მაშასადამე, ბრინჯაოს ეპოქის არქეოლოგია ადასტურებს წერილობით წყაროს, რომ მესხები კოლხური ტომია, ანდა პირიქით, მოსხები და კოლხები ერთიანი კულტურის მატარებელი თემებია.

ქართულ მეცნიერებაში უსაფუძვლოდ გაბატონებულმა დოგმამ, რომ კოლხური კულტურა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს ტომებისა და მოსახლეობის კულტურაა, ხოლო აღმოსავლურქართული ისტორიულად სხვაა, ჩამოაყალიბა მტკიცება, თითქოსდა, ისტორიულ პერიოდში დასავლეთ საქართველოს ეთნიკური სახე (თავისი ენითა და კულტურით) სხვა ეთნიკურ ერთობას წარმოადგენდა, აღმოსავლური კი სხვა, ანუ ისტორიული საქართველოს მიწა-წყალზე არსებობდა ორი სხვადასხავ კულტურა, ორი ეთნოსი და ორი ხალხი. ასეთი მტკიცება დევს კიდევ სამთავრობო საიტზე.

აქ ნათქვამია – „ქვეყნის სახელწოდება – საქართველო, მომდინარეობს ისტორიული მხარის – ქართლის სახელიდან. გეოგრაფიულად საქართველო იყოფა ორ ნაწილად – აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოდ. ვითარებიდან გამომდინარე, არსებობდა ორი კულტურა, დასავლურ ქართული – კოლხური და აღმოსავლურ ქართული – იბერიული. ფარნავაზმა ძვ.წ. IV-III საუკუნის მიჯნაზე შექმნა პირველი აღმოსავლურ-ქართული სახელმწიფო – ქართლის სამეფო“. https://www.gov.ge/index.php?lang_id=geo&sec_id=193%E2%80%A6A626.11.2020.###4

ამ თეორიისაგან განსხვავებით სულ სხვას ამტკიცებდა ძველი ქართული ისტორიოგრაფია, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ავტორი, ლეონტი მროველი, ჯუანშერ ჯუანშერიანი, არსენ ბერი, სხვადასხვა მოღვაწე, მათ შორის დიდი ჭყონდიდელები საუკუნეთა მანძილზე, იოანე ლაზი, იოანე მინჩხი, სხვა უამრავი მოღვაწე დასავლეთ საქართველოდან, იქაური ყოველი ძეგლი, წიგნი თუ წარწერა, მათ გარდა, დიდი, თუმცა დავიწყებული ისტორიკოსები ალექსანდრე ხახანაშვილი, დიმიტრი ბაქრაძე და ბოლოს დიდი ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი და სხვანი, რომ ისტორიულად, საქართველოში არსებობდა არა ორი, არამედ ერთი ქართული კულტურა, რომელიც საფუძვლად დაედო ქართველი ერისა და პირველი ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას მეფე ფარნავაზისა და ქუჯი ერისთავის დროს ძვ. წ. IV-III საუკუნეებში. ორი კულტურის თეორია შლის, ხოლო ძველქართული ამოთქმებს საქართველოს.

უცხოური (ჰეკატოს მილეტელი, ქსენოფონტე, მეგასტენე, არიანე, სტრაბონი, პროკოფი კესარიელი, აგათია სქოლასტიკოსი და სხვები), ასევე ქართული წყაროების -(ქართლის ცხოვრება, მოქცევაჲ ქართლი-

საი და სხვა) ანალიზი აჩვენებს, რომ არასწორია ამჟამად გავრცელებული მტკიცება, თითქოსდა ისტორიულ საქართველოში არსებობდა ორი კულტურა - ე.წ. დასავლურქართული (კოლხური) და აღმოსავლურქართული (იბერიული).

აღნიშნულ წყაროთა ანალიზი აჩვენებს, რომ „დიდი ანუ ბრინჯაოს ეპოქის კოლხური კულტურა“ მოიცავდა არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს, არამედ ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს და სცილდებოდა მათ ფარგლებს, ამიტომაც დიდი კოლხეთის კულტურა იყო საერთოქართული კულტურა და არა მისი მხოლოდ ერთი რეგიონისა, ხოლო სტრაბონის ეპოქის „მცირე ანუ ელინისტური კოლხეთი“ საერთოდ არ მოიცავდა დასავლეთ საქართველოს მნიშვნელოვან ნაწილსაც კი, ის ლოკალიზდებოდა ჭოროხის ხეობიდან (მისი შესართავის რეგიონიდან) ვიდრე ხუფათამდე (პეტრა, ხოფა, ამჟამად თურქეთში), ანუ განფენილი იყო ჭოროხიდან ტრაპაზუნტის მიმართულებით ოფ-რიზესაკენ.

ჯერ კიდევ ძვ. წ. ჰეკატოს მილეტელი წერდა, რომ მოსხები კოლხური ტომი იყო, ეს ცნობა მიუთითებს, რომ ამ დროს (ძვ. წ. მე-6 ს.-ში) ჯერ კიდევ არსებობდა საერთოქართული ენობრივი ერთობა, ამავე ეპოქაში, ჩვენი წყაროების მიხედვით დასავლეთ საქართველო შედიოდა მცხეთელი მამასახლისის საუფლოში (იურისდიქციაში), ამ რეალობას დაეყრდნო ფაქტი იმისა, რომ მალევე, ძვ. წ. მე-4 ს.-ში, ეგრისელმა დიდებულმა ქუჯიმ და მცხეთელი მამასახლისის შთამომავალმა ფარნავაზმა ერთობლივად დაარსეს დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს მომცველი პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფო - ქართლის სამეფო, წყაროსავე ცნობით - საერთო ქართული ენით, ერთი მნიგნობრობით, სახელმწიფო სისტემებით, საერისთავოებითა და გადასახადების ამკრეფი ორგანოებით, ჯარითა და სამხედრო მწყობრით.

ამ სახელმწიფომ (ქართლის სამეფომ) მრავალი საუკუნე იარსება, ქუჯი-ფარნავაზიდან ვიდრე მურვან ყრუს შემოსევამდე.

ასეთია ქართული წყაროების მტკიცებანი, რომელსაც არ ეწინააღმდეგებიან უცხოური წყაროები, პირიქით მათ განამტკიცებენ.

თუმცა ამჟამად ქართული წყაროების ავტორიტეტი ძირსაა დაცემული, თავდაპირველად, პეტერბურგის უნივერსიტეტის გავლენიანი პროფესორის ქერობე პატკანოვისა, და, როგორც ილია მართალი უწოდებს, მისი შეგირდის ნ. მარის, შემდეგ კი, მათ საფუძველზე უკვე საბჭოთა-ბოლშევიკური ხელისუფლების სისტემატური, თითქმის საუკუნოვანი მუშაობით

მე-20 საუკუნეში საქართველოში ჩამოყალიბდა, როგორც ვ. შნილერმანი უწოდებს - ფანტასტიკური მტკიცებანი, როლითაც ჩაანაცვლეს ქართული წყაროების ცნობები, კერძოდ, თითქოსდა დასავლეთ საქართველოში სხვა, კოლხური, კულტურა არასებობდა, აღმოსავლეთში კი სხვა - იბერიული.

სინამდვილეში კი როდესაც არსებობდა რეალური კოლხური ბრინჯაოს კულტურა (დიდი კოლხეთის კულტურა), ის ისტორიულ საქართ-

ველოს თითქმის სრულად მოიცავდა, ხოლო მედგომ, (თითქმის ათასი წლის შემდეგ) ე.წ. მცირე კოლხეთი, მოიცავდა არა დასავლეთ საქართველოს, არამედ ტერიტორიას ჭოროხიდან ვიდრე რიზემდე.

მათ შუა პერიოდაში როგორც დასავლეთ ისე აღმოსავლეთ საქართველო მოიცვა დიდ კოლხეთის მემკვიდრე იბერიამ ანუ ქართლის სამეფომ,

ჩვენი წყაროებს ცნობით, შეკავშირება დაიწყო მამასახლისობის ეპოქიდან (ძვ. წ. მე-7, მე-6 ს.დან) და აპოგეას მიაღწია ქუჯი-ფარნავაზის ეპოქაში (ძვ. წ. მე-4 , მე-3 სს.) საერთო სახელმწიფოს - ქართლის სამეფოს ჩამოყალიბებით.

ამიტომაც დასავლეთ საქართველოში არსებობდა ქართლის სამეფოს რამდენიმე საერისთავო - მარგვეთისა, ეგრისისა, და ოძრხისა, ასევე რამდენიმე იყო აღმოსავლეთ საქართველოში.

ეს იყო პირველი ერთიანი სახელმწიფო ქართველი ერისა. ამიტომაც წერდა მე-10 საუკუნის ბიზანტიელი მწერალი იოანე ცეცე, რომ იბერეზი, აბაზგები და ალანები (კავკასიის ალანები) - ერთი ხალხია, ეს ცნობა მსგავსია ჰეკატოს მილეტელის ძველი ცნობისა (ძვ. წ. მე-6 ს.) – „მოსხები-კოლხური ტომია“,

ამ ცნობათა შორის 1500-1600 წლოვანი სხვაობაა მაგრამ იდენტურები არიან, რადგანაც, დიდი კოლხეთის დროს კოლხური კულტურა იყო საერთო ქართული კულტურა, ხოლო ქართლის ანუ იბერიის სამეფოს ეპოქის კულტურა ასევე იყო - საერთო ქართული კულტურა.

ამ უკვე მზამზარეულ საერთო კულტურას დაეფუძნა ქრისტიანული საქართველოს საერთო კულტურა, კერძოდ, იმთავითვე, წირვა-ლოცვის ენა საქართველოს ყველა კუთხეში - სამეგრელოში, აფხაზეთში, სვანეთში, მესხეთსა, კახეთსა თუ ქართლში იყო მხოლოდამხოლოდ ქართულენოვანი, არასოდეს არსებობდა მესხური, კახური, ქართლური, აფხაზური, სვანური, ანდა მეგრულენოვანი წირვა ლოცვა,

ასევე მწიგნობრობა იყო საერთო, საიდანაც არ უნდა ყოფილიყო მწერალი, სვანეთიდან, სამეგრელოდან, კახეთიდან თუ მესხეთიდან, მუდამ საერთო ქართულ ენაზე წერდა, საერთო ანბანით.

შესაბამისად საქართველოს ხალხს მუდამ საერთო კულტურა აერთიანებდა.

კოლხური და ქართული ერთიდაიგივე ხალხის ერთი კულტურა იყო.

მე-2 დასკვნა
(დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო
იურისდიქცია IV–IX სს-ში)

აგათია სქოლასტიკოსი აღწერს, თუ როგორ უმოწყალოდ ამონყვიტეს ბიზანტიელმა ჯარისკაცებმა მისიმიელთა მთელი ქრისტიანული ტომი – ათეულათასობით მამაკაცი, ქალი და ბავშვი.

ჯარისკაცები ბავშვებს ხიშტებითაც ხოცავდნენ, თანამედროვე სიტყვით რომ ვთქვათ, ეს იყო ხალხის სრული გენოციდი, რადგანაც მთელი ქრისტიანული ტომი მთლიანად, მიზანმიმართულად განადგურდა.

აგათია დაბეჯითებით წერს, რომ ეს ტომი ქრისტიანული იყო, ამის შესახებ ატყობინებდნენ და მიმართვის წერილებსაც უგზავნიდნენ ბიზანტიელ ხელისუფლებს. მიუხედავად ამისა შედეგი უმოწყალო იყო.

ასეთივე იყო ბიზანტიელ ჯარისკაცთა დამოკიდებულება სვანებისა და სხვა ტომების მიმართაც.

ეს ფაქტი (ქრისტიანების ამონყვეტა ბიზანტიელი ჯარისკაცების მიერ) მიუთითებს, რომ დასავლეთ საქართველოში მცხოვრები ქრისტიანული მოსახლეობა არ შედიოდა ბიზანტიურ საეკლესიო იურისდიქციაში და მათ არ ჰყავდათ არც ბიზანტიელთა მიერ დანიშნული ეპისკოპოსები. ასე რომ ყოფილიყო, ბიზანტიელი ეპისკოპოსები აკრძალავდნენ მათი მრევლის განადგურებას.

იგივე ითქმის ლაზიკისა და ასევე დასავლეთ საქართველოს სხვა კუთხეთა მიმართ.

ჩვენთვის ცნობილია, რომ ქრისტიანებს უთუოდ ესაჭიროებოდათ სამღვდელოება და იერარქია. მაგალითად, მისიმიელთა ბავშვები ცხადია ინათლებოდნენ და თვითონაც ესაჭიროებოდათ სამღვდელოებისაგან კურთხევის მიღება.

თუ ისინი არ შედიოდნენ ბიზანტიურ საეკლესიო იურისდიქციაში მაშვისგან იღებდნენ იერარქიას? –

ამის შესახებ მიუთითებს ქართული წყაროები, რომელნიც წერენ, მაგალითად – „წმიდა ანდრიამ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა“, ანდა წმიდა ნინომ „განანათლა ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“ – მაშასადამე, დასავლეთ საქართველო ისევე, როგორც ქართველი ხალხის მთელი არეალი – შედიოდა ზოგადქართულ საეკლესიო იურისდიქციაში, ანუ მცხეთის სასულიერო სფეროში. ის არ იყო ბიზანტიური სასულიერო იერარქიის სფერო.

არც ერთი ავტორი, რომელიც განვიხილეთ (პროკოფი კესარიელი, აგათია, მენანდრე, თეოფილაქტე...) არ მიუთითებს დასავლეთ საქართველოში ბიზანტიური სასულიერო იერარქიის შესახებ, გამონაკლისია პროკოფის ერთი ცნობა, რომ ლაზიკასა და ტრაპეზუნტს შორის „ერთ ხალხს“ მცხოვრებთ რიზეს რეგიონში ლაზთა ეპისკოპოსები ემსახურებოდნენ. პროკოფი იმასაც აღნიშნავს, რომ ლაზიკის ომებამდე ჭოროხის რეგიონის ლაზიკა კათალიკოსის იურისდიქციაში შედიოდა, შემდეგ კი, რიზეს რეგიონი ლაზთა

ეპისკოპოსებს დაუქვემდებარეს, ანუ ნ. ადონცის მიხედვით ზიგანას (გუმუშანეს) რეგიონის ეპისკოპოსებს.

დასავლეთ საქართველო, ნ. ლომოურის უმართებულო თვალსაზრისით „ყველა არსებულ წყაროთა მონაწილად, ვიდრე IX ს-მდე რჩებოდა ეკლესიურად კონსტანტინოპოლის პატრიარქზე დაქვემდებარებულად“ (ნ. ლომოური, საქართველოსა და ბიზანტიის კულტურულ ურთიერთობათა ზოგიერთი ასპექტი, კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, XIV, 2011, გვ. 124).

ესაა საბჭოთა პერიოდის საისტორიო წრეების მიერ გავრცელებული და გაბატონებული თვალსაზრისი, მაშინ, როცა ყველა ქართული წყაროს მიხედვით, დასავლეთ საქართველო გაქრისტიანების შემდეგ, IV საუკუნიდანვე, ზოგადქართული ეკლესიის (მცხეთის) იურისდიქციაში იმყოფებოდა („ქართლის ცხოვრება“, რუის-ურბნისის კრების „ძეგლისწერა და სხვა“).

თუ დასავლეთ საქართველო IV ს-დან IX ს-მდე 500 წლის მანძილზე კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში იმყოფებოდა, ეს ფაქტი უნდა აესახა საეკლესიო არქიტექტურასა და კულტურას. საბედნიეროდ, დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო არქიტექტურა და ქრისტიანული კულტურა მიუთითებს არა ამ რეგიონის ბიზანტიური ეკლესიის ნიაღში ყოფნის შესახებ, არამედ ქართულისა.

მაგალითად, დამახასიათებელი არქიტექტურული ელემენტებით დასავლეთ საქართველოს ბაზილიკები (ბიჭვინთა, ციხისძირი, ნოქალაქევი, სეფიეთი) ეთანადებიან ზოგადქართულ საეკლესიო სტილს და არა ბიზანტიელეებისა.

კერძოდ, ნ. ლომოური ამის შესახებ სამართლიანად მიუთითებს, რომ –

1) სამნავიანი ბაზილიკები საქართველოში განსხვავდებიან ბიზანტიურისაგან, რადგანაც მათ არქიტექტურულ სახეს აქვთ ბიზანტიურისაგან განსხვავებული მკვეთრად გამოხატული თავისებურებები და განსხვავდებიან ამ ტიპის საყდრების კლასიკური ნიმუშებისაგან (მაგ. შუა ნავი შედარებით მოკლეა, არა აქვს სვეტების რიგი, გვერდითი ნაწილები ვიწროა და სხვა) „ნიშანდობლივია, რომ ჩამოთვლილი ელემენტები მჟღავნდება დასავლეთ საქართველოს ბაზილიკებზე (ბიჭვინთა, ციხისძირი, ნოქალაქევი, სეფიეთი...) უფრო მეტიც, სამნავიანი ბაზილიკის ასეთი თავისებურება ახასიათებს ციხისძირში გამოვლენილ ეკლესიებსაც (იქვე, გვ. 124)

2) სამნავიანი ბაზილიკების გარდა საქართველოში ჩამოყალიბდა უგუმბათო ტაძრის სრულიად განსხვავებული სახეობა ე.წ. „სამეკლესიანი ბაზილიკები“ (ერთ ბაზილიკაში მოქცეული სამი ნავი, რომელნიც ერთმანეთისაგან გაყოფილია კედლებით, სამივე ნავს აქვს საკუთარი საკურთხეველი და აქვს სხვა ორიგინალური ნიშნები უცნობი ბიზანტიური არქიტექტურისათვის. „ასეთი „სამეკლესიანი ბაზილიკები“ ერთდროულად გამოჩნდა აღმოსავლეთ საქართველოში და ძველი აფხაზეთის ტერიტორიაზედაც – ძველი გაგრის ეკლესია“ (იქვე, გვ. 125).

3) „თითქმის სრულ დამოუკიდებლობას ბიზანტიური საეკლესიო ხუროთმოძღვრებისაგან ამჟღავნებდნენ ცენტრალურ-გუმბათოვანი ტაძრე-

ბი, რომელთაც ვ. ბერიძის სიტყვით განვლეს განვითარების თავისებური გზა, მარტივიდან რთულისაკენ, ძველი გავაზისა და თბილისის ქვაშვეთის უბრალო ტეტრაკონქიდან მცხეთის ჯვრისა და მისი ტიპის რთული აღნაგობის ძეგლებამდე. ეს ტიპი არის ქართული ხუროთმოძღვრების ორიგინალური ქმნილება, რომელიც შემდგომ სომხეთში გავრცელდა, **მაგრამ ბიზანტიის სხვა პროვინციებში მას არ ეძებნება პარალელები**. მათ წინამორბედს საქართველოში წარმოადგენს საცხოვრებელი ნაგებობების დარბაზული ფორმა. ამ ტიპის ნაგებობებია: ატენის სიონი – ქართლში, ძველი შუამთა – კახეთში, მარტვილის ღვთისმშობლის ტაძარი – ოდიშში, და ტაოში“ (იქვე, გვ. 125).

4) „დამოუკიდებელი არქიტექტურული მიმართულება“ დამახასიათებელია ისეთი ტაძრებისთვის, როგორიცაა სვეტიცხოველი, ბაგრატის, ალავერდის, იშხანის, ბანის, ხახულის, და ა.შ. ყველა ამათი საფუძველი იყო, ადგილობრივი, საუკუნეთა განმავლობაში თანდათან შემუშავებული ეროვნული წარმომავლობის თავისებურებანი, ეს დასკვნა ვრცელდება აფხაზეთში აგებულ ისეთ ეკლესიებზე, როგორიცაა ბზიფის, ანაკოფიის, ლიხნის, მოქვის, გაგრის ეკლესიები (იქვე გვ.125).

ე.ი. ბაგრატის, ბზიფის, ანაკოფიისა და სხვა **დასავლეთ საქართველოს ტაძრები „საუკუნეთა განმავლობაში შემუშავებული ეროვნული არქიტექტურული თავისებურებანი“** ყოფილა.

არქიტექტურულად დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს საეკლესიო ხელოვნება ერთ მთლიანობას წარმოადგენს, რაც შედეგი იყო ერთიანი ქართული საეკლესიო იურისდიქციისა. ასეთია ნ. ლომოურის დასკვნა, რომელიც ეწინააღმდეგება მისსავე მეორე დასკვნას, რომ დასავლეთ საქართველო ბიზანტიურ იურისდიქციაში იმყოფებოდა მე-9 საუკუნემდე.

მაშასადამე, **არქიტექტურული ფაქტებით დასტურდება ძველ ქართულ მემკვიდრეთა ცნობები, რომ დასავლეთ საქართველო არ ყოფილა ბიზანტიურ საეკლესიო იურისდიქციაში**.

ამას მიუთითებს: ბიჭვინთის, ციხისძირის, ნოქალაქევის, სეფიეთის, გაგრის, მარტვილის, ბაგრატის, ბზიფის, ლიხნის, მოქვის და სხვა საეკლესიო არქიტექტურები.

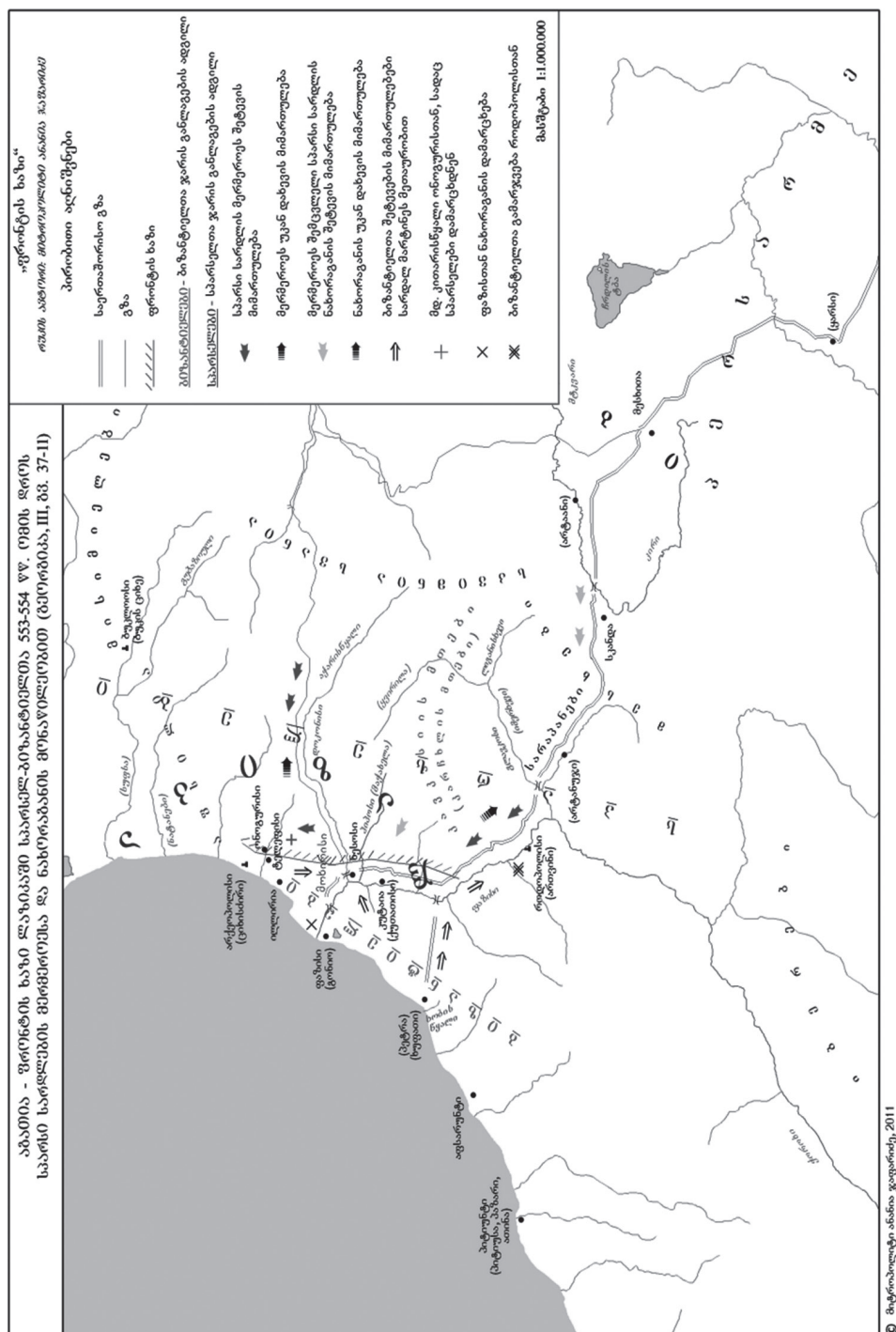
ბიჭვინთის მოზაიკის შესახებაც იგივე შეიძლება ითქვას. ის „არ ნახულობს არსად ანალოგს გარდა საქართველოსი, რაც აძლევს მკვლევარებს საფუძველს ეს მოზაიკა მიაკუთვნონ ამ დარგის ადგილობრივ სკოლას“ (იქვე, გვ. 123) **ეს საეკლესიო ხელოვნება არ ადასტურებს იმ თვალსაზრისს, თითქოსდა, აფხაზეთის ბიჭვინთაში იყო ბიზანტიელი ეპისკოპოსის რეზიდენცია. ასევე, თითქოსდა, აქ იდგა რომაული გარნიზონების სადგამი. „ადგილობრივი კულტურის ელემენტები დადასტურდა ბიჭვინთის ეკლესიის ნანგრევებში“ (IV-V სს).** მხედველობაშია მოზაიკები, რომელნიც „ავლენენ ადგილობრივ ხელოვნებასთან მჭიდრო კავშირს“ (იქვე, გვ. 123).

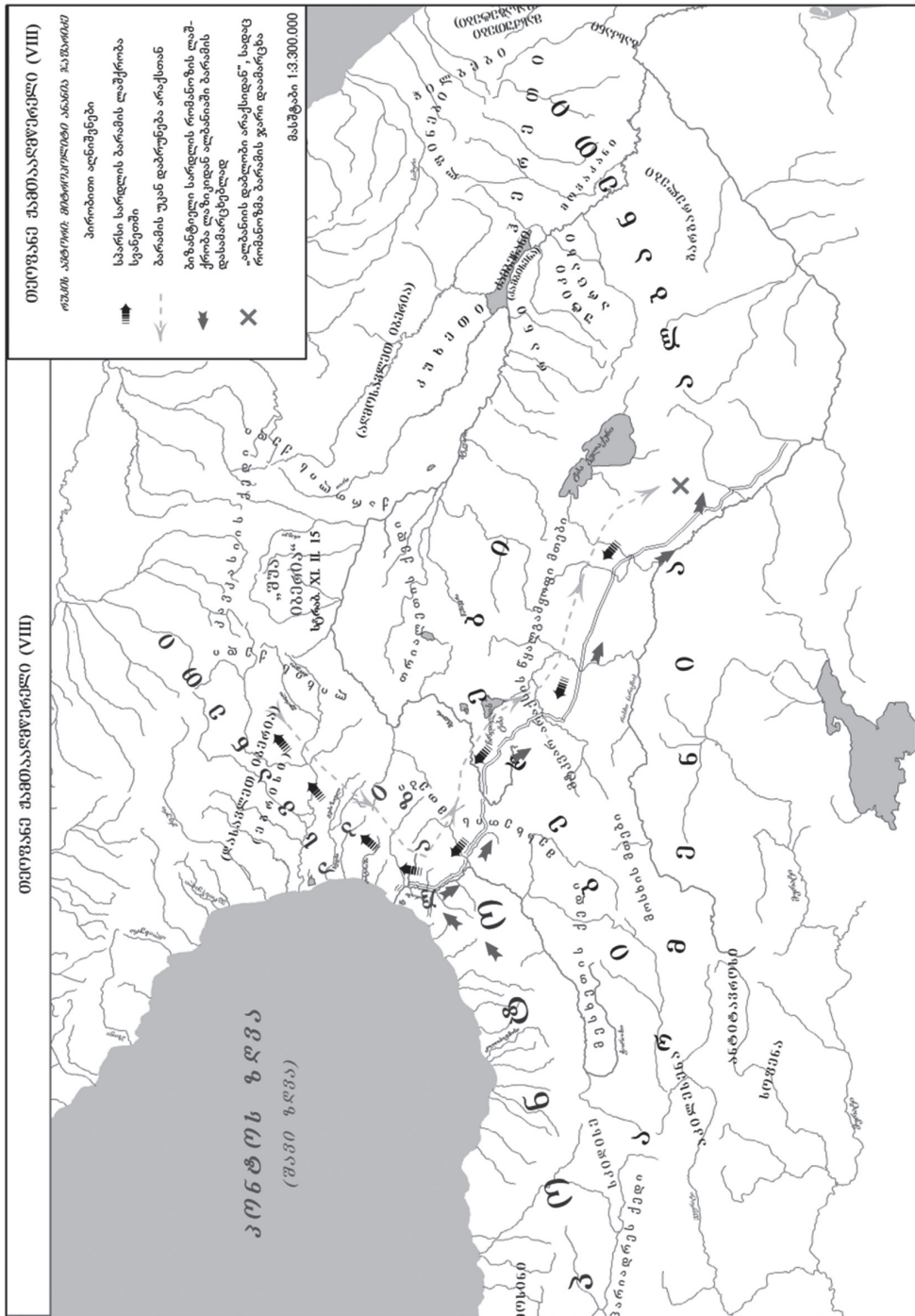
სინამდვილეში **ბიზანტიური საეპისკოპოსო კათედრები და რომაული გარნიზონები იდგა ტრაპეზუნტის რეგიონში მდებარე პიტია – პიტუნ-**

ტში, ხოლო აფხაზეთის ბიჭვინთა – თავიდანვე, ქართული პოლიტიკური და კულტურული სივრცის ნაწილი იყო.

ნ. ადონცის კვლევით, ტრაპეზუნტის რეგიონში მდებარეობდა ბიზანტიური საეკლესიო ოლქი და ამ რეგიონს „ლაზიკაც“ ერქვა, ის ქართული ანუ ქოროხის ლაზიკის სამხრეთით მდებარეობდა. ეკლესიური და პოლიტიკური „ლაზიკების“ სიმრავლე წარმოშვა იმ ფაქტმა, რომ ზოგადად ლაზიკა იყო ვრცელი მხარე სინოპიდან ქოროხამდე. ეს რეგიონი ბიზანტიელთა საეკლესიო იურისდიქციაში მოექცა (პონტოს მხარე), ხოლო რაც შეეხება დასავლეთ საქართველოს, ის ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა გაქრისტიანებისთანავე, რასაც ქართული წყაროებიც მიუთითებს („ანდრიაჲ იქადაგა ყოველსა ქვეყანასა საქართველოსასა, წმიდა ნინომ მოაქცია ყოველი სავსება ყოველთა ქართველთა ნათესავისა“).

ქართული წყაროების ამ მითითებებს არ ეწინააღმდეგებიან პროკოფი კესარიელის, აგათია სქოლასტიკოსისა და სხვათა ცნობები, რომელნიც ამ წიგნში განვიხილეთ.





შემაჯამებელი დასკვნა

წიგნში ქრესტომატიულადაა მოცემული ძველი ბერძენი, რომაელი, ბიზანტიელი და სხვა ავტორები, რომელნიც ეხებიან კოლხებისა და დასავლეთ საქართველოს ისტორიას. შესაბამისად, ასევე წარმოადგენენ წყაროებს საქართველოს ეკლესიის ისტორიისათვის.

ამჟამად სეპარატისტული წრები ძველ კოლხეთს თავიანთ ეთნოსთან აკავშირებენ, ადილუერ სამყაროსთან, მაგრამ წიგნში მოცემული ყველაზე ძველი ავტორები კოლხებს და კოლხეთს მხოლოდ ქართველებთან (იბერებთან ან მესხებთან) აკავშირებს. მაგალითად, ჰეკატოს მილეტელი (ძვ. წ. მე-6 ს.) წერს – „მოსხები, კოლხების ტომია, მათიენების მეზობლად“ „კორაქსები. კოლხების ტომია, კოლხების მეზობლად“; უფრო ნათლად წერდა 2000 წლის წინ ტაციტუსი, რომ იბერები კოლხეთის ხალხია, ის წერდა – „იბერები ამტკიცებენ, რომ წარმოშობილი არიან თესალიელებისაგან და იმ დროში გადაჰყავთ თავიანთი წარმოშობა, როცა იასონი ...უკან დაბრუნდა აიეტის დაცარიელებულ სასახლესა და ხელისუფლის გარეშე დარჩენილ კოლხებში“.

ქსენოფონტეს ცნობით კოლხები ტრაპეზუნტთან ცხოვრობდნენ. მეგასტენეს ცნობით იბერები პონტოს ანუ შავი ზღვის მარჯვენა სანაპიროზე ცხოვრობდნენ, მათი ნაწილი იყო ლუვიას ქვეყნის მეზობლად მცხოვრები იბერები ნაბუქოდონოსორის დროს. სტრაბონის ცნობით, კოლხეთი ერქვა „იბერიის ქვემოთ“ მდებარე ქვეყანას, ვინრო სანაპიროს ჭოროხიდან ტრაპეზუნტის მიმართულებით, იგულისხმება სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიული ნაწილი ჭოროხიდან ტრაპეზუნტამდე.

მის დროს კოლხეთის ნაწილი იყო მესხეთის მესამედი, გულისხმობს კლარჯეთის არტანუჯის ოლქს. მისი მდ.ფაზისი, რომლის „სათავე არმენიაშია“, არის მდინარე ჭოროხი, რომლის სათავეს ქვეყანა იბერიისაგან არმენიამ მიიტაცა თვით სტრაბონისავე ცნობით (პარიადრეს კალთებთან, ხორძენას, გოგარენას, კარენიტიდასთან და ქსერქსენესთან ერთად). ყველაზე მეტად აღსანიშნავი სტრაბონის ცნობებიდან, ჩვენ მიგვაჩნია მისი ცნობა „შუა იბერიის“ შესახებ. მისთვის „შუა იბერია“ ერქვა მიწა-წყალს, მდებარეს კავკასიის სამხრეთისაკენ მიმართულ ქედებს შორის, იგულისხმება, რომ „შუა იბერია“ ერქვა ამჟამინდელი ლიხისა და საგურამოს ქედებს შუა მდებარე ტერიტორიას, რომელსაც ქართულ სამყაროში „შიდა ქართლი“ ეწოდება. ბუნებრივია, მისთვის შუა იბერიის მარცხნივ მდებარე დასავლეთ საქართველო არის „დასავლეთ იბერია“, ხოლო კახეთი – „აღმოსავლეთ იბერია“, ამ აზრს უფრო ამტკიცებს სტრაბონის სხვა ცნობა, რომ მისი ეპოქის სწავლულთაგან „ზოგიერთი სვანებს იბერებს უწოდებს“. ანუ დასავლეთ საქართველო და მისი ხალხი ბერებთანაა დაკავშირებული, ხოლო, მისთვის, როგორც

ითქვა, კოლხები იბერიის ქვემოთ და არმენიის გასწვრივ ცხოვრობენ, ანუ მისი კოლხეთი ამჟამინდელი ლაზისტანია ჭოროხის შესართავის ოლქთან ერთად.

სტრაბონის ცნობიდან ჩანს, რომ პიტიუნტი მდებარეობდა ათინასთან („ნავსადგური რიძოსი ათენსა და პიტიუნტს შორის Strabo, VII, 5,7 ფლავიუს არიანე, 1961, გვ. 65). იმავეს წერს ნ. ადონცი და პ.ინგოროყვა, მაშასადამე პიტიუნტი არ ერქვა ბიჭვინთას, და ის ეპისკოპოსი სტრატოფილე, რომელიც I მსოფლიო კრებაში მონაწილეობდა 325 წელს, იყო არა ბიჭვინთიდან, არამედ რიზე-ათინას რეგიონიდან. ასეთი განსაზღვრება მნიშვნელოვანია, რადგანაც მას აფსუა სეპარატისტები ე.წ. აფხაზეთის ავტოკეფალური ეკლესიის დაარსების საფუძვლად მიიჩნევენ.

არიანეს ცნობით იბერიის სახელმწიფო შავიზღვისპირეთს აკონტროლებდა ტრაპეზუნტის რეგიონში, რადგანაც იქაური ძიდრიტების ტომი იბერიის მეფე ფარსმანს ემორჩილებოდა, ის წერს – „შემდეგი ტომები გავიარეთ: ტრაპეზუნტელების მოსაზღვრენი, როგორც ქსენოფონტიც ამბობს, არიან კოლხები, იქვეა დრილებ/ სანები, „მაკრონების და ჰენიოხების მეზობლები ძიდრიტები არიან, ესენი ფარსმანის ქვეშევრდომები არიან“. არიანეს ფაზისი უეჭველად არის ჭოროხი, რადგანაც მისი აღწერა არ ეთანადება რიონის დაბლობების ჭაობებში გამდინარე მდინარის თვისებებს.

ნაშრომში გამოწვლილვითაა გამოკვლეული ისეთი მნიშვნელოვანი ავტორები, როგორიცაა პროკოფი კესარიელი, მისი ყველა წიგნი ლაზიკის შესახებ, ასევე აგათია სქოლასტიკოსი, სხვა უამრავი ბიზანტიელი ავტორი, და მიღებულია დასკვნა, რომ სინამდვილეში ბიზანტიური წყაროების ე.წ. ლაზთა სამეფო მოიცავდა მიწა-წყალს ძირითადად ჭოროხის ზღვასთან შესართავთან. მისი მოხირისი ეთანადება თანამედროვე ხელვაჩაურის რაიონს მისი ნაყოფიერი ლაზიკა-ერგე-ლიგანის რეგიონია, ხოლო ცნობილი პუნქტები სკანდა და სარაპანა მდებარეობდნენ არა ზესტაფონ-თერჯოლის რაიონებში, არამედ ართვინ-არტანუჯ-არტაანის შემაერთებელ გზის მაღალ უღელტეხილებზე, იბერიის საზღვართან, ეს საჭაპანო ანუ მთავარი საერთაშორისო გზა იბერიას (არტაანს) და სომხეთს (დვინს) ჭოროხის სანაოსნო გზით აერთებდა შავი ზღვის ნავსადგურებსა და სპარსეთს, ამ გზით ილაშქრა შაჰმა ხოსრომ ლაზიკაში, ჭოროხის შესართავთან, ამჟამინდელ გონიოსთან ახლოს მდებარეობდა ქალაქი ფაზისი. ეს გზა იყოფოდა, ერთი ტოტი შედიოდა ქალაქ ფაზისში, ხოლო მეორე ქალაქ პეტრაში, რომელსაც ქართველები ხუფათს უწოდებდნენ, ამჟამინდელი ხოფა თურქეთში.

ლაზიკის ამ სამეფოს უშუალოდ ემეზობლებოდა ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსო, ანუ კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზიკის ეპარქია, მისი საეპისკოპოსო კათედრები აქ მდებარეობდნენ ისტო-

რიულ ჭანიკაში ანუ ამჟამინდელ ლაზისტანში, კერძოდ, როდოპოლისის კათედრა მდებარეობდა არა ვარციხესთან, არამედ ამჟამინდელ მონასტერ სუმელასთან ახლოს, ჩანს, მაჭკასთან, ზიგანას ანუ ზიგანევის (ზიგანეონთა) კათედრა მდებარეობდა არა აფხაზეთში, გუდაყვასთან, არამედ ლაზისტანის ქალაქ გუმუშხანესთან, აქვეა ქედი და უღელტეხილი სახელწოდებით ზიგანა, ისაა ტარპეზუნტ-თეოდოსიოპოლის (არზრუმის) შემაერთებელ გზაზე, აქვე მდებარეობდა საისინის კათედრა და არა ცაიშთან, ხოლო პეტრას ცნობილი კათედრა, ნ. ადონცის კვლევით მდებარეობდა ქ. ბაიბურთან ამავე რეგიონში, შესაბამისად, დასავლეთ საქართველო შედიოდა არა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, როგორც ეს არასწორი თეორია საბჭოთა ეპოქამ გაავრცელა მთელს მსოფლიოში, არამედ ქართული ეკლესიისა, რასაც დაბეჯითებით მიუთითებენ ქართული წყაროები, მაგალითად რუის-ურბნისის საეკლესიო კრების ძეგლისწერა.

მსგავსადვე, არასწორია აბაზგიის ეპარქიის შესახებ კვლევები, ამ ეპარქიის არსებობისა არ სჯერა თვით აფხაზ საეკლესიო სეპარატისტ დ. დბარს, ის წერს, რომ აბაზგიის ეპარქია ბუნებაში კი არა მხოლოდ კონსტანტინოპოლის მაღალი იერარქების გონებაში არსებობდა, სინამდვილეში კი, უბრალოდ, შესაბამისი ნოტიციების გვიანი საუკუნეების გადამწერებმა დაუშვეს შეცდომა და ამისიის ეპარქიის ნაცვლად ჩაწერეს აბასგიის ეპარქია, რადგანაც მათ დროს ანუ მე-17 და მე-18 საუკუნეში ამისიის ეპარქია უკვე აღარ არსებობდა, ხოლო „აბაზგიის ეკლესია“ ანუ აფხაზეთის საკათალიკოსო რეალურ საეკლესიო ძალას წარმოადგენდა.

ნოტიციების „სებასტოპოლის ავტოკეფალური საარქიეპისკოპოსო“, არის არა სოხუმის კათედრა, არამედ ამასიის ეპარქიის ქალაქ სებასტოპოლის კათედრა (ქალაქ ზელასთან ახლოს), ის უშუალოდ პატრიარქს ექვემდებარებოდა, ასევე პიტიუნტის კათედრა არის არა ბიჭვინთის საეპისკოპოსო კათედრა, არამედ რიზე-ათინას რეგიონში მდებარე, პიტიუსის კათედრა (სტრაბონის მიერ ნახსენები პუნქტი).

მისი (რიზე-ათინას პიტიუსის) ეპისკოპოსი სტრატოფილე მონაწილეობდა 1 მსოფლიო კრებაში 325 წელს. თუ ასეა, მაშინ დიდი არგუმენტი აკლდება აფსუა საეკლესიო სეპარატისტებს, რომელნიც ამტკიცებენ, თითქოსდა, როცა ბიჭვინთელ სტრატოფილეს 325 წელს კათედრა ჰქონდა აფხაზეთში, იმ დროს ქართული ეკლესია დაარსებულიც კი არ იყო, რადგანაც მცხეთა 326 წელს განათლდა და ამიტომ ბიჭვინთა იმთავითვე არ შედიოდა ქართულ იურისდიქციაში.

ათინა-რიზეს პიტია-პიტიუნტიც ქართულ მიწა-წყალზე მდებარეობდა, ტერიტორიაზე ძიდრიტების თემისა, რომელიც არიანეს დროს მცხეთის იბერიის მეფე ფარსმანს ემორჩილებოდა. ხოლო აფხაზეთის ბიჭვინთა მუდამ, წარმართობის დროსაც კი (თეიმურაზის ცნობით) ქართული რელიგიური ცენტრი იყო.

ნაშრომში განხილულია საქართველოს ეკლესიის ისტორიისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი ცნობები ანტიოქიელ ისტორიკოს მიქაელ ბრეკისა. წინა წლებში ვფიქრობდი, რომ მისი ცნობები შეეხებოდა აფხაზეთის საკათალიკოსოს, მაგრამ შემდეგმა ძიებამ მაჩვენა, რომ ისინი შეეხებიან ტაოს იბერიის საკათალიკოსოს.

ტაოელ იბერთა საკათალიკოსომ მცირე ხანს იარსება 780-იანი წლებიდან, ვიდრე იბერიაში ბიზანტიის იმპერატორ ბასილი მე-2 ბულგართ-მმუსვრელის შემოსევამდე და გამარჯვებამდე (1023 წლამდე).

შესაბამისად, მიქაელ ბრეკის ცნობები არ შეეხება არც მცხეთის საკათალიკოსოს.

ეს ქართული საკათალიკოსოები (მცხეთისა, აფხაზეთისა და ტაოსი) ავტონომიურები იყვნენ ერთმანეთის მიმართ, მაგრამ ერთი სახელი ჰქონდათ – „ეკლესიები იბერიაში“, იცნობდნენ, ვითარცა იბერიის ეკლესიებს, ასე მოიხსენიებოდნენ უცხოურ წყაროებში. მათ შესახებ ცნობები შემდეგ საუკუნეებში ერთმანეთში აირია და, ამიტომაც, ამჟამად, ტაოს იბერიის ეკლესიის ცნობები მიეწერება მცხეთის იბერიის ეკლესიას. მათ კი სხვადასხვა ისტორიები ჰქონდათ, მცხეთის ქართლის, ანუ იბერიის ეკლესია ეფუძნებოდა მოციქულთა მემკვიდრეობას და ამიტომ ის იმთავითვე ავტოკეფალური იყო და არ ესაჭიროებოდა სხვა საპატრიარქოებისაგან დასტური ავტოკეფალიისა. მისი იურისდიქცია ემთხვეოდა ქართლის სამეფოს საზღვრებს, შესაბამისად, მისი იურისდიქციის დასავლეთი საზღვარი იყო შავი ზღვა და მდ. ეგრისწყალი (მე-5 ს-დან მდ. კლისურა). აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა მის წიაღში, ქართველ ხელისუფალთა ნებით („ამან, ბაგრატ, განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“), საეკლესიო-ადმინისტრაციული მმართველობის გაადვილების მიზნით.

აფხაზეთის საკათალიკოსო ჩამოყალიბდა ქართულენოვანი აფხაზთა სამეფოს შექმნის პარალელურად. შესაბამისად, აფხაზეთის საკათალიკოსო არ წარმოქმნილა კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს წიაღში, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, ლაზიკისა და აბაზგიის ეპარქიების გაერთიანებათა შედეგად. ვინაიდან ლაზიკის ეპარქია მოიცავდა არა დასავლეთ, არამედ ისტორიულ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, ბიზანტიელთა მიერ დაპყრობილ ჭანიკა-ლაზისტანს, ტარაპეზუნტის ოლქს.

ასევე, საკუთარი ისტორია ჰქონდა ტაოს ვრცელ ოლქს, ის იბერებისაგან მიიტაცეს არმენიის მეფეებმა ჯერ კიდევ არტაქსიასა და ზარიადრეს დროს ძვ. წ. მე-2 საუკუნეში, როდესაც მათ დაიკავეს ვრცელი იბერიული ოლქები – პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა, რასაც დაუმატეს კარენიტიდა და ქსერქსენე. ტაო იყო ნაწილი კარენიტიდას ოლქისა (კარნუ ქალაქი, არზრუმი).

ტაოს მიტაცების შემდეგ დაიწყო ადგილობრივი მოსახლეობის, ანუ იქაური იბერების არმენიზაცია. თუმცა კი, შემდგომ ზოგჯერ მცხეთის იბერიის სახელმწიფო, ანუ ქართლის სამეფო ტაოს იბრუნებდა.

გაქრისტიანების შემდეგ ის (ტაო) აღმოჩნდა სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ, ამიტომაც ტაოს იბერთა (ანუ ქართველთა) ეკლესიებში დაინერგა სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, განსაკუთრებით VI-VII საუკუნეებში, როდესაც დამპყრობელი სასანიდები დევნიდნენ ბიზანტიის სარწმუნოებრივ მოკავშირე ქალკედონურ ქართულ ეკლესიას და მხარს უჭერდნენ ბიზანტიელთა სარწმუნოებრივ მოწინააღმდეგე სომხურ ეკლესიას, მსგავსად გაგრძელდა არაბთა სახალიფატშიც.

სპარსულ და არაბულ დაპყრობთა ეპოქაში სომხურენოვნება დაინერგა არათუ მცირე ოლქების, არამედ თვით ალბანეთის დიდი ხალხის ეკლესია-მონასტრებში.

ტაოს იბერები იბრძოდნენ სომხურენოვნებისაგან გასათავისუფლებლად, ამიტომაც, მიქაელ ბრეკის ცნობით, მიმართეს ანტიოქიის პატრიარქს მრავალგზის.

საბოლოოდ ანტიოქიის პატრიარქმა, საკუთარი კრების გადაწყვეტილებით, სომეხი კათალიკოსის ნაცვლად, როგორც წერს მიქაელ ბრეკი, ხელი თვითონ დაასხა (ტაოს) იბერიიდან ჩამოსულ ერთ-ერთ ბერს.

ამით ტაოს იბერიის ეკლესიამ მოიპოვა ავტოკეფალია 780-იან წლებში და აღიდგინა ეკლესია-მონასტრებში ქართულენოვნება. ასეთია მიქაელ ბრეკის ცნობა.

არასწორია ამჟამად ნ. მარის მიერ დამკვიდრებული მტკიცება, თითქოსდა, ტაოს იბერიაში არაბთა შემოსევების გამო მოსახლეობა სრულად ამოწყვეტილი იყო ანდა იქ მხოლოდ მცირერიცხოვანი სომხები ცხოვრობდნენ და ის (ტაო) შეავსო ქართლიდან ჩასულმა ხალხმა.

ქართული მოსახლეობის ამ დიდი გადაადგილების წყაროდ მიუთითებენ „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“, მაშინ, როცა ამ წყაროში არ არის ასეთი ცნობა.

პირიქით, წმიდა გრიგოლს კლარჯეთში გაჰყვა სამიოდე ბერი, ხოლო აშოტ ბაგრატიონი არაბთაგან დევნის გამო გადაცხოვრდა თავის საკუთარ მამულში, კლარჯეთში, სადაც იქამდეც ცხოვრობდა, ამასთანავე, კლარჯეთი მუდამ შედიოდა ქართლის სამეფოსა და ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში, ხოლო ტაოს სხვა ბედი ჰქონდა, ისინი მხოლოდ ბაგრატიონების ოჯახმა გააერთიანა მოგვიანებით.

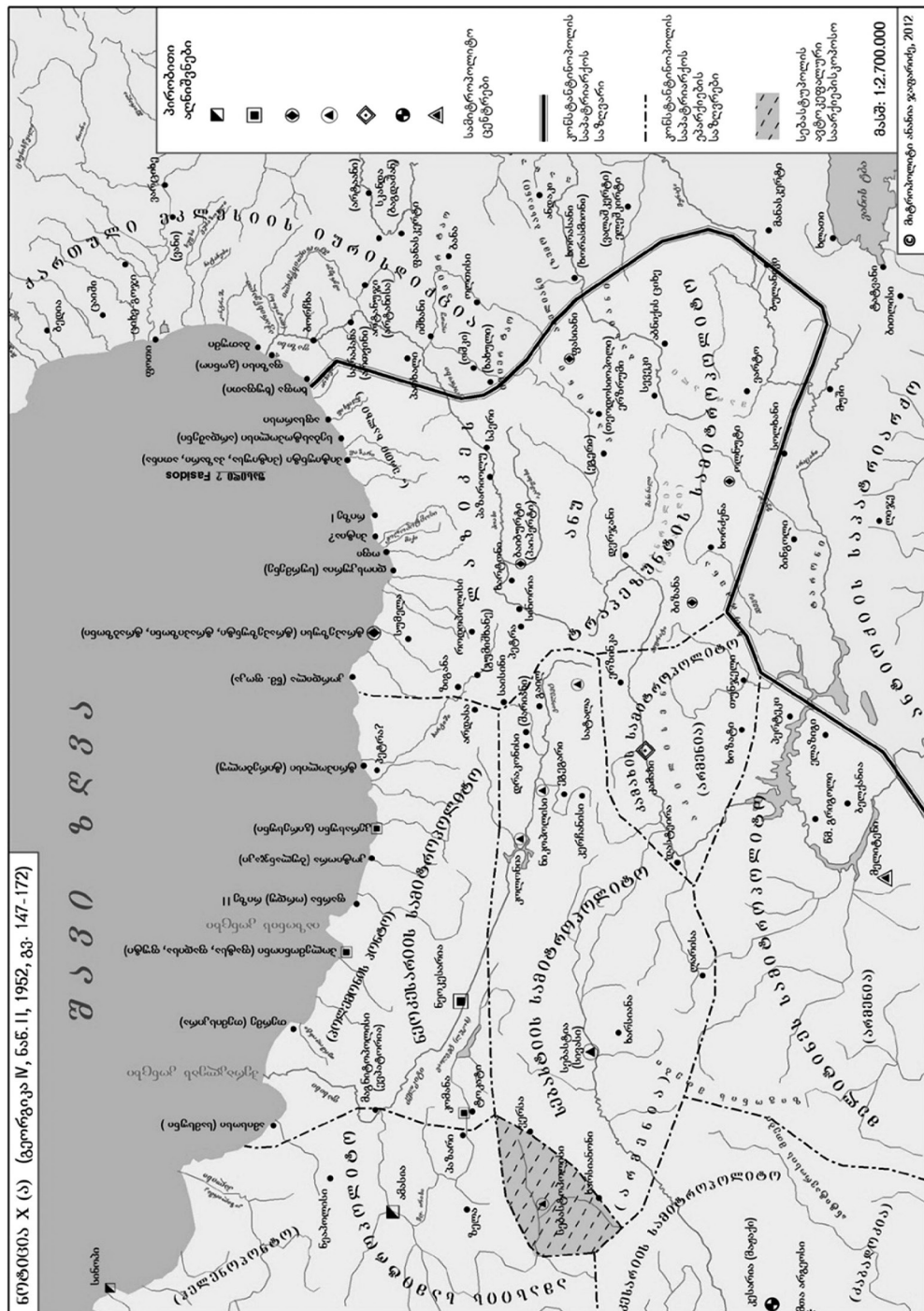
ბერძნულ-ბიზანტიური წყაროების ანალიზი აჩვენებს, რომ ისინი სრულად ეთანადება ქართულ წყაროებს, თუმცა კი ამჟამად დამკვიდრებულია საპირისპირო მტკიცება, რომ ქართული წყაროები დასავლეთ საქართველოს მიმართ „უვარგისია“, მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ ზოგჯერ ასევე აფასებენ ბერძნულ-ბიზანტიურ წყაროებსაც. მაგალითად,

თითქოსდა, პროკოფი კესარიელის ცნობები არ შეესაბამება რეალობას. ამის მიზეზია ის, რომ ბერძნულ-ბიზანტიურ წყაროებში მოცემული პუნქტები არასწორადაა ლოკალიზებული, მაგალითად, მათი ქალაქი ფაზისი არის არა ფოთი, არამედ, ძირითადად, მდ. ჭოროხის ზღვის შესართავთან (გონიოსთან) მდებარე პუნქტი; მდ. ფაზისი მდ. ჭოროხია, სკანდას ციხე არა იმერეთში, არამედ არტანუჯ-არტაანის გზაზეა, სარაპანას გვერდით, მოხირისი ამჟამინდელი ხელვაჩაურის რაიონია თავის მახოს ხიდით, მახუნცეთითა და მახვილაურით, ერგე-ლიგანი – ნაყოფიერი კოლხეთი ანდა ლაზიკაა, ხრიოკი კი კლარჯეთია, წყაროებში ცნობილი ქვეყანა სახელწოდებით „სვანია“ (სვანეთი) არის არა ამჟამინდელი სვანეთის ორი მთიანი რაიონი, არამედ დასავლეთ საქართველოს ვრცელი ქვეყანა, რომლისათვისაც ლაზიკისათვის ომების დროს ერთმანეთს დაუხმობლად ებრძოდა ორი იმპერია, ამ წყაროების „ლაზთა ეპისკოპოსების ქვეყანა“ არის არა დასავლეთ საქართველო, არამედ ლაზისტანის, ანუ ძველი ჭანკა, რომელიც დაიპყრო იუსტინიანემ და იქ დააარსა „ლაზთა საეპისკოპოსოები“.

ამასთანავე, ალანის ეპარქია კავკასიის მთებში მდებარეობდა 1081 წლამდე, შემდეგ ალექსი კომნინმა, შექნილი პოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარე, ვინაიდან ეს რეგიონი უკვე მთლიანად კონტროლდებოდა ქართული სახელმწიფოს მიერ, მას მოუნაცვლა ადგილმდებარეობა და კავკასიის მთებიდან გადაანაცვლა იქვე, დონისპირეთის სტეპებში, სადაც იქაური მოსახლეობის მომთაბარეობის (მწყემსური ცხოვრების) გამო, არ არსებობდა ქალაქი ალანის საეპისკოპოსო კათედრისათვის, ამიტომ საკათედრო ქალაქად ალანის მღვდელმთავრისათვის განისაზღვრა ქალაქი ლაზიკაში, სოტერიოპოლისი. რაც შეეხება სენტის ტაძრის ბერძნულ წარწერას, აქ მოხსენებულნი არიან საქართველოს მეფის ქალიშვილი ბიზანტიის დედოფალი მარიამ-მართა ალანელი და მისი იმჟამინდელი მეუღლე ნიკიფორე III ბოტანიატე, ასევე მისი შვილი კონსტანტინე, თანაიმპერატორი, შესაბამისად, წარწერა გაკეთებულია 1080 წლისათვის.

შესაბამისად, ბერძნულ-ბიზანტიური ცნობები სრულად შეესატყვისება ქართულ წყაროებს, რომელნიც სანდონი არიან.

წყაროთა ანალიზი აჩვენებს, რომ ქართველობა, როგორც ერი ჩამოყალიბდა არა არაბულ ეპოქაში, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ ქრისტიულობამდე საუკუნეებით ადრე და მან ქუჯი-ფარნავაზის დროს დააარსა პირველი ერთიანი ქართული სახელმწიფო – ქართლის სამეფო, ეგრისწყლიდან ვიდრე ალაბანეთამდე, მის ხალხს ერთიანი სახელმწიფოს გარდა აერთიანებდა საერთო ეკლესია, ქართული ენა და კულტურა.



შინაარსი

შესავალი	
ნაშრომის ძირითადი მიზნები და ამოცანები	3
წყაროები	
ბერძნული, ლათინური და ბიზანტიური წყაროები	9
1	
ჰეკატოს მილეტელი (ძვ. წ. მე-6 ს.)	
კოლხებისა და მოსხების ეთნიკური იგივეობის შესახებ	9
2	
ჰეროდოტე (ძვ.წ. 484-425)	15
3	
ქსენოფონტე (ძვ. წ. 427- 355)	
ქალაქები ტრაპეზუნტი და კერასუნტი კოლხების ქვეყანაში	19
4	
მეგასტენე (ძვ. წ. 350- 290)	27
5	
პუბლიუს (გაიუს) კორნელიუს ტაციტუსი (56-117)	
კოლხებში იბერთა წარმოშობის შესახებ ანალები, VI, 34.	33
6	
სტრაბონი (ძვ.წ 64- ახ.წ. 24)	
კოლხეთისა და იბერიის შესახებ	35
კოლხიდა იბერიის სამხრეთ-დასავლეთით მდებარეობდა	36
კოლხიდის სანაპირო	38
კოლხიდის გასწვრივ, „ერთ ხაზზე“ – არმენიაა	38
„იბერები დასახლდნენ	
კოლხიდის ზემოთ არაქსთან“	38
კოლხიდა სამსუნთანაა	38
კიდევ ერთი ცნობა, რომ არმენია და კოლხიდა	
ერთმანეთის გასწვრივაა	39
„კოლხიდის ზემოთ	
მცხოვრები ალბანები და იბერები“	39
კოლხიდა ტრაპეზუნტთანაა	39
კუნძულები კოლხიდის სანაპიროს გასწვრივ	40
იაზონის ლაშქრობა არმენიაში	40
მიდიელები – მედეას შთამომავლები	40
ქართველები არმენიელთა მიერ	
დაპყრობილ იბერიის ნაწილში	40
იაზონი არაქსთან	42
ფაზისი – „არმენიის მდინარეა“	42

ერთ რეგიონში მდებარე – ტრაპეზუნტი, ფარნაკია, მცირე არმენია, სკიდისე, კოლხიდის ზემოთ მდებარე მოსხური მთები, პარიადრე, თემისკირა, სადენე, ეფესო, სმირნა, კვიმე და მირინა.....	42
ტიბარენები, სანები (მაკრონები), აპაიტები (კერკიტები) ჰეპტაკომიტები (მოსინიკები) და ქალდეები (ხალიბები).....	43
მითრიდატე ევპატორი	44
პითოდოროსი – პოლემონისა და არქელაეს ქვრივი	44
„ქართლის ცხოვრების“ ავტორიტეტს	
სტრაბონის ცნობები ამტკიცებს	46
ფაზისის სათავე არმენიაშია	46
ცხენისწყლის სათავეც არმენიაშია?.....	46
სარაპანა სხვაა, შორაპანი კი სხვა	48
სწრაფ და მქუხარე მდინარეებზე გადებული 120 ხიდი.....	48
ფაზისი სანაოსნო მდინარე იყო	49
ოთხი დღის გზა.....	49
ქალაქი მდ.ფაზისის შესართავთან.....	51
საზღვაო გზა ფაზისიდან	51
რბილი სანაპირო.....	52
კოლხური სელი	52
ფაზისის, გლავკოსისა და ჰიპოსის მალა	52
ლეკოთეას სამლოცველო მოსხების ქვეყანაში	52
სამ ნაწილად გაყოფილი მოსხების ქვეყანა	53
საზღვარი კოლხიდასა და იბერიას შორის	53
სვანთა ლაშქარი	53
სვანური ოქრო	53
სვანებს იბერებსაც უწოდებდნენ	53
სვანების საცხოვრისი.....	55
იაზონი.....	56
კოლხეთი – პონტოს ერთი ნაწილი	56
სანების ტომი ქალდეების გვერდით.....	56
კოლხიდა მოსხების მთების ქვემოთაა.....	58
ქართლის ცხოვრების „შუა-ქართლი“ არის სტრაბონის „შუა იბერია“	58
ქართული ტომები ზღვისპირეთში.....	59
კოლხები სამხრეთში ცხოვრობდნენ.....	59
პიტეუნტი ოფ-რიზესთანაა	60
კერკეტები და ქართულ ტომთა სახელები	60
აქეელთა სანაპირო	61
ჰენიოხთა სანაპირო.....	63
პიტეუნტის სანაპირო	63
დიოსკურია მდებარეობდა შავი ზღვის „ყველაზე ჩავარდნილ უბეში“ანუ 41-ე პარალელს (განედს) ქვემოთ.....	65
კოლხიდის სანაპირო	66
„ფაზისი – ხომალდებისათვის ბოლო წერტილი“	66
მანძილები პუნქტებს შორის	68

ტიგრანოკერტი „ქალაქი იბერიის მახლობლად, იბერიასა და ზევგმას შორის“	69
სტრაბონის ცნობები ქართველთა ისტორიული მიწა-წყლის შესახებ	
სტრაბონის ცნობები ლაზ-ალაზონების შესახებ	74
სტრაბონის ცნობა იბერიელთა მიწების არმენიელების მიერ მიტაცების შესახებ	75
სტრაბონი კოლხეთისა და იბერიის შესახებ	78
სკანდა და სარაპანა ართვინ-არტაანის გზაზე	79
ართვინ-არტაანის გზა (სკანდა და სარაპანა ხოსროს გზაზე)	88

7

არიანე (95-175 ან 86-160)

2. მდინარე ფაზისი	103
3. „ზღვის სანაპირო ტრაპეზუნტიდან“	107
4. პუნქტები და მდინარეები	111
5. ტომები შავი ზღვისპირეთში	113
5.1. ბიძერები ანუ ძიდრიტები	113
5.2. იბერია, ჰენიოხები და ლაზები აფსაროსთან	114
5.3. კოლხები მდინარე ოფისამდე, ჰენიოხები და მაკრონები – მდინარე პრიტანიდამდე (ვინემდე), ბიძერები (ძიდრატები) აფსაროსამდე	114
5.4. აბასკები	116
5.5. სანიგები	119
5.6. გეორგები	120

8

პროკოფი კესარიელი (VII.)

ლაზიკის შესახებ	126
1. პროკოფი კესარიელი „ომი სპარსელებთან“	
1. იბერები საუკეთესო მართლმადიდებლები არიან	126
2. კათალიკოსი	127
3. იბერთა მარჯვნივ სპარსელები ცხოვრობენ	128
4. იბერთა მარცხნივ ლაზიკეა	128
5. იბერთა მეფე გურგენი ლაზიკეში გაიქცა	128
6. კოლხიდა – ლაზიკე	128
7. ლაზიკე მთაგორიანია	128
8. კლდეები ფაზისთან	129
9. მარილი და ღვინო	129
10. ხოსრო კოლხეთში	130
11. ხოსროს გზა	131
12. დვინი – სპარსთა ჯარის დასასვენებელი ადგილი ლაზიკის ომების დროს	132
13. გუბაზი	133
14. ხოსროს სახომალდე ხე-ტყე ლაზიკაში	133
15. იბერების საზღვარი	134
16. სკანდა და სარაპანა	134

17. კვლავ სკანდა და სარაპანა.....	136
18. მოხირისი	137
19. პეტრა ზღვისპირა ქალაქია	137
20. ციბეს მონოპოლია პეტრაში	137
21. ბოასი-ფაზისი, „ნაცვლად ბოასისა ამიერიდან ფაზისად წოდებული“ მდინარე	138
22. ბოასი, კავკასიის მთა, ფაზისის სათავე.....	139
23. მერმეროე ფაზისის მარცხნივ	141
24. პროკოფის კრიტიკა ს. ყაუხჩიშვილის მიერ	141
25. აკამფისისი	142
26. მდ. ფაზისი ახლოა პეტრასთან	142
27. ფაზისი ზღვაში ჩქარა შეედინება, რიონი კი ნელა	143
28. ლაზიკის მეზობლები	143
29. ჭანები და ფაზისი	144
30. ჭანეთი და ლაზეთი	144
31. ლაზები – კოლხები	144
32. ქალაქები	145
33. როდოპოლისი, მოხირისი და ლაზიკის საზღვრები	145
34. როდოპოლისი.....	146
35. ქალაქი ფაზისი და ქალაქი ფასიდა	146
36. სვანები და ალანები	148
II. პროკოფი კესარიელი „ომი გოთებთან“	148
37. ჭეშმარიტების კვლევისათვის საჭიროა ახალი აზრი	149
38. ლაზთა ეპისკოპოსები.....	149
39. ლაზიკე კლდოვანი ქვეყანაა.....	150
40. ჭეშმარიტების გამოკვლევა ეხება არა რაიმე მოჩვენებითს ან ბუნდოვან რასმეს, არამედ მდინარე ფაზისს, რომელსაც ჰქონდა კლდოვანი და უცვლელი კალაპოტი.....	151
41. წინაბრძოლობა	151
42. მსგავსი ტოპონიმები	151
43. ლაზიკას კლდოვანი სანაპირო აქვს და საერთოდ კლდოვანი ქვეყანაა	152
44. „ვინროები ფაზისთან“.....	154
45. სარაპანისი და სკანდა	154
46. იბერია – კოლხეთის გზა.....	154
47. პროკოფის „აქეთა“	155
48. ართვინი (ბორჩხა?) – როდოპოლისი	155
49. არქეოპოლისი	156
50. მოხირისი	157
51. კოტაიონი – ქუთათისი, მერე – უქიმერიონი, ლაზების დიალექტი	158
52. დაბალი ვაკის ციხე კოტაიონი	159
53. მერე – უქიმერიონი.....	160
54. მოხირისი, რეონი	160
55. რეონი არ იყო ფაზისი.....	161

56. ბოასი – აკამფსისი	161
57. ჰიპოსი	162
58. მთის მწვერვალები ფაზისის პირზე	162
59. კავკასია	163
60. მერმეროე	163
61. ფაზისი – ნახევარმთვარა სანაპიროს შუაში	164
62. ევროპასა და აზიას ჰყოფს ფაზისი	164
63. აფსილები	164
64. ხასკუნები ალანიაში	166
65. აფსილები და აბაზგები ქართულენოვანი ხალხი იყო	168
66. ბრუქსები	168
67. გუთები	169
68. საგინები, სებასტოპოლი, პიტიუნტი, ტრაპეზუნტი	169
69. აფსარუ რიზესთან	169
70. მანძილი აფსარუნტიდან პეტრამდე, სკვიმნია და სვანია	169
71. კოლხები – ლაზები	170
72. ფაზისის რიტორიკული სკოლა	171
73. ჭანები	171
74. სვანია – სკვიმნია	171
III. პროკოფი კესარიელი „შენობათა შესახებ“ (2006) (მიმოხილვა)	172
75. კლისურები ლაზიკის შესასვლელში	172
76. ჭანები	173
77. ლაზი მეფეების სამეფო შესამოსელი	173
78. ციხესიმაგრეები ლაზიკეში	174
79. კლისურები	175
80. ჭაობი პროკოფის ცნობით	176
81. გზა პერსარმენიდან ბიზანტიისაკენ	177
82. „ონ“ სუფიქსი და „არტ“ პრეფიქსი	178
IV. პროკოფი კესარიელი „საიდუმლო ისტორია“ (1989) (მიმოხილვა)	179
83. წყაროს მტკიცებების უგულებელყოფა მთარგმნელ-კომენტატორის მიერ	179

9

აგათია სქოლასტიკოსი (VI ს.)

1. ლაზები – ერთმორწმუნე ქრისტიანები არიან	181
2. საერთაშორისო გზა ლაზიკის გავლით	181
3. ქალაქ ფაზისთან კლდეებს 2000 მუშა ანგრევდა	183
4. ლაზიკა და არმენია	184
5. გუბაზი ხობისწყალთან	184
6. ტაძრები ონოგურისთან (წმ. სტეფანეს სახელობისა) და ქ. ფაზისთან	184
7. მდ. დოკონისი და პუნქტი ნესოსი	185

8. მოხირისი-ხელვაჩაურ-ერგე-ლიგანი.....	185
9. სარაპანა.....	186
10. საზღვარი იბერიასა და არმენიას შორის და სპარსი სარდალი ნახორაგანი.....	187
11. ლაზიკის მეფის კავშირი იბერებთან და სვანებთან.....	187
12. ლაზეთის ძველი მოსახლეობა.....	188
13. მანძილები ლაზიკის პუნქტებს შორის.....	189
14. სახელწოდებათა დამთხვევები.....	190
15. ალანები მისიმიანთა ქვეყნის წინააღმდეგ.....	191
16. ბიზანტიელთა ომი მისიმიანთა წინააღმდეგ.....	192
17. მისიმიელთა ბავშვების უმოწყალო დახოცვა ბიზანტიელების მიერ.....	193
18. მისიმიელები ქრისტიანები იყვნენ.....	194
19. ჭანთა ტომის დამორჩილება.....	194
20. სვანების დამორჩილება ბიზანტიელების მიერ.....	195
21. დიდი სვანეთი – ისტორიაში დაკარგული ქვეყანა.....	197
22. სვანეთის პროსპარსული ორიენტაცია.....	201
23. დავა სვანეთის გამო (562 წლის შემდეგ).....	203
24. აგათიას მიხედვით მდ. ფასისი – მდ. ჭოროხია.....	204
25. ფრონტის ხაზი.....	207
26. სვანეთის საკითხი 562 წლის „ორმოცდაათწლიანი ზავის“ შემდეგ.....	209

10

მენანდრე პროტექტორი (VI ს.)

1. სვანეთის გამო გაღიზიანებული ბიზანტიის იმპერატორი.....	211
2. სპარსელების ლაშქრობა სვანეთში.....	212
3. ხალხთა და ტომთა ზედაფენის გადასახლებანი სპარსელთა და ბიზანტიელთა მიერ.....	212

11

თეოფილაქტე სიმოკატა (VII ს.)

ლაზიკის შესახებ.....	213
1. რომაელების ქმედებანი სვანეთის გარშემო.....	213
2. ბარამი სვანეთში.....	213
3. სპარსი სარდალი ბარამი არაქსზე.....	213
4. სტრატეგიოსი რომანოზი ლაზიკეში და მისი ბანაკი ალბანიაში.....	214

12

თეოფანე ჟამთააღმწერელი (VIII ს.)

ლაზიკის შესახებ.....	216
1. მეფე ჰორმისდის სარდალი ბარამი სვანეთის წინააღმდეგ.....	216
2. წარუმატებელი ექსპედიცია სვანეთში, რომელსაც შეეწირა სპარსეთის სამეფო დინასტია.....	217

13

ეპიფანე კონსტანტინოპოლელი (VIII ს.)

ლაზიკის შესახებ	218
1. ქართული ტომები მდინარე ფაზისთან, დიდ სებასტოპოლისში, აფსარის ციხესთან და ჰისოს ნავსადგურთან	218
2. ანდრია მოციქულმა განანათლა ტრაპეზუნტი ლაზიკაში, იბერია და ზღვის პირას მცხოვრებნი.....	218

14

იმპერატორი იუსტინიანე (VI ს.)

ლაზიკის შესახებ	220
1. იუსტინიანე – ჰელენოპონტოს, პონტოს და ლაზიკის ქალაქებისა და ციხესიმაგრეების შესახებ	220

15

წმ. მაქსიმე აღმსარებელი (580-662)

წყაროები დასავლეთ საქართველოს იურისდიქციის შესახებ	225

16

წმ. ნიკოლოზ მისტიკოსი (895 – 925).....

კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილები აფხაზთა მეფეებს	233

17

სენტის ეკლესიის წარწერა	
ბიზანტიის ქართველი დედოფლის	
მართა-მარიამის უცნობი წარწერა სენტის ტაძარში	246
შესავალი	247
1. დ. ბელეცკის შეცდომა ალანიასთან დაკავშირებით	254
2. სენტის ტაძრის ბერძნული წარწერა მარიამ ალანელის, მისი მეუღლის იმპერატორ ნიკიფორე ბოტინატისა და შვილის, კონსტანტინე დუკას მოხსენიებით	261
3. „ეკსუსიოკრატორი“ მარიამ ალანელი.....	279
4. „ანაკოფია ალანიტურთ“ – წყაროები ზღვისპირა ალანიის შესახებ.....	286
5. სენტის, არხიზ-ზელენჯუკისა და შოანას ტაძრების აგება აფხაზ მეფეთა მიერ.....	291
6. ალანიის ეპარქიის გადანაცვლება მთის ალანიიდან ბარის ალანიაში.....	296
7. კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ძველი აქტები დონისპირეთის ალანიის ეპარქიასთან დაკავშირებით	298
ალანური თუ სვანური ეკლესიები?	309
„ЗАБЫТЫЙ ГЕНОЦИД СВАНОВ НА СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ	322
შოანა – სვანების ეკლესია (Шоанинский храм).....	330

Из истории Грузино-Балкарских отношений.....	333
Взаимоотношения со Сванетией.....	333
არქიტექტურისა და ქართული კულტურის მიტაცება.....	337

18

არქანჯელო ლამბერტი (XVII ს.)

კოლხიდა – სამეგრელო.....	351
კოლხიდის საზღვრები.....	352
კოლხიდელები – იაფეტის შთამომავლები	353
ნოე, თავისი სამი შვილით დაბინავდა სამცხეში	353
ნოეს კიდობანი გაჩერდა სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა	353
„ნოე – ანთროპოს გეორგოს“	353
მევენახეობის სიყვარული ქართველებისა	353
სახელმწიფო მოხელეთა აჯანყება მეფის წინააღმდეგ	354
საქართველოს სამეფოსა და ეკლესიის საზღვრები.....	354
საქართველოს სამეფო განყოფამდე.....	354
საქართველოს სამეფოს დაშლა	355
დადიანისა და ათაბაგის განდგომა.....	355
ლევან დადიანი	355
აფხაზთა თავდასხმების შედეგად სამეგრელოს	
საზღვრების აოხრება	355
ლევან დადიანის ზრუნვა ეკლესიათა მიმართ.....	356
თავადები და აზნაურები სამეგრელოში.....	356

19

Федот Елчин и священник Павел Захарьев მე-17 ს	360

20

მიქაელ ბრეკი XVIII ს.

მიქაელ ბრეკის ცნობა ივერიის ეკლესიათა შესახებ	361

21

ბერძენი მეცნიერი ატანას იოანიდისი ქართველი	
ისტორიკოსების მიერ ისტორიის ფალსიფიკაციის შესახებ.....	395
Фальсификация истории и мифологии в Грузии:	396

STRABO ABOUT COLCHIS	399

დასკვნა #1

ქართული და უცხოური წყაროების შეჯერების შედეგი	
ქართველი ერისა და სახელმწიფოს ჩამოყალიბება	
ქრისტიანობამდე.....	418
ენა.....	432
სახელმწიფოებრიობის ერთ-ერთი ნიშანი – საერთო	
ტერიტორია.....	436
მამასახლისი.....	438

ნაციონალური მთლიანობა.....	439
ერთიანი სარწმუნოება	440
ფსიქიკური წყობის ერთობა	442
„ზნენი“	442
კულტურის ერთობა.....	443
ერთიანი ნაციონალური თვითშეგნება	445
ქართლის სამეფოს საზღვარი მდ. ეგრისწყალზე.....	445
ეგრისწყალი.....	448
დიდი კოლხეთი	451
დიდი კოლხეთის არქეოლოგია. არტეფაქტები	456
დ. ქორიძის ქრონოლოგიაში მოცემული კოლხური კულტურის განძები	458
საერთო ენა დიდი კოლხეთისა და მამასახლისობის პერიოდში	463
ენობრივი მთლიანობა კოლხური კულტურის ხანაში.....	468
მცირე კოლხეთი.....	473
მცირე ანუ ელინისტური ხანის კოლხეთი.....	473
მცირე კოლხეთის ადგილმდებარეობა	474
ძველბერძენი კოლონისტები აფხაზეთში	477
პუნქტების არასწორი ლოკალიზაცია.....	478
საბჭოთა ისტორიოგრაფიის იდეოლოგია „ორი კულტურის“ შესახებ.....	478
მე-2 დასკვნა	483
დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო იურისდიქცია IV-IX სს-ში	483
შემაჯამებელი დასკვნა	489